११

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरे ।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥ १
ततः प्रसाद्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।
यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥ २
तथेति च स राजानमुवाच च सुसत्कृतः ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ३
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥ ४

11

1 Ś1 D5 continue Sarga 10 T2 begins with श्री रामाय नमः. —a) Ś1 Ñ V B D5.10–13 M4 अथ; D7 अ*; Cm g.k.t as in text (for तत॰). Ñ V B D7.10.13 M4 व्यतिक्रांते; T3 G3.4 M2.3 °तिथौ (for बहुतिथे). —b) Ñ V B D7 10 13 M4 शिशिरे (for कस्मिंश्चित्). Ñ V B D10 13 M4 तदनंतरं; G1 सुमनोरसे. —c) Ñ V B D2.3 10 13 M4 वसंत(B4 °ते)समये प्राप्ते. —d) Ñ V B D7 10 13 M4 राजा (for राज्ञो). D11 missing (for यष्टुं) Ś1 D1.2.12 मनोगमत्; Ñ V B D7 10 11 13 M4 मनो दधे; D9 समागमत्; T3 G1 M2 मनो गतं, Cm t as in text (for मनोऽभवत्).

2 a) Dt D6 8 G2 M1 प्रणम्य; D5 प्रासाद्य, Cm g as in text (for प्रसाद्य). —b) D3 वर°, D11 °वर्चसं, D12 °वर्णनं (sic) (for देववर्णिनम्) —c) Ś1 D9 (before corr. as in D1) 11 12 यज्ञार्थं; D1 3 5 यज्ञार्थे, D2 यद्र्थे (for यज्ञाय). D8 reads रया *sup lin.* in वरयामास. —d) D1–2.9 संतानार्थे; D11 भत्रानार्थं (sic). Ś1 D1–3 5 9 11 12 च बुद्धिमान्; D4 14 T G2 4 M1 2 कुलस्य वै (for कुलस्य च). —For 2, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

343* स ऋष्यशृङ्गमभ्येत्य प्रणिपत्याभिपूज्य च ।
ब्राह्मणैः सह समन्त्र्य यज्ञं कर्तुं मनो दधे ।
होतारं वरयामास यज्ञे संतानकारणात् ।

[(l. 1) B2 आहृत्य, D13 अभ्येति (sic) (for अभ्येत्य) D7 M4 [अ]भिवाद्य (for [अ]भिपूज्य) —(l. 2) All (except B3) om. l. 2. —(l. 3) D7 वारया° (for वरयामास)]

3 a) D5 9 (*sup. lin.*) 12 Cg transp. च and स. M4 तेनोक्तो (for राजानम्). —b) Ś1 D1–3 5 9 11 12 प्राप्त-(D12 °प्ति)सत्क्रिय॰; Dt D6 8 वसुधाधिपे, T2 च सुसत्कृतं; T3 [इ]दं°; G2 M1 [ए]नं सुसत्कृतं, G4 च समुत्कृत (sic) (*for* च सुसत्कृत॰) Ñ V B D7.10 13 M4 उक्त्वा (B4 ऋत्विग्; M4 राजा) भूयोऽभ्य(V1 °ह्य)भाषत. —M4 om 3c–4b. —c) D1 च; D7 मे (for ते) D11 सन्त्रियंतास्वै (sic) (for संभ्रियन्तां ते). —d) D4 तुरगद; M3 तुरगं (for तुरगश्च). Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स(D5 12 सा)हायाश्च (D1 °यश्च; D12 °य्याश्च) द्विजातयः (D11 °जोत्तमाः).
—For 3cd, Ñ V B D10 13 subst .

344* संभारयाशु नृपते संभारान्यज्ञसाधकान् ।
सहायानपरांश्चात्र होतृन्यज्ञे समानय ।
वसिष्ठप्रभृतींश्चान्यान्मन्यसे यानपि द्विजान् ।

[(l. 1) V1 समारयामाशु (hypermetric); V3 सभारयस्व. B4 *पते (for नृपते). V2–4 °साधनान् (for °साधकान्). —(l. 2) V4 मत्वा° (for सहायानपरांश्च). —(l. 3) Ñ1 V3 B2 यांश्च, V2 मात्यांश्च (*sic*), V3 च त्वम्, V4 D13 चैव; B1 अन्यान् (for चान्यान्). V1 च***नपि द्विजान्; V2 आनयान्यानपि द्विजान्, V4 D13 अ (D13 च to avoid hiatus)न्यानपि द्विजोत्तमान् (*for the post. half*).]

—After 3, Dt D6.8 T3 G2 M1 3 read (for the second time, cf v l 1.8 4) 15ab. Thereafter G2 M1 cont. .

345* इत्युक्ते तु महाभागे मुनावक्लिष्टकर्मणि ।
[G2 क्लिष्ट- (for अक्लिष्ट).]

4 M4 om 4ab (cf v l 3) For 4ab cf. 1.8 4ab. —a) B1 तत्र (for ततो) Dt D6 8 G1 3 [अ]ब्रवीत् (for राजा). Dt D6 8 नृपो; G1 3 स तद् (for [अ]ब्रवीद्). Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 G2 M1–3 Ck सूतं; Ñ V1.3 B2–4 D10 एतत्; V2 4 D13 एनं; B1 एवं (for वाक्यं). —b) Ñ V1.2 4 B D10 13 असितः स्थितं; V3 असितंस्थितं (*for* मन्त्रिसत्तमम्). Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणान्सपुरोहितान्; Dt D6.8 G2 M1.3 Ck ब्राह्मणान्वेदपारगान्. —d) T3 ब्रह्मवादिनं. ❀ Ck ततो राजा सूतमब्रवीत्। किमब्रवीदित्यतो ब्राह्मणेत्यादि। हे सुमन्त्र ब्राह्मणान् वेदपारगानृत्विगादींश्चावाहय इति। ❀ —For 4cd, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst.

346* क्षिप्रमानय धर्मज्ञ यज्ञार्थं मम सुव्रतान् ।
वेदविद्याव्रतस्नातान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ।
सूत्रभाष्यविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगान् ।
गृहमेधिदरिद्रांश्च वृद्धानपि कलत्रिण. ।
श्रोत्रियांश्च विदेशस्थान्सत्कृत्य त्वमुपानय ।

[D11 om l. 1–3. Ñ V B1.3 D10 13 om l. 2–5. D1 om l. 4–5. —(l 1) Ñ V B1 3 D10 13 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्). Ñ (illeg for त्वा) V1 3 B3 D10 मे गत्वा, V2 4 B1 D13 मे सूत, D7 धर्मज्ञान् (for धर्मज्ञ). D1 यज्ञार्थे (for °र्थं). Ś1 D3 स(D3 त)मनुव्रतान्, D9 °सुव्रत, D12 °सुव्रत॰ (for मम सुव्रतान्). Ñ V B1 3 D10 13 गुरू(Ñ1 illeg)न्सर्वान्निवेदयन् (for the post. half). —B2 reads lines 2–4 in marg. —(l. 2) Ś1 व्याय-; B4 वेद- (for यज्ञ-) —(l 4) Ś1 B2.4 D2.3.5 9 11.12 °मेधिनो (D12 °ना) (hypermetric) (for गृहमेधि-). B4 वृद्धांश्चापि, D11 वृद्धानमपि (sic) (for वृद्धानपि). D9 कल्त्रिणान् (sic) (for कलत्रिण). —(l. 5) Ś1 B4 सनु° (for त्वमुपानय)]

ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

On the other hand, M4 subst.:

347* सुमन्त्र ऋत्विजो ये मे तान्सर्वान्क्षिप्रमानय ।

☞ Dt D4 (second time begins with श्रीराम ३) 6 8.14 S (except M4) read for the first time st. 5–21 after 1.8.4 repeating (G2 om. 16 and 17) here. The comm. r m g k.t also agree with the above MSS. As all the st. are not cited by the comm. they are generally omitted in the notes.

5 Dt D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp. 5 and 6. —a) T2 (second time) G4 (both times) M2 (first time) त्वरितः (for त्वरितं). —c) G2 स् inf. lin, M3 य inf. lin sec. m in समानयत्. Dt G1.3 M2 (all both times, M2 second time before corr.), D4 6 8.14 G2 4 M1 3 (all first time) सर्वान् (for विप्रान्). —d) D4 (both times) समर्थान्; G1 3 M2 3 (all first time) गुरूंस्तान् (for समस्तान्). D4 G1 3 (all first time) सपुरोहितान् (for वेदपारगान्).

—For 5, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7.9–13 M4 subst..

348* श्रुत्वा तु राज्ञो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l. 1) D2 5 7 [अ]थ (for तु). Ñ1 V2 4 B1 D13 M4 स राज(Ñ1 °ज्ञो)वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 स राजवचनाचापि (for the prior half). D13 स्वमन्त्र (for सुमन्त्र). Ś1 D3 12 त्वरितः; V2 मुदितस् (for त्वरितस्). B4 तथा (for तदा). —(l. 2) Ñ V B D10 13 M4 होतृस्तान् (for तान्सर्वान्). Ñ V B D10.13 M4 वेदवेदाङ्गपारगान् (for the post. half).]

—For 5, D1 subst. and reads after 6:

349* तानागतान्द्विजान्राजा पूजयामास धार्मिकः ।

6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp. 5 and 6. —a) V2 स्वयं तु; D1 सुमंत्रं (for सुयज्ञं). D13 वामदं (corrupt) (for वामदेवं). —b) B4 वायालिम्. D6 (second time) कश्यपं (for काश्यपम्). Ś1 D1–3 5. 7.9.11.12 क(D3 का)श्यपं तथा (D3 °दा). —d) Ś1 D3 तथैवान्ये द्विजातयः; Ñ V B (B1 partially sup. lin.) D10.12.13 M4 तथा(B4 °दा)न्यान्द्विजसत्तमान् (D13 °पुंगवान्). Dt D6 8 G M1–3 (G1.3 both times, others first time) ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमाः; D1 2.11 तथैवान्यान्द्विजोत्त(D11 °*)मान्; D5.7 तथान्यांश्च द्विजोत्तमान्; D4 G2 M1.2 (all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातयः; D9 तथान्ये ये द्विजातयः; T3 (second time) ये चान्ये तु द्विजात(त sup. lin.)यः.

7 a) D1 पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा). D9 धर्मेण (for धर्मात्मा). Ñ V B D10 13 तानागतान्पूजयित्वा. —d) T3 M3 (both first time) तथा (for तदा). —After 7ab, M3 (second time) ins.

350* स्वरेण महता धीरो गम्भीरेणानुनादिना ।

—c) V2 -सदृशं; D2 -संयुतं; D3 -वचनं (for -सहितं). Dt D4 6.8 14 T G M1–3 (all second time) धर्मार्थसहितं युक्तं (T2 विप्रं). —d) D11 सत्रक्ष्णं (sic) (for श्लक्ष्णं). Ñ V B D10 transp. श्लक्ष्णं and वचनं. D4 G1–3 M3 (all first time) वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत्.

8 a) Dt D6 8 (all second time) Ctp (first time) तातप्य°; D5.7 वै तप्य°; Ct as in text (for लालप्यमानस्य). —b) Dt D6 8 9 11 T3 (second time) M3 Ct (Dt D6 8 M3 Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं). Ś1 D3 11 12 मे (for वै). Ś1 D1–3 5 7.9 11.12 सुतः (for सुखम्). —c) Dt D4 6 8 T3 G1 3 M2 (all second time) पुत्रार्थं; D1–3 7.9 11 M3 (second time) तदहं; Ct (first time) as in text (for तदर्थं) ❀ Ct (first time) सुतार्थं सुतमुद्दिश्य लालप्यमानस्य पुनः पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुखं न भवति। तातप्यमानस्य इति पाठे पुनः पुनर्भृशं च तपः कुर्वत इत्यर्थः। अयमेव पाठो युक्तः। पूर्वं सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्तेः। ❀ —d) D11 यजामि (for यक्ष्यामि). Dt om. (hapl.) मति. —For 8, Ñ V B D10 13 M4 subst..

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे सततिर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यजेयमिति मे मतिः ।

[(l. 1) V2 कांक्ष्यते, M4 कांक्षेतो (sic) (for काङ्क्षतो). M4 [अ]पि (for हि). Ñ1 [अ]नुरूपात्म; D13 [अ]नुरूपेण (for [अ]नुरूपा मे) —(l. 2) V3 तदर्थे (for तदर्थं). Ñ1 °यज्ञेन (also as in text), D13 याज° (for वाजिमेधेन). Ñ2 B4 यजेहम्; V1 यजेयम्; D10 यतेयम् (for यजेयम्).]

9 a) Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 तदर्थं यष्टुकामोऽद्य (D5.11 °हं). —b) Ś1 Ñ1 V B1.2 4 Dt D4 6 8.11 13 14 S (Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1–3 second time) हयमेधेन; Ñ2 B3 D10 वाजिमेधेन; D1–3 5.7 12 हयपूर्वेण; G2 M1 (first time) विधिपूर्वेण (Dt D4.6.8 T3 G1.3 M2 3 first time and D14 T1.2 G4 both times as in text) (for शास्त्रदृष्टेन). Ñ V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४

B D10 13 M4 साधन (for कर्मणा) D3 पूर्वेण प्रत्यपूजयत् —D2 om 9^c–10^b —^c) Ñ V B D10 13 T1 2 G2 M1 4 (T1 2 G2 M1 second time) प्रसादेन, D3 5 11 (after corr) °ण (for प्रभावेन) —^d) Ś1 D1 3 5 11 12 काम, D7 कांक्षा (for कामान्) D3 प्रस्यामि (sic), G1 प्राप्नोमि (for प्राप्स्यामि) Ś1 D5 11 12 [अ]ह द्विजा, D1 [अ]भीप्सित, D3 चाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि तेजसा —For 9^cd, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cm g k t (all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं काम बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।
[Dt D6 8 विचिन्त्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9 Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्त शरणागतम् ।
[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D3 om 10^ab (cf v l 9) —^a) V4 साधु (for तत) V2 वाक्यान्य (for तद्वाक्य) —^b) Ñ V B D10 13 M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —^c) Ñ V B D10,13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च —^d) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time) मुखेरित, D1 2 9 मुखच्युत, G2 (second time) मुखा च्च्युत, Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्) Ñ V2–4 B D10 13 M4 प्रशशसुश्च त नृप, V1 प्रशशास्वसुत नृप (sic)

11 ^a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ते (for च) —^b) Ñ V B D10 13 M4 तमूचुर, D12 प्रहर्षं (sic) (for प्रत्यूचुर) Ś1 D1–3 5 7 11–13 तत, Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा) T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11^ab, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथ वच ।

11^cd = 3^cd —^c) D12 समार (sic) (for समारा) V2 3 D2 सम्भृयंता, B4 समियताश्च (both sic) (for संभ्रियन्ता) Ñ V B D10 13 च, M4 वै (for ते) —^d) Ñ V1 B2 4 D10 M3 (first time) तुरगश्च, V2–4 तुरग च D1 तुरगस्य (sic) (for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After 11 Dt D6 8 T2 (for the third time cf v l 3) D4 M2 (for the second time cf v l 1 8 4) read 15^ab

12 ^a) M3 सर्वथा (°था inf lin sec m) D3 प्रा स्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —^b) M3 reads श्च inf lin in पुत्राश्च D4 T2 (both second time) च वारो (for चतुरो) Ś1 -तेजस (for विक्रमान्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) अभिवे(D4 T2 °प्री)ताश्च पार्थिव (T2 राघव) —^d) D2 3 7 ईदृशी (D2 इय ते) समुपागता —For 12 Ñ V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियत पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।
पुत्रार्थं धर्मसंयुक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(1 1) V2 3 4 B1 3 4 D10 प्राप्नोति, D13 प्राप्नोषि (for प्राप्तासि) V1 * * * द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(1 2) V3 4 पुत्रार्थे (for पुत्रार्थं)]

13 ^a) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो) —^b) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T2 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3 first time T2 both times) [ए]तद्, Dt D6 8 (all second time) तु, D1 3 च, D4 (second time) [ए]व (for तद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —^c) Dt D6 8 (all both times) अब्रवीद् (for चाब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 8 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्याश्रावितीश्च (sic) —^d) T2 (second time) च (for [इ]दं) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 हर्षवेगाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time) हर्षव्याकुललोचन, D4,14 S (except M4) Cg k (all first time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13^cd, Ñ V B D10 13 subst

356* सुमन्त्रप्रमुखांश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।
[D12 मन्त्रिसत्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 ^ab) D9 वचन (for वचनाच्) T2 (second time) सभारान् (for संभारा) D2 संभ्रूयंतु (sic) (for संभ्रियन्तु) Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T1 G4 both times others first time) संभारा संभ्रियता मे गुरूणा वचनादिह —For 14^ab Ñ V B D10 13 subst

357* गुरूणामाज्ञयैषा मे यज्ञसंभारविस्तर ।
आशु संभ्रियता कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए]व * B4 [ए]तैषा मे (hypermetric) (for [ए]षा मे) N3 य * B1 यज्ञे (for यज्ञ) B1 विस्तरे D10 -विस्तरात् (for विस्तर) —(1 2) V2 3 सम्भूयतां B4 सभ्रमितां (sic) (for संभ्रियता) V3 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ3 V1 3 B2 4 D10 शासनात् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्र केनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचिद्विधीयता (sic) V4 D13 तथा नीतिर्विधीयतां (for the post half)]

सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५
शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६

छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७
तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥ १८

—V4 om 14^{c}–15^{b} —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अमात्याधिष्ठि- (D2 3 7 °ष्ठि)तश् (D9 °त), Ñ1 V1–3 B D10 11 13 सुमंत्रा°, Ñ2 सुमन्त्राधिगतश् (for समर्थाधिष्ठितश्) D2 3 7 चास्य, D9 स्वाश्च , G3 चास (sic) (for चास्य) —^{d}) D2 तुरगश्च, D3 7 तुरगश्च (for सोपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15^{ab} (for V4 cf v l 14) Dt D6 8 T3 (third time) D4 M2 (second time) after 11 D14 T1 2 G1 3 4 (first time) after 1 8 4, G2 M1 3 (second time) after 3 read 15^{ab} D1–3 5 7 9 11 read 15^{ab} after 16^{ab} —^{a}) B3 Dt (both times) D4 (second time) 7 8 (second time before corr) 10 11 दार° (for सरय्वाश्) Ñ V1 3 B D10 13 च (V3 चा) परे (V1 missing)पारे, D1 3 5 11 12 सरित पारे, D4 (second time) reads in marg , M4 °कूले (for चोत्तरे तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —^{c}) D12 शातयित्वा (sic) (for शान्तयश्च) Ś1 [अ]भिकल्प्यता, Ñ1 B3 [ए]व क्रियता, Ñ2 V1 3 4 B1 2 4 D10 13 [ए]व तत्रैव, V2 तथैवात्र, Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 2 (D14 T G2 M1 both times G4 second time all others first time) [अ]पि°, D1 [अ]न्ययत्प्यता (sic), D2 3 5 9 11 12 [अ]पि कल्प (D2 °ल्प्य, D12 °ल्पा [sic])ता, D7 [अ]पि जल्पता, M4 [अ]पि मे तत्र (for [अ]भिवर्धन्ता) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तत्र कल्पैर् (D12 °ल्पे), Ñ1 यथाविधि, G1 3 यथाकाल (for यथाकल्प) Ñ1 विनिर्मिता , D1 2 M3 (second time) यथा विधि (for यथाविधि) Ñ V B2–4 D10 13 M4 क्रियंतां (V3 B4 D10 M4 °यतां)विधिनिर्मिता , B1 विधिना निधिनिर्मिता —After 15 D12 ins

359* वाक्यमात्र(स्तु) यथा यज्ञे तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16^{ab} in Ś1 D5 8 9]

16 G2 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 M4 शक्यम् (for शक्य) Ñ1 illeg after शक्य Ś1 D1–3 5 7 9 M4 श्वासु, Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 13 ह्यासुम्; V2 B1 यष्टुम्, B2 D13 [अ]वाप्तुम्, Dt D6 8 14 T1 2 G M1 3 (M3 both times all others first time) प्राप्तुम्, D11 [अ]प्याप्तुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा, D1–3 5 7 9 M4 यथा (for अयं) Ś1 D1 2 5 9 यज्ञ (for यज्ञ) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 नाराधेन, D1 °णेदं, D11 13 नारावो न (for सर्वेणापि) V4 °भृता, D11 12 °क्षिता (for महीक्षिता) Ś1 D2 5 9 तत्सर्वं सविधीयतां, D3 7 तथा सर्वं विधीयतां —^{c}) Ś1 D1 4 (second time) 5 8 11 M1 नापचारो, D2 3 नोपचारो, D7 नोपवादो, D12 नाचपरो (sic), G2 M1 (both first time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D5 12 राष्ट्रे, D1 3 7 दुष्टो, D2 क्रुद्धो, D11 कश्चिद् (for कष्टो) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 यथा (for यदि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पुगवे (D2 °व sic) (for सत्तमे) —For 16^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst while D12 ins after 16^{ab}

360* न चैवापद्यधानेन न चाल्पद्रविणेन च ।

[V2 नानल्प , V3 नचान्य D10 om (hapl) न (for न चाल्प) M4 न चाद्रव्येण कर्हिचित् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v l 16) —^{a}) M4 छिद्राणि (for छिद्रं हि) Ś1 D5 12 मृगयते तु, Ñ V1 3 4 B D2 3 7 9 13 G2 4 M1 (G2 4 M1 second time) मृगयत्यत्र, V3 D1 10 मृगयन्त्यत्र, Dt D6 8 (all second time) मृगय स्येते (first time °यते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —^{b}) Ñ (Ñ2 illeg) य * *, V B D2 3 7 10–13 M4 यज्ञ(B4 °ज्ञे before corr)घ्ना (for विद्वांसो) —^{c}) Ś1 D1 5 12 विघ्नै तु तस्य, Ñ1 D4 (both times) 18 निघ्नितस्य हि (D13 तु), Ñ2 V1–3 B1 D10 M1 विघ्नितस्य च, V4 विघ्नभूतस्य, D2 विधिं तस्य तु D11 विधितस्य तु (sic), D14 (second time) T1 2 (both both times) G4 (second time) वि (first time नि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time तु), M4 निनिघ्नितस्य (for विधिहीनस्य) —^{d}) Ś1 या (probably क)र्ता सद्यो, Ñ1 V1 3 B1 2 सहर्तापि, Ñ2 B3 D10 संयष्टापि, V3 सकर्तापि, V4 B4 स भर्तापि, D1–3 5 7 9 11 12 कर्ता सद्यो (by transp), D13 कर्तापि हि (for सद्य कर्ता)

18 ^{a}) D2 तथा च, D3 7 M4 यथा च (for तद्यथा) Ñ V B D10 13 M4 [अ]यमविघ्नेन, D6 (second time) °पूर्वं मे (for विधिपूर्वं मे) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 मम यज्ञ (for क्रतुरेष). D2 3 7 समाप्यता —^{c}) D2 यथा (for तथा) D4 8 (before corr) (both second time) नियता (for क्रियता) —^{d}) Ś1 D1 5 11 12 T3 (second time) समर्थं , D2 4 (second time, before corr) समर्थ , D3 7 समर्थं, D11 समर्थां (for समर्था) Ś1 D5 10–12 सत्रकर्मणि (Ś1 °ण), Dt D6 8 (all first time) साधनेष्विति, D1–3 7 9 तत्र कर्मणि, D14 T G M2 (first time D14 G4 both times) °ष्वपि (for करणेष्विह) —For 18^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽयं भवद्भिः सविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।
अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समन्वैः). Ñ1 यनोय (sic); Ñ2 D10 यत्नोय, M4 यत्नेन (for यज्ञोऽय). D13 transp. समस्ते and भवद्भिः. M4 सप्रथार्थता (for मविधीयताम्).]

19 ^{a}) D13 repeats तथे. Ś1 D5 11.12 तद्वचः श्रुत्वा; Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञां; Dt D4 6 8.14 T G M1-3 (all first time) चाभ्ययन्°; D1-3 7 9 तद्वचः°; T2 (second time) च वचः सर्वे (for च ततः सर्वे). D9 om (hapl.) 19^b–21^a.—^{b}) Ś1 °पूज*न्; Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिताः; D1-3 7 सम°; T2 (second time before corr.) °पूरयन्; Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्).—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11.13 सर्वं (for वाक्यं) —^{d}) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्). Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) निशम्य ते (for अकुर्वत). Ś1 D1-3 5 7 11 12 य-(Ś1 त)थाज्ञां (D3 °ज्ञं) प्रत्यपालयन्.—For 19^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमदोषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा-) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्).]

20 D9 om 20 (cf. v l 19).—^{a}) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time) तथा (for ततो). Ñ1 च; Ñ2 तु (for ते). Ś1 Dt D1-8 11.12 14 T G M1-3 (Dt D4 6 8 14 T G M1-3 first time) धर्मज्ञाः Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्).—^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वर्धयित्वा च (D3 7 तु) तं (D11 ते) नृपं. Ñ V B D10 13 M4 आ (V3 सं) मंन्त्र्य (V1 °*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 °गृह्य)च (B1 ते) Dt D4 6 8 14 T G M1-3 Crmgkt (all first time) वर्धयंतो नृपोत्तमं.—^{c}) Ś1 अनुजग्मुस (for अनुज्ञातास्). Ś1 D1-3 5 7 11 12 तथा (Ś1 D5 °दा, D11 °तो) राज्ञा (for तत. सर्वे). Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्त्वि त्युक्त्वा (Ñ1 °**, D10 °त्युक्ता) च (V4 om च, submetric); V1 अविघ्नमसि * कारे ; V3 अविघ्नमस्तु तेत्युक्त्वा.—^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 प्रतिजग्मुर् (for पुनर्जग्मुर्). B3 4 °गता·; D12 तथा° (for यथागतम्)

21 D9 om. 21^a (cf. v.l 19).—^{a}) T3 G2 M1 (all second time) गतेषु. Dt D6 8 T2 G2 M1 (all second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीनां). Ś1 D1-3 5 7. 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु; M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणां.—^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [अ]पि; D9 [अ]थ (for तान्).—For 21^{ab}, Dt D4 6 8 14 T G M1-3 (all first time, cf. v l. 1.8 4) subst.:

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूलः सचिवानिदमब्रवीत् ।

—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विसृज्य (D1-3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा). D2 6 स्व- (D6 second time before corr. as in text) —^{d}) Dt D6 8 (all both times) महामतिः (for महाद्युतिः).—For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst.:

364* तेऽथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिपः ।
शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्तःपुरं ततः ।

[(1 1) V2 तेष्वथो, V4 तेषु वै (for तेष्वथ). B3 (m.) तेषु च (for गतेषु) V4 om. (hapl.) from l. 2 up to 1 12 2^b.—(1 2) V1 आज्ञाय, D13 आज्ञप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V2 तदा]

—After 21, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins.:

365* पुत्रार्थं सममिप्रेतं निवृत्तं चाभ्यमन्यत ।

[Ś1 D5 12 प्रजार्थे (D5 °र्थं) (for पुत्रार्थं). D12 निष्ठ तं (for निवृत्तं). D9 °नदत, D11 चाप्य° (for चाभ्यमन्यत).]

Colophon Ś1 V4 D5 12 om (Sarga continued).—*Kāṇḍa name* Ñ2 D4 10 om V1-3 B D11 आदि°; D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* S om. Ñ1 V2 अश्वमेधसंभार, Ñ2 V1 B2-4 D10 अश्वमेधारंभः; V3 अश्वमेधयज्ञप्रावर्तनं; B1 अश्वमेधयज्ञसंभारः; D1 2 9 यज्ञकर्मार्चि (D9 °चे)तनं; D3 7 कर्मचिंतनं; D11 यज्ञसंभार.—*Sarga no.* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 4 D3 om. Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text) V2 13, V3 10, D1 9 D7 8 D2 नवम.; D9 M4 एकादशः (as in text), D14 S (except M4) द्वादशः; Dt D1 6 8 द्वादश 12, D11 both (as in text) D13 इत्यार्षे-यणे-काडे मेधसं-नामे ध्यायः (lacuna in the place of dash).—After colophon, G1 3 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 with श्रीमते रामानुजाय नमः.

१२

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकाञ्शिल्पकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D5 13 continue the previous Sarga T3 begins with श्रीरामचन्द्राय नम

1 V4 om (hapl) from line 2 of 364* up to 2^{b} (cf v l I 11 21) Before 1, D13 ins ref सू-उ-च —^{a}) M4 तत (for पुन) Ñ V1 3 B2–4 D10 च (for तु) —^{b}) V3 B4 D2 11 13 पूर्णे (for पूर्णः) B1 भवेत्, D5 *वत् (for ऽभवत्) G3 M2 4 पूर्णे सवत्सरे शुभे (M4 तदा) Cg k as in text —After 1^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

366* प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थे Dt D6 8 ततो, D9 गते (for गतो)]

—^{c}) Ś1 D5 तु, Ñ V2 3 B D1 2 10 स, M4 त (for च) —^{d}) V1 स न्यायत (hypermetric) D10 °ज्ञ (for न्यायत) Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 प्रत्य(D1 13 °ति)पूजयत् (D1 °न्) Ñ V1 B4 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पाद्यत, B1 परि°, M2 प्रत्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to अब्रवी in 4^{d} M4 om 2 V4 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 V1 2 B1 2 Dt D4 9 प्रसृत, V3 प्रभृत, D5 11 12 मधुर, G1 4 M2 प्रशृत (sic) (for प्रश्रित) —^{b}) V1 3 B2 3 D10 13 °र्थे, D5 पूजयित्वा, Cm g k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V1–3 B1–3 D10 13 नराधिप (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवा मनराधिप —^{c}) Dt D6 8 14 T2 G2 4 M3 ब्रह्मन्, G1 M1 अद्य (for विप्र) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ V B1–3 (B4 om) D1 3 5 7 9–13 subst

367* यज्ञ सस्क्रियता शीघ्रं यथाशास्त्र सुनिश्चितम् ।

[Ñ V3 D10 13 संभ्रि(V3 °भृ)यतां, V1 2 D1 3 7 स क्रियतां, B2 सश्रियतां (for संस्क्रियतां) D11 स यज्ञ क्रियतां° (for the prior half) Ñ V4 शास्त्र (for -शास्त्र) Ñ D1 5 सुनिष्ठित (D5 °त), V2 B2 3 D10 अनुष्ठित V3 अनद्रित, D2 7 सुनिश्चित, D12 मिरतुष्ठित (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्गतेनान्तरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag!) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) D9 विघ्नं Dt D6 8 Ct विघ्ना क्रियते, Cm g as in text —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D1–3 5 7 9 10 12 13 यज्ञमेनेह(D2 °नैव, D5 °न हि)केनचित्, V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेऽस्मिन्केनचित्क्वचित् —^{c}) D3 9 14 स्निग्ध (D3 °ग्न sic) (for स्निग्ध) V1 सकृच् (for सुहृन्) Ñ V1 2 4 B1–3 D10 13 चैव (for मह्य) V3 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्यं) —^{d}) Ñ V2–4 B1–3 D10 13 मम, V1 D4 T2 3 G2 M1–3 Cg t महान्, D13 मत (for भवान्)

4 B4 om up to अब्रवी in 4^{d} (cf v l 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^{a}) D13 भ*ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D1 3 7 चैप, B2 [ए]वैप, D12 वैय (for चैव) —^{b}) D5 11 12 चानघ (for चोद्यत) Ñ V B1–3 D1 (both times) –3 7 9 10 13 यज्ञार्थेसु(V2 B1 2 उ)द्यत Ś1 यज्ञार्थे भार उद्यत —After 4^{ab}, B3 ins

368* यथा शीघ्र भवत्येव अच्छिद्रेणैव धे क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) D2 च*, D11 स च (by transp) —^{d}) D12 उवाच (for अब्रवीद्) T3 मुनिपुगव, G4 ऋषि° (for द्विजसत्तम)

5 ^{b}) D14 समीरित, M4 समीप्सित (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 भवतो (D2 °ता as in text) यदभीप्सित (V3 °भिकाङ्क्षित [hypermetric] D3 10 °शित), Ck as in text —^{c}) Ñ2 V1 3 B D10 11 T3 सर्वान्, Dt महान्, D1 विद्वान्, D2 वृद्धावृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T3 om 5^{d}–8^{a} —^{d}) G1 3 M3 -कर्मणि, Cm g as in text (for -कर्मसु) D1 निश्चितान्, G1 3 [अ]वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T3 om 6 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 स्थापत्या, B1 स्थापनै (sic), D5 स्थाप्यत्वे (sic) (marg *sec m* gloss स्थापत्ये स्थाम्ये), D12 स्थाप्या ये, D13 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 9 12 13 चे(V1 D2 12 ये, B1 नि)ह स्थाप्यंता (for निष्ठितांश्चैव) V2 3 स्थाप्याश्चैवेह स्थाप्यंता, V4 स्थापयाश्च *स्थाप्यता, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cm g k t as in text —^{b}) M4 -समवान् Ñ V B D1–3 5 7 9–13 वृद्धा परमधार्मिका —D3 om (hapl!) 6^{c}–7^{b} D14 repeats (ditto) 6^{cd} —^{c}) Ñ V B D12 13 कर्मां(D13 °मा)न्तिका, Dt D3 5(m gloss

गणकाञ्शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
तथा शुचीञ्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९
भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२

शिल्पिन) 8 10 13 14 कर्मांतिका (Dt D5 8 14 °कान्), D1 7 9 कर्मांतका (for कर्मान्तिकान्) Ś1 D3 5 7 9 लेपकरा (Ś1 D5 °रान्), Ñ V B D10 11 13 लिपिकरा (V2 °कारा), D1 * ल्पकरा, D4 6 14 G1 2 4 M3 Cm g °करान्, D12 उलेपकारान् (sic) T2 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गनिकरान् (for शिल्पकारान्) Ct as in text —d) Ś1 D5 12 खनकान्, Ñ V B D1 3 7 9–11 13 व (V1 D13 वा)र्धका, D4 6 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) Ś1 D5 12 वर्धकान्, Ñ V B D1 3 7 9 10 13 खनका (Ñ2 V1 3 B2–4 D10 °कान्) D8 वनकान्, D12 खन*, M4 मानकीन् (for खनकान्) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7ab (cf v l 6) —a) Ñ V B D1 7 9–11 13 गणका, D3 गुणकान्, T2 G4 M4 गणिका (M4 °कान्, m also as in text) (for गणकान्) V2 D14 शिल्पिकान् (D14 °कान्) (for °नश्च) Ñ V B D1 3 7 9–11 13[स]न्ये (for [ए]व) —b) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 नर्तका (for °कान्) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ततोब्रवीच (for तथा शुचीन्) V3 चाख° (for शास्त्र°) —d) Ś1 T1 3 G4 स बहुश्र (T1 3 G4 °श्रु as in text) तान्, Ñ1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 I (ditto) सुबहु°, D11 च बहु° (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्बहुश्रुतान्

8 T3 om 8a (cf v l 5) —a) Ś1 समारभान्, Ñ1 illeg for स (for समीहन्ता) —b) D3 स्वामतान् (sic) D9 शासना (for शासनात्) —c) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 5 7 9 11 12 इ(D1 3 7 वि, D11 य)ष्टिं च Ñ2 V B2–4 D10 M4 इष्टी (V2 4 °ष्टा)श्च, D13 इष्टु च (for इष्टका) Ś1 B1 D1 2 5 7 9 11–13 °साह (D11 ° *)स्रीं, Ñ V1 3 B2–4 D10 °स्री, V4 D4 14 S (except G4) Cm °स्रा, G4 °स्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —d) Ñ V1 3 B2–4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) Ś1 Ñ V1 2 B D5 7 13 चाह्वयत, V2 चाहूय तान्, V4 D1, 9 10 12 वा(V4 D10 चा, D9 आ)हूयत, D2 चाह्वयति, D3 चानीयत, D11 वाहूय च य (sic) M4 स्थाप्यि ताम्, Cr m as in text (for आनीयताम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 द्विजान् (for इति)

9 a) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवश [hypermetric] V4 °काया [by corr] D11 °कार्या, M4 °चर्या) Cr m g as in text (for औपकार्या) D11 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D9 उपकार्यादि क्रियता —b) Ś1 Dt D5 6 8 राज्ञो, Ñ1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञा) D12 यज्ञो बहुगुणान्वित, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —c) D1 ब्रह्मणा M4 [अ]त्र (for [ए]व) —d) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 13 क्रियता, D10–12 क्रियता (for कर्तव्या) D2, 3 7 तथा (for शुभा)

10 a) Ñ1 भ * * V1 3 4 D2 3 5 9 10 12 M4 भ्र(D5 मि) क्षान्न (for भक्ष्यान्न) —b) V4 सुनिपेता Ñ2 D9 स्वनि (D9 °नु)ष्ठिता, V2 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठितै, Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10c—11b —c) T2 तदा, M4 तत (for तथा) D9 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —d) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) Ñ1 G2 त्रि(Ñ1 in m)श्रुता, V3 विस्तरात्, D2 4 T1 विस्तरा (for °रा) Dt D6 8 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10 Dt D6 8 Ct ins

369* आगताना सुदूराच पार्थिवाना पृथक्पृथक ।
वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च ।
भटाना महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम् ।

11 D14 om 11ab (cf v l 10) —a) V3 प्रायशो, Dt D6 M3 आवाम, D12 आभासा (for आवासा) Ś1 Ñ1 V2 B2 D5 7 भक्ष्याद्या, Ñ2 B3 भ्र(B3 मि)क्षार्थी, V1 3 B1 4 D1 2 10 12 भक्षाद्या, V4 D13 विस्तीर्णा, D9 भक्षाद्यै, D11 भक्ष्याश्च, G2 M1 3 4 भक्षा° (for भक्ष्या वै) —b) B1 सर्वा काम (for °मैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 सु(Ñ2 V2 B3 4 D10 12 प्र)पूजि (B4 °रि)ता, D3 सुपूर्नि *, M4 उपान्विता Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —c) D4 पौर, D9 यथा, T2 तदा (for तथा) Ś1 D5 °स्येह, Ñ1 °दे चैव, Ñ2 V2 B3 °द(V2 दे)श्चैव, V1 3 B1 2 4 D1 10 जा(B3 या)नपद चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D9 3 7 जनपद सर्वं (V4 चैव), Dt D6 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —d) D4 जनाना Ct as in text (for जनस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कर्तव्य(D7 ° *)बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 a) Ś1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) Ś1 अन्य, V4 अर्थं (for अन्नं) V B1 2 4 D1 3 7 9 13 M4 विविध, D12 विधिव* (for विधिवत्) —b) Ñ V B D1 3 7 9 10 13 M4 सत्कृत (B2 °त्य in marg as in text), D13 * त्कृत्य; Ck t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 पी(V2 ही)डया Cm g k t as in text (for

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वं सुविहितं न किंचित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६

निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

स्त्रीरूपा) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 3 5–11 13 14 T1 2 M1 सर्वे, Cm as in text (for सर्व) V4 -काम (for पूजा) —^{d}) D3 7 °वंतु (for °वन्ति) Ñ2 सुद्द° (sic) V4 D6 7 9 13 °सस्कृता, D8 °सुस्तुता, D10 स°, M4 °कृता, Ct as in text (for सुसत्कृता) —After 12 B3 ins

370* तथा यत्नो विधात्वो(तव्यो) भवद्भि प्रियवादिभि ।

13 ^{a}) Ś1 V3 D1 3 5 7 11 13 नावमान (V3 °ना), Ñ V1 2 B D10 नापमान, V4 न च मान Ś1 Ñ V B D1–3 6 7 11–13 प्रयोक्तव्य (V3 °व्या) G2 M1 2 न चाप्यवज्ञा कर्तव्या —^{b}) V2 क्रोधं (for क्रोध) Ś1 D5 13 -वश (Ś1 °शी) कचित्, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 -कृ(V4 हृ)त (V2 °त, V3 °ता) कचित्, M4 -कृतापि च, Cg as in text (for -वशादपि) —After 13^{ab}, D2 3 7 (all repeating as subst of 28^{ef}) ins 376* —^{c}) D4 -कर्माणि (for °सु) V1 वि*, B1 अव्या, D3 व्यज्ञा, D9 दक्षा, D10 सुत्या (for ऽव्यग्रा) D9 शोभनास (for शिल्पिनस) G4 तदा (for तथा)

14 ^{ab}) V1 अपि च (hypermetric) (for अपि) G4 कार्यं (for कार्या) Ś1 D5 12 13 transp तेषामपि and पूजा कार्या B4 -सुत्त Cg k t as in text (for क्रमम्) —After 14^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (M4 subst for 14^{ab}) Cm g t ins

371* ते च स्यु सुभृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D4 Ct संभृता, T3 सुदृता (for सुभृता) Dt D6 8 Cg ये स्यु संपूजिता सर्वे (for the prior half)]

—M4 om 14^{c}—15^{b} Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads (var) 14^{cd} after 15 —^{c}) Dt D6 8 (Dt D8 second time) यथेष्टं तत्, D6 T G1 3 4 M2 (all second time) यथोक्तं तत् (for यथा सर्वं) Ñ2 स्व, D9 सु (for सु) Ñ1 V2 सुविहितं सर्वं (by transp) —^{d}) B1 भूयते, Cg as in text (for -हीयते)

15 D4 M4 om 15^{ab} (for M4 cf v l 14) —^{a}) V4 सर्वं सु B4 om (hapl ?), D11 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) —^{b}) B4 प्रीति (sic), G3 प्रीता( ) (for प्रीति) Dt D8 -सुमन, Cg as in text (for स्निग्धेन) —After 15^{ab} B3 ins

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—^{c}) D2 3 7 तथा (for तत) D1 समागत्य —^{d}) T2 वसिष्ठ (sic) D9 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After 15 Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat D6 reads 14^{cd}

16 ^{a}) Ś1 D5 12 यथाकृत्य (Ś1 °त), Ñ1 °ते, D13 °सु G1 तथोक्त° (for यथोक्त तत्) V4 °मि, D14 Cr m सुविहित (for करिष्यामो) —^{b}) V4 B4 D5 -हीयते, D12 G3 हास्यते, Cr m as in text (for हास्यते) —^{c}) D4 G1 3 M2 आनीय, M3 आनाय्य (for आहूय) —^{d}) G2 वासिष्ठो (sic)

17 ^{a}) V1 °य स्व; V4 निमंत्र्य सु, Cg as in text (for निमन्त्रयस्व) D13 नृपते —^{b}) D13 पृ * व्यां Ñ2 V4 B3 M3 ये च पार्थिवा, V3 D1–3 7 सर्वे(V3 येन, D1 याश्च[sic])धार्मिकान् —In T1 the portion from श (in सहस्रश) up to शास्त्रे in 19^{a} is missing on a damaged folio —^{cd}) D9 12 read nom plu for acc plu of all nouns Ś1 D5 11 12 M4 [आ]पि (for [ए]व) B4 विशेषत, D13 °स्र * (for सहस्रश)

18 T1 missing 18 (cf v l 17) —^{a}) V3 B3 D4 T3 G1 3 M1 2 समान(D4 °नी)य सुसत्कृत्य, B4 °नय स्वयं कृत्य, D6 8 7 9 °नय सुसत्कृत्य —^{b}) D7 13 देवेषु (for देशेषु) D2 वानवान्, D9 साधय (for मानवान्) —^{c}) D11 शूरं (sic), T2 G2 M1 वीर (for शूर) —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 9–13 M4 दृढ°, V2 हय°, Dt D6 8 T2 G2 M1 °वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T1 missing up to शास्त्रे in ^{a} (cf v l 17) Dt D6 8 om 19^{ab} —^{a}) D1 3 निश्चितं —^{b}) D12 सदा (for तथा) D9 निश्चितं (for निष्ठितम्) D2 7 वेदेषु परिनिष्ठितं —Ś1 om 19^{c}–20^{b} —^{c}) D9 समा°, G2 तासनय (metathesis) (for समानय) D9 13 G2 -भाग (for भागं) —^{d}) D1 भूपमेव (for स्वयमेव) V4 D2 3 7 9 °सत्कृतं, M4 सुहृ° (for सुसत्कृतम्) —^{c}) Dt D1 8 9 11 13 T1 2 G1–3 M4 Ct पूर्वं D7 सर्वं, Cm g k tp as in text (for पूर्वं) Ñ V B D10 13 M4 -स(V4 *)बंध(V3 °धि)कं, D4 तातप्रत, D2 3 5 7 11 सार्वंधिकं, D12 सांविधिकं, Cm g t

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
सद्वृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नरेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहबान्धवान् ॥ २४
वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६

as in text (for -सवन्विन) M4 कृत्वा (for ज्ञात्वा) —^{f}) Ñ V (V4 om. ततो) B D1 3 5 7 9–13 ततो वाक्य, G1 3 पूर्वमेव, Cr m k t as in text (for तत पूर्व) T2 ब्रवीमि in *sec m* Ñ V2–4 B D10 13 °क्ष्यह, V1 °दिदं, Ck as in text (for ब्रवीमि ते) M4 तव प्रब्रूहि सत्तम

20 Ś1 om. 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) V3 अथ (for तथा) B4 Dt D2 4 5 6 T G1 3 काशी B4 D5 11 12 T2 (before corr after corr *sec m* as in text) शूर (for स्निग्धं) —^{b}) V3 सुव्रत, D12 मतत (for सतत) V2 प्रश्न (for प्रिय) —In T1 20^c—21^c lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 transp 20^{cd} and 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 सुमत (for सद्वृत्त) D2 -सकाश —^{d}) Ś1 V2 4 B1 D9 12 13 पूर्व (for पूर्व) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स्वमानय, Ñ V B D10 13 समानय, M4 [भा] नयस्व त (for [भा] नयस्व ह)

21 T1 missing up to ^{c} (cf v l 20) D* 3 7 13 om 21 —^{a}) V3 D4 5 6 कैकय, V4 केकेय, B1 4 D10 कैकय, Cg k t as in text (for कत्य) D4 7 in परम in marg —^{c}) D1 सुश्वर (metathesis !) (for श्वशुर) —^{d}) Ñ2 B3 (after corr) स्वपुत्र, D6 (after corr as in text) सु°, D10 स्वपुर (for सपुत्र) Ñ V1 B2–4 D3 10 11 T1 2 G2 4 M2 3 स्वम् (for तम्) B4 इहायन (metathesis) Ś1 समानय यशस्विनं (= 22^d)

22 ^{a}) V4 यशेश्वर Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 तथा स्निग्धं Dt D4 6 महेष्वासं, T2 G2 M1 2 4 च राजानं (for महाभागं) —^{b}) V4 D2 3 7 9 13 सुमंस्कृत, Dt सु*°, Cp समीपगं (for सुसत्कृतम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 transp 22^{cd} and 20^{cd} —^{c}) D7 13 सिंहं च (for सिंहस्य) —^{d}) Dt T2 Cg समानय, M* 4 स्व° M4 moth-eaten for यश in यशस्विनम् B3 (m) D2 3 7 8 12 (all through eye wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21^d) —After 22 Dt D4 6 ins

373* तथा कोसल[illegible] भानुमन्तं सुसत्कृतम् ।
मगधाधिपतिं शूरं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
प्राप्तिज्ञं परमोदारं सत्कृतं पुरुषर्षभम् ।
राज्ञः शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ।

23 ^{a}) Ś1 D1 3 5 9 11 13 प्राच्यान् (D1 °च्या)च, Ñ V B D2 10 प्राच्यांश्च, Cg k t as in text (for प्राचीनान्) V2 सिद्ध (for सिन्धु) Ñ V B D* 3 13 Cg -सौवीरा (D3 ***) (for -सौवीरान्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 D13 स्वराष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्रा) ये, Ñ1 V2 B D10 सुराष्ट्रे ये, D1 12 सौराष्ट्राश्च (D12 °ष्ट्रा ये) D5 9 सु(D9 सौ)राष्ट्रान्याश्च, T2 °ष्ट्रीयाश्च, Cg as in text (for सौराष्ट्रेयांश्च) —In T1 the portion from च पार्थिवान् in ^{b} up to तानानय य in 24^c is lost on a damaged fol Ś1 च मानवा, Ñ V B D10 1–13 °वा, D1 [श्र]न्य° (for च पार्थिवान्) D2 3 सु(D3 सौ) राष्ट्रानय (D3 °त्रिना)न्नथा D11 सुराष्ट्रानसमागधान् —^{c}) Ñ1 V B1 2 4 D13 दा(V4 द)क्षिणात्या नरेन्द्राश्च —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सवाना(D3 °नाना[ditto] D5 सर्वेषा) नय मा चिर (V1 मारिचं metathesis] D12 सुव्रत), M4 सर्वांस्ताना नय स्वय

24 T1 missing 24^{abc}(cf v l 23) —^{a}) Ś1 Ñ V3 4 D1–3 5 7 9–13 अति, V1 2 प्रीति, Cg as in text (for सन्ति) M3 सिद्धाश्च (for स्निग्धाश्च) D2 तथा, D12 om च (for च ये) Ś1 Ñ V3 4 B1–3 D1 3 5 6 7 9 10 13 [अ]न्येपि (for चान्ये) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 °म(D8 च) रा, M4 °गता (for °तले) —^{c}) D14 T3 G4 M3 तथा, Ct as in text (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तानप्यानय (V2 तानानयस्व, D1–3 7 तानिहानय, M4 moth eaten for मय) वै क्षिप्र (V2 क्षिप्र हि) ‡ Cg यथाक्षिप्र शीघ्रमनतिक्रम्य ‡ —^{d}) V4 सह- (for सह) Ñ V1–3 B D1 3 9–13 M4 -बान्धवै V4 -बाहनान्, G1 -बधुकान् (for -बान्धवान्) —After 24 Dt D4 6 ins

374* एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।

25 ^{a}) D12 विशिष्ट (for वसिष्ठ) —^{b}) D12 स्वमंत्रस (sic) Dt D4 6 T2 त्वरित (for °तम्) B2 T2 तथा, D12 तत (*for* तदा) D11 सुमंत्रकामाय चोत्सुक (*hypermetric*) D11 om 25^c—26^b —^{c}) V1 व्यादिदशत् (sic) D2–4 7 व्यादिदेश D13 आदिशत् T2 व्यादिशा (sic) M4 व्यादिश्य (sic) (for व्यादिशत्) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 बहून् Cm g as in text (for शुभान्)

26 D11 om 26^{ab} (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 च M4 तु (for हि) —^{b}) In T1 the

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९
ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

portion after प्रय in ^{b} up to च in 27^b is lost on a broken fol Ñ V B Dt (after corr) D1 4 6 8 13 T3 G1 3 प्रया(V3 4 D6 °य)तो D10 प्रणतो (for प्रययौ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 6 7 8 10 12 13 राज, M4 गुरु- (for मुनि) —D11 reads up to स in ^{d} in marg —^{c}) Ś1 N V B D1 3 5 6 13 प्रयतो, D7 प्रययौ M4 moth eaten (for त्वरितो) —^{d}) B1 D1 7 महीक्षिता (B1 °त) Dt D6 8 महामनि Cg as in text (for महीक्षित)

27 T1 missing up to च in ^{b} (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 8-13 M4 तत Cg k t as in text (for ते च) D7 कर्मांतिक M4 कर्मांतका —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 8 11 13 M4 महात्मने, N V B Dt D6 8 10 13 Ctp महर्षये (D6 °य) (for च धीमते) —^{c}) Ś1 D5 12 सर्वे N2 V B3-4 D1-3 7 8-11 सर्वान् D13 सवाधान् (for सर्वं नि) —^{d}) Ś1 D5 12 य(Ś1 या)ज्ञे यान् Ñ V1-4 B D1 10 11 13 यज्ञि (B1 4 °ज्ञी)यान् V3 D3 7 यज्ञार्थान् (V3 °थम्) D6 याज्ञिकान् M4 यथावद् Cg as in text (for यज्ञे यद्) Ś1 Ñ V B D1 5 6 7 8-13 M1 उप(V3 अनु V4 उ *, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 ^{a}) B4 [S] प्रयीद् (for प्रीतो) —^{b}) V1 तास्तान्स यान् (ditto *sup lin*) D6 °द्विजान् D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D6 8 मुनिर् D1 14 T G1 इदं (for पुनर्) —After 28^{ab} Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 8-13 M4 ins.

375* भयविर्ने यथा यज्ञे परिहीयेत किंचन ।

[Ñ1 B1 D2.7 तथा (for यथा) D2.3.7 यज्ञ (for यज्ञे) Ś1 V3 B1 D2.3.5 7 13 °हास्यति V1 °हीयते V4 B2 D1 8 11 °हास्ये(D6 °ये)त D1 (gloss) हास् त्यागे M4 * R° (for परिहीयेत) Ś1 °न, B1 चन D3 किं न च (for किंचन)]

T3 reads ^{cd} in marg *sec m* —^{c}) Ś1 N2 V B1 2 4 D1-2.3 7 8 11 13 M4 मा(D13 ma)वज्ञया (V2.4 D3 °ज्ञाय) प्र(V3 4 D6 न [sic])दातव्यं —^{d}) D6 T3 न तु लीलया (for लीलयापि वा) Ś1 Ñ V B D1 5 6 7 8-12 किंचिद्दा स्यमपि(B1 2 4 °या)हृषिनः D13 दातुस्तत्रोपमाददेत् (cf post half of 376*) —In T1 the portion from कृतं in 28^e up to रत्नान्या in 29^c is missing on a damaged fol. —D13 om (hapl !) 28^{ef} —^{e}) G3 अवज्ञाय (metathesis !) M4 अवज्ञाति (for अवज्ञया) G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28^{ef} Ś1 N V B D1-3 5 7 8-13 subst (D3 3 7 ins (first time) after 13^{ab})

376* अवज्ञया हि यद्दत्तं दातुस्तत्रोपमावहेत् ।

[V3 D3 7 तु D6 च (for हि) D8 * द्दत्त After यद्दत्तं, D3 repeats (ditto) या तु यद्दत्त Ś1 D5 12 तद्दातुर् (by transp) V3 आस्हेद् (sic) D3 आहवहेत् (sic) (for आवहेत्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in ^{c} (cf v l 28) —^{a}) V1 D1 11 कश्चि(D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V4 B2-4 D6 10 13 उपयाताः V1 °जाता (sic), D11 तपा(श्रा)याता D13 ° * (for उपयाता) V1 °क्षितैः D13 °क्षिता (sic) (for क्षित) —^{c}) Ś1 N V B D1 5 6 7 8-13 रत्नान्या(D13 °त्ना [sic])दाय बहवो (Ś1 D5 12 सुबहून्; V4 बहुलो) —^{d}) B2 (after corr in m as in text) राज्ञे (for राज्ञो) D13 missing M4 दश * * * (for दशरथस्य) Ś1 V2-4 B1 D5 12 G1 3 M3 3 च N2 B2 D6 10 T2 हि D14 T1 2 G4 वै M4 missing (for ह) —After 29 D1 repeats 4^{ab}

30 D12 om 30 —^{a}) M4 damaged (for ततो) D12 T2 स (for सु) —^{b}) D6 इदं (ditto) (for इदम्) —^{c}) Ś1 N2 V2-4 B2-4 D1 6 10 13 T3 उपा°; V1 °तान् D5 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तास्सवान् (submetric) B1 °घ्रा M4 °घ्राद् (for नरव्याघ्र) —^{d}) V1 (m as in text) नरेंद्र (for राजानस्)

31 ^{a}) Ñ1 महता (sic) D12 * या (for मया) Ñ1 V2 B1 2 4 D6 13 हि N2 V2 B2 D1 3.5 7 10 12 M4 [अ]पि; V4 D1 T2 च (for [अ]पि) D3 7 संस्कृता —T1 missing from ^{b} up to च in 31^c on a damaged fol —^{b}) Ś1 D1 3.7 11 M4 यथायत्; D5 12 तत्र (for यथार्हं) Ś1 Ñ V2-4 B1 3 D1-3 5 7 8-13 M4 पूजिताश्च ते (D1 11 D6 ये) V1 प्रतिपूजिता B3 सत्कृताश्च ते Dt D6 8 °श्च (for राजसत्तमा) —^{c}) G2 M1 3 Cr यज्ञीयं (M3 °यद्) च; G3 याज्ञीयन्, M4 यज्ञाहाश्च (for यज्ञियं च) G3 M1 कृतो; M4 कृता (for कृतं) Dt D6 8 सर्वं; M4 तत्र (for राजन्) Ś1 N V B D1-2.3 7 8-13 यथावत् (D3 °च) संपूर्णं सर्वं —^{d}) Ś1 Ñ V2.4 B2-4 D6 8 10 12.13 स्वैः; V3 D1 तैः; B1 च (for सु)

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृङ्गस्य चोभयोः ।
शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ३४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

32 T1 missing up to च in ° (cf v.l 31) —°) M2 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —°) T2 उत्तम (for अन्तिकात्) —For 32°° Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

377* सम्प्राप्ते च भवेद्दृष्टो यज्ञे सभारसंभृते ।

[D7 सम्प्राप्तेव (for °प्ते च) D2 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 विप्रो, D2 विप्रो (for दृष्टो) D° 3 यज्ञ D12 -सम्भृत (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32°°

378* सुमन्त्रश्चाब्रवीद्दृष्टो यज्ञसभारसंभृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमन्त्र (for °श्च) Ñ1 V3 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टो V2 4 हृष्ट (for दृष्टो) D11 चावद्दृष्टो (submetric) (for चाब्रवीद्दृष्टो) V1 2 -सभृत (V2 °ति) (for -सम्भृत)]

—°) G1 सर्वे (for सर्वे) Ñ2 V1 2 B3 D2 7 13 °कृतैर्, V3 B1 T3 °हित, D1 °हृते, D5 °कृतैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M4 सर्वे * * * पहृतैर् —°) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 उपपन्न (V4 B1 2 4 D11 13 °न्न), M4 उपेता वै Cg as in text (for उपेतं वै) D2 सर्व तव, D14 सम*त, G3 सहस्रश (for समन्तत) —After 32 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cm g k t ins

379* द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 यष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

33 °) D9 यथा, T2 तदा, T3 M4 ततो (for तथा) —In T1 the portion from ष्य in 33° up to द्विजो in 34° is lost on a damaged fol —For 33°° Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst while D9 ins after 32

380* क्रियता वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1 3 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 मह्य V4 मे त्व D11 न्याय्य D13 नोच (for मेऽद्य)]

—°) V3 B2 शुभ (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 नक्षत्रदिवसे, D11 दिने च°, G2 M1 च अग° (for दिवसनक्षत्रे) Dt D6 8 M3 दिवसे शुभनक्षत्रे ⊕ Cg शुभे दिवसे सोम सौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । ⊕ —°) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 11 13 निर्यातु, D12 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी(D11 °*)पति (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v l 33) —°) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 द्विजातय M4 द्विजर्षभा —°) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 अश्वमेध, D3 7 9 अश्व मेध्य (for ऋष्यशृङ्ग) B4 °*, M4 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —°) Ś1 D5 12 यथा (for यज्ञ) D5 9 तथा (for तदा) M4 [आ]रभत वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेभिरे (B4 °रभते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत) —After 34 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cr m g k t ins

381* यज्ञवाट गता सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D4 14 T2 G1 2 M2 3 -वाट (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमाश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशद् ।

[G2 (after corr *inf lin*) याग (for राजा)]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D10 om V B2–4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1–3 5 7 9 11 12 यज्ञारभ (D1–3 7 °भण), Ñ1 V1 यज्ञवा(Ñ1 °ज्ञाव)ह , V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवह सभार , B4 यज्ञवाट , D10 यज्ञे यज्ञवादारभ —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 13 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text) V2 14 V3 11 D1 10 D5 7 9 D2 द्वादश , T1 2 M1–3 त्रयोदश , M4 द्वादश (as in text) Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13 D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 -काडे-नयन द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१३

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरङ्गमे ।
सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजका वेदपारगाः ।
यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1 Ś1 ins ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम T1 fol damaged. —^{a}) D11 repeats 1^{ab} as in D10 Ñ V B D10 M4 प्रदक्षिण(V2 °णा)कृत्वा, Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्णे) —^{b}) Ñ V1 2 B D10 13 भूमि V3 M4 भूमि, D4 T3 पुन (for तस्मिन्) Ś1 D1–3.5 7 11 12 प्राप्ते (D2 °प्ता) त(D12 *)स्मिन् (by transp) —^{c}) Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 उत्तरे(B4 °र, D11 °र sic)कूले (D2 3 7 पारे) (for चोत्तरे तीरे) —^{d}) D2 om यज्ञो N1 V1–3 B1 यज्ञभूमिम्, Ñ2 V4 B2–4 (B3 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिर् (for राज्ञो यज्ञो) Ñ1 B1 अकल्पयत् (submetric) Ñ2 B2–4 D10 अकल्पयत (B3 marg as in V1) V1 4 अकल्पयत (hypermetric) V2 3 अकल्पयत्, D2 T3 °ते D13 अकल्पयन् Cg as in text (for ऽभ्यवर्तत)

2 ^{b}) D11 M2 द्विजोत्तमा, M4 द्विज * * (for द्विजर्षभा) —For 2^{ab} Ñ V B D10 13 subst

383* ऋष्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकै परिनिर्मिता ।
[D13 याजिक. V3 परिनिष्ठिता D13 परिकल्पिता..]
B3 cont

384* घृताश(च)शोधिता भूमिर्विधिदृष्टेन यजत ।

—V1 om 2^{c} 3^{b} –^{c}) V2.4 अश्वमेध —^{d}) Ñ V2–4 B D1–3 5 7 9–13 M3 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु)

3 V1 om. 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) D3 कुर्वंति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om) B D10 13 वेददृष्टेन विधिना —^{b}) Ñ V (V1 om) B D10 13 ततस्ते Dt M3 ब्राह्मणा, M3 याज्ञिका Cm g t as in text (for याजका) D1–3.7 8 विधि (for वेद) Ś1 D11 1· यज्ञांगविधि° (D12 om विधि) —T1 damaged from थान्यायं up to सर्वम in 4^{cd} —^{c}) Ś1 -न्यायं D2 ज्ञर्य(for -न्याय) —^{d}) D2.3.7 -क्राम(D3 7 °से)ति (for -क्रामन्ति)

4 T1 damaged up to सर्वम (cf v l 3) D3 om (hapl) from सदं up to ततो in 5^{a} —^{ab}) D11 प्रवर्ग्यान् (for प्रवर्ग्यं) D12 शास्त्रतन् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसदं प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजा (by transp) —^{d}) Ś1 D1 2.5 7 9.11 13 तथैवोद्धास्य(D1 °स) कर्म ते

5 D3 om up to ततो (cf v.l 4) —^{ab}) Ś1 D2.5 7 9 11 12 अभिपुत्य (D2 11 °त्य) D1 अभिक्षुभ्यस्, G2 °पूर्वं, Cg t as in text (for अभिपूज्य) D3 * तो, D6 8 तदा (for ततो) D5 7 सर्वे हृष्टाश् (by transp) D1 °विधि (for °विधि) —^{cd}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सवनानि यथान्याय(Ś1 °य्य) सोमे (D5 °मं) सोमपसत्तमा
—For 3^{c}–5 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादिक्रमं चक्रु कल्पसूत्रविधानत ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चानवशेषत ।
सवनानि च सर्वाणि यथाकालं प्रचक्रिरे ।

[No comm —D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 V4 प्रवर्गादिक्रम V3 पर्यर्ग्यादिक्रम (sic) V3 B3 प्रवृ(B3 m वर्ग्यं) ग्यादिक D10 प्रवर्ग्याभिक्रम (for प्रवर्ग्यादिक्रम) Ñ2 कर्म (for कल्प) —(l 2) V2 B· 3 (marg) विधान च, V4 विधानेन (for विधानानि) V2 तानि वि° V3 चान्याव° (sic) B4 पश्चादि°, M4 ता यवि° (for चानवशेषत) —(l 3) V4 सवलानि, B1 (m as in B2) वरणानि, B3 वसनानि (by metathesis) (for सवनानि) B2 D12 °कामे (for यथाकाल)]
—After 5 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g t ins

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्दत्तो राजा चाभिष्टुतोऽनघ ।
माध्यंदिनं च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मन ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवा ।

[Cr comments on l 1 only—(l 1) G3 ऐंद्र (for ऐन्द्रश्) D4 14 T1 2 G3 M2.3 Cg [अ]मिष्टो T3 [अ]भिष्टुतो G1 [अ]भीष्टो Cgp as in above (for [अ]भिष्टुतो) T1 damaged from l 2 up to the prior half of l 4 —(l. 2) Dt D6 8 मध्यं°, D14 °दिन (for माध्यंदिनं) T3 हि (for च) T3 प्रावर्तति (sic) (for प्रावर्तत) —(l 3) T2 3 तृतिय्य (sic) G3 तृतीयं (for तृतीय) Dt -सवने —(l 4) G2 च (sic) (for त) Dt D6 8 T2 यथा (for तथा)]
—Thereafter Dt D6 8 G3 M4 (after 400*) Ct cont, while Ñ V B D10–13 ins after 14 D4 T2 (transp l 1 2 and 3 4) M1 after 15 M3 after 6

387* ब्राह्मणाश्चक्रिरे तत्र शास्त्रार्थविदुषोत्तमान् ।
ऋष्यशृङ्गादयो मध्ये शिक्षाक्रमसमन्विते ।
स्थापितांश्च ते पूर्वे विधिवत्प्राग्यथाविधि ।
होतारो उद्गातारश्च ब्राह्मणाच्छंसिनां गणम् ।

न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहःसु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

[Cr m g k do not comment —Ñ V B D10–13 transp l 1 and ■ T2 transp l 1-2 and 3 4 —(l 1) V1 2 4 आहुया° M3 आह्वानं° (for आहुयांचक्रिरे) M1 चात्र (for तत्र) —(l 2) T2 [न]मात्यैश्च (for मधुरै) V3 शिक्षा°, G3 M3 °स्वर (for शिक्षाक्षर) —(l 3) V4 वाग्भि सु, B1 ऋग्भिर्, Dt D8 9 G2 गीतिभिर्, D11 13 ध्वा(D11 ध्व sic)र्मिर्, D12 सर्पिर् T2 प्रीतिमिर्, M1 चितिमिर् M3 गीर्भिश्च (for ध्यानिभिर्) M1 मयनै (for मधुरै) —(l 4) Ñ2 V3 B3 D10 13 जुहुया°, V2 B4 जुहवा°, V4 जुहुवा° B1 M3 जुहुवुश्च Dt D8 9 T3 G3 M2 3 ददुराषाद्य (M1 °भाष्य) D12 जुहियामासु (sic) (for जुहुवा मासुः) D13 हविर्भागे M2 °भाग (for हविर्भागान्) B3 D13 °श्त (for दिवौकसाम्)]

6 ᵃ) D4 मा (for न) Ś1 D1 2 5 7 9 12 नानाहु(D1 2 7 °हू sic)तमभूत्तत्र (D1 °हुताना, D2 7 9 °हुत था, D3 °हुत वा), Ñ V B D10 11 13 M4 नासीदपहुत (V2 4 B1 3 D13 °पकृत, V3 °हुपहृते, B4 °प्युच्यता, D10 °पहुतः D11 °स कृत M4 °वहुत) तेषां, Cg t as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ś1 सहिता, D1 3 5 6 12 हा(D6 12 स)मित, D7 सासित (sic) Cm g t as in text (for स्खलितं) Ñ V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 चापि, V3 नापि V2 D6 8 या न (for वापि) D2 कचन —After 6ᵃᵇ D11 ins 388* —ᶜ) D2 °तत् (for ब्रह्मवत्) —ᵈ) Ś1 D2 5 9 11 12 प्रम°, D1 3 7 कर्म°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्त) Ś1 D5 12 M2 च°, D1–3 7 9 11 प्रचक्रिरे (D2 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6ᶜᵈ Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 6ᵃᵇ

388* परेण ह्यवधानेन तं क्रतुं ते प्रचक्रिरे ।

[V4 M4 च(M4 ह्य)विधानेन (for ह्यवधानेन) D11 ते (for तं) V3 क्रतु त (by transp) B3 °क्रुत (sic) (for तं क्रतुं) B2 तैय°, D11 तैं प्र°, D13 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—*After 6 M3 ins 387**

7 D11 reads 7ᵃᵇ before 6ᶜᵈ repeating it here N V B D10 12 13 repeat 7 after 390* —ᵃ) D11 (second time) om न (submetric) V2 (first time) तेषु कश्चित्, (second time) नेषु हासो, D2 ते विहस्य D3 7 तव्विहस्त (D7 °स्व) (sic) D9 तेष्वहंसु Cg as in text (for तेष्वह सु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 (N V B D10–13 second time) ब्राह्मण्य Ñ V B D10–13 (all first time) M4 कृपण, D9 तृषितो, D14 शातो°, G2 3 M1 सश्रात, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —ᵇ) T2 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [क्ष]पि) T1 damaged for °ते G3 M3 कश्चन (for दृश्यते) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) क्षुधि(Ś1 D3 7 °सि)त दृश्यते (D5 दृश्यते क्षुधित) क्वचित्, Ñ V B D10–13 (all first time) M4 क्षुत्क्षामो (D11 क्षुधितो, D13 क्षुद्रो नै)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7ᵃᵇ (first occurrence) Ñ V B D10–13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि कुतोऽन्येषु भूतेषु परितर्पितं ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रशः ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिन ।

[No comm —(l 1) V1 3 तिर्यक्षपि (sic) D10 निर्यगपि (for तिर्यक्ष्वपि) V3 कृते (for कुतो) Ñ B1 4 D10 M4 [अ]परि° V1 3 °तर्जित, B3 reads first त *sup lin* B4 °तार्पिता, D11 °कर्शित, D13 °वरिपतु (for परितर्पित) —(l 2) D13 यथा (for तथा) —(l 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) Ñ B3 तपोवृता (Ñ1 °वा marg), V1 3 उपावृत्तान् (V3 °ते) D13 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 निवेशिन (for निवासिन)]

—T1 damaged from ᵃ up to चापि in 8ᵃ —ᵃ) D11 न (for ना) Ñ V2–4 B1 D10 13 (all first time) भागतस्, M4 चागतस् (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 Ñ V B1–3 Dt D1 3 5–13 (Ñ V B1–3 D10 12 13 second time) कश्चित् (for तत्र) —ᵈ) V1 (both times) D1 2 7 9 11 ना(D7 9 न)शता, V3 3 (first time) 4 (both times) नाना(V2 °श)तो, D3 सगता (sic) D13 (first time) तथा चा T2 नाचरा (sic) Cr m g t as in text (for नाशता) Ñ V1 4 B2 3 D1 3 9–11 13 (Ñ V1 4 B2 3 D10 13 second time) नु(V4 * *inf lin* वा)गतस्, V2 (second time) -नुपतस् (sic) B4 (second time) D7 नुगतास्, D11 -नुगतस् (sic) Cr m g t as in text (for नुचरस्) Ñ V B D10 13 (all first time B4 second time also) द्विज (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र ये त(D13 स)दा, V3 (second time) नागतानु गतस्तदा, B3 (first time in marg) न हासो नातुरद्विज, D13 (first time) नाद्रातानुचरोपि वा M4 नानूचानस्तथा द्विज —After 7ᶜᵈ Ñ V B D10 12 13 M4 ins while D11 cont after 389* (for l 1 cf 1 6 12ᵃᵇ)

390* नानाहिताग्निर्नाय्ज्वा नाव्रती पतितो न च ।
ब्राह्मणाना सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्बुभुजिरेऽन्नानि स्वादूनि विविधानि च ।
भक्ष्यांश्च विविधान्हृद्यान्पानानि विविधानि च ।
दत्तमपात्रीष्वनेकासु रात्रीषु च सर्वश । [5]
द्विजातयोऽन्नपानानि तत्राभुञ्जत चासकृत् ।
कृपणानाथविकला ये च केचिदुपागता ।
तेऽप्यन्नपानै कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf I 6 12ᵃᵇ D11 om l 1 —(l 1) D12 repeats consecutively l 1 V1 नानाहिताग्नि (sic) V2 नानाहताग्नि V4 नना° (hypermetric) (for नायज्वा)

ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९

दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

D10 न व्रती, M4 नाव्रती (for नाव्रती) Ñ1 नापनिर्°, B4 °नर, D12 * * तो°, D13 पतितै°, M4 नापि कश्चन (for पतितो न च) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D11 13 तत्र तानि (by transp) D12 शतानि च (for तानि तत्र) D11 -मुखे (sic) (for -मखे) —(l 3) M4 [अ]ग्रान्न (for ग्रानि) M4 [अ]स्वादूनि च मृदूनि च (for the post half) —All the above MSS (except B2 3 D13) om l 4 —(l 4) B2 3 read l 4 in marg B3 तत्र (for यथान्) —(l 5) V3 °पात्रीसु दिव्यासु, D12 °पात्रीसु नैकासु, D13 °पात्रेष्व नैकेषु (for रुक्मपात्रीष्वनेकासु) D13 राजानेषु (sic) (for राजतीषु) Ñ2 reads च inf lin D11 तथैव च (for च सवश) —(l 6) V3 भुक्त हि (sic) V4 [अ]भुत्तु (sic) B1 [अ]भुजत (sic) B4 [अ]भुत्त (sic) D11 भुञ्जन (sic) D13 [अ]भुञ* (for [अ]भुञ्जन) D11 वा (for च) D13 सत्कृता (for चामकृत्) —All the above MSS (except B2 4 M4) om l 7 and 8 —B2 3 read l 7 and 8 in marg —(l 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ (for सवशस्तत्र) M4 कल्पिता (for तर्पिता)]

—Thereafter Ñ V B D10 12 13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुक्तमभूत्तत्र समितं चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 abc (cf v l 7) M4 om 8 9 —a) Ś1 Ñ V B D (except Dt D4 6 8 14) अनाथा Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V2 B3 D13 तत्र (for नित्य) —b) D3 4 तु (for च) —c) T2 राक्षसा, Ct as in text (for तापसा) V4 तत्र, B1 om D2 7 T2 M2 3 वापि, D11 चैव, T2 नित्य (for चापि) —d) G2 श्रवणा Dt D6 8 चैव भुजते Ś1 Ñ B D1 3 5 7 9 10 12 13 भुजते (B1 om) श्रम (Ñ1 D1 5 °ब) णा (by transp) अपि (B3 m गृहवासिन) V1 2 D11 भुंजते चारणा अपि, V3 भुजते प्रवणा अपि, V4 भुंजते चेतरे जना, D2 श्रवणानपि (sic) भुजते

9 M4 om 9 (cf v l 8) —a) D4 [अ]व्याधिताद्, M2 [अ]पि (for [ए]च) —b) Dt D4 6 8 G1 3 M3 स्त्रीबालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T2 स्त्रीबालाश्चैव भुंजते —For 9 ab Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 subst

392* अनाथाना तथा स्त्रीणा बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ * थानां D5 या in तथा sup lin D9 वृद्धांश्च (for -वृद्धस्य) V3 °वृद्धस्तथैव च (for the post half)]

—c) D4 भुज्य° (for भुञ्जमाना) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9-13 बुभुक्षि (D11 °नि)तानां दीनानां M3 भुञ्जानानां तथा तेषां Cm g t as in text (for °) —d) Ś1 D5 11 12 सु, D3 om (for न) Ñ V B D10 13 [अ]तृप्तिर् (for तृप्तिर्) B1 3 4 D10 -लक्ष्यते, D1 लिप्यते (for -लभ्यते)

10 a) T2 देय च (for first दीयतां) D9 om. 10c–11 T1 damaged from c up to वि in 11d. —c) G2 M1 चोक्ता भरास् (for सचोदितास्) —For 10cd, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

393* यथोचितसमाख्याते कर्म चक्रुरतन्द्रिताः ।

[D1 अथोचित, D3 7 यथोचित D1 5 °ख्याते, D2 °ज्ञाते, D3 7 °ज्ञाते D11 °ख्यान (for -समाख्याते) D1-3 7 तथा D11 शब्द (for कर्म) D2 [अ]नदिता, D3 7 °तै, D12 °या (for [अ]तन्द्रिता)]

—For 10 Ñ V B D10 13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयतां भुज्यतामिति ।
स्वाध्यायगीतशब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्ततः ।

[No comm —(l 1) V4 व्यश्रयतत्र (sic) B4 अश्रूयत च M4 तत्रा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) Ñ2 B3 4 D10 [अ]य V4 [अ]पि (for ऽत्र) V1 *भुञ्जताम् (for भुज्यताम्) —(l 2) V4 -व्य * यत B4 ह्य° (for व्यश्रूयन्त) B4 इति समतत (hypermetric)]

11 D9 om 11 T1 damaged up to वि in d (for both cf v l 10) —ab) Dt D6 8 transp दृश्यंते and बहव T2 repeats पर्वतो —For 11 ab Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

395* अन्न पानं च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D2 3 7 11 अन्न (for अन्न) D3 7 वस्तु (D7 °स्तु) बहु (for च सुबहु) D7 [उ]त्तम D11 (before corr) दिशा (for [उ]पमम्)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्तात्पर्वताः ।

[Ñ2 V4 B3 D10 तत्र B3 ठात्र (sic) (for चात्र) V2 व्यश्रूयत (sic) B1 * ° (for व्यदृश्यन्त)]

—Ś1 om 11c–14 —c) Ñ V2 B D10 11 13 M4 कृता, V1 कृत्वा (corrupt) V3 दृष्टा V4 दत्ता, D2 नाद्र (for तत्र) —d) D1-3 5 7 12 सिद्धं (D5 12 भक्ष) तु, G1 सिध्यति (for सिद्धस्य) D7 तथा (for सदा) Ñ V B D10 11 13 M4 व्यजनानां हृदा(D11 13 यथा)स्तथा

—After 11 B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुञ्जते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

On the other hand, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g t ins

398* नानादेशादनुप्राप्ता पुरुषा स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपाने सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मन ।

[(l 1) T3 तदा (for तथा) —(l 2) D6 सुविहितैस् G3 M1 सुस(M1 °सु)हिताय)]

12 Ś1 om 12 (cf v l 11) —^{a}) D9 यथा (for अन्न) *D1.3 7 9 तु (for हि)* D1–3 5 7 9 12 रस°, Cm g t as in text (for विधिवत्) D1 3 7 9 स्वाद्य, M2 साधु, Cm g t as in text (for स्वादु) —^{b}) D5 विप्र° (sic) (for द्विजर्षभा) —*T1 damaged from प्तं ते up to शुण् in 13*^{d} —^{c}) Dt * हो (for अहो) D1 5 11 12 स्म तृप्ता (by transp) D2 3 7 स्म तृप (for तृप्ता स्म) D2 8 ते भद्र (by transp) *D12 भद्रम चंद्र (sic) (for भद्र ते)* —^{d}) G2 विश्राव (for शुश्राव) D1 राघित, D2 शोषित (for राघव) D3 7 °शुश्रुविरे गिर , D5 12 °स्म श्रूयते श्रुत, D9 इत्यूचुस्ते सुतर्पिता —For 12 N̄ V B D10 11 13 M4 subst

399* अहो स्वादु प्रभूत च विविध चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म तृप्ता भद्र व राजसुरिति वै द्विजा ।

[(l 1) V4 विचित्रा * न्नम् (sic) D11 विविचनन्नम् (sic) (for विविध चान्नम्) V1 ईदृशी M4 मृष्टमन्न विसृज्यते (*for the* post half) —(l 2) B4 मु (for स्म) V4 इप्ता (for तृप्ता) D1 च (for व) V1 अहो प्रातुर्यना भद्र च (hyper metric) *M4 इति यजनन्वृद्धि ता (for the prior half)* V2 स इ र (for इत्यादृ) M4 तत्र (for इति)]

Thereafter M4 cont

400* प्रत्याहरन्त शुचयस्तास्ता धर्मार्थसहिता ।

*M4 further cont 387**

13 T1 damaged up to कुण in ^{d} (cf v l 12) Ś1 om 13 (cf v l 11) M4 om 13 15 —^{a}) D1 5 12 अल्कृताश्च G2 M1 ते (for च) *D1 3 5 7 9 10* राजानो, M2 पुरुषान् (for पुरुषा) —^{b}) D9 10 पर्यसेव°, G1 पर्यतोष° (for पर्यवेषयन्) D1 ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric) —*D11 transp 13*^{cd}*–31*^{ab} *and 31*^{cd}*–41 (including* star passages) (om 14^{ab} 19 21^b 22^c and 24) —^{c}) Dt D6 8 उपासते, Cr as in text (for उपासते) D1 3 5 7 9 11 12 सुप्रीत(D12 °तृप्त)मनस सर्वे (cf 43^c) —^{d}) D11 प्रमृष्ट (for सुमृष्ट)

—For 13 N̄ V B D10 13 subst , while D11 subst for 13^{ab} only

401* रत्नानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वलकृता ।
भृत्यवत्प्रणता यज्ञे द्विजान्वै पर्यवेषयन् ।

[No comm —(l 1) N̄2 V1 स्वागतान् D13 [अ] भ्यागतोस् (sic) (for °भ्यागतास्) —(l 2) D11 reads l ■ after 41 D13 भृति° (for भृत्यवत्) V1 राज्ञो (for यज्ञे) V2 द्विजार्थे , D11 ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V4 पव रेचयन् (sic) (for पर्यवेषयन्)]

14 Ś1 M4 om 14 (*cf v l 11 and 13 respy*) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D1–3 7 °प्राप्ते, D5 12 तु(D12 त sic)सप्राप्ते (for तदा विप्रा) N̄ V B D10 13 तत्र कर्मांतरे प्राप्ते (V2 °प्ता) —^{b}) N̄ V B D1 3 5 7 10 12 13 बहु (D1 स्वह)स्तदा (N̄1 [transp] V2 B1 4 °तथा, V4 °तत) D9 बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —^{c}) V2 प्राशसुर् , B3 °स्व-; D11 सद्दया, Cg °स्म (for प्राहु सु) V4 -वद्गिनो, D11 वाग्मि * (for -वाग्मिनो) D11 13 धीरा , G3 घोरा , M2 विप्रा , Cg as in text (for धीरा) —^{d}) D3 प * स्पर , D5 परस्य वि (for परस्पर) N̄ V B D1–3 5 7 10–13 निगीषव , Cg °षया (as in text) —After 14 N̄ V B D10–13 ins 387*

15 M4 om 15 (cf v l 13) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 N̄1 V2 4 B1 2 D1–3 5 7 11–13 चक्रु , N̄2 V1 3 B3 4 D10 कुर्यु (for तत्र) —^{b}) N̄2 V3 4 B1 4 D10 संभारे (B4 °रै , D10 °र) B3 सस्तार (sic) D2 संसार , D11 सस्कार , T3 ससत्सु, G4 सस्थरे (sic) Cm g t as in text (for सस्तरे) V2 D12 कुशल , Dt कुश * (for कुशला) Ś1 D5 om 15^c–16 —^{c}) N̄2 V1 2 B1 2 D1 3 10–12 सर्व, Cg as in text (for सर्व) N̄ V B D2 3 7 10–13 -कर्म यथा (N̄2 ° *) वसद् (V2 B3 D13 °वसु, V4 °हू तद् , B2 °वच B4 °वित्त) D1 यथावत्तु यथा, Cg as in text (for -कर्माणि चक्रुस्त) —*T1 damaged from 15*^{d} *up to 16* —^{d}) N̄ V B D1 3 7 10–13 यथाशास्त्रेण चो (D1 3 7 12 13 नो) दित (V2 देशिक V3 द शित; D2 3 7 °ता) Cg t as in text (for ^{d}) —After 15 D4 T3 M1 ins 387*

16 Ś1 D5 om 16 T1 damaged (cf v l 15) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) D10 नो (for न) N̄1 om त्रि in नाषडङ्गविद् V1 तत्र (for अत्र) —^{b}) N̄ V B D10 11 13

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्षड्बैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वावेव तत्र निहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८

कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९
विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

M4 सदस्यो, M2 3 नावृतो (for नावतो) V4 M4 वा (for न) —c) D4 9 12 G2 M1 Cg t सदस्यास् (for सदस्यस्) D2 7 9 12 T2 3 तत्र, D3 स्वत्र (for तस्य) —d) D1 नावाचि, G1 3 नावेद (for नावाद) D4 9 12 G2 M1 Cg -कुशला द्विजा —For 16cd Ñ V B D10 11 13 M4 subst

402* न सूत्रकल्पाङ्कुशलो न यागकुशलस्तथा ।

[V1 सूत्रकल्पानु B3 °कर्म M4 नाकपवृत्र (for न सूत्रकप) Ñ1 B2 चाप्य V2 3 B1 3 वाचा V4 वागु (submetric) D11 वा * M4 वाद (for वाग) V2 नापीरो नाकुल सुखी (for the post half)]

17 D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab 19 21b–22c and 24) —a) D2 माप्त (for प्राप्ते) D2 तपोच्छ्रये, G4 यूपाधये (for यूपोच्छ्रये) D14 नास्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V B D10 11 13 M4 डच्छ्रि(B1 °द्र)ताश्च भवन्(Ñ1 °श्च भवन्)यूपा —b) V2 D1 °बिल्वा, D9 बिल्वा वै (for षड्बैल्वा) Ñ V1–3 B D10 11 13 च षट्, D12 दश, T3 यथा (for तथा) M4 °षट् च खादिरा —d) Cg अपरे (as in text) Ct परे (for अपरे) —For 17cd Ś1 D1–3,5 7 8 12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव षडन्ये बिल्वसंमता ।

[Ś1 स्वर्ण° D5 °मयाश् (for पर्णमयाश्) D1 बिश्व (for बिल्व) D2 7 -समिता (for -समता)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बरा पृथक् ।

[B3 M4 [औ] दुबरा M4 पृथक्पृथ (ditto) (for पृथक्) Ñ1 V4 B1 यत्ते तस्मिन्समाहृता (for the post half)]

18 T3 om 18ab D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab 19 21b–22c and 24) —a) Ś1 D9 3 7 9 11 श्लेष्म(Ś1 °ष्मा)तकमयो (Ś1 °यास्) Ś1 चान्ये, Ñ V1 3 B D10 11 M4 चैको, V4 D13 Cg त्वेको, D2 3 7 चैव, D12 स्निग्धो, Cm t as in text Cmp tp [ऽ]दिष्टो (for दिष्टो) D1 5 श्लेष्मा(D1 °ष्मा)तकमयोदिश्य (D1 °ष्ट) D9 (marg gloss) ऋजुदारुसन्मय, G2 M1 °श्च संदिष्टो —b) Ś1 D5 पूति, Cm g t as in text (for देव) Ś1 D1 3 7 -दारुमयास् (D1 3 7 °यौ) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 M4 [अ]परः, Cm g t as in text (for तथा) —V4 om 18cd —c) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 9–13 M4 द्वावास्तां (V2 °रास्तात् [sic]), G1 द्वावे * (for द्वावेव) Ñ1 V1 D11 नि(V1 स)हितौ, V2 निहितो, V3 निचितौ, B1 निहतो, Cg as in text (for विहितौ) —T1 damaged from d up to एकविं in 406* —d) D1 °भ्या स, D2 11 °भ्याम, D3 12 °भ्या सु, Cr m g t as in text (for बाहुव्यस्त) Ś1 D7 बाहुभ्यामु° Ñ V B D10 13 M4 यूपौ(Ñ1 V2 °पो, V3 वेद, M4 युवौ)वेदगपारगौ —After 18 Ñ V (V4 om cd) B D10 11 13 M4 ins Ctp after 19 while D12 ins after 20ab

405* महोच्छायपरीणाहो यूपोऽन्य सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समभवत्तत्र शोभार्थमुपकल्पित ।

[(l 1) Ñ1 V2 M4 महोच्छ(V2 °श्र)य, D12 अष्टायामोच्छाय (hypermetric) (for महोच्छाय) —M4 om l 2 —(l 2) V1 यज्ञो (sic), B4 सर्वे (for यज्ञे) D10 सम * वद् D13 कामतस्तु (for समभवत्)]

19 T1 damaged (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 om 19 M4 om 19ab D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab 19 21b–22c and 24) —a) D9 तत्र (for सर्वे) G1 [ए] तैरप (for [ए]ते) —c) M4 निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —d) M4 तोरण चापि काचन —After 19 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकैके समलंकृता ।

[(l 1) T1 damaged for एकविं (cf v l 18) M2 ह्येके (for एक) G2 [अ]यनत्न M3 -रत्नय (for -[अ]रत्नय)]

while M4 ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत समलंकृतम् ।

Thereafter M4 cont 409*

20 M4 om 20–22 D11 transp 13cd–31ab and 31cd–41 (om 14ab 19 21b–22c and 24) —a) D1 om विधि Ñ1 सर्वं, Ñ2 B2 3 D5 10 13 सर्वे, Cg as in text (for सर्वे) —b) M2 damaged after शिल्पि T3 G1–3 M1 सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20ab, D12 ins 405*. —c) Ñ1 V3 B1 D2 G1 °श्रया, V2 अष्टौ°, V4 अष्टा° (sic) B3 °विंशत्, D13 चाष्टापदा, Cr m g as in text Ct °श्रय (for अष्टाश्रय) Ñ2 B3 4 D10 तत्र(D10 त ए)वासन्, Cg as in text (for सर्व एव) D12 स्वाश्रया सर्व एवैत —d) Ñ2 B3 4 D10 शुक्ल°, V4 स्लक्ष्ण° (sic) B1 सूक्ष्म°, D1 श्लक्ष्ण्या° (sic), D9 °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्पयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१

इष्टकाश्च यथान्याय कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्बकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३

उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे [ ] हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४

21 M_4 om 21 (cf v l 20) D_{11} transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b} 22^{c} and 24) T_1 damaged from दि in 20^{a} up to यथान्या in 22^{a} —^{a}) D_5 आसा°, G_2 M_1 छादितास्ते सु, Cg as in text (for आच्छादितास्ते) $\tilde{N}_1$ वासो * (for वासोभि) —$\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V [ ] $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 10-13}$ om 21^{b}–22^{c} —^{b}) M_3 पुष्प (for पुष्पैर्) M_2 गन्धै पुष्पैश् (by transp) Dt $D_{4\ 6\ 8\ 9}$ G_2 M_1 पूजिता T_3 शोभिता (for भूषिता) —^{d}) T_3 (before corr) G_3 विराजंतो T_2 (before corr) G_1 दिवि (for दिवि)

22 M_4 om 22 (cf v l 20) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1-3\ 5\ 7\ 10\ 12\ 13}$ om 22^{abc} T_1 damaged up to यथान्या in ^{a} (cf v l 21) D_{11} transp 13^{cd} 31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) $T_{2\ 3}$ न्यायत्य (for न्याय) —^{b}) D_9 प्रयन्नत (for प्रमाणत) —^{c}) M_3 चित्यो (for चितो) G_4 ब्राह्मणस् —^{d}) $\acute{S}_1$ B_2 D $_{3\ 11}$ शिल्पि (D_3 °ल्पि [sic] D_{11} °ल्प) $\tilde{N}$ $V_{3\ 4}$ $B_{1\ 3\ 4}$ Dt $D_{1\ 5\ 8\ 10\ 12\ 13}$ $G_{1\ 4}$ $M_{2,3}$ शिल्प $V_{1\ 2}$ सप, D_9 शुद्ध, T_3 Cm यज्ञ, Cr mp g tp as in text (for शुल्ब) $\tilde{N}$ V B $D_{3\ 10}$ कर्मसु (V_4 °भि D_3 °णै [sic]) Cr mp g tp as in text (for कर्मणि) —After 22^{d} D_{13} ins 409* —D_{13} om 22^{ef} —^{e}) $\acute{S}_1$ $D_{1\ 2}$ चयो $D_{3\ 7}$ चैत्ये $D_{9\ 12}$ सर्वे Cr m g t as in text (for चित्यो) —^{f}) $\acute{S}_1$ सचितै D_2 रचित D_5 संचित्य Cr m.g t as in text (for संचित) —For 22^{ef} N V B $D_{10\ 11}$ subst

408* वितताश्चाभवंश्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[$\tilde{N}_1$ चितश्चाथ $\tilde{N}_2$ D_{10} विचित्रश् $V_{1\ 2}$ B_2 (m also) निचि(V_2 चित)ताश् V_3 चित्रितश् B_4 विहितश् (for विततश्) D_{10} चाभ * श् (for चाभवञ्) V_1 वैद्यो V_2 चैद्यो (for चैत्यो) V_4 चित्रश्चामस्ततश्चैद्यो B_1 अग्निश्चाप्यभवचयो (both s c) B_3 निश्चिनस्या° (for the prior half) N_1 ब्राह्मणे $V_{1\ 3\ 4}$ B_2 (m also) कर्तृभि V_2 D_{11} कर्मणि (for कर्मभि)] $\tilde{N}_2$ B_{2-4} $D_{10\ 11}$ M_4 (M_4 after 407*) cont while D_{13} ins after 22^{d}

409* मन्त्रयूपोच्चयैस्तैस्तु सर्वत समलंकृतै ।
रराज सुमहत् यज्ञ कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितै ।
विचित्राश्चाभवन्नोघा ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[No comm M_4 om l 1 B_2 reads up to यज्ञ in l 3 in marg —(l 1) D_{13} मत्र (for मन्त्र) $B_{2,4}$ D_{11} महायूपोच्छ्रयैस् —(l 2) D_{10} य* (for यज्ञ) D_{10} [उ]च्छ्रित —(l 3) $D_{10\ 13}$ विचिनाश्च D_{11} विविधाश्च M_4 चित्रश्चात्र (for विचित्राश्च) B_2 मेध्या B_3 मेघा $D_{10\ 13}$ ओघा D_{11} घोषा M_4 चैत्यो (for ओघा) For the post half cf the post half of 408*]

23 D_{11} transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D_1 °कुक्षो D_2 °कक्षो, D_9 °पक्षैर्, Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^{b}) $\acute{S}_1$ $D_{1-3\ 5\ 7\ 13}$ द्वाद(D_3 °*)श Cr m g t as in text (for ष्टादश) T_1 damaged from रुक्म in ^{b} up to शामित्र in 24^{c} T_2 [आ]त्मन (for [आ]त्मक) —For 23^{ab} $\tilde{N}$ V B $D_{10\ 11\ 13}$ M_4 subst

410* अश्मदश्च कृतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[$\tilde{N}_1$ आश्म° (sic) $\tilde{N}_2$ $B_{3\ 4}$ अम्ब° $V_{1\ 4}$ B_1 आस्यन्श्च (V_1 °श्च V_4 °शु) V_2 आप° V_3 अग्निश्च (sic) D_{11} अग्निवक्त्र D_{13} अग्निवक्त्र (for अश्मदश्च) $\tilde{N}_1$ चात्र (for चापि) M_4 आस्यदग्धप्रमाणेन (for the prior half)]

—^{c}) $\tilde{N}$ V B $D_{10\ 13}$ M_4 प्रोक्षि(V_1 °पि V_2 प्रोंक्षि)तास् Cg as in text (for नियुक्तास्) D_3 तेत्र (for तत्र) M_3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D_{14} T_2 G_4 पशूनां त्रिशत तत्र —^{d}) $\acute{S}_1$ $\tilde{N}$ V B $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9-13}$ तास्ता (V_1 °तान्) उद्दिश्य (D_{10} °तान्नद्दिश्य [sic]) देवता Cg as in text (for ^{d}) —After 23 $\acute{S}_1$ N V B $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9-13}$ M_4 ins

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयासि च ।
जलेचरा स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B_2 M_4 om l 1 —(l 1) M_4 आनूकानि M_4 स ** (for सत्त्वानि) —M_4 om l 2 —(l 2) V_4 वने° D_2 जल° (for जलेचरा) V_1 स्थलेचरा V_1 ख° (for अंतरिक्ष) $D_{11\ 13}$ च ये (for तथा)]

M_4 cont 412*

24 T_1 damaged up to शामित्रे in 24^{c} (cf v l 23) M_4 om 24 25^{ab} $\acute{S}_1$ om 24 D_{11} transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd} 41 (om. 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) $D_{1\ 3\ 5\ 11\ 12\ 13}$ पतगा D_7 उतगा (sic) D_9 पन्नगा, Cg as in text (for उरगा) D_9 पत्रिणश् (for पक्षिणश्) N V B $D_{1\ 3\ 5\ 7\ 9\ 10\ 12\ 13}$ om 24^{bc} —^{d}) G_4 यथा (for तथा) $D_{1\ 2\ 5\ 7\ 9\ 10\ 12\ 13}$ वनचरा (D_{13} °*)श Cg as in text (for जलचराश्) $\tilde{N}$ B_3 D_{10} अपि V_4 तथा (for च ये) —After

ऋत्विग्भिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।
अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
ऋत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

24 Ñ V B D10 13 ins, while D11 ins after 25^{ab}, M4 cont after 411*

412* नानासस्यर्पभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौपध्यश्च कल्पिता ।

[No comm D13 om l 1 —(l 1) B4 महाह्रुतौ —(l 2) B1 प्रकल्पिता]

25 Ñ V B D10 13 M4 om 25^{ab} (for M4 cf v l 24) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd} 41 (om 14^{ab} 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ऋपभा, Dt D6 8 T G1 3 4 M3 ऋदिभि Cg as in text (for ऋत्विग्भि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 सर्वे, D12 शास्त्र (sic) (for सर्वम्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [ए]ते D9 [इ]ति (for [ए]तन्) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नि (D8 om)युक्ता Cg as in text (for नियुक्त) Ś1 D1-5 7 11 12 T3 G2 M1 3 °तथा, T3 °तस्वत Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा) —After 25^{ab}, D11 ins 412* —^{c}) T3 पशूपशूना (by ditto) Ñ1 प्रत्रिशत (sic), Ñ2 त्रिदर्श, V3 नियुत, B3 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक, Cm g as in text (for त्रिशतं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 स्था(D2 11 12 चा)सीत्, Ñ2 V3 B3 4 D10 चापि, B2 D13 M3 चैव, Cm g as in text (for तत्र) —^{d}) D1 2 5 7 G4 Cm नियुत (D1 °यता, D5 °यंत, Cm °क्तं) Cg as in text (for नियत) D1-3 7 9 T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 13 प्रत्यह (V1 समूह) प्रोक्षित (Ñ2 °पित; B2 त्रिशत) द्विजै, T3 °त्रिनियोजित, M4 प्रोक्षित प्रत्य * * * T1 damaged after ह in 25^{e} up to पर in 26^{d} D11 reads 25^{ef} after l 1 of 413* —For 25^{e}-30^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst 413* —^{e}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 स यज्ञो य(D3 *)वृधे (Ś1 °ते D9 °र्धते) D14 S (except T3 M3) Cm.gp °र, Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम) Ś1 Dt D1-9 11 13 T3 G1 3 तत्र (for तस्य) —^{f}) D3 5 9 12 T3 G1-3 M1 Cg च, T3 G4 हि (for ह)

26 T1 damaged up to पर in 26^{d} (cf v l 25). D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab} 19, 21^{b}-22^{c} 24) —^{a}) D2-5 7 9 12 कौशल्या T3 तु (for त) D1 कोशलाधिपतेम्° —^{b}) Ś1 D5 12 G1 4 °चार्य, D1 3 7 9 °यार्य, M2 3 °चया (M3 °र्यां) Cm g t as in text (for परिचर्य) For 26^{ab}, D11 subst l 2 of 413*. —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11.12 विपाणैः Cm g t as in text (for कृपाणैर्) Ś1 विससारैन, D2 °सेन (sic), D5 °सैना (sic), D13 °शैन्य (sic) (for विशशासैन) —^{d}) D1 6 मत्रिभि परया (D1 °मा) मुदा

27 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 पतत्रिणा तदा सार —^{b}) D4 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन) G4 चेतना (for चेतसा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 (D5 before corr) तदा (D1-3 7 9 [before corr, after corr as in text also] दृत, D12 गुद) मूले समा(D2 उपा)वि (D5 °वि)शत् —^{c}) D3 असर्जद्; G3 अभ्यसद् (sic) (for अवसद्) —^{d}) D1-5 7-9 11 12 कौशल्या Ś1 D5 11 12 °काक्षया (for धर्मकाम्यया)

28 D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{b}) D4 Cg हस्तेन (for हयेन) T1 damaged from योजयन् up to निय in 29^{b}. Ś1 D2 3 5 7 12 संग्रह स(D3 स)मयो यथा, D1 संग्राह (sic) स ययौ यथा D11 मश्ववन्समयोज्यान् (submetric) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M3 महिप्य, D4 महिषी, Cr m g t as in text (for महिष्या) Ś1 D1-3 5 7 12 °चर्या, D11 °चर्य, T3 °वित्या, Cr m g t as in text (for परिवृत्त्या) Ś1 D1 2 4 5 7 11 12 14 T3 M2 3 Cg च, D3 ताम् (for [अ]थ). —^{d}) T3 च तथा परा, G3 M1 च परे तदा, M2 अपरास्तथा, M3 च यशस्विनी (for अपरां तथा) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तामवापुस्तथापरा (D5 11 °रा) D3 अवा * पुस्तथा पुरा (sic)

29 T1 damaged up to निय in 29^{b} (cf v l 28) D11 transp 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}-22^{c} and 24) —^{a}) Cm g पतत्रिणस् (as in text) Ś1 D1-5 7 9 11 12 Cr स(D1-3 7 9 सं D4 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś1 तुद्विस् [unmetrical] D3 तुरगम्, D5 after corr as in text D11 वचसाथा hypermetric) —^{b}) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 नियतेन्द्रिया (Ś1 °यें), Cg °न्द्रिय (as in text) —^{c}) G4 ऋत्विग्भिरप, Cg t as in text (for ऋत्विक्परम) G1 संपन्ने Ś1 D1-3 5 7 9 12 ऋत्विजश्च(D12 °स्तु)मु(D9 तु)संपन्ना —^{d}) D1 श्रपयांचक्रु, Cg as in text (for श्रपयामास) Ś1 D2.3 5 7 9 12 श्र(D12 ते sic)प(D7 प्रश्र)यांचक्रुरास(D9 °स्म)वान् (Ś1 D5 12 चक्रिरे यथा; D3 °यत hypermetric D7 °यत्)

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
हयस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१

प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३

---

30 Ś1 D1-3 5 7 9 11 om 30 —^{a}) G1 धूप गंध (for धूमगन्ध) G1 3 त (for तु) —^{b}) G1 3 M3 निघ्रंति T3 स (for स्म) G1 3 M2 3 नराधिपा, Cg t °धिप (as in text) —For 25^{c}–30 Ñ V B D10 11 M4 subst while D11 ins l 1 after 25^{d}, subst l 2 for 26^{ab}, then cont l 3 7 and subst l 9-10 for 29^{c}–30^{b} (om l. 8 11)

413* अश्वरत्नं चारभृये प्रोक्षितं वैश्वदेविकम् ।
कौसल्या त हय तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यगभ्यर्चयाचक्रे गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैनं समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पर्युपास्तैका कौसल्या पुत्रकाम्यया ।
तमश्वमुपनिष्ठन्त्या कौसल्यायास्ततो द्विजा ।
ऋष्यशृङ्गादय प्रीता प्रायुञ्जन्त तदाशिष ।
विशस्योद्धृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
ऋत्विग्भ्रान्वितामग्नौ जुहावाह्वयन्सुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूम जघ्रौ पत्नीसहायवान्
वपाया हूयमानाया पावक पुत्रकाम्यया ।

[No comm —(l 1) V3 B3 4 °दैविक (B3 marg °कं) B3 D11 M4 विश्वदेविक (M4 °वन) —After l 1 D11 reads 25^{cd} —(l 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्, B3 तु (for त) M4 इयवर (for हय तत्र) V3 D13 °क्रम्य (for परिगम्य) —(l 3) M4 नित्यम् (for सम्यग्) —(l 4) B1 om हिता चैन D13 -सहिताश्च M4 सदमा (for -सहिता) V4 स*ऊभ्य M4 moth eaten for मालभ्यशुचि V2 3 शुभ-; B1 शु* (for शुचि) D11 स्मिता (for व्रता) —(l 5) Ñ1 V2 3 B1 °पोष्यैका, M4 °पासिका (for पर्युपास्तैका) Ñ2 V1 2 B3 4 D10 तमश्व V3 तदश्व (for कौसल्या) —(l 6) M4 पर्युपासत्या (for उपनिष्ठन्त्या) B4 तु ते (for ततो) —(l 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B3 D10 प्रायुञ्जन्, D13 प्रायुज्यत M4 प्रायच्छन्नाशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(l. 8) M4 partially moth eaten for the prior half V1 विहिस्य (sic) V2 विशिष्य (for विशस्य) Ñ1 B1 चोद्धृत्य वपाम् (by transp) Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ]द्धृत्य च (V2 D13 transp च and उद्धृत्य) वपाम् V3 [उ]द्धृत्य वपया —(l 9) V1 ऋद्धि (for ऋत्विड) Ñ1 आमन्त्र्य तान् V4 D11 मा(D11 म)न्त्रान्विताम् (for मन्त्रान्विताम्) D13 अग्नौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(l 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For l 10 D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्रौ जिघ्रति स्म वर(र)क्षिय —(l 11) B4 भूय° (sic) (for हूयमानाया)] —After l 7 D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिवार्य समन्तत ।

—^{c}) D14 T3 यथान्याय्य (for °न्याय) T1 damaged from 30^{d} up to सम in 31^{d} —^{d}) D11 अपात्रतेत [illegible] मनु

31 T1 damaged up to मम in 31^{d} (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 या* (for यानि) D2 लिंगानि (for चाङ्गानि) —^{b}) D2 लिंगानि (for सर्वाणि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 ते (D11 वै) द्विजा, Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि विभागश (V4 °धानव) —After 31^{ab}, D11 ins l 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^{c}) D8 अग्नौ (sic) M3 after inf lin sec m corr as in text (for अग्नौ). D1 2 प्राप्स्यति, D3 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्त, D2 सर्वे त, D4 समासा, D14 T1 2 G2 सम (T1 **)श्रा(D14 °त्र)ए, G1 3 समेतान् (for समस्ता) Ś1 D1-3 5 7 13 वै (D1 च) हये तदा (Ś1 °था) D9 विहिते तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्याजकास्तत्र यथाभाग दिवौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकास् (for याजकास्) B1 -योग (for भाग)] Thereafter, Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगम्य देवता सर्वा अगृह्णुभागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32-35 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D5 लक्ष (for प्लक्ष) —^{b}) Ś1 स्रुच, D1 स्रुच, D2 सत, D3 श्रुत, D7 स्तर, D12 ध्रुव, Cr m g t as in text (for हवि) —^{c}) Dt D4 6 8 G2 M1 2 Cg पशूस्य (for चैकस्य) —^{d}) D2 चेतसो, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 स्रुव, D1-3 7 11 12 ▮(D1 न [sic] D12 से)ग (D11 °श [sic]) T2 शाख, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D2 3 5 7 11 अहो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^{b}) T3 -सूत्रेषु Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °सू(D1 स्त [sic])त्रेषु वै द्विजै, Cm g t as in text (for^{b}) T1 damaged from ह्मणे in 33^{b} up to कारि in 34^{c} —^{c}) Cm g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो यस्त्व° (D1 3 °र्थं यत्व [sic]) D2 चतुर्थं म×यस्तस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 3 अग्नि(D14 m sec m)ष्टोमम° —^{d}) G1 परिकल्पित, M3 परिकीर्तित

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विश्वजिच्चैव अप्तोर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभूविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

34 T1 damaged up to कारि in 34^c (cf v l 33) Ñ V B D10 13 M4 om 34 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D3 7 9 उक्थो (Ś1 [before corr] D3 °क्थ्यो) D2 क्थ, D5 उक्ष्यो, D8 उक्थं, D11 उक्तो (sic), D12 उत्थो (sic) Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D9 द्वितीय D9 संख्यात D1 उक्थ्याये द्वितीयं सत्यात्म् —^{b}) Ś1 [अ]हो°, D1–3 7 9 °रात्रस्, Cg as in text (for [अ]तिरात्र) D3 11 12 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D9 11 12 विचारास्, D1 विधरास्, D2 3 7 विवादास्, Cr m g t as in text (for कारितास्) D6 क्रतव( ) तत्र (for तत्र बहवो) —^{d}) M3 विहिका (sic) (for विहिता)

35 Ñ V B D10 13 M4 om 35 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D5 11 12 ज्योतिर्ग्राम, D1–3 7 ज्योतिर्गौर् (D2 °र्गौ [with hiatus], D8 °गौर्) Dt D1 4 6 8 9 14 T G M1 3 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{b}) D2 3 7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र) Cm t °त्रौ (as in text) D1–3 5 7 9 11 12 Cg वि (for च) D2 3 7 निर्मिते, G1 निर्वृतौ, G3 निर्मित —^{c}) D3 11 अभिजे(D11 °ति)द् (both sic) D2 वेश्व (sic) (for विश्व) Dt D3 6 8 11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^{d}) Ś1 D4 प्रा(D4 स)प्तो° Dt D6 8 आ (D6 before corr अ)प्तोर्यामौ, D1 2 7 9 11 Ct आ°, D3 आप्तोर्यामा, T1 °मौ (for अप्तोर्यामो) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °क्रत, D3 °वृत (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35, D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणां व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 अध्वर्यवे, *D13 होत्रीं', G1 3 दिश°* (*for* होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37^{ab} Ñ V B D10 11 13 स्फीता, G1 3 होत्रे, M4 पूर्वं (for राजा) —^{b}) G1 3 राजा (for दिश) D3 स, D8 च (for स्व) Ś1 D1–3 5 7 12 °स्फीतां तदा ददौ (Ś1 D5 12 ददौ तदा by transp) Ñ V B D10.11 13 M4 °या(D11 य)ढुयत्ना(B4 °त्रिनि)जिता (D13 °तं), Cg as in text (for ^{b}) —^{c}) D10 11 च (for तु) —^{d}) Ñ V B D10 11 13 M4 दक्षिणां ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 ■ व्यसर्जयत्) —For 36^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

418* दक्षिणा ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददाद्दिशम् ।
[D5 स समादिशत् (for अददाद्दिशम्)]

37 T1 damaged for 37^{ab} (cf v l 36) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19 21^b–22^c and 24) —^{a}) V1 तद्गात्रे, D13 उद्गात्री Ś1 Ñ V B D2 5 7 10 11 13 14 च, D1 व, D4 वै, D12 om (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —^{b}) D10 [ए]षा (for [ए]षा) —For 37^{cd}, M4 subst

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—^{c}) D4 हय° (for अश्वमेधे) V2 तथा (for महा) —^{d}) Dt D1 4 8 Cg t स्वयभू Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 पुरा कल्पे स्वयभुवा (D1 °व) V2 पुराकारि स्वय तु वा, M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for ^{d}) —After 37 B2 D11 ins 1 1 of 421*

38 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab} 19 21^b–22^c and 24) B2 reads 38–41^b (omitting 39^c–40^d) in marg —^{a}) D1 क्रत (for क्रतु) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 12 संस्थाप्य (for समाप्य) T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38^{ab}, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैव क्रमशो राजा क्रतुवर तत ।
दक्षिणामददात्तेषां कर्मणा तदनन्तरम् ।

[(1 1) Ñ2 V4 [ए]व V3 B3 M4 [ए]व D10 [ए]नै (sic) (for [ए]न) —(1 2) Ñ1 V1 B1 3 (m) M4 व्यदद (V1 B3 [m] °थ M4 °धा)त् V3 चाददद् (for अददात्) V3 कर्मणां (for कर्मणा) V4 यज्ञकर्मण्यनतर (for the post half)]

—^{c}) B2 वारिणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 12 प्रददौ, G4 [अ]पि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ) —^{d}) D2 महीं, G1 धारां (for धरां) Dt D6 8 M3 कुल°, D1 क्रतुवर्धिनीं, D2 3 7 सस्यमालिनीं, G1 3 रघुनन्दन , M2 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G2 M1 दक्षिणामेवमुत्तमा —For 38^{cd}, Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 subst while B3 D11 ins 1 1 after 37 B2 ins 1 2–3 after 41^{ab}

421* समग्रां पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणाम् ।
अन्येषां कर्मणा राजा सदस्यानां च दक्षिणाम् ।
दात दातसहस्राणा हिरण्यस्योत्ससर्ज स ।

[(L 1) D11 समग्रा B2 (m. also as in text) दक्षिणां, D11 पृथिवी (for पृथिवीं) D11 दत्वा (for दत्त्वा) V1 चातुर्हो-

ऋत्विजस्त्वनुरन्मेनं राजानं गतकल्मपम् ।
भगानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।
निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०
गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१

मरव V2.4 B1 D11 M4 चातुर्होत्र(V2 B1 °त्रे)स्य (V2 स B2 च), V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र) D11 दक्षिणा —D11 om l 2 3 Ñ1 V1.4 B1 om l ≡ —(l 2) V2 कर्मन्ते, B4 धर्मिन्ते (for कर्मिन्ते) B2 तत्र (for राजा) D10 स्वस्याचानां (sic) M4 स्वस्या * (for स्वस्यानां) —(l 3) B4 -न * स्था-V1 सुवर्णस्य, V4 हिरण्यनस्य (sic) B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 ह (for स) M4 हिरण्डानां स्मर्मसदः (for the post. half)]

—After 38^cd, B2 (m) reads 426*, while Dt D4.6.11 M2 ins.

422* एव दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनन्दन ।
[No comm.]

39 Ñ V B1.2.4 D10.13 M4 om 39-41^ab D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19 21^b–22^c and 24) B2 reads 39^ab in marg (cf v l 38) —^a) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from त्वनुरन् in 39^a up to न हि श in 40^b Ś1 B3 D1.2.5.7.9.10 [ऋ]च, D3 [ऋ]च , D4 चा D11 ते (for तु) Dt D3 सुवन् (for [ऋ] सुवन्) —^b) Dt D1.6 निर्विप (for कल्मपम्) —After 39^ab, B2 (marg) ins , while D11 ins after 40

423* तेषां श्रुत्वा वचस्तस्य राजा राष्ट्रविवर्धन ।
[No comm D11 वै राष्ट (for राष्ट्रवि)]

—B2 om 39^cd (cf v l 38) —^c) D1 एव (for एव) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12 स्फीताम् (for कृत्स्नाम्) —^d) D3 * क (for एको) Ś1 D1-3.5.7.8.12 शासितुम् , D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2.8 T2 G1 M3 अर्हसि (sic) D13 अर्हति (sic) —After 39 Ś1 D2.11.12 ins.

424* विपाप्मा भव राजेन्द्र अस्माकं तुष्टिमावह ।
[No comm Note hiatus between the two halves Ś1 पुष्टिम् (for तुष्टिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in^b, Ñ V B D10.13 M4 om 40 (B2 om 40^a–d) (cf v l 39 for B2 38) D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab 19 21^b–22^c and 24) —^a) D1 भुवा D2.7 तु वा, D5 alleg D11 भूम्या , Cg t as in text (for भूम्या) —^b) M2 च (for हि) T3 G2 M1 च (for स्म) Ś1 D1.3.5.7.9.11.12 अशक्ता पालने वय —^c) D6 तप (for रता) —^d) M2 नराधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^ef in marg (cf v l 38) —^e) D4 G2.3 तिष्क्रिय, D6 निश्रय, Cr m g t as in text (for निष्क्रय) D4 T2 M3 एवेति, D9 एवास्तु, M3 अस्माकं (for एवेह) —^f) D1.6 T2 G1.2 M1.2 इह (for इति) —For 40^ef, Ś1 D1-3.5.7 11.12 subst

425* निष्कृतिं दं नरश्रेष्ठ भवान्स्य दातुमर्हसि ।
[—Note hiatus between the two halves. D1-3 निक्रतं, D7 निष्कर्ते D3 त, D5 ▪ (for त्त) D1-3.7 नृपश्रेष्ठ D11 भवाय निष्कृतिं राजन् (for the prior half) D1-3.7 दातुमर्हसि सत्तम(D1 °म) (for the post. half)]

while B2 (m) subst and reads after 38^cd

426* अस्या निष्क्रयमस्माकं देहि राजन्महाद्युते ।

Thereafter B2 (m) cont

427* त्वं हि पालयिताम्माकं येनाशामितुमर्हसि ।

—After 40, Dt D4.6.8.9.11 S (except M4) Cr m g t ins.

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगै ।

[(l 1) D9 च (for वा) D9 यत्र , M3 वा यत् (by transp) (for यद्वा) D9 समुद्यता —(l 2) T1 damaged for l 2 and 3 Dt D6.8 नृप°, M3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1.2.4 D10.13 M4 om 41^ab (cf v.l 39) D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) B2 reads 41^ab in marg (cf v l 38) T1 damaged up to ते in^b —^a) D3 सहस्रसहस्राणि (sic) —^b) M3 शत (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^ab B2 ins l 2 and 3 of 421* (for variants cf v l 421*) —^c) Ś1 V3 B3 D5.9 G1 M4 °कोटि , Ñ V2.3.4 B2-4 D2.7.12.14 T1 G2 M1 Cm g °कोटी , D1.12 T2 °कोटी (sic) D2.9.10 T3 °कोटिं (sic) D4.6 M3 शत कोटिं (D6 °टी), D11 °कोटीं, Ct as in text (for दशकोटिं) Ś1 स्वर्णस्य, T3 सुवर्णश्च (sic) M4 सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^d) V3 D1 रजत च, T3 रजतश्च Ñ V1.2.4 B2.3 D2.3.10.13 गुणा (D3 °ण) B4 दशः D13 गणे (for गुणम्) —After 41 D11 reads l 2 of 401* —After 41 Ñ V B D10.13 M4 ins while D11 ins l 1 and 2 after 31^ab and 42 respy

429* ऋत्विग्भ्य प्रन्दावन्यान्कामास्तत्र यथेप्सितान् ।
जावाल्ये वसिष्ठाय वामदेवाय च प्रभु ।
कश्यपाद्राय च तदा स राजा कुलवर्धन ।

[No comm — (l 1) V2 अद्यान् D11 चान्यान् M4 तत्र (for अन्यान्) M4 धन बाहुबलार्जित (for the post. half)

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋष्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।
सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

—(l 2) V2 जाबालाय V2 3 B3 4 वशिष्ठाय D10 = वन्दिष्ठाय D11 तथा चैव (for वसिष्ठाय) D11 चै (for च) —D11 om l 3 —(l 3) M4 विमुन् (for तदा) M4 ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D10 13 M4 om 42 D11 transp 42^{ab} and 42^{cd} —^{a}) D1 3 5 7 9 11 12 ते, D14 च (for तु) D2 3 7 तदा (for तत) D2 7 (hapl) om 42^{b}–43^{a} —^{b}) Ś1 D5 11 12 श्राददु D3 * ददु D4 प्राददु, T3 प्रथमस्, Cr m t as in text (for प्रददु) —^{c}) Ś1 D1 3 5 9 11 12 महते (for मुनये) —^{d}) T2 सुधीमते G2 स धी * ते (sic) (for च धीमते) —After 42 D11 ins l 2 of 429* (for v l cf v l 429*)

43 T1 damaged for 43^{abc} after न्या in ^{a} D2 7 om 43^{a} (cf v l 42) —^{a}) D3 सर्वे (for कृत्वा) —^{b}) Ś1 D5 9 12 प्रतिभाग, D2 विभाग च Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43^{ab} Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 12 ins

430* दीनान्धकृपणानां च वृद्धानां च कलत्रिणाम् ।
क्षीणां हतप्रवीराणां वृद्धानां बालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्पितगात्राणां गुर्वर्थं चाभियाचताम् ।
वियद्भ्रूणां दरिद्राणां परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(l 1) D11 -कृपणानाथ (for -कृपणानां च) D3 दीनाधक्षपणा च (corrupt) (for the prior half) B2 D11 विकलाना D5 ° * (for वृद्धाना च) D1 [अ]कलत्रिणा —(l 2) D12 प्रवराणा (for प्रवीराणा) D9 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 4 —(l 3) D5 11 गुर्वर्थे D3 चाति D3 7 प्रति (for चाभि) —(l 4) B2 वियासतां D1 वयिभ्रूणां (by metathesis) D2 विपक्षाणा D5 वियुभ्रूणां (corrupt) D11 * यभ्रूणा (for वियद्भ्रूणा) B2 D1–3 7 9 °राष्ट्रेषु ये (D2 स) वसन् (D1 वसु [sic]) (for the post half)]

—^{c}) D4 सुप्रीता मुनय सर्वे —^{d}) B2 D1 2 7 9 11 सम्हृष्टा Cr m g as in text (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तदा B2 D1 तथा Cm as in text (for भृशम्) —For 43 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst B2 D11 ins after 43 (D11 after 432*)

431* दक्षिणा प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजा ।
ततश्च याजका सर्वे ऋषयश्च तपोधना ।
ऊचुर्दशरथ तत्र काम ध्यायेति वै तदा ।

[(l 1) B2–4 transp l 1 and 2 M4 repeats consecutively l 1 (var) V1 2 B3 D10 13 दक्षिणा M4 (first time) [इ]शं (for [अ]थ) M4 (first time) [अ]भवन् (for द्विजा) V2 प्रीतिमनोभवान्द्विजा (for the post half) M4 (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणां प्रतिगृह्य ते —Ñ1 V B1 M4 om l 2 —(l 2) B3 repeats l 2 (as above) after l 2 of 436* D13 बभूवुर् (for ततश्च) B3 4 ते (for first च) B4 तत्र (for सर्वे) B3 4 तथापरे (for तपोधना) —(l 3) D11 repeats l 3 (var) after colophon Ñ2 B3 दशरथ (sic) V2 त तु (for तत्र) B3 4 काम्य M4 कामान् (for काम) V2 का सत्या चेति° D11 (second time) °प्राप्नुहि पार्थिव (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 436* —After 43 Ś1 D1 3 5 7 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वलोकेभ्यो हिरण्यस्य समुद्यता ।
कोटीशत सुवर्णस्य कुलस्योद्धावन शुभम् ।

[No comm —(l 1) D1 प्रासर्पकेभ्यस्तु D3 7 प्रासर्पकेभ्यश्च (for तु सर्वलोकेभ्य) D1 3 5 12 स(D12 *)मुद्यत (D3 5 °तां sic) —(l 2) D11 कुशलेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 431* —After 43 Dt D4 6 9 14 S (except M4) Cr m (both l 1–2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्य सुसमाहित ।
जाम्बूनद कोटिसस्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
तत प्रीतेषु विधिवद्द्विजेषु द्विजवत्सल । [5]
प्रणाममकरोत्तेषा हर्षव्याकुलितेन्द्रिय ।
तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणै समुदाहृता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्या प्रणतस्य च ।

[(l 1) D9 प्रसर्पेभ्यश् (for प्रसर्पकेभ्यस्) D9 G2 M1 च (for तु) D4 सुसमाहिता D9 हिरण्यस्य समुच्चय (for the post half) —(l 2) D9 the prior half = the prior half of l 2 of 432* —For ins see below —(l 4) M2 कस्यचिद् (sic) —D9 om l 5 8 —(l 5) D14 T1 2 G4 M3 नृपतिर् (for विधिवद्) —(l 6) D1 14 S (except M4) पर्याकुलेक्षण D6 °क्षण (for -व्याकुलितेन्द्रिय) —(l 7) T3 विबुधैर् (for विविधा) D14 T1 2 G4 M3 समुदीरिता —(l 8) M2 [अ]तिथीरस्य (for नृवीरस्य) Dt D6 8 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After l 3 D4 T3 ins

434* काञ्चनाना शतोपेत नवरत्नै समाहितम् ।

44 Ñ V B D10 13 M4 om 44 D2 om 44^{ab} D11 reads 44 46 (including subst for 45^{cd}) with ins 437* after colophon before 1 14 1 —^{cd}) T3 पार्थिवै र्मुनि (for पार्थिवर्षभै) Ś1 D1 3 5 9 11 12 स्वर्गं पाप्मा(D1 9

ततोऽब्रवीदृष्यशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्वहाः ॥ ४६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पहं (D2 तत प्राप्यावह)चैव दुष्प्राप (D9 12 °प्य)सर्वे पार्थिवे , Cg t as in text (for cd)

45 For D11 cf v.l 44 —a) G2 M1 तदा (for ततो) —b) T2 3 तथा, M3 बली (for तदा) —c) D4 14 T1 G2 3 M1 मतु, T2 3 G1 M2 3 Cg त्वं तु (for तत्तु) —For 45cd Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्भावनाञ्शुभान् ।

46 For D11 cf v l 44 —a) D12 °* M3 तथेतीव (for तथेति च) —b) M3 अब्रवीद् (for उवाच) —d) D1 3 कुलोद्भवा —For 45 46 Ñ V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 431*

436* तानब्रवीद्धृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुर पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजान तमूचुर्ब्रह्मवादिन ।
यथाभिलषितान्पुत्रानचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(l 2) V4 transp चतुर and पुत्रान् —After l 2 B3 repeats l 2 of 431* —(l 3) M4 [ए]व (for [इ]ति) V2 [इ]ति, B1 ते (for [ए]व) M4 ते (for तम्) —(l. 4) V4 कामान् (for पुत्रान्) V1 D13 न चिरात् V4 अचिर D11 आचिरात्]

—Thereafter D11 reads colophon Then repeats (var) l 3 of 431* then reads 44 46 —After 46 Ś1 D1 3 6 11 12 ins

437* लोकपालोपमा वीरा परदर्पविनाशना ।
[No comm D1 धीरा (for वीरा)]

while Dt D6 8 M3 Ct ins

438* स तस्य वाक्य मधुर निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्र ।
जगाम हर्षं परम महात्मा
तमृष्यशृङ्ग पुनरप्युवाच ।

[(l 4) M3 ऋष्यशृङ्ग M3 इति (for अपि)]

Colophon Ś1 D1 3 5 7 12 *om* (*sarga continued*) D11 reads colophon after 436* —*Kanda name* D4 om Ñ2 V1 3 B D10 11 आदिकाडे, V4 यज्ञकाडे D13 * * कांडे —*Sarga name* Ñ V1 2.4 B1–4 D10 यज्ञकर्म V3 यज्ञसमापन नाम, B1 यज्ञसमाप्त D9 यज्ञकर्मविधान, D13 * * मेघप्र * * नाम —*Sarga no* (figures words or both) V2 15 V3 12 B2 3 D10 13 (as in text) Dt D3 6 8 14 S (except M4) चतुर्दश D11 M4 word as in text) *D13* (*dash indicates lacuna*) -दश *D4* both as in text —After colophon G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम G2 श्रीमते रामानुजाय नम

१४

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २
ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —*a*) Dt D9 G1 M3 (after corr *sec m*) [इ]ति (for तु) Cr ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) —*b*) D4 T3 च (for स) T2 उत्तमं (for उत्तरम्) —For 1 Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst

439* ऋष्यशृङ्गस्तु मेधावी राजानं पुनरब्रवीत् ।
[D2 च D3 7 तु (for तु)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

440* अथर्ष्यशृङ्गो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B1 4 hypermetric owing to hiatus between अथ and ऋष्य V3 ऋष्यशृङ्गोऽथ (by transp) D13 एवम् (for एवाभ्य)]

2 *a*) T3 इह B3 च, G4 missing (for ते) Ñ V (V1 with hiatus hypermetric) B D10 11 13 M4 [ऽ]स्या, G4 missing (for ऽह) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इष्टिं (D3 °ष्ट) करोमि भवतः (Ś1 D6 12 पुत्रीया) —*b*) Ś1 D5 12 भवतः (for पुत्रीयां) Ñ V B D10 13 M4 °काम्यया, D5 11 12 °कारणे, Cm [illegible] k t as in text (for पुत्रकारणात्) —After 2*ab*, B3 ins

441* यतः पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो देवदर्शकाः ।
—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 om 2*cd*

3 *a*) D16 T1 2 प्राकामद्, G4 प्रक्रमद् (for प्राक्रमद्) D4 T3 तत प्रारब्धवानिष्टिं, G1 M3 ततः प्रक्रिया(M3 °क्रम्य) तामिष्टिं —For 3*ab* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

442* ततः प्रचक्रे तामिष्टिमृषिः पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D10 13 M4 प्रचक्रमे कर्तुम् (D13 कर्मे) (for प्रचक्रे तामिष्टिम्) Ś1 D3 (as in D2 also) 12 ऋषिपुत्र D5 11 ऋषिपुत्र (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D10 इष्टिं कामसमृद्धये D13 इष्टिक समसृद्धिमत्, M4 इष्टिं पुत्रोपलब्धये (for the post half)]
Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वशी ।

[No comm —M4 विभडक- V4 सुत D11 वली (for वशी)]

M4 cont 446* and om 3*c*–5*b* Ñ V B1 3 4 D10 13 om 3*cd* —*c*) Dt D4 8 14 T1 2 G4 M3 transp च and अग्नौ Cg as in text Ś1 B3 (marg) D1–3 5 7 11 12 दीप्ते (B3 D5 12 °सा) प्राज (D7 °या) जुहोद् (D1 5 7 11 °हु) स्य, D9 आजुहाव ततो हव्य —*d*) Ś1 B3 (marg) D1–3 5 7 9 11 12 विधि, Cr m g k t as in text (for मन्त्र)

4 M4 om 4 (cf v l 3) —*a*) Ñ V B D3 10 11 13 तत्र, Cg k t as in text (for ततो) D3 5 च गधर्वा, D11 सु गधर्वा —*b*) D1 सिद्धाश्चैव (hypermetric owing to hiatus) D13 ससिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ऋषिभि सह, Ñ V B2 3 D10 13 मुनिभि सह (for परमर्षय) —*c*) D9 च, D11 ते (for वै) —*d*) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G1 3 पूर्वमेव समागता Cg as in text (for *d*) —After 4 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञस्तस्य महात्मन ।
ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।
चत्वारो लोकपालाश्च देवतानां च मातर ।
आसस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।
इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुद्गणवृत प्रभु ।

[No comm Ñ V B D10 13 read l 1 after l 5 —(l 1) V3 °भागा (for महायज्ञे) cf 1 13 37*c* for the prior half D9 महोत्सवा (for महात्मन) Ś1 राज्ञो दशरथस्य तत् (for the post half) —Ś1 om l 2–5 D5 12 om l 3 5 —(l 3) D11 तथैव (for चत्वारो) D11 लोकपालश्च (sic) V2 चवारो देवमातर (sic) (for the post half) —(l 4) Ñ2 B3 D10 यद्वे तथैव V1 3 4 B2 D1–3 7 11 यज्ञा (D2 °ज्ञां D7 °ज्ञ)स° V2 वेदज्ञाश्चैव B1 * * स्त° D9 यज्ञास्तथापि (for आसस्तथैव) Ñ1 °ते Ñ2 D2 3 7 9 सवत्र V1 सर्वे * D1 11 °च (for सर्वे तु) V1 * दाश्च V3 B2 D1–3 7 9 11 13 वेदाश्च (by metathesis) (for देवाश्च) V1 3 D2 13 तदा —(l 5) V4 चद्रश्च (for इन्द्रश्च) Ñ2 B2 D10 -समावृत D13 -युत° (for -वृत प्रभु)]

Then Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 cont

445* आजगाम महायज्ञ राज्ञो दशरथस्य च ।
देवास्तानागतान्सर्वानब्रवीद्द्विजसत्तम ।
प्रसाद क्रियतां राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।
राजाय धार्मिक शूर कृतविद्य परंतप ।
प्राप्तवानश्वमेधं च शुद्धात्मा गतकल्मष ।
पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकालं महाद्युति ।
प्रयच्छत सुतानस्मै चतुर कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś1 om l 1 —(l 1) D5 9 11,12 °यज्ञे (for महायज्ञ) D13 दशरथस्य (ditto) D2 3 5 7 त, D9 तु D12 ते (for च) —(l 2) D2 देवांस्तागवान् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५
भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।
सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६
त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥ ७

—D5 om. l. 3-5.—(l. 3) D7 प्रमादः (for प्रसादः). D1 प्रसादार्थे, D2 °र्थौ (for प्रमत्तौ).—(l. 4) D1 °सौ, D12 यजा° (sic) (for राजाय).—(l. 5) D2 नु, D3 7 9 तु (for च). D9 महात्मा (for शुद्धात्मा).—After l. 5, D11 ins l. 5-7 of 446*.—(l. 6) D2 11 पुत्रार्थे. D2 च तथा (for तप्यते).—(l. 7) D2 प्रयच्छतु, D3 7 प्रयच्छतु, D9 प्रयच्छध्व. D1 तस्मै (for अस्मै). D7 -वर्धना (sic) (for -वर्धनान्).]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 (M4 after 443*) cont.:

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतान्सोऽभ्यभाषत ।
रक्षोनेन्द्रमहेन्द्रादीन्ब्रह्मोऽभिप्रणतस्थितः ।
अयं राजा दशरथः पुत्रार्थी तप्तवांस्तपः ।
इष्टवानश्वमेधेन भवतः श्रद्धयान्वितः ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्यां पुनः कर्तुं समुद्यतः । [5]
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसादं कर्तुमर्हथ ।
अभियाचे स वः सर्वानस्यार्थेऽहं कृताञ्जलिः ।
भवेयुरस्य चत्वारः पुत्रास्त्रैलोक्यविश्रुताः ।

[No comm.—(l. 1) Ñ2 V2 4 B1-3 D10 सोम्य(V1 °ह्य)याचत (B2 marg. as in text also), V2 3 B4 अभ्यभाषत (for सोऽभ्यभाषत).—Ñ V B D10 13 om. l. 2.—(l. 3) V4 अथ (for अयं). V2 तत (for तप°).—(l. 4) D13 इष्ट° (for इष्टवान्). M4 चाश्वमेधेन. M4 °ता (for भवत.). V2 प्रमयान्वित.—D11 ins l. 5-7 after l. 5 of 445*.—(l. 5) Ñ2 V1 B4 इष्ट. Ñ B1 -काम्यन्या. M4 -कामीया (for -कामोऽन्या). B1 च पुन (hypermetric), M4 तत (for पुन.).—(l. 6) M4 तस्य (for तद्). V3 अथ (for अस्य). B1 -काम्यस्य (for -कामस्य). V1 (before corr.) °नि, V4 °त (for अर्हथ).—(l. 7) V2 अपि याचे वरान्. V3 °सुरान्, V4 D13 °वर, D10 °च व, M4 अभियाचामि व (for अभियाचे स व). Ñ1 अभियेचयाचे त व का सर्वा (sic) (for the prior half). Ñ1 M4 तस्यार्थे, V2 अस्मात्त (sic) (for अस्यार्थे).]

Thereafter all the above MSS (both the groups, first group om. l. 5-7, second l. 4 and 8) further cont.:

447* तं तथेत्यब्रुवन्देवा ऋषिपुत्रं कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषतः ।
प्राप्स्यते परमं काममेतदिष्ट्या नराधिपः ।
इष्टिर्हि विधिवत्प्राप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्ततः शक्रपुरोगमाः । [5]
तं दृष्ट्वा विधिवद्यातं नियमाग्नं महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तारं प्रजापतिमिदं वचः ।
तथा तमुक्त्वा देवास्तु सर्वं एव महाद्युतिम् ।

[No comm.—(l. 1) V4 तथास्तु, D13 ते° (for तं तथा). V2 [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्). Ś1 देवान्, Ñ1 सर्वे (for देवा). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 द्विजमुख्य (for ऋषिपुत्र).—(l. 2) V2 श्लाघनीयो. V1 *विप्र (for नो°). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 मत्तान्मान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half). Ś1 D1 5 9 12 चाय, V1 3 B1 वैव, D11 चापन् (sic), D12 चाय (for चैव).—D13 om. l. 3-5.—(l. 3) D11 लप्स्यते (for प्राप्स्यते). Ñ1 दिष्ट्या, Ñ2 इच्छा, D10 इष्टा (for इष्ट्या). Ś1 D1-3 5 7 9 12 लप्स्यते च परं काम पुत्रार्थं (D2 3 7 °र्थे) द्विजसत्तम (D1 5 °म). M4 प्राप्स्यमेमरसत्तमाच्छान्पुत्रानिष्ट्वा समीप्सितान्.—Ñ V B D10 13 M4 om. l. 4.—(l. 4) D3 7 च (for वै).—Ś1 D1-3 5 7 9 12 om. l. 5-7.—(l. 5) V4 B1 D11 तत (for तत).—M4 om. l. 6.—(l. 6) D13 ते. V3 दिष्टा (sic) (for दृष्ट्वा). B1 दीक्षा, B2 काम्य, D13 ध्यात्वा (for त्यान). B1 °णा, D13 पूज्यमान (for क्रियमाण).—(l. 7) D11 ब्रह्माण वचन महत् (for the post. half).—Ñ V B D10 11 12 M4 om. l. 8.—(l. 8) D12 *मुक्त्वा (for तमुक्त्वा). D1 महाद्युति.).]

5 Ś1 Ñ V B D1-3, 5 7 9-13 M4 om. 5^{ab}.—^{a}) D14 T2 3 °न्यार्थ्यं (for यथान्यायं).—^{c}) G1 अब्रवील् (for अब्रुवँल्). Ñ V B D10 11 12 M4 ऊचु. प्राञ्जलयः (B3 M4 °*यः) सर्वे (V4 तत्र).—^{d}) Ñ V B D10 13 M4 वरदं; Cg as in text (for वचनं). Ñ1 V1 (before corr. शुभं) 2 D13 M4 तदा; Ñ2 V3 4 B तथा; Dt D6 8 ततः; D10 वचः; Cg as in text (for महत्). D11 प्रजापतिमिदं वचः.

6 ^{a}) D12 भगवंतस् (sic) (for भगवंस्). Ñ V B D10 13 M4 त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन्.—^{b}) D10 *वणो (for रावणो). M3 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षसः).—^{c}) V2 सर्वतो; V4 सर्वांश्च (for सर्वान्नो). T3 बाधितुं (for बाधते). Ñ (Ñ1 स दर्पाद् hypermetric) V1 3 4 [illegible] D10 13 M4 दर्पाद्, V3 सर्वान् (for वीर्याच्). D2 सर्वत्राबाधते वीर्याद्.—^{d}) Ś1 D1-3 5 7 9 11,12 बाधितुं (for शासितुं). D1 च, D12 om. (for तं). D12 om. न. Ñ V B D10 13 M4 ब्रह्मर्षींश्च (B4 महर्षीं)श्च तपोधनान् (Ñ1 V3 B1 4 °रतान्).—After 6, B2 ins.:

448* देवादीन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पितः ।

7 ^{a}) Ñ V2-4 B D10 13 M4 ह्यस्य; V1 तस्य; D2 [अ]स्य च (for तस्मै).—^{b}) D1 प्रीतो मे (for प्रीतेन). Ś1 Ñ2 B3 4 D3 5 10 M1 3 भगवान्. Dt D6 8 तदा (for पुरा). Ñ1 सुप्रीतेन भवत्पुरा.—After 7^{ab}, Ñ V B D10-13 M4 ins.:

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽस्मीति कामतः ।

[No comm. M4 मानद (for कामत.).]

—V1 om. 7^{cd}.—^{c}) Ś1 B1 D2, 3 7 9 13 T3 न (Ś1 त्व) द्वाक्यं; Ñ V2-4 B2 3 D10 11 12 M4 ते वाक्यं; B4 मे वाक्यं;

उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्यक्षान्सगन्धर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।
चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तायं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

Cm g as in text (for तं नित्यं) D1 6 मानयंस्त (D1 °त) स्य तद्वाक्यं. —[d]) Ś1 तस्य; M4 वयं (for सर्वं) Ś1 सर्वे; Ñ2 V2-4 B D10 वस्य; M4 सर्वं (for तस्य) D1-3 5 7.9 11 12 transp सर्वं and तस्य. Ñ V2 3 B D13 M4 सहामहे (Ñ1 °ते sic); V4 महामते, D2 क्षमीवहे (sic); D10 महात्मनः (for क्षमामहे).

8 [a]) Ñ V B D10 13 स बाध(V1 बार; B2 marg. द्राव; D13 धाव)यति (V4 °तेति); M4 स तापयित्वा; Cg as in text (for उद्वेजयति) —[b]) D7 उत्थितान्; D12 अस्माच्छ्रित् (sic), Cg as in text (for उच्छ्रितान्) D1 दुर्म्मिभिः (sic) (for दुर्मतिः) Ñ V B D10 13 M4 विहिंस(V1 3 4 विहस; B2 हिंस्य [m. विहिंस]; M4 त्रिहिं+)ब्राक्षसाधिपः (B4 °सेश्वरः). —Ñ V B D10 13 M4 om 8[cd] —[c]) T3 -राजं च (for -राजानं [archaic]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्रं सुरगणैर्श्च (D2 3 7 °गणोपेतं); Cg.k as in text (for [c]). —[d]) Ś1 D1.5 9 11 12 स धर्ष(Ś1 दीप)यितुम्. D2 7 उद्यत. (for इच्छति).

9 [a]) Ś1 D1-3 5 7.9.11 12 सयक्ष (for यक्षान्स-). Ñ V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष(B2 °र्षीनथ)गंधर्वान्. —[b]) V1 स्वरान् (sic), V3 सुरांश्च, V4 D14 * सुरान्; T3 M3 ससुरान्; Cg k t as in text (for असुरान्). Ñ V B1-3 D10 M4 मान(M4 दान)वांस् (Ñ1 V1 B1.2 °व; V3 °वान्) (for ब्राह्मणांस्) Dt D6 8 ब्राह्मणानसुरांस् (by transp). Ñ1 V1 B1.2 च स; V3 पुन ; D5 तदा (for तथा). B4 असुरांश्चानरांश्च सः; D13 मानुषांश्च महाबलः. —[c]) D4 दुर्मेधा, T2 दुर्दर्षो (sic) (for दुर्धर्षो). Ñ V B D10 13 M4 अन्यायतः पीडयनि. —[d]) Ñ V B D10 13 M4 दर्पित (for मोहितः) D12 repeats 9 as in Ñ1 with v l मानुषास्तु (for मानवांश्च in [b]).

10 Ś1 D1-3 5 7 9 12 om. (hapl.) 10[ab]. —[a]) Ñ V B D10.11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति. Cg.k.t as in text (for [a]). —[b]) T3 स (for न). G2 3 न पार्श्वे वाति (by transp.). Ñ V1-3 B D10 11.13 M4 न भयाद्वाति मारुत ; V4 न च वाति समीरणः; G4 पार्श्वे वा * * मारुतः. —After 10[ab], Ñ V B D10 11.13 M4 ins.

450* नाग्निर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 उज्ज्वन्ने (for ज्वलति वै). D13 तत्रैव (for वै तत्र).]

—[c]) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G1-3 M1.2.4 जलोर्मि (B1 महोर्मि; D2 °मे [sic])माली (D6 °लिस [sic]), Cg.k.t as in text (for चलो°) D13 स्मृत्वा (for दृष्ट्वा). —[d]) Ś1 D1-3 5 7 9 12 सागरो (for समुद्रो). Ś1 V1 3.4 B1 3 4 D2 3. 5 9 11-13 [अ]पि च(V1 *, B1 D2 3 प्र; D13 हि)कंपते; V3 °प्रकंपते; D1 [अ]पि च कंपति, D7 [अ]पि प्रकंपितः; D10 नापि° (sic), G2 M1 न प्र°; Cg.t as in text (for ऽपि न कम्पते). —After 10, Ñ V B D10 11 13 M4 ins. :

451* नष्टो वैश्रवणस्त्यक्त्वा लङ्कां तद्वीर्यपीडितः ।

[No comm. M4 स्का स्यत्य (for त्यक्त्वा लङ्कां) V4 °पालित .]

D11 cont., Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst. for 11[ab], while B2 ins after 11[ab] :

452* तस्मान्नः पाहि भगवन्रावणाल्लोकरावणात् ।

[M4 अस्मात्. B2 न पाति (marg. as in text) (sic); B3 त्व°, M4 सत्राहि (for न पाहि). Ñ2 B2 भगवान् (B2 marg. as in text). M4 राक्षसात् (for रावणात्). V3 °ण ; B2 वारणात् (by metathesis) (for -रावणात्).]

11 [a]) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 12 उत्पन्नं नो; D2 उपपन्नं; T2 M3 तन्महासो (M3 after *inf lin sec. m* corr न्नो); G2 M1 दुःसहं नो (for तन्महन्नो). T3 भीवाद् (for तस्माद्). —[b]) Ś1 D1.2 5 7 9 11 12 रक्षसो; D6 रक्ष्यासो (sic) (for राक्षसाद्). Ś1 D5 m भीम°; B2 D11 घोर(D11 भीम)कर्मणः (for घोरदर्शनात्). —For 11[ab], Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 ins after 11[ab] 452*. —[cd]) D12 तु भवान् (for भगवन्) D1 निश्चयं (for उपायं). Ś1 D1-3 5 12 G2 M1 वक्तुम्; Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छसि; D13 अर्हति. Ñ V B D10 13 M4 उपायं तद्वधार्थाय(B3 °य स्वे)स्त(B4 D13 M4 त्व)मुमर्हसि (Ñ2 °ति) काम(M4 मान)द.

12 [a]) M3 न *inf. lin. sec. m. in* एवम्. D13 स वै (for सर्वैश्) —[b]) Ś1 D1-3 5 7.9 11 m ब्रह्मा ध्यात्वा; Cg as in text (for चिन्तयित्वा) —For 12 [ab], Ñ V B D10 13 M4 subst.

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ब्रह्मेदमब्रवीत् ।

[Ñ2 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा). D13 चैव (for ब्रह्मा). M4 transp. ध्यात्वा and ब्रह्मा.]

On the other hand, G1 2 subst. :

454* विधिस्तस्य वधोपायं चिन्तयानस्ततोऽब्रवीत् ।

—[c]) D2 मया; D5 हंतो (sic) (for हन्त). Dt D6 8 विहितस्; D1 विहतस्; T3 विधिस्त (sic) (for विहितस्).

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।
ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्थौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु ह्रीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८

---

13 a) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नाग (for तेन) —b) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 देवतासुर, Dt D6 8 देवताना च (for देव दानव) —For 13ab Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगै ।

[V2 °वैर् (for गन्धर्व) M4 पन्नगरक्षसाम्]

—c) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य स्यामि (Ñ1 चास्मी, V2 स्यादि)ति प्रोक्त —d) B1 missing up to क्त B2 M3 च त, D11 स्वतन् (sic) (for च तन्) D11 स्तृपा (sic) (for मया)

14 a) G1 3 [अ]चित°, Cg as in text (for [अ] कीर्तयद्) —b) M2 मानवास् D4 6 T3 तथा, Cg k t as in text —For 14ab Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषान्नान्वकीर्तयत् ।

[Ñ1 अवज्ञानात् V3 B2 D2 3 7 13 अवज्ञया B1 अवज्ञेव B1 D9 च M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्षस्तान् D9 रक्षत्वात् D1 3 7 रक्षस्तन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 अवज्ञापूर्वक रक्षो (for the prior half) Ñ2 V2–4 D10 [अ]नु° V1 [अ]प्र° B1 [अ]नुकीर्तयेत् B4 [अ]नुकीर्तनात् D13 स्वकीर्तयेत M4 [प]व° (for [अ]न्वकीर्तयत्) Ś1 D5 12 व्याहरन्मानुषाद्भय D1 3 7 9 11 न व्या(D11 नोदा)हरत मानुषान् (D3 °नवान्) (for the post half)]

—cd) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 तेनास्मै मानुषैर्वध्यो Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्स(V4 om स)मानुषेणैव वध्य पापो भविष्यति

15 D13 om 15 —a) Ś1 D1 3 5 7 9 11 तच्छ्रुत्वा तु, Ñ V B D10 13 M4 इति श्रुत्वा, D6 * तच्छ°, G2 M1 °ज्ज्ञात्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हित, V2 ततो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रिय) —b) Ś1 V1 D1 5 7 9 11 T3 M2 3 °दीरि(D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —cd) D4 T3 transp देवा and सर्वे G1 3 M2 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 गंधर्वर्षिसमा(D1 °वा ऋषिस)युक्ता प्रहृष्टा सर्वदेवता (D5 वाक्यमब्रुवन्) Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्तु) हर्षिता सर्वतो(D13 °तो)भवन्

16 a) Ś1 D5 विष्णु (for विष्णुर्) —b) Ś1 D1–3 5 7 9 12 विधिना सर्वतेजसा(Ś1 D5 12 °पुष्य से), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायात(V3 °याते भ [hypermetic] B4 °गात्, D11 °य भ)गवान्स्वय (V4 °म्प्रभु) —After 16ab Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणि पीतवासा जगत्पति ।

—Thereafter Dt D6 8 14 G3 M3 cont

458* वैनतेय समारुह्य भास्कर तोयदो यथा ।
तप्तहाटककेयूरो वन्द्यमान सुरोत्तमै ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1 —(l 1) Dt D6 8 भास्करस् Dt D6 8 14 तोयद (sic) —(l 2) D6 सुरोत्तम (for सुरोत्तमै)]

—After 16ab, D11 ins l 1 5 of 462*, then reads 459* —c) D1 3 7 वै, D9 [अ]पि (for च) Dt D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —d) D1–3 7 9 transp तत्र and तस्थौ —For 16cd Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता ।

—After 16 G3 ins

460* तत्रागत हरिं दृष्ट्वा देव नारायण प्रभुम् ।
पद्मज पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलि ।

[No comm]

17 b) Dt D4 T3 G2 तम°, D14 T1 2 °ष्टुत्य, G4 °ष्ट स्य (sic) Cg as in text (for समभिष्टूय) —c) D4 नियोक्ष्यामहे —d) Dt लोका * * * * म्यया

18 b) Dt °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D4 14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17–18d Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst Ñ V B D10 13 ins l 7 only after l 8 of 462*

461* अब्रुवस्ते तदा सर्वे सुरा संपूर्णमानसा ।
त्वा नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकाना हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्तथेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते वचन श्रुत्वा व्यक्तमूचुरिद सुरा ।
एष राजा दशरथो हयमेधेन दीक्षित ।
अश्वमेधेन यज्ञेन दयितानामनुमहान् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्य सत्यवादी दृढव्रत ।

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

[(1. 1) D1 संतत (for सपूर्ण) —(l. 2) = 17^cd. D11 त्वा. D7 नियोज्या° (for नियोक्ष्यामहे) D12 om. विष्णो. Ś1 D1 5. 11 ■ क्रियता (Ś1 °ते) हित —(l 3) D11 च सुमाल (for सुरमण्डलम्). —(l 4) D11 तद्वचन (for ते तद्वच). D3 7 वच (for सुरा) —(l 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षित क्षमी (for the post. half). —Ś1 D1–3 5 7 9 12 om. l 6. —(l 7) Ñ V1 3 4 B D1–3, 7 10 13 °श्लाघी, D9 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य). V2 जितेंद्रिय (for दृढव्रत).]

—^e) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 ■ अस्य; Cg तस्य (as in text). V2 ततुषु (for तिसृषु) —^f) D4 G1 transp ह्री and श्री. Ś1 D1–3 5 7 9 12 ह्रीश्री(D5 श्रीह्री by transp.)कल्पासु धीमतः; D11 ह्रीश्रीकीर्तिषु धर्मेत ; T2 °कीर्त्यसमासु (sic) च. —^gh) D11 चतुर्धा त्वं विभज्य त्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि. —For 16^e–18, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins. l. 1-5 only after 16^ab

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्दध्यावमितद्युतिः ।
अब्रवीत्तं ततो ब्रह्मा विष्णुं सुरगणैः सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽतस्त्वामार्ताः शरणं नो भवाच्युत ।
भूत किं करवाणीति विष्णुस्तानब्रवीद्वचः ।
इति तस्य वचः श्रुत्वा पुनरूचुरिदं सुराः ।
राजा दशरथो नाम तप्यमानस्तपो महत्तपः ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकामः स चाप्रजः ।
अस्मन्नियोगात्त्वं विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन ।
चतुर्धा संविभज्य त्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(l. 1) Ñ2 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा. B2 समनु° (for मनसा ध्यातस्). B1 तत्रायाद°; D13 तद्ध्याप्याय° (for the post half) —(l. 2) M4 सर्वं (for विष्णु) B1 देवगणै. —(l. 3) D11 अस्मि (for असि) Ñ1 V4 B2 3 D11 मधुसूदन. —(l. 4) V4 तु, B1 च (for ऽतस्). V2 याचामस्त्वां वय त्वार्ता, M4 अनरत्वामर्थयामो (for the prior half) B4 मे (for नो) D13 [अ]च्युत . —(l. 5) D10 भूहि (for भूत). D11 -करवानिम (for °णीति). Ñ1 अ * बीद्. D11 M4 तत (for वच) —After l 5, D11 reads 459* and 461*. —(l 6) V2 याचितस्य (for इति°) M4 वच (for सुरा). —(l 7) M4 तु (for सु-) —(l 8) Ñ1 * श्वमेधेन, V2 4 B1 M4 चाश्वमेधेन. V4 पुत्र (for प्रजा) V2 सदा (for स च). —After l 8, Ñ V B D10 13 ins l 7 of 461* (for variants cf. v l 461*). —(l 9) V1 3 B1 D13 M4 अस्मिन्, V2 तस्मान्, V4 अस्मत्. V2 नियोगे (for नियोगात्). D13 आप्नुति (sic) (for आप्नुहि) —(l 10) B1 illeg. for श्री. B1 जनाजनार्दन (by ditto), B4 जनार्दन·. —(l 11) V1 संविभग्न (corrupt), V4 B1 2 (m. also as in text) M4 [अं]शं विभज्य; B4 °क ; D13 त्व विभज्य (for संविभज्य). V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[आ]त्मा (for त्व). V4 प्रभविष्णु त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति.]

Ñ V B D10 13 M4 cont , while D11 ins. after 18 :

463* स नियुक्तस्तदा देवैः साक्षान्नारायणः प्रभुः ।
तानुवाच ततो देवानिदं वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्यं प्रादुर्भूतेन वः सुराः ।
कार्यं कुतो वापि भयं युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरूचुरिदं सुराः ।
राक्षसान्नो भयं विष्णो रावणाल्लोकरावणात् ।

[For l 1-5 cf. I. 15 1-3^ab. —(l. 1) V2–4 B1.2 4 तथा (for तदा) M4 ततो (for साक्षान्). —(l. 2) Ñ2 अनुवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो). V2 अब्रवीत् (for अथवत्). —(l. 3) D11 मयात्र (submetric) (for मया तत्र). V2 वै (for व) V1 प्रादुर्भवेन वेश्वरा (marg व· सुरा also) (for the post half). —D13 om (hapl.) lines 4–5 —(l. 4) B2 जात (for कार्यं) M4 हि (for [अ] पि). V4 transp. वापि and भय V2 अस्माकम् (for युष्माकम्) V4 अपि (for इदम्). V4 मीदृश (sic). —(l 5) V4 D11 तस्य वच श्रुत्वा (by transp.) V2 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्). —(l. 6) Before line 6, D13 ins ref देवा ऊचु V1 रामणात् (for रावणात्). Ñ2 B2 वारणात् (for -रावणात्).]

19 ^a) Ś1 D5 12 transp तत्र and त्वं. T2 मानुषं (for मानुषो) —^b) G4 प्रवृत्तं (for प्रवृद्धं). D2 3 7 जहि कंटकं; G2 M1 देवकंटकं (G2 °कः) —^c) D5 8 अवध्यो; D9 अवध्यय्यं (sic), D7 अशक्यं; Cg k t अवध्यं (as in text). D13 दैवता (sic) (for दैवतैर्) D14 सर्वं ; M3 देव (for विष्णो). —^d) M3 (after corr sec. m. as in text) वारणं (metathesis) (for रावणम्)

20 ^a) G4 ■ (for हि) Ś1 D1–3 5 7 देवर्षि- (for देवान्स-) —^b) D14 T2 G4 मुनि- (for ऋषि-). Ś1 D1–3 5 ■ सिद्धासु(D5 12 °न्सु)रमहोरगान् . —^c) M3 reads inf. lin. sec. m. रावणो. Ś1 D1–3 5 7 9 12 माम (for मूर्खो) —^d) Dt D1 3 8 9 धी(D1 धै)र्यं द्रेकेन (Dt D8 9 °ण); G2 °त्सेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन) —For 19–20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं तनुमास्थाय समुद्धर्तुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पापं शक्तो हन्तुं दिवौकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्कालं तपोऽप्युग्रमरिंदम ।
तेनायं परितुष्टोऽस्य बभूव प्रपितामहः ।
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो वरदो भगवान्पुरा ।
अभयं सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
ततो दत्तवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
वधाद्भयमतस्त्वं न गत्वा मानुषतां जहि ।
स हि देवान्सगन्धर्वांस्तथ सिद्धांश्च मानुषान् ।
वरदानबलोन्मत्तो बाधते राक्षसाधमः ।

[For l 1 and 3-6 in Ñ V B D10 11 13 M4 cf I 15 3^c–5^d —(l 1) Ñ2 V4 B3 D10 सव(V4 °त्व)मुद्धृतम् B1 °तम् (for समुद्धृतु त्वम्) —(l 2) M4 नान्यस्तु (for हि नान्यस्) —(l 3) B2 reads twice in succession l 3-7 B2 (first time) transp न and दीर्घ V2 D13 काम (for काल) B1 तनो (for तपो) Ñ2 B• (both times) द्युम्न (for द्युम्न) Ñ1 V4 B4 D11 अरिंदम —(l 4) V1 B2 (both times) येन (for तेन) —(l 5) D11 13 तदा M4 अतो (for मतो) M4 भगवान् वरद (by transp) V3 त्वय M4 वर (for पुरा) —(l 6) B1 अवध्य (for अभय) Ñ1 lacuna V4 B1 D10 च (for तु) V2 मानुष V4 मानवान् —After l 6 V4 reads l 10 followed by l 1 of 466* —For ins see below —V3 M4 om l 7 9 —(l 7) B1 °नरश्च (for °नरस्य) Ñ2 V2 4 B3 (both times) 4 D10 11 13 एव (for पव) V4 एवात्र B1 नाशोत्र (for अन्यत्र) —D10 om l 8 and 9 —(l 8) Ñ2 V3 4 B3 वधोपायम् V1 व * न्नूयम् (for वधाद्भयम्) Ñ1 first letter illeg (for गत्वा) Ñ2 erroneously om प in मानुषतो —(l 9) B1 ह (for हि) V4 तप स्थित्वा च (for तप सिद्धाश्च) V3 सातुरान् (for मानुषात्) B4 सिद्धाश्च मानुषास्तथा (for the post half) —(l 10) V4 reads l 10 after l 6 Ñ2 D11 13 M4 °मनो° V3 °वरो° (for °बलोमतो) V3 M4 राक्षनाधिप]

—After l 6 B4 ins (followed by l 8 of 466*)

465* एवमस्माद्भर प्राप्त स राक्षसपति प्रभो।

—Ñ V B (For B4 cf v l l 8 of 466*) D10 11 13 M4 cont

466* यज्ञहा ब्रह्महा चैव ब्रह्मद्विड्ढुरुपादक ।
अवध्यो वरदानेन रावणो लोककण्टक ।
तेनाक्रान्ता नृपतय सरथा सहकुञ्जरा ।
हता विप्रद्रुताश्चान्ये प्राद्रवन्ति दिशो दश ।
भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसा गणा ।
इस सह सदा लोकान्क्रीडन्निव स बाधते।
अवज्ञाता पुरा तेन वरदानेन मानवा ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्य परतप।

[V4 reads l 1 after l 10 (transp) of 464* —(l 1) M4 [अ]मी (for [ए]व) V4 धर्मद्विट (for ब्रह्मद्विट) V3 °न्य M4 पिण्डिताशन (for गुरुपादक) V4 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 5 —(l 2) B3 (marg) M4 रावण (for °कण्टक) —M4 om l 3 8 —(l 3) V2 सबला (for सरथा) D11 lacuna (for सह) —(l 4) V2 3 B1 विप्रद्रु(B1 °द्र)ताश्चान्ये (V3 काले) D13 च प्रद्रुता° (for विप्रद्रुताश्चान्ये) Ñ B1 2.4 D10.11 प्राद्रवत (for °वन्ति) —(l 5) B2 तथापि D11 *चैव (for तथैव) V3 तथाप्सर° (submetric) V4 बाधतेप्सरसां गणान् (for the post half) —(l 6) V1 (m as in text) 3 दृष्ट V2 तान V4 B4 इह, B1 इह D13 वर (for इस) V2 सर्वान् D13 °दृप्त (for सह) V2 आक्रीडन्निव (for क्रीडन्निव स) B1 2 (m orig धावति) बाधति (sic) (for बाधते) —After l 6 D11 reads I 15 4^a 5^b (var) repeating them in their proper place —I 7 and 8 = 1 15 6 which is omitted in its proper place in Ñ V B D10 11 13 (cf v l I 15 1) —(l 7) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 B1 अविज्ञाता D13 [अ]नेन (for तेन) —(l 8) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 and B4 repeats l 8 here reading it for the first time after 465* V4 अस्मात् Ñ2 तस्मै (for तस्य) V1 वरो° (sic) V2 °वतो (for वधो दृष्टो) V3 B1 मनुष्येभ्य V1 4 B1 4 (second time) D13 परतप B4 (first time) सुरद्विष]

—After 20 D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g h t ins

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा।
क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिता ।
वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभि सह।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वा शरण गता ।
त्व गति परमा देव सर्वेषा न परतप।
वधाय देवशत्रूणा नृणा लोके मन कुरु।
एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुगव ।
पितामहपुरोगास्तान्सर्वलोकनमस्कृत ।
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसहितान्।
भय त्यजत भद्र वो हितार्थं युधि रावणम्।
सपुत्रपौत्र सामात्य समित्रज्ञातिबान्धवम्।
हत्वा क्रूर दुरात्मानं देवर्षीणा भयावहम्।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम्।
एव दत्त्वा वर देवो देवाना विष्णुरात्मवान्।
मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मन ।
तत पद्मपलाशाक्ष कृत्वात्मान चतुर्विधम्।
पितर रोचयामास तदा दशरथं नृपम्।
ततो देवर्षिगन्धर्वा सरुद्रा साप्सरोगणा ।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम्।

[Cr no comment —(l 1) D4 तु (for च) T3 तत्र (for तथा) —(l 2) D1 D6 8 विनिपातिता D9 °सहता G2 °सिंहिता (by metathesis) (for किल हिंसिता) —(l 5) D9 G1 3 M3 परमो (for परमा) G1 3 M3 देवस् (for देव) D9 परतप —(l 6) D4 नृणां sup lin —(l 7) M3 ए * (for एवम्) D1 D6 8 स्तुतस् (for उक्तस्) T3 °पुगवे (for पुगव) —(l 8) G4 देव (for °लोक-) —(l 9) M2 3 °सन्धि(M3 °रिश)तान् (for सहितान्) D9 समेतार्थसनातनान् (for the post half) —(l 11) D1 D4 6 8 9 T3 °मन्त्रि (for मित्र) —(l 12) D1 D6 8 °र्षे G1 महा° (for दुरात्मान) M3 damaged from first व to म —(l 14) M3 damaged from ल्ते to पाल D9 पाल्ये (for पालयन्) —(l 16) D9 reads l 16 17 in marg D1 D6 8 मानुष्ये T3 मानुषे (for

तमुद्धतं रावणमुद्धतेजसं
प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् ।
निरावणं साधुतपस्विकण्टकं
तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुषे) Dt भूमि D14 भूमिर् (for ॰भूमिम्) Dt यथा G1 3 तदा (for अथ) —(l 17) D8 reads l 17 in marg D14 ॰विशालाक्ष (for पद्मपलाशाक्ष) M2 damaged from तु to भ in चतुर्विधम् —(l 18) M2 damaged for पि in पितर G1 M3 तथा (for तदा) M3 damaged from र to प in दशरथ नृप —(l 19) G1 ॰प्राप्सरसो (for ॰द्रा साप्सरो) —(l 20) M2 partially damaged]

21 [a]) Ś1 Ñ V1 2 B D1-3 5 7 10-13 M4 तमु (D12 ॰दु) द्रवण, V4 तमुन्मद, D14 T G2 3 M3 त्वमु॰, G1 समु॰, G4 त्वमुत्थित, Cg as in text (for तमुद्धत) D1 3 7 राक्षसम् (for रावणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 उग्रमाहवे, Ñ V B Dt D2 4 6 10 11 13 M3 4 Cm g उग्र॰ (V1 ॰ख [sic] B4 ॰ह्र [sic]) D3 उग्रहाव*, T3 इद्ध॰, M2 ऊद्*** (for ऊद्धतेजस) —[b]) V4 प्रबुद्ध , B4 D11 विवृद्ध (for प्रवृद्ध) M2 damaged from the first द् to the second द् V2 D1 त्रिदिवेश्वर, D12 त्रिदशेसुर (for त्रिदशेश्वर) —[c]) Ś1 D5 12 त॰, V2 निद्रा॰, D1 3 7 T3 त्रिराविण, D13 त्वं॰, Cm g k t as in text (for निरावणं) Ś1 सुद्धगणस्य, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्व॰, D1 3 7 नित्य॰, D5 12 विबुधगणस्य (hypermetric) Cg (gloss) साधु नि शेषम् (for साधुतपस्वि) V1 ***क, D3 ॰क** (for ॰कण्टक) —[d]) D9 उद्धरण D14 ऋद्धतर, G1 2 4 M1 3 उग्रतर, Cr m g t as in text (for उद्धर त) M2 भयाव* Ś1 D1 3 5 7 12 पराक्रमादुद्धरता भवानिति Ñ V B D10 11 13 M4 मनुष्यता(D11 ॰*)मेत्य निहतु(Ñ2 ॰त्य [sic]) मर्हसि —After 21 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

468* तमेव हत्वा सबलं सबान्धवं
निरावणं रावणमग्र्यपौरुषम् ।
स्वर्लोकमागच्छ गतज्वरश्चिर
सुरेन्द्रगुप्त गतदोषकल्मषम् ।

[(l 1) D4 T2 ॰वाहन (for ॰बान्धव) —(l 2) T3 विराविण (for निरावण) Dt D6 8 G2 M1 उग्र (for अग्र्य) —(l 3) D9 T1 2 G2 4 M1 Cgp स्वर्लोकम् (for स्वर्लोकम्) M3 ॰त[sic] विज्वरश (for गतज्वरश) —(l 4) D14 T गतरोष॰ G2 3 M1 3 ॰किल्बिष M3 सुनदोषकल्मष*]

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 Dt D4 10 om Kanda name V B आदि॰, D1 3 अयोध्या॰ —*Sarga name* Ś1 V2 D1 3 5 7 10 12 रावणवधोपाय (D10 ॰ध्याय) (D10 om) Ñ V1 4 B राव(V1 ॰म)णवधोपाय , V3 D2 रावणवधोपायचिंता(V3 ॰मत्रण), D9 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 12 om Ñ2 B2 3 D10 14 (as in text) V2 16 V3 13 D1 11 D5 7 10 D2 एकादश , D9 14 S (except M4) पचदश (D9 ॰श), D11 M4 चतुर्दश (as in text) Dt D4 6 8 पंचदश 15 D13 इत्यर्षे यणे कांडे रा वधोपायो चतुर्दश (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम , G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

१५

तवो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ।
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४
संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८

15

☞ Ñ V B D10 11 13 om st 1—6 (D11 1 3 and 5^{cd} 6) (cf 463* 464* and l 7 and 8 of 466* in I 14)

1 ^{ab}) D14 T1 2 G2 4 M1 3 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) Ś1 D1—3 5 7 12 M4 स (D2 3 स) नियुक्त सुरै सर्वे (M4 सुरगणै) विष्णुर्नारायणस्तदा (Ś1 D5 12 °था) —^{c}) Ś1 D1—3 5 7 12 M4 उपस (D12 °+) न्य, D9 जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G1 सुराद् (for सुरान्) Ś1 D1—3 5 7 12 सर्वान् (for एवं) —^{d}) M3 श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D5 अत्र * त्

2 D5 reads 2 and 3 in marg —^{a}) Ś1 D1—3 5 7 12 क उपायो (by transp), M4 को ह्युपायो D5 वधस् (for वधे) —^{c}) Ś1 D5 12 यद् (for यम्) G3 यामहं तनु मास्थाय —^{d}) M4 मुनि (for ऋषि)

3 D5 reads 3 in marg ^{a}) D5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता) —^{c}) Ś1 Dt D1 3 5—8 12 मानुष रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —^{d}) Ś1 D1—3 5 12 M4 तद्रक्षो; D7 स रक्ष (sic) (for रावण)

4 D11 repeats 4^{a}–5^{b} here reading them for the first time after l 6 of 466* —^{a}) G4 न (sic) (for स) Ś1 D1 3 5 7 11 (first time) 12 तेन तस, Cg t as in text (for स हि तेपे, —^{b}) Dt D4—6 8 9 14 T1 3 G1 3 4 M3 अरिंदम (D5 °म), M4 अतन्द्रित —^{d}) Dt D4 6 8 9 M2 4 Cg k t पूर्वेन, G2 पूनिक (sic) (for पूजित)

5 ^{a}) D1 5 M4 स, Cm g t as in text (for स) —^{b}) D2 3 7 तदा (for प्रभु) D11 (first time) ह्यवध्यता (for वर प्रभु) —^{c}) D5 marg D12 om (hapl) भूतेभ्यो —^{d}) Ś1 D1—3,5 7 12 M4 [ऽ भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भयं ना°) —After 5 M4 ins 469*

6 ^{b}) Dt om the portion in ^{b} after वर D4 8 14 -दाने हि (for -दानेन) T2 मोहिता (for मानवा) —For 6^{ab} Ś1 D1 3 5 7 12 subst , while M4 ins after 5

469* स दुर्बुद्धिर्वर प्राप्तो राक्षसाधिपति प्रभो ।

[D7 सु (for स) Ś1 D5 12 स पूर्वं हि, M4 एवं तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D2 7 प्राप्य (for प्राप्तो) M4 स राक्षसपति (for राक्षसाधिपति)]

—After 6^{ab} D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्वर प्राप्य स दर्पित ।
उत्सादयति लोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ।

[*Cr m k t do not comment —(l 1) D6 8 M3 वर-दानेन गर्वित (M3 दुर्मति), D9 वर प्राप्याथ दर्पित (for the post half) —(l 2) D6 अपि [with hiatus] (for चापि)* D8 [उ]प , D9 [अ]व (for [अ]प)]

—^{d}) D2 3 7 मानवेभ्य Ś1 D5 12 पर तदा, D1 6 M4 °तप (sic) (for परंतप)

7 ^{ab}) M3 [ए]व (for [ए]तद्) Ś1 D1—3 5 7 11 M2 अव्यय , M4 अच्युत (for आत्मवान्) Ñ V B D10 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D13 °क्तो लोक [sic]) पितामह (B1 °नमस्कृत) —D7 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) Ñ2 मागं in marg —^{d}) Ñ2 (m) V1 4 B D10 13 ततो, V2 पितुर्, D4 नृप, T3 तथा M4 वृद्ध (for तदा) D4 भूदा (for नृपम्)

8 D7 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D1—3 5 11 12 अनपत्य°, V2 समाप्य सत्रे Cg t as in text (for स चाप्य पुत्रो) —^{b}) V1 त्वस्मिन् Ś1 D5 10 13 यदृच्छया Ñ B D10 11 महामना , V1 2 °त्मन (V3 °ना) V2 4 °यशा (for महाद्युति) —D11 repeats 8^{cd} as in Ś1 —^{c}) D14 illeg for यजत्पुत्रि Ñ V B D10 11 13 M1 वाजिमेधेन, D6 °कामिष्टि, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टि) Ś1 D1—3 5 7 12 याज्य(D2 °च्य)ते द्विजमुख्येन —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 पुत्रार्थम्, D13 पुत्रहेतो (for पुत्रेप्सुर्) V1 3 B1—4 D10 M3 °मर्दन, D9 ममिनन्दन , D13 चारिसूदन (to avoid hiatus) T2 रिपु° (for अरिसूदन) D11 शत्रुणा सूरिदक्षिण —After 8, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

471* स कृत्वा निश्चय विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।
अन्तर्धानं गतो देवै पूज्यमानो महर्षिभि ।

ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११

दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[Cr m do not comment —(l 2) D9 reads from तनो (for ततो) up to प्रादुर्भूत in 9ᶜ in marg —G2 वेरै M3 देव (for वैवै) M3 हुरोसम (also °मै *inf lin sec m*)]

9 ᵃ) Ś1 D1–3 5 10 13 तस्य, Ñ V B D7 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) Ś1 D5 12 13 [ए]व, Ñ V B D10 11 M4 [ऽ]स्य, Cg वा (for वै) V2 हूयमानस्य —ᵇ) Ś1 D1 5 11 12 13 अद्भुत°, Ñ V B (B1 om from दृष्ट्व in 9ᵇ up to the first भू in 472*) D10 M4 अद्भुतद्युति (B4 °ते) D2 3 7 महदद्भुत, D9 अतुलविक्रम (hypermetric) Cl t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9ᵃᵇ Ñ2 B3 D10 read 12ᵃᵇ —ᶜ) M3 reads महद्भूत *inf lin sec m* —ᵈ) M3 शौर्यं (for वीर्यं) T3 महद्बल M4 प्रदीप्तानलवर्चस —For 9ᶜᵈ, Ñ V B D10 subst while D13 ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूत सुमहद्भूत प्रदीप्तानलसंनिभम् ।

[B1 * * त B3 D10 उद्भूत (उद्भूत) V1 4 महा (V4 उद) भूत समु (V1 ° *) द्भूत (for the prior half) D13 गृहीत्वानल Ñ1 D13 सप्रभ (for संनिभम्)]
—After 9 D13 reads 12

10 ᵃ) G3 Cm कृष्ण, Ct as in text (for कृष्णं) Ś1 D1 3 5 7 9 13 कृष्णाम्बर (Ś1 D5 13 °ष्णाजिन) धर (D2 °व * ध) कृष्णं —ᵇ) Ś1 D1 3 5 12 °क्ष, D3 कृष्णास्यं (for रक्तास्यं) D3 दु * भि —ᶜ) D9 नयन (for -तनुज) Ś1 D1–3 5 7 13 हरि (D2 7 1° °रिं) स्निग्धेक्षण रम्य, G1 3 स्निग्धगम्भीरनिर्घोष (epic tag!), Cm g k t as in text (for ᶜ) —For 10 Ñ V B D10 11 13 M4 subst

473* कृष्णाजिनधरं कृष्णं हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पद्मरक्तान्तनयनं मेघदुन्दुभिनिःस्वनम् ।

[(1 1) The prior half = 10ᵃ in Ś1 M4 कृष्णाम्बर (cf 10ᵃ in D1) V1 कृष्ण V3 B1 3 D10 हरित M4 अरि (sic) (for हरि) —(l 2) B1 नय* (for नयन) V4 सनिभ (for नि स्वनम्)]

11 ᵃ) D2 3 7 सर्व (for शुभ) Ś1 -सपूर्णं (for -संपन्नं) —Ñ1 om from स in समुत्सेध in ᶜ up to र in सिंहोदर (Ñ reading) in ᵈ —ᶜ) Ś1 D5 11 12 मेरु, D1 शैल (sic) D2 3 7 शत (for शैल) V1 B4 D12 शृङ्गं (B3 D12 sic) (for शृङ्ग) V1 इवो°, D13 °शृ, T3 G1 °त्सेद (G1 °थ, [both sic]), Cm g k t as in text (for -समुत्सेधं) —ᵈ) D9 द्वीपि, Cm g k t as in text (for दृप्त) M4 -गामिन (for विक्रमम्) Ñ V B D10 13 सिंहोदर (Ñ1 om) कटीशृङ्ग (D13 °तट) —After 11 B3 ins

474* अपूर्वदर्शनं दिव्य तेजोराशिसमायुतम् ।

12 Ñ1 V B1 4 om 12 D9 om 12ᵃᵇ D13 reads 12 after 9 Ñ2 B3 D10 read 12ᵃᵇ after 9ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 निभाकार Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दिवाकरवद् (D13 °राद्रष्य) चिन्मद्, Cg k as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ś1 D5 11 12 दीप्त (D13 °प्ति [sic]) वह्निसमप्रभ, Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दुर्निरीक्ष्य (Ñ2 B2 °क्ष) सुरैरपि, D1–3 7 पावकाद (D1 °दु) भुत (D7 °त) प्रभं (D1 °भा, D7 °प्रभु) Cg k t as in text (for ᵇ) —Ñ2 B2 3 D10 om 12ᶜᵈ —ᶜᵈ) Cg as in text (for ᶜ) Ś1 D1 7 11 12 राजिता (D7 11 °जर्ती) नियतच्छदा M4 जाबूनदमयीं पात्रीं विधूमागारवर्चस Cr m g k t as in text (for ᵈ) —After 12 D13 ins 472*

13 ᵃ) D2 सपूर्ण (for °र्णां) —ᵇ) D10 missing (for पात्रीं) M3 पद्मा (for पत्नीम्) V3 D11 श्रियो (for प्रियाम्) —ᶜ) D5 विमला (for विपुला) —ᵈ) D1–3 7 माया (D1 °या, D7 म° [both sic]) D11 स्वयो (sic) (for स्वय) Ś1 D5 12 मयो मायामिवासुरीं Cr m g k t as in text (for ᵈ) —For 13 M4 subst while N V B D10 13 *subst l 1 only for 13ᶜᵈ and read before 13ᵃᵇ*

475* काञ्चनीं विहिता दोर्भ्यां परिगृह्याद्भुतोपमाम् ।
पायसस्यामृताख्यस्य परिपूर्णां हविष्कृतम् ।

[No comm —(l 1) M4 काचन (for काञ्चनी) V4 पिहिका M4 [अ] पिहिता (for विहिता) M4 महामुने (for [अ]द्भुतोपमाम्)]

M4 cont 477*

14 ᵃ) M4 समुपेत्य, Cm g k t as in text (for समवेक्ष्य) —For 14ᵃᵇ, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

476* अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यमिदं द्विजवर तदा ।

[D2 11 12 प्रसृत D3 प्राञ्जलि (sic) D5 प्रमित (for प्रश्रित) D11 कृष्णद्रग द्विज (for इद द्विजवर) D1 तथा (for तदा)]
—ᶜ) D11 °वर, G2 °त्यातर, Cr m g k t as in text (for प्राजापत्य नर) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 12 स्वयं (for नृप) —For 14 Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins after 475*

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६

इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

477* तमृष्यशृङ्ग प्रोवाच भूतमुत्पन्नमद्भुतम् ।
प्राजापत्य निद्धि मा त्व भूतमभ्यागत द्विज ।

[(l 1) V1 2 D13 M4 तद् (for तम्) M4 °श्रृग —(l 2) D13 प्राजापतिं B4 मा (for मा) V4 सुतम् (sic), B3 दूतम् (for भूतम्) M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रभु]
—Ñ V B D10 12 cont , while Ś1 D1-3 5 7 11 12 ins after 14

478* इमा पात्रीं मया दत्ता प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
समुवाच ततो धीमानृष्यशृङ्गो द्विजर्षभ ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्व स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवच श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तम ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहित । [5]
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायाद परया स्वरसपदा ।
प्रीतस्तेऽहं महाराज सर्वामृतरसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm Ś1 D1-3 5 7 12 om l 1 —(l 1) D11 समा (for मया) V4 *ज्ञे (for राज्ञे) V1 2 प्रयच्छन, B1 °वै (for प्रयच्छ च) —(l 2) V1 ऋषिशृङ्गो V2 4 द्विजोत्तम (for द्विजर्षभ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ततोऽब्रवीद्द्विज (D11 °अ)श्रेष्ठ प्राजापत्य न(D3 5 7 11 सु)रोत्तम —(l 3) D2 राज्ञो (for °ज्ञे) Ś1 D5 11 12 पात्रीं राज्ञे (by transp) D3 om (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 5 Ñ1 [अ]द्भुतोपमां, Ñ2 V B D10 12 [अ]द्भुतामिति (B4 °इ) D7 °त (sic) (for समुद्यताम्) —(l 4) Ś1 D2 5 7 11 12 ऋषिपुत्र (D2 °श्रो) (for ऋष्यशृङ्ग) B1 damaged for °श्रो नरोत्तम Ñ V3 B2-4 (B3 m also as in V4) D10 महामति, V1 महीपति , V2 महामुनि V4 D13 महाद्युति D11 स्वरो° [sic] (for नरोत्तम) —Ñ V B D10 12 om l 5 —(l 5) D11 नृप *ये D5 प्रात्र (for पात्रीं) —Ś1 D1-3 5 7 12 om l 6-8 —(l 6) Ñ1 -दाया * (for °द) Ñ2 स्वरसंपदा (sic) V1 2 B3 D13 सुर° (for स्वरसपदा) —(l 7) D11 महाराज्य (sic) (for महाराज) V2 B3 -रसोत्तम (B2 °मा) B4 -नसो°, D10 *सो°, D11 °रस (for -रसोद्भवम्) —(l 8) B1 प्रयच्छाम D11 -कुरु (sic) (for -कुल) Ñ1 *दन V2 -नन्दन D11 -नंदन (sic) (for -नन्दन)]
D11 cont 479*

15 For 15 and 16 Ñ V B D10 12 subst 479* —a) Cg t तत पर (as in text) Ś1 D1-3 5 7 12 ततस्तं स मर (D12 तारगे) D5 र्शत पुर°, D11 °सुरवर D14 T1 2 G2-4 M1 2 तम(G2 4 M1 °द्)नु सदा (D14 सहा G3 M3 ततो) T3 °तथा G1 Ch तत °, M2 मारन्पुरमदा, M4 तात्सु स° (for तत पर तदा) Ś1 ज्ञात्वा, D14 -राजा (sic) (for राजा) —b) D1 प्रत्यु*च —c) D5 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्) —d) D2 3 7 किं वा (D7 चा) ह (for किमह)

16 D6 om 16 —a) Cm g अथो (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ततो नृपवर, D9 °पुरोदित (for अथो पुनरिद) D3 वाक्य प्रावाक्य (sic) (for वाक्य) —b) G4 प्राजापत्य D11 सुरो (for नरो) —c) D1 °लो, M4 अभ्यर्चिताद्, Cm g k t as in text (for अर्चयता) M4 देवात् —d) Ś1 D1-5 7 11 [illegible] G4 सख , M4 सम्यक् (for अद्य) T1 प्राप्त inf lin Ś1 D1-3 5 7 11 12 फल (for इद) —For 15 and 16 Ñ V B D10 12 subst , while D11 M4 read after 478* and 480* respy

479* प्रतिगृह्य च त राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाह करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्य तदा नृपम् ।
स्विष्टस्य ते भरते क्षुधिरेषा मयोद्यता ।

[(l 1) M4 [अ]थ (for च) Ñ V B3 D10 11 12 त (for तां) B1 [S]मवत् (for अब्रवीत्) —(l 2) V3 त (for वै) —(l 3) M4 तद् (for तम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो) V1 भूत , B1 भूय , B2 (m also as above) दूत° (for भूत) V1 2 B1 2 प्राजापत्यम् (for °त्य) Ñ2 V4 B2 3 (m also) D10 ततो (for तदा) V1 नृप°, V2 प्रत (for नृपम्) M4 नराधिप (for तदा नृपम्) —(l 4) V2 स्विष्टय° (sic) V3 जुहत्य° D10 स्विष्टन्ते (submetric) D13 स्विष्टस्थिते (for स्विष्टस्य ते) V2 नृपते (submetric) V4 कृष्टि° (sic) D10 क्षुदृहिरे (sic) (for -क्षुदिरेषा) V2 B4 °श्यता (sic) D10 °दिता, M4 महाद्युते (for मयोद्यता)]

17 a) T2 repeats (ditto) इद [illegible] V1 2 B2 4 M4 (second time) त्व, B1 तं, Cg k as in text (for तु) Dt D6 5 11 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल —b) V4 *व (for देव) M4 (second time) प्रदत्त हविरप्यरे —c) V4 प्राजापत्य (for प्रजाकर) —d) Ś1 Ñ2 B3 D5 12 13 धर्म्यम् , V2 पुण्यम् , B1 धनम् , D10 धर्मम् , Cg k t as in text (for धन्यम्) —After 17, M4 ins

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै सा पात्रीं हविस्तदा ।
M4 cont 479* then repeats 17cd

18 a) Dt repeats (ditto) मनुरूपाणा —b) Ś1 D5 11 12 अशनार्थं (for अश्नीतेति) D1 2 7 च (for वै) —c) Ś1 D14 T1 2 M3 त्व प्रा , D1 5 11 12 हि प्राप्स्यसे (D1 °सि, D5 °ते [sic]) D2 3 7 प्राप्स्यसि च (D2 तां) D5 °लभसे (for त्व लप्स्यसे) D1 3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्)

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१
ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

—^{d}) D12 यतसे (for यजसे) —For 18 N V B D10 13 M4 subst

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्य प्राश्नीतेति नराधिप ।
तास्त्वत्त प्राप्स्यसि प्रीतिं यदर्थस्तेऽयमुद्यम ।

[(l 1) Ñ1 °हीति D12 सुताताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D12 नराधिप —(l 2) N1 D13 °से B1 3 4 D10 °ते (for प्राप्स्यसि) D13 [s]पत्य (for प्रीतिं) Ñ2 V3 B3 D10 यदर्थं (for °र्थस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 ते समु° V1 स्तेय उ° (for तेऽयमुद्यम)]

19 For subst see below —^{a}) M4 प्रीतिं (for प्रीत) —^{b}) M4 च (for ताम्) —^{c}) T2 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्न, M4 पायस, Cg देवान्न (as in text) T2 -सपूर्ण (sic) (for °र्णां) —^{d}) Dt देवदत्ता

20 ^{a}) G1 M2 च तं भूत G4 तमो देवो (for च तद्भूतम्) —T1 damaged from 20^c up to बभू in 21^b —^{d}) D6 °णा, D9 त्रि प्रदक्षिणा Cg k t as in text (for [अ]भिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20 Ś1 N V B D1-3 5 7 10-13 subst

482* यादमित्येव नृपतिस्तद्वच प्रतिपूज्य च ।
अमर्षयत्तन्महद्भूत श्रेष्ठमामहित वच ।

[(l 1) D2 इत्ये* Ś1 संतुष्ट D1 स हृष्ट D2 3 5 7 11 12 सहृष्ट (for तद्वच) V B2 D13 -पूज्य (for -पूज्य) Ñ2 V1 2 4 (also as above) B D10 13 स (for च) —(l 2) Ś1 V4 B1 D1 5 7 11 12 ग (sic) Ñ1 g V2 स (for तन्) V1 महाभूत D3 आमहि*]

21 T1 damaged up to देव in ^{b} (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) V1 दशरथं —^{b}) Ś V B D10 13 तद्विद (for पायस)
—After 21^{ab}, B1 ins

483* पायस परमं दिव्य विष्णुनेनोमय तत ।
—D9 om 21^c 22^b —^{d}) T2 प्राप्त (sic) (for प्राप्य) V4 D1 [अ]धम (for [अ]धन)

22 D9 om 22^{ab} (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) D14 ततस् (for ततस्) Ś V B D10 13 तद्(V4 B1 °*)त्तुतं Cm g k t as in text (for °त) Ś V1 2 B D13 भूतं V4 दृष्ट्वा V4 दृष्ट्वा D10 तत्क्षणा Cm g k t as in text (for प्रख्यं) —^{b}) Ś V1 2 B D10 13 दृष्ट्वा V4 तस्य, Ck as in text (for भूत) N1 V2 4 B1 2 तद्विरिद्यत, Ñ2 V1 B3 D10 13 तद्विरि(V1 °स्वरम्)त्तम, B4 *द्वि* त्तम, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्विरिद्यु तमुत्तम —^{c}) Ñ V B D10 13 राज्ञे(V1 °ज्ञो)दशरथायाथ(V1 °थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cr m g k t as in text (for ^{c}) —For 22 Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवास्तस्मै पात्रीस्थ पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(l 1) Ś1 तु (for स) D12 तत्र (for तस्मै) Ś1 D5 10 पात्री पात्र(D12 प्राप्त)वराय वै (for the post half) —(l 2) D5 नृपा*]
—All cont

485* अदृश्य तत्क्षणाद्भूत दीपयन्प्रत्नगाम ह ।
गत तस्मिन्महाभूते विस्मयं नृपसत्तम ।
जगाम स महात्मना राजा दशरथस्तदा ।
यद्योतत्वथापि तत सभूतो भूतसत्तम ।
न विज्ञाता गातस्तस्य येन मार्गेण सगुत । [5]

[No comm —(l 1) D11 प्र*गाम —D12 om (hapl) l 3 and 4 —(l 3) D5 तु (for स) D5 म*ा (for महा) —D2 3 7 om l 4 —(l 4) D11 स (for सं) —(l 5) Ś1 D7 12 ना(Ś1 अ)विज्ञाना (D7 °त) (for न विज्ञाता) D2 सो गत (arch sic), D3 7 सागमद् (for संयुत)]

23 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 om 23 T1 missing from स in^c up to स in 24^b on a damaged fol —^{d}) G4 [ए]व (for [इ]व) G1 2 M2 नभांशुभि, Ck t नभों शुभि (as in text)

24 T1 damaged for^{ab} (cf v l 23) —^{a}) V2 अंत (for सोऽन्त) Ś V1 2 B D10 13 M4 [अ]प D12 [उ]पे T2 [उ]पे (for [उ प]) V4 प्रविश्य*, B1 (m) also प्रतिविश्य (for प्रविश्यैव) —^{b}) D2 अमवत् (sic) —^{c}) T2 -गृहीत्वा (sic) Ś1 D5 12 गृह्णाणमिमो देवि Ś V B D10 11 13 पुत्रीय (Ś2 °यम [ditto]) पायसं देवि D1 2 7 गृहीत्वा(D1 था)र्थमिमो देवि —^{d}) N1 प्रार्थनी Ñ2 V4 B2 4 D10 प्राशीदि V1 प्राश* V3 प्राशनो (sic) V4 B1 2 प्राशनें (B1 °शं); D11 स प्रादयतो Cm g as in text (for पुत्रीयं) Ś1 Ś V B D1 3 5 7 10 11 12 M4 त्वि(Ś2 om hapl)दम्; D12 त्विदम् (for त्विदम्) —After 24 D11 repeats 24^{cd} as in Ś1

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६
अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः ।
संमानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

25 ^{ab}) T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हविःपोर्धं (V1 अर्धं with hiatus hypermetric) नराधिप —After 25^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृत्वा भागं भागवतां वर ।

[Cr m g k do not comment D11 स्वयं M4 नृप (for सम) V4 भाग (for भाग) V4 B4 भार(B4 भग)वतां D11 13 भाग्यवता]

—^{c}) V4 B2 D9 अर्धार्धं प्र (B2 तु, D9 च) Cg t as in text (for अर्धादर्धं) V4 तस्यै, D11 च* (for चापि) Ś1 D5 12 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —^{d}) Ñ1 B1 कैकय्यै स, Ñ2 V1–3 9 10 13 कैकेय्यै स, V4 B2–4 कैकय्यै स, D1–3 7 कैकेय्या स (for सुमित्रायै) Ś1 D5 12 ददौ तदा (for नराधिप) D11 कैकेय्या * पुनदन

26 D2 om (hapl.?) 26 and 27^{ab} —^{ab}) G1 M2 कैकेय्याश् (for °य्यै) Ś1 D5 12 अथार्धं ददौ चापि कैकेय्या स नराधिप (cf 25^{cd}) Ñ V B D1 3 7 9 10 11 (reads after 27^{ab}) 13 Ctp चतुर्भागं द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ तदा (B3 तथा, D7 9 11 तत) (cf 25^{cd} in Ś1) —T1 damaged from र्धं in ^{c} up to पुन in 27^{b} —^{c}) Ś1 D5 9 11 13 °ष्ट च, Ñ V1 3 B D1 3 7 10 12 चा (B1 अ)व (D13 °ष्ट)शिष्टं तत्, V3 4 °ष्ट तु, Cr m k t as in text (for चावशिष्टार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 पायसं देवनिर्मितं

27 D2 om 27^{ab} T1 damaged up to पुन in ^{b} (for both cf v l 26) —^{a}) V3 अनुचिंत्ये (sic) —^{b}) Ñ1 यश्चादद् (sic) T1 * * रेव (for पुनरेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 नरा(D12 धना)धिप, Dt D8 8 T1 महामति (for महीपति) —After 27^{ab} D11 reads 26^{ab} —Ñ V B D10 13 M4 om 27^{cd} —For subst see below —^{c}) G1 3 ताभ्यो (for तासां) —^{d}) G1 3 भार्याभ्य (for भार्याणां)

28 ^{a}) Dt D8 8 चैव (D8 °व) (for स्त्वेतत्) G3 प्राश्य, M3 गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —^{b}) Dt D8 8 14 T1 2 G1 M3 [उ]त्तम T3 °म (for °मा) —^{c}) G3 M3 समाने M3 सर्वा (sic) —^{d}) T2 -तेनस (for -चेतस) —For 27^{cd} and 28 Ś1 D1 3 5 7 9 11 1- subst

487* तत प्राश्य तु तत्सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुत्रीयमित्येव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वत्न्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सल्लक्ष्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवत् ।

[(l 1) D11 पायस देवनिर्मित (for the post half) = 26^{d} in D11 —(l 2) D11 हृदेन D9 भवेत् (sic) (for ऽभवन्) D2 -तनुमाभवन् (sic) —(l 3) D9 तु (for च) D2 पत्न्यश्च (for ता सर्वा) D13 स्त्रियश् (for सर्वाश्) Ś1 [स]व समा° D1 °मीहिता (for सुसमाहिता) —(l 4) D9 धीते (for धीरो) Ś1 D5 12 प्रहसन् D9 प्रहर्षं (for प्रहर्षात्) Then all (except D11) read App I (No 3)]

—D11 cont while Ñ V B D10 13 M4 subst for 28 whereas Dt D4 6 8 14 S (M4 subst) Cg k t ins after 28

488* ततो हवि प्राश्य तदुत्तमश्रिय
स्वयं नृपेण प्रतिपादितं मुदा ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत स राजा समुपेत्य ता स्त्रिय
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसा ।
बभूव तुष्ट सुकृती यथा दिव
समीक्ष्य योगप्रसृतेन तेजसा ।

[(l 1) Dt D4 6 8 14 S (except M4) ततस्तु ■ M4 हविस्तु तद् (for ततो हवि) V2 4 B1 T3 M4 प्राप्य (for प्राश्य) M4 तदा (for तद्) Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 11 13 उत्तम G2 उत्तमास् (for उत्तम) —D10 om (hapl) from l 2 up to l 5 T1 damaged from स्तम (see below) in l 2 up to गर्भा in l 4 —(l 2) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t महीपतेस्तत्परमं पृथक् —(l 3) M3 * मान D4 T2 M1 -नोजमस् G4 तेजसा M3 -वर्चसो (for -तेजस) —(l 4) Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1 3 [स]चि(D4 T2 M1 चि)रेण (for क्रमेण) Ñ V B D11 13 M4 उप(V2 B1 D11 अथ V4 उ*) लेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ1 (also as above) Dt D4 6 8 11 14 S (except T1 M4) तदा V4 सुराणां (hypermetric) (for शुभान्) —(l 5) D13 तन (for तत) D11 om स राजा Dt D4 6 8 14 S (except M4) तु (for स) Dt D4 6 8 T1 G1 3 4 प्रतिवीक्ष्य D14 T2 3 G M1–3 प्रसमीक्ष्य M2 समवेक्ष्य (for समुपेत्य) —(l 6) T3 प्रसाव (sic) (for प्ररूढ) B2 परिपूर्ण Dt D4 6 8 14 S (except

१६

पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राज्ञस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्बलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २

मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमाञ्जवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

M4) प्रतिलब्ध- D13 परिहृष्ट (for परितुष्ट) Ñ V1 2 4 B Dt D4 6 8 14 T1 2 G4 M1 2 4 -मानस —G2 om 1 7 —(1 7) V1 कृष्ण Dt D4 6 8 14 S (except G2) हृष्टस् (for तुष्ट) V3 स कृती Dt D4 6 8 14 S (except M4) त्रिदिवे (for सुकृती) Dt D4 6 8 14 S (except M4) हरि (for दिव) —(1 8) D11 13 समेत्य (for समीक्ष्य) V1 योग्य V3 4 याग D11 सम्यक (for योग) V1 प्रतिपुष्ट (for प्रसन्नेन) B1 D11 13 चेतसा M4 चक्षुषा (for तेजसा) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Ct सुरेंद्रसिद्धर्षिगणाभिपूजित —After 1 8 D11 ins an addl colophon [*Kanda name* बाल° *Sarga no* पंचदश]

After 487* Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins while D11 ins after the addl colophon after 488*

489* ततः प्रादात्सुविपुलं धनं बहुविधं तदा ।
ऋष्यशृङ्गाय मेधावी राजा देवसमद्युतिः ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्वं धनं द्विजवरस्तदा ।
श्वश्रूभ्यः प्रददौ गत्वा सर्वाभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ।

[No comm —(1 1) D2 3 प्रादाय D5 प्रसादात् (sic) D9 प्रापत् (for प्रादात्) D2 3 विपुल —D11 om 1 3 and 4 —(1 3) D3 7 9 तु (for च) —D9 om 1 4 —(1 4) D1 श्वश्रूभ्यो (sic) वरदो D3 राजा (for गत्वा)]

—After, 489*, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins a passage given in Appendix I (no 3), while Ñ V B D10 11 13 ins after 1 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D4 6 10 om V1 3 B आदि°, D3 अयोध्या°, D5 7–9 11 12 14 T बाल° —*Sarga name* Ś1 D2 3 5 7 9 12 पुत्रजन्म, Ñ V (V3 prefixes दिव्य) B D10 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 15 V2 17 V3 D7 10 14 Dt S (except M4) षोडश, D2 11 M4 पंचदश (D2 °दशम), D4 6 8 14 षोडश 16, D9 एकोनविंशति 19 —D13 इत्यार्षे-यणे-कांडे पायसो-र्नाम पंचदश सर्ग (lacuna in place of dash) After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

16

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 transp Sarga 16 and 514* (subst for 1–21 in sarga 17)

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम T1 missing from त्व in ^{a} up to र्भ in ^{d} on a damaged fol —^{a}) M4 पुत्रता Ś1 D4 read तु in marg B2 देवे, D9 कृष्णे (for विष्णौ) —^{b}) B2 विष्णौ (for राज्ञस्) Ñ V B D10 13 M4 दशरथस्य [illegible] (Ñ1 V3 D13 हि, V1 B1 3 च, M4 थ [sic]) —^{c}) Ś1 देवतान्सर्वान् (sic), Ñ V B D10 13 M4 देवानाहूय (for देवता सर्वा) —^{d}) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 स्वयं, V1 विभु (for इदम्) Ñ1 इदमब्रवीत् (for भगवानिदम्)

2 ^{a}) B3 सत्यवधस्य Ñ (Ñ2 marg) V B D10 13 M4 देवस्य, D12 M2 धीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्याभिसंधस्य —^{b}) Ñ V B1 3 D10 वो, D9 च, D13 वै, T3 om (for नो) Ñ2 B3 D10 हितार्थिन, D3 हितैषिणै (sic) (for हितैषिण) —^{c}) V3 D10 13 सहायं, B2 (marg)–4 साहाय्यं (for सहायान्) Ś1 D2 5 7 11 12 सृजत (D5 °तो) Ñ V B D10 13 M4 समरे (B2 marg समये) D1 असृजतो (hypermetric) D3 असृजत् (for बलिन) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 बलिन, Ñ V1 3 B D10 13 कुरुध्वं, D1 बलवान् Cm k as in text (for सृजध्व) D13 राम (sic) (for काम)

3 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11–13 मायाविनश्च, Cg k t °विदश्च (as in text) Ś1 Ñ V2–4 B D5 10 12 13 च वीरा(V3 D12 °रा)श्च, V1 प्रवीराश्च, D3 °शूरा * (for च शूराश्च) M4 शूरानवहितोत्साहान् —^{b}) V1 राघवेण (for वायुवेग) V3 -समा * *, V4 °भ्रणे, B1 °न्युधि, G2 °कुला, M4 पराक्रमान्, Cg t as in text (for -समाञ्जवे) —V2 om 3^c–4 —^{c}) M3 नीति (for बुद्धि) Ś1 D1–3 5 7 12 मतिबुद्धिसमायुक्तान्, Cg as in text (for ^{c}) —T1 missing from पराक्रमान् up to स in 4^c on a damaged fol —^{d}) Ś1 D1–5 7 9 12 T3 G1–3 M1 2 विष्णोस्, M4 देवतुल्यबलद्युतीन्

4 D5 om (hapl) 4–6 V2 om 4 T1 missing up to स in 4^c (for V2 and T1 cf v l 3) M4 om (hapl ?) 4^{ab} —^{a}) D2 3 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान् (= 3^c) —^{b}) V4 नित्य, D4 Cg k सिद्ध, Cr m as in text (for दिव्य) D9 12 -सनहना (metathesis), T2 -सह* ना (for सहनना) —^{c}) Ś1 B1 सर्वांस्तु, D2 सर्वांश्च, D9 सर्वार्थ, Cr m g t as in text (for सर्वास्त्र) V1 सर्वशास्त्रगुणोपेतान्. —^{d}) B4 अमृत (sic) (for अमृत) Cr m g t प्राशनान् (as in text) Ś1 D11 12 प्राशकोपमान्, Ñ V1 3 4 [illegible] D10 13 M4 प्राशिभि समान्, D1–3 7 प्राशनोप (D7 °स) मान्, D9 G3 -प्राशिना(G3 °ना [sic])निव, T3 -प्राशनान्तपि: M2 प्राशनानि च (sic)

अप्सरःसु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८

5 D5 om 5 (cf v.l 4) —ᵃ) B3 अप्सरासु (sic) V4 मुख्या* —ᵇ) Ś1 Ñ V B Dt D6 8–13 गधर्वाणा (sic), D3 ग*वाणा (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणा) Ñ2 V B2–4 D10 11 13 वधूषु, D2 स्वनेषु (sic) (for तनूषु) —G4 M5 om (hapl) 5ᶜᵈ D11 transp 5ᶜᵈ and 6ᵃᵇ. Cr m g t do not comment on ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 V2 D1 3 7 8 11 13 ऋषि, Ñ V4 B3 4 D10 M5 ऋक्ष, V1 ऋव्य (for यक्ष) D7 -कल्यासु (for -कन्यासु) —ᵈ) Ñ V B D10 13 तथा (for ऋक्ष) B4 om, Ck विद्याधरीषु (as in text) Ś1 D1 3 7 8 11 12 विद्याधरसुतासु (D11 °नि [sic]) च, M5 किंनरीणा च योनिषु (cf 6ᵃ)

6 D5 om 6 (cf. v l 4) D11 transp 5ᶜᵈ and 6ᵃᵇ Cr m g k do not comment on ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ V B D2 6 9–11 13 M5 किंनराणा V1 om च (submetric) Ś1 D1–3 7 8 12 देहेषु, Ñ V B D10 11 13 योषित्सु (for गात्रेषु) M5 विद्याधरीणा योनीषु (cf 5ᵈ) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D2 6 10 11 13 वानराणा Ś1 D1–3 8 11 13 तथैव च, Ñ V B D10 13 M5 च सर्वश (for तनूषु च) —T1 missing from हरिरूपेण up to जाम् in l 1 of 490* on a damaged fol —ᶜ) T2 कामरूपेण Ñ V B D10 13 M5 जनयध्वमपत्यानि —ᵈ) Ś1 D1 3 7 8 11 12 हरितुल्य, Ñ V B D10 13 M5 हरीन्हरि (for पुत्रास्तुल्य) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6 Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

490* पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुंगव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ।

[T1 missing up to जाम् D9 (before corr as above) जाड्ववान् —(l 2) M5 स हरि (for सहसा) T1 अना * *]

7 D13 om 7 D11 om 7ᵃᵇ —ᵃᵇ) Ñ V B D10 M5 ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचन (V4 °नात्) सुरा, Cg as in text (for ᵃᵇ) —ᶜ) Ś1 D1 3 8 7 11 12 जनयन्देवगंधर्वा (D3 7 °र्वे, D12 °र्वान्) Ñ V2–4 B D10 M5 सनया (V2 °नं)चक्रिरे पुत्रान्, V1 जनया * * ते पुत्रान् —ᵈ) D2 3 7 वै काम, D11 वान *, D12 * नर (for वानर) Ñ V B D10 M5 आत्मतुल्यपराक्रमान्

8 D7 12 om (hapl.) 8 Ct does not comment on 8ᵃᵇ reads 8ᶜᵈ after 12 (after l 3 of 495*) —ᵃ) Cg ऋषयश्च (as in text) Ñ1 V2–4 B1 D13 देवदेवर्षि (V4 transp देव and देवर्षि) गंधर्वा, Ñ2 V1 B2–4 D10 M5 देवर्षियक्षगंधर्वा (M5 °र्वे) —T1 missing from श्चा up to वानरेन्द्र in l 1 of 491* —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 3 8 10 11 13 सिद्धाश्च सह (V4 °*) किंनरै (V4 पन्नगै) M5 सिद्धाश्चान्ये दिवौकस —After 8ᵃᵇ, G1 3 ins l 3 of 495* repeating in its proper place —ᶜ) Ñ V3 B1 3 4 D10 11 13 वानरांश्च V2 वलिनश्च (for चारणाश्च) Ś1 D1–3 8 11 [श]सृजन् (D3 °द्) (for सुतान्) Ś1 D1–3 8 (after corr sec m) 11 M5 घोरान्, Ñ V B D10 शूरान् (for वीरान्) —ᵈ) Ś1 D1–3 8 11 वानरान्, D4 *सृजुर, M5 असृजन् (for ससृजुर्) Ś1 वनवासिन, Ñ V B D10 13 T2 काम (V2 कपि)रूपिण, M5 घोरविक्रमान्, Cg वनचारिण (as in text) Dt D6 8 M3 repeat 8ᶜᵈ after l 3 of 495* —After 8 Dt D4 6 8 9 14 S (M5 after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्रं महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।
सुग्रीवं जनयामास तपनस्तपतां वर ।
बृहस्पतिस्त्वजनयत्तार नाम महाहरिम् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।
धनदस्य सुत श्रीमान्वानरो गन्धमादन ।
विश्वकर्मा त्वजनयन्नलं नाम महाहरिम् ।
पावकस्य सुत श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभ ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।
रूपद्रविणसपन्नावश्विनौ रूपसमतौ ।
मैन्दं च द्विविदं चैव जनयामासतु स्वयम् ।
वरुणो जनयामास सुषेणं नाम वानरम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबल ।
मारुतस्यात्मज श्रीमान्हनूमान्नाम वानर ।
वज्रसंहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।
सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि ।

[Cr comments only on l 9 and 12 T1 missing up to वानरेन्द्र T3 महामाता (sic) (for महेन्द्राभम्) D4 9 14 S (except T2) अजित (for आत्मजम्) —(l 2) M4 आदित्यम् (for तपतां) —Ck does not comment on l 3 8 and Ct on l 3–6 —(l 3) Dt D8 8 M1 (before corr) -हरि, D4 -जन, G1 (before corr) 2 -हरि (sic) (for -हरिम्) —(l 4) M4 repeats l 4 after l 6 transp D4 (before corr as above) मुख्यान —T1 missing from सुत up to हा in l 6 on a damaged fol —(l 5) T3 गधमाधन (sic) —M4 reads l 6 after l 8 —(l 6) Dt D8 8 T3 -कपि D14 गिरि, M4 -बल (for -हरिम्) —(l. 8) D4 तेजसो यशसो D9 °ल्ये ऽच्यत, T3 °निरेक स M4 शौर्येणा° (for वीर्यादत्यरिच्यत) Dt D8 8 T2 G1 3 M2 (before corr) वीर्यवान् —(l 9) D9 G1 °सप्पौ, T2 °सपनौ M3 स्व° M4 देवसत्तमौ (for रूपसमतौ) —Cm does not comment on l 10 —(l 10) G1 मैंदश्च T3 °च (sic), G2 °दश्च M4 विविद (for द्विविद) M4

ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९
ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०
यस्य देवस्य यद्रूपं वेषो यश्च पराक्रमः ।
अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११
गोलाङ्गूलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।
ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

सुतौ (for स्वयम्) —(l 11) Ck does not comment D9 G om (hapl) from सुषेण in l 11 up to मास in l 12 T1 missing from l 11 up to वा in l 12 on a damaged fol —M4 om l 12 —(l 12) D3 9 14 T1 · G M1–3 महाबल —Cm does not comment on l 13–15 —(l 13) Dt D6 8 औरस, T3 आमन (for आमज) D6 श्रीमा * * * न् —(l 14) D9 वज्र (for वज्र) T2 सह * नो°, G3 -हसननोपेनो (metathesis) (for महननोपेनो) D9 -समाहवे (for -समो च्वे) —M1 om l 15 —(l 15) Cg k t do not comment D4 -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491* M4 ins 495* (om l 5-8)

9 D13 om (hapl) 9 Cr m do not comment —a) V1 सृष्टा (m as in text) (for सृष्टा) Ś1 दश (for बहु) —T1 missing from वधो up to गजा in 10a on a damaged fol —b) Ś1 -वधोद्धता, Ñ V B D10 12 -वधेप्सुभि, D1 8 7 -वधे वृता D4 Cg k t -वधे रता, D9 -वधे स्थिता, D14 T3 G M1–3 -वधे धृता, T2 -वधारता, M3 -वधैषिण, Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9ab B3 ins

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्तननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on cd —c) Ś1 D1 8 11 12 धीरा, Ñ V B D10 M4 दैवैर्, D2 8 7 केचिद् (for वीरा) —d) Ś1 Ñ V2–4 B D1 8 10–12 M4 वानरा, V1 सर्वे ते (for विक्रान्ता) D1 -चारिण (for -रूपिण) D2 8 7 वानरा वन चारिण —After 9 M4 ins 491*

10 V3 om 10ab T1 missing up to गजा (cf v l 9) —a) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते सुजाता (D1 °ब)ह्ट, D4 M3 Cg मेरुमंदर, D9 तेजसानह, Ct as in text (for ते गजाचल) Ñ V1 2 4 B D10 12 -वर्चस्विन, V3 -प्रमाण, Cg t as in text (for -संकाशा) —b) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 वीर्यवन्तो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) Ñ V1 2 4 B D10 12 M4 सिंह सहननौजस —c) V1 D9 ऋक्ष्य (for ऋक्ष) D13 ऋक्षं वानर गोपुच्छ —d) D1 2 7 नि°, D9 प्र°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) Ñ V B D10 12 M4 जज्ञिरे (V3 * * * B4 जज्ञिरे) महद् (B1 सिंह D13 M4 मेघ) चारिण (B2 3 both marg also कपिरूपिण and कामरूपिण resp))

11 a) Dt missing (for देवस्य) Ñ V B D10 12 M4 यौरे Cr m g k t as in text (for रूपं) —b) Ñ V1 2 4 B D10 12 M4 यद्वपुश्च, V1 यशो यो च T2 °यस्य G3 यश्च Cr m g k t as in text (for वषो यश्च) Ś1 D 3 5 7 8 11 12 देवरूप(D1 °व)श्च त D2 8 7 11 च)द्विषे D1 महौर्य तत्पराक्रम —c) Ś1 D5 12 जज्ञे स सदृशस्तेन, Dt D6 8 M3 °समं तेन, D1 2 7 11 अजायन्त (all sic) दशास्तेन D2 अजाये रत सदृशास् (sic) T3 °सुतस्तेन, Cg as in text (for c) —d) D2 तेन (for first तस्य) Dt D6 8 M3 Ct पृथक, D1–3 7 11 सुतास्, D9 सुत, T3 सम, Cg as in text (for सुत) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तदा, Cg t पृथक (as in text) —For 11cd Ñ V B D10 12 M4 subst

493* तस्य तस्यैव सदृश स स पुत्रो व्यजायत ।

[V1 सदृश V2 4 D13 तेषां V3 तस्य B4 सम (for स स) B1 व्यराजत (for व्यजायत) M3 तस्यैव सदृश पुत्रस्तस्य तस्याभ्यजायत]

12 T1 missing 12 from वा on a damaged fol —a) Dt D5–9 11 13 T2 3 M3 गोलाङ्गूलेषु, Cg as in text D9 समुत्पन्ना (hypermetric) —b) Dt D4 5 8 Ct किंचिद्, Cg केचित् (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 स्वमित, Ñ V B D10 12 M4 अद्भुत, Dt D6 8 Ct उन्नत, Cg as in text (for संमत) V1 -दर्शना, D10 विक्रमा —c) D5–9 13 T2 ऋक्षे (D5 °षी [sic])षु (for ऋक्षीषु) Ś1 तथा धीरा, D1–3 5 7 11 12 °घोरा, M3 समुत्पन्ना (for तथा जाता) —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 °री, Cg as in text (for वानरा) T2 G2 4 M1 वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12cd, Ñ V B D10 12 M4 subst

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[Ñ2 V1 B3 4 D10 च° V3 विद्याध्रीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M4 [अ]पि (for च)]

—After 12 Dt D4 6 8 9 14 S (M4 after 491*) Cr m g t ins

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्तार्क्ष्ययक्षा यशस्विन ।
नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।
अप्सर [?] च मुख्यासु गया विद्याधरीषु च । [5]
नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणां तनूषु च ।
कामरूपबलोपेता यथाकामविचारिण ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ।

[Cl does not comment on 495* G3 om l 1-6 M3 om l 5-8 G4 om l 5-7 —(l 1) Cr does not comment T3 देवाश्च (for देवा महर्षि) M3 दर्शि [?] नो वै (for the prior half) D4 [?], D6 14 G4 M3 [?], M3 [?] (for [?]) —(l 2) Cf 1 16 5*

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४

दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेयुश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृह्णीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६

for the post half D4 सिद्धा (for सिद्ध-) M4 यक्षा विद्याधरा स्तथा (for the post half) —Cr m t do not comment on l 3-8 —(l 3) G1 3 ins l 3 after 8^{ab} and repeat here M1 वस(*sup lin* मह)वो (for महवो) T3 तुष्टा (for हृष्टान्) D4 तुष्टा, T3 पुष्टा M4 तालान् (for तत्र) M4 वनौकस (for महस्वरा) —After l 3 Dt D6 8 M3 repeat Ct reads 8^{cd} —(l 4) T1 missing from चारिण up to first च in l 6 on a damaged fol M4 -घोरान्मसुर् (for -कायान्सर्वान्वै) —(l 5) D8 अप्सरास —(l 6) D4 6 14 T2 3 G1 3 M1 3 तथा (for तदा) D6 गन्धर्वाणा —(l 7) D4 M3 -काम (*for* -काम) —(l 8) T3 विक्रमेण (for दर्पेण च) T3 *लेन (for बलेन)]

13 ^{a}) D1-3 7 शैल, Cg k as in text (for शिला) Ñ V B D10 13 M4 शैलद्रुमप्रहरणा —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 महा (for सर्वे) Dt D6 8 पर्वत (*for* पादप) D2 3 7 om 13^{c}-14^{b} —^{c}) Ñ2 (marg as in text) पुराद्, V1 -युधैरा, D6 -युधो (sic) (for -युधा) Ñ V B D10 13 M4 चैव (for सर्वे) —T1 missing from सर्वा up to 14^{b} on a damaged fol —^{d}) Ś1 D1 5 11 12 वै कामरूपिण, T3 G1 3 शस्त्रास्त्र, Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदा) Ñ V B D10 13 M4 कामरूपा(B4 D13 °प)बलान्विता (V2 महाबला)

14 D2 3 7 om T1 missing 14^{ab} (cf v l 13) —^{a}) M4 आकम्प°, Cg k t as in text (for विचालयेयु) —^{b}) M4 उत्क्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D9 12 T2 G1 3 4 M3 स्थितान्, M2 सरो, M4 महा (for स्थिरान्) —For 14^{ab} Ś1 D1 5 11 12 subst

496* उत्पाटयेयुश्च गिरीन्भिन्द्यु क्रोधात्तथा द्रुमान् ।

[*D13* अचलान् (*for* च गिरान्) Ś1 कोपाद् (*for* क्रोधात्) D13 transp भिन्द्यु and क्रोधात् D12 महा (for तथा)] while Ñ V B D10 subst

497* आचालयेयुरचलानुन्मथ्नीयुर्महाद्रुमान् ।

[V1 चैव चलान् (hypermetric) (for अचलान्) V4 नयेयुरके ह्यचलान् (for the prior half) V1 उन्मूलेयुर् V2 विमथ्नयुर्, V3 B1 3 (m as above) उन्मथयुर्, V4 विमथेयुर् (for उन्मथ्नीयुर्)]

—D2 om (hapl) after क्षोभयेयु in 14^{c} up to यु in 15^{c} —^{c}) V3 विक्षोभयेयु (for क्षोभयेयुश्च) Ñ V B D10 13 सहसा, M4 गम्भीरान् (for वेगेन) —^{d}) Ñ V B D10 13 गम्भीरान्सलिलाशा(D13 °श्र)यान् ; M4 सहसा(न्)सलिलह्रदान्

15 D2 om up to यु in 15^{c} (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D1 5 8 7 11 12 क्षितिं पादैर्, Ñ V B D10 13 °क्षोभ्यमि, M2 damaged (for क्षितिं पद्भ्याम्) —^{b}) Ś1 D5 11 उत्प्लु°, Ñ V B D10 13 M4 उत्पते°, M2 ** वेयुर्, Cm g k t as in text (for आप्लवेयुर्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 11 13 M4 नभस (Ñ2 V D1 8 °स्थ) ल (D10 °लान्), Dt D6 8 9 °वान् (for महार्णवम्) D13 उत्प्लवेनाम्बरस्तलं (corrupt) —^{c}) D4 14 T G M3 नभस्तल T3 विचेरन् (for विशेयुश्च) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धुनुयु (D1 3 7 अन्वयु D2 om) श्वस(D• °अ)ना(D1 7 च समा)विद्धान् —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सनलान् (for गृह्णीयुर्) —For 15^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst while D1 ins after 15^{ab}

498* पातयेयुर्नेलधरानुत्पत्याकाशचारिण ।

[D1 स्थ° M4 पाट° (for पातयेयुर्) V1 जलदान् (submetric) (for जलधरान्) V1 उपेत्य B1 4 D13 M4 उत्(M4 आ)प्लुत्य D10 उत्पति (for उत्पत्य) D13 [आ]काश (for [आ]काश)]

16 ^{a}) V2 °श्चापि, V3 गृह्णीयु° (sic) D10 °रपि (for गृह्णीयुरपि) Ś1 D5 11 12 नागेन्द्रान् (for मातङ्गान्) —^{b}) Ñ V1 2,4 B D1 5 11 13 M4 प्रव्रजितान् (D11 °जिते), D10 14 T1 G M1 3 Ck प्रव्र(D10 G2 M1 3 °व्रा)जितान् (M3 °ते), Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V1 वने, B2 3 वणे (for वने) Ś1 D5 12 मत्तान्पुनर्नितश्रमान्, V3 उन्मत्ताश्च महावने, D2 3 7 मत्ता(D2 अन्या)नपि हि (D2 च) दृष्टि(D3 °ष्टि sic) ण —After 16^{ab} B2 ins

499* अपर्याप्तजला सर्वे अस्त्रशस्त्रविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves]

—T1 missing from मा in 16^{c} up to प्रसूता in 17^{a} on a damaged fol —^{c}) D9 14 T2 3 G M1,3 नर्दमानाश्, Cm °नान् (as in text) Ct नादेन (as in text) Ś1 D1 5 7 11 12 नदतोपि तथा (D1 3 7 हि च) ज्योति (D1 3 7 11 °श्र), Ñ V B D10 13 पत(B2 उत्पु)गानपि (D13 °गमपि) वेगेन (V4 वेगान् submetric) M4 पतगान्पतमानाश्च —^{d}) D2 घातयेयुर्, Ct पातयेयुर् (as in text) Ñ V B D10 13 M4 नभ(V2 °भ)स्त(Ñ2 V °स्थ)लान्, D3 विहगमा (for विहगमान्)

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।
बभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७
अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।
अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८
सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।
भ्रातरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v l 16) —ᵃ) V4 °शानान्, D13 °शीना (for ईदृशाना) Ñ1 V B D10 13 तथा (Ñ1 V1 B1 2 D13 °दा) च(V2 3 4 B1 य)शे (B2 D10 13 °शुर [sic]) Ñ2 तथा तह्(befor corr °शु)र् (sic), D1 5 7 संप्र(D7 प्रप्र)भून D4 5 11 13 °नां T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —ᵇ) B4 D3 om (hapl), D2 7 °चारिणा D4 9 T3 वानरहमां (for कामरूपिणाम्) —M3 damaged —ᶜ) —Ś1 D1 3 5 7 11 °स्राणी (D3 °*) (for -सहस्राणि) Ñ V B D10 13 अनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for °) —ᵈ) B4 om (hapl), M4 महौजसां (for महात्मनाम्) —After 17ᶜᵈ Ś1 Dt D1 5 11 12 14 S (M4 after l 1 of 504*) Cg k t (all comm on l 2 only) ins

500* ईदृशं वीर्ययुक्तं च पुत्रांस्तु सुरोत्तमाम् ।
त प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपा ।

[Except Ś1 D5 13 all om l 1 —(l 2) M2 fol damaged from first षु up to णां D3 धुरेषु D5 मुख्येषु (for यूथेषु)]

On the other hand Ñ V B D10 13 ins

501* दानमानादससंक्लेषु वानराणां तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 -गोत्वेष (V3 °षि) V4 -षेषु (submetric) (for -सक्लेषु)]

19 M4 reads 19 after 17ᶜᵈ T1 missing up to सुग्री (cf v l 18) —ᵃ) D12 om च D- reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीवं सूर्यपुत्रं च (by transp) —ᵇ) V1 इन्द्र (for शक्र) D5 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19ᵃᵇ D13 ins 503* —M3 missing from तस्थु up to ह in 19ᵈ on a damaged fol —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 च (for ते) —ᵈ) Ś1 D1-3 5 7 11 13 तेऽपि सर्वे (for सर्व एव) V2 B3 (marg) महीश्वरा Dt D4 8 सर्वे च हरियूथपा —After 19 Ś1 D1-3 5 7 11 13 (D11 13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निरूप्य सर्वं विहितं शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरप्रमेया ययौ
दिवसुधिस्यादुसुरं सुरेश्वर ।

[(l 1) D3 **ग्रीव —(l 2) D4 12 निरूप्य Ś1 D11 विहितं D13 विहितु (sic) (for विहितं) D3 म*[illegible] —(l 3) D1-3 7 °लोके D11 निवस° (for मनुष्यलोके) D3 [भ]वार् (for ययौ) —(l 4) Ś1 D13 °सुरे D1 दिवसानु° (for दिवसुधि) D11 रौ° D13 रवरे° (both sic) (for सुरेश्वर)]

On the other hand B1 4 Dt D4 6 8 9 13 (after 19ᵃᵇ) 14 S Cg t ins

503* सर्वे वीर्ये हनुमत्प्रमुखाश्च हरियूथपा ।

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकायै-
महाबलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्भीमशरीररूपैः
समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३

महाबलो (for तांश्च सर्वान्) D9 °बाहुबल (sic) (for महाबाहु बली) M3 repeats विपुल —(l 4) M4 ऋक्षवानरकिंनरान् (for the post half) —(l 5) G1 -वनार्गने —(l 6) D9 विलाप (sic) (for विविध) D9 -ऋक्षण यजने (by transp)]

20 Ś1 D1 3 6 7 12 om 20 —[a]) D13 तन् (for तैर्) V2 -वृदानि च, B4 -तुल्याचल, D13 -वृदायलि (for -वृन्दाचल) Dt D6 8 9 कूटमनिभैर्, D4 14 S -कूट (M4 कूग) कल्पैर्, D11 -तुल्यविग्रहैर् (for -तुल्यकायैर्) —[b]) Dt D6 8 M4 Ct -यूथपाधिपैः (M4 °चरै), D3 9 G1 -यूथपैश्च, T3 -यूथपाख्यै (for -यूथपालैः) —[c]) V4 lacuna for four letters after ब in बभूव V3 बभूवतुर् (for °भूर्) D9 भूमिश्च°, D11 भूर्भूमिधरातु°, D13 भूमि स°, Cr m g t as in text (for भूर्भीमशरीररूपैः) —T1 damaged for [d] —[d]) V3 °तौ D11 समाय* (sic) (for समावृता) B4 *म (for राम) M4 गूते (for हेतो) —After 20 D11 13 ins 502*

Colophon *Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om T1 damaged V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 3 4 B1-4 D1 3 5 7 9-12 वानरोत्पत्ति, V2 देवजन्म, B1 ऋक्षवानरोत्पत्ति D3 वानरादि, D13 * * * त्पत्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 D3 6 12 13 om. Ñ2 B D10 11 20 V2 22 V3 19 D1 7 15 D2 as in text D8 S (except M3 4) सप्तदश, Dt D4 6 14 M3 4 सप्तन्द 17 D9 विंशति 20 —After colophon D10 concludes with इति पुत्रकामेष्टिवृत्तान्तोपाख्याने प्रथमेद्धि वर्तमानकथाप्रसंग समाप्त, G1 2 4 M3 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः

17

☞ Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 transp Sarga 16 and 514* the substitute passage of 52 lines for st 1–21 in this Sarga In addition to the subst 514* Ś1 D1 3 5 7 12 13 (l 1–4 are omitted in these MSS except D13) read (var) st 1 2[cd], 6 8[ab] 9[ab] (D7 om) and 10 also in their proper place after transposing 10 after 2[cd] and 8[ab] after 9[ab]

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —[a]) Ś1 D1-5 7 9 12 14 T2 G2-4 M1 3 निवृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text) T2 *sup lin* तु —[b]) M3 वाजि, Cg k t as in text (for हय) T1 damaged for त्मन in महात्मन —[c]) D1 तत्र (for प्रति) Dt D6 8 [अ]मरा (for सुरा) Ś1 D1-3 5 7 12 13 भाग G1 (before corr) लाभान् गान् (sic) (for भागान्)

2 Cf v l 1 and 21 —[c]) D9 पुर (for पुरीं) —[d]) T1 missing from व in 2[d] to ता in 3[c] on a damaged fol D3 -वा * न (for -वाहन)

3 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to मुदिता m° (cf v l 2) —[a]) G1 2 यथावत् (for °र्हं) —[b]) Dt D6 8 च (for वै) —After 3 Dt D4 5 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

505* श्रीमता गरुडता तथा स्वपुराणि पुरातत ।
बलानि राज्ञा शुभानि महान्ति चकारिरे ।

[Cr m do not comm —(l 1) T1 missing (for तेषां) Dt D6 8 स्वगृहाणि Dt पु * त, T3 मन (for पुरात) M3 तदा (for तत)]

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

4 Cf v l 1 and 21 —a) T3 गते तु —b) D14 T1 2 G4 M1 3 तदा, G2 तथा (for पुन) —T1 damaged from रीं in 4c to शृं in 5b —c) G1 M1 पुर (for पुरीं) —d) D14 T2 3 G2 4 M1–3 °त्तम, G1 3 द्विजर्षभ, Cg k t द्विजोत्तमान् (as in text)

5 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to शृ in 5b (cf v l 4) —a) G1 प्रददौ (for प्रययौ) —c) Dt D6 8 G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 धै, M2 °थ) (hypermetric) ❀ Ck अनुगम्यमान इत्यृष्यशृङ्गविशेषणम् । आर्षं गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम् ।, Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्य शृङ्ग । ❀ —After 5 Dt D4 6 8–10 (D10 om l 1–3 and ins l 4–7 after l 19 of 514*) 14 S (except M4) Cr m g k t (Cr m comm on l 4–7 Ck comm on l 1 and 4–7) ins

506* एव विसृज्य तान्सर्वान्राजा सपूर्णमानस ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूनां षट् समत्ययु ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसंस्थेषु पञ्चसु ।
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथ सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(l 1) T3 सपूज्य (for विसृज्य) —(l 2) G2 उवाच (for उवास) D9 विचिन्तयेत् —T1 damaged from तु in l 3 to नावमिके in l 4 —(l 3) D6 8 समाययु (for समत्ययु) T3 M3 षड्समत्ययात् (M3 °गात्) —(l 4) M2 तु (for च) D9 दशमे (for द्वादशे) —(l 5) G4 M2 सोच्च (for स्वोच्च) —(l 7) G1 प्रोद्यमाने D9 -लोकैर् (for -लोक)]

6 Cf v l 1 and 21 —b) D4 वीर्यं, G1–3 M1 3 Cg सर्व (for दिव्य) Ś1 D1 3 5 7 12 13 राजीवर(Ś1 °रिव)ल (D13 °लर metathesis)क्षण(Ś1 °णै) —T1 damaged from ष्णो in 6c to मि in 7b —c) Dt °गा, D6 ** भाग (for महाभागं) Ś1 D1–3 5 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्तदर्धं(Ś1 °र्धे) हि —d) Dt D6 8 9 G1 M2 ऐक्ष्वाकु (sic) G2 Cg k ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु-) D4 इक्ष्वाकुकुलवर्द्धनं, T2 सर्वैं समुदित गुणै (cf 8d) ❀ Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य नन्दनम् । दाण्डिनायनेत्यादिना उकारलोप ❀ —After 6 Dt D6 8 M3 ins

507* लोहिताक्षं महाबाहु रक्तोष्ठ दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तास्य (for रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l 1 and 21 —ab) T3 कैकेय्या Ś1 D1–3 5 7 12 13 कैकेयी जनयामास भरत धर्मवत्सलं

9 Cf v l 1 and 21 —b) M3 सुषुवे (for [अ]जनयत्) Ś1 D1–3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1 damaged from 9c to मी in l 1 of 508* —c) D4 9 transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k t ins

508* पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधी ।
सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(l 1) T3 (before corr) पुष्य Dt जातस्म (sic) (for जातस्तु) —(l 2) D6 (before corr as above) Ck सार्पं (for सार्पे) Dt D9 G2 आते (sic) G1 जातस् (for जातौ) D4 9 M3 च (for तु) G1 सौमित्रि, G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर (for कुलीरे)]

10 Cf v l 1 and 21 —a) Ś1 D1–3 5 7 12 13 तस्य, T1 2 राज, Cm g t as in text (for राज्ञ) —c) Ś1 Dt D4 6 8 12 सुरूपाश्च, Cg k t as in text (for [ऽ]नुरूपाश्च) —d) T3 रुच्या (for रुच्या) Ś1 D1–3 5 7 12 13 लोकपालोपमा (Ś1 °मैर्) गुणै, D9 चत्वारो वासवोपमा Cm g k t as in text (for d) —After 10, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

509* जगु कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्याया जनाकुल ।
रथ्याश्च जनसबाधा नटनर्तकसकुला ।
गायकैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरै ।
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विता ।
प्रदेयाश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्त गोधनानि सहस्रश ।

[(l 1) D4 9 जगुर्गंधर्वपन्नयो (for the prior half). T1 damaged from रो in l 1 to श्च in l 3 —(l 2) Dt D6 8 Ct च खात्पतत्, M2 पपात ह (for च खाच्च्युता) —(l 3) T3 तु (for च) —(l 4) G2 नर्कर्तक (sic) —(l 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९

$D_{6 8 9}$ (before corr as above) $G_{2 3}$ $M_{1 2}$ Cg k t गायनैश्च (for गायकैश्च) D_{4} निनादिभ्यो (for विताविण्यो) Dt $D_{6 8}$ Cg k t वादनैश्च, D_{9} वादकैश्च (for वादकैश्च) —$D_{9 14}$ $T_{1 2}$ G M_{1-3} om l ▮ —(l 6) D_{4} reads तत्र in marg —(l 7) D_{9} अदेय (for प्रदेयाश्च) T_{3} ततो (for ददौ) —(l 8) T_{1} damaged from णे up to तथा in 11^{b}]

11 Cf v l 1 and 21 T_{1} missing up to तथा in ^{b} (cf v l 509*) —^{b}) T_{3} स्नेहकर्म (sic) (for नामकर्म) —^{d}) M_{3} कैकेयी (for कैकयी)

12 Cf v l 1 and 21 —^{a}) $D_{6 9 14}$ सौमित्र, G_{4} Ck सौमित्री $T_{1 2}$ G_{4} M_{3} लक्ष्मण (for °णम्) M_{3} ज्येष्ठ (for इति) Cg cites ^{a} as in text —^{b}) D_{4} शत्रुघ्न * पर —^{d}) Dt $D_{4 6 8 9}$ T_{3} $G_{1 3}$ M_{2} Ct कुरुते (for कृतवान्) D_{4} (before corr) तथा (for तदा) —After 12^{cd} Dt $D_{4 6 8 9 14}$ S (except M_{4}) Cg k t ins

510* ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणानां च रत्नौघममितं बहु ।

[(l 2) D_{6} आददद्, $D_{9 14}$ $T_{1 2}$ $G_{1 3 4}$ $M_{2 3}$ अ(D_{9} प्र) ददाद्, T_{3} स ददौ, G_{2} M_{1} अदाच्च G_{2} M_{1} तु (for च) G_{2} रत्नघम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt $D_{6 8}$ अमल (for अमित) D_{9} रत्न बहुधन तदा (for the post half)]

—^{e}) D_{4} -क्रम, Cr m k as in text (for क्रिया) —^{f}) T_{3} M_{4} Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v l 1 and 21 —^{a}) T_{2} (after corr *sec m*) ज्येष्ठो (as in text) —^{b}) M_{1} (before corr) प्रभु, Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v l 1 and 21 —^{a}) D_{14} (after corr *sec m* as in text) देव (for वेद) —^{b}) D_{9} G_{4} सर्वे (for सर्वे) D_{4} पौर (for लोक) T_{3} °लोकविशारदा , Cr g cite ^{b} as in text —^{c}) D_{1} $T_{2 3}$ Ck °पपन्नाश्च, D_{9} तु ज्ञानस°, G_{1} M_{3} ज्ञानौघस°, Ct as in text (for ज्ञानोपसपन्ना) —^{d}) T_{2} सर्वे (for सर्वे)

15 Cf v l 1 and 21 —After 15^{ab} Dt $D_{4 6 8 9 14}$ S (except M_{4}) ins (Cg k t comm on l 1 and 2)

511* इष्ट सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु समत ।
धनुर्वेदे च निरत पितु शुश्रूपणे रत ।

[(l 1) M_{3} नगर (for लोकस्य) D_{4} सुधांशुर् (for शशाङ्क) G_{3} repeats from the post half of l 1 up to स्कन्धे, after 16^{a} —After l 2 D_{4} ins श्रीमते रामानुजाय नमः —(l 3) D_{4} T_{3} repeat l 3 after 17^{ab} M_{3} damaged for ध in धनुर्वेदे G_{3} निरता (sic) D_{4} (second time) $_{14}$ $T_{1 3}$ $G_{2 4}$ $M_{1 3}$ पित (for पितु) T_{3} शिशृ*णे, G_{3} शिश्रूषणे (sic) (for शुश्रूषणे) G_{3} रता (sic) (for रत)]

—^{c}) G_{4} बाल्य , Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v l 1 and 21 —After 16^{a}, G_{3} repeats from the post half of l 1 to स्कन्धे in l 2 of 511* —^{c}) D_{1} Cr सर्वे, Cm.g k as in text (for सर्व) —^{d}) G_{4} lacuna after श

17 Cf v l 1 and 21 —After 17^{ab} D_{4} T_{3} repeat l 3 of 511* —^{c}) D_{9} (before corr) भवते यन्विना निद्रा —^{d}) T_{2} पुरुषोत्त* —^{f}) T_{2} (after corr *sec m*) अश्नाति (as in text)

18 Cf v l 1 and 21 M_{3} repeats 18 after 19 —^{c}) Dt $D_{6 8 9}$ $M_{2 3}$ (second time) अथ, T_{2} G_{4} तथा, Cg as in text (for तदा) M_{3} (second time) याति, Cg as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v l 1 and 21 D_{4} transp 19 and 20 —^{b}) D_{14} $T_{1 2}$ $G_{1 4}$ $M_{2 3}$ हित , T_{3} [अ]पि°, Cg k t as in text (for हि स) —^{c}) $D_{9 14}$ प्रियतमो, Cm g °तरो (as in text) —^{d}) T_{3} चापि (for चासीत्) $G_{1 4}$ तदा, Cg t as in text (for तथा) —After 19 M_{3} repeats 18 and thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहित श्रीमान्पुरस्ताद्भरतोऽभवत् ।
नित्य सर्वेऽनुरक्ताश्च पितर तोषयन्ति ते ।

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
ह्रीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v l 1 and 21 D_{2} transp 19 and 20 —^{b}) $T_{2.3}$ $G_{1.4}$ M_{2} दशरथ —^{d}) M_{3} देवैर्नारायणो यथा, Ch as in text (for ^{d})

21 ^{a}) D_{4} सदा, $T_{1.2}$ G_{4} यथा, Cg as in text (for यदा) M_{3} transp 21^{b} and 21^{d} —^{b}) $D_{9.14}$ T_{2} $G_{2.4}$ M_{1} सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —^{c}) D_{4} T_{3} $G_{1.2.4}$ M_{1-3} श्रीमन्त, Cg as in text (for ह्रीमन्त) —^{d}) D_{14} (after corr *sec m*) सर्वज्ञा (as in text) $D_{4.9}$ $T_{1.2}$ G_{2} M_{3} दीर्घदर्शना (G_{2} M_{3} °न [sic]), Cg as in text —After 21, Dt $D_{4.5.8.9.14}$ S (except M_{4}) ins (Cg k comm on l 1–3 Ct on l 3)

513* तेषामेवप्रभावाना सर्वेषा दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रता ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(l 1) G_{2} तेषामेव च पुत्राणा (for the prior half) D_{14} दीप्ति°, G_{1} दीर्घदर्शिना (for दीप्ततेजसाम्) —(l 2) G_{2} तथा (for पिता) D_{9} G_{1} ब्रह्म (for ब्रह्मा) —(l 3) G_{2} मानुष (for मनुज) —(l 4) D_{9} T_{3} $G_{1.2}$ पितु (for पितृ) T_{3} परा (for -रता) M_{3} damaged for ध in धनुर्वेदे]
—For 1–21, Ś1 Ñ V B $D_{1-3.5.7.10-13}$ M_{4} (for Ś1 $D_{1-3.5.7.12.13}$ cf v l 1) subst and read before Sarga 16 while D_{8} ins after the passage no 3 in App I

514* (1 ^{ab}) समाप्तेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1 ^{cd}) हविर्भागानवाप्येष्टाञग्मुर्देवा यथागतम् ।
(3) { ऋषयश्च महात्मान प्रतिजग्मु सुपूजिता ।
राजानश्चैव ये तत्र क्रतावासन्समागता ।
(2 ^{ab}) समाप्तदीक्षानियम पत्नीगणसमन्वित ।
सप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहन ।
(4 ^{cd}) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon
तत कालेन महता ऋष्यशृङ्ग सुपूजित ।
(5 ^{ab}) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृता मभि ।
(5 ^{cd}) अन्वीयमानो राज्ञा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राजापि धर्मेण तदा रञ्जयन्सुनयै प्रजा ।
इक्ष्वाकुवंशज श्रीमान्दीप्तयाप्यायित श्रिया ।
यशसा रञ्जयँल्लोकान्कृत्वा मा सर्वधर्मवित् ।
धर्ममेव च सत्य च संपश्यञ्जीविते फलम् ।
तिस्रो महिष्यस्तास्तस्य राजर्षेरभवन्पुरा ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्सरसां समा ।
कौशल्या सदृशी तत्र कैकेयी चाभवच्छुभा ।
सुमित्रा वामदेवस्य बभूव करणी सुता ।
तासा प्रजज्ञिरे पुत्राश्चत्वारोऽमिततेजस ।
रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।
तेषा ज्येष्ठ महाबाहु वीरमप्रतिमौजसम् ।
(6 ^{ab}) कौशल्याजनयद्रामं विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
(7 ^{ab}) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
(7 ^{cd}) अदितिर्देवराजेन यथा वज्रनिघातिना ।
(9 ^{ab}) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
दृढभक्ती महोत्साही रामस्यानवमौ गुणै ।
(9 ^{cd}) तावप्यास्ता चतुर्भागौ विष्णो संविभिन्नतावुभौ ।
चतुर्भागस्य यस्यार्धमेनैक पादशोऽददात् ।
(8 ^{ab}) भरतो नाम कैकेय्या पुत्र सत्यपराक्रम ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भाग सर्वै समुदितो गुणै ।
ते दीप्तयशस सर्वे महेष्वासा नरर्षभा ।
अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदा ।
(20 ^{ab}) स चतुर्भिर्महाभागै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
(20 ^{cd}) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामह ।
(13 ^{ab}) तेषा केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकर पितु ।
(13 ^{cd}) बभूव भूयो भूताना स्वयभूरिव धर्मत ।
(21 ^{ab}) ते यदा ज्ञानसपन्ना सर्वज्ञा दीर्घदर्शिन ।
(21 ^{cd}) सर्वशास्त्रार्थविदुषो ह्रीमन्त सत्यवादिन ।
(14 ^{ab}) आसन्वेदविद शूरा सर्वे शास्त्रार्थकोविदा ।
(14 ^{cd}) श्रीमन्त कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणै ।
(15 ^{ab}) तेषामपि यशा लोके राम सत्यपराक्रम ।
(15 ^{cd}) बाल्यात्प्रभृति च स्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धन ।
(16 ^{ab}) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।
(16 ^{cd}) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेभ्योऽप्यरिसूदन ।
(17 ^{ab}) लक्ष्मणो लक्षणोपेतो रामस्य रिपुघातिन ।
(17 ^{ef}) मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि त विना ।
प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु त विना ।
(18 ^{ab}) यदा हयमुपारूढो मृगया याति राघव ।
(18 ^{cd}) तदैन पृष्ठतोऽन्वेति सधनु पथि पालयन् ।
(19 ^{ab}) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मण ।
(19 ^{cd}) प्राणैर्बहुमतो नित्य तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins see below Ś1 $D_{1-3.5.7.8.12}$ om l 1 4 —(l 1) D_{13} समाप्तौ V_{4} B_{4} D_{13} ■ D_{11} च (for ऽथ) M_{4} क्रमात् (for क्रतौ) V_{1} वेवे (sic) (for मेधे) B_{3} M_{4} महाक्रतौ B_{4} महाक्रतौ (for यथाक्रमम्) —(l 2) M_{4} [अ]व्यान (for [इ]ष्टान्) D_{11} हविर्भागेन सतुष्टा (for the prior half) D_{13} देवा जग्मुर् (by transp) $Ñ_{2}$ थायगत (metathesis) B_{1} °क्रम (for यथागतम्) —(l 3) V_{1} स (for च) $Ñ_{2}$ प्रपूजिता, M_{4} यथाक्रम —(l 4) V_{4} राजान (for राजानश्च) $Ñ_{1}$ च च°, V_{3} ते च ये चैव, M_{4} च प्रतिययुर् (for चैव ये तत्र) V_{2} क्रतोरासन्, V_{4} कृतारासन् (sic) B_{1} क्रतावरय, M_{4} ये तत्रासन् (for क्रतावासन्) —After l 4 Ñ V B $D_{10.11.13}$ ins a passage of 14 lines given in App I no 3 while Ś1

D1-3 5 7 9 12 ins after 487* (I 15 28) —M4 om 1 5 8 —(1 5) D13 यत्र (for -यत्र) —(1 6) Ñ1 V1 D11 म प्रहृष्टमना, Ñ2 प्रमहृष्टमना D9 transp मुक्ता and राजा Ñ2 V2 B1 4 D1 10 तथा (for तदा) —D11 om 1 7 8 —(1 7) V4 °देवेषु, D1-2 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु) V4 -वर (for -वल) —(1 8) D13 आविवेश V1 पुर (for पुरी) Ñ2 V4 B3 D10 द्विजभान्, D1-3 7 9 द्विजोत्तम —After 1 8 (D11 after 1 6) all (except M4) read colophon [—*Sarga name* D11 om Ś1 D5 9 12 पायसोत्पत्ति Ñ V B1 2 D10 राजम(Ñ2 V1 B3 D10 om म)प्रश्न, B4 D13 ▮ (B4 राजपुर)प्रवेशन, D1-3 7 पायसप्र(D2 om प्र)विभागो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 10 om both Ñ2 B2.3 D10 16 V2 18 V2 15 D1 12, D5 7 11 D2 द्वादश, D13 षोडश, D9 11 षोडश 16]—Before 1 9 D13 ins ref सूत उ° —(1 9) Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 कालस्य महत (D11 °ता) (for कालेन महता) Ñ V2 प्रपूर्णि, V4 प्रतापवान्, B2 स पूर्णि, B4 समुत्सुक D9 सम पूर्ति —V2 om 1 10 11.—(1 10) Ñ V1 3 4 B D10 13 प्रययौ शालया (by transp) Ñ1 मर्दे, Ñ2 सव (for सार्धं) Ś1 कृतानलि (for कृताञ्जलि) —For subst see below —M4 om 1 11 —(1 11) D5 आनीयमाने D11 राजा (for राज्ञा) D13 च (for वै) V4 सानुयात्रण, D13 मानुषे द्रेण (for सानुयात्रेण) —After 1 11 all the above MSS ins a passage of 127 lines given in App I (no 4) —Ñ V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf v l 1 124 and 127 of App I no 4) om 1 12 15 B2 om 1 12 14 B3 reads 1 12 15 in marg —(1 12) Ś1 D5 12 13 स वचा(D13 °का)रोत्तम धर्म (for the prior half) D7 सु नये, D9 मनुते D13 सुनय (sic) (for मुनये) D5 प्रनाश्य रचयन्नये (for the post half) —(1 13) B3 4 D9 -रानरशस्य, D1 -रानदश स D2 3 7 -वशा(D3 °श) विपुल (D2 शनान) (for बहुनि श्रीमान्) D1 3 7 9 [आ]व्याययन् D2 व्याययन् (for [आ]व्यायित) B3 4 दीप्ता श्रोद्धरन्(B3 प्रावधयत्) प्रिय (for the post half) —After 1 13 D11 reads 1 127 of App I no 4 —D11 om 1 14 —(1 14) D2 नल (for कृत) B3 धमसत्यवित् B4 सत्यधर्मवित् —B2 reads 1 15 in marg —(1 15) D9 दि रत्नारा (for च सत्य च) B3 स प°, D9 पश्यति (for स्पश्यन्) D11 जीवित (for जीविते) —(1 16) Ś1 D5 11 12 राज्ञो वै, B1 3 °सत्र D1-3 7 9 13 राजेन्द्र, M4 तस्यैव (for तात्त्वस्य) M4 तदा (for पुरा) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 बभूवुस्तस्य धीमत (for the post half) —(1 17) B4 शीलवत्यो (for गुणवत्यो) D5 [अ]नुरू*श्च B1 M4 [अ]प्सरस समा (M4 °सोपमा) Ś1 D1-3 5 7 9 13 चारुश्रो (D3 7 °श्रो)छदोप(D7 °च)मा (for the post half) —(1 18) V1 तरय B1 चैव M4 तासां (for तत्र) D1-3 5 7 9 11 12 स(D12 सा)इरी त(D11 चा)त्र (D9 °स्य) कौशल्या (by transp) V2 पुरा V3 तदा (for शुभा) —(1 19) V1 lacuna up to व, V3 राम°, D11 चापि° (for वामदेवस्य) B2 तरुणी, M4 वसन्ता (for बभूव) V2-4 B3 (m also) D1 M4 तरुणी B2 चामवत्, D11 रमणी (for करणी) V1 lacuna V2 4 B3 (m also) D11 M4 शुभा D3 (m) यथा (before corr as above) (for शुभा) —After 1 19 D10 ins 1 4 7 of 506* —D2 3 om 1 20 21 —(1 20) Ś1 D1 5 7 9 11 12 M3 तत्तोरय V2 °स V3 वेषा° (for तासां प्र) Ś1 V3 D5 7 12 °विक्रमा, D11 13 °सा M4 लोकविश्रुता (for ऽमितनेजस) —D13 om 1 21 24 —(1 21) Ś1 D1 5 7 9 राज्ञा D11 12 च महावल्ग (for देवरूपिण) Ś1 D1 5 7 9 भरत(D5 °*)श्च महाबल (D5 °सल) (for the post half) —B4 om from 1 22 (partially) up to the prior half of 1 2 of 519* —(1 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ñ V B1-3 D10 M4 जननैनो- गुणज्येष्ठ (V2 3 B3 [m also]श्रेष्ठ) (for the prior half) Ñ V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for धीरम्) —B3 om 1 23 25 —(1 23) D5 [अ]नन्त श्राम —(1 24) M4 सा देवी (for कौशल्या) D3 7 transp कौशल्या and शुशुभे तेन D3 7 शुशुभे णामितौजमा (for the post half) —(1 25) Ñ V B1-3 D10 13 M4 यथाविधेन(Ñ2 देवेन M4 वरेण)देवानाम् (= 7^c in M4) (for the prior half) D1 वज्रिनिपाणिना D2 7 9 11 वज्रवि(D11 वज्रति)पाणिना Ñ V B1-3 D10 13 M4 श्रद्दितिर्वज्र पाणिना (= 7^d) (for the post half) —For ins see below —V1 reads 1 26-28 after 522* —(1 26) D7 repeats 1 26 after 1 31 Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 तथा B3 तदा (for अथ) D7(both times) 9 12 जनिनौ तौ सुमित्रया (= 9^b as in Ś1) M4 सुमित्रायामजायत (for the post half) —(1 27) V1-3 B2 दृढभक्ती M4 दृढभक्ति Ñ B2 D10 महात्मानौ V3 महेष्वासौ (for महोत्साहौ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 उत्तमौ दृढभक्ती(D13 °क्ता)नौ (D3 3 7 9 11 °ती) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 °स्यावरनौ V1 °स्य नावमौ V2 °स्यानरमौ (sic) V3 °स्यानुवशौ V4 °स्यानुपमौ B1 °स्यानवमैर् B4 °स्याव*नैर् (for रामस्यानवमौ) D11 वलवीयमनन्वितौ (for the post half) —(1 28) D1-3 7 9 तावारलां तु (D2 3 7 च) B1 om (hapl) from चतुर्णां up to यव in 521* M4 चतुर्भावाद् V2 मतिदितारस्तुभौ D9 सुगे (for उभौ) —(1 29) D1-3 7 9 11 एकैक D1 12 [अ]ह्भाव् D9 ददौ (for °ददाद्) —For subst see below —(1 30) D2 ना* (for नाम) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ज्येष्ठ (for पुत्र) V3 राम° D2 3 7 म(D3 ▮ [sic])त्य प्रतिश्रव D10 मत्त्व° D12 सात्म्य° (for सत्यपराक्रम) —For ins see below —M4 om 1 31 33 D9 om 31-32 Ñ V B D10 13 om 1 31 —(1 31) D3 स वै (for सर्वे) —After 1 31 D7 repeats 1 26 —(1 32) B3 प्र D13 उद् (for ते) Ñ1 -तेजम Ñ2 B3 4 D10 मनम (for -यशम) Ñ2 सह D9 * वै (for सर्वे) D3 7 नराधिपा D5 12 महद्यमा (sic) (for नरषभा) —(1 33) V B1 D10 आपूर- यतस्ते (V4 °सत D10 °तस्ते ditto) D2 3 7 आपूरयन्(D2 पूरयन)पितु D1 कामास्तान् D9 पै कामान् (for ते कामान्) D2 3 7 सर्वे (D2 °व) (for पितुर्) B2 D2 3 7 13 -परायणा (for विशारदा) —(1 34) Ñ2 B2-4 D10 13 repeat while

—Thereafter D11 cont 517*
—After l 2 of 519*, B3 ins

520* येन वै विनिहन्तव्यो रावणो राक्षसेश्वर ।

—For l 29 Ñ V B D10 13 M4 subst, while Ś1 (m) ins. after l 29

521* एक एव चतुर्भागादपरस्माद्जायत ।

[B1 om, B4 एकत्र च (for एक एव) B4 अपरपरस्माद् (by ditto)]

—After l 30, Ñ V B D10 11 M4 ins

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रख्यातवल्विक्रम ।

[D11 सुशील (for महात्मा) M4 पौरुष (for विक्रम)]

—Then V1 reads l 26-28, while M4 cont

523* तेषामतिगुणै सर्वै श्रीमाँल्लोकहिते रत ।

—For l 37 Ñ V B D10 13 M4 subst

524* स्वयम्भूरिव देवाना सर्वेषा समदर्शन ।

[M4 भूताना (for देवानां) B4 M4 प्रिय (for सम)]

—After l 41, Ś1 D1-3 5 7 9 12 13 (D13 after 532*) ins

525* अथ राजा यथाकाल राजपर्यसुता शुभा ।
सर्वेषामावहद्भार्यास्तुल्यलक्षणवर्चस ।
जनक श्वशुरो राजा रामस्य भरतस्य च ।
कुशध्वजसुताभ्या च सुमित्रानन्दनौ पती ।

[(l 1) D12 राज्ञो (for राजा) D2 3 7 दशरथो (for यथाकाल) D7 राजान्वय D9 12 राजवीय (D12 °वर्ग) D9 मता (for शुभा) —(l 2) Ś1 D5 अभवद् D12 भगवन् (sic) D13 अकरोद् (for आवहद्) —(l 3) D9 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य) —(l 4) D2 3 7 वै (for च)]

—Thereafter D13 reads l 42 of 514*
—After l 42 Ś1 D1 3 5 7 9 12 13 ins

526* स्वयम्भूरिव भूताना बभूव गुणवत्तर ।
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभि समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ।
प्रिया तु सीता रामस्य दारा प्रियकृता इति ।
गुणै रूपगुणैश्चापि पुन प्रियतराभवत् । [5]
भर्ता तु तस्या द्विगुण हृदये परिवर्तते ।
मनाख्यातमपि व्यक्तमाचष्ट हृदय प्रियम् ।

[l 1, 2 3 4 5 and 6 7 = I 76 13*cd*, 17, 15 (var) and 16 respy —(l 2) D3 illeg for ष in विशेषेण —(l 3) D3 स्वरूपे (hypermetric) —(l 4) Ś1 लोकस्य D3 illeg for रय in रामस्य D3 अति D7 अपि D13 इव (for इति) —(l 5) D2 3 7 [ए]व (for [अ]पि) —(l 6) D3 तस्माद् (for तस्या) D9 पर्यवर्तत (for परिवर्तते) —(l 7) D13 अभि (for अपि) D1 3 7 आचष्टे. D1-3 5 7 13 हृदय (for हृदय) D7 प्रिया (for प्रिय)]

—Thereafter D13 cont 531*.

—For l 46 Ñ V1-3 B D10 13 M4 subst

527* लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणो भ्रातुर्ज्येष्ठस्यारिनिघातिन ।

[V2 D13 भ्राता (for भ्रातुर्) B3 (m also) 4 -निपातिन, M4 नि° (for विघातिन) V2 भ्रातुर्ज्येष्ठस्य पाणिन (for the post half)]

—For l 48, Ñ2 B2 3 D10 13 subst

528* न विन्दति रतिं चैव मुहूर्तमपि त विना ।

[B2 चापि (for चैव) D13 नाविंदत रतिं क्वापि (for the prior half)]

—For l 49-50 Ñ V B D10 13 M4 subst

529* मृगयामथवान्यत्र यान्त राममनुव्रत ।
लक्ष्मणोऽपि जगामैन धनुरादाय पृष्ठत ।

[(l 1) V2 3 B1 °च M4 चापि न (for अथवा) M4 यान्ति (for यान्त) —(l 2) D13 M4 [अ]नु (for °पि) V4 [अ]थ M4 [ए]व (for [ए]न) D13 आधाय (for आदाय)]

—After l 51, B3 ins

530* अनुरक्तश्च भक्तश्च सतत नात्र सशय ।

—After l 52 Ś1 D1-3 5 6 7 9 12 13 (after 526*) ins

531* स तु कैकयराजेन स्नेहाच्च प्रेषितैर्हयै ।
अहोपनीतो धर्मात्मा नीत स्वनगर प्रति ।
कृतदारा कृतास्त्राश्च सधना ससुहृद्गणा ।
शुश्रूषमाणा पितर वर्तन्ते स्म नरोत्तमा ।
रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहून्नृतून् । [5]
मनश्च तद्गत तस्य तस्या स हृदये स्थित ।
तया स राजर्षिवरात्मिकामया
समीयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव राम शुशुभेऽभिरामया
विभु श्रिया शक्र इवामराधिप । [10]
colophon

[*l 1 3 4 5 6 and 7 10 = I 76 12 14 and 18 respy.* D12 om l 1 2 —(l 1) D1 केकय D7 9 कैकेय (for कैकय) D1 3 7 स D9 [अ]नु (for च) —(l 2) Ś1 D1 म्यहो° D2 7 अथो° (for अहोपनीतो) —(l 3) Ś1 °स्त्राश्च (for कृतास्त्राश्च) D2 7 साधना D1 तु (for स) D7 12 गुणा (for °गणा) —(l 4) D1-3 7 वर्तयन्तो (D1 °ति), D5 12 13 वर्तते ते (D12 *) D9 व्यवर्तते D1-3 7 9 भरर्षभा —(l 5) D1 रामस्य (sic) D2 3 7 रामस्तु D9 राम स D3 ब * न् (for बहून्) —(l 6) D5 तस्य (for तस्या) D1 3 7 9 तस्याश्च (D1 °स्य) हृदि सस्थित (D9 स हृदि स्थित) (for the post half) —(l 7) D3 9 तथा (for तया) D1 3 7 9 न्वरोमिकाम(D1 °म्य)या —(l 8) D2 सनेयवानुत्तर (sic) D3 5 7 9 12 13 समे° (for समीयिवानुत्तम) D2 om (hapl ?) l 9 and 10 —(l 9) D3 7 निरामय (for °भिरामया) —(l 10) D1 3 7 9 read शशीव पूर्णो दिवि दक्ष(D3 7 देव)कन्यया]

—Thereafter all the above MSS (except D7 1°) read an addl colophon [—*Sarga name* Ś1 D1 3 5 9 13

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २२

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 D3 5 13 om both D1 14 D2 पचदशम D9 both (19)] while Ñ V B D10 11 13 M4 ins after l 52

532* ते स्यातयशस सर्वे परस्परहिते रता ।
सुखिसुत्पादयांचक्रु पितुर्विनयपोरदे ।
तेषा भवन इवालक्ष्यो रामो रतिकर पितु ।
प्रजाभिरामश्च भूत्वा बभूव सहजैर्गुणे ।
गुणैरेवाभिरामै स रञ्जयामास हि प्रजा ।
राम इत्यभिविख्यात नाम तस्य तथा कृतम् ।
व्रतोपनयनादींश्च यथाकाल नराधिप ।
कारयामास सत्कारास्तेषा वेदविधानत ।
ते हि वेदविद सर्वे सर्वशास्त्रार्थकोविदा ।
हीमन्तश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणे ।
स्वगुणै रञ्जयामासु सर्वे तेऽतिमनोहरा ।
पोरजानपदांश्चैव बन्धूनन्यानदीपत ।
colophon

[(l 1) D11 वि (for ते) D13 हितैषिण (for हिते रता) —(l 2) V3 °चक्रे V4 D13 °यामास B3 उभ° (for उत्पान्यांचक्रु) V3 वचन (for विनय) —After l 2 Ñ2 B2 4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) l 34 of 514* —For ins see below —D11 om l 3 4 —(l 3) Cf 12[ab] V1 [अ]लभ्यो D13 [अ]क्षोभ्यो (for [अ]लक्ष्यो) —For the post half cf the post half of l 36 of 514* V4 हित (for रात) Ñ2 B3 (B3 m as above) 4 D10 पर (for पितु) —(l 4) V3 4 -राम M4 रत्नाढ्य (for -रामश्च) V3 4 सु (for च) V2 भूत्वा (sic) (for भूत्वा) —(l 5) V4 B1 D11 [अ] भिराम V1 3 4 च (for स) M4 गुणाभिरक्तैर्गुरभिर् (for the prior half) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 (var) तदा for तथा V1 स V3 B2 3 वै (for हि) —(l 6) V1 M4 विख्यातो V4 राख्यान (sic) (for विख्यात) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 D13 तत (for तथा) —After l 6 M4 reads l 9 10 —(l 8) B4 कारयामास M4 सर्वान् (for तेषा) —After l 8 V1 reads l 12 —After l 8 D11 reads l 38-41 of 514* —D11 om l 9 10 —For l 9-10 cf l 40-41 of 514* —(l 9) cf l 40 of 514* V1 न (for ते) M4 वेदविदुप (for हि वेदविद) V4 °शास्त्रविशारदा D13 M4 सर्वे शास्त्रस्य° (D13 °शास्त्रार्थ) (for the post half) —(l 10) cf 1 17 20[b] for the post half V2 श्रीमन्तश्च (for ह्रीमन्तश्च) V1 प्र (for च) D13 विनेतार (for विनीताश्च) Ñ2 V1 2 B2-4 D10 सर्वै (for सर्वे) M4 ते सर्वे मुदिता (for सर्वे समुदिता) B1 मुनि (sic) (for गुणे) —(l 11) V4 सु (for स्व) V1 सर्वेनेति V4 (with hiatus) °अति B3 °तेभि B4 °प्यति D11 13 °नाति (for सर्वे तेऽति) M4 मनो हरे —After l 11 V1 B4 read colophon For v l see below —B4 om l 12 V1 reads l 12 after l 8 —(l 12) Ñ2 B1 3 D10 बन्धूश्च V1 - बद्धूश्च (for बन्धून्) M4 अपि (for अन्यान्) V1 2 B1 2 M4 निरीक्षत (for अदीपत)]

Thereafter D13 ins 525* while Ñ V2-4 B1-3 D10 M4 read addl colophon [All except V4 read Sarga name as in D13 (cf v l 531*) —*Sarga name* V4 दशरथपुत्रजनन —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 19 V2 21 V3 18]—After the repetition of l 34 of 514* following l 2 of 532* Ñ2 B2 4 D10 13 ins while M4 subst for l 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षात्प्रजापति ।

[B4 वृतो (for बभौ) B3 साक्षादेव B4 वृत * (for वृत साक्षात्)]

On the other hand D11 ins after l 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्भिरन्वि[तो]
महायशा शत्रुविनाशनोद्य[तै] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
वेदैश्चतुर्भि कमलासनो यथा ।

—Thereafter D11 reads colophon as in B3 (cf v l 532*)

☞ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M4 which transpose Sarga 16 (Vanarotpatti) and 514* (the substitute for st 1 21 of Sarga 17 Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvamitragamana) from st 22

22 V1 om 22 27 —[b]) G1 दारक्रिया G पति (sic) (for प्रति) —For 22 B3 subst

535* भार्याश्चिन्तयतस्तेषा पुत्राणा तस्य धीमत ।
मनोगतायाश्चिन्ताया स्नुषार्थं मन्त्रिभि सह ।

B3 cont Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins after 22 536*

23 [a]) Ś1 B3 D1 3 5 7 11 13 चिंतयत कार्यं (B3 कन्या) Cm as in text (for चिन्तयमानस्य) —[b]) Ś1 D5 11 13 ऋषि°, D9 (after corr) °मित्तु Ck as in text (for मन्त्रिमध्ये) —[c]) D9 G4 M2 अभ्यगच्छत् —[d]) D9 T3 M2 -मुनि (for -मुनि) —For 22 23 N V2-4 B1 2 4 D10 M4 subst Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins after 22 (subst l 8 for 23[cd] reading it after 23[ab]) V1 ins l 1 and 2 only before 30 while B3 cont after 535*

536* एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्र इति श्रुत ।
महर्षिरभ्ययाद्द्रष्टुमयोध्याया नराधिपम् ।
तस्य यज्ञो हि रक्षोभिस्तदा विद्रुतुपे किल ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुवुः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८

मायावीर्यबलोन्मत्तैर्धर्मकामस्य धीमत ।
रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत्स पार्थिवम् ।
न हि शक्नोत्यविघ्नेन समाप्तुं स मुनि क्रतुम् ।
ततस्तेषां विनाशार्थमुद्यत स तपोनिधि ।
विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्ययात्पुरीम् ।

[No comm —(l 1) D2 एतस्मिन्निरे (hypermetric) D1 स्मृन, D3 M4 मुनि (for मुन) D3 5 7 विश्वामित्रोनि (D3 °क्षेत्र [sic] D7 °त्रोप) निमुन (for the post half) —(l 2) D1 असयो (sic) D3 अभ्यगाद् (for अभ्ययात्) D1–3 7 9 त (D9 ता)मयोध्यां (for अयोध्यायां) —V1 om l 3-7 —(l 3) Ś1 D1 3 5 7 9 12 [अ]थ V3 D3 तु D11 [अ]पि (for हि) D3 तदा (for तदा) B1 दै°, D11 विपुलुवे (sic) (for विपुत्रुवे) —(l 4) V3 B1 महा- (for माया) V3 -भगेपेनैर् B1 -भगे°, D12 -वयो° (for -बलोन्मत्तैर्) D3 दर्प° (sic) D13 °* (for धर्मरामस्य) —(l 5) V3 रक्षार्थाय Ś1 D3 11 द्रष्टामि (sic), V3 द्रष्टुमैच्छत् B1 द्रष्टानि B4 D9 M4 द्रष्टुमिच्छन्स D2 3 द्रष्टुम (sic) D11 पैच्छत् * (for पैच्छत) —(l 6) V3 4 स (for न) V2 च V4 om (for हि) Ś1 शक्तो हि B4 शक्यो हि (for शक्नोति) B2 विघ्नन (after corr in m as above) (for [अ]विघ्नेन) Ś1 D3 11 12 स समाप्तु (by transp) Ñ V2 3 B1–3 D2 3 7 9 10 समाप्तु स (D3 तु) D13 स समाप्तु (for समाप्तु स) Ś1 V4 D3 11 13 महाक्रतु (V4 °मुनि) —Ñ1 V2–4 B1 om l 7 —(l 7) M4 अतत् (for ततस्) Ś1 D3 11 13 विनाशाय (D12 with hiatus) Ñ2 B3 (m also as above) D10 12 वधार्थं स B4 वधार्थाय M4 विनाशार्थं (for विनाशार्थम्) Ś1 चोद्यतस् (for उद्यत) Ñ2 B3 4 D10 12 च (for स) B3 (m also) -धन (for निधि) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपसो° (D11 °सा) (for स तपोनिधि) —Ñ1 V2 4 B1 om l 8—(l 8) B3 4 ह्ययोध्याम् Ś1 अगमत् Ñ2 B2 3 D1 10 12 M4 अभ्ययात्]

24 V1 om 24 (cf v l 22) —ᵇ) Ñ V2 3 B D10 13 दृष्ट्वा द्वा स्थान्, V4 दृष्ट्वा च स्थान्, D3 °रा * क्षान् (for द्वाराध्यक्षान्) Ś1 ■ (for ह) —ᶜ) T3 प्राप्य (for प्राप्त) —ᵈ) D3 कौशक M2 °* (for कौशिकं) D4 5 T3 M3 गाधि(M3 inf lin also °थ)नन्दन (for गाधिन सुतम्) —For 24ᶜᵈ, Ñ V2–4 B D10 13 M4 subst

537* राज्ञ आवेदयध्व मा सम्प्राप्त गाधिन सुतम् ।

[V2 B1 2 D10 M4 राज्ञे (with hiatus) D13 राज्ञः (for राज्ञ) V3 निवे° V4 D13 चावे° (for आवेदयध्व) V4 हि (for मां) V3 तु (for सं) B4 गाधिनंदनं M4 गाधि° (for गाधिन सुतम्)]

25 V1 om 25 (cf v l 22) —ᵃ) D9 14 T1 3 G2 4 M1–3 प्रासाद् (for तस्य) Ś1 Ñ V2 3 B D1–3 5 7 10–13 M4 तस्य तद् (Ñ1 V2 3 B1 2 4 D13 M4 ते) वचनं श्रुत्वा, V4 ते तस्य वचनं श्रुत्वा —ᵇ) Dt D4 5 8 9 T3 M2 3 (inf lin as in text) राज्ञो, Ct as in text (for राज) V3 प्रविश्य च (for प्रदुद्रुवु) —D3 om 25ᶜ–26ᵇ —ᶜ) V4 °नयना , T2 संभ्रात°, Ck °मानस , Ct as in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ2 V2–4 B (B4 as in text also) D10 13 दीर्घं (for सर्वे) —ᵈ) Ś1 D1 2 5 7 12 मोदिता (for चोदिता) Ñ V2–4 B D10 13 विश्वामित्रानुकीर्तनात् . Cg as in text (for ᵈ)

26 V1 om 26 D3 om 26ᵃᵇ (cf v l 22 and 25 respy) —ᵃ) Ñ V2–4 B D9 10 13 M4 गत्वा च (for ते गत्वा) V3 राजभवनं ते (hypermetric) —ᵇ) Ś1 D1 3–5 7 11 12 °तत (D4 °पा) Ñ V2–4 B D10 13 M4 महामुनिं (for ऋषिं तदा) —ᶜ) D1–3 7 निवेदयामासुर् —ᵈ) D4 (before corr) 14 T Cg [ऐ]क्ष्वा°, Ck t as in text (for [इ]क्ष्वाकवे) D9 (with hiatus) राज्ञे ऐक्ष्वाकवे Ś1 D1–3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म(D3 7 °वैर्णि)दर्शिन (D3 °र्शन) Ñ V2–4 B D10 13 M4 नृपाय प्रणता (V3 °ति)स्थिता —After 26 B3 ins

538* शीघ्रमाख्यता राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य ■ । (sic)

27 V1 om 27 (cf v l 22) D1 reads 27 on marg —ᵃᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś1 D1–3 5 7 11 ■ सोपाध्याय सबान्धव (for ᵇ) Ñ V2–4 B D10 13 M4 ततो राजा दशरथ सामात्य सपुरोहित —ᶜ) Ś1 D5 11 12 नृपतिर्, D1–3 (after corr) 7 सहृद्वि (for संहृष्टो) Ñ V2–4 ■ D10 13 M4 प्रत्यु(D13 अस्यु)द्ययौ (V3 °द्गम्य)मुनिं (B3 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं)हृष्ट —ᵈ) M3 ब्रह्मा * * *

28 ᵃ) D9 तं (for स) D4 T3 दृष्ट्वा प्र (for स दृष्ट्वा) D3 ज्वलि * , D5 [आ]कुलित (for ज्वलित) Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्म्या, Dt lacuna after दी (for दीप्त्या) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 ■ मीत(D1 तत)स्तमृषिमागत M4 subst l 1 of 539* with v l [आ]ह for स, for 28ᵃᵇ then om 28ᶜ—34ᵈ —ᵈ) G2 3 M1 3 समुपाहरत्, Cr m g k t as in text (for उपहारयत्) D1 3 7 स्वयमर्घ्यं(D2 °र्घं) न्य(D1 2 नि [sic !])वेदयत् , M2 ततोस्यार्घमुपाहरत्

9
4
7

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।
ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

29 M4 om 29 (cf v l 28) —ᵃ) Ś1 D1 2 7 11 12 राज्ञश्च (D12 °स्तद्) D3 5 राज्ञ स (by transp) T2 ततोऽज्ञ (sic) (for स राज्ञ) D1-3 12 [अ]र्घं, D5 [अ]र्थं (for [अ]र्घ्यं) —ᶜ) D9 प्रिय (for [अ]व्यय) —ᵈ) D9 सुधार्मिक, G2 °प (for नराधिपम्)

☞ In V1 some fol in the original MS might have been either misplaced or injured and consequently the sequence of the st (including the star passages from 539* to 543*) is confused Their sequence in the MS is 30 (om ᶜᵈ) 541* 31 542* (l 1) 543* 539* and 542* (l 2 5) —For 28 29 Ñ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst while Ś1 D1 3 5 7 11 12 (Ś1 D5 11 12 subst l 3 for 28ᶜᵈ) ins l 2 3 after 28 and subst l 4 for 29ᶜᵈ reading it after 29ᵃᵇ

539* स दृष्ट्वा स तदा राजा तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलिः स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तेन प्रत्युद्गम्य स्वयं तदा ।
कुशलानामयं प्रीतः पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1 3 5 7 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ2 V1 B2 (m as above) °थ D10 °च्च (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B2 [उ]द्योतित प्रभ (V1 °भु) B3 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l 2) Ñ V4 B1 2 4 D13 प्रा(Ñ प्र [sic])णमत् B3 प्रणमेत् (sic) (for प्रणम्य) B2 प्राजलि D5 चाञ्जलिर् (for प्राञ्जलिः) Ś1 D1-3 5 7 11 12 भूत्वा B3 कृत्वा (for स्थित्वा) V3 D13 चास्य B2 D2 3 7 12 चापि D11 त्वाभि (for चाभि) D2 5 7 °णा (for प्रदक्षिणम्) —(l 3) Ñ2 V3 D2 5 13 राजा B4 मुनि (for राज्ञा) V2 राजा प्रपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युधम्य V1 ऋर्षि (for स्वयं) D13 तथा (for तदा) —(l 4) V2 स कुशलानामय (for कुशलानामयं) V1 cont l 2 5 of 542*]

—After 29 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k t (Cr comm on l 4 Cm l 3 and 4 Ct l 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशलं कौशिको राज्ञः पर्यपृच्छत्सुधार्मिकः ।
अपि ते संनताः सर्वे सामन्तरिपवो जिताः ।
दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D9 om. l 1-2 while D14 T1 2 G4 M3 om l 2 —(l 2) M3 पर्यपृ * त् (for पर्यपृच्छत्) —(l 3) Dt सर्वे (for सर्वे) Dt D4 6 T M1-3 सामना D9 समताद् (for सामन्त) D9 (before corr) विजये T2 [अ]रिपने (for रिपवो) —(l 4) D4 8 T1 2 G M1 2 चापि (for चैव) D4 तव (for ते)]

30 M4 om 30 (cf v l 28) —Before 30 V1 ins l 1 2 of 536* (cf v l 22) —ᵃ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 Ct वसिष्ठेन, Ñ2 V3 4 B2 D10 13 वसिष्ठश्च, Cm k as in text (for वसिष्ठं च) Ś1 D5 12 सहागम्य (D5 °स्य), Cg k t as in text (for समागम्य) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 5 10 12 13 प्रहस(B3 °सह metathesis)न्, D2 3 7 11 प्रहस्य (for कुशलं) V4 B1 2 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ⊛ Ctp वसिष्ठश्च समागम्य प्रहसन्मुनिपुंगव । यथार्हं पूजयित्वैन पप्रच्छ कुशलं तदा । इति क्वचित्पाठ । तत्र पूर्वं मा स्वधर्ममानोऽपि महाराजसंनिधावागत इति हास । ⊛—ᶜ) D14 T1 2 G2 M2 3 चान्यान् Ck as in text (for च तान्) —ᵈ) Dt D6 8 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30ᶜᵈ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 subst

541* यथार्हं चार्चयित्वैन पप्रच्छानामयं तत ।
ततो यथार्हमन्योन्यं पूजयित्वा समेत्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 2 5 12 यथार्थं (D1 °र्घं D2 °र्हि) D3 7 यज्ञार्थं (D5 °र्हं) D11 तथार्हं (for यथार्हं) Ś1 अर्चयश्चैव Ñ2 B3 D2 7 10 पूज° V4 °यामास D5 12 चा(D12 वा)र्चयत्वैव D13 अर्चं° (for चार्चयित्वैन) —(l 2) Ś1 D3 7 12 13 यथाधर्मं Ś1 D5 12 अन्येन (for अन्योन्य) V1 प्रयत्नत (for समेत्य च)]

31 M4 om 31 (cf v l 28)—ᵃ) Ñ1 V2-4 B1 2 D13 सर्वे ते (by transp) T2 °सा (for -मनसस्) Ś1 V1 D1 3 5 7 11 12 सर्वे प्रहृष्टमनसो —ᵇ) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10-13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र) Dt D6 8 °स्तेन G1 2 पूरत° (sic) (for पूजितास्तत्र) —ᵈ) M2 damaged from हु to य D2 °क्रमं (for यथार्हत) —After 31 Ś1 Ñ V (V1 l 2 5 after 539*) B D1 3 5 7 10-13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महामनाः ।
पाद्यमर्घ्यं च गां चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चितं च ततो राजा विश्वामित्रमभाषत ।
प्राञ्जलिः प्रणतो वाक्यमिदं प्रीतमना इव । [5]

[No comment —(l 1) Ś1 D5 12 ते तस्मै D3 7 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D2 om (hapl) from the post half of l 2 to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महायशा V3 4 D13 महात्मनां (V4 °त्मने D13 °त्मना [sic]) (for महामना) —(l 3) V4 D5 12 अर्घं (for अर्घ्यं) V1 om first च Ś1 D5 11 12 °तथा गां च, V3 B1 पाद्यार्घ्यं(B1 °र्घं) चैव गां चैव(B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२
यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
प्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।
तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३
कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।

पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४

(for the prior half) —(1 4) Ś1 D1 2 6 7 11 12 अर्चयित्वा D10 °* (for अर्चिन च) V1 तदा (for ततो) —(1 5) Ś1 B2 D1–3 5 7 11 12 प्रयतो (for प्रणतो) B1 D1 मूला (for वाक्यम्) B1 D1 वाक्य B3 इति (for इदं) Ñ2 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तदा (for इव)]
—After l 1, V1 ins

543* वसिष्ठ प्रत्युवाचेद् राजा(मा)नयत तदा।

—Thereafter cont 539* (subst for 28-29)

32 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 32 (for M4 cf v l 28) —^{b}) D9 -द्युति (for-मुनिम्) —^{d}) M3 हृष्टं, Cm k t as in text (for हृष्टस्) D9 अभ्यपूजयन्

33 M4 om 33 (cf v l 28) —^{a}) G4 समाप्ते — D7 om (hapl) 33^b up to the prior half of 544* D2 reads ^{b} after the prior half of 544* (read after 33^{cd}) and ^{cd} after its post half —^{b}) Ś1 D2 3 5 11 12 अवर्षके (D2 3 °ति), Cg k t as in text (for अनूदके) Ñ V B D1 10 13 यथाकाले(V1 2 °ला)मि(B3 वि)व(V3 D13 °म)र्षेण —^{c}) B1 यदा D6 यश्चा (sic) (for यथा) D1–3 -दारेभ्य, D5 11 12 -नारीभ्य (D11 °षु) (for -दारेषु) Ś1 यथेष्टधनसर्पके —^{d}) Dt repeats (erroneously) न्याप्रज D2 °वत्ता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10.13 [अ] भिकाङ्क्षित, Dt D6 8 °वै, D4 9 14 S (except M4) प्रशस्यते (T3 °दै), D5 11 12 °हृ (for [अ]प्रजस्य च) ※ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य। ※ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text) —After 33^{cd} Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

544* यथेप्सितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा।

[No comm D7 om the prior half (see above) D1 3 तथा (for यथा) D2 reads the post half after 33^a and the prior half after 33^{cd} For the post half cf 33^f (as in Ñ)]

—^{e}) D13 प्राग° (sic) T3 प्रणष्ट*, M2 प्रभ्रष्टस्य, Cm k प्रण°, Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T3 यदा (for यथा) V4 B1 D10 लाभम्, D1 2 7 लाभे, D5 T3 लोभो, Ck as in text (for लाभो) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 12 सवेदर्श (D1 2.7 °दर्शो, D3 °द्वार्यो (sic)) (for यथा हर्षो) Ś1 Dt D1 3 5–8 .11 12 T1 G1.3 4 M1.3 Ck.t महोदय T3 महोदधे, Cg as in text (for महोदये) Ñ V B D10 13 इष्ट(V1 मित्र, D13

[ऽ]दृष्ट)स्यागमन यथा —After 33^{ef}, Ś1 D1–3 (D2 l 1 only) 5 7 11 12 ins

545* हर्षानन्दकर मेऽद्य तथाभ्यागमन तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभ स्यान्मृतस्य पुनरागम ।
ब्रह्मलोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment —(1 1) Ś1 यथानदोत्तर D2 कर्षा° (sic) D5 11 12 °नन्दोत्तर (for हर्षानन्दकर) D3 पव (for मेऽद्य) D2 3 7 तत्र (for तथा) Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात् D2 3 7 मुने (for तव) —(1 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्न) D1 transp स्वप्न and यथा D5 यथा*- (for यथार्थ) D2 7 यथा महार्थ-लाभ स्यात् (for the prior half) D11 स्वर्गतस्य च जीवित (for the post half) —(1 3) D3 ब्रह्मलो* (for ब्रह्मलोक) D1 2 7 यद्वच D11 न कस्य (by transp) (for कस्य न)]

—Thereafter D1 reads l 1 of 551* with v l नृणां for मम, and repeats it there —For 33^{gh}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

546* मुने तवागमस्त्वद्य सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।

[D2 तवम् (for सत्यम्) D5 11 पव (for एतद्) D5 12 ब्रवीम्यह, D11 ब्रवी* ते]

—Thereafter Ś1 reads 550*

On the other hand Ñ V B D10 13 subst for 33^{gh}

547* परमानन्दक मन्ये तथाद्य तव दर्शनम्।

[D13 मनसा (for परमा) V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads l 1 of 551*

34 M4 om 34^{a-d} (cf v l 28) —^{a}) D2 6 Ck किं च, M2 ** Cm g t as in text (for कं च) —^{b}) T1 °त, M2 °ता (sic), M3 °र्षत , Cm as in text (for हर्षित) —For 34^{ab} Ś1 D1–3 7 subst.

548* कश्च ते परम काम क्रियते करवाण्यहम्।

while Ñ V B D10 13 subst

549* कस्तेऽभिलषित काम किं करोमि प्रशाधि माम्।

On the other hand D5 11 12 subst while Ś1 ins. after 546*

550* यथाभिलषितं कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकाङ्क्षितम्।
[D12 यत्र (for यथा)]

—G1 2 transp 34^{cd} and 34^{ef} —^{c}) V3 4 पात्री° (V4 °त्रे), M2 प्राप्त°, Cg k t as in text (for पात्रभूतो) D4 9

पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५
तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६

ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७
कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

T3 हि (for ऽसि) Ñ1 मो, G2 ते (for मे) —ᵈ) Dt D6 8 मानदः M3 धार्मिक (for धार्मिक) Ś1 Ñ V B D5 10–13 चिरस्या(V4 °म)भ्याग(V4 °*)तोतिथि (D12 स्थिति [sic]) D1–3 7 प्राप्त परमधार्मिक —Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 read 34ᵉᶠ (including 551*, 552*) after 555* —ᶠ) D3 तु, T2 *sup lin sec m* (for च) —After 34 Ś1 B3 (l 1 only after 547*) D1 3 5 7 11 13 ins

551* गङ्गाजलाभिषेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम ।
तथा तवागमे विप्र परमप्रीतिमानहम् ।

[No comm D1 reads l 1 after 545*, repeating it here —(l 2) D1 तव D5 यथा (for तथा) D11 परम- (for परम) D1 °मावह D2 °वानह D5 °मा * ह (for प्रीतिमानहम्)]
while Ñ V B D10 13 M4 ins after 34 (for Ś1 D1 etc. cf v l 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च ।

[No comm V4 [अ]धागत (for [अ]भ्यागत) B3 प्रतिपूज्य च (hypermetric) D13 प्रतिगृह्याभिपूज्य च (for the post half)]
On the other hand Dt D6 8 T2 M3 ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रमद्राक्षं सुप्रभाता निशा मम ।
[No comm]

35 M4 om 35ᵃᵇ —ᵃ) D1–3 7 पूज्यो, D6 पूर्वे (for पूर्वं) —For 35ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।

[V2 D13 त्व राजर्षिकुले भानस् (for the prior half) V3 विनमैस् (for नियमैस्)]
—ᶜ) Ñ2 B1 3 (m also as in text) D7 10 महर्षि°, D14 °त्वम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M3 °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —ᵈ) D1 3 7 बहुशो, G1 3 तपसा (for बहुधा) M4 मम (for मया) Ś1 N V B D5 10–13 तस्मात्पूज्य(B2 °प्रिय)तमोसि (V3 °हि) मे —After 35 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 13 M4 ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमनं मतम् ।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने ।

[No comm —(l 1) V2 ततोधिक D12 साक्षादि * (for साक्षादिव) V4 ब्रह्मणो * M4 ब्राह्ममेतद् (for ब्रह्मणो मे) B2 तवाधा° D5 °गमनात् D12 त * भ्या° M4 भवाप्या° (for तवाभ्यागमन) D1 महत् D5 कृत D11 प्रभो (for मतम्) —(l 2) V4 पूतोमि B4 प्रीतोस्मि D10 धन्योस्मि (for पूतोऽस्मि)
Ś1 D1–3 7 11 M4 [अ]भि (for च) D10 [अ]प M4 [अ]पि (for [अ]भि-) D11 तवाभ्या * चाममुने (sic) (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ᵉᶠ (cf v l 34)

36 Ñ V B D10 13 om 36 —ᵃ) Dt D6 8 अमुद् , D7 इमं, Cr m g k t as in text (for इदं) D1 एतत्सदद्भुतं (for तदद्भुतमिदं) Ś1 D1 3 5 7 11 13 M4 Cg ब्रह्मन् (for विप्र) —ᵇ) M4 त्वन्मैत्र (for पवित्र) D1 Cr पावनं, Ct as in text (for परमं) D11 शुभ, T2 शुचि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for ᵇ) —D3 om (hapl) from तश्चाहं in ᶜ up to न in the prior half of 552* —ᶜ) D6 कुरुक्षेत्र M4 शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र) —ᵈ) Ś1 D1 2 5 7 11 13 M4 संदर्शनेन वै (D2 च, M4 तु) —After 36 Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins 552* —Thereafter D1 cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम ।

37 ᵃ) T3 य, Cm g t as in text (for यत्) —ᵇ) Dt प्रति in marg —ᵈ) Dt D8 T2 G4 M3 त्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थ) —For 37 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव ।
कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुव्रत मम ।

[(l 1) Ś1 तेन (for येन) V2 3 B1 D13 वार्थेन (B4 °व) (for चार्थेन) N2 V4 B3 4 पुंगव B2 D13 -सत्तम (for पुंगव) —(l 2) Ñ2 कृतम् (for कृतम्) V3 सर्वमेतत्कृत विद्धि (for the prior half) Ś1 D1 2 5 7 9 11 13 मान्योसि हि V2 B1 °सि त्व D5 मा मान्योसि D13 मान्योस्यसु (sic) (for मान्योऽसि सु)]

38 ᵃ) T3 च (for न) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9 10 12 13 त्व(V2 4 तु)कार्यं हि (Ś1 D2 3 5 7 12 °कार्येण D1 9 °कार्यस्य) निमृह्य (Ś1 D5 12 °सर्गं, D2 7 9 °मर्शं, D3 °म *) त्व D11 त्वकार्यार्थविनिश्चित्य (sic) T2 न मा कार्यविमर्शेन —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 Ck कर्तुम् Ñ V B D10 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B4 कौशिक Dt D6 8 सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक) —After 38ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D5 9 13 ins

558* भगवन्नास्त्यदेयं मे त्वामद्य प्रति विद्यते ।

[No comm V1 °देयस् D13 नाप्य° (for नास्त्यदेय) V1 ते B4 च (for मे) —D9 om from the post half up to 38ᶜ V2–4 B4 D13 प्रतिपद्य(D13 °वेद्य)ते (V3 °वै V4 °हि) (for प्रति विद्यते) Ś1 D5 11 13 तव प्रति हि° (for the post. half)]

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३

—Ś1 Ñ V B D5 10–13 om 38^c–39 D9 om 38^c D14 om 38^c except कर्ता —^d) D2 3 7 भगवन्मम (for हि भवान्मम) —After 38 Dt D6 8.14 S ins

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनजः कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below —(1 2) G1 M2 [आ]गमनज Dt D6 8 द्विज G2 M3 [उ]त्तम (M3 °म) M2 damaged (for मम)]

—After 1 1 D1 ins

560* अश्वमेधफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ।
[cf 34^ef]

39 ^a) Ñ V B D5 10 13 हृद(Ñ1 °हृद ditto)म(V1 2 D5 °मि)तिमधुर, Cg k t as in text (for इति हृदयसुख) D14 नि **** (for निशम्य वाक्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इति हृदयमनोनुग(D7 °नुगत, D12 °गत) तदा वै —^b) V वाग्मि सुखम् (for श्रुतिसुखम्) V3 D5 आत्मवतो (D5 °ता), Cg t as in text (for °वता) V2 B3 4 D10 युक्त (for उक्तम्) Ś1 D1–3 5 7 11 1° नरपतिनाभिहित(D5 °*) वचो निशम्य —^c) V2 -गुणयशो Ś1 D1 2 3 5 7 9 11 13 ततो महर्षिर् (D11 सुमना [sic]) Ñ V B D10 M3 गुणै(B3 तनै [sic])र्विशिष्टो (B3 m also विशिष्ट), Cm g k as in text (for गुणैर्विशिष्ट) —^d) Ñ V B D10 13 मुनिनृपम (V4 °श्र), T1 ° M2 3 परमर्षि (submetric) M3 °मुनि Cg k t as in text (for परमऋषि) V4 B1 पर (for परम) Ś1 D1 3 5 7 9 11 मुदितमना नि(D5 °मि)जगाद स (D7 ततो hypermetric) नरेंद्र —D13 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon —*Kanda name* Ñ2 D4.10 12 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 विश्वामित्र(Ñ2 B3 D10 11 °त्र, D1 बालचरित्रे विश्वामित्राख्या D2.7 कौशिका D5 °मित्रागि, D9 °आख्या)गमनं (D1 5.12 °न) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 V1 4 B1 4 D2.5 12 om both Ñ2 B° 3 D9–11 21 V2 23 V3 20 D1 7 16 S अष्टादश, Dt D4 6 8 14 अष्टादश 18 D13 -काडे मित्रा नाम. (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री म

18

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —^a) M2 स (for तच) Ś1 D1 12 नर° (for राजसिंहस्य) —^b) D3 महद् (for वाक्यम्) D12 वाक्य * द्भुत D1–3 G2 विक्रम, D7 -दर्शन, Cm g k t as in text (for विस्तरम्) —^c) D12 हृष्ट°, G2 °रोम , Cg as in text (for हृष्टरोमा) V1 °राज (for महातेजा) Ś1 repeats 1^ab in place of 3^ab —^d) Ñ2 स्व°, M2 ** पत (for अभ्यभाषत)

☞ Ñ V B D10 13 substitute a parallel version for st 2 20 which is given at the end of 20

2 ^a) Dt D2.3 6–8 Ct तवैव, D5 तथैतद् , D11 तव तद् , M4 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ※ Cm एतत्तवैव सदृशम्। Ck तवैवैतदुत्तरस्य वचन सदृशम्। ※ D1 नान्यत D1 Cg नान्यथा Cm k t as in text (for नान्यत) —^c) D5 °कुल°, Cm k t as in text (for महावश) T2 -प्रसूतश्च —^d) Ś1 D1–3 5 7 11 ▪ वसिष्ठवशवर्तिन (D5 °नी [sic]) T2 वसिष्ठ स्योपदशिन , Ck as in text.

3 Cf v l ▪ and 20 —^a) D1 च (for तु) D11 हृदय (for हृद्गत) Ś1 D5 12 T2 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्य) Ś1 om 3^ab repeating 1^ab in its place —^b) D2 M2 वाक्यस्य, T2 कार्यश्च; Cm k.t as in text (for कार्यस्य) D1–3 5 7 11.12 तस्य कार्यं(D5 12 वाक्य तस्य) विनिश्चय —^c) D1 2.7 कुरु त्वं, Cg.k t as in text (for कुरुष्व) D5 12 नर°, D14 (after corr *sec. m* as in text) सत्त्व°, T2 M2 नृप° (for राजशार्दूल) —^d) Cg k -प्रतिश्रव

अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशश्चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७

स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८

शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९

श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

(as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 धर्मं समनुपाल्य (D1 °यन्, D11 °यं) Ct as in text (for *d*)

4 Cf v l 2 and 20 —*a*) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D5 11 12 M4 आतिष्ठ, Cm g k t as in text (for आतिष्ठे) —*b*) Dt D6 8 सिध्यर्थं, D1 सिध्यर्थे, Cg t as in text (for सिद्ध्यर्थं) D3 5 7 कश्चित्काल नृपोत्तम —After 4*ab*, D11 ins 1 6 of 566* —*c*) D11 त * (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —*d*) T2 reads *sup lin sec m* सौ in राक्षसौ M3 कामरूपि*

5 Cf v l 2 and 20 Ś1 D5 12 om 5*ab* G3 M1 read 5*ab* after 5*ef* M3 transp 5*ab* and 5*cd* —*a*) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 2 व्रत (sic) मे, G4 व्रत से, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T3 G1 शीर्णे, G3 तीर्णे, Cg k t as in text (for चीर्णे) D1-3 7 बहुशो विततै (D3 7 निदिते, D3 निंदते) तस्मिन् —*b*) D1-3 7 समाप्ता, D8 समाप्तौ G1 2 समाप्तौ, M3 समाप्ते, Ck t as in text (for समाप्त्यां) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D9 °बुभौ (for राक्षसाविमौ) —For 5*ab*, D11 subst 1 7 of 566* and reads before 4*cd* D1-3 7 9 14 G4 M4 om T1 reads *inf lin* 5*cd* —*d*) Ś1 D5 11 12 तस्मिंस्तौ राक्षसा (Ś1 पुरुषा) धर्मौ, D4 6 T2 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D6 with hiatus उभौ) —After 5*cd*, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण संदिष्टौ घोररूपिणौ ।
[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—*e*) D4 ■ (for तौ) —*f*) D4 T2 वेदिकाम्, D8 वेदीं ताम् (for वेदिं ताम्) —For 5*ef* Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तावभ्यकिरतां वेदिं मांसेन रुधिरेण च ।
[Ś1 तावेत्य° D3 तावेव° D3 7 तावना° (for तावभ्यकिरतां) D11 वेर्री (for वेदिं)]

6 Cf v l 2 and 20 —*a*) Ś1 अथ°, D9 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D1 °पूते (for तथाभूते) —*b*) D7 नि * म (for नियम) Ś1 D1 3 5 12 विस्तरे, Cm g t as in text Ck निश्चिते (for निश्चये) —For 6*ab*, D11 subst 1 9 of 566* —*c*) D1-3 7 व्यर्थ, M3 क्रतु (for कृत) G3 निरुत्साह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —*d*) Ś1 D3 5 7 11 12 अ(Ś1 उ)पा(D5 before corr यदा)क्रम, D1 9 °क्रमा(D9 °म)त्, T3 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v l 2 and 20 —*a*) D12 तव (for न च) D11 G3 M3 °मुत्सृष्ट, M3 क्रो * * त्स्रष्टुं, Ck t as in text (for क्रोधमुत्स्रष्टुं) Ś1 न च क्रोध समुत्स्रष्टु, D3 न चक्राम तदुत्स्रष्टुं —*b*) D7 पार्थिवं, M3 reads *inf lin sec m* (for पार्थिव) —*c*) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तथाभूत हि तत्कर्म, Cg k as in text (for *c*) —*d*) D9 reads 7*d* in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D5 ° *)स् (for शापस्) Ś1 D1-3 6-7 11 12 तस्य(D6 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) ❀ Ck तत्र तस्या चर्यायां शापो न विमुच्यते न क्रियते । ❀ —After 7 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 1 12 14 of 566*

8 Cf v l 2 and 20 —*a*) D1 सुपुत्रं, D2 5 सपुत्रं, D11 स्व पुत्रं, Cg k t as in text (for स्वपुत्रं) —*c*) Ś1 Dt D5 6 8 12 वीर (for शूर) —*d*) D9 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठं) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्वं, D11 त (for मे)

9 Cf v l 2 and 20 —*a*) D3 11 शक्तो°, D9 शक्नोति (for शक्तो हि) D2 [ए]ष (for [ए]ष) —*b*) D3 देवेन° (sic) D3 दिव्येनास्त्रेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —*c*) Ś1 D1 3 9 11 रक्षसा, D3 5 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 2 6 11 येपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D12 M4 ये प°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —*d*) G2 M1 ये तेषां च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 ■ विनिग्रहे (Ś1 °ह), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v l 2 and 20 —*a*) D1 gloss (m) अभयदान लक्षण श्रेय (for श्रेयश्च) Ś1 D1 6 9 11 12 प्रद(D11 °प)स्यामि G1 3 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि) —*b*) M2 * * रूप (for बहुरूप) Ś1 असंशय, D1-3 5 11 ■ अमत्सर, D7 अमन्सद (sic) (for न संशय) —*d*) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासत्यो also) D3 8 9 येनाजेयो, D7 जेताजेयो, D11 तेना * *, G4 M3 पुन°, M4 °ख्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 ■ M4 भविष्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७

---

11 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 12 ते (for तौ) T2 (*sup lin sec m* also as in text) चेमौ (for च तौ) D7 राम * साद्य —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 स्थातु शक्ता (D1 11 M4 °क्तौ by transp) (for शक्तौ स्थातु) —^{c}) M4 om न G2 M1 हि (for च) Ś1 D5 12 तेषा च रामाद्यान्यो वै, D1–3 7 9 तेषा च(D3 वै)नान्य काकुत्स्थाद् (D2 °त्स्थ) D11 तयोश्च रामाद्यान्यो वै —^{d}) Ś1 D2 (in within brackets gloss हनु चैनान्)–3 5 7 9 11 12 योद्धुम्, Ck as in text (for हन्तुम्)

12 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Cm g वीर्योत्सिक्तौ (as in text) T3 पाद्रौ (for पापौ) Ś1 D3 5 5 7 9 12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 स्ये, D2 तौ[sic]) पापा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कालकूटोपमा (Ś1 D5 12 °टसमा, D1 °टोपमौ, D11 °टसमौ) रणे (Ś1 त्वये), M4 कल्प कोटिमपि प्रभो, Cg as in text (for^{b}) —^{c}) G1 2 नर°, M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल) —^{d}) T3 पर्याप्यौ (for पर्याप्तौ) D4 रणाजिरे (for महात्मन) Ś1 D1 3 5 7 9 12 न सहिष्यति (D1 °ष्यत)सायकान् D2 सहिष्यति च सायकान् D11 सहिष्येते न सायकान्

13 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D7 [अ]त्र (for च) Ś1 Dt D6 8 G3 M1 Ck.t °गतं, Cm g as in text (for पुत्रकृत) —^{b}) G1 °मर्हथ, M3 क * * र्हसि (for कर्तुमर्हसि) —After 13^{ab} M3 ins

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च तस्मिन्रामेण राक्षसौ ।
हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm]

—^{d}) Cm g t हतौ (as in text) D8 missing तौ Ś1 D5 11 12 हतार्थे राक्षसाग्रणे, D1 3 7 9 हतास्तान्विद्धि राक्षसान्

14 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 G1 M4 वेद, D2 ते वेद (hypermetric) Cm g k as in text (for वेद्मि) T2 महामहा(ditto)त्मान —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 राजीवलोचन, Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्) —^{c}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 °ष्ठश्च, D3 °ष्ठस्य, D4 °ष्ठो हि, Cg t as in text (for वसिष्ठोऽपि) D12 महोसेना (sic) (for महातेजा) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]न्ये, D4 [इ]ह, T2 से, Cg as in text (for [इ]मे) D2 त * सि (for तपसि) D1 (marg) योय यद्वल एव च also = the post half of l 28 of 566* —For 14^{cd}, M4 subst l 28 of 566*.

15 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 -लोभ (D9 °प)श्च, D4 T3 G1 3 M3 4 -लाभश्च, Cg k t as in text (for -लाभ) Dt D6 8 तु (for च) —^{b}) Ś1 D5 9 12 मनश्च (for यशश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 मन(Ś1 D5 9 यदा)पि स्थित, D12 पश्यसि स्थितु (sic) (for परम भुवि) —Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 om 15^{cd} —^{c}) D4 T2 (after corr *inf lin sec m* as in text) G1–3 Cg स्थितम् Ck स्थितिम्, Ct as in text (for स्थिरम्) M3 इच्छामि, Ck t as in text (for इच्छसि)

16 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 M3 reads 16 after 18 D14 (*sec m*) reads 16^{a}–17^{b} in marg —^{a}) D3 7 यदा (for यदि) D4 Cg ह्यनुज्ञां, T2 (*sup lin sec m* also as in text) G2 3 M2 3 Ck [अ]प्यनुज्ञा, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञा) D2 repeats ज्ञा wrongly T3 3 राजेन्द्र (for काकुत्स्थ) —^{b}) Ś1 D1 6 11 12 ददति, D9 ददाति, M3 कुर्वंत, Cm as in text (for ददते) D2 ददीरि ते च रावण (sic) —For 16^{cd} M4 subst l 33 of 566* —^{c}) M4 राम (for सर्वे) —^{d}) D4 राघव मे (for ततो राम) M4 ततो मे दातुमर्हसि

17 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 D14 reads 17^{ab} in marg —^{a}) Ś1 D5 11 12 महाबाहुम्, D1(gloss in marg अनुयात्र विना एकाकिनमित्यर्थं)–3 9(after corr as in text) G1 असयुक्तम् (D2 °क्त) all comm as in text (for असंसक्तम्) D7 अभिप्रेतसमायुक्तम् —^{b}) D3 स्वात्मार्त, D12 आहामान (sic) T2 राम मे, Cg as in text (for आत्मज) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 मोक्तुम्, Ck as in text (for दातुम्) —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °रात्रेण, M2 द * * त्र°, Cr k as in text (for दशरात्र हि) D1 3 7 यज्ञ स, Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यस्मिन् (Ś1 D5 12 विघ्नान्, D11 विघ्नौ) रामेण राक्षसा (D11 °सौ) —For 17^{cd} M4 subst l 31 and cont l 32 of 566* —After 17 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ins l ■ of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D11) and Ś1 D5 11 12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ)

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८

इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
निरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९

इति हृदयमनोविदारणं
　मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।
नरपतिरगमद्भयं मह-
　द्व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

18 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D2 नान्येति, D9 अत्येति (for नात्येति) D2 काल (sic) (for कालो) Ś1 D1 3 5 9 12 M4 कालज्ञ, D7 कालस्य, D11 कालज्ञै (sic) Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^{b}) Ś1 D5 13 यथा मे D1 यथार्थं (sic), Cg k t as in text (for यथाय) Ś1 D5 13 बहु (for मम) M4 यथा यज्ञस्य मेनघ —^{c}) D3 कु*ष्व, M4 [आ]शु कुरु (for कुरुष्व) G1 3 राजेंद्र (for भद्रं ते) —^{d}) D4 [अ]ति (for च) —After 18 M2 reads 16

19 Cf v l 2 and 20 —^{b}) D3 धर्मात्म (for धर्मार्थं) —^{c}) M2 विर ** (for विरराम) —^{d}) Dt D6 8 °मति, G1 3 M3 °नृपि (for महामुनि) —After 19 Dt D6 8 9 14 S Cg k.t ins

564* स त निशाम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवच शुभम् ।
　शोकेन महताविष्टश्चचाल च मुमोह च ।
　लब्धसंज्ञस्ततोत्थाय व्यषीदत भयान्वित ।

[Ck comm on l 3 only —(l 1) Ct does not comment on l 1 T3 सर्वं (for स त) —(l 2) D4 9 14 S Cg शोकमभ्यागमत्तीव्र (for the prior half) D4 9 14 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(l 3) D9 T3 विषीदत (T2 °दत) T3 व्यषीन्त Cg (as above) (for व्यषीदत) M4 विषसाद च तत्क्षन (for the post half)]

20 ^{a}) D4 6 8 (changing the metre) इति स (for इति) —^{b}) G4 तदि * व (for तदतीव) D1 3 7 M4 स तथा (D1 तमथो, M4 च तथा) विशुश्रुवान् —^{c}) Dt D1–4 6–9 T2 3 G1 M4 [अ]भवत् (for [अ]गमद्) D14 G2 M2 महात्मा Cr m gp as in text (for महद्) Dt D4 6 8 11 T2 महान् (D11 ततो) महात्मा, D1 7 **मना, D2 3.9 T2 G1 M4 महामना (for भय महद्) M3 (after corr inf lin sec m as in M2) नरपतिरभवन्महा महात्मा —^{d}) D1 3 7 9 °भ्रति all comm as in text (for व्यथितमना) D3 प्र * चाल (for प्रचचाल) D3 7 तथासनात्, D9 11 T2 (before corr sec m as in text) 3 G1 दासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) ❀ Cg अतीव अत्यर्थं । व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमूर्छेत्यर्थ । महदिति पाठे महदत्यर्थं व्यथितमना अतीव विदारणमिति सबन्धः Ct महान्नरपति सार्वभौम इति यावत् । महात्मा महाबुद्धि व्यथितमना मूर्छितचित्त अभवत् । अवस्थातुमशक्त आसनात्प्रचचाल च – – । ❀ —For 20 D11 subst l 37–38 of 566* —For 20 Ś1 D5 13 subst, while D13 ins after l 40 of 566*

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे
　　जगाद भूयो रघुवशकेतु ।
　वक्ष स्थल दन्तमयूखजालै
　　हारावलीरम्यमिव प्रकुर्वन् ।

[(l 3) Ś1 D5 12 वक्षस्थले —(l 4) Ś1 D5 हारावली]

—For 2 20 Ñ V B D10 13 subst

566* (2^{ab}) सदृश राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।
(2^{cd}) सारे वशेऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।
(3^{ab}) यस्तु मेऽभिमत कामस्त्वत्त प्राप्तुमभीप्सित ।
(3^{cd}) यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छ्रूयतामिति ।
(4^{ab}) यज्ञसिद्धिकर किंचिदास्थितोऽस्मि महद्व्रतम् ।
　न क्रोद्धव्य मया तत्र कस्यचिद्भुवि भूपते ।
(5^{ab}) व्रते चाप्यसमाप्ते मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।
(5^{ef}) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरेणाभ्यवर्षताम् ।
(6^{ab}) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामह नियमयन्त्रित ।
(6^{cd}) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्द्रष्टु त्वामभ्युपागत ।
(7^{ab}) न हि मे क्रोधमुत्स्रष्टुं क्षम तत्र कथचन ।
(7^{cd}) ईदृशी यज्ञदीक्षासौ मम तस्मिन्महाक्रतौ ।
　त्वत्प्रसादादविघ्नेन प्रापयेय क्रियाफलम् ।
　त्रातुमर्हसि मामार्तं शरणार्थिनमागतम् ।
(8^{ab}) तवोस्तु प्रतिषेद्धार राम सत्यपराक्रमम् ।
(8^{cd}) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।
(9^{ab}) शक्तो ह्येष मया गुप्त सहजेन च तेजसा ।
(9^{cd}) निहन्तुं समरश्लाघी स्रष्टारमपि रक्षसाम् ।
(10^{ab}) श्रियं चास्मै प्रयच्छामि तेनोपलम्भमन्विते ।
(10^{cd}) त्रयाणामपि लोकाना येनाजेयो भविष्यति ।
(11^{ab}) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातु नराशनौ ।
(11^{cd}) हन्तु चैतौ न चान्य स्यादन्य उत्सहते पुमान् ।
(12^{ab}) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालपाशवशं गतौ ।
(12^{cd}) रामास्त्रबलनिर्दग्धौ पतिष्येते हतौ युधि ।
(13^{ab}) स्नेहं चैव त्वया कार्यो राम प्रति कथंचन ।
(13^{cd}) अहं ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।
(14^{ab}) वेद्म्यमोघपराक्रम राममहं सत्यपराक्रमम् ।
(14^{cd}) वसिष्ठश्चापि वेदैनं योऽस्य यद्बल एव च ।
(15^{ab}) यदि धर्मयशोलाभमभिकाङ्क्षसि पार्थिव ।
(15^{cd}) ततो राम प्रयच्छैकं यदि वा श्रद्दधासि मे ।
(17^{cd}) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।
　हन्तव्यौ तत्र पुत्रेण रामेणाद्भुतकर्मणा ।
(16^{ab}) यदि तेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्त नराधिप ।
(16^{cd}) वसिष्ठप्रमुखा सर्वे ततो रामं विसर्जय ।
(18^{ab}) नात्येति काल कालज्ञ यथा यज्ञस्य मेऽनघ ।

(18cd) तथास्तु कुरु भद्र ते शङ्किष्ठा मा च पार्थिव ।

20 इति हृदयविदारण तदानीं
मुनिवचन तदथो स शुश्रुवान् ।
नरपतिरभयत्ततो महात्मा
व्यथितमना प्रचचाल चासनात् ।

[Though Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(l 1) V3 ईदृश (for सदृश) B4 इषित (for ईरितन्) —(l 2) Ñ2 V3 D13 सौरवद्य (V3 °शे), V1 B3 (m also as above) 4 सौरेवंशे, B1 (m also) सूर्यवंशे (for सौरे वंशे) V1 ते is repeated wrongly in अभिजातेन V3 -सह, B1 *द्य (for -वद्य) —(l 3) V2 त्व (for तु) D13 [ऽ]भिहित (for [ऽ]भिमत) V4 प्राप्यम् B1 प्राप्त (for प्राप्तुम्) V2 °प्सित, B1 ह्नीप्सित (for अभीप्सित) —(l 4) V1 तद् (for यद्) V1 2 श्रूयताम्, B4 श्रूयेताम् (for श्रूयताम्) D13 मम (for इति) —(l 5) V4 आ*तोऽस्मि (for आश्रितोऽस्मि) V1 महाद्भुत V4 महद्भुत, B3 D13 महाद्भुत (for महद्व्रतम्) V3 आश्रितो महदद्भुत (for the post half) —After 4ab, D12 ins l 6 —(l 6) V1 कोऽद्य* (for कोऽद्यन्य) V3 त्वया, D11 भवेत् (for मया) V2 भूरि° V3 °भूपति D11 चैव° D13 दीक्षितेन वै (for भुवि भूपते) —For 5ab, D11 subst l 7 —(l 7) D13 यज्ञे (for मने) D10 चैव (for चापि) D13 समाप्ते (for [अ]समाप्ते) V1 वै (for मे) D12 पापकारिणौ (for राक्षसाधमौ) —(l 8) V3 यज्ञम् (for वेदीम्) B4 अभ्ये* (for अभ्येत्य) B4 [अ]भ्य° (for [अ]भ्य वर्षताम्) —For 6ab D11 subst l 9 —(l 9) D11 तथा (for ऽसकृद्) V2 तावद्, D10 ता* (for ताभ्याम्) D11 तस्मिन् (for अह) V1 *क्षिप्त V3 -ताद्रित V3 B1 -मन्त्रित D11 विस्तरे (for -यथित) D13 नियममाश्रित —(l 10) Ñ2 D10 12 अना° B3 उप° (for अपक्रम्य) Ñ2 V3 B2 4 D10 अभ्यु (D10 सत्तु)पागम V1 अ*° D13 अधु° (sic) (for अभ्युपागत) —(l 11) V3 न हि क्रोध समुत्सृज्य (for the prior half) V2 B1 क्षमत् (for क्षम) B4 न किंचन (for कथचन) —After 7, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins l 12 14 —(l 12) V2 तादृशी (for ईदृशी) Ś1 D1-3 5 7 11 °क्षा सा D9 °क्षा च D12 °क्षायां (for यज्ञ दीक्षायौ) Ñ1 V D13 तत्र D9 [ए]तस्मिन् (for तस्मिन्) D11 तमा° (sic) (for महात्मनौ) —(l 13) D11 स्वप्रमा*द् (for स्वप्रमाणाद्) D1 मायर्येषु D5 7 माप्नुयां हि (for माप्नुयेय) —(l 14) D13 पातुम् (for मन्तुम्) Ś1 D5 11 राजन् (for आर्ते) Ś1 Ñ2 B3 (m also as above) D5 11 13 शरणागतम् (for शरणार्थिनम्) —(l 15) Ñ1 V1 2 4 B1 4 त(V1 स्त)योरस्तु (for तयोरस्तु) V2.3 B4 °थार्थं (for प्रतिषिद्धा°) V1 शुच° V4 °परायण (for स्वपरायणम्) —(l 16) B4 क्षिप्र (for तत्र) —(l 17) V1 [ऽ]पि (for हि) V4 स्वयाद्गस (for मया गुप्त) V1 3 येतन्मा (for वत्स्या) —(l 18) V1 निन्नु (for निहन्तु) V3 अमर (for समर) V4 दन्तारन् (for प्रहरन्) —(l 19) Ñ2 V1 B3 (m also as above) D10 प्रदास्यामि (for प्रयच्छामि) —(l 20) V1 D10 °जय्यो V2 अप्रधृष्यो, V4 येन बध्यो (sic), B2 याम्या श्रेयो D13 जयार्थे यो (for येनाजेयो) —(l 22) B3 (m also) छेत्तु (for हन्तु) Ñ2 च तौ V1 B1 चेमौ V2 एतौ V4 तौ वै (for चैतौ) D13 तेषां च नान्य कातु स्याद् (for the prior half cf 11c in D7) D13 योद्धुम् (for अय) V2 तत्सहते (for उत्सहते) —(l 23) D13 च (for तु) V2 सुरासौ (sic) (for दुरासदौ) —(l 24) V1 निर्दं* (for निर्दग्धौ) V1 हतोष्वधि (sic) (for हतौ युधि) —(l 25) V1 भिन्ने°, V3 भीतिर्न वै V4 भिन्नेतेव B3 °चैव (for भीर्ने चैव) V3 कदाचन (for कथचन) —(l 26) V1 3 B1 2 (B3 m also as above) तौ (for ते) —(l 27) V2 वेद्यमेव (for वेद्यमोघ) —For 14cd, M4 subst l 28 —(l 29) V2 B4 धर्मं (for धर्मे) D13 राघव (for पार्थिव) —(l 30) B4 [ए]न (for [ए]क) V3 न (for वा) Ñ1 *दधासि° V1 *दंवासि मे (sic) V3 [अ]श्रद्धासि°, V4 श्रद्धा** B4 °वै (for श्रद्धामि मे) —For ins see below —For 17cd, M4 subst. l 31 —(l 31) V3 दशरावे च (for दशरात्रेण) V3 D13 transp मे and यज्ञो —M4 ins l 32 after 17 —(l 32) V3 यदि (for तव) —M4 subst l 33 for 16ab —(l 33) V3 4 D10 M4 [इ]मे (for मे) M4 [अ]पि (for ऽपि) V3 च (for ते) V1 4 जनाधिप (V4 °प) (for नराधिप) —(l 34) V3 तदा (for तनो) D13 विसनये (sic) (for विसर्जय) —(l 35) V1 B3 नाम्येति (for नारयेति) V1 काल च (for कालज्ञ) B3 marg. यथा यज्ञ in यथा यज्ञस्य —(l 36) Ñ1 [आ]शु** V3 [अ]थ कुरु B1 स्व कुरु (for [आ]शु कुरु) V4 भद्रस्ते (for भद्र ते) V1 [अ]थ (for च) V3 न शङ्किष्ठाश्च V3 B3 4 D10 मा शङ्किष्ठाश्च (by transp) V4 मा शङ्किष्ठा कदाचन (for the post half) —For 20 D11 subst l 37 38 —(l 37) Ñ1 V1 B3 तदा V2 तु तदा (hypermetric) V3 D12 तदा वै (for तदानीं) —(l 38) Ñ2 तथा V3 वितथ च V4 च ततश्च B1 स तदा तु B4 तदा स D11 स ततोऽत्र (for तदथो स) V1 मुनिवचन स तथा निशम्य दीन V3 मुनिवचन स यथार्थत श्रुतवान् —(l 40) V3 प्रचचार (for प्रचचाल) B3 चाम्नात्त B4 आसनात् (with hiatus) (for चासनात्) —After l 40 D13 ins 565*]

—After l 30 B3 ins

567* विना रामेण सत्कार्यं न च सिद्धिर्भविष्यति ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदिकाण्डे, D3 अयोध्याकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 2 5 10-12 विश्वामित्रवाक्य (V1 °त्र गमने), D3 7 कौशिकवाक्यं D9 विश्वामित्रागमनो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V2.4 B1 4 D3 5 11-13 om Ñ2 B2.3 D9 10 22 V1 24 V3 21 D1 7 17 D2 अष्टादशम ; D6 14 T1 2 G1 2.4 M1 एकोनविंश , T3 एकोनविंशतितम , G3 M3-4 एकोनविंशति (M3 4 °दम्), D1 एकोनविंशतितम 19 D4.8 एकोनविंश 19 D13 इत्यार्षे रामा-याण्डकाव्ये मित्र-नाम (dash indicates lacuna)

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४

अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T3 begins with श्रीरामः शरणं मम. V3 wrongly transp. 1—6^{b} before I. 20. 1.—^{a}) Ñ V B D10 13 M4 व्यथितो राजा (for राजशार्दूलो).—^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र(M4 °श्रो)वचस्तदा.—^{c}) Ś1 D5.11 12 आसीन्निश्चेष्टः; Ñ V B D10 13 M4 इव निश्चेष्टो; all Cs इव (Ck एव) निःसंज्ञः (as in text) D1–3 7 बभूव विमनाः ग्रस्तः (D1 सद्यः).—^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स दीनम् (for संज्ञावान्). Ñ V B D10 13 M4 ध्या(M4 भू)त्वेदं वाक्य(V3 इद as in text)मब्रवीत्; T3 विश्वामित्रमथाब्रवीत्; Ct as in text (for ^{d}).

2 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1.3 5 7.10 11.13 M4 [ऽ]यं; Cg as in text (for मे). D2 ऊनषोडशसंवर्षोय (sic).—^{b}) Ñ V B D10 11 13 M4 अकृ(V1 °ष्ट)तास्त्रश्च मे सुतः.—^{c}) G4 स (for न). Ś1 D5 12 G4 युद्धे (for युद्ध-) Ś1 चास्य; T3 अम्य (sic) (for अस्य).—^{d}) D11 [आ]सी**; T3 वक्ष्यामि (sic) (for पश्यामि).

3 D3 om. 3.—^{a}) Ñ V B D10 13 M4 त्व(D13 चा)क्षौहिणी; M3 °हि* (for अक्षौहिणी). Dt D6 8 सेना; M3 *र्णा (for पूर्णा).—^{b}) all Cs यस्याहं (as in text). T3 प्रभुर् (for पतिर्). Ś1 D1 (marg. as in Ñ also).3 6.7 12 यस्याः पतिरहं प्रभो; Ñ V B D10 11 13 M4 बलस्य मम दुर्जया.—^{c}) D4 सेनया (for अनया). Dt D6 8 सहितो (for संवृतो) M3 भूत्वा (for गत्वा).—^{d}) D4 T3 योत्स्येऽहं; Cg as in text (for योद्धाहं) M3 *शाचरैः.—For 3^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst.

568* तया परिवृतो युद्धं दास्यामि पिशिताशिनाम् ।
[Ś1 युद्धे (for युद्ध)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst.

569* अनयाहं वृतस्तत्र योत्स्यामि पिशिताशनैः ।
[Ñ1 illeg. up to वृत. B2 तु (for [अ]हं). B4 तेन (for तत्र).]

4 ^{a}) Ñ V B1–3 D10 13 M4 सन्ति; B4 अति; Cm g as in text (for इमे) Ś1 D1–3 5 11.12 हि शूरा (D3 transp.) (for शूराश्च). Ñ V B D10 M4 मे योधाः; D13 बहवो; Cm g as in text (for विक्रान्ता). D7 इमे शूरा द्विविक्रांता (sic).—^{b}) Ś1 D5 शस्त्र-; D12 शास्त्र; T3 मेत्र; T3 मेस्तु (for मेऽस्त्र-). Ñ V B D10 M4 कालान्तकयमोपमा; D13 भृत्याश्च मुनिसत्तम; M3 °मे शस्त्रकोविद.—D13 om. 4^{c}–6^{b}. Ś1 D1–3. 5.7.12 om. 4^{cd}.—For 4^{cd}, Ñ V B D10.11 M4 subst.:

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यान्त्विति ।
[Ñ1 स तया (for ते मया). V3 प्रति- (for सह). V1 यां* *; V2–4 D11 M4 यांतु वै (V4 M4 ते); B1 यास्वपि (for यान्त्विति).]

5 D13 om. 5 (cf. v.l. 4). Ñ V B D10 M4 om. 5^{ab}.—^{a}) Ś1 D5 11 12 चैव; D1–3 7 चैषा (D2 °षो) (for एव).—^{c}) Ñ V1 3 4 B D1–3 5.7 10–12 प्राणा (for प्राणान्). Ś1 Ñ V1.2 4 B D1 5 10 M4 ध(M4 ह)रिष्यति; V3 धरिष्यंति; D2 3 7 11 भविष्यं(D3 °ष्य)ति; D9 (before corr.) धरिष्यामि; D12 धरिसूत्ति (sic); Cm t as in text (for धरिष्यामि).—^{d}) Ś1 Ñ V B D1 5 6 10 12 M4 युध्य(Ś1 V4 M4 °ध्यं)तो मे (V4 °ति मे; D6 °मानो; M4 °तो न) (for तावद्योत्स्ये). V4 B2 M4 निशाचराः. D2.3 7 योत्स्यतो (sic) मम राक्षसैः; D11 युद्धं चैव भविष्यति; M2 तावद्यो***चरैः.

6 Ś1 D5 12 om. 6 D13 om 6^{ab} (cf. v.l. 4).—^{a}) D1 2 7 अविघ्ना; D3 अविद्या (for निर्विघ्ना). Ñ V B D10 M4 अविघ्नं (Ñ1 °घ्ना) व्रत(V1 व्रूत; V4 तत्र)चर्यायास्; D11 अविघ्नं ब्रह्मचर्याय.—^{b}) Ñ V B D1–3.7.10 11 M4 तावत्तव (Ñ2 V2 °त्र; D3 °*; D11 M4 तव तावद्-)भविष्यति.—D2 3 7 om. 6^{cd}.—^{c}) Ñ V B D1.10 11 13 M4 स्वयं; D9 अत्र (for तत्र). G2 4 M2 [आ]गमि (M2 °*)ष्यामि.—^{d}) Ñ V B D1 10 11 13 M4 न रामो (V1 °त्मा; V3 transp.; D11 न रामो हि [hypermetric])गंतुमर्हति (B1 °सि).

7 ^{a}) T3 -वीर्यश्च (for -विद्यश्च). Ś1 D1–3 5 7.11 12 बालो ह्ययमनीकेषु; Ñ V B D10 13 M4 बालो(V3 रामो)यमकृत च-(B4 °तस्ते [sic])श्च.—^{b}) G4 स (for न). Ś1 D1.3 6.7.11.

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११

12 जानाति, D2 चाजाति (sic) (for च वेत्ति) D7 * * थल —After 7^{ab}, B3 ins

571* न च किंचिद्विजानाति राक्षसानां बलाबलम् ।

—^{c}) T3 [अ]रि (for [अ]स्त्र) D4 शिक्षा, D9 शिक्षा (for -बल) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 न चा(Ś1 हा, D1 दा)स्त्रे परमैर्(D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, Ñ V1 3 4 B3–4 D10 न चासौ दा(V1 °क्षा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र कुशलो * *, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D13 न राक्षसास्त्रकुशलो —^{d}) D5 12 बुद्धि, D11 तत्र (for युद्ध) —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [अ]पि, G4 [आ]सा, Ck as in text (for [अ]सौ) T1 repeats रक्षसा —^{f}) Ś1 Dt D1–3 5–8 11 12 राक्षसा, D4 ते भृशं (for ते ध्रुवम्) —For 7^{ef} Ñ V B D10 13 M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽस्य कूटयोधिषु ।

[B4 om M1 [अ]य (for च) V3 [अ]मी M4 वै (for 5य)]

8 ^{a}) G3 °युक्तो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो). D3 [अ]पि (for हि) Ñ V B D10 13 M4 रामेणाह विहीनश्च (V3 °स्तु) —^{b}) D11 * हूर्तम् M2 मुहूर्तम * * त्सहे —^{c}) B4 D2 7 9 11 13 14 G4 जीवित्त (G4 °तान्) (for जीवितु) D5 9 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 Ś1 transp 9 and 10 Ñ V B D1–3 5 10–13 read 9 after 11 M4 (om 11^{cd}) after 575* —^{a}) D1 यथा हि, G1 missing M2 Ck अथ वा, Cm t as in text (for यदि वा) M3 राघवान् (for राघव) M2 * ह्मन् —^{b}) D4 6 अर्हसि (for इच्छसि) D3 सुसुव्रत (by ditto) D11 सुव* (for सुव्रत) —For 9^{ab} Ñ V B D10 13 M4 subst

573* यद्यर्थं यदि नेतव्यो रामो वैष त्वया मुने ।

[M4 चैव (for यदि) B1 D13 राम एष, B2 रामोय वै, M4 यदि रामस् (for रामो वैष) B4 महा (for त्वया)]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -बलोपेतं, Ñ V B D10 13 M4 -बलोपेतस् (for -समायुक्त) —D4 reads 9^{d} in marg —^{d}) Ś1 D5 सार्धमसु, D1–3 7 11 °वन, D4 9 T3 G3 M3 च सहितं, D13 सार्धमसु, D14 T1 G1 2 M1 च सह (by transp)तं, T2 वा सह त (for सह च त) Ñ V B D10 13 M4 तदा (Ñ1 V2 –4 B1 D13 M4 °तो) यातु मया सह, M मां चापि सहित नय

10 D7 om 10 and 11 Ś1 transp 10 and 9 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 नव, Cm g k t as in text (for षष्टिर्) Ś1 -सहस्रासु (for -सहस्राणि) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 G3 M3 4 transp जातस्य and मम Ñ V B D10 13 साम्प्रतं, D5 कौशिक, M4 सम्प्रति (for कौशिक) D3 मम प्राप्तस्य कौशिक —^{c}) Dt D6 8 T3 Ct कृच्छ्रेण, G1 2 यत्नेन, Cr m g tp as in text (for दुःखेन) ❀ Ck दुःखं व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम् । ❀ D6 उत्पादित (for उत्पादितश्च) Ś1 D1–3 5 10 दुःखेनोत्पादिताश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hypermetric] D13 °श्चे *) —^{d}) D1 मया ते मे कथंचन, G4 रामं नेतुमिहार्हसि —For 10^{cd}, B2 D11 subst 574*

11 Ś1 D7 om 11 (for D7 cf v l 10) B2 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{a}) T2 च, T3 तु (for हि) —^{b}) G3 (before corr) प्रीत (for प्रीतिः) D4 (before corr as in text) 9 पारमिका, Cg k t as in text (for परमिका) B2 D1–3 प्रीतिरत्र (D1 °र्थत्र) हि मे परा (B2 सदा, D1 पुरा), D5 11 प्रीतिरत्र परा मम D12 प्रीति पराक * * *, T2 रामे प्रीति परा मम, Cr m k as in text (for ^{b}) D11 ins l 6 of 575* after 11^{ab} —For 10^{c}–11^{b} Ñ V B D10 11 13 M4 subst (B2 D11 subst for 10^{cd} only)

574* कृच्छ्रेणोत्पादिता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणैः प्रियतरा ब्रह्मन्समैते देवरूपिण ।

[(l 1) D11 दुःखेन (for कृच्छ्रेण) V3 वैते B2 [ए]वैते M4 चेमे (for चैते) —(l 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1 मम * V3 4 यतो मे M4 ममेमे (for समैते)]

Ñ V B D10 11 (reads l 6 after 11^{ab}) 13 M4 cont D1 ins after 11^{ab}

575* पुत्रैर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मतिः ।
त्यक्त्वा चान्यान्सुतान्रामे प्राणाः सम्प्रति मे स्थिताः ।
गुणाभिरामे लोकस्य सोमवत्प्रियदर्शने ।
उदारगुणसंपन्न मनोहृदयनन्दनम् ।
प्राणैः प्रियतरं पुत्रं न मे त्वं नेतुमर्हसि ।   [5]
प्रणिपत्य च याचे त्वा कृपणः पुत्रलालसः ।

[(l 1) D11 पतैर् (for पुत्रैर्) —(l 2) V1 om त्यक्त्वा V3 [अ]न्यांश्च (for चान्यान्) D1 M4 अतीत्यैतान् (for त्यक्त्वा चान्यान्) D13 प्राण (for प्राणाः) D1 M4 transp रामे and प्राणा V2 °सुता D1 स° D13 °स्थित (for मे स्थिता) B4 त्यक्त्वा चान्यान्रामेण (submetric) D11 सुते रामे महाबाहो (for the prior half) —(l 3) Ñ1 गुणा*° Ñ2 V1 2 B1 4 D13 °रामो V3 B2 °राम (for गुणाभिरामे) V4 * * वत् (for सोमवत्) Ñ2 V1 B1 D10 13 -दर्शन B2 -दर्शन (for दर्शने) V2 सोव मे प्रियन्दन V3 प्रिय प्रीतिपरायण (for the post half) —(l 4) V2 सर्वलक्षण D11 तदेव गुण (for उदारगुण) —(l 5) D11 °तम (for प्रियतर) V1 मे तु (sic) D1 11 13 राम (for मे त्वं) —D1 om l 6 —D11 reads l 6 after

किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

11^{ab}. —(l. 6) V B3 D11.13 M4 [म]पि (for च). D11 मन्त्र. M4 दृष्ट्वा (for दृष्ट). D11 -बालन . M4 -न्तास्ते (for -न्तान्न.). V3 मामाप च पुन पुन (for the post. half).] M4 reads 9 after 575*. —M4 om. 11^{cd}. —c) M3 missing ज्येष्ठे. D8.11.12 (as in text also)हि (for च). Ñ V B D10.13 ज्येष्ठ (V1 2 °ष्ठ) पुत्रे च मे रामे (B4 बाल्ये); Dt D6 8 Ct ज्येष्ठे धर्मप्रधाने च. —d) D3 om. न. Ñ V B D10.13 भगवन् (for न रामे). —After 11, Ñ V B D1–3 5 10–13 read 9.

12 a) Ñ V1.4 B D10.13 M4 read dual in place of plural. Ś1 D1.2.5 7.11.12 हि; Ñ2 B2 3 D10 तु (for च). V3 किंवीर्यौ राक्षसौ तौ च; V2 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic). —b) Ś1 D1–3.5 7.9 12 कथं°; D11 कुतस्त°; G3 च चैनान् (sic); Cg k.t as in text (for च के च ते). Ñ V B D10.13 M4 पुत्रौ कस्य कुतश्च तौ. —c) D3 7 कतिप्रमाणे (D7 °णा·). T2 किंप्रमाणाश्च; all Cs as in text (for कथंप्रमाणाः). Ś1 D1.5.12 के चैते; D2 के चैते; D6 चैते चै; T2 G1–3 M1 के चैनान्; Cr.m as in text (for के चैतान्). Ñ V B D10 13 M4 किंप्रमाणौ (V1 °णो)च कावेतौ (V2 कौ चैतौ; V4 तौ चोभौ; D13 तौ तद्वत्; M4 ते चैतौ [sic]). —d) Ś1 D2 9 11.12 राक्षसा; Ñ2 B3 D10.12 तद्वहि; V1 3 4 B2 4 राक्षसौ; V2 बुद्धि त्वं; B1 ज्ञानस्यौ; D1 त्वावद्य; D3 रक्षंतु; Cr.m g.t as in text (for रक्षन्ति). D3 रक्षति मुनिपुंगवः (sic).

13 a) V1 repeats 13^{a} after the first occurrence of 17^{ab}. D2 त्रि- (for च). —After 13^{a} (first time), V1 reads (for the first time) the post. half of 576*, then reads 17^{ab} repeating in its proper place. —b) Ñ V3–4 D10 13 तयो; V1 तया; M4 रणे (for तेषां). Ñ V2 4 B1.2 4 D10 13 रक्षसो:; V1 रक्षसा.; V3 B3 (before corr. as in Ñ) राक्षसो: (for रक्षसाम्). —c) Ñ1 मामकीयैर्; D3 संपद्वैर्घे (sic); D13 मामकैश्च (for मामकैर्वा). Ñ2 B3 D10 नरैर्; V2 रणे; B1 D5 बले (for बलैर्). V3 कथं च भविता युद्धं; B1 D1 मामकैर्वाबलैर्ब्रह्मन्; D12 सायकैर्वा * ते ब्रह्मन्. —d) Ś1 D12 मायया; V3 सर्वं वा; D1 5 माया (sic) वा (for मया वा). Ñ1 B2 3 D10 13 °योधिनो:; Ñ2 V1 4 B4 °योधिना; V3 B1 D2 4 M4 °योधिन: (for °योधिनाम्).

14 a) V3 त्वं; D6 missing (for मे). D3 त्वं सर्वं. B4 शं * (for शंस). —b) D1–3 5.11.12 यथा; D7 तथा (for कथं). D1–3 5 7.11.12 महा- (for मया). M2 रणे. Ś1 यथा ते राक्षसा मुने; Ñ V B D10 13 मया तत्र कथं तयो: (V1 तथा). —After 14^{ab}, Ñ V B D10.13 ins. :

576* यज्ञे ते प्रतिकर्तव्यं मामकः को च तौ मुने ।

[V1 यज्ञ्(submetric) (for यज्ञे ते). B1 °कर्तुं (for °कर्तव्यं). —V1 repeats the post. half here.]

—Ñ V B D10 13 om. 14^{c}–16. —d) D4 वीर्योत्सेका.

15 Ś1 Ñ V B D1–3.5.7.10–13 M4 om. 15 and 16 (for Ñ V B D10.13 cf. v.l. 14). —a) D14 T1 G M1–3 पुलस्त्य; Cg पौलस्त्य- (as in text).

16 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7.10–13 M4 om. 16 (cf. v.l. 14 and 15). —a) G1 ब्राह्मणा. —d) D9 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्बहुभिर्).

17 V1 repeats 17^{ab} here (cf. v.l. 13). —a) V2 (both times) मया (for महा-). Dt D6 8.13 श्रूयते च महाराज (D13 °वीर्ये). —b) Ś1 Ñ V (V1 both times) B2–4 D1–6 7.10–13 T2 M2.4 नाम रा(M2 °**)क्षसः; B1 T2 M3 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). —c) D11 शूरो (for साक्षाद्). D2 3 m वैश्रवणो° (D12 °मण) (for वैश्रवणभ्राता). —d) D2.5 वैश्रव (D5 °*)सो; D12 वि ** सो (for विश्रवसो). D6 11 मुने. —For 17^{cd}, Ñ V B D10.13 M4 subst. :

577* पुत्रो विश्रवसः क्रूरो भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp. the two halves. V1 transp. पुत्रो and क्रूरो. V3 सुतो हि विश्रवस (hypermetric); V4 पुत्रो वैश्रवस:; B2 missing (for पुत्रो विश्रवस). M4 साक्षाद् (for क्रूरो).]

18 M3 om 18^{ab}. —a) Dt D6 8 G1.3 M3 Ct यदा न(D4 G1.3 M2 तु) खलु, D3 सदा तु खलु; D14 यदा स्वयं*; T1 यथा°; T2 प्रधानः खलु; T3 स यथा खलु; M4 स चेत्ते खलु; Cm g.k as in text (for यदा स्वयं न). —b) G2 M1 अरिष्यति; M4 वृहद्बलः; Ct as in text (for महाबलः). —For 18^{ab}, Ś1 D1–3 5 7.11 12 subst. :

578* न खल्वसौ यज्ञविघ्नं तवाचरति दुर्मतिः ।

[Ś1 D5 तथा (for तव).]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१
स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२
कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।
बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३

On the other hand N V1 3 4 B D10 13 subst

579* न ते कश्चिन्न यज्ञस्य विघ्नहर्तास्ति रावण ।,
[V1 ** न B1 4 कश्चिन्न (B1 तु) (for कश्चिन्न)]
while V3 subst

580* महाबलौ महोन्मत्तौ देवदेवर्षितापन ।

—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 18^{c}–19^{b} —^{c}) D9 संबोधितौ (for सचोदितौ) D14 T1 G3 M1 द्वौ तु, T2 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —^{d}) Dt D6 8 च D4 9 T3 G1 2 वै (for तु) —After 18^{cd} M3 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 om 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) T3 [उ]क्తే (for [उ]क्तो) —^{b}) T3 तथा (for तदा) —^{c}) D9 [अ]ह (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 न शक्तास्तस्य D11 न सा कु(sic)स्तस्य T3 न हि शक्योस्मि M2 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 वय स्यातु D9 °*स्य (for स्यातु तस्य) D6 (before corr) दुरात्मना —For 19^{cd} M4 subst

582* प्रतिषेधं न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तस्मात् (for स त्वं) T2 धर्मज्ञो (sic) (for धर्मज्ञ) —^{c}) D1 3 7 मयि (for मम) Cm g k t अल्पभाग्यस्य (as in text) Ś1 D12 वै मंद°, D1 2.5 °भाग्ये(D5 °स्य)हि D3 7 चा बाल(D7 °ल्प)भावेपि D8 °भागस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from मम up to ^{d} in marg —^{d}) D9 भगवान् (for हि भवान्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 भवान्हि मम(D2 transp हि and मम D11 म *)दैवत —For 20 N V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बालपुत्रस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरु ।

[(l 1) B4 om त्व V1 राम (for बाल) V4 प्रसान (for प्रसाद) —(l 2) Ñ2 B2 (marg as in text) D10 [अ]सि (for हि) Ñ2 B1 भगवान् V1 भवास्म (sic) B3 4 भगव(B4 °वा)न (hypermetric) D13 भवान्न (for भवान्मे)]

21 V3 om 21^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 T2 3 G1 3 M4 -गो(D10 -गा)धर्वा (for -गन्धर्वा) —^{b}) D2 रक्षा (sic) D5 यक्ष (for यक्षा) D3 -राक्षस (for पतग) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोगणेप्यति (B2 °पु च) —^{c}) T3 रावण (for रावण) D14 योद्धु (for सोढु) —^{d}) Ś1 D2 5 7 11 12 मानुषा (for मानवा) D3 7 मुनि (for युधि) —For 21^{cd} N V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।
—*After 21* T2 ins

585* येन विक्रम्य वीक्षण दक्षिणो लोकपालक ।
निर्जितो धनुराज्यस्य साक्षाद्वैश्रवणश्च स ।
तस्मै राम कथ मह्यसेतुमर्हसि नार्हसि ।

22 ^{a}) Ś1 D12 महा Dt D6 8 G3 4 Ct स तु Cm g as in text (for स हि) D3 स हि वीय** **म् —^{b}) V1 आदद्य (sic) V4 आदातुम्, D9 (before corr न हि ते) नादत्ते T2 आधत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते) Ñ V B D10 11 13 M4 इति म श्रुत, Dt D6 8 °रावण D2 3 7 विश्रुत मया (for युधि राक्षस) Ś1 D1 5 12 आददा(Ś1 °धा)ति सुधा(D12 °वा)रिव —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 सार्धं (for चाहं) Ś1 शक्ता स्म Ñ V1 3 B1 3 D10 11 13 शक्ता स्मो V4 शक्ता*, B4 शक्तोसौ D1 3 7 शक्तास्मि (D1 3 °स्म) D5 12 M4 शक्ता स्म, T3 शक्तोसि (for शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 D12 सयुगे D1 3 5 7 संयुगे D9 संयोक्तु (for संयोद्धु) D3 बलौ (for बलै) Ñ V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्य(D11 °*)विधा(V3 4 °निपा B2 °निधा)तिना(V3 °न) —After 22^{cd} Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 ins

586* अथवा लवणो नाम यज्ञहा त मधो सुत ।
[D1 अथ* Ś1 D1 3 5 7 12 M4 लवण ब्रह्मन् V3 B4 रावणो° (for लवणो नाम) V3 यज्ञमय (for यज्ञहा) V4 सुन (for सुत) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यज्ञघ्न(D11 °घ्नो) मधुन (D12 °ना) सुत (D11 °त) M4 यज्ञघ्न वै मधो सुत (for the post half)]
—N V B D10 13 om 22^{e}–23^{b} Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 22^{ef} —^{e}) D9 सकालो (sic) (for सबलो) —^{f}) T3 सबलो Ct as in text (for सहितो)

23 Ñ V B D10 13 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) D5 M4 कथयस्व (M4 °सि) G1 3 कथस्विद् (for कथमपि) Ś1 D1 3 7 12 कथयस्वा(D1 °श्वा)मरप्रख्य(D7 °प्र) D11 कथयस्वाथ म ब्रह्मन् Ct as in text (for ^{a}) —Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 om 23^{bc} —^{b}) T3 संग्रामागा*कोविदं —^{c}) M2 पुत्र (for बाल) Ñ V B D10 13 तव रिन विक्रोश्यामि —^{d}) Ś1 पश्यसि D1 3 5 7 11 12 M4 मोक्ष्यसि Ct as in text (for दास्यामि) Ñ V B D10 13 पु(D13 पि)त्र सोऽपि हि (V3 वि)दुर्जय M2 3 राघवा(M3 राघव)सेतुमर्हसि

अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्गणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

---

24 D7 om (hapl) 24 —ᵃ) Ñ V B D10 13 अथ कालतत्प्रत्यौ, D5 अथ काले क्षमौ युद्धे —ᵇ) Ñ V1 2 4 B D10 13 पुत्रौ, Cg as in text (for सुतौ) —For 24ᵃᵇ, Ś1 D1 3 5 11 12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।
[D11 कालांतरोपमौ]

—Ñ V B D10 13 om 24ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 तौ हि, D1–3 5 11 12 मूर्तिं, G2 M1 4 तौ तु (for तौ ते) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 11 12 न ते, Dt नै * ,; D2 * ते, Cm t as in text (for नैव) D4 5 T2 3 G1 3 M3 [अ]हं सुतं, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न मोक्ष्याम्यहमात्मजं —After 24 D6 M3 4 ins

588* तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ दैत्यकुलोद्वहौ ।

[No comm M3 4 तु (for हि) D5 यक्षस्य (for राक्षस) M3 जातौ दैत्यकुलोद्भवौ M4 °वीर्यकुलोद्भवौ (for the post half)]

25 ᵃ) V2 सुवीरश्च, D1 मारीचिश्च (for मारीचश्च) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D10–13 विप्र (V2 °श्च)ते (Ś1 वै, V2 B1 तौ, D11 च, D12 चैव [hypermetric]) कुशल (V4 °ला, D11 °लो)सह (V3 सह, V4 B1 सह्य, D11 यदि), D1–3 5 7 विप्र तौ यदि युधेत —After 25ᵃᵇ Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 ins

589* तथापि न विमोक्ष्यामि पुत्रं राम प्रसीद मे ।
तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(l 1) Ś1 D12 च मोक्ष्यामि V1 विप्र (for राम) —Ś1 D2 13 om l 2 —(l 2) D11 -कन्यायां (for -कन्यायां) V2 विश्रवितौ (for मायाविनौ) For l 2 cf 588*]

—ᶜ) M4 ताभ्याम् (for तयोर्) Dt D6 8 तयोरन्यतर योद्धु (D9 बाहुं) —ᵈ) Dt D6 8 यास्यामि D9 M2 3 योद्धास्मि Cm as in text (for योद्धा स्यां) T3 °जन, G4 सु°, M3 °द्रूणे M4 °न्मुने (for ससुहृद्गण) —For 25ᶜᵈ Ś1 D2 11 12 subst while D1 5 cont after 591* D3 7 after 592*

590* एतदन्यतमौ वा तौ योद्धास्मि ससुतो मुने ।

[D1 2 एताव D5 एवम् D11 एषाम् (for एतद्) D11 अन्यतम (for °तमौ) D2 3 7 11 12 [अ]पि (for तौ) D1 नियतो D3 7 युतो (for ससुतो)]

On the other hand Ñ V B D1 3 5 7 10 13 subst

591* एष मन्यतमं हित्वा प्रतियोत्स्यामि सद्युगे ।

[V4 एनाम् (for एषाम्) V2 अन्यतमौ (for °तम) D1 चैव (for हित्वा) D3 5 7 रामाद्ते (D5 °मते)पामन्यतम (for the prior half) D3 7 °दास्यामि D5 न प्रदास्यामि (for प्रति योत्स्यामि) D1 5 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont while Dt D6 8 M3 4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्तं सह बान्धवैः ।

[D3 7 repeat 592* (var) after 590* D5 अधुना (for अन्यथा) Ś1 D1 6 11 न तु (D1 transp D5 ननु)एष्यामि, V1 स पुने° (sic) V2 [अ]हमुपे° V3 D10 स न ने° (D10 तु ने), B4 त्वानुने° D3 7 °यास्यामि (for the first time) त्रुपि मस्यामि (for the second time) D12 न तु यास्यामि D13 तु तु मेष्यामि (sic) (for त्वनुनेष्यामि) Ś1 D1 5 11 12 भगवन् M4 धर्मज्ञ (for भवन्त) Ś1 D1 5 12 जयमात्मन B2 D3 7 (both first time) transp सह and बान्धवै Dt D6 8 10 M3 सहबान्धव D3 7 (both second time) चक्रमात्मन (D3 °*) D11 क्षयमात्मन (for सह बान्धवै) After 592* D3 7 read 590*]

Dt D6 8 11 M3 4 cont while D4 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाद्द्विजेन्द्र
कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्युः ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्तः
समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्निः ।

[(l 1) D11 ज * नाद् —(l 2) T2 °सुतौ (sic) M1 ° * सुत (for कुशिकसुत) D6 °विवेष D11 तु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(l 3) M4 सुखुतम् (for सुहुत) D4 marg D11 मखेषि G1 2 मखाग्नि M4 महाग्नि Cg t समिद्भिर् (for मखेऽग्निर्) D11 चाज्य (for आज्य) —(l 4) D11 समनरो (for समुज्ज्वलितो) D11 यथा हि (for महर्षि)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D5 10 11 om V B आदि°, D1 3 7 अयोध्या° —After (V4 before) Kanda name V1 4 B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–12 दशरथवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 D3 5 11 13 om both Ñ2 B2–4 D9 10 23 V2 25 V3 22 D1 7 18 D2 19 (as in text) D6 S विंश (G4 °शत्, M1 2 4 °शति) Dt D4 8 14 विंश 20 D13 —काण्डे—थवाक्य (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः, M3 श्री .... म

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७

20

1 T3 begins with श्रीराम शरणं मम —^{a}) B4 श्रुत्वा तद् (by transp) —^{b}) Ñ1 स्वयाकुला°, Ñ2 V B D10 13 M4 -व्याकुलिता°, D1 3 7 °कुले(D3 °*)क्षण (for पर्याकुलाक्षरम्) —^{d}) D3 7 महामतिं (D3 °ति), D13 महापतिं (for महीपतिम्)

2 D10 om 2 —^{a}) T3 °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) Ś1 D1–3 5 7 12 करिष्यामि प्रति (D2 °वि)ज्ञाय Ñ V B D13 पूर्वं करिष्य (D13 °ष्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D11 करिष्यामीति संश्रुत्य —^{b}) Ñ2 B1 3 दातुम् V2 4 D6 11 T3 (after corr *sec m* as in text) G1 3 6 हतुम्, D9 (before corr) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ2 V4 B1 3 D9 (before corr) G1 अर्हसि (for इच्छसि) —^{c}) Ś1 अयुक्तो, M3 अनुक्तो (for अयुक्तो) V4 राघवेणोपयुक्तोयं (sic) —^{d}) N V B D13 T3 M4 सत्य(V2 °वा)धर्मे, D11 सत्यस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ2 V1 2 B2 3 (m as in text also) 4 -व्यतिक्रम, all Cs as in text (for विपर्यय)

3 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B Dt D(except D4 11) M4 Cg t यदि V2 4 न हि, Cm as in text (for यद्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 त्वं, Ñ V B D10 13 M4 [तु]तत्, Cm g t as in text (for इद) Ś1 D1 3 5 7 9 न क्षमो(D2 °मी), V1 B3 ते क्षय, D11 नेच्छसे, D12 रक्षसे, T3 ते क्षमा, M3 च क्षम Cm t as in text (for ते क्षमं) D11 दातु (for राजन्) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 हीनप्रति(D12 °*)ज्ञ(D3 5 12 °ज्ञ), T3 °प्रतिज्ञ, Ch as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D9 काकुत्स्य Ñ V2–4 B D10 13 M4 मिथ्या(V2 M4 °थ्या)प्रतिज्ञां कृत्वेमां (V2 त[sic] मत्वा), V1 मिथ्याप्रतिज्ञं कृत्वा मा —^{d}) Ñ V B D10 13 सुतै (Ñ1 m) सह, Dt D6 8 Ct सुहृद्वृत, D1 सु° (for सबान्धव) M4 सुखी सह [तु]नैर्भव

4 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 M4 तस्माद् (for तस्य) Ñ1 दो*-, B4 क्रोध, Cr g as in text Cm कोप (for रोष) Ñ1 V2 3 B2–4 D10 13 °तात्तु, Ñ2 °ताग, V1 परीतद् (submetric) V4 °तागाद्, B1 -परीक्षात्तु (sic) (for -परीतस्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र न्महौजस —^{c}) D12 चचार (as in text also) (for चचाल) Ñ1 मीता, D11 कृत्स्न (for कृत्स्ना) Ñ2 V B D10 13 M4 पृथिवी सी(V1 *)ता —V3 reads 6^{b} for 4^{d} repeating it in its proper place —^{d}) Ś1 V1 2 4 B2–4 सुराश्च भयमाविशत्, Ñ B1 D1–3 5 7 10–12 M4 सुराश्च (D1 3 7 °राणा) भयमाविश(D11 *)त्, Dt D6 (after corr *pr m*) 8 देवाना च भय महत् ❀ Ck सुरान्भय प्रविशुरिति (प्रविवेशेति) । ❀

5 ^{a}) Cm g k t त्रस्तरूप (as in text) D4 स (for तु) Ś1 D1–3 5 7 11 12 क्रोधाग्नि(D11 °ग्नि[sic])भूत त ज्ञात्वा (Ś1 D12 विज्ञाय [as in text] D11 ज्ञा था च), N V B D10 13 M4 कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ1 V B2 M4 मत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ V1 4 B2 3 D3(after corr) 10 12 13 M4 जगन्मैत्रो, V2 3 B4 D1 3 7 जगन्मित्रो, B1 जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V B D1–3 5 7 10 13 M4 महामुनि D12 विश्वामित्र महामुनिं —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 धृतिमान् (for नृपतिं) D1 सुमनी Ś1 D1–3 5 7 11 12 धीमान् (for धीरो) —^{d}) Ś1 D11 (m) 12 नृपम् D1 3 5 7 इदम् (for वाक्यम्) —For 5^{cd} Ñ V B D10 13 M4 subst

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ।
[Ñ2 B3 D10 वीक्ष्य (for वाक्य)]

B3 cont

595* दिव्यज्ञानेन भविष्य ज्ञात्वा चैव महामुनि ।

6 V3 reads 6^{b} for 4^{d} for the first time repeating it here —^{b}) Ñ V1 3 4 B D10 13 स्वयं (for [इ]वापर) —^{c}) D4 द्युति° (for धृतिमान्) Ś1 D12 सत्यव न् (D12 °मान् [sic]), D4 सुप्रभ (for सुव्रत) Ś1 D5 12 धीरो, D1 धीरो, D2 3 7 वी(D2 धी)र (for श्रीमान्) Ñ V1 3 B D10 13 M4 सत्यवाक्सतत भूत्वा, V4 त्व चैव सत्यवान् त्वम् (sic) D11 प्रतिश्रुत्य दद सीति —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 ना (V4 ख)नृत (for न धर्मं) Ñ V B1 3 4 D13 M4 धर्तुम् B2 D10 कर्तुम् G1 3 हतुम् (for हातुम्) Ś1 D11 इच्छसि D3 अर्हति

7 D3 om (hapl) 7^{ab} and l 1 of 596* B3 repeats 7^{ab} after 598*, as in D1 —^{a}) D1 3 5 7 11 विख्यातो —^{b}) Note hiatus between धर्मा मा and इति ❀ Ch धर्मात्मा इतीति । असन्धिश्छान्दस । ❀ —Ś1 D1 3 5,

संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०
एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

7 11 12 [इ]ति यशोधनः (D1 3 5 7 °गतः; D11 °धुना); D9 सुधि राघव, T2 G2 4 M1-3 °राघव; M4 [इ]ति महीपते (for इति राघव·) Ñ V B D10 13 सत्यवागिति च (V1 4 om. च [submetric]) प्रभो. —After 7^{ab}, Ś1 B2 (after repetition) D1-(D2 om 7^{ab} and l. 1)3 5 7 11 12 ins

596* न तद्विक्लवया बुद्ध्या प्रवृत्तः कर्तुमर्हसि ।
सृष्टा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रिया क्षत्रियश्रेष्ठ तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणां रक्षणात्तात इष्यते ।

[No comm —(l. 1) Ś1 [अ]ति-, B2 च (for तद्). D11 मया (sic) (for बुद्ध्या). B2 सर्वथा ह्यातुमर्हसि (for the post half) —B2 om l 2-4.—(l. 2) D2 धर्मस्य तपसा, D3 5 7 °स्थायां (D5 °थे) (for धर्मव्यवस्थार्थं). Ś1 तपस्या, D3 7 तपसो (for तपसा). D2 रक्षणाय च क्षत्रिया (for the post. half). —D2 om. (hapl.) from धर्मं in l. 4 up to ना in 7^{c}. —(l 4) D11 विद्यते, D12 उच्यते (for इष्यते).]

—^{c}) D1 स धर्मं; D3 स्वधर्मं; T2 (after corr. *sec. m*) °धर्म्यं (for स्वधर्मं) —^{d}) Ś1 D12 धर्मं ह्यातुम् (for [अ] धर्मं वोढुम्). —For 7^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

597* माहेत्स्व नृपवादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B3 [अ]प्य (for [अ]च). B2 (m) D13 वक्तु (for -वादी). B2 (m) बुध्वा, D13 राजन् (for भूत्वा) V2 B1 पुत्र°, B4 °स्व स्वय (for धर्मव्यपेक्षया).]

D2 om from the last four syllables in 8^{b} up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} —^{ab}) D6 सश्रुत्य; D14 T3 ससत्य; G4 सश्रित्य (sic), Cm g as in text (for सश्रुत्य). M1 2 4 [ए]व, Cg as in text (for '[ए]वं). Dt D6 8 Ct प्रतिश्रुत्य करिष्येति (archaic combination) D4 T3 राघव· Dt D6 8 (all with hiatus between ^{a} and ^{b}) G1 3 Ct अर्क (D9 G1 3 [इ]त्युक्त्वा)वाक्यमकुर्वत·. Ś1 D1-3 5 7 11 12 करिष्यामीति सश्रुत्य तत्ते(Ś1 °द्वै, D2 °दा; D5 °तो)राजन्नकुर्वत· (D3 om नकुर्वत), Ñ V B D10 13 कर्तास्मीति प्रतिज्ञाय न करिष्यति चेन्नृप —After 8^{ab}, Ñ V B D10 11 (after 8) 13 ins

598* विश्वामित्रवचःसत्याद्भ्रष्टः पापमवाप्स्यसि ।
अनृतं मा वच कार्षीमा धर्माधीनदा पथः ।

[No comm —(l 1) D11 कृत्वा मित्र- (sic) (for विश्वामित्र) B1 -सत्य (for -सत्याद्). D10 पाश्म् (for पापम्). —(l. 2) D13 आनृत. V2 तदन कुर्यान्; D11 मा वर° (for मा वच कार्षीर्). Ñ V2 4 B2 4 D13 धर्म्यान् (for धर्मान्) V3 नियम (sic !), B2 तीनश (sic) (for नीनश) B1 मा धर्मार्थी नरा पथ, D11 मा धर्मास्त्र व्यतीनश· (for the post. half). —After 598*, B2 repeats 7^{ab} as in D1.]

—^{c}) Ś1 D1 5 7 9 11 12 G1 M2 °पूर्तं (D12 °र्त); D2 इष्टार्थैर्वो (for इष्टापूर्त) D1 glosses: अग्निहोत्र तपः सत्यं वेदानां चैव पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । अन्नप्र*नमारा*पूर्तमित्यभिधीयते ॥ Ś1 D1 2 3 5 7 9,11 12 हरेद्; G1 अयो; M2 वृथा; M4 -हरो; Cm g.k t as in text (for -वधो). Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 M4 धर्मं (D1 M4 °र्मस्); Cm k.t as in text (for भूयात्) Ñ V B D10 13 सत्यप्रतिज्ञां (V1.2 4 B1 2 4 D13 °ज्ञ) तां रक्ष.—T1 missing from स्माद् up to पुत्रे in 9^{c} on a damaged fol. —^{d}) Ñ V B (B1 transp राजन् and रामं) D10 11 13 राजन्रामं (for तस्माद्रामं).—After 8, D11 ins 598*, then repeats 8^{cd} as in Ñ.

9 T1 missing up to पुत्रे in 9^{c}. D2 om. up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} (for both cf v.l 8). —^{a}) M4 reads कृत *inf. lin sec m.* D13 अकृतास्त्रं कृतास्त्रश्च; G2 °मकृतार्थं च.—^{b}) Ś1 नश्यंति, V2 D6 शक्यंति (sic), D3 शक्ष्यंति; D5 चक्षंति, D11 12 चक्ष्यमि (D12 °ति) (both sic) Cm g k t as in text (for शक्ष्यन्ति). V2 राघव (for राक्षसा.). —^{c}) Ñ2 गुप्ता (sic); V3 D4 गुप्त· (for गुप्तं) —^{d}) D5 T2 (before corr. *sec m*) [आ]मृत (for [अ]मृतं) Ñ V B D10 13 M4 प्रध(V3 °ह)र्षयितुमाहवे (B4 °मिहाहवे [hypermetric], M4 °मंजसा).

10 ^{a}) D2 त्रिगतवान् (sic) (for विग्रह°). D11 धर्म (sic) (for धर्मं) —^{b}) D2 ह्येव (for एष). Ñ V2 4 B1 2.4 D10 13 M4 वेद(B4 M4 धर्म)विदां (Ñ2 B3 D10 °वतां); V3 (B2 धर्मभृतां, Cm as in text (for वीर्यवतां). D11 स्वरः (sic) (for वरः) V1 एष वैश्वानरः प्रभुः. —^{c}) Dt D6 8 9 T2 Cm t विद्या- (for बुद्ध्या) M2 वशो (for [अ]धिको) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यवतां (V2 धर्मभृतां)श्रेष्ठो. —^{d}) G1 3 परायण; Cm g.t as in text (for परायणम्). Ñ V B D10 12 विद्याज्ञानतपोनिधि ; D3 7 तप सत्यपरायणः, M1 विज्ञान तपोनिधिः.

☞ After 10, D13 reads for the first time st. 11-19 (including star-passages) as in Ñ group, omitting 16^{ab}, then reads (var.) as in text omitting 18 only (repeating 15^{ab}, 16^{cd}, 17^{ab} and 19^{cd}).

11 For subst in Ñ V B D10 M4 for 11-13 see below. —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 9 11-14 T1 2 G2 M1 [अ]स्त्रं

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।
नकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतांल्लेभे जया नाम वरान्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६

विविध, Cm k as in text (for ऽस्त्रान्विविधान्) T1 missing from 11ᵇ up to यक्ष in 12ᶜ —ᵇ) D11 त्रै॰क्ये, G4 °क्य (for त्रैलोक्ये) —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 11 13 [ए]तद्, Cm g k t as in text (for [ए]नम्) D9 नैनमस्युत्सुख याति —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 11 13 न स वेत्स्यति कश्चन, Cm k as in text (for ᵈ)

12 T1 missing up to यक्ष in 12ᶜ (cf v l 11) —ᵃ) D1 वेदा (for देवा) D4 G1 3 M1 3 ऋषय (for नर्षय) —ᵇ) Dt D6 8 [अ]मरा (for [अ]सुरा) D11 पन्नगा (for राक्षसा) —ᶜ) D1* -रक्ष (for -यक्ष) —ᵈ) Ś1 D5 11 13 न (for स) D3 -महो * गा

13 ᵃ) D4 14 S (except T3 M4) भृशाश्वस्य, Cg t as in text (for कृशा°) ❀ Ck कृशनाम प्रजापतिरेक ।, Ct परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकप्रतिष्ठावन्त इत्यर्थ । एतेनापि दुर्लभत्व ध्वनितम् । ❀ —For 13ᵃᵇ Ś1 D1 3 5 7 11 13 subst

599* अस्त्र ह्यस्मै कृशाश्वेन परै परमदुर्नयम् ।

[Ś1 D13 ह्यस्मिन् D11 अस्मै (for ह्यस्मै) D1 gloss प्रजापतिनास्त्राणि दत्तानि D9 कुशाश्वेन Ś1 पर D11 परै (for परै) D3 परमेर्नेय (sic)]

—ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 11 13 दत्तं Cm g t as in text (for दत्ता) —ᵈ) D4 (m) यदा Ś1 D1 5 11 13 समन्वशात् (Ś1 °यात्, D13 °न्वियात्) D3 3 7 समाविशत्, D9 °स्यति T3 °सत्, all Cs as in text (for प्रशासति) —For 11 13 Ñ V B D10 M4 subst, D13 ins after 10

600* दिव्यान्यस्त्राण्यशेषाणि येत्रैप कुशिकात्मज ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवा ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्यस्त्राण्यदोषत ।
मही पालयत पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ।

[(l 1) V2 ग्व्यिा मत्राणि (sic) V3 4 D13 M4 [अ]शेषेण M4 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(l 2) V2 वेदाश्च न V3 देवा नापि V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न) V4 मानुषा (for मानवा) —(l 3) V3 दत्तास्मै ॥ (sic), D13 दत्तान्यस्य (for °स्मै) V2 कृशांत्रेन (sic) B4 दिव्यान्य * * शेषत (for the post half) —(l 4) V3 4 B2 पाल्यते D13 पान्यता V4 सर्वं (for पूर्वं)]

14 Ñ V B1 D10 M4 om 14 T1 missing from कृशा up to कन्ये सु in 15ᵇ —ᵃ) Ś1 B2-4 (B3 marg) D1 3 5 7 11-13 त हि; D2 न हि; Cm g t as in text (for तेऽपि) D1 कृशास्वस्य (sic) D2 कुशाश्वस्य D4 (before corr as in text) 14 T2 G M1 3 भृशाश्वस्य, Dr• कुशासश्च (sic) (for कृशा°) —ᵇ) Ś1 B3 4 D1 3 5 7 9 12 13 -सुतोपमा (D12 °*मा), D6 -सुता स्मृता, B2 D11 समप्रभा, D14 -सुतास्तु ये, T3 -सुता मता, G3 -सुते समा, G1 -सुतास्तु ता, M3 -सुता हि ता, Cm g t as in text (for -सुतासुता) —ᶜ) Ś1 B2-4 D1 3 5 7 11 13 °त्मानो (for महावीर्या) —ᵈ) Ś1 जितेन्द्रिया, B2 D11 महाबला, B3 4 °न्विता (for जयावहा)

15 T1 missing up to कन्ये सु in ᵇ (cf v l 14) —ᵃ) D2 जयवत्, T3 देवा°, Cm g as in text (for जया च) Ñ V B D13 (first time) M4 विजया (for सुप्रभा) M4 चास्ता (for चैव) D3 12 जया वसुप्रभा चैव —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11-13 (both times) M4 दाक्षाय (Ś1 V1 3 D3 5 7 °यि)ण्यौ, D2 दाक्ष्यायिणी, D9 दक्ष्य° (sic) (for दक्षकन्ये) Ñ V B D13 (first time) महाब (V4 °म)ते (for सुमध्यमे) —ᶜ) Dt D9 10 T3 M3 Ct सुते, Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4 8 10 T3 [अ]स्त्राणि, M3 तस्य (for ऽस्त्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11-13 तयोस्तु (D11 °श्च) पान्य (D5 °न्याय [metathesis]) पत्यानि D6 ते सुतेस्त्र * शस्त्राणि; G1 सुतेस्त्राणि च°, G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि M3 तेस्त्राणि चैव° —ᵈ) G1 पर, Cg as in text (for शत) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 परमदुर्नय, Cg as in text (for °भास्वरम्) —For 15ᶜᵈ N V B M4 subst D13 ins after 15ᵃᵇ (first time)

601* ययोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B2 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि B2 [अ]शेषेण M4 [अ]पत्यानि (for [अ]शेषाणि) D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half) V2 विष्णु° (sic) (for विष्णुतेजसा)]

16 ᵃ) D12 पंचशत Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 °च(D1 3 7 13 थ)ते, Ñ V B D10 तत्र (V2 °थ) सुतान्, G2 सुरौ°, M4 तु पुत्राणा (for सुतांल्लेभे) —ᵇ) Ś1 सुता T3 जये (for जया) Ś1 Dt D1-3 5-9 11-13 G3 M3 लब्धवरा (for नाम वरान्) Dt D6 8 Ck t वरान्, Cr m परान् (for पुरा) Ñ V B D13 M4 जन(V1 °*)यामास वै जया —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 12 13 (second time) M4 पर, Ñ V1 3 B D10 13 (first time) रिपु, V2 दैत्य, V4 विप्र (for [अ]सुर) —T1 missing from णि (in ᵈ) up to कामान् in 17ᵈ on a damaged folio —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 (both times) M4 अक्षया (D1 °*)न्, D9 M3 अमोघान्, D11 अप्रमयान्, Cg as in text (for अमेयान्) Dt D6 8 Cm t अप्रमयानरूपिण

सुप्रभाजनयच्चापि पुत्रान्पञ्चाशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।
अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to श्रमान् in [d] (cf v 1 16) —[a]) Ś1 D1 3 5 7 10–13 (second time) G1 2 M1 सुप्रभा जनयामास, Ñ V B D12 (first time) M2 विनया जनयामास —[b]) D4 G1 M2 सुतान् (for पुत्रान्) B1 पंचशतान्, B4 D1 5 8 12 (both times) 14 T2 G1 M3 पंचशत (for पञ्चा°) Ś1 Ñ B D1 3 5 7 10–13 (both times) वरान्, V1 तु वे, V2–4 सुतान् (for पुन) —[c]) D1 5 (D2 after corr) 5 7 मघ(D5 °ह)षान्, Cg k t as in text (for सहारान्) D7 राम (for नाम) D3 7 दुमर्षान् (sic) —For 17[cd], Ś1 D12 subst D13 ins after 17[ab] (second time)

602* सर्वांस्तॉंल्लक्ष्ययान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।
[D12 वीरान् (for वीर)]

—After 17 D2 ins 1 1 of 607*

18 Ś1 D1 3 5 7 8 12 om 18 —[a]) M2 शस्त्राणि (for चा°) Dt वेत्त्येव, M1 जग्राह (*inf lin* as in text also) (for वेत्त्येष) —[b]) G2 विधिवत्; Cm g as in text (for यथा°) —For 17[c]–18 Ñ V B D10 11 12 M3 subst while D2 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रवृष्याणामजयानां महौजसाम् ।
तानि सर्वाण्ययं वेद विश्वामित्रो महायशा ।
सप्रयोगरहस्यानि ससंहाराणि राघव ।

[D1 om 1 1 —(1 1) D12 अप्रवृष्याणाम् (for अप्र धृष्याणाम्) V2 अजयानां (sic) D12 अधृष्याणां M2 अजयानां (for अजेयानां) —(1 2) V4 [अ]शेषेण M3 [अ]शेषं (sic) वेद (for [अ]य वेद) —(1 3) V1 संप्रयोगे (for सप्रयोग)]
Ñ V B D1 10 11 12 M3 cont

604* तानि दारपत्यनीयेन रामायैष महामुनि ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
येनेवंविधानि रक्षांसि रामो जघ्न्यायसंयुगम् ।
अनुमहार्यं रामस्य प्रतानामपि भाजन ।

[No comm —(1 1) D1 ... (for the post half) —D1 reads in marg other MSS. om 1 2 —(1 3) D1 ... (for येर) D1 om 1 4]
V1 further cont.

605* गाधिजोऽपि हतं ... प्रायशो मुनिपुंगव ।
... अर्द्धं ... ।

—After 18 Dt D1 3 T2 G2 3 M1 2 ins.

606* ... मुनिपुंगवस्य ... महात्मन ।
... भूतं ... ।

[No comm —(1 1) T2 ... (for ...) Dt D1 ... D6 om (hapl) (for सवज्ञस्य) —(1 2) Dt D2 अस्ति D4 6 T3 अपि (for अस्य)]

19 Ñ V B D10 om 19[cd] M4 om 19[a] —D2 reads 19 after 1 1 of 607* —[ab]) D2 reads twice महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 2 4 6 T2 G1 M1 2 3 °यशा D3 महा ** (for महातपा) —[c]) V2 B3 4 D10 12 (second time) M2 रामगमने (for °ने) Ś1 D1 3 5 7 11 13 बुद्धिं (for राजन) —[d]) Ś1 D1 m (second time) विचराम्री (D12 °वा रो)दुम् Ñ V B D10 12 (first time) M2 विचारयितुम्, D1 3 5 7 11 विदृत्वा कर्तुम् (for संशयं गन्तुम्) Ś1 अर्हति M2 गंतुमर्हसि संशयं (by transp) —After 19 Dt D4 5 6 (1 1 after 17) 14 S (except M4) Cm g k t ins

607* सर्पा निग्रहणे शक्त स्वयं च कुशिकात्मज ।
तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ।
इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो
रघुवृषभश्च मुमोद भास्वराङ्ग ।
गमनमभिरुरोच राघवस्य [5]
प्रथितयशा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ।

[Cm does not comment on 1 1 and 2 —(1 3) D6 ... (for चित्तो) M2 ... —(1 4) D6 ... T2 2 G2 3 M1 2 तु (for च) Dt D1 M2 ... (metre-change); D4 ... D6 6 T G1 ... (metre-change) Cg ... (as above) Ck ... —(1 5) D12 T G2 ... Cg k as in text (for अभि°) ... Cm ... —(1 6) M1 2 (after corr *sec m*) ... Cm g k t as in text (for कुशिकात्मजाय)]

On the other hand D1 3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यपि विहितोऽजन न प्रपद्य सुरासुरे ।

[No comm D1 ... D12 ... (for न प्रपद्य)]
Then D2 reads 603*

Colophon D1 3 7 om (cont the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ1 Dt D10 13 om V B D12 आदि° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D2 3 12 ... —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 V3 4 B1 2 D1 2 12 ... B3 4 D3 12 24 V2 26 V3 231 Dt D4 5 6 10 S 21 D12 ... (lacuna in place of dash) —After colophon G1 m2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम । G2 श्रीमते रामानुजाय नम । M2 श्री ...

Daśaratha permits Rama to go with Viśvamitra

स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम्।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना॥ I 21 3

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३
ततो वायुः सुखस्पर्शो विरजस्को ववौ तदा ।
विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६ G 1 25 6 B 1 22 6 L 1 20 6

21

1 Ts begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —ᵃ) Ñ V B D10 13 M1 एवमुक्तो (B1 °क्त्वा) वसिष्ठेन —ᵇ) Dt D6 8 स्वयं (for सुतम्) —ᶜ) Ñ V1 3 4 B D10 13 सम्प्रहृष्टमना (B3 marg after corr °मनसा [hypermetric]) V2 स्वयं हृष्टमना, D11 12 °वदन (for प्रहृष्टवदनो) —ᵈ) V1 आजहार (sic) (for आजुहाव) D11 स सलक्ष्मण (ditto) G2 °लक्ष्मणं (for सलक्ष्मणम्)

2 ᵃ) Ś1 D1-3 5 7 11 12 T2 G1 °यनो, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययन) —ᵇ) D2 राज्ञा (for पित्रा) M2 पिता दशरथस्तदा —ᶜ) Ś1 D1 5 11 12 तथा धामिद्र, M2 सर्वर्विभिद्र (for वसिष्ठेन) —ᵈ) Ś1 T2 °मन्त्रितौ (T2 °त), D1 (gloss दूर्वाक्षतमन्त्राक्षरैः) 2 °नंदित, D5 °नदिन (sic), D5 11 12 °नंदितौ, D7 °वंदित, Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) —For 2 Ñ V B D10 13 subst

609* आदौ कृतस्वस्त्ययन मातृभिः कृतमङ्गलम् ।
स्वयं चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनप्रियम् ।

[(l 1) D13 कृत्वा (for the first कृत) V2 मन्त्रिभि (for मातृभि) —(l 2) V1 3 B3 क्रियां (sic) (for क्रियम्)]

3 ᵃ) Ñ V B D10 13 स्नेहान्मूर्धनि (for स पुत्र मूर्ध्नि) D13 [उ]पादाय (for [उ]पाघ्राय) Ś1 D5 11 12 ततो मूर्ध्नि समाघ्राय, D1 स च पुत्रौ समाघ्राय, D2 तत पुत्र समाघ्राय, D3 7 तत पुत्रौ समालिंग्य —ᵇ) B3 रान (sic) M2 राम (for राजा) D5 द * रथ, D11 दशा * *, T2 3 M1 °रथ (for दशरथ) Ś1 D1 5 11 12 सुतौ, Ñ V B D10 13 सुत, Dt D2 6 8 तदा, D3 7 शुभौ, M2 स्वयं (for प्रियम्) —ᶜ) D3 कौशिक —ᵈ) G1 सुवृतेन (for सुप्रीतेन) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते N V B D10 13 लक्ष्मणानुचरं तदा

4 ᵃ) Ñ V4 B2,3 D10 11 13 ववावुष्णो, V2 3 ववौ पुण्यो, B1 4 M2 समूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V1 ततो राघ * * स्पुण्यो —ᵇ) Dt D6 8 9 T1 2 G3,4 नीरजस्को Ñ V B2,3 D10 13 नीरजस्क (V1 2 °स्क, V3 °स्त्र) शुभ शुचि, B1 नीरजस्तु सम शुचि( ), B4 नीरजस्कश्च (sic) शुभ शुचि, D11 नीरजस्क शुभावह, M1 नीरजस्क शिव सुख —For 4ᶜᵈ Ś1 D1-3 5 7 12 subst

610* स दृष्ट्वा देवगन्धर्वा पुष्पवृष्टिं समादधु ।

[Ś1 D12 सुरा°, D3 7 °दधु D5 पता° (for समादधु)] —ᶜᵈ) V4 B2 Cm विश्वामित्र, D11 * श्वामित्र D10 -गा*, D13 -युत, Ck [अ]गत (for -गत) Ś1 D2 3 5 7 11 12,14 T1 2 G1 M2 दृष्ट्वा राम (by transp) D11 repeats (ditto) गत दृष्ट्वा

5 At 5ᵃ and 5ᶜ D1 (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति —ᵇ) Dt D1,6 निस्वनै, D6 G2 निस्वन, Cm g as in text (for निस्वन) D1-3 5 7 11 गीतवेणुस्तथापर (D5 °र), M1 गीतमेघे तथापरे —For 5ᶜᵈ Ś1 D12 subst

611* सुपुष्पवृष्टि पश्चद्ध्वनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D12 स (for सु) D12 हृदन्तरे (for दिगन्तरे)]

On the other hand Ñ V B D10 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टिं खाद्गीतवाद्यश्च शुश्रुवे ।

[V1 4 om V2 वा (for खाद्) V3 स्त्रीननादाय, V4 गीत°, B1 °नृत्यय, B4 °नादाय, D13 गीत वाद्य (for गीतवाद्य)] —ᶜ) Ś1 V4 B2 D1 2,7 11 13 M2 घोष (D1 7 °घा, D12 °षै) श्च, V2 B4 D4 G2 निर्घोष (D4 G1 °षै) (for निर्घोष) D3 शङ्खभ्यादघोषाश्च (corrupt) —D1 illeg for 5ᵈ except last two letters (त्मनि) —ᵈ) Cm प्रयाति (for °ते) M1 3 सु, M2 वै (for तु) Ś1 D3 11 12 प्रयायत महात्मन, Ñ V B D10 13 प्रयाते रघुनंदने, D2 3 7 प्र(D7 प्रा)यायत महात्मना

6 ᵃ) Ś1 विश्वामित्रे (sic) Ś1 D1 5 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) —ᵇ) D11 T1 2 G2 4 M1 धनुर्धर (for महायशा) Ñ V B D10 13 त (B3 *) राम (V1 **) पृष्ठतोऽन्वयात् (V2-4 B1 3 [marg] 4 °न्वगात्) —ᶜ) D5 काकपक्ष * रो D1 (gloss) (अ)नाताव्यंजनो यो हि शिखायुक्तशिराश्च य । ऊनषोडशवर्षो य काकपक्षधरो हि स ॥—ᵈ) Ś1 D1 2,5 7 12 तत, D11 तौ° (for त च) Ñ V1 B2,3 D10 13 M1 अन्वयात्. —After 6 Ñ2 B2 (marg) D10 13 ins. whereas B3 4 ins after 7ᵃᵇ

613* विश्वामित्रगतं राम दृष्ट्वा देवा सरामना ।
प्रहर्षमतुलं प्राप्ता दशग्रीववधैषिण ।

[(l 2) D12 प्रापुर् (for प्राप्ता)]

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७

बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी ॥ ८

अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैर्ऋताः ॥ ११

---

7 Ñ V B1 2 D10 M4 om 7^{ab} —^{c}) D1 (gloss) बद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ । तदानुजग्मतु —^{b}) B4 D1-3 5 7 11 12 °मानौ, T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ❀ Ct शोभयानौ मुगभाव आर्षः । ❀ Ś1 B3 4 D1-3 5 7 12 महापथे, D11 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7^{ab} B3 4 ins 613* —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समन्वेता, M4 महामार्ग (for महात्मान) D2 विश्वामित्रसमन्वेताव् —^{d}) D2 श्रशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव्) Ñ V B D10 13 M4 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, M2 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —Ś1 D1-3 5 7 12 G1 om 7^{ef} —M1 repeats 7^{ef} after 616* —For 7^{ef} Ñ V B D10 11 13 M4 subst

614* तदानुययतुर्वीरौ यथेन्द्र देवमश्विनौ ।

[V B1 2 D11 M4 तदा(V1 तम, D11 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °नयतुर्)]

—After 7 Dt D4 8 (all first time) G1 M3 ins 1 2 of 616* then cont while D4 9 14 T G2-4 M1 2 Cm g ins after 7

615* तदा कुशिकपुत्रं तु धनुष्पाणी स्वलंकृतौ ।

[Cr k t no comm G1 4 तथा, M3 तत (for तं)]

8 ^{b}) M4 °बलौ (for महाद्युती) Ñ V B D10 13 खड्गतूण धनुर्धरौ —After 8^{ab} Dt D4 5 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ ।

[G1 om 1 2 Ck t no comm on 1 2 —G1 M3 om 1 2 here and read before 615* M1 om 1 2 Dt D4 8 read 1 2 for the first time after 7 repeating here —(1 2) D9 (after corr) G2 M1 शोभयताव्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7^{ef} after 616* —^{c}) D2 11 12 T2 स्थाणु, D14 repeats (for स्थाणुं) Ś1 °विंयौ G1 महा° (for इवाचिन्त्य) Ñ V B D10 13 M4 तदा(V1 यथा, M4 पुरा) नुजग्मतु स्थाणुं (V3 °नं) —^{d}) V2 3 D3 (gloss स्कंद विशाखौ) पावकौ, D13 पावकं (for पावकी)

9 ^{a}) B1 अध्यर्धं; D11 अर्धार्धं (for अध्यर्ध) Ñ1 भागत्वा (hypermetric) (for गत्वा) —^{b}) D7 सरय्वां (for सरय्वा) M4 दक्षिणेन तु (for दक्षिणे तटे) —After 9^{ab}, B3 4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय नद्यास्तीरं ततो ययौ ।,

while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देशं कंचिदुपाययु ।
सुखवन्तमुपासीनं तत्रावेक्ष्य तु राघवम् ।

—^{c}) V1 च मधुर (for [इ]ति मधुरां) —After 9, B3 4 ins

619* उवाच राममामन्त्र्य हितं वचनमर्थवत् ।

10 ^{a}) D3 सलिलं रामस, D12 वत्स * लिल, M3 सलिलं वत्स (by transp) (for वत्स सलिलं) Ñ V B D10 13 वत्स(V1 राम) राम जल(V3 4 °लं) तात(V1 °*)द्, D11 वत्स राघव भद्र ते —After 10^{a} Ñ V B D10 11 13 ins

620* विधिवत्स्पृहुमर्हसि ।
उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(1 1) V1 विधिना D11 सलिल (for विधिवत्) V3 B3 4 प्र(V3 स)ष्टुम् (sic) (for स्पृष्टुम्) B1 अर्हति —(1 2) V1 B1 उपदेष्यामि (sic) B3 reads ते in marg]

—^{b}) V4 D1 4 9 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D3 तत्कालस्य विपर्यय —^{c}) Ś1 D3 5 7 12 [इ]मं, D2 [ए]नं, Ck t as in text (for त्वं) Ñ V B D10 11 13 गृहाण द्वे (V3 B3 D10 त्वम्) इमे विद्ये —^{d}) B4 अतिबलं (sic) M3 तदा, Ct तथा (as in text)

11 ^{a}) G1 2 M3 वा (for second न) Ś1 D1-3 5 7 11 12 M4 जरा, D2 श्रमो, Ct as in text (for ज्वरो) T3 M3 transp श्रमो and ज्वरो Ś1 D1-3 5 7 तुभ्य, D11 जातु, D12 तुल्य (for वा ते) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 [उ]प लक्षय (D11 °ये) G3 [अ]पि लक्षय, M4 [अ]ति लक्षय, Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11^{ab} Ñ V B D10 13 subst

621* न ते श्रमो जरा चाभ्यां भविता नाङ्गवैकृतम् ।

[Ñ2 (m)च (for ते) Ñ B1 चाभ्यां V3 चाल्यां (sic) B3 व्यर्थां, D13 वापि (for चाभ्यां) V3 चांग°, V4 मार्ग°, D13 °कृति (for नाङ्गवैकृतम्)]

—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 त्वा (for च) B3 सुप्तं च (by transp) B1 प्रवर्तं, D3 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्तं) —^{d}) Dt धर्म° (sic) G2 M1 माघ° (for धर्षयिष्यन्ति) D11 G2 3 M1 राक्षसा , D13 नैनृता (sic) (for नैर्ऋता)

न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२

न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४

क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५

12 a) Ñ V B D10 13 M4 च ते, D2 T3 बाहु, D11 बान्य, M3 बाहो, Cg as in text (for बाह्वो) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तव, T2 अपि, Cg k as in text (for अस्ति) Ñ V B D10 13 M4 वीर्येणान्यो भविष्यति —c) D3 G3 चै (for वा) —d) G2 M1 त्वया (for तव) D4 भविष्यति तवानघ —For 12cd Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके* Ś1 D5 12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह पुमान्क्वचित् ।

[B3 [अ]सुर (for नर) M4 [अ]पि (for [इ]ह) V3 क्वचित् (for त्रिषु)]

—After 12, Dt D4 6 8 T2 G2 read 15cd (var) repeating (except T2) it in its proper place

13 a) Ś1 सौभगे —b) T2 विज्ञाने, G2 M1 न रूपे, Cr m k t as in text (for न ज्ञाने) Ś1 D1 3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने)बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धि श्रुति(Ñ2 B1 D10 M4 °त)पौरुषे; Cr m k t as in text (for b) —c) V2 D3 5 7 10 नोत्तर (D10 °र) (for नोत्तरे) V3 °पत्तौ वा, V4 D13 °कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T2 G1–3 M2 3 Ct °वक्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —d) Ś1 D12 समस्तैर्भविता न ते, Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V4 B2 त)तुल्योऽन्यो (V1 4 B1 3 4 वा, V2 °* D13 न, M4 हि) भविष्यति, D1 2 3 7 9 11 समस्त (D1 *मश्च)भवितानघ (D11 पुमान्) D5 स समस्त (ditto) भविष्यघ

14 a) T2 G2 3 M1 3 गुणे Cm g as in text (for एतद्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 द्वयं (for द्वये) M2 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) Ś1 D1 2 5 7 11 राम Ñ V B D10 13 प्राप्य, D3 रामे, D12 नाम, M4 ज्ञात्वा (for लब्धे) —b) Ś1 D1–3 5 7 11 13 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यदाश्राप्य(V2 °क्ष)यमाप्स्यसि (V2 °ति) Dt D6 8 Ct न भवेत्सदृशस्तव, T2 भवतो नास्तितो समः, Cg as in text (for b) —Ñ1 V2 om 14c–15 D12 om (hapl) 14c 15b D14 reads 14c–15b in marg (sec m) —c) D14 T1.2 G1 M3 तु (for first च) Ś1 Ñ2 V1.4 B2–4 D1–3.5 7 10 11 13 M4 use accu sing for nom sing omitting च B1 बलादृतिबलां, G2 बलामतिबलाम् (for बला चातिबला) G2 M1 [इ]ति (for [ए]व) —d) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान, D1 सर्वविज्ञान, T2 सर्वज्ञानाश्र (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनन्दन

15 Ñ1 V2 om 15 D12 om 15ab, D14 reads 15ab in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15ab and 15cd —a) D6 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M4 तथा (for न ते) —b) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) Ś1 D1 2 5 7 11 मासादूर्ध्वं (D5 °दूर्ध्वे) भविष्यत (D1 2 °ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नालर्थं पीडयिष्यत (V3 D13 °ति), D3 *त्तार्थर्धं भविष्यत (sic) Dt D4 6 8 G2 repeat 15cd here (first time after 12) T2 reads 15cd after 12 —c) M1 [ए]ते (for [ए]व) D3 °बला च श्रैव (sic) D14 त्वति° (for अतिबला चैव) —d) Dt (second time, om first time) D6 8 (both times) G2 (first time) तात, T2 G2 (G2 second time) तव (for पथि) —After 15cd, Ś1 D1–5 7 11 12 T2 G2 3 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1–3 5 7 11 प्रमाण (for गृहाण) G2 M1 मद् काकुत्स्थ (for सर्वलोकस्य) G2 3 M1 प्राप्स्यसे (for गुप्तये) Ś1 D12 मातरौ बहुमानद D1 2 5 7 11 प्राप्तोसि बहुमानन (D5 °द) D3 प्राप्तासि त्व बहुमन (for the post half)]

—G2 om 15ef —e) Ś1 D1–3 5 7 11 12.14 G1 3 M1 3 4 °यान Cm g k t as in text (for अधीयाने) —f) Ś1 सर्वम्, D5 11 M4 शब्दम्, D13 कीर्तिम् (for यशश्च) Ś1 D5 11 12 एवातुल (D12 °ला) Dt D6 8 9 चाप (D9 m after corr) भवेद्, M1 च परम Ctp as in text (for चाप्यतुलं) D1 यशश्चाप्ययमाप्स्यसि, D2 3 1 प्रमाण बहु प्रा(D3 *)प्स्यसि —For 15cdef, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 subst D11 M4 ins after 15ab

625* जयश्च दुर्गकान्तारप्रदेशेष्वटवीषु च ।
भारता त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(l 1) V1 नय सु° V3 नय ते युद्ध V4 नन्दुर्गम D13 तथैव° (for जयश्च दुर्ग) M4 जनो दुर्गसतारे (for the prior half) V3 B1 D11 °प्रदेशेषु (for °प्रदेष्वेषु) V4 [अ]पि (for च) —(l 2) V3 श्रेष्ठां (for भारता) V4 गमिष्यामि च (sic) B1.3 गमिष्यति च B2 स गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont

पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।
प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६
कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७
ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।
विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८
गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वा बाधितुमर्हति ।

16 [a]) D2 ह्रे*, D6 ह्रो*, D13 चेमे (for ह्येते) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 विद्ये (Ś1 बुद्धि, D5 विद्युत्, D11 12 विद्धि) तेजोमये शुभे, Ñ V B D10 13 विद्ये आ(V2 D13 ह्या, B1 चा both to remove hiatus) दुर्बलात्वहे (V4 D13 °लप्रदे) —[cd]) Ś1 सदृशी, D1 3 5 7 11 12 M3 सदृशे, G2 M1 प्रदत्ता, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातुं) D12 से च (for तव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M3 प्रदातुं (for सदृशस्) D2 transp प्रदातुं and सदृशस् D13 त्वा (sic) (for त्वं) G3 M1 तु, Ck as in text (for हि) Ś1 D1 3 5 7 9 11 G1 2 M1 3 4 Ck धार्मिक, Dt D6 8 पार्थिव (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 पात्र त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्महतेनयो (V4 द्वयो)

17 [a]) D2 कामस् (for कामं) Ś1 D1 3 5 7 12 खलु, D2 तस्य (for बहु) D4 धीरे (for सर्वे) T2 काम च बहुना ह्येते —[b]) Ś1 D1 6 12 तवैवैते न, D2 3 7 11 तवैव च न, T2 त्वये (व्ये) वात्र न, M4 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D5 (before corr) संशय —[c]) Ś1 D1 2 5 7 11 12 तपोभि (for तपसा) D3 सम्भृत्ये (sic) D11 सवृते, D12 ससृते, all Cs as in text (for सम्भृते) Ś1 D7 11 12 ह्येते, D3 ह्रे*, D5 त्वेते, M4 भूते (for चैते) D2 तपो विजृम्भते ह्येते —[d]) D1 3 5 7 °पोपे, D2 °शेप, D12 °घोषे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D2 3 भविष्यति (sic) —For 17 Ñ V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्दिव्यैः कामैरप्यतुलैर्युत ।
भूयस्त्र गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(l 1) V2 स्वभावज, D13 स्वभावात्त (for स्वभावजैर्) B1 द्रवै (sic) D13 युक्त (for दिव्यै) Ñ1 V1 4 कामस्य (for कामैरपि) V4 [अ]गुणैर् (for [अ]तुलैर्) V3 युत, D13 मत (for युत) V3 काममाप्यतऽर्युत B1 वामनैवद्वृत्त (for the post half)]

18 [a]) V4 B1 4 रामे (sic) (for रामो) D6 रामस्ततो (by transp) (for ततो रामो) Ś1 D1–3 5 7 11 [अं] जलि कृत्वा (D11 बद्ध्वा) Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —[b]) Ñ V B D10 13 प्राजलि प्रण(V2 °य)त स्थित —[d]) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रात्तपोधनात् —Ś1 D1 3 5 7 11 12 om 18[ef] —[e]) G4 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या) T2 भूय (for राम) —[f]) Dt D6 8 सौम°, T2 राघवस्तदा, M4 [अ]भ्यधिक तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18 Dt D4 6 8 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्भगवाञ्शरदीव दिवाकर ।
[M4 समग्र (for सहस्र)]

19 Ñ V B D10 13 om 19[ab] —[a]) D1 (gloss) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) Ś1 कार्याणि (for सर्वाणि) —[b]) Ś1 D1 6 12 प्रयुज्य, D2 3 7 निवेद्य, D11 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D6 Ck t कुशिकात्मज, Cr m g tp as in text (for °त्मजे) —For 18[e] 19[b] Ñ V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञातस्ततो रामो महायशा ।

D13 repeats 19[cd] consecutively —[c]) D5 नेयुस् (sic) (for ऊषुस्) D14 T1 2 G2 4 M1 3 तीरे, Cg k as in text (for तत्र) Ñ V B D10 13 (first time) तत्रोवास (B1 °पवास [hypermetric]) निशामेका —[d]) D14 T1 2 G3 4 M3 सरय्वा, Cg t सरय्वा (as in text) Ś1 ससुखास्तत, Ñ V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1–3 5 7–9 T3 G1 ससुख°, D12 13 (second time) °तत, M3 (after corr *sec m* as in text) सुसुखस्तत, Cg k as in text (for सुसुख त्रय) —After 19 Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins

630* कथयन्त कथाश्चित्रा प्रीयमाणा परस्परम् ।

[No comm D1 कथा चित्रां D12 प्रीतिमत (for प्रीयमाणा)] D9 cont while Dt D4 6 8 14 S (except M4) and all Cs ins after 19

२२

प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।
स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यां
तृणशयनेऽनुचिते तदोषिताभ्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्यां
सुखमिव सा विबभौ विभावरी च ।

[(l 1) T3 अथ दशरथ Cr m g t as above (for दशरथनृप) —(l 2) D16 T1 सने° T2 G4 M3 महो°, M5 सुखो° (for तदोषिताभ्याम्) —(l 3) M3 (before corr) वस (sic) (for वचो) |D9 [अ]नि (for ऽनु) ❀ Ck t कुशिकतनयवचोनुलालितस्ते । ❀ —(l 4) M2 क्षणम् (for सुखम्) D4 6 G1 3 सापि°, T3 (changing the metre)सा बभौ, all Cs as in text (for सा विबभौ) Dt D4 6 8 9 G1 M2 3 (changing the metre) om T3 तु (for च)]

Colophon D1-3 7 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ D5 10 12 om V B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विद्याप्रदा(D12 °**)निको नाम, Ñ V B D9-11 विद्याप्रदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om both Ñ2 V3 24 V2 27, B2 3 D9 10 25 Dt D4 6 8 11 S 22 —D13 इत्यार्षे रा–काडे प्रदान सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M3 श्री – –म

22

D1 3 7 cont the previous sarga

1 a) V3 च, V4 om (for तु) —b) Ś1 D5 12 °नृपि, B3 °तपा , D11 °मुनिं (for महामुनि) —cd) D13 प्रल° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1 3 5-9 12.14 T1 2 G1 3 4 M2.3 (after corr *sec m*) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयान) V1 कुश°, T3 तृण°, M4 दर्भ°, Cr m g k t as in text. (for पर्णसंस्तरे)

2 a) Ñ V B D10 13 M4 -मातरत्तिष्ठ, D5 °नाम, Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ❀ Ct सुप्रजा शोभनपुत्रवती। ❀ Cg (also) k take a as a समस्तपद —b) Ś1 V2 B1 D1 2.7 T3 पूर्वे, V3 4 B4 D13 पूर्वां, Cr m g k t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 संध्याम् (for संध्या) Ñ V B D10 11 उपास्यताम्, D13 उपास्य च (for प्रवर्तते) —c) Ś1 D1-3.5.7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नरशार्दूल) —d) D1-3.7 पूर्वम्, Cm g t as in text (for दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्निका (D11 पौर्वाह्निकी) क्रिया —For 2cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

632* पौर्वाह्निकं विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागत ।

[V2 पौर्वाह्निक-; V3 B4 पूर्वाह्णिक V4 M4 पूर्वाह्निक (for पौर्वाह्निक) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp कर्तुं and तात M4 ह्युपागत (for ऽयमागत)]

3 a) V4 ऋषेस्तु, D1 तस्यपि (sic) G1 3 महर्षे , Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 परमोदार (for परमोदार). —b) Ś1 D5 12 मनोनुग, Ñ V B D10 11 13 ▮ (V3 [अ]त्र, D10 [अ]थ) राघवौ, Dt D1 3 4 6-9 T3 G1 3 M2 4 त(D3 व)रोत्तमौ (for नृपात्मजौ) —c) D3 7 तत (for स्नात्वा) Ś1 D1-3 6 7 9 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om , B1 धीरौ (for वीरौ) —d) V3 4 B4 D3 4 T3 G3 4 जपतु (sic), D9 जपत , G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य(V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*)साह्निक (D10 °मुत्तम) D1 3 °पदं, M3 (after corr as in text)°जप , Cm k t as in text (for परम जपम्)

4 a) Ñ V B D10 13 M3 4 कृत(D13 °त्वा)ह्निक-, D14 कृताह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V1 3 4 B1 3 D10 13 क्रियौ चापि, V2 क्रियो चापि, B4 -कृतौ चापि, D7 G1 °वीरौ, M4 क्रिय चापि (for महावीर्यौ) —b) D7 विश्वा*त्रम्. Ś1 D1-3 5 7 11 12 ऋषिं तत (D1-3 7 °दा) Ñ V1-4 B D10 13 °निधिं (for तपोधनम्) —c) D4 अभिवाद्य (for अभिवाद्य) Ś1 तु तौ वीरौ Dt D6 8 [अ]ति°, D1 3 5 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic])वीरौ, D9 M3 [अ]थ°, T3 G3 [उ]प° (for [अ]भिसंहृष्टौ) Ñ V B1-3 D10 13 अभिवाद्यित्तु तत्र, B4 अभिवाद्यतुस्तत्र, M4 पुनर्विचा ह्यतिक्रम्य —d) Ñ V B D10 13 सहितावु (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रचक्रमे V4 [उ]पत°, Dt D6 8 Cg k t [अ]भि° (for [उ]पतस्थतु)

5 a) Dt D8 M3 4 Ct °प्रयातौ, D3 प्रयातौ च D7 प्रयातौ च, T3 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11.12 M4 महाभागौ, D2 3 7 G4 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10.13 तत प्रययतुश्चापि —b) B2 त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगा नदीम्) —c) Ś1 D5.7 सरय्वा वै, D1-3 11 12 सरय्वा वै, D4 तदा तत्र, D6 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्येतां सतु शिवौ —d) D9 सरयो (sic) (for सरय्वा)

तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।
अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्गणम् ।
धर्षयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

Ś1 D1–3,5 7 11 12 संगमे पुण्यसेमिते —For 5^{cd}, Ñ V B (B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गा देवनदीं द्रष्टुं सरय्वा भ्राविदूरत ।
[V4 दिव्या (for गङ्गा) B4 स्वेविदूरत (sic)]

6 ^{a}) D3 9 G2 तत्राश्रमे, D12 तमाश्रम , Cg k t as in text (for तत्राश्रम) D9 इम (for पद) D1 पुण्य (for पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तस्यास्तीरा(D13 °राद्रा)श्रमपदं —^{b}) Ś1 D1–3 7 11 12 मुनीना (for ऋषीणाम्) Ś1 Dt D1–3 6–8 11 12 भावितात्मना, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, D13 अग्नि°, T1 G2 4 M1 मध्य°, T2 अग्र° (for उग्रतेजसाम्) D5 विश्वामित्र महामुनिं —D5 om 6^{c}–7 —^{c}) Ñ V B D10 13 रम्यं ददृशतु पुण्य (B2 तत्र) —^{d}) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 B1 तपताम्, V2 तप्यतम्, D1 11 12 तत्र ते, Cg k t as in text (for तप्यता) Ś1 D1–3 7 11 12 तेपिरे, Ñ V B D10 13 उत्तम (for परम)

7 D5 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D2 तद् (for त) D3 राघवौ, D4 परम (for परम) —^{b}) D2 परमौ (for राघवौ) G3 पुण्यकर्मणौ (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D12 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) D9 तु, M4 तौ (for त) Ś1 D1–3 7 11 12 मधुर वाक्य (for [illegible] महात्मान) —^{d}) Ś1 D1–3 7 11 12 M4 महामुनिं (D12 °नि) (for इदं वच) —For 7 Ñ V B D10 13 (1 1 for 7^{ab}) subst

634* दृष्ट्वा तदाश्रमपद जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) V3 तम् (for तद्) Ñ2 B3 D10 तदाश्रमपद दृष्ट्वा (by transp) (for the prior half) V3 -कौतूहलो B4 D10 -कौतूहल (for -कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D12 om l 2]

8 D13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ V B D10 महान् (for पुण्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 कश्च, M4 को वा (for को नु) Ś1 D5 [अ]स्ति, V3 [अ]सौ D2 3 7 [अ]स्य, D11 [अ]त्र (also पि) D12 [अ]सि (before corr as in Ś1) (for [अ]स्मिन्) Cm g k t वसते (as in text) Ś1 D5 12 कुलप पु°, Ñ V2 3 B D10 11 कुलजो मुनि , V1 D1–3 7 कुलपो मुनि V4 कुलको मुनि , M4 कुलपो महान् (for वसते पुमान्) D2 om 8^{c} 9^{b} —^{c}) D11 भग च (for भगवन्) V1 D9 इच्छामि (for इच्छाव) —^{d}) M4 भृश (for पर) D9 न , D12 तौ (for नौ)

9 D3 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) G1 तु (for तद्) —^{b}) Ñ V B D10 13 T3 M1 प्रह(B3 °*)सन् , Ck t as in text (for प्रहस्य) ❀ Cg प्रश्नमाधुर्यात् प्रहास । ❀ Ñ V B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्रो महामुनि —^{c}) Ñ V B D10 13 उभाभ्या(for अब्रवीच्छ) Ś1 D1–3 5 7, 11 12 वत्सौ (for राम) —^{d}) T3 कस्य, Cg k t as in text (for यस्य) Ñ V3 4 B1 3 D10 13 पुण्य, V1 2 पुण्यम् , B4 परम् , D1–5 7 11 12 M2 पूर्वम् , Ck t as in text (for पूर्व)

10 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 मूर्तिमाश्राम (D2 3 5 12 °श्राम) कदर्प , D1 महर्षिर्नाम कदर्प Cm g k as in text (for ^{a}) —^{b}) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [अ]भिविश्रुत , D1 [अ]नुशुश्रुम , M4 [अ]त्र शुश्रुम (for [उ]च्यते बुधै)

11 ^{a}) T3 इव (for इह) —^{b}) G1 2 समाहित (G2 °तौ), Cm g k as in text (for समाहितम्) —For 11^{ab}, Ś1 D1–3 6 7 9 11 12 subst

635* स चकार तपो घोर स्थाणुं येयुमरिंदमौ ।
[D2,3 7 चचार (for चकार) Ś1 D5 12 विप्र (for घोर) Ś1 D5 12 अनिंदित (for अरिंदमौ)]

—^{cd}) D3 ins ते before देवेश (hypermetric) D5 12 अतिष्ठत् (for गच्छन्त) D2 गच्छन्त देवेश (by transp) D11 अतिवसे मरुद्गण —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 येऽपुकाम स (Ś1 D2 5 12 °मश्च, D3 11 °म सु), Cr m g k t as in text (for धर्षयामास) —^{f}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सोप(D1 7 12 °पा) ध्यातो, Cm g k t as in text (for हुंकृतश्च)

12 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 अपध्यातस्य(D2 3 7 °श्च) Dt D1 6 8 9 अवध्यातश्च (D1 9 °स्य) D4 T3 अथ दग्धस्तु, D11 अपध्यानस्य, G1 3 अथ तस्य च, M2 3 अवज्ञातस्य, Cm g अवदग्धस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1–9 11 12 T2 M2 3 रुद्रेण (for रौद्रेण) —^{b}) D11 चक्षुषा (for चक्षुषा) D1–3 7 11 रघुनंदनौ —^{c}) T2 व्यशीरत (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1 D1–3 5 7 12 [अ]स्य सहसा, D11 ते दतस्य (sic) (for शरीरात्स्वात्) —^{d}) Ś1 D5 12 ततो, G1 तस्य (for सर्वं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 धीमत , G4 दुर्मति (for दुर्मते) —For 11–12 Ñ V B D10 13 M4 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद्देवेश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४
तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६

636* स्थाणुं स इह तप्यन्तं पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापतिम् ।
स बुद्ध्वा तत्र रुद्रेण शप्तः किल महात्मना ।
अथ शप्तस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
रोषशापाग्निनिर्दग्धं तच्छरीरं व्यशीर्यत । [5]

[(l 1) V3 स्थातु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह) V3 पर (for महत्) —(l 2) V4 आराद्धुम्, D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्) B3 (marg) पूर्णं, M4 ज्ञात्वा (for तूर्णं) —(l 3) V1 D13 स बुध्या, B4 बुद्ध्वा स (by transp) (for स बुद्ध्वा) V4 तेन (for तत्र) —Ñ1 om. l 4, B3 reads l 4 and 5 in marg —(l. 4) B1 [ए]व, D13 [ए]व M4 [अ]त्र (for वै) M4 रघुनदन (for रघुनन्दन) —(l. 5) V1 रोषात्, V3 विधि-; D13 रुद्र (for रोष) V4 -तापाग्नि- (for -शापाग्नि) B1 व्यशीर्यते (for व्यशीर्यत) M4 शरीरं समशीर्यत (for the post half)]

13 B3 reads 13 in marg D9 om 13^{cd} D3 om from तत्र in ^{a} up to the end of ^{b} —^{a}) D3 तस्यागात्म्यपत (for तस्य गात्रं हतं) Dt D6 8 transp तस्य and तत्र Ś1 Ñ V B D1 2,4 5 7 10–13 T3 G3 M2,4 तस्यांगा(M3 °गं) न्यपतन्नाम (Ś1 Ñ2 V1 3 4 D1 7 M2 °न्नाम [except M2 sic]) —^{b}) D14 विदग्धस्य, Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D6 G4 महात्मन , Cg as in text (for °ना) Ś1 D1 2,5 7 10–12 हिम(D1 2,7 विंध्य)शैलसमीपत , Ñ V B D13 सद्य सर्वाण्य शेषत , M4 सद्य शस्त्राण्यशेषत —^{c}) B4 अशरीरः D4 अशरीरी, T3 ते शरीरि (sic) Cg as in text (for अशरीर) —^{d}) Ch हि; Ct ह (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तेन महात्मना, M3 देवेन चक्षुषा (for देवेश्वरेण ह) Ñ V B D10 13 M4 एव कोपान्महात्मना (D13 °न)

14 B• transp 14^{ab} and 14^{cd} —^{ab}) D1 स ख्यातस् (for विख्यातस्) Ñ3 V B D3 7 10 तत (for तदा) B1 राघव , D11 राघवै (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातोनंग इति प्रभो —^{c}) D1 सुगाहु (for स चाङ्ग) D11 विषण (sic) (for विषय) —^{d}) Ś1 B2 D1–3 5 7 यत्रागानि D9 स्वशरीर (for यत्राङ्गं स) T2 (after corr sec m as in text) 3 G2 हा Ch as in text (for ह) D1 11 B यत्रागं(D12 °गा) प्रमुमोच ह —For 14^{cd} Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst while B2 ins after 14^{ab}

637* अनङ्ग इति देवोऽयं ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) Ñ V1 B3 शमनात् (for -नाशनात्)]

15 After 15^{a} Ñ V B2–4 D10,13 M4 ins.

638* कामस्य रघुनन्दन ।
तस्यायतनमत्रेदं

[(l 2) B4 आयतनम्, D10 आय*नम् V4 B3 एव (for अत्र)]

On the other hand M3 (discards ^{bcd} with + sign below them) ins (inf lin sec m)

639* श्रीरुद्रस्य महात्मन ।
अतोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।
मोक्षधर्मपरा वीर तेषां पाप न विद्यते । (cf 15^{cd})
शिष्या धर्मपरा भूत्वा शुश्रूषा कुर्वते सदा ।

—^{b}) Ñ1 यस्येमे; V3 तस्यैते; D2 ततोस्य (for तस्येमे). Ñ V B D10,13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनंदन (= l 1 of 638*) —^{c}) Ś1 D2,3,5 7 11 12 शिष्टा, Cg k,t as in text (for शिष्या) Ś1 D5,9 G1 वीरा (D9 G1 °रास्), D11,12 धीरा (D12 °रा), K (ed.) नित्यं (for वीर) —^{d}) Ś1 D1,2,11,12 येषा, Cg k t as in text (for तेषां) D11 पाप (sic) (for पाप) Ś1 D1 4,11 12 हि, Cg k t as in text (for न) —For 15^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst., while D11 ins after 15

640* तपोद्मरता शिष्या पुराण्या ब्रह्मवादिन ।
निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 धर्म-; V2 B4 D10 -दान (for -दम) Ñ V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्य (for ब्रह्म) —(l 2) V4 [आ]त्म-; B1 [अ] * (for [अ]त्र) V1 B4 नियतास् (for निरतास्) D11 तपोनिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 ^{a}) D11 र*नीं (for रजनीं) Ñ V B D10 13 M4 एका (for राम) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1,2 5 7 10–13 T3 वसाम , D3 *साम , D6,9 वत्स्याम (for वसेम) V2 -लोचन; V3 D7 11 -दर्शन , B4 -दर्शन, D13 G3 -दर्शना (for -दर्शन) M4 सुखं वत्स्यामहे वयं —M4 om 16^{cd} —^{d}) D9 विचरि° (for श्वस्तरिष्यामहे) Ś1 Ñ V B D5,10 13 तरि(Ñ3 V2,4 यति)ष्याम (B3 °मि) प्रपत वै (Ñ2 परेद्युर्हि [sic] Ñ3 V1 3 B D10 परेहनि V4 परिसयि), D2,3 7 वत्स्याम समुखं निशा D11 13 गमिष्याम परेहनि —After 16 all MSS (except D2,3 7 M3) Cg k t ins

641* अभिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।
इह वास परोऽस्माकं सुखं वत्स्यामहे निशाम् ।
स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

979 तेषां संवदतां तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
निशाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।
रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुसुखं तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

[Ś1 D1 5 12 om l 1 and 3 D14 T1 2 G4 om l 2 Ñ V B D10 11 13 M4 om l 3 D6 G1 2 M1 3 transp l 2 and 3 —(l 1) ❀ Ct अभिगच्छामहे व्यत्ययात्तङ् हे इति पृथक्पदं वा । परो शुक्लतर । ❀ V3 B1 M4 स्नात्वा G4 शीघ्र (for मवें) Ñ V1 2 4 B2 4 D10 13 अभिगच्छाम च स्नात्वा, D11 अभिगच्छ महाबाहो (for the prior half) D11 उभये M4 मुनीना (for शुचय) —For ins see below —(l 2) M4 वास (for वास) G1 3 M1 4 परो (G1 परा, G3 पुरो M4 इम) राम (for परोऽस्माक) Ś1 Ñ V B D1 5 9 13 इह कामाश्रमे राम, M3 इहैव सत्कृता राम (for the prior half) V2 स्वय (for सुख) M4 वय (for निशाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 वत्स्याम सतुख निशा (= 16ᵈ in D2) (for the post half) Cg k t no comm on l 2]

—After l 1 D11 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्वाश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D1 om from तत्र up to 17ᵇ —ᵃ) Ñ2 B3 D10 प्रवदताम्, B4 समुपताम्, D3 सवदमाम् (sic) D5 सवसताम्, T3 सुवदता, Cr m g k t as in text (for संवदता) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1 3 D5 7 9–13 एव, Ñ1 V2 B4 D2 3 एव, Ck as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —ᵇ) M4 तत सिद्धेन (for तपोदीर्घेण) —ᶜ) D7 परम प्राप्य, Ck परम° (for परमप्रीता) M4 प्रागेव च महात्मान —D7 om (hapl) 17ᵈ–19ᵃ —ᵈ) M4 ऋषयो Ś1 D5 12 द्रष्टुम्, D1–3 9 11 [S]भ्याशम्, Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D1–3 5 9 12 आगता, Ck as in text (for आगमन्)

18 D7 om 18 (cf v l 17) —ᵃ) Ñ V1 B D10 M4 तेऽर्घ्यं, V2 तेषा, Cg as in text (for अर्घ्यं) T3 पाद्यमर्घ्यं (by transp) Ñ V1 3 B D10 M4 च विधिवत्, V4 च विविध, D2 3 11 12 अथा°, G1 तयादित्य (sic) Cg t as in text (for तयातिथ्य) —ᵇ) Ñ V1–3 B1–4 D10 M4 प्रयु (V3 °स्, B4 °पू)ज्य, V4 B1 पूजा च, D11 निश्चा, T3 विज्ञाप्य (for निवेद्य) —ᶜ) V4 लक्ष्म*° Ñ1 एव, Ñ2 V B D10 13 एवम् (for पश्चाद्) —ᵈ) M1 [अ]कुर्वत, M4 प्रायुंजन् (for अकुर्वन्) Ñ1 [अ]कुर्वन्नतिथिसत्क्रिया

19 D7 om 19ᵃ (cf v l 17) —ᵃ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 10–13 परम°, D3 परम प्राप्त, Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य ता तत्क्रिया तत्र —ᵇ) Ś1 Ñ V1 3 B D3 5 7 10–13 M4 अभि(B4 D12 * *)रम्य च, V2 4 D1 2 13 °गम्य च, Cr m g k as in text (for अभिरञ्जयन्) ❀ Ct अभ्यरञ्जयन् अडभाव आर्ष । तदाश्रमस्थानृपीनिति शेष । यद्वा सत्कार समनुप्राप्य त प्रापय्य विश्वामित्रादींस्तदाश्रमस्था ऋषयोऽभ्यरञ्जयन्नित्यर्थ । ❀—After 19ᵃᵇ Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

643* यथार्हमजपन्सध्यामृषयस्ते समाहिता ।
तत्र वासिभिरानीता मुनिभि सुव्रतै सह ।

[(l 1) D4 14 T1 2 G4 M3 मुनयस् (for ऋषयस्) —(l 2) D6 °भ्र् (for वासिभिर्) D9 तत्र स्वाशीभि(भी) रात्री ता (for the prior half) M3 सव्रतैस् (for सुव्रतै)]

—ᶜ) Ś1 Ñ V1 2 4 B D2 3 5 7 9–12 न्यवसंस्ते (D9 °स्तु) V2 न्यवसंत, Dt D1 न्यवसस्तु (D1 °स्त), D13 अवसस्ते, T3 न्यवसस (sic) M4 नावसस्ते Ñ V B D10 13 M4 महात्मान (for सुख तत्र) —ᵈ) V3 कामाश्र*पदे Ś1 Dt D1 2 (after pr m corr as in text) 7 8 11 तथा, Ñ V B D10 13 M4 सुखे, D3 सदा (for तदा) —After 19 Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुगव ।

[(l 1) M3 अनु (for first अभि) M3 अनुरक्तौ (for अभिरामौ) —(l 2) M4 [अ]तुपमद्युति (for मुनिपुगव)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 4 10–12 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name, B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 कामाश्रमनिवास (V2 °गमन) D11 ताडकाप्रवेश — *Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 D9 10 26 V2 28 V3 25 Dt D4 6 8 14 S 23 D1 7 19 D2 20 D13 -काडे यो गिं श्रमनि-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 ** श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री … म

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ २
आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७

23

1 a) M2 विमलौ, Cg as in text (for विमले) —b) D2 4 10 11 M2 कृत्वा (for कृत) B4 °अरिंदमौ —D7 om 1cd —c) V1 नमस्कृत्य —d) Ñ V B D10 M4 उपेयतु, Dt °गमत् (sic) D13 प्रणगमतु (for उपागतौ)

2 a) B4 D4 M4 तु, Cg as in text (for च) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वे एव (D7 °तन्), D11 सर्वे ते वै (for ते च सर्वे) D1 महामाने —b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषय (for मुनय) Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M4 सूर्यवर्चस (M4 °तेजस), D9 शासित°, M3 सशति° (for संशितव्रता) —c) Ś1 D1 3 5 7 12 °तस्थु , V4 °स्थाप्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) D1 वाच (for नाव) —B4 om (hapl) 2d–3c —d) D1 यथा (for अथ) D13 [अ]ब्रवीत् (sic) (for [अ]ब्रुवन्)

3 B4 om 3c (cf v l 2) —a) B1 आरोहयतु (hypermetric) D6 8 °हतु, Cm as in text (for आरोहतु) D4 8 M2 शुभा (for भवान्) Ñ2 V3 B2 3 D10 आरोह भगवान् (B3 °वान् also in m) T3 महान् (for नाव) —b) V4 विश्वामित्र , B4 रा * पुत्र Ś1 D1–3 5 7 11 पुर सर (D1 °र) V1 °स्तत , D12 पुर सर , Cg k t as in text (for पुरस्कृत) D10 मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3d in D10) —c) V2 4 B• (marg also) अविघ्न Cr m g k t as in text (for अरिष्ट) —d) D4 Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय) Ñ V B D10 13 M4 मा ते (M4 च) कालात्ययो हि (Ñ2 om हि[submetric]) भूत् (V1–3 B D10 ह्यभूत्, V4 D13 भवत्, M4 °स्तु ते)

4 a) T3 तदा (for तथा) —b) B• तापसान् (for तानृषीन्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B1–3 (m also as in B4) Dt D6 8 10 13 M4 प्रति(Dt °त्य)पूज्य च (V1 स), B4 प्रतिगृह्य°, D3 प्रपूजयन् (submetric) T2 (after corr sec m as in text) अभि°, G1 3 °वाद्य च (for अभिपूज्य च) —c) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 सरित पुण्यां (for सहितस्ताभ्यां) —d) Ś1 Ñ V2 4 B (B2 marg) D1–3 5 7 9–13 सरयू , V1 B2 जाह्नवीं (for सरित) Ñ V B D10 13 विमलोदकां D• 11 सागरगाना Cg k t as in text (for सागरगमाम्) —After 4 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg comm on I 1 Ck on I 1 2 and Ct on I 1–3)

645* तत शुश्राव वै शब्दमतिसरम्भवर्धितम् ।
मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
ज्ञातुकामो महातेजा सह राम कनीयसा ।

[(l 1) Dt D6 8 तत्र (for तत) D14 T G2–4 M1 °त, G1 M2 3 शुश्रु(G1 °श्रा [sic])वतु (for शुश्राव वै) Dt D6 8 तोय M3 अभि (for अति) T3 -गम्भीर (for सरम्भ) D8 -अर्पित (for -वर्धितम्) —(l 2) D9 14 T (except T1) G M1 3 om the post half of l 2 and the prior half of l 3]

5 a) Ñ V B D10 तत्र, D13 ततो, Cm k ,as in text (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 राघव (D7 °*)स्तु (for अथ राम) —b) V1 प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V3 °सत्तम, M4 कुशिकात्मज (for मुनिपुंगवम्) —c) V2 B3 4 वारिणा, Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D10 13 भिद्यत इव (V2 °ते तीर), Cm g k t as in text (for भिद्यमानस्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वा(D11 ति)रीणा (D• वीराणा) भिद्यमानाना —d) Ś1 D1 3 5 7 11 12 एष, Ñ B स्वय (B1 °र्थ), V2 D10 M4 स्वय, V4 मुने (for अयं) Ś1 D5 11 1• विमलो°, Ñ V B D10 13 बलवान् स्वन , D1–3 7 विपुलो°, D9 तुमुल°, Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 a) Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 इति राम , B2 इति तस्य Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś1 D5 12 तु तत् (for वच) G3 M3 रामस्य वचन —b) Ñ2 V2 B3 4 D5 10 M4 -समन्वित Ś1 D1–3 5 7 11 12 जातकौतूहल वच (D2 3 7 11 °लो मुनि) —c) D13 कृपयामास (sic) Ñ V B D10 13 भगवान् (for धर्मात्मा) —d) Ñ V1 3 B D10 11 13 विस्तर (V1 °र), V4 कारण Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 a) D1 3 5 7 12 °से (for कैलास) Ñ V B D10 13 M• 4 शिखरे (for -पर्वते) Cg कैलासपर्वते (as in text) D5 11 रम्ये (for राम) —b) V4 ब्रह्मणा, D10 om (hapl) म in मनसा V2 निर्मित (for निर्मितं) B1 transp मनसा and निर्मित Ñ1 V1 द्वार (sic) Dt D6 8 पर; Cg as in

तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं झिल्लिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

---

text (for सर) —Ñ2 V2 G4 om (hapl) 7^{cd} —^{c}) Ś1 D5 11 12 रघु, G2 M1 मुनि (for नर) Ñ1 V1 3 4 B D10 13 ब्रह्मणा प्रागिदं य(V1 त)स्मात् —^{d}) Ñ1 V1 3 4 B1 3 D10 13 तदभून् (V1 अभूसन् [by transp] V4 °य) B4 तस्मात्तन् (for तेनेद) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मानस नाम (D3 मान [metathesis]) तेन तत्

8 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 प्रसूता सरयू, M3 °सरयू (for सुस्राव सरस) —Ś1 D3 7 om (hapl) 8^{bc} —^{b}) D1 अभ्यधावत, D2 अभ्यगात्पुरीं, D5 12 अभ्यभावयत्, D11 अभिमागमत् (sic) M4 °गूहति, Cr m g as in text (for उपगूहते) —For 8^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।
[V3 नामसात् (metathesis), V4 °सस् (for मानसात्) B3 यस्माद् (for तस्माद्) V3 यत्र (for अनु) V1 गोचरा B3 (m also) 4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]
—^{c}) Ñ V B D10 13 नदी प्रसूता, D1 3 5 9 11 12 M3 °प्रसूता, Cm t as in text (for सर प्रवृत्ता) ※ Ck तस्या सर प्रवृत्तत्वात् सरयूरिति नाम । ※ —^{d}) D5 ब्रह्मसरच्युता

9 ^{a}) M2 3 Cm तुमुल , Cg as in text (for अतुल) Ś1 D1 3 5 7 11 12 शब्दोय विपुलस्तस्या (Ś1 °स्या), M4 पुण्य तस्य महाञ्छब्दो —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 जाह्नव्याम्, Cm t as in text (for जाह्नवीम्) M3 अतिवर्तते —For 9^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्या शब्दोऽयमीदृश ।
[Ñ1 V2–4 B3 4 (both m also) अभि(B3 इति)वृत्तायास् V1 D10 13 अति° (for अभिवर्तिन्यास्)]
—^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B1 3 (m also) D1 2 5 10–12 -सघर्षजो, Ñ1 V1 4 B1 2 4 -संहर्षजो, V2 -संस्पर्शजो, D5 7 -सघट्टजो, Cg k as in text (for -संक्षोभजो) —^{d}) D6 प्रणामो (sic) G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 प्रय(V1 °ण)त , D5 °त Cg as in text (for नियत)

10 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 M4 उभाभ्या, D11 प्रणामं; D12 तुल्याभ्या, G2 M1 तस्या°, Cr m g k t as in text (for ताभ्यां तु) M4 त्व तौ (for तावुभौ) —^{b}) D11 सगमे नरसत्तमौ —For 10^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

648* प्रत्युत्तौ नमस्ताभ्यां नदीभ्यामथ राघवौ ।
[V4 नमस्कार D13 मन्दु° (metathesis) (for नमस्ताभ्यां) V4 नदी ताम् (for नदीभ्याम्) B3 अभि (for अथ)]
B3 cont.

649* प्रणाम प्रयतौ कृत्वा सगमे नरसत्तमौ ।
B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।
—D11 om (hapl) 10^{cd} —^{c}) Ñ V1 2 B1–3 (B3 m also as in text) D10 13 पर समासाद्य, V3 4 B4 परम° (for दक्षिणमासाद्य) —^{d}) D12 विक्रमे (sic)

11 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तद् , Cm g as in text (for स) Ś1 D1–3 5 7 12 °समाद, D9 (marg gloss) भयंकर दर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाशं) —^{b}) D14 transp नृप and वर Ś1 Dt D1–5 7–9 12 G1 3 M1 3 नरवरात्मजौ (Dt D4 8 G1 3 M1 3 °ज) (for नृपवरात्मज) T3 दृष्टवान्नृपरात्मज —^{cd}) Ś1 D5 12 तत समन्तात्तौ वीक्ष्य, D1 3 7 ततो वन सदिक्ष्वाकू (D3 7 °काव्) (for ^{c}) Ś1 D3 5 7 12 आपृच्छेता मुनिं तु तौ (D12 तदा) D1 संपृच्छेता मुनिं च तौ (for ^{d}) D2 ततो नमंताविक्ष्याकावपृच्छता मुनिं उभौ, D8 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकुनदनौ —For 11, Ñ V B D10 11 13 M4 (1 2 only) subst

651* अथातुपदमेवान्यद्वन घोरमरिंदमौ ।
दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं त नृपरात्मजौ ।
कस्येदं मेघसकाशं वन घोर प्रकाशते ।
[(1 1) V2 अथात्म° (sic) V4 °पद B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदम्) V3 वल (sic) (for वन) D10 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) —(1 2) Ñ1 पप्रच्छ* Ñ2 B3 (marg also as above) D10 वीरौ (for भूयो) V3 D11 नृप D13 तौ° (for त नृ) B1 °दशरथात्मजौ M4 वन मुपगतौ मुनिं (for the post. half) —After l 2 M4 reads l 2 of 652* —(1 3) V3 वर्न (sic) (for वन) D13 प्रपश्यते (for प्रकाशते)]

12 ^{a}) Ś1 D3 11 12 घोरं, D2 दीर्घं (for दुर्गं) Ñ V1–3 B D10 13 दुर्गं(V2 B1 °गै)पक्षिगणाकीर्णं, V4 बहुपक्षगणाकीर्णं (sic) —^{b}) V1 D11 T2 G1 3 M2 झल्लिरा , V4 त्रिंदिका ; D2 उलीका (sic) Cm g k t as in text (for झिल्लिका) D5 -स्वन , D13 -नान (for -गण) Dt D4 8 -संयुतं (for -नादितम्) —D11 reads 12^{cd} after 652* —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 च समाकीर्णं, D4 9 14 T1 2 G1 4 M2 3 °पूर्णं; M4 °घोरै (for श्वापदै कीर्णं) D12 घरैर्भैरवसमाकीर्णं (sic) T3 श्वापदैर्हिंस्रपशुभि —^{d}) D1 11 12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) Ś1 D1 3 5 7 11 12 G2 दारुणस्वनैः D4 9 14 S (except G2) Cm दारुणा(D4 M4 °णैर्)रवै (T2 °वर्तः M4 °युतैः); Cr.k.t as in text (for दारुणारवै)

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं बदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥ १५
एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करूषाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिप्लुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन्देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८

13 Ś1 D1 3 5 7 12 om 13 and 14 —b) D4 भैरवै स्वनै —d) D5 14 T G1 2 4 M1 3 चोप, D9 चैव, G3 उप (for चापि)

14 Ś1 D1 3 5 7 12 om 14 (cf v l 13) —a) D6 धवाश्वक**कुभैर्, D9 धवैश्च ककुभिश्चापि —b) Cg मरु- (for बिल्व) D4 किंशुक- (for तिन्दुक-) —d) Dt D6 8 तु, Ct as in text (for नु) D4 9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1 2 G2-4 M1 3 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for किं न्विद) —For 12e 14 Ñ V B D10 11 13 M4 (D11 M4 for 13 14 only) subst

652* नानामृगगणैर्घोरैर्वाशमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहर्क्षतरक्षुशरभैर्युतम् ।
धवाश्वकर्णकुटजपाटलाबिल्वतिन्दुके ।
द्रुमै कटकिभिश्चैव कीर्णं किन्त्विदमुच्यताम् ।

[V3 4 D11 13 om (hapl) l 1 —(l 1) D10 नानामृ* B1 वाश्यमानैर् (sic), B3 (marg as above) व्याप्यमानैर् (for वाशमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च मृगैर्वाश्यद्भिर्भैरवै स्वरै (cf 13ab) —M4 reads l 2 after l 2 of 651* —(l 2) Ñ2 वराहस्य V1 D13 -र्क्षै V3 B4 D11 M4 -ऋक्ष (for -र्क्ष) —(l 3) V2 3 धवाश्व° V4 वराश्व° D11 °** (for धवाश्वकर्ण) Ñ1 -पाटलाबिल्वतिंदुके, V4 पाटलाशोकचंपके D11 बिल्वतिंदुककत्तृणै (for the post half) D13 धवाश्वक कुटजपापाटलातिंदुतिंदुके —(l 4) D11 तथा (for द्रुमै) V3 B1 D13 इदम् (for त्विदम्) V4 B1 3 (marg also) उच्यते D11 सगनैश्च समावृत (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 12cd

15 D14 reads 15 in marg (sec m) —a) Ñ V B1-3 D10 13 साव, B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10 13 M4 तयोर् (B3 M4 ततो, B4 *°)वाक्यं (for महातेजा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तयोर्(D11 °*)स्तद्वचन श्रुत्वा —b) Ś1 D5 12 महानृषि Ñ V B D10,13 M4 श्रुत्वेदं (V1 °त्वैवं B3 [marg also] 4 °त्वैव) भगवान्मुनि (B1 M4 °नृषि) —c) Ñ V B D10 13 M4 इत्युवाच महातेजा, D1 वचन सत्यौ, D2,3,7 11 सत्यौ (D3 सत्य, D11 यस्य)काकुत्स्थौ (for यस्य काकुत्स्थ) —d) Ś1 D1 3 5 7 9 12 [इ]दं भैरवं, Cg k as in text (for [ए] तद्दारुणं) Ñ V B D10 13 M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ D11 भैरव स्वनमुत्तमं

16 a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 शिवौ Ñ V B D10 13 भय, Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10 13 °पद, G4 °पद (for जनपदौ) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10 12 13 श्रीमान्, D1 7 9 श्रीमत्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —b) D1 सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1 3 7 11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B D10 13 पूर्वमासीन्महर्द्धिमान् —c) Ś1 D1-3 7 9 11 12 मालवश्च, Ñ V1 B3 4 D10 मलनाश्च, V2 4 B1 2 (after corr as in Ñ) मलजश्च, D5 मलबश्च (sic) D13 मलवाश्च (sic), Cr m g k t as in text (for मलदाश्च) Ś1 V3 B1 D2 5 11-13 करूष(D11 °षा)श्च, V4 करजश्च, B3 D3 7 10 कलूष(B3 [after corr] D10 °षा)श्च, D2 सकारूषौ, D9 कुरुषश्च, Cr m g k °शाश्च (for करूषाश्च) V3 मलयेकरूपाश्चैतौ —d) D5 12 दैव (for देव) Ñ2 V1 B3 4 D10 13 निर्मिता (for निर्मितौ) Cr m g t as in text (for d) ❀ Ck देवनिर्माणेन निर्मित नामधेयौ । ❀

17 a) Ñ V B D10 13 सखा(B4 °हा)य नमुचिं हत्वा —b) Ñ2 मनेन(sic), B1 (marg also) पापेन, T3 *तेन, Cg k t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9-13 M4 समभि(V4 °*)द्रुत , D3 स*भिद्रुत, Cg as in text —c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 क्षुध(D1 °धि[sic])या च, Ñ V B D10,13 क्रोधावि(B2 °चै)व Dt क्षुधौ° (sic) D9 तद्वधाच, G1 क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ❀ Cg t क्षुधा बुभुक्षया । ❀ Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सहस्राक्षो (D1 °क्षे) —d) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 °हत्या Cg k t ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3 4 6 8 T3 M3 Cg समा, D1 2 तदा, D11 यथा (for यदा) Ñ V1-3 B D10 13 मित्रध्रुगम (B °घ्रुगम: D13 °द्रुग्ध)यथा(V1 °*थ)न्किल, V4 मित्रध्रुगगुण वान्पुरा M4 ब्रह्महा भगवान्किल

18 a) D2 7 तद् (for तम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ऋ(D3 वि)षय , Dt D6 8 मलिन, Cm g as in text (for स्नापयन्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्व (for देवा) Ñ V B D10 13 M4 तमिन्द्र स्ना(V1 2,4 स्न, B2,4 M4 स्या)पयामासुर —b) M4 कल्शैश्च Cr m k as in text (for ऋषयश्च) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सर्वद् (Ś1 D12 °र्वं D3 ** D11 र्वं) देवगु (D1 °गु)णैः सह, Ñ V B D10 13 देवा सर्षिगणा पुरा (V1 2 तथा), M4 देवैः सर्षिगणैः सुरा —c) V2 किशते (sic) M3 ऋषय , Cr m g k t as in text (for कलशै) Ñ V B D10 13 M4 पुण्य(B3 पूर्ण)सलिलै (for स्नापया-

इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूषमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूषश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।
मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूषाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

मासुर्). Ś1 D1–3 5.7.9 11 12 स्ना(Ś1 D1 2 5 11 12 स्न) पर्याचक्रुरमलैः (D2 3 7 °क्रु· सलिलैः). —d) D6 मले (for मलं) M4 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्). Ś1 D1–3 5 7 9.11 12 सलिलै(D2 3 7 अमलै)र्मलशुद्धये; Ñ V B D10 13 पूर्णै(Ñ B2 3 पुण्यैः; B1 * *)र्मल(V2 4 °सांन)समन्वितं (V1 4 B1.2 समाश्रितं; B3 marg also as in V1 B4 and मपातितं; B4 D13 विशोधनैः); Cg as in text (for d).

19 D11 repeats 19–20b after 20ab. —a) D11 (second time) अस्यां (for इह). Ś1 D1–3 5 7.12 तस्यां (D12 °स्यः [sic]) भूमौ (Ś1 D5 12 °म्यां as in text); Ñ V B D10 11 (first time) 13 M4 सोऽस्मिन्देशे (for इह भूम्यां). V3 मनस् (for मलं). Ś1 D2 3.5 7.11 (second time).12 देवा; Ñ V B D10 11 (first time).13 G3 M4 त्यक्त्वा (for दत्त्वा). —b) Ñ V2 4 B1–3 D10 11.13 देवः; V1 देवं, V3 B4 D6 (before corr. as in Ñ) देव; Dt D8 देवाः; D1 हत्वा; G3 त्यक्त्वा (for दत्त्वा). Ñ2 V1 B1–3 D5.7.10.13 कालु(B2 °ह्र)ष्यम्(B3 marg. also कौरूष्यम्); V2 कलुषम्; V3 कल्मषम्; B4 कौरूष्यम्; D4.11 (both times, first time before corr. as in Ñ2)कारुष्यम्; G1.2 करूषम्; Cr.m g कारूशम्; Ct as in text (for कारूषम्). D1 ह (for च) D9 दत्त्वा कालुषकं तथा; M4 देहतः कार्यमेव च. —c) M4 शरीरजे महेंद्रस्तु. —d) D11 (first time) अवाप्तवान्; M4 अवाप सः (for प्रपेदिरे). —For 19cd, Ñ V B D10 13 subst. :

653* मित्राभिद्रोहसंयुक्तं परं हर्षमवाप्तवान् ।

[V4 मित्राति. Ñ2 V2 B3 4 -संभूत; V1 सह? (for -संयुक्त).]

20 D11 repeats 20ab (cf. v.l 19). —a) Ñ2 B2.3 D10 °रूषश्च; V1 2 D2 9 निष्करूषश्च; B3 (m. also).4 निष्कुरूषश्च; D11 (second time) नि करूषश्च; T2 °रूजश्च (for निष्करूषश्च) —b) Dt D6 8 शुद्ध; D3 शु*र्; Cg as in text (for शुचिर्) D6 चेंद्रो (sic) (for इन्द्रो) V3 तथा; Dt D5 6 8.13 M T1 3 G4 M3 (before corr.) यथा; D1.11 (first time) तदा; M4 ततो (for यदा). V B1.2 D9 त्वभूत्; D1 [अ]न्वभूत्; D13 ह्यभूत् (for [अ]भवत्) D2 3 7 ह्यभूत्तदा. —c) Ñ V B D10 T2 तदा; Dt D2 3 5–8 13 ततो (for ददौ). T3 संप्रीतो (for सुप्रीतो). —d) Dt D6 8 प्रादाद्; D4 प्रभुद् (sic) (for प्रभुर्) M3 अनुत्तमः. Ś1 D1.3 9 11 12 ततो वरमरिंदम; Ñ V B D2 3 7 13 ददौ वरमरिंदमः (V1 °मौ); D10 ददौ वरमनिंदितः.

21 a) V2 B1 °पद- (for जनपदौ). Ś1 D1–3 5 7.9 M ख्याति (for स्फीतौ). —b) Ś1 D1–3 5 7.9.12 कृत्स्ने; V1 -र्तिं; Cg k.t cite as in text (for ख्यातिं). B2 (m.) लोके. D11 T3 transp. ख्यातिं and लोके. V4 गमिष्यति (sic). —After 21ab, D1 ins. (gloss ?) .

654* मलः पाप्मा विनिर्दिष्टः कारूषो देहजं मलम् ।

—c) Ś1 D5 9 11–13 मालवश्च; Ñ B2–4 D1–3 7 M मलजाश्च; V B1 मलज(V3 °य)श्च; Cg.k as in text (for मलदाश्च). Ś1 V B1 D5 11–13 करूपश्च; B2 कलूषाश्च; D9 कुरूषश्च (for करूषाश्च). —T3 G4 om. (hapl.) 21d–23c. —d) Ś1 -सह°; D1–3 7 9 12 -सहचा(D7 °वा)रिणः (D9 M °णौ); D11 °हारिणौ; Cr m.g k t as in text (for -मलधारिणौ). Ñ V2 4 B2 3 D10 [इ]त्यंगजेन म(V4 स)मांकितौ; V1 B1 4 D13 M4 ह्यं (V1 B1 D13 अं [with hiatus])गजेन ममांकितौ; V3 [अ]नंगजेन समन्वितौ.

22 T3 G4 om 22 (cf. v.l. 21). —a) Ñ V B D10 13 M4 एवमस्तु; D3 * * ° (for साधु साधु) —b) Ś1 D1–3.5.7 9 11.12 शशंसुः पाकशास(D3 °नाश)नं. —c) Ś1 D1–3 5 7.9 11 दे(D3 ई)शपूजां (D3 °ज्या)च(Ś1 तु); D12 देश* पूजां; M3 देवस्य°; Ck.t as in text (for देशस्य पूजां) Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा). —d) M3 कृते (sic) (for कृतां). D3 धीमता. (sic).

23 T3 G4 om. 23abc (cf. v l. 21). —a) Ś1 D1.5.11 12 एवं; Cg k as in text (for एतौ) D13 °पद- (for जनपदौ). Ś1 D5.7 9 (after corr. as in text) श्रीमंत (D5 7 °मान्); D1–3 12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —b) Ś1 D2 3 5 7 9.12 तुल्यकालम् (D7 12 °*म्; D9 °लाव्); D1 कामतुल्यौ; D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्). D1–3 7 9 11 म(D1 12 ह्य)रिंदमौ (for अरिंदम) —For 22c-23b, Ñ V B D10 13 M4 subst.

655* देशस्य नाम निर्वृत्तिं श्रुत्वा तां वासवेरिताम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशब्दितौ ।

[(l. 1) B4 M4 देसस्य (for देशस्य). V1 D13 श्रुत्वा (for श्रुत्वा तां). V4 राम (sic) नेरितां. —(l. 2) D13 च°; M4 [अ]भि° (for विशब्दितौ) B4 repeats through oversight 21b for the post. half.]

—c) Ś1 D5 9 11–13 मालवाश्च; Ñ1 B2 मलजाश्च; Ñ2 V1 2.4 B (B2 m. also) D2 3 7 10 मलजाश्च; V3 मलया; D1 मालजाश्च (for मलदाश्च). Ś1 V2 D5 9 11–13 °करूषाश्च; V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।
मलदांश्च करूषांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्धयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥ २८

करूपाश्चेति, B2 °कलूश(m also °शा)श्च (for च करूपाश्च) —^{d}) Ś1 समृद्धौ, Ñ V1 2 B D4 6 8 10 13 T1 M4 मुदिता (V1 D13 °तान्), V4 श्चाहिता, Dt T3 मुदितो (sic), D1–3 7 सपूर्णौ (D2 °र्णा), D5 12 सपक्षो (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसपदा (D11 °सयुत, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध - - न्यत (for धनधान्यत)

24 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो —^{b}) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यक्षी तु (D11 °तु [sic]) ह्यमचारिणी (D12 °णौ [sic]) —^{c}) V3 घन (sic) (for बल) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 (after corr m as in text) 12 [अ]गिश युधि (D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ]बला सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 सुन्दस्य, Cg k t as in text (for भद्रं ते) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य(V1 देव्य [sic])पतेरभूत्, D14 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत) —^{c}) D2 [s]त्र स्यात् (for पुत्रो) —^{d}) V4 यस्य (sic), D2 तुल्य (for यस्या) T2 शुक्र (for शक्र) D11 पुरोगम (for पराक्रम) —After 25 V2 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुपसंयुक्तमभक्षयत सर्वशः ।

while B3 ins

657* यस्या भयान्न चलति देवाना च त्रिमानक ।

—After 25 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* वृत्तबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्य त्रासयते प्रजा ।

[(l 1) D14 T G2 4 M1 2 °वीर्यो (for महाशीर्षो) —(l 2) D9 [आ]रावो (for [आ]कारो) G4 त्रासयमे (sic) (for त्रासयते)]

26 ^{a}) M4 सोयं (for इमौ) —^{b}) Dt राघव, D9 दुष्टधी (for राघव) —For 26^{ab} Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

659* उत्सादयति सा नित्यमेतौ जनपदावुभौ ।

[Ś1 उत्सादयनि (sic) D2 [अ]सौ (for सा) D12 निनपनौ (sic) (for जनपदाव्) Ś1 D5 11 12 विभो (D12 °भौ [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं जनपद राम समुत्साद्य सुदारुणा ।

[Ñ1 सम V1 सेम V2 सैपा (for सेय) V3 जनपदो (sic) Ñ2 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 3 समुच्छाय (B3 m also °त्साद्य) V2 समासाद्य, D13 समुच्छाय (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V2 ins 656*]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मालयान् (for मलदान्) Ñ V B D10 13 अद्यापि साधि(V1 °ध्या, V2 3 B3(m) 4 °नि, V4 °ध्य)वसति(V4 °ते) —^{d}) Ñ2 V B D9 10 ताड(V1 °ल)का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट) Ñ V B D10 13 यक्षिणी (for चारिणी) Ś1 यक्षी वै पिशिताशिनी, D1–3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) पिशितभक्षिणी

27 D10 reads 27^{a}–28^{b} in marg —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 3 D1 10 एत (Ñ1 D1 °न), V2 4 B2 4 एव, D11 शैल, M4 इद, Cm g k t as in text (for सेय) Ñ V B D10 आक्रम्य, Dt D4 6 8 9 11 13 T3 Cm t आवृ(D11 °श्रि)त्य, D12 आसाद्य, Cg as in text (for आवार्य) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 13 निवसत्यर्ध (D3 7 °त्र), D4 6 8 9 14 G2 4 M °त्यर्धे, G1 3 तिष्ठ° (for वसत्यत्यर्ध) G1 योजन (for -योजने) ❀ Ck आवार्येति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्धं तत कर्मधारय । अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यद्येद ताटका वनमस्माभिर्गन्तव्य अत एव हेतो । ❀ Ñ V2–4 B D10 साध्य(V2 °त्य, V3 °र्धा, D10 °द्य)र्धायो(V4 °त्यथा, B4 °र्यो)जनादित, V2 सा-र्धा योजनाऽसि —M4 om 27^{c}–28 —^{c}) B4 तात, D1 अत, D11 G1 3 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Cr न, D1–3 7 हि, D11 [अ]पि (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V2 T2 (before corr) गतव्यस् (for गन्तव्य) —^{d}) Ś1 ताटकायोजन, Ñ1 D1 3 5 7 11–13 ताड(D5 13° ट)काभवने Ñ V B D10 13 14 M2 प्रति, D7 तत, D11 त्वया, G1 स्वत, Cm g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v l 27) Ś1 D1 2 5 12 om 28 and 29 D10 reads 28^{ab} in marg (cf v l 27) —^{a}) B1 D13 सु (for स्व) D3 -लम् (for -बलम्) Dt reads माश्रित्य जही in marg —^{b}) Ñ V1–3 B D3 7 10 11 13 M1 जहि ता (Ñ1 त्व), V4 वतत्ते, T3 [आ]जस्विमा (sic) Ct as in text (for जहीमा) Ñ V B1–4 D10 13 -चरिणीं (for -चारिणीम्) —D3 7 om 28^{c}–29 —^{c}) V2 सन् (for मन्) V3 इदं (for इमं) V4 लोक (for देश) —Ñ2 reads 28^{d} and 29^{a} in marg

न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसह्यया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

---

29 Ś1 D1–3 5 7 12 om 29 Ñ2 reads 29ᵃ in marg (cf v l 28) —ᵃᵇ) D12 (before corr) देशे (for देशं) Ñ2 V4 B3 4 Dt D5 8 10 11 G1 M1 शक्नो(B4 °क्यो) हि (V4 B4 D12 °मि, M1 [inf lin]°मि) (for शक्नोति) M4 [आ]हंतुम् (for [आ]गन्तुम्) G2 शक्नोत्यागंतुं देशम् (by transp) B4 ईश्वर, D10 ईन्दा (for ईदृशम्) —D11 reads ᶜᵈ in marg —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) Ñ V B D10 11,13 घोर(V1 क्रोध)रूपिण्या (for घोरया राम) —ᵈ) D11 उच्चादितम् D15 G1 3 M1 3 (all to avoid hiatus) ह्यु°, Cm as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11 13 अना(V1 °वा)र्थया, Cg as in text (for असह्यया)

30 ᵃ) Ñ V B D10 13 M4 इति Cg k as in text (for एतत्) V1 om (submetric) B2 marg (for ते) Ñ V1 3 4 B D10 13 सत्य°, D4 T2 कथितं सर्वं, Cg as in text (for सर्वमाख्यातं) ✿ Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतत्समाख्यातम् । ✿ —ᵇ) D4 T2 यद्, D13 यथा G1 अथ, G2 मया (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3,5 7 10–13 M4 [इ]दं (for [ए]तद्) Cg यथैतद् (as in text) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D10 11 14 यक्षिण्योत्सादित, D1–3 6 12 °त्सादि(D3 °*)तं, D7 °त्सु***, D13 यक्षिणु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B2 m also as in text) D10 11 M4 पूर्वम् (for सर्वम्) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 5 7 10–13 [उ]त्साद्यते (B4 D12 °दित) तया (Ñ1 V1 D5 10 सथा, V2 B3 यया, D2 3 7 [S]नया, D12 सदा), B2 [उ]च्छाद्यते य(marg also न)या, M4 तु न शाम्यति Cg as in text (for न निवर्तते) Cr m k, t as in text (for ᵈ)

Colophon D1–3 7 om (continue the previous sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ V4 Dt D4 10–12 om V1–3 B आदिकांडे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 8 10 12 ताटकावनप्रवेश, D11 ताटकावध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ V2 4 B1 4 D5 12 om V3 29 V1 26 B2,3 D9 10 27 Dt D4 6 8 11 14 S 24 D12 इत्यार्षे—कांडे ता—वनम—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2,4 श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M2 श्री न

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
कथं नागसहस्रस्य धारयत्यबला बलम् ॥ २
विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यबला बलम् ॥ ३
पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६

24

D1 2.7 cont the previous Sarga

1 ^{a}) Ñ V B D10 13 इति, D7 ततस्, Cm g k t as in text (for अथ) D11 तयापनेयस्य (sic) (for तस्याप्रमेयस्य) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 अद्भुत, Ñ1 अब्रवीत् (for उत्तमम्) —After 1^{ab}, D1 2.7 ins

661* चित्ररूपं महार्थं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।
[D2 उत्तम (for उत्तमम्)]

—G1 reads 1^c in marg —^{c}) D3 11 पुरुषशार्दूल —^{d}) D7 शुभ (for शुभां) D3 गिरा —For 1^{cd} Ñ V B D10 13 subst

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूय परिपप्रच्छ सादरम् ।
[V1 सगम V4 सादर (for सादरम्)]

2 ^{a}) Ñ2 B3 D10 स्वल्प°, B1 °वीर्यो, D11 अल्पवीर्यास्, G1 °वीर्येस् (for अल्पवीर्या) V3 D3 9 G1 सदा, D11 स*, T1 यथा (for यदा) V3 B4 दक्षा, Dt D1 2.4.6 8 T3 G3 M3 Cmp t यक्षी, G1 यक्ष्य, G4 यक्ष्या, Cm as in text (for यक्षा) V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्या —^{b}) V1 4 Dt D3 4 6 9 11 13 T3 G1 3 M3 Cmp t श्रूयते Cm g k as in text (for श्रूयन्ते) D3 11 13 °पुगव, D3 °पुगवत्व (sic) M4 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ※ Cr यदा यक्षा सृष्टा तदा प्रभृति अल्पवीर्या श्रूयन्ते । ※ —D3 om 2^c–3^b —^{c}) B2 नाम (for नाग) —^{d}) B4 धा‥यति, D12 धारयत्, M3 धारयती, Cr m g k as in text (for धारयति) —After 2 Dt D1 6 8 14 T3 G2 3 M1 3 (inf lin sec m) ins.

663* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य विदितात्मन ।
हर्षयञ्श्लक्ष्णया वाचा सलक्ष्मणमरिंदमम् ।

[No comm —(l 1) Dt D4.6 8 इत्युक्त (D4 °क्त) (for तस्य तद्) Dt D4 6 8 T3 राघवस्यामितौजस, G2 M1 राघवस्य महात्मन (for the post half) —D4 14 T3 G2 3 M1 om l 2]

3 D3 om 3^{ab} (cf v l 2) T1 om (hapl) 3 —^{ab}) Dt D4 6 8 9 (before corr as in text) T3 बलोत्कटा, Cg °त्तरा (as in text) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रस्ततो रामं (Ñ1 वाक्य) श्रुत्वेति पुनरब्रवीत्, M3 समुवाच ततो राम विश्वामित्रो महातपा —^{c}) V4 राम (for वीर्यं) Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 शृणु राम यथा (B1 °दा, D11 यदाह) चैषा (V3 °च, M4 यथेद सा) Cg k cite as in text —^{d}) B4 * रयति —For 3 Ś1 D1–3 (D1 l 2 only for 3^{cd}) 5 7.12 subst, while D11 subst l 1 for 3^{ab} and ins l 2 after 3^{cd}

664* एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।
[(l 2) D2 °भाग (for महाबाहो)]

4 ^{a}) D14 (after corr sec m as in text) पूर्णम् (for पूर्वम्) V4 एव, T3 अस्मिन् (for आसीन्) D1 7 9 12 T1 G4 M3 महान्°, D3 °‥क्ष (for महायक्ष) —^{b}) Ñ2 स्वकेतुर् (for सुकेतुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 °धार्मिक, Ñ V B D10 11 13 M3 इति विश्रुत (for नाम वीर्यवान्) —^{c}) Ñ V B D10 11 13 प्रजाकाम, G3 सदा° (for शुभाचार) —^{d}) Ñ V1–3 B D10 13 स तेपे सु, V4 सुचिरं सु, D11 स तेपे च (by transp) (for स च तेपे) D3 5 महातप

5 ^{a}) D1 च सु°, D2 3 7 तत °, D4.12 तु स° (for तु सुप्रीतस्) —^{b}) T1 तथा (for तदा) —For 5^{ab} Ñ V B D10 13 subst

665* तस्मै साक्षात्स्वयं ब्रह्मा तपसा परितोषित ।

—^{c}) M3 कन्यामेका (for कन्यारत्न) M3 reads रत्न inf lin sec m V3 तस्मै, D2 रम्य (for राम) —^{d}) V D9 11 ताडका, D3 ताटका (for ताटका)

6 ^{ab}) Ñ V B D10 13 14 T1 2 G4 M3 transp ददौ and बल Ś1 D1–3 5 7 12 तस्या, D11 चास्यै, T3 चास्या, M4 चास्यै (for चास्या) —^{c}) Ś1 अन्य च°, D3 न त्वेप°, D6 न त्वेव°, D7 न च पुत्र स, D9 यस्तव°, D12 न त्वेपु° (for न त्वेव पुत्र) D9 यक्ष्याय (sic) —D2 om (hapl) 6^d–7^c —^{d}) Ś1 पुत्र, Dt D6 8 चासौ (for ब्रह्मा) D7 ‥ *यशा, G4 °तपा (for महायशा) —For 6^{cd} Ñ V B D10 13 subst

666* काङ्क्षतोऽप्यस्य पुत्र हि न यक्षाय ददौ प्रभु ।

[V2 पुत्रत्व (for पुत्र हि) B2 (marg also) न यक्षस्य B4 न दक्षाय D13 यक्षाय न (by transp) (for न यक्षाय)]

तां तु जातां निवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्यां यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९
राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपाहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

7 D2 om 7^{abc} (cf v l 6) —a) Dt D6 8 बाला (for जाता) M4 विवृद्धाङ्गीं (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 वर्धमाना च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 हि D13 तु) तां दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 राम, D1 3 7 9 तातो) —c) Ś1 D5 11–13 कुम्भ, Ñ1 B2 धुन्दु, Ñ2 V3 B3 4 D10 धुधु, V1 धून्तु, V2 4 धुधो, B1 धधु, D1 3 7 9 हृह-, D14 S (except T3 M4) झर्झ, M4 वस, Ct as in text (for जम्भ) ❀ Ck tp खञ्जो पुत्र खञ्जुपुत्र । ❀ —d) Ñ V1 3 4 B D10 13 आनिंदितां, V2 अनुत्तमां (for यशस्विनीम्)

8 b) D1–3 7 9 transp यक्षी and पुत्र Ñ1 M4 व्यसूयत, T3 व्यपायते, G1 Cg अजायत, Cr t as in text (for व्यजायत) —c) Ñ V B D10 13 विख्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads *int lin* within brackets मारीच यज्ञघ्नं राम —d) M2 अघेत् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1 3 5 7 9–13 शापा (V1 साक्षा) द्राक्षसतां गतं, V3 शापात्तद्रक्षतां गत

9 a) B4 ह्निते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D2 3 5 7 11 13 साभ्येत्य (Ś1 सोभ्येति, D8 12 सोपेत्य) निघ (D3 °ह [sic]) त मोहात्; D1 सोभ्येत्य च ततो मोहात् —b) V2 3 अगस्त्य, D4 9 14 S सागस्त्यम् (for अगस्त्यम्) V2 3 D13 मुनिसत्तमं, D4 T3 मुनिपुङ्गवं —c) D13 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —d) Ñ V B D10 13 उद्यता, D1–3 7 ■ ऐच्छत, Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2 Cg on l 1 and 2 Ck t on l 1)

667* भक्षार्थं जातसंरम्भा गर्जन्ती साभ्यधावत ।
आपतन्तीं तु तां दृष्ट्वा पुनस्तस्यास्तमात्मजम् ।
क्रुद्ध इवानुसकाशं अगस्त्यो भगवानृषि ।

[(l 1) Dt D6 8 भक्ष्यार्थं, T3 भक्षार्थे (for भक्षार्थं) T3 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 *inf lin sec m* —(l 2) D14 तं (for तां) M3 तामापतन्तीं दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G3 M3 om from पुन in l 2 up to संकाश in l 3 —(l 3) M3 अगस्त्यो M3 अभूत् (for ऋषि)] —After l 1, M3 (*inf lin sec m*) ins.

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकाशं सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्तस्य मन्मथस्य वशं गता ।
ताडिता कामबाणौघैर् युवती सा दिगम्बरा ।
रत्यर्थं कृतसंरम्भा गायन्ती साभ्यधावत ।

10 a) Ś1 D7 13 भवेत्येव, D1 2 भवस्वे (D1 °स्ये [sic]) वं, M2 भवस्वेति (as in D9) Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D3 5 9–13 G3 राक्षसस्त्व (D3 °स्त्व) भवे (Ñ1 V1 2 4 D12 °व) स्ये (D12 °स्ये) च (D5 भवस्वैवं, D9 G3 भवस्वेति, D11 भवेपात्र) M4 राक्षसीत्वं भवस्वेति (sic) —b) D12 व्याजहा* D14 T1 2 G4 M1 3 ह, G2 हा (for स) M4 महर्षिर्व्याजहार ता —c) V2 B2 D1 3 परम °, Dt D6 8 परमामर्षस्, D11 परमं° (for परमक्रुद्धस्) —d) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चे (Ñ1 द) दमब्रवीत्, D3 7 M4 अभि°, D12 चापि° (for अपि शप्तवान्) ❀ Cm यत पुरुषादनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्वं भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्वं भजस्वेति । ❀

11 a) Ś1 पुरुषादा, Ñ V1 B1 (gloss पुरुषानत्ति) 3 (marg as in B4 also) D10 M4 °दि (sic) V2 3 B4 D3 7 11–13 °दा, B2 पुरुषादिनी (hypermetric) Cm (see above) g k t as in text (for पुरुषादी) Ś1 °यक्षीं, Ñ V1 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च, B4 °पा या [both hypermetric]) V2 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परुषा घोररूपा च —b) Ś1 Dt D1 2 4 5 9 12 G1 3 विकृता (Ś1 °ता), Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्व, D3 7 राक्षसी, D8 विघ्नी, D11 (marg) भव त्वं (for विरूपा) Ś1 विकृताननां, B2 विततानना (for विकृताननां) ❀ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्वं । ❀ —c) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शुभं, B1 इमं (sic) Ck as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 M4 परित्यज्य, Dt D4 8 विहायाशु (D4 °थ), G3 विसृज्याथ (for अपाहाय) ❀ Cm विहाय स्वक्त्वा ।, Cg t त्वं इदं रूपं विहाय । ❀ —d) Ś1 D1–3 5 7 12 आस्थिता (for अस्तु ते) Ñ V ■ D10 11 13 वि (V3 मत्) कृता (D11 दारुण) त्वं भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि, Cg t as in text (for d)

12 a) Ś1 D5 12 सा (D5 स [sic]) थै, T3 नैषा, Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 12 पाप (for शाप) Ś1 D4,7 12.14 T1 2 G3 -कृतामर्षाद्, Ñ V B D10 13 M4 -समावि (Ñ1 B2 °दि) ष्टा T3 कृतामर्षं (for -कृतामर्षा) ❀ Cm अमर्षा असहमाना ।, Ct अमर्षादसहनात् । ❀ —b) D4 ग्राम्का (for ताटका) Ś1 D5 12 नाम राक्षसी, Ñ V B D1 10 11 13 दुष्टयक्षिणी (Ñ1 °चारिणी, D11 °राक्षसी); D2,3 7 M4 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —c) D2,7 दिशाम् (for देशम्) Ñ2 उत्सादयति, V1 D3 4 उत्सादय (V2 °ये) द्; B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
न ह्येनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५
राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
अनिन्द्रं लोकमिच्छन्ती काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

उत्पादयति, G1 उत्साधयिति (for उत्सादयति) Ś1 D5 12 [ए]तद्, V2 B1 D5 [ए]वम्, D3 [ए]ताम्, D6 7 एमाम्, M4 [ए]वम् (for [ए]नम्) D1 दिश तु छादयामास —^d) Ś1 Dt D5–9 12 Ct [आ]चरित (D7 °तात्), Ñ V B D10 13 M4 [आ]श्रु(D13 °श्रु)पिते, D1–3 [आ]चरिता, Cg as in text (for ॰चरित) ⊛ Ck देशोत्सादने हेतुगर्भं विशेषणमगस्त्यचरितमिति । ⊛ Ś1 D2 5 तदा, Ñ V B D10 13 पुरा, D1 3 11 12 सदा, D7 तथा (for शुभम्)

13 ^a) Ś1 Ñ V B1 2 D5 10 12 13 एव, D1 2 7 11 M4 एता, Cg as in text (for एना) Ñ V B1–3 D10 13 M4 ता राम (B3 marg as in B4 also) (for राघव) D4 11 दुर्धर्षां (for दुर्वृत्तां) B4 एवं ता त्वं सुदुर्वृत्ता —^b) D5 परमदारुणीं —D13 om 13^c–14^b —^c) V1 2 हितायाथ, V3 हितामय, Ct as in text (for हितार्थाय) —^d) Ñ V B D10 घोर°, D11 °यशमना (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G2 M3 जहीमां दुष्टचारिणीं

14 D13 om 14^ab (cf v l 13) Ñ1 V B1 om (hapl) 14 —^a) D1 2 [ए]ता (for [ए]ना) Ś1 D1 2 5 7 11 14 T1 2 °सदृष्टा (D11 °ष्ट [sic]), D4 9 Cm g °सस्पृष्टा, D13 पापसंतुष्टा, G1 M2 °सहृष्टा, M3 रूप°, Ct as in text (for शापसंसृष्टा) —For 14^cd Ñ2 B (B1 om) D10 M4 subst

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेतां परमदारुणाम् ।

[B3 को (marg as above also) (for हि) B4 M4 ॰न्मो° (for ॰न्मत्ताम्) M4 घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)] —^cd) Ñ2 B2 3 D10 निहंतिं(B2 °ता), D13 को हति, G2 निहंतु (for निहन्तु) M4 कश्चिदुत्सहते हतु त्वदन्येन पुमानिह

15 ^a) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D2 5 6 7 10–13 °च ते, V4 °त्वया, B4 °चात्र, G1 निहते, Cg as in text (for न हि ते) Ś1 °वधे ह्येव, Ñ V B1–3 D10 11 13 G1 °कृता B4 M4 °वध कृत्वा D1 3 5 7 12 °वधेरये(D2 °चै, D3 7 °ध्ये)व, Cm as in text (for स्त्रीवधकृते) —^b) Ñ V B D10 13 M4 कथच न, T2 रघूत्तमः Ck t as in text (for नरोत्तम) —^c) D1 चतुर्वर्णं (for चातुर्वर्ण्यं) Ś1 D1 3 5 7 11 12 हित तात, Dt D4 9 Ct हितार्थं हि, Ck as in text (for हितार्थाय) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 प्रजाना हि (B1 तु, D13 च) हित (V2 °तां)स्त्रियं, V3 प्रजाना च हितार्थं च —^d) Ñ V B D10 13 M4 रानसूनुमि —After 15 B2–4 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins while Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशसमनृशस वा प्रजारक्षणकारणात् ।
पातक वा सदोष वा कर्तव्य रक्षता सदा ।

[(l 1) G1 पाप वापि (for नृशसम्) B3 अनृशं वापि (sic) (for अनृशस वा) D10 राज्ञवशेमिजाताना (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B2–4 M3 पावन (for पातक) D9 सुनेष (for सदोष) T2 मदोष वाप्यनेष * (for the prior half) Ñ2 B2–4 D10 11 नाथ सदाय, D4 14 T G2 °सता (G2 °ता), D9 यक्ष्या(sic) तदा, G2 रक्षमा तदा (metathesis) (for रक्षता सदा)]

16 ^a) D1 G1 राज्यभार, D1 2 7 राजभार (D2 °*), D9 राज्यभारे, D11 राजधर्मे Ñ V B (B1 missing up to नि) D10 13 M4 राजवशे (D13 °शा)भि(Ñ2 V4 हि, M4 प्र) जातानाम् —^b) D13 एव (for एष) D3 सनातन —^c) Ś1 D5 11 12 तस्मात्त्व, Ñ V B D2 3 7 10 13 M4 अधर्म, T2 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V4 ह्यज, D3 न हि (for जहि) —^d) D1 °ह्यस्या, D5 धर्मेह्यस्याः D4 7 11 G1 °ह्रस्या (for धर्मो ह्यस्या) Ñ V B D10 13 M4 कुरु धर्म प्र(D10 म [sic])जाहित —After 16, Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins 670*

17 ^a) T2 श्रूयता, Cg k t as in text (for श्रूयते) Ś1 D1–3 5 7 11–13 राम, Ñ V B D10 M4 [अ]प्येव, D9 तात (for शक्रो) —^b) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 विरोचनसुतामवद्; Ñ V B D10 13 °सुता(Ñ1 V4 D10 °ता) किल, D3 °सुता भवत (sic) M4 °किलासुत (sic) —For 17^cd Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।
विकृते सुमहद्दृक्त्वा वक्त्र कालानलोपमम् ।
जिघासु पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(l 1) D5 9 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp) D11 कामचारिणी —(l 2) B2 विकृता (for विकृते) Ñ V1 2 4 B1 2 4 D10 13 वक्त्र कृत्वा (by transp) V3 वक्र कृत्वा, B3 D11 वक्त्र कृत्वा (for कृत्वा वक्त्र) Ñ B1 2 D10 °नलप्रभ, D11 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(l 3) Ñ V B D10 13 प्रमर्दी M4 निघ्नु (for जिघासु) Ś1 D5 11 12 सर्वां (D11 °र्वां) (for कृत्स्नां) D5 7 विनिषूदिता (for विनिपातिता)]

18 D2 om (hapl) 18 —^a) D9 हि (for च) —^b) Dt D4 9 पतिव्रता, M4 यशस्विनी (for दृढव्रता) Ś1 N

एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः । | अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १
पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।
वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २
अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३
सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10-13 शक्रतुल्यपराक्रमा —c) Ñ V1 2 B D10 11 13 अर्पीद्र, V4 अपा तु, D1 3 12 Ck t अनिद्र Ctp as in text (for अनिन्द्र) —d) V2 D13 निपातिता (for निषूदिता)

19 a) D14 T2 G2 4 M1 अन्यैश्च (for चान्यैश्च) —b) Dt D4 6 8 T3 °पुत्रैद् (for राजपुत्र) —For 19ab Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभि ।

[V2 एवमन्यादिभि पुरा (for the prior half) B1 राजर्षिद् (sic) D2 3 7 दे(D7 दे)वैद्, D10 *जभिद् (for राजभिद्) B1 धर्मरूपिभि D12 एवस्र्येपि पुरा रामभिर्धर्मवारिभि (sic)] —c) B1 Dt D4 6 8 9 T2 G1 3 M2 3 -सहिता (for निरता) —d) V4 निहता (hypermetric) (for हता) Ś1 Ñ V B1 2 D1-3 5 7 10-13 M4 °सत्तम (V4 D2 13 °म [sic]) (for पुरुषसत्तमै) B3 4 नि(B4 *)हता पुरुषोत्तम —After 19 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins

673* तस्मादस्या वधात्राम प्राणिन सन्तु निर्भया ।

[D2 तदस्यास्तु D11 तस्मादस्या (for तस्मादस्या)] while Dt D6 8 M2 Ct ins

674* तस्मादेनां घृणां त्यक्त्वा जहि मच्छासनान्नृप ।

Colophon Ś1 D1 3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ñ2 Dt D6 10 om V1 2 B D11 आदि°, whereafter V2 B1 ins बालचरित्रे (B1 °ते), V4 reads only बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D8 10 ताडको त्पत्ति (V1 2 °तिकथनं) —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 3 D10 11 28 V2 30 V3 27 Dt D4 6 14 S 25 D9 26 D13—काडे—त्पत्तिर्नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम ; G1 ■ श्रीरामाय नम , G2 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री —म (lacuna)

25

☞ Readings of Vivekatilaka a commentary by Udari Varadaraja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings As Cv was procured late its readings for Sargas 1 24 will be given at the end Ś1 D1-3 5 7 12 cont the previous sarga

1 a) V2 G1 3 अक्लिष्टं, V4 lacuna D2 illeg वं (for अक्लीब) —b) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 7 10-13 M4 नृप°, B1 नृपसुतसत , D8 वरनृपा° (for नरवरात्मज) —c) Ś1 D1-3 5 7 11 12 वाक्य(for भूत्वा) —d) Ś1 D1 5 11 12 M4 °तः Ñ1 (with hiatus) इदं वच , Ñ2 V B2-4 D10 11 धृतमतं (V4 °त) B1 शुभमत, M3 महामनि (for दृढव्रत)

2 a) Ś1 D1-3 5 7 11 12 निर्देशो, Cv m g k t as in text (for निर्देशात्) —b) Cg पितृवचन Ś1 D1-3 5 7 11 12 ममा (D1 माम [by metathesis], D8 12 मया) यत्पृपित्तम (D2 5 °म) Cv m k t as in text (for b) —c) D11 वसनं (sic) (for वचनं) D6 कौशिकाय (for कौशिकस्य) D1-3 7 11 G2 [ए]व, Cm g as in text (for [इ]ति)

3 a) D8 °शिष्टसि (sic) D11 °शि+सि (for अनुशिष्टोऽस्मि) —b) G1 महात्मकं (for महात्मना) —c) G1 3 राज्ञा (for पित्रा) Ś1 D1 3 5 7 11 12 [ए]वम्, D8 [अ]पि (for [अ]हं) —d) Ś1 अनुदृष्ये ■ Dt D6 8 14 T1 2 G4 °हि, D1 3 5 7 12 अनुरुध्ये(D3 7 °ध्ये) च, D2 अनुबध्य च, D11 अनुरधेन (sic) Ck as in text (for नावज्ञय च) D7 तद्वन (sic) G2 (after corr inf lin as in text) तत्वत , Ck t as in text (for तद्वच) M4 मित्रमध्ये वचोदित —After ■ M4 ins 1 2 of 675*

4 a) T2 3 G3 (after corr as in text) M4 Ck पितृ (for पितुर्) Ś1 वच पितु (by transp) Ś1 कुर्यापृ D1-3 7 11 12 M4 कुर्वंश्, Cg as in text (for श्रुत्वा) —b)

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।
ताटका च सुसंक्रुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाभ्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९

Ś1 D5.13 शासने (for शासनाद्) Ś1 D1-3 5 7 11 13 ते (D5 च)महामुने (D11 °ने), Ct ब्रह्मवादिन (as in text) —c) D8 सदेह (for संदेहम्) Ś1 D1-3 5.7 11 13 नि सदेह करिष्यामि —d) D1 3 7 9 11 13 ताटका(here and elsewhere below)वधम् D11 [अ]च वै (for [उ]त्तमम्) ⊛ Ck एवं पितृवच श्रुत्वा ततो निष्कम्पप्रवृत्ति सोऽहं ब्रह्मवादिन तव शासनात् यथाप्राप्तकालादुत्तमं उत्तमधर्मभूतं ताटकावधं करिष्यामि । न सन्देह । ⊛ — For 2-4 Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins 1 2 only after 3

675* अहं पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितृनियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टयक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(l 1) V2 एव (for अहं) —(l 3) V1 [S]थ (for अ) Ñ2 B3 D10 पितुर् (for पितृ) V3 भवता, B1 तवापि (also as above) (for तव च) D13 [ए]व महामुने (for [अ]नुपमद्युते) —(l 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 a) Ś1 D1-3 5 7 11 13 हितं चैव (for हितार्थाय) —b) Ś1 D1-3 5 7 11 13 यशस्य, B3 देवस्य, D4 6 T3 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 Ñ V2-4 B Dt D (except D14) T3 G1 3 4 M3.4 च (for [अ]स्य) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 सुखावह; Dt D4 6 6 T3 G3 M1 3 हिताय च (for सुखाय च) —c) D13 तवैवाप्रमेयस्य —d) Ś1 D1-3 5.7 11 13 M4 वचनं कृत(M4 कृत वचन [by transp] मस्तु मे, Ck t as in text (for d) —For 5cd Ñ V B D10 13 subst. while D11 ins after 5

676* तदेतदप्रतीपेन कर्तव्यं वचनं मुने ।

[B1 तदा (for तद्) V1 अनुप्रतीपेन (sic) V2 B1 अप्रतीतेन, D13 चैव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्मादेतत्प्रतीपेन (for the prior half) Ñ1 वचन च (hypermetric) (for वचन)]

6 G3 repeats consecutively 6ab —a) Ñ V B1 2 4 D10 13 सज्यं, B3 सद्यं (for मध्ये) —b) Ś1 कृत्वा (for बद्ध्वा) D13 मुस्टिम् (sic) (for मुष्टिम्) Ñ V1 3 4 B D10 13 कृत्वो(V3 D13 °तो [sic])द्यम्य(V4 °देश्य[sic]) च राघव, V2 कृत्वानाम्य च राघव, D11 मुष्टिमाधाय राघव —c) D3 यो D4 ज्यो (both sic) (for ज्या) Ś1 Dt D1-3 12 T3 G1 3 M2-4 घोषम् (for शब्दम्) D1 आरात्तीवं दि (for अकरोत्तीव्रं) —d) Ś1 D5 13 देश, D1 दिश (for दिशः) T3 moth-eaten for शब्दे Dt D6 8 9 14 T G1-3 M1 नादयन्, D3 पूजयन् (for पूरयन्)

7 a) D1 3 वित्रस्ता (for वित्रस्तास्) —b) D1 3 वनवासिनी Ñ V B D10 13 मृगास्तद्वन(B4 °वन [hypermetric])चारिण (D13 °वासिन) —c) Ś1 D1-3 5 7 11 13 M3 च सुसंरब्धा, Ñ V B D10 13 चापि सभ्रान्ता M4 चा° (for च सुसंक्रुद्धा) ⊛ Cg सुसंक्रुद्धा प्रहृत्या अतिकोपना । ⊛ —d) Ś1 D1-3 5 7 11 13 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm g t as in text (for मोहिता) ⊛ Ck वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्यमिति सभ्रान्तचित्ता । ⊛ Ñ V B D10 13 ज्यास्वन(V3 B1 °शब्द) प्रतिबो(V3 °रो, D10 °धा)धिता

8 a) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1-3.5 7 9 11 13 M4 भीम (D5 13 भेम)निर्हादं (M4 °घोषं), G1 °* ध्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —b) M4 यक्षी सा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 13 यक्षी (D3 यक्षा) कोपा(D11 क्रोधा)त्सुमूर्छिता —For 8ab, Ñ V (V3 reads after 9ab) B D10 13 subst

677* नर्दमाना भृश क्रुद्धा जिह्मा विकृतानना ।

[V1 2 ननर्द घोरनिर्हादं, V3 B1 नर्दमाना भृश कुद्धा (for the prior half) —B1 om (hapl ?) from the post half up to 9a V1 कृत्वा वदयतिमूर्छिता V2 कृत्वा विभोममूर्छिता, V3 विकृता विकृतानना (for the post. half)]

—Ñ1 om 8c-9b V3 om 8cd —c) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D1-3 5 7 10-13 M4 [त]व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ]भ्यभवद्, Ñ2 B3 D10 [अ]भ्यपतद्, V1 [अ]सुद्रद् (sic) V2 [अ]स्याभवत्, D8 [अ]भ्युद्रवत् (sic), Cg k t as in text (for [अ]भ्यद्रवद्) V3 4 B4 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M1-4 Cg t क्रुद्धा D13 तूर्णं (for वेगाद्) —d) Dt D1-3 6-8 Ct यत्र (for यत) Ś1 B2 D5 11 13 हि°, Ñ2 V2 B3 D10 13 [S]सि°; V3 समुत्थित B1 [S]पि°, D14 T1 2 °निसृत , G1 °निश्रित (sic) (for विनि सृत) Ck as in text (for d)

9 Ñ1 om 9ab B1 om 9a (cf v1 8) —a) V1 D1 4 6 9 12 T3 G1 3 M2 3 °क्रुद्धो, V3 4 B3(m also) 4 घोरवपुषां (B3 4 °षं [sic]) (for राघव क्रुद्धां) V3 नर्दमाना च ता दृष्ट्वा —b) V3 4 B3(m also) 4 विरूपां, D10 om (for विकृता) —After 9ab V3 reads 677* —c) D3 7 °सवृद्धा, D4 T3 M4 °र्ता च D11 °वृद्धांश्च (sic) T1 reads च inf lin (for [अ]तिवृद्धां च) ⊛ Ck प्रमाण

पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरूणां हृदयानि च ॥ १०
एनां पश्य दुराधर्षां मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।
वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

नातिप्रवृद्धा । ❀ —^{d}) G1 3 4 च (for सो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत् ; M4 ततो लक्ष्मणमब्रवीत् —For 9^{cd} Ñ V B D10 13 subst

678* अतिप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—After 9 D11 reads l 1 (var) of 680* and thereafter cont

679* अंबरीषो मडकाया कभाजनं तद्वत्ससाम् । (sic)

10 D3 7 om 10 —^{a}) Ñ V B D10 राक्षस्या, D13 रामस्या (sic) M4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —^{b}) Ñ V B D10 13 विकृत, Cr m g t as in text (for भैरवं) M6 transp भैरवं and दारुणं Ñ V B D10 13 मुखं (for वपु) —^{cd}) D14 भिंद्येरन्, T3 बिभ्येत (sic) (for भिद्येरन्) M6 दर्शनेन (for दर्शनाद्) G1 3 M1 3 अस्य (for अस्या) G1 3 M3 वै (for च) ❀ Cm अस्य वपुष । अभीरूणां चेति संबन्ध ।, Ct चोऽप्यर्थे । अभीरूणामपीत्यर्थ । ❀ Ñ V B D10 13 अ(V4 प्र)तिप्रमाण(V3 °णा) क्रुद्धाया रूप चातिभयावह —For 10 Ś1 D1 2 5 11 12 subst

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैनद्रूपं परमदारुणम् ।
भिद्यते दर्शनेनास्या हृदय कातरस्य च ।

[D11 repeats l 1 (var) here —(l 1) D2 यक्षीं (for यक्ष्या) D1 2 [इ]ति (for [ए]तद्) D11 (first time after 9) भीषण दारुण मुख (for the post half) —(l 2) D2 दर्शनाद् Ś1 °रस्य हि, D1 2 °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 5 8 10 12 13 M4 Ct एतां, Cm g एनां (as in text) Ñ V B D10 13 महाबाहो (for दुराधर्षां) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 निर्भिन्न(D11 निभिन्न) हृदया क्षितौ Ñ V B D10 13 मद्बाणेन हृदि क्ष(D13 °क्षि [sic]) ता (D10 °ते) ❀ Cg मायाबलमन्तर्धानबलं । ❀ —^{c}) T2 विनिर्वृत्ता, T3 विकृता च, all Cs as in text (for विनिवृत्ता) D4 [ए] ना (for [अ]द्य) —^{d}) T3 G1 हृ* (for हृत) —For 11^{cd} Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 subst

681* शयाना शयने वन्ये शतपापां मया हताम् ।

[Ś1 D5 11 M4 भन्ये, D1 वाय *(for वन्ये) D1 -कृत, D2 12 पूत, D3 7 वत्म D5 M4 धृत (for शत) D11 हया (sic) (for मया) D3 हतां D11 मद्बाणनिहतां क्षुद्रां शयानां रुधिरोक्षिता]

12 Ś1 D1 3 5 7 11 12 om 12 —^{b}) D14 T1 2 G1 (before corr as in text) * रक्षिता —^{c}) G1 चास्यापि (hypermetric) (for चास्या) T2 गतं (for गतिं) Dt D6 8 [ए]व (for [अ]पि) —^{d}) Dt D6 8 हन्यामिति हि, M2 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11^{c}–12 Ñ V B D10 13 subst while M4 which om l 1 subst for 12

682* निहता पतिता भूमौ रुधिरेण परिप्लुताम् ।
इयं हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।
मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा भविष्यति ।

[(l 1) B3 विहता —(l 2) M4 अथेय (for इय हि) V3 -दुष्कृति (for -दुष्कृत) —(l 3) D13 मच्छरेण (for मच्छराग्नि) B4 विनिर्धूता]

B3 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुकं बाणमादधे ।

13 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 M4 पूर्वं तस्य (D11 °स्या, M4 अस्य) ब्रुवाणस्य —^{c}) B1 Dt D5 8 बाहुं (for बाहू) —^{d}) G2 3 (before corr) अभ्यभाषत, G3 (after corr) Ck अभ्यधावत (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 काकुत्स्थं समभिद्रुता (D5 °भ्रुत, D11 °द्रवत्), Ñ V B D10 13 M4 वेगे नाभ्याशमाययौ (V1 °गता) —After 13 Dt D4 6 8 9 14 T G M1 3 Cr m g k t ins while M4 ins after 14^{c} (after l 2 of 685*) a passage given in App I (No 5)

14 M4 repeats 14^{abc} after App I (No 5) —^{a}) Dt *म् (for ताम्) Ś1 D2 3 5 7 9 12 आपतंतीं तदा रामो, D1 अपातयत् (marg as in Ś1 and व्यापततीं also) तदा रामो, D11 आयाती तो तदा रामो —^{b}) N2 B2–4 विसुक्ताम्, V1 विदीप्ताम्, V2 विभ्रातताम्, D1 विचित्राम्, G1 समासाम्, M4 (first time) सचक्राम् (for विक्रान्ताम्) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 5 7 9 11 12 M4 (second time) विचक्रामा(D7 M4 °म)शनी (D3 °शता [sic])मिव, V3 °मदारीर्णी, D10 विमुक्ता शनीमिव (submetric) —After 14^{ab} N V B D10 11 M4 ins

684* ताटका विकृताकारा जिघांसन्तीं सुदारुणाम् ।
महाभ्रचयसंकाशा समुच्छ्रितभुजद्वयाम् ।

[(l 1) D11 विनिकृताकारा (hypermetric) M4 जिसरती (for जिघांसन्तीं) —(l 2) D13 सामेव (for महाभ्र) B1 -[आ]यम (for -चय) V1 समुच्छ्रित V4 समुद्यत, M4 समुद्धृत (for समुच्छ्रित) V2 4 महाभुजां (for भुजद्वयाम्)]

—^{c}) D13 दारेण (for शरेण) N V B D10 13 M4 (first time) विव्याधोरसि बाणेन (V4 वेगेन) —After 14^{c}, N V B D10 11 13 M4 ins.

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५
उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६
मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७

प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्राघवाय निवेदय ॥ १८
पात्रभूतश्च ते ब्रह्मंस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९
एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्यथागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्या प्रवर्तते ॥ २०

685* चन्द्रार्धाकारवर्चसा ।
सा तेन वज्ररूपेण बाणेन भृशविक्षता ।
ववाम रुधिरं भूरि

[(l 2) V2 रुद्र (for वज्र) V4 -करपेन, B1 पातेन (for -रूपेण) Ñ2 चापेन (for बाणेन) D11 हृदि, M4 [उ]रसि (for भृश) V2 4 भृश वक्षसि ताडिता (for the post. half) —After l 2 M4 reads App I (No 5) —M4 om l 3 —(l 3) D11 वावहा (sic) (for ववाम) V4 भुवि, D10 भूमौ (for भूरि)]

—M4 reads ^{d} after the repetition of 14^{abc} —^{d}) Ś1 संपपात, Ñ V B Dt D2 3 6 8 11 13 पपात च, D12 सा पपा* (for सा पपात) G3 M1 3 ममार पपात (by transp)

15 ^{a}) D13 हता ता (by transp) Ñ V B D10 13 पतिता भूमौ, all Cs as in text (for भीमसंकाशां) —^{b}) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15^{d} up to सुराश्च in 16^{c} in marg —^{d}) T3 सुरेन्द्र (for सुराश्च) Ñ1 °राधयन्, V1 °रोचयन्, V2 °वादयन्, B4 °वाचयन्, Dt D6 8 [अ]प्यभि°, D13 °भादयन्, Cg as in text Ct अभि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v l 15). —^{a}) Ś1 D5 12 वासव °, Ñ V B D10 13 च (V4 सु, B1 स) भृश°, D1 9 चाथ सु°, D2 3 7 चाति(D2 °ह [sic])सहृष्ट, D11 [अ]थ सुस° (for परमप्रीत) —^{b}) Ñ V1 3 4 B1-3 D13 M4 [अं]बरे (D13 °र) स्थित (B3 m also सुरेश्वर) V2 [ऽ]सुरे स्थित (sic) B4 स्वरेश्वर, D10 वरे स्थित (for पुरंदर) —^{c}) Ś1 D5 सप्रीता, D11 12 सुप्रीता (for संहृष्टा). Ñ V B D10 13 सह सर्वामरगणैर —^{d}) D11 विश्वामित्र (sic) Ś1 Ñ V B D1 2.5 10-13 इद वच, D3 7 अपूजयन्, M4 महामुनिं (for अथाब्रुवन्)

17 ^{a}) D7 मेने(sic) (for मुने) Ñ V B D10 पद्यास्मान् (for भद्रं ते) —^{b}) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18^{a} in marg Ś1 D1 3 5 7 11-13 सेंद्रा सुरगणास्तथा, Ñ1 V1 3 B1 2 4 देवान्सेंद्रानुप(V1 °*)स्थितान्, Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 देवा सेंद्रान् (B3 °द्र)पुरोगमान्, V4 देवान्सेंद्र सुपस्थितान् (sic) —^{c}) Ñ V B तोषितान् (for तोषिता) V3 B1 D12 G3 M2 तेन, D9 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17^{c}, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजस ।
अस्मन्नियोगाद्ब्रह्म ते

[(l 2) V1 3 M4 अस्मिन्, B3 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —^{d}) D3 तद्दर्श (sic) (for दर्शय) —After 17 D11 (var) ins 687*

18 ^{a}) D2 reads प्रजापतेर् in marg. (cf v l 17) Ś1 Dt D1-3 6-9 11 12 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —^{b}) Ś1 मंत्रान्, D1 (gloss) अस्त्रमंत्ररूपान्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) Ś1 D1-3 5 7 11 12 दिव्य°, T3 परमधार्मिकान् (also as in text) G1 °क्रम (for सत्यपराक्रमान्) —^{c}) Ś1 D1 5 11 12 तेजो (for तपो) Ś1 D5 11 12 -युतान्, Dt D6 8 8 भृतो, D1 -बलो, G1 हृतान् (for -भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D2 3 7 तेजोबलसमायुक्तान् —^{d}) Ś1 D5 11 12 प्रदापय, D1-3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18, Ñ V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst l 3 only for 18^{cd}) while D11 ins after 17

687* तपोयोगबलेनैनमाप्याययितुमर्हसि ।
प्रजापतिसुतांश्चैव कृशाश्वाद्राजसत्तमात् ।
यान्यवाप्तानि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(l 1) Ñ2 V4 B3 (inf lin also) 4 D11 [ए]वम्, D10 [ए]तम् (for [ए]नम्) V3 आप्यापयितुम् —(l 2) Ñ2 V2 D11 प्रजापतिसुतास्त्र् Ñ2 ह्यने (for चैव) —(l 3) B3 चाप्तानि (for [अ]वाप्तानि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) Ñ2 तायस्ते, V4 शस्त्राणि, D9 तान्येन (for तान्यस्मै)]

19 ^{ab}) Ś1 D1 8 12 ह्यय तेषा, D2 3 7 ह्यय विप्र (for च ते ब्रह्मस्) Ś1 Dt D6 8 रत, D1 5 7 12 धृत, Cm g k as in text (for धृत) Ñ V B D9-11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (Ñ2 शिष्यस्ते, V3 ते सत्यो [sic] B3 D10 शिष्योय) रामो (V2 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19^{ab} D11 ins

688* प्राप्ताङ्को वै ह्यय तेषा तवानुगमने वृत ।
—^{c}) Ś1 Ñ1 B3 Dt D6 8 सु (for च) Ñ1 कृत्यम्, Ñ2 V B D4 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 अस्माक (for सुराणा)

20 ^{ab}) Dt T3 M3 उक्त्वा (sic) Ś1 Dt D1 9 11 12 T3 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायस, D7 °गता (for यथागतम्) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर (B4 स्व*)गणा विश्वामित्र पुनर्ययु —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12

ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाधा(D5 11 °ध्या, G1 °दा)य, Dt D6 9 Ct पूजयंतस्, Cg पुरस्कृत्य, Ch as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B D10 13 M4 य(B1 र [sic])थागतेनैव (B3 [marg as in Ñ1 also] °न हि) यथा —ᵈ) Ś1 Ñ1 V3 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 [ऋ]स्यवर्तत, Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते) V1.2 सप्यामवर्तत

21 ᵃ) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °धि, M4 °थ)भगवान् —ᵇ) V3 -पोषित (for -तोषित) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᶜ) Ñ V B2 4 D10 13 M4 राम (D13 M4 °म)मूर्धनि (for मूर्ध्नि रामम्) —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मधुर वाक्यम्, Ñ V B D10 13 वचनं चेदम् (for इदं वचनम्)

22 ᵃ) D3 5 9 रजनी Ñ V B2–4 D1 10 11 13 M4 वीर (for राम) —ᵇ) Ś1 D5 12 वसामि, Ñ V B D4 10 11 13 T3 G1 वसाम, Dt D1 3 6–9 G3 4 M4 वसाम (for वसेम) B1 °दर्शन (sic) D5.7 11 °दर्शना, D13 °र्शना, G2 °दर्शने (for शुभदर्शन) —After 22ᵃᵇ Ś1 D1 5 9 12 13 ins while D3 5 7 ins after 22

689* अयं सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[D1 यत्र (for अयं) Ś1 D13 नाम यत्प्रसादाद्, D9 राम त्वत्प्रसादाद्]

—ᶜ) Ś1 D3 12 प्रभाते च, Ñ1 सु° (for श्व प्रभाते) V1.2 D1 9 M3 (after corr as in text) गमिष्यामि (for गमिष्यामम्) —ᵈ) Ś1 D3 तथा (for तद्) T2 -पर (for -पदं) Ś1 D5 12 निजं, B1 तत, G1 महत् (for मम) —After 22 Dt D4.6 9 14 S Cg ins (Cv r k t comm on l 3 and 8 Cm on l 3 5 and 8)

690* विश्वामित्रवच श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मज ।
उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वन तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथ वनम् ।
निहत्य ता यक्षसुता स राम [5]
प्रशस्यमान सुरसिद्धसघै ।
उवास तस्मिन्मुनिना सहैव
प्रभातवेला प्रतिबोध्यमान ।

[(l 1) T3 हृष्टो दशरथात्मजौ —(l 2) G1 वन —For ins after l 3 see below —(l 4) D4 सुवि°, G1 हि वि°, G2 °भ्रानो (sic) G3 हि°, M1 °भ्राज (for विबभ्राज) M4 तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om l 5–8 —(l 5) D4 (changing the metre) पराक्रमात् (for स राम) —(l 6) G2 सिद्धि (for सिद्ध) —(l 8) D9 परि (for प्रति)]

—After l 3 G1 ins

691* चम्पकाशोकपुंनागमल्लिकाद्यै सुशोभितम् ।
चूतैश्च पनसै पूगैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।
वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिरलंकृतम् ।
मालिकामठकूटैश्च मण्डपैरुपशोभितम् ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10–13 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 ताटकावध, D11 अस्त्रप्रदानं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 4.13 om both Ñ2 B2 3 D9 10 29 V2 31 V3 D11 28 Dt D4.6 8 14 S 26 D1 7 20 D5 21 D13 -कांडे-थो नाम 26 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2.4 श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नम M3 श्री – -म

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
दण्डचक्रं महद्दिव्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
विष्णुचक्रं तथात्युग्रमैन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९

26

☞ In Ñ V B D10 13 Sarga 26 which deals with the names of the Astras presented to Rama by Viśvamitra differs considerably from the text and so their version is given separately at the end

1 ^{a}) M4 च्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रभातायां तु (D11 च) शर्वर्यां —^{b}) Ś1 D1 5 9 11 12 °मुनि, D2 3 7 °तपा (for महायशा) —^{c}) D14 T G M1 3 प्रहस्य M4 प्रहसन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) ❀ Ck प्रहास सतुष्टे। मन्दस्मित कृत्वेति यावत्। ❀ G1 राघ°, G4 राध्व M° मधुर (for राघव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य(D3 °क्य)तत्वज्ञम् (D2 3 7 °ज्ञ D11 °ज्ञो) —^{d}) Dt D5 6 T3 G1 3 M2 4 मधुरस्वर D11 राम वचनमब्रवीत्

2 ^{b}) 16' Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °वल (D2 12 °ल) D14 (after corr *sec m*) G2 M° 3 °यशा, Cg k as in text (for महायशा) —^{d}) All Cs सर्वदा (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वास्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś1 etc see 4 —^{a}) M2 च (for वा) —^{b}) Dt D1 सुरि, D6 G3 M2–4 सुवि (for अपि) —^{c}) M4 रक्षांसि (for अमित्रान्) —^{d}) D14 T1 2 G2 M1 विजेष्यसि (archaic), G4 विशेष्यसि, M4 [आ]सु जेष्यसि Cg k t as in text (for जयिष्यसि)

4 ^{a}) G4 [स]वधानि (for दिव्यानि) —^{b}) M3 ददानि —^{c}) M4 दंडमस्त्र * ह दिव्य —^{d}) G1 दास्यामि तव (by transp) M4 ददानि तव (for तव दास्यामि) —For 3 and 4 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst 1 5–9 of 700*

5 M4 om (hapl) 5–11^{b} —^{a}) D11 14 T1 2 G2 4 M1 तथा (for ततो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T1 ° G4 राम (for वीर) —D4 reads 5^{cd} in marg —^{c}) D1 तथेन्युग्रम्, D4 तथा ह्युग्रम्, T3 ददाम्युग्रम्, M2 ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 G3 M° इन्द्र°, D4 6 9 T3 G1 ऐंद्र°, D12 इंद्र°, D14 T1 2 G° 4 M1 ऐंद्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्रं)

6 M4 om 6 (cf v l 5) D9 reads 6 in marg —^{a}) D2 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —^{b}) D1 शैवं, G4 मैव (for शैव) Ś1 D5 12 पाशुपत, Dt D6 8 Ct °पत, D3 7 °स्वर, D9 °धर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś1 D5 सत —After 6^{ab} Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7^{cd} —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} Ś1 [ए]वम् (to avoid hiatus) M3 [अ]पि (for [ए]व) —^{d}) D1 ऐषीक्मिम्, D4 5 G3 ए°, D9 इ° (for ऐषीकम्)

7 M4 om 7 (cf v l 5) —^{a}) G4 स (for ते) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ह्यस्त्र शाखव(Ś1 D5 °ध)र तथा —After 7^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 11 (marg) 12 ins 1 15 of 700* —Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7^{cd} after 6^{ab} —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 12 [अ]पि (for [ए]व) D11 सगृहाण द्वे गदे दिव्यौ (hypermetric) —^{d}) T2 M3 शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो)दकी शिखरी (as in text) Dt D6 8 शुभे Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कौमोदकि शियोदके

8 M4 om 8 (cf v l 5) D11 reads 8 in marg —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अपि (Ś1 °नि [sic])ते (for प्रदीप्ते) D14 T1 2 G4 रघु°, G2 M1 नृप° (for नरशार्दूल) —^{b}) G1 नरोत्तम, M2 तवानघ (for नृपात्मज) —D3 repeats 8^{c} 9^{b} after 17 —^{c}) D3 (second time) धर्म°, T3 ब्रह्म°, Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś1 D1–3 (both times) 5 7 11 12 इम राम, G2 अहकार (for अह राम) —^{d}) D12 इम तथा (for तथैव च)

9 M4 om 9 (cf v l 5) D3 repeats 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1 3 (both times) 5 7 11 12 °रवं (for पाशमस्त्र) —^{b}) Ś1 D° 3 (both times) 5 7 11 12 [ए]तद् (for [अ]हम्) D1 तव दास्ये तदुत्तम —^{c}) D3 अश्नी —^{d}) D2 शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

दद्यामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३
असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्वापनप्रशमने दद्मि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्षं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

10 M4 om 10 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 D5 11 18 देया(D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्, D1-3 7 देवा(D1 येन्द्रा) स्त्रमपि नागेयम् —^{b}) D3 illeg (for तथा) —^{c}) D6 दयिनं, G1 जयिनं Cr m g k t as in text (for दयित) —^{d}) D1 शिशिरं, D2 3 7 मोहन Ct as in text (for शिखर) D3 नागतं (for नामत) Ś1 D 13 18 दे(Ś1 दै) यतास्त्रं तथैव च Cm k as in text (for ^{d}) —After 10 D6 reads 13^{cd} 16^{ef} 17^{ab} as in text for the first time repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11^{ab} (cf v l 5) D2.3 7 om $11-12^{b}$ —^{a}) T1 M3 प्रमथं, T3 प्रथनं, G3 मथनं, G1 प्रमद, M2 Cm प्रथनं, Ck t as in text (for प्रथमं) D6 G1 राम Ck as in text (for नाम) D1 11 अस्त्र सुमहद्, D5 18 अस्त्र दयितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्रं च दयितं —^{b}) Dt D6 8 9 G1 3 M3 °चानघ M2 च तथानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) $11^{c}-12^{b}$ —^{c}) D13 ह*शिरो —^{d}) M4 पाशम् (for क्रौञ्चम्) D4 om च (submetric)

12 D2 3 7 11 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{ab}) M4 ददानि M2 च तव (by transp) Dt D6 8 T2 M2 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D1 8 18 शक्ती द्व पुरस्याग्र निरर्गामि रघूत्तम (D1 °द्वह) —D5 reads $12^{c}-16$ (16^{ef} repeated) D5 $12^{c}-14$ (om 13^{cd}), while D1 12^{cd} after 19 —For 12^{cd}, D11 subst l 26 of 700* —^{c}) Ś कङ्काळं D1-3.5 7 9 मुसलं D6 वैर (for घोरं) —^{d}) D2 कपोलम्; D2.7 9 12.18 G1 2 M2 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D2.6-8 T2 M4 किंकणीं (for कङ्कणम्)

13 For D2.3 cf v l 12 B1 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14^{ab} after l. 35 of 700* —^{a}) M4 राम (for यानि) Ś1 D5 18 धारय सर्व दिव्यास्त्र (D3.18 °रम); B2 D2.3 7 9 धारयन् (B2 गृहाण) पर्वीतार Dt D6.8 Ct बधार्थं रक्षसां यानि; D1 धारय सर्व दिव्य सानि; D11 गृहाण मनोपर्यातार (hypermetric) —^{b}) B2 M4 ददानि M3 [स °यानि (for [व न नि) Ś1 B2 D1 9 11 18 नेनघ (for सर्वश) D2.3 देवाञ्जेयो भविष्यनि(D2 °नि) —D1 7 om 13^{cd}. D6 first time reads 13^{cd} after 10 repeating it here (cf v l 10) —^{c}) Ś1 B2 D1 2 3 9 (second time) 11 18 अस्त्रं वि(B2 D1 11 वै)द्याधर नाम —^{d}) Ś1 D1 8 नंदिक D2 9(second time) 11 M4 नद(D6 °दा)कं, D13 निंदक, G4 धनद, all Cs as in text (for नन्दनं) Ś1 D5 11 °धापर, B2 D1 9 चापि राघव, D6 (second time) M4 °राघव, D13 °धा पर(for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v l 12 M4 om $14-16^{d}$ —^{a}) M3 (after corr sec m as in text) सिक्तरत्नं (for असिरत्नं) D2 7 प्यमार्दानि चास्त्राणि —^{b}) B2 ददानि Ś1 B2 D1 2 5 7 9 11 18 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14^{ab}, G2 M1 ins

692* मत्स्यमस्त्रं महाबाहो महाम्बुगनाशनम् ।

—Dt D6 8 repeat M1 2 read 14^{cd} after 16^{ab} —^{d}) Dt D1 3 4-6 8 9 11 18 T2 G1 2.4 M3 मोहनं (for मानवं) —After 14 D2 7 read 693* G2 reads 16^{ef}

15 For D2 cf v l 12 M4 om 15 (cf v l 14) D2 7 G1 om (hapl) M3 reads inf lin sec m $15^{a}-16^{d}$ —^{a}) Ś1 Dt D2 3 4 8 9 G1 प्रस्वापनं, D1 11 18 प्रस्थापनं, G4 प्रस्थापन (for प्रस्वापन) Ś1 D1 3 8 9 11 18 प्रमथनं; Dt D6 8 G1 Cm t प्रशमनं, G4 प्रशमनौ (for प्रशमने) Cg as in text (for ^{a}) —^{b}) Dt D6 8 °सौम्यं, D18 T1 2 G2 M1 °मौर्यं; T3 °गाद; G3 M3 सौर्यं दद्मि G4 तव सौर्यं (for दद्मि सौरं) G4 om च (submetric) Ś1 D1 3.5 9 18 विनरामि तथानघ; D11 तथैवोन्मादनं तथा —^{c}) Dt D6(before corr as in D6) 8 धर्षणं; D1 8 तर्पणं; D2 T2 धर्षणं; Cg as in text (for दर्पणं) —^{d}) D6 विलापनं (for विलापने) Ś1 D5 18 मनापनमिति मु(Ś1 मृ)नं D2 समापनादि ष्टेपनं; D11 दुर्धर्षं च तथैव च ☙ Ck विलापयति परिद्रवयतीति । ☙

16 D2.7 G1 M4 om M3 inf lin 16^{abcd} (cf v l 15 14) D1 reads $12^{c}-16$ after 19. —^{a}) Ś1 D1 3.5.11 दमनं; Dt D6 Ct मादनं; D6 मर्दनं; T2 3 मथनं; G4 मेदनं; Cm r k as in text (for मदनं) —^{b}) Ś1 T2 (T3 कं)दर्पं (for कन्दर्पं) D1 3.5 8 11 °दयितानि वै (D5 च; D11 °न वै (s c)); G3 कार्दं कंदर्पदयितं —After 16^{ab}, Dt D6 8 repeat M1 2

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९
एतान्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२

read 14^{cd} —After 16^{ab} D11 ins l 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16^{cd} —^{c}) D1 पिशाचम्, Cm g पैशाचम् (as in text) T3 दै*त (for दयितं) —^{d}) Ś1 D1 3 5 9 12 मानव (for मोहन) —D6 9 read 16^{ef} for the first time after 10 (D9 after 13^{cd} first time) repeating it here D3 reads 16^{ef} after 10 (see above) G3 reads 16^{ef} after 14 —^{e}) Ś1 D1-(D both times) 3 5 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण Cm g k t as in text (for प्रतीच्छ) —M3 om (hapl) 16^{f}–17^{a} D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{f}) -2^{b} G2 राजपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायशा Ś1 D1 (D2 both times) 3 5 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16 D11 ins l 34 of 700*

17 M3 om 17^{a} (cf v l 16) D9 repeats 17^{ab} (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 वामन D11 दामन Cg as in text (for तामस) D14 T1 राजशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{b}) D11 शामन, T3 कामन, M4 स्वापन (for सौमन) D2 14 T2 ° G1 3 M3 महाबल —^{c}) D9 सवतन चैव (hypermetric) G4 सवतन च (for संवर्तं चैव) —^{d}) D1 3 9 11 12 मौशल Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17 D3 repeats 8^{c} 9^{b}

18 ^{a}) D9 सर्पमस्त्र M4 अन्यदस्त्र Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —^{b}) T3 महा (for तथा) Dt D6 8 मायामय (for °धर) M1 वर (for परम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 माया धरमथापि च (Ś1 D2 7 वा) D4 ततो माया परतप —^{c}) Dt D6 8 G3 सौर D2 9 मोघ D3 7 मैध M3 मौर्यं (for घोर) D4 तेन प्रद Ś1 D5 12 मो(D13 मे)घं तेजोबल रा(D12 ना as in text)म D1 11 अमोघं तै(D1 त)जसं नाम —^{d}) D11 परम (hypermetric) (for पर) Ś1 -मर्द्दनं (for -कर्षणम्)

19 ^{a}) D4 T3 Cg सौम्यास्त्रं (for सोमास्त्र) D1 सशर D4 T3 शीतल D12 शशिर (for शिशिर) —D11 om 19^{bc} —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 तथा वाष्ट D14 T1 2 G1 3 4 M1 ■■ चष्टुर(M3 before corr °ष्टा)स्त्र G2 त्वष्टुमस्त्र (for त्वाष्टमस्त्र) Ś1 Dt D1 3 5–9 12 T2 3 सुदा (D6 before corr °वा)रुण D4 सुकामन M4 वृथाकर (for सुदामनम्) —^{c}) D1 G3 M1 2 दारण च M4 दारुणास्त्र (for दारुण च) Ś1 D5 12 भवस्यापि D4 गमस्त्यस्त्र (for भगस्यापि) —^{d}) Cg शीतषु (as in text) D4 अति, G3 M2 अपि (for अथ) Dt D6 मानदं Ś1 D5 12 रौद्रमस्त्र तथापि(D6 °थैव)च, D1 3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च) D11 त्वाष्ट्र *द्रमथापि वा —After 19 D3 reads 12^{c}–16 (16^{ef} r) D9 reads 12^{c}–14 (om 13^{cd}) while D7 reads 12^{cd} —After 19 D6 ins श्रीमते रामानुजाय नम

20 ^{b}) M3 (after corr sec m as in text) कामरूप, Cg as in text (for कामरूपान्) —^{c}) D6 गृहा* D4 परमोदार M4 गृह्णीष्व नरशार्दूल —For 20 Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजांसि कामरूपबलानि च ।
गृहाण घाररूपाणि प्रीतात्माहं ददामि ते ।

[(l 1) D1 2 9 राम (for काम) D3 दिव्यानि (for -तेजांसि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D2 3 7 9 धराणि (for -बलानि)]

—After l 1 D7 ins

694* गृहाण घाररूपाणि ददामि मनुजाधिप ।

21 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अथासौ(Ś1 D5 12 °स) Cg as in text (for स्थितस्तु) D3 प्रमुखो D14 [ल] वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वामुखो भूत्वा —^{b}) D7 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —^{c}) G4 रामस्य (for रामाय) —^{d}) D9 (with hiatus) अस्त्रग्रामम् Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुस्मरन् (for अनुत्तमम्) Ś1 D5 11 12 दिव्यास्त्रग्राममुत्तम —After 21 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t ins

695* सर्वसंग्रहणं येषां दैवतैरपि दुर्लभम् ।
तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(l 1) D14 T2 M3 एषा G1 इषा G3 4 तेषां (for येषां) M3 देवैरपि सुदुर्लभ (for the post half) —(l 2) T2 तथा (for तदा)]

22 ^{a}) Ś1 D3 5 7 9 11 12 तस्य तु मुनेर् (by transp) D1 2 जपतस्तस्य च मुनेर् —^{b}) D14 विश्वामित्रस्तु(sic) —^{cd}) D4 G1 महास्त्राणि M4 दिव्यानि (for सर्वाणि) G1 खे तदा (for राघवम्) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर(Ś1 D5 12 मुनि)पुंगव

ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

23 ^{ab}) D₉ तु, G₂ प्र (for च) D₁₄ T₁ ₂ G₃ सर्वे रामं (by transp) D₉ प्रांज**यस् —^{c}) M₄ वयं (for इमे) Dt D₆ ₈ च, M₄ हि (for स्म) Dt पर*** (for परमोदार) —^{d}) D₁₄ राघवं (for राघव) —For 23 Ś₁ D₁₋₃ ₅ ₇ ₁₁ ₁₂ subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(1 1) D₁ ₃ तु (for च) D₁₁ [आ]मन्य (for राम) —(1 2) Ś₁ च, D₂ ₃ ₇ ₁₁ स्मो (for स्म) D₁₁ महाबाहो (for महोदार) D₁ इमान्यत्राप्यहो वीर (for the prior half) Ś₁ D₅ ₁₂ [इ]ह (Ś₁ च) सुव्रत (for तवानघ) D₁₁ वीर किं करवामहे (for the post half)]

—After 23 Dt D₆ ₈ T₂ ins

697* यद्यदिच्छसि भद्रं ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो राम प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबले ।

24 ^{a}) Cm [illegible] प्रतिगृह्य Ś₁ D₅ ₁₂ Cr °गृहीत्वा, D₁ °तु, D₁₄ °लभ्य च (for प्रतिगृह्य च) —^{b}) D₆ T₃ समालभ्य, Cr m g k t समालभ्य (as in text) D₁₁ स (for च) —^{d}) D₆ ₈ G₂ M₂ तान् (for तानि) T₂ [अ]** (moth eaten) दयत्, Ck as in text —For 24^{cd} Ś₁ D₁ ₃ ₅ ₇ ₁₁ ₁₂ subst

698* सर्वाणि मे मानसानि भवन्त्वित्यभ्यभाषत ।

[D₅ ते (for मे) D₁ ₃ ₇ मन स्यानि (for मानसानि) D₁ ₁₁ भवतेति D₂ भवति [illegible] (for भवन्त्विति)]

On the other hand M₄ subst

699* स्मृत्वा हि मां भजेथेति शशास परमद्युति ।

25 ^{a}) D₄ प्रीति (for प्रीत) M₄ तान्यवाप्य ततो रामो —^{c}) D₄ महातेजो, G₁ महाबाहो (for °तेजा) —For Sarga 26 Ñ V B D₁₀ ₁₃ subst

700* प्रभातायां [illegible] शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनि ।
(1) प्रहसन्राममाभाष्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
(2) तुष्टोऽस्मि राम भद्रं ते कर्मणात्यद्भुतेन वै ।
प्रीतिदाय च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषत ।
यान्यहं वेद्मि काकुत्स्थ पात्रं तेषां मतोऽसि मे ।
महास्त्रं प्रथमं राम दिव्यमेतद्ददामि ते ।
त्रयाणामपि लोकानां पिण्डितानां मयावहम् ।
(4^{cd}) तथैव दण्डमस्त्रं ते प्रनासहारकारकम् ।
ददामि राम शत्रूणां येनाधृष्यो भविष्यसि ।
(5^{ab}) धर्मास्त्रं च महाबाहो कालकल्पं ददामि ते ।
कालास्त्रमपि चासह्यं ददामि दयितं प्रभो ।
(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।
(6) वज्रमस्त्रं च दुर्धर्षं शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चोग्रमैषीकं च ददामि ते ।
शकरास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेदं मयोद्यतम् ।
गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।
(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथेमां लोहितामुखीम् ।
(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।
(9) वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् ।
शुष्कार्द्रे चाशनी राम गृहाणेमे मयोद्यते ।
(10) पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमपि चासह्यं वायव्यं च ददामि ते ।
(11) प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् ।
अस्त्रं हयशिरश्चैव कूटास्त्रं चापराजितम् ।
(12) शक्ती च द्वे गृहाणेमे बलामतिबलां तथा ।
तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।
(15) प्रस्वापनं मोहनं च स्तम्भनं च ददामि ते ।
वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिकृन्तनम् ।
(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।
(14^{cd}) गन्धर्वास्त्रं तथैवेदं मोहनं च ददामि ते ।
तेजोद्युतिहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।
(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौबेरं च ददामि ते ।
राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीधृतिप्राणनाशनम् ।
मूर्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।
(17^{cd}) संवर्तमपि चावर्तं मौसलं च ददामि ते ।
(18) सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायास्त्रमेव च ।
अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।
(19) सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारिव्यथाकरम् ।
मानवं चास्त्रमजितं दैत्यं दानवमेव च ।
(20) एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे ।
गृहाणैतानि भद्रं त्वमस्त्राणि नृपात्मज ।
(21) अथासौ प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।
(22) जपतोऽथ मुनेस्तस्य मन्त्रग्राममशेषत ।
उपतस्थुर्महास्त्राणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् ।
(23) ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्तत ।
प्राञ्जलीनि महाबाहो शाध्यस्मानिति राघवम् ।
(24) तान्यवेक्ष्य ततो राम समालभ्य च पाणिना ।
मा भजध्वं स्मृतानीति सर्वाण्येवाभ्यभाषत ।
(25) तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

[Ś1 D1–3 5 7 9 11 ins some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS —(l. 1) Ñ V B (except B1) D10 13 read l 1 as 1ab in Ś1 V3 च (for तु) B1 अथ ता रजनीं व्युष्टा (for the prior half [cf v l 1cd]). —(l 2) V2 सु° (for प्रहसन्) —(l 3) B3 तुष्टोसि, B4 प्रीतोस्मि (for तुष्टोऽस्मि) V1 om, B2 D13 हि, B3(m. also) 4 च (for [अ]ति) D13 ते (for वै) —(l 4) V2 प्रीणिदान B3 तत्त्वत (for [अ]शेषत) —For ins in B3 see below —Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 5–9 for 3 and 4 —(l. 5) Ś1 V2 4 D1–3 5 7 12 वेद (for वेत्थ) B3(m also) 4 सर्वाणि (for काकुत्स्थ) V2 पात्रो Ñ1 V2 4 B4 ह्येषा, Ñ2 D10 एषा, B1 ह्येष (for तेषा) Ñ2 V4 क्षमो (for मतो) V4 हि (for इति) B1 न (for मे) V1 गमिष्यसि (for मतोऽसि मे) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 पात्रभूतोसि मे मत (D3 9 12 13 यत), B3 (m also as in B4) पात्रमेवागतोसि मे (for the post half) —(l 6) Ś1 D1–3 5 7 9 12 परम (for प्रथम) Ś1 V3 D1–3 5 7 9 12 ह्यस्त्र (for एतद्) V3 ददानि —(l 7) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वेषाम् (for त्रयाणाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 एव, V2 चाथ (for अपि) Ś1 V1 2 D1–3 5 7 9–13 पी, V1 D* 7 10 प) क्लिाना (for पिण्डिताना) Ś1 V2 B4 D5 11–13 भयापह —D7 transp l 8 and 9 —(l 8) V4 तथैवेदमस्त्र ते (submetric) (for the prior half) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 दृढमस्त्र महा(Ś1 D5 12 महद्, D9 °स्त्रमह) घोर(Ś1 D1 5 9 12 °श्रेष्ठ) ददामि रघुनन्दन (D2.3 7 तव राघव) —(l 9) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वदा (D2.3 7 °धा) Ñ1 V2 ददानि (for ददामि) V4 शस्त्राना, B1 D11 शत्रूणां (for शत्रूणा) D9 जेता (for येन) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]जेयो (for [अ]धृष्यो) B2 3 (m also) D2 7 11 भविष्यति —(l 10) V3 धर्माख्य D13 धर्मार्थं (for धर्मास्त्र) D13 ददानि —B1 om (hapl) from ते in l 10 up to ददामि in l 11 —(l 11) Ñ V2 3 B2 3 D13 ददानि Ñ1 V B1 4 D13 विभो (for प्रभो) —(l 12) Ñ2 B2 4 D13 °वज्र, D10 इन्द्रमस्त्र (for इन्द्रचक्र) B2 मु (for च) B1 दारुण (for दुर्जयम्) —(l 14) V2 ऐन्द्रशीर्ष, B4 ऐषिक (for ऐषीक) Ñ1 V2 3 B3 D13 ददानि —Ś1 D1–3 5 7 11(marg) 12 ins l 15 after 7ab —(l 15) Ś1 शाक्रास्त्र D2 म (for च) and [इ]म (for [इ]द) Ś1 D1 3 5 12 ममो(D2 °हो)धन, D13 °दित (for मयोद्यतम्) —(l 16) V1 2 4 B2 (m as above) [अ]नि (for [अ]रि) Ñ1 मयामया° (ditto), B1 भयकर (for मयावहम्) —(l 17) V2 तथैनां, B4 lacuna (for तथेमां) V4 लोहितमुखीं —(l 18) V2 4 धर्मपाशस्र (for °पाशं) Ñ2 B3 (m also as above) D10 तथा चास्त्र (for तथैवास्त्र) —(l 19) B2 दारुण (for वारुण) Ñ V2.3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) B1 °रूत (for परमाद्भुतम्) —(l 20) Ñ1 V1 4 (with hiatus) अदनी, V2 वारुणी, B3 वाशनी (for वारुणी) B3 (before corr) गृहाण मे (for गृहाणेमे) D13 मयोदिते —(l 21) Ñ1 B1 देवास्त्रम्, V2 पिनाकम्, B3 (m मैनास्त्रम्) दैवास्त्रम् (for पैनाकम्) V2 अथ (for अपि) Ñ1 B2 नादेयम्, V3 पैशाचम्, B1 पैनाकम् (for चैवास्त्रम्) Ñ2 D10 om (hapl) अस्त्र B1 तदा (for तथा) —(l 22) V2 ते, D13 वा (for च) V3 श्रेष्ठ (for [अ]स्त्रं) V2 3 B2 3 (m also) D13 ददानि (for ददामि) D13 च (for ते) —After l 22, B3 reads l 28, prior half of l 29 and the post half of l 24 repeating them in their proper place —B3 repeats l 23 consecutively B4 reads l 23 after l 27 —(l 23) D10 प्रमर्दने B3 (first time) प्रथमन (for प्रमथन) B3 (first time sup lin) -सु° (for विदारणम्) —(l 24) V2 हयशिर (for °शिरम्) V2 वैर, V3 चैव (for चैत्र) —(l 25) V2 B (B3 m also) D13 (note the hiatus) अमोघा विजया (B3 °य) तथा (for the post half) —D11 subst l 26 for 12cd —(l 26) B3 (m also as above) °मतुल (for काल्मुसल) V1 किंकणीं —(l 27) Ñ2 V2 3 B2.3 D13 ददानि (for ददामि) —After l 27, B4 reads l 23 —B4 om l 28 —(l 28) Ñ1 विकृत्तन, V2 विकर्तन, V3 -निषूदन, V4 -विवर्तन, B1 विदारण (for निकृन्तनम्) —For ins see below —(l 29) V2 3 B3 (second time) °सोन्मादन, V4 °नाम्लादन (for मदनो न्मादने) Ñ2 °प्रभो, V2 -दयित°, V4 °तथा, D13 -दयिताद्भुमौ (for -दयिते विभो) —(l 30) B1 गान्धर्वास्त्र V4 [अ]त्र (for [इ]ह) Ñ1 मोह* Ñ1 V2 3 B2 3 D13 ददानि —V2 om l 31 and 32 B2 repeats l 31 after l 35 (after the lines of 13 and 14ab) —(l 31) V1 3 4 B3 (second time) °कर (for सुतिहर) Ñ1 V3 4 शोर, B1 4 D10 घोर, B2 (second time) सौम (for सौर) D13 तेजोभ्याहरण चैवम् (for the prior half) D13 अरि (for शत्रु) B3 (second time) सर्वशत्रु निबर्हण (for the post half) —D11 ins l 32 and 33 after 16ab —(l 32) Ñ V2 D10 11 रुधिराशिषाद (Ñ1 °द) (hypermetric) V1 B3(before corr as above) रक्ताशिषाद, B3 रुधिराशियर (sic) (for रुधिराशिष) Ñ V3 B2 3 (m as above) D13 °ददानि ते, D11 मानव तथा (for च ददामि ते) —(l 33) V4 रक्षसा (for राक्षस) Ñ1 V4 B1 सैन्याना, D11 दैत्याना (for शत्रूणा) V2 धृतिं (for धृति) Ñ2 B3(m as above) स्मृति, D10 om (for प्राण) —D11 ins l 34 after 16 —(l 34) B1 तापन (for तापन) D11 [अ]पि (for [अ]स्त्र) Ñ1 V1 2 B3(m also) D11 [अ]रि°, V4 B4 [अ]वि°, B1 वि°, D13 [अ]रि कमन (for [अ]पि वर्षणम्) —D13 om l 35 —(l 35) Ñ1 V1 2 4 B D13 मौहार, V2 मौसल (for सौमन) Ñ V2–4 (V4 m also) B2 3 ददानि (for ददामि) —After l 35 B2 ins the lines of 13 and 14ab, then repeats l 31 (for lines of 13 and 14ab in B2 cf v l 13 and 14) —(l 36) B4 दास्त्र (for चास्त्र) V4 [अ]नुनास्त्र च —(l 37) V1 अमोघ Ñ1 V2 B1 तैजस, V4 चौजस (for तैजस) —(l 38) B2 सौमास्त्र (for सैमास्त्र) Ñ1 B2 3 4 D13 °र दान V2 °रास्त्र च (for शिशिर नाम) V2 त्वाष्ट्रं, B4 चाष्ट्र (for त्वाष्ट्र) Ñ1 B4 चापि, V4 चापि (for चापि) V2 दार्ढ्यं चाविषयाकर (sic) (for the

२७

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।
अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(l 39) Ñ1 मान* V4 °वत्रमजिन, B3 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिनि (for the prior half) Ñ1 V2 4 B1 4 दैत्य (for दैत्य) V2 दानवनाशन —(l 40) B3 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V3-4 B1-3 D13 ददानि (for ददामि) —(l 41) V3 तानि, V4 [इ]मानि (for [प]तानि) B1 च नृपात्मज —(l 42) V3 B1 तथा (for सदा) —B1 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 —(l 43) Ñ2 मत्रकामम्, V4 B2 (m also as above) अस्त्र°, D13 चास्त्र° (to avoid hiatus) (for मन्त्रग्रामम्) —V3 om l 44 and 45 —(l 44) V4 (with hiatus) अस्त्रग्रामम्, B4 सास्त्रग्रामम् (sic) (for मन्त्रग्रामम्) B3 विशेषत (for अशेषत) —(l 46) B3(m also) 4 तथा (for ततो) V3 4 [S] येन्य, B4 [S]न्ये * (for न्येत्य) D13 ऋजुश्च राममन्येत्य (for the prior half) Ñ* समन*, V2 समन्त (for समन्तत) —For ins see below —(l 47) V3 साध्यताम्, V3 सा*स्मान् (for शाध्यस्मान्) —(l 48) V3 [आ]विद्य, V4 [आ]विश्य (for [अ]वेक्ष्य) —(l 49) V3 मा मुजत°, V4 मा मजत्वसतीनीति (sic) D10 मां मारव्वस्त्वानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]वमापन (for [अ]भ्यमापत) —(l 50) Ñ1 [अ]वे*, V2 [आ]वाप्य V4 [अ]वाप्त (for [अ]वाप्य) —(l 51) D13 यथान्याय्य (for °न्याय) V2 3 मति (for मतो)]

—After l 4 B3 ins

701* गृहाण तानि यत्तुभ्यं दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।

—After l 28 B3 ins

702* दर्पणे रोपण चैव संतापनविलापने ।

—After l 46 B3 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वयीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D10 11 om V1 3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°.—*Sarga name* Ś1 D5 अस्त्रग्रहणं, Ñ1 V2 3 4 B1 2 4 अस्त्रग्रामप्रदानं. Ñ2 B3 अस्त्र दानं. V3 विश्वामित्रादस्त्रग्रामप्राप्ति , D1-3 7 अस्त्रप्रदानं. D5 अस्त्रग्रहणं. D10 अस्त्रदर्शनं. D11 अस्त्रसंहार(जृं ?)भकप्रदानं. D13 सहस्र(?)ग्रहण —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 D6-11 30 V3 32 V2 29 Dt D4 6 8 11 S 27 D1 7 21, D2 22 D13 इत्यार्ष—रामा—बालकाण्डे—नाम त्रि—सर्गः (dash indicates lacuna) —After colophon G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री – –म

27

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —[a]) M3 प्रतिलभ्य, Cm g k as in text (for प्रतिगृह्य) —[b]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10 12 13 M3 दिव्यानि प्रीत(B1 2 4 D3 7 °ति) मानस (D3 7 °य), D11 दिव्यान्यप्रतिमानि स —[c]) Ś1 D5 12 इव, V4 D5 एव (for एव) Ś1 Ñ V B D2 5 7 10-13 तत्र(Ñ V B D10 13 °तो) रामो, D1 G1 2 M1 [अ]थ°, T3 द्वि°, M3 महाबाहुर् (for च काकुत्स्थो) —[d]) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 उवाच ह, D6 °ब्रुवन्, T3 यदा°, M3 अभाषत (for अथाब्रवीत्)

2 [a]) V4 हि, D5 [S]पि, D13 [S]स्ति, Ck as in text (for ऽस्मि) D6 भगवान् —[b]) D4 T3 सुरासुरै (for सुरैरपि) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M3 अजेयस्त्रिदशैरपि —[c]) Ś1 D1-3 5 7 11 1* अथ(D5 °पि)चै(Ś1 D5 वै)तेषा, Ñ V B D10 13 तु(V1 2 B4 च) समैतेषां, D6 त्वहमि**, M3 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2[d] up to the prior half of 704* —[d]) Dt D4 6 Ct सहारान्, Cr g as in text (for संहार) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 वक्तु(D1 कर्तु)मर्हसि. T3 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ❀ Cm संहारो नाम प्रयुक्तस्यास्त्रस्य मन्त्रविशेषेण पुन स्वाधीनीकरणम् । ❀

3 D13 om 3[ab] (cf v l 2) M1 repeats 3[ab] as in text in brackets —[a]) M3 तथा (for एव) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 इत्युक्तवति रामेय (Ś1 D1 2 3 7 11 12 °तु, D3 °ति (sic)) —[b]) Dt D4 6 M3 -तपा , D4 T3 -यशा , D6 G1 3 M3 -मना (for मुनि) —[c]) Dt D4 6 संहारान्, Cv ■ as in text (for संहार) —[d]) D6 धृतिमान् (for धृतिमान्) —For 3[cd], Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 subst

704* आचचक्षे परमास्त्राणां सरहस्य निवर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v l 2) Ś1 D2 3 5 7 12 उवाच तु (D5 13 च) Ñ1 illeg D1 आचष्टे (for आचचक्षे) Ś1 D5 12 संहार च D2 संहारस्य (for सरहस्य) D3 निवर्तनं (sic) (for निवर्तनम्)]

All cont , while M3 ins after 3 :

705* उक्त्वा संहारमस्त्राणां रामायामिततेजसे ।
ददौ मन्त्र जृम्भकाणां वशीकरणमुत्तमम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 13 om l 1 —(l 1) B3 संहारमेवानां. Ñ -तेजसा (for -तेजसे) —(l 2) Ś1 D5 13 मन्त्रं, V3 चार्थ (for मन्त्रं) Ś1 Ñ V B D2 10 11 12 M3 अथ (D13 °थ)मन्त्रं (for जृम्भकाणां), M3 अन्यत्रियमुत्तमं]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४
लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५
पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशनं चैव नैराश्यविमलावुभौ ।
यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६
पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकरावुभौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७
कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८

4 For 4–8 Ś1 N V B D1 3 5 7 10–13 M4 subst 708* —a) D9 °वत (for सत्यवन्त) —b) D1 T2 G1 4 दृष्ट, G2 M1 3 धृष्टि, G3 दृष्ट (for धृष्ट) T3 भवनम् (for रभसम्)

5 *Cf* v l 4 and 8 —a) Dt G1 3 M3 लक्ष्या(M3 °क्षा)लक्षा(G1 3 °क्ष्या)विषौ, D6 लक्षालक्ष विषमौ (hypermetric) D5 लक्षालक्षसमौ (after corr as in Dt) T3 लक्ष्या° (for लक्षाक्षविषमौ) G3 [अ]पि (for [ए]व) —b) M3 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ) —c) D6 -वश° (by metathesis) D9 -दशवक्त्रश् (for -शतवक्त्रौ) —d) D9 दशशीर्ष शितोदरौ, G3 °दका (sic)

6 *Cf* v l 4 and 8 —a) D5 धर्मनाभ-, G3 °नाभे (for पद्मनाभ) G3 °नाभे (for -महानाभौ) —b) G1 दुन्नाभ (for दुन्दुनाभ) ❀ Ck नाभ इति नामैकदेशो नामग्रहणम् । दुन्दुभिनाभ इति यावत् । ❀ Dt D5 स्व° D6 -स्वनाभकौ (for -सुनाभकौ) —c) D5 °ज (sic) (for ज्योतिष) Dt D5 6 शकुन, D5 कृतिनं, D9 कृशन, T3 कृशनं, T3 कृतिक G2 M1 कृशनं, M2 कृशनं, M3 कृशनं (for कृशनं) —d) D5 नैरस्या (sic) (for नैराश्य) —G3 om (hapl) 6e–7b —e) D9 M1 3 यौ°, G1 सौ° (for यौगन्धर) Dt D4 5 6 T3 G1 3 M3 विनिद्रौ D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ) —f) G2 प्रयसनौ (for प्रमथनौ) G3 (before corr) तदा (*for* तथा) *D6 T3 M3 मत्त(M3 नैद्र)प्रदमनौ तथा* (T3 °मावुभौ) —After 6 Dt D5 ins

706* शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिविरचस्तथा ।

Dt D5 cont D4 6 9 14 T G1 3 M1–3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान्रुचिरस्तथा ।

[Dt D4 5 6 14 G1–3 M3 Cr सार्चि (for सार्चिर्) Dt D5 धृतिमाली D6 °मौली, G1 3 महामाली, G2 M1 °न्वाल (for धृतिर्माली) Dt रुचिरस् (for रुचिरस्) T3 तदा (for तथा) G1 वृत्तिमान्रुचिरस्तथा, G2 M1 वृत्तिमान्प्रकृतस्तथा (for the post. half)]

7 Cf v l 4 and 8 G3 om 7ab (cf v l 6) D5 om (hapl.) 7–8b —a) D4 पित्रीय (hypermetric) D14 T1 2 M3 पित्र्, T3 पित्र्ं G3 चंद्र (for पित्र्यं) Dt D6 सौमनसद् (for सौमनसं) —b) M1 repeats 7b after 7c D14 (before corr) वैधूत, T3 G1 3 M1 (both times) विधूम (for विधूत) —After 7b (second time), M1 ins. करणी कारणी चैव —c) Dt D4 5 करवीरं रतिं, D6 °वर्नी, D14 परवीरकनि, T1 2 G2 M1 °कर्णि, T3 °करी, G1 °कर्णी, M3 °कन (for करवीरकर) —d) D4 T3 धनधान्ये

8 D5 om 8ab (cf v l 7) —b) D14 T1 2 G3 4 M1 3 (*inf lin sec m* before corr as in text) मोहन मारण तथा —c) Dt D4 5 6 (after corr) सर्पनाथं च, D14 om G3 सर्पनाभ° (for सर्वनाभ च) —d) Dt D4 5 6 पधान(D6 [before corr]बत्राम)वरु(D6 °वर)णौ तथा, D4 T3 G1 3 M3 सधान(G1 M3 °दार)वरु(T3 °र)णौ तथा (G3 °णावुभौ) —For 4–8 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च ।
(4cd) प्रणीपातरसो नाम अवाङ्मुखपराङ्मुखौ ।
कृपारथो कृपकमा च रेणुक पुरयादक ।
(5cd) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्ष शतोदर ।
(6ab) पद्मनाभो महानाभ सुनाभो दुन्दुभिस्वन ।   [5]
ज्योतिभाशु क्रय वक्त्रो मकर मकरोऽप्रदी ।
(6ef) युगन्धरस्तथानिद्रो भेत्ता प्रमथन स्थिर ।
चक्र सौमनसश्चैव विधूममकरावुभौ ।
(7cd) धरो धन्य कुण्डधरो रतिभूतिरेव च ।
कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा ।   [10]
(8cd) जम्भक स्वणनाभश्च स्पन्दनो वारगिस्तथा ।

[(l 1) Ś1 V2–4 B2 3 (*m also*) सत्यवान् (*for* सत्यवाक्) V1 अधृष्टो (hypermetric), V3 धृष्णो, V4 दृष्टो, B3 (m also) दृष्टो (for धृष्टो) Ś1 D5 11 12 दृष्टा(D11 °ष्टे· D12 °ष्टा) रभस्तथैव च D2.7 दृष्टो जमस्तथैव च, D13 दृष्टो दमनस्तथैव च, M4 दृष्टो मत्त एव च (for the post half) —(l 2) Ñ2 V4 D2.7 -वक्त्रो D5 -वचो (for रसो) V4 D10 राम (for नाम) Note hiatus between the two halves V1 स्वतार (to avoid hiatus) (for अवाङ्) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपालनमेव च —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 12 विपाको V1 M4 कृपाणो (for कृपाश्यो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 रिप° (for कृपकर्मा) V4 कृपमाली कृपकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेगुक V3 वैतुप (for रेणुक) V1 V2.3 B1 3 (m also) °नाप D1–3 7 च प्रभा नम (D2 °क [sic]) D10 °दिक M4 प्रनभा नम (for पुरयादक) Ś1 D5 11 12 मैं ते नाम प्रमेनम (D11 °लोमन) (for the post half) —(l 4) Ś1 V1 D2 -वक्त्र V2 -नक्त्र, D13 दंड्र (for -वक्त्र) Ś1 V1 3 D5 12 दशशीर्षो (V1 3 °र्ष),

रामं प्राञ्जलयो भूत्वानुन्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षषण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५

M4 विश्वामित्र तपोधन (for the post half) —(l 3) M4 तदा (for तथा) B1 om (hapl) from न to पु Ñ2 जृम्भकान् (for first जम्भकान्) V2 4 विश (V4 °*), M4 नृप (for रिपु) D10 भनकान् (for जम्भकान्) —(l 4) Ñ2 B3 4 D10 12 ह्येते, M4 °पि (for ते हि)]

—After 10 Dt D1 4 8 9 12 S (except M2) (Cm g k t comm on l 2 only) ins

713* केचिदङ्गारसदृशा केचिद्धूमोपमास्तथा ।
चन्द्रार्कसदृशा केचित्प्रह्वाञ्जलिपुटास्तथा ।

[(l 1) T2 धूम्रोपमास्तदा —(l 2) D5 T2 महाञ्जलि (for प्रह्वाञ्जलि) D12 T2 -पुटाः (for -पुटास्) T2 M2 तदा (for तथा)]

11 [a]) Ñ V B D10 12 M4 ऊचु, G2 राम (sic) (for रामं) D1 7 9 प्राञ्जलयो N V B D10 12 M4 राम, D12 सर्वे (for भूत्वा) —[b]) Ñ V B D10 12 M4 तदा (for [अ]नुवन्) M4 भाषिणं S1 D1-3 5 7 11 m प्राहु(D1* °हु)र्वन्मधुराक्षर —[c]) B1 इति (for इमे) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 हि, V1 om B3 ते D1 3 7 स्मो (for स्म) Cm g k t इमे स्म (as in text) Ñ V B D10 12 M4 यदाराम राम (for नरशार्दूल) —[d]) S1 D1 3 5 7 11 12 ब्रूहि, Cm g k t as in text (for शाधि) V V1 2 4 B D10 12 M4 न(V1 *) श्यामि(D10°*)ति स्थितान्(M4 °ता), V3 नस्त्वमिहागतान्, D1-3 5 11 किं करवामह (D5 °मस [sic]) (for किं करवाम ते) —After 11 B3 (m) D12 ins

714* जृम्भकास्त्रगतास्तस्या ह्यस्त्राणि समुपस्थितान् ।

[B3 स्थितान् (for स्थान्) B3 समुपागतान्]

12 D4 14 T1 2 G1 4 M2 Cv transp 12[ab] and 12[cd] D11 repeats 12[ab] from तानाह and the prior half of 715* up to यथा after स्त्विति in 13[c] —[a]) S1 D1 2 5 7 11 (both times) 12 स्तदा (for आह) —[b]) S1 D1-3 5 7 11 (both times) m प्राह(D1 °हु [sic])राघव (for रघुनन्दन) —[c]) T2 G1 मनसाः Cg k t as in text (for मानसाः) —[d]) T2 st sup lin sec m —For 12[cd], S1 D1-3 5 7 11 12 subst

715* मनसा मे यथाकालं महायार्थे भविष्यथ ।

[D11 (both times) म (for मन्स) D1 7 °न्म D5 °ता (for स°त) D1 5 7 मे (for स्मर्ध) D1 °ह (sic) D1 7 ° (sic) (for स्व)]

while Ñ V B D10 12 subst for 12

716* गम्यतां स्वागतं वोऽस्तु कृत्यकाल उपेत्यथ ।
स्मृत्वा मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(l 1) V4 च (for वो) Ñ1 B3 -काले, V4 -काले, B4 काम (for -काल) Ñ1 illeg V1 °त्य (sic) V4 D12 °ता (for उपेत्यथ) —(l 2) V3 स्मृते (for स्मृत्वा) V4 हि, B4 D12 [अ]पि (for इति)]

13 Ñ V B D10 12 इत्युक्त्वा (Ñ B2 °क्त) Cg as in text (for अथ ते) D5 [आ]सत्रा (sic) (for [आ]मन्त्र्य) —[b]) D5 स्त्वा, D4 T2 तु च, D6 भूत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B3 4 D5 8 10 12 13 G1 2 M1 2 4 चापि, B3 चारि, D4 T2 कृत्वा, D11 चैव (for चापि) Ñ1 प्रदक्षिण (sic) D8 12 प्रदक्षिणा (for प्रदक्षिणम्) —[c]) After स्त्विति in 13[c], D11 repeats from तानाह in 12[a] up to यथा in 715* Ñ V B D10 12 चैवोक्त्वा (for काकुत्स्थम्) —Ñ2 repeats [d] consecutively —[d]) Ñ V B D10 12 प्रति (for उक्त्वा) —After 13 M2 (suf lin sec m) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समतविक्रमाः ।
ततस्तु रामः काकुत्स्थः श्याममाद्रह्मवादिनं ।
लक्ष्मणाय च तान्सर्वान्रहस्यान्महायशाः ।
अस्त्राणामुपसंहारान्दुराधर्षान्बलीयस ।
सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रग्राममनुत्तमम् । [5]

14 [a]) M4 गतान् (for स च) M1 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) S1 D1-3 5 7 9 12 गतासु ता(D1 षा)सु विद्यासु, Ñ V B D10 12 तान्विसृज्य(V4 B3 [m also] विसर्ज्य)ततो (B4 यथा, D10 स्ततो)रामो, D11 गतषु तेषु सर्वेषु M2 (sec m)स शारिरेषु सहरे (before corr as in text) —D11 reads 14[c]-15 in marg —[c]) D12 एव (for एव) S1 D1-3 5 7 11 12 °काकुत्स्थ (D11 °स्थ) Ñ V B D10 12 पुनरास्थं, D5 [अ]थ काकुत्स्थ (for [अ]थ मधुर) —[d]) Cg श्लक्ष्णं (as in text) Ñ V B D10 12 मधुराक्षरम्, T2 M2 हृद्यं (for श्लक्ष्णं वचनम्)

15 D11 reads 15 in marg (cf V l 14) —[a]) S1 B4 D1-5 7 12 13 स्वे, Ñ V B1-3 Dt D8 9-11 13 एतत्, T2 चैतत्, M1 2 न्विदं, M4 न्वेष (for न्वेतत्) Cg किं न्विति। Ck किं स्वतदित्यादि। B4 मप (for मेघ) M4 -संकाश (for -संकाशं) —[b]) V3 पर्वतस्य (for पर्वतस्य) S1 V2 3 D2 10 विदूरत (for , अविदूरत) —[c]) S1 M4 षण्ड, D1 D2 8 9 C -षण्डम् D1 2 5 11 1 -षण्ड T2 -षण्ड Cm t as in

8 8 दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
9 नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥ १६
निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

text (for ०षण्डम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T G2 M1 4 इवा° (for इतो भाति) —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 मुने (for पर)

16 a) Ś1 D5 12 मनोज्ञं च, D1 3 7 मृगा चैव, G1 3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयतमं चापि —b) D2 14 T1 2 G3 4 M1 2 °रमम् (for मनोहरम्) Ś1 D1–3 5 7 12 G1–3 M4 मम चाति(G1 3 M4 °चैव)मनोहर (M4 °रम), D11 सर्वथा च मनोहर —c) Ś1 D5 12 प्रभावै (for प्रकारै) —d) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °वाग्भिर्, D3 °वल्गिर्, D14 T1 2 G3 4 M1 4 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभाषैर्) —For 15c–16 Ñ V B D10 13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतदमरद्युते ।
आभाति रमणीयं हि वनमेतन्मनोहरम् ।
निनादितं वल्गुवाग्भिर्नानामृगगणायुतम् ।

[(1 2) V1 3 °रम (for मनोहरम्) —(1 3) V2 3 °वल्गिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V3 D13 ०गणैर्युतं, V4 B1 ०गणावितं (for ०गणायुतम्)]

17 a) V1 निसृत्वा (sic) (for निःसृताः) Ś1 V2 D1–5 7 9 (before corr) ■ स्मो, V3 सु (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निस्सृतास्ममुनिश्रेष्ठ —b) D2 करालात् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 लोम (D11 लोकम [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 अने(B4 °*)नैव, G1 3 °हि (for अनया तु) Ś1 [श्रा]द्य, V1 D2 7 च, D5 12 [श्र]थ, D9 [श्र]पि (for [श्र]व) Ś1 V3 4 B1 4 D1 3 5 7 9 11–13 ०गच्छाम All Cs अवगच्छामि(as in text) M4 अनेनाभ्युप° —d) M4 रमणीयता all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1–3 5 7 9–13 देशोय सु(Ś1 V4 D1 9 स)सु(V3 D5 11 °सु)खोदय (Ś1 Ñ2 V3 B3 D10 °खावह, V4 °खोदय)

18 a) Ñ V B D10 13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —b) Ñ V B D10 13 सिद्ध, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D5 12 महत्, Ñ V1 2 B D1 3 7 10 11 12 वय, V3 स्वयं, V4 च यत्, M4 तव (for त्विदम्) ֍ Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शंस । ֍ —c) V3–4 B3 D10 T3 संप्राप्तौ (V3 °सं [sic]) all Cs as in text (for सप्राप्ता) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10 13 T3 तौ पापौ (V3 निद्रन्) D11 ते पा*, G2 ते तापा (sic) (for ते पापा) —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 T3 M4 यज्ञघ्ना (T3 °घ्नौ) Dt ब्रह्म* (lacuna), Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1 2 5 11 12 ०राक्षसा, D3 7 चेतस, T3 ०चारिणौ (for चारिण) Ñ V B D10 13 यज्ञविघ्नकरौ तव —After 18, Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

719* स्वस्त्योपनिहता पूर्वं निहन्तव्या मया हि ते ।,
while Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानो महामुने ।
भगवन्योररूपास्ते मांसशोणितभोजना ।
भगवंस्तस्य को देशः सा यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो । [5]

[M4 om l 1 —(l 1) G2 M3 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T3 तव यज्ञघ्नौ दुष्टौ (for the prior half) T3 G4 दुरात्मानौ D4 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M1) om l 2 —(l 3) G3 M1 कस्य, M4 न हि (for तस्य) D14 * देश G3 M1 देशोय, M4 [अ]य देश (for को देश) M4 यज्ञभू (for याज्ञिकी) —(l 4) M4 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D4 T3 M4 मम (for मया) —D9 14 T1 G4 M2 4 om l 5 M3 reads l 5 *inf lin sec m* —(l 5) T2 तत (for एतत्) G2 M1 सुमत (for [अ]ह प्रभो)]

Colophon D1 3.7 om (cont the Sarga) —*Kaṇḍa name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D10 11 13 om V3–4 B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 ■ विद्यासहारम्र(D5 [before corr] विद्यासम्र)हण, Ñ V B D10 13 जृंभकप्रदानं (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणं), D9 अस्त्रसंग्रहणं, D11 सिद्धाश्रमनिवास —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 om Ñ2 B2 3 D9 10 31, V3 33 V3 30 Dt D4 6 8 14 S 28 —After colophon, T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G2 श्रीमते रामानुजाय नमः, M2 श्री ---म

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्बलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्गणान् ।
कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साग्निपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिर्वैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

28

1 ^{a}) Ś1 [आ]श्रमे राम (sic) D5 12 [आ]श्रमे रम्य, Cg as in text (for [अ]प्रमेयस्य) —^{b}) Dt D6 8 Cm t वचन, D11 तद्वचन (hypermetric) M4 वनं तत् (by transp) (for तद्वन) —^{cd}) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as in text (for व्याख्या तुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आख्यातु मुनि(D5 12 नर)शार्दूल सर्वमेवोपचक्रमे —After 1 Dt D3 6 8 9 11 S (M4 subst for 2) all Cs ins

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुबहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(l 1) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6 8 °नमस्कृत, D14 T2 3 M3 4 °वरप्रभु (for देववर प्रभु) —(l 2) M3 स बहूनि (for सु°) D4 [ए]व D6 [अ]त्र (for [इ]ह) M4 वर्षायुतान्यनेकानि (for the prior half) ❀ Cv इह तपश्चरणार्थ इहोवासेति इहशब्दद्वयस्य निर्वाह Cr इह तपश्चरणयोगार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयनिर्वाह, Cg केचिदिह इहशब्दद्वय पठन्ति तदा इह वने तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थ । Ck इह भूलोके इहाश्रमपदे Ct इह वने इह प्रदेशे । ❀ T3 तदा (for तथा) D9 [अ]युत (for युग) M4 [अ]पि (for च) —(l 3) D14 T1 2 G1 4 M1 तपसश्चर णार्थं हि (with hiatus) (for the prior half) G1 °मने, M3 स महा° (for सुमहातपा)]

2 ^{a}) V4 D13 अय (for एष) G3 M3 तस्य (for राम) —^{cd}) M3 सिद्धाश्रमम् G1 lacuna from ख्या to सि Ñ V B D3 9 10 13 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k t as in text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 °यशा, D3 7 जगपति, Cg k t as in text (for महातपा) —For 2 M4 subst 721* then ins l 1 of 723* —After 2 D11 ins. l 1 2 of 723*

3 ^{b}) Ś1 D1 2 5 11 12 राज्य (for राजा) D1 9 10 T3 M2 °चनो, D5 °चनं, Cg as in text (for वैरोचनिर्) D2.6 9 G1 M4 बली (for बलि) —Ś1 D1 2.5 11 12 om 3^{cd} —^{c}) G4 M2 देवत (sic) (for दैवत) D9 विनिर्जित्य देवगणान् —^{d}) Dt D6 8 M4 सह, D9 चैव (for च स) —^{e}) Ś1 D1 2.5 11 12 कारस्य (for तद्राज्य) M4 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे —^{f}) Ś1 D5 11 निर्भय, D1 2 M4 निर्व्यथ, M2 विश्रुत (for विश्रुत) —After 3 Dt D4 6 8 T3 G1 ins

722* यज्ञ चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D6 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8 °बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 ^{b}) D9 सेंद्रा (for देवा) D1 स्वर्ग°, D11 इन्द्र° (for साग्निपुरोगमा) —^{c}) Cg समागम्य (as in text) Ck समागत्य D1 3 5 12 [ऋ]षयश्च°, D11 विनीतास्ते (for स्वय चैव) T3 G1 3 M3 आगम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च समागम्य —^{d}) D11 इद वच (for इहाश्रमे) —For 3 and 4 Ñ V (Ñ1 V1 4 om l 1 and 2 V2 3 om l 2) B D3 7 10 13 M4 (ins l 1 after 721* and subst l 5 6 for 4 only) subst while D11 ins l 1 2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तप ।
त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।
अभिभूय हि देवेन्द्र पुरा वैरोचनिर्बलि ।
त्रैलोक्यराज्य बुभुजे बलोन्मादसमन्वित ।
ततो बलौ तदा यज्ञ यजमाने भयार्दिता ।
इन्द्रादय सुरगणा विष्णुमूचुरिहाश्रमे ।

[(l 1) D11 मान्व (for वामन) M4 तप्यते स्म (for तप्यमानो) —(l 2) B3 [ऽ]पकृते, D10 [ऽ]पहृते (for ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sic) B1 त्रैलोक्यराज्यविहिते (for the prior half) B1 बलेरिंद्रस्य —(l 3) D3 7 °भूतो (for अभिभूय) V2 च B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 देवृते (sic) D7 देवेंद्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(l 4) D3 भक्त च, D7 भुक्ते च (both sic) (for बुभुजे) V4 -समाहित (for -समन्वित) B1 बलोत्सेकसमन्वित, D3 7 बलात्को मल्वान्युत (for the post half) —(l 5) V3 बलेस् (for बलौ) D13 तदत्ता (sic) M4 तथा (for तदा) V3 यज्ञे (for यज्ञ) D3 7 तदा बलेर्महायज्ञे (for the prior half) D3.7 यजमान- D10 यनमानेन (hypermetric) (for यजमाने)]

5 In G1 from 1 24 1^{cd} up to 1 28 5 the original folio has been replaced by two new folios (*sec m*) —^{a}) D1–3.7 M2 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *inf lin* as in text) विष्णु (for विष्णो) —^{b}) V1 यजति (for यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।
सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकाँल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[by ditto]) यज्ञ (Ñ1 °यशा) (for यज्ञमुत्तमम्) —After 5[ab] Ñ V B D10 13 M4 (M4 l 1 only) ins

724* कामद सर्वभूताना महर्द्धिरसुराधिप ।
त त्व वामनरूपेण गत्वा भिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमास्त्रीन्महाबाहो दाता हि नियत स ते ।
भिक्षितो विक्रमानेतास्त्रीन्वीर्यबलदर्पित ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्य वामनरूपिणे । [5]

[(l 1) V2 वसुधा° (for असुराधिप) —(l 2) V2 तत् (for त) —D13 om l 3 —(l 3) V4 विनय त, B1 तु° (for हि नियत) —(l 4) V2 3 दर्पितान् (for -दर्पित) —(l 5) Ñ1 B2 °पूज्य D13 न दास्यति (for परिभूय) V2 B1 जगन्नाथ (for °न्नाथ)]

—[c]) Cg असमाप्ते (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अपर्यवसिते, Dt D6 8 Ct °सम्रते, M1 4 °सत्क्रतौ (for असमाप्ते क्रतौ) —[d]) Ś1 D5 11 12 M4 उपप°(D11 12 [after corr orig अभिपाद्यत]°पा) D1–3 7 अवधार्यता (D2 °त [sic]) G1 सम°, G2 M1 प्रति°, Cg t as in text (for अभिपद्यताम्)

6 [a]) D3 य (for ये) D12 वा (for च) D1 [ए]वम् (for [ए]नम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °र्वर्तंति, M4 भति°, all Cs as in text (for अभिवर्तन्ते) —[b]) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 °स्तत°, D1 11 °श्च तत्त्वत, Cm g k t as in text (for °इतस्तत) —[c]) D1–3 7 9 यत्र, M3 यस्य (for यच्च) M2 यच्च (for यत्र) D14 G3 M3 transp यच्च and यत्र D1–3 7 M4 च यावच (for यथावच) Ś1 D5 12 ये गत्वा य(D12 त)त्र याचते, D11 यत्र यथैव यावच्च —[d]) D14 सर्वे (for सर्वं) Ś1 D5 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 Ś1 om (hapl ?) 7 8[b] —[a]) D5 12 यत्र, T2 सर्वं (for स त्व) —[b]) D1–3 5 7 11 महा, D12 यथा (for माया) D1–5 7 9 11 12 T3 G3 M2–4 Cg k °गत G1 °स्थित (for उपाश्रित) ※ Ct माया शक्ति तस्या योग सन्बन्ध माश्रित । ※ —[c]) D7 ततो, D11 गतततो (sic) G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7[cd] after App 1 (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5[c]–7, Ñ V B D10 13 subst

725* ये ह्येनमभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितै सर्वान्योजयत्सुरेश्वर ।
स त्वं त्रैलोक्यराज्यं नो हृतं भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिभिक्षिभि ।

[(l 1) B1 यो (sic) (for ये) V1 लीप्स्य° (sic) (for लिप्समाना) Ñ V2 4 B2 4 समीप्सि(V2 °हि)त —(l 2) B1 तत् (for तान्) V1 अभीप्सितै (hypermetric) V4 इप्सिताम् (for ईप्सितै) —(l 3) V2 सव (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य) Ñ2 V1 3 कुरु (for हृत) —V1 om l 4 —(l 4) V2 भूरितिक्षभि (for भूरिभिक्षिभि)]

—After 7 Dt D6 8 9 14 S all Cs ins a passage relegated to App I (No 6)

8 Ś1 V1 om 8[ab] (for Ś1 cf v l 7) M4 om 8 —[a]) Ñ1 illeg for [a] D12 अथ (for अय) B3 (m also) D3 राम (for नाम) —[b]) Ñ V2–4 B D10 13 सिद्ध(B1 °द्धि)कर्मा, D1–3 5 7 11 12 त्व(D5 12 य)त्प्रसादा(D7 °*)द्, Cg as in text (for प्रसादात्ते) —[c]) Ś1 D12 देवेश —[d]) Cm g k t उत्तिष्ठ (as in text) M2 °वान् (for भगवन्) Ś1 D5 12 प्रातिष्ठ(D12 प्रतिष्ठा [sic])न्भगवन्नि(D5 12 °वानि)ति, D1–3 7 प्रातिष्ठतु (D2 °गुष्ट [sic])भवानित (D1 °तिति) —For 8[c]–11, Ñ V B D10 11(l 1 and 3 and 9–10 for 8[c]–9[b] and 11) 13 subst 727* —After 8 G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेश पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तत्त्वथेत्याह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(l 2) G1 ते (for तत्) M3 स पश्यत (for तपस्यत)]

9 Cf v l 8 and 11 —[a]) M4 अथो (for अथ) D3 विष्णो (sic) (for विष्णुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 -योगी (M4 °गी), G1 -बाहुर् (for -तेजा) —[b]) Dt स"जायत Ś1 D1 3 5 7 12 प्रविश्य रघुनन्दन, M4 जातोदित्या तदा प्रभु —[d]) D5 12 M2 वैरोचनम् D1 3 उपागत —After 9 G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App 1 (No 7)

10 Cf v l 8 and 11 —[a]) Dt D6 8 पदान्, Cg as in text (for क्रमान्) ※ Cl क्रम पदविक्षेपम् । ※ Ś1 अपि (for अथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 याचित्वा, M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text) Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि° —[b]) Ś1 D1–5 7 9 12 T3 G1 M3 4 वामन, Dt D6 8 मेदिनीं, D11 शाश्वत, G2 3 M1 2 मानद (for मानत) ※ Cl. मानद इति । देवानां पूजापर ।※ —After 10[ab], D11 ins l 6–8 of 727* —[c]) Dt D6 8 Ct लोकार्थी (D6 °र्थे), Cg as in text (for लोकात्मा) —[d]) Dt D6 8 9 T2 M2 -लोक (for भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५

11 Ś1 D1–3 5 7 12 om 11 —ᵇ) G2 निशम्य (sic) (for °यम्य) —ᶜ) D9 T3 G1 3 सुमहातेजाश्च (for स महा°) —ᵈ) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवश) —For 8ᶜ–11, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 1 and 3 for 8ᶜ–9ᵇ, ins l 6-8 after 10ᵃᵇ and subst l 9–10 for 11

727* तस्मिन्कर्मणि संसिद्धे तव सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसंभव ।
एवमुक्त सुरैर्विष्णुर्वामन रूपमास्थित ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् । [5]
त्रिभि क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रम ।
एकेन हि पदा कृत्वा पृथिवीं सोऽध्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्यय व्योम द्या तृतीयेन राघव ।
त च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददावुद्धृत्य कण्टकम् । [10]

[(l 1) D11 सिद्ध कर्मणि तस्मिन्वै (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तव) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B2) om l 2.—(l 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 5 D11 भगवान्नन्दन (for the post half) —D11 om l 4 and 5 —(l 4) V4 °वनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गत्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान् V3 4 पद(V4 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V2 B1 D13 त्रीनयाचत्स वि(D13 °त्र)क्रमान् (for the post half) —(l 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly om क्रमान्, D13 °न्पदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V3 पदानि त्रि क्रमन्विष्णु (for the prior half) Ñ1 illeg (for कृत्वा) —(l 6) B1 पदैस (for क्रमैस) Ñ2 V2 B2 4 D10 तदा (for तथा) V4 विष्णुर् (for लोकान्) —(l 7) V4 B4 [ऽ]ध्य° (for °ध्यतिष्ठत) —(l 8) D11 [अ]व्यय (for [अ]व्यय) D13 तृतीयार्धं च (for द्या तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालय (for the post half) —(l 9) V4 तथा, B1 य च, D11 तव (sic) (for त च) Ñ1 V4 B1 2.4 D11 बद्धा बलिं B3 बद्धा° (for बद्धाञ्जलि) —(l 10) Ñ2 भिश्राय (for इन्द्राय) V4 उद्धृतकटक]

12 ᵃ) Ś1 V2–4 B Dt D4 6 8 10 14 T1 3 Ct [ए]व, G1 3 M4 [ए]व (for [ए]ष) Ś1 °क्रातम्, Ñ V B D10 13 पूर्वाध्युषित (V1 2 °तम्, V3 °ता [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —ᵇ) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रम, T3 ह्याश्रम, M4 त्वाश्रम Ś1 °शनं, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —ᶜ) D13 अद्य (for मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G2 4 M1) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —ᵈ) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निषेव्यते, G1 [उ] पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 ᵃ) Dt D6 8 Ct एनम्, T3 वामन, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतम्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —ᵇ) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —ᶜ) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D2 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T3 तत्र°, M4 यत्र° (for अत्र ते) —ᵈ) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For 13, Ñ V B D10 11 (l 1 for 13ᵃᵇ only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 तत्र D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg V2 °कर्मविघ्नौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(l 2) B4 शरवर्षेण D13 वेन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वरनृपा° (for नरवरात्मज)]

14 ᵃ) M4 अपि (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 एवमे(V1 4 B1 °तदे, D1 2 °तमे, D3 7 12 °तमे)वाभि(V1 °व हि)गच्छाम (D10 pr m marg °वाभिगच्छाम) —D10 om (hapl) 14ᵇ–15ᵃ —ᵇ) Ñ V B D11 13 सिद्धा(V4 स्थित्वा)श्रमपद यथ (V3 पियौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11 13 M4 त्वयम्, D6 सिद्ध, D9 तथा, G3 तव, Cm g k t as in text (for तद्) D1–3 7 आश्रममिद (D3 7 °म) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 11 12 राम, V2 चापि, D13 मम, G4 तौ तु (for तात) —ᵈ) Ś1 D1 5 12 तवा(D5 °था)प्येष, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतत् (for तवाप्येतद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा) D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After 14, Dt D4 6 8 9 14 S (D8 9 14 S om l 1 Cg comm on l 2 3, Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य राम सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपदं व्यरोचत महामुनि ।
शशीव गतनीहार पुनर्वसुसमन्वित ।

[(l 2) D8 T3 स प्रविश्य M4 प्रविशस्तु (for प्रविशन्). —(l 3) M4 शुद्धश्च (for पुनर्वसु)]

15 D10 om 15ᵃ (cf v l 14) —ᵃ) V4 B3 D2 3 7 तान् (for त) M4 transp त and दृष्ट्वा Ś1 D1–3 5 7 12

20 27 19 यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।
सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 ऋषय सर्वे, Ñ V1–3 B1–3 D11 [अ]भ्यागत दूरात्, V4 [अ]भ्यागमन्दूरात्, B4 [अ]भ्यागतान्दूरात्, D13 स्वागत दूरात् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^{bcd} in marg —^{b}) Ś1 D5 12 तद्, D2 7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा) —^{c}) G1 उस्तुस्योस्तुस्य, Cg k t उत्पत्योत्पत्य (as in text) Ś1 D1 5 12 प्रत्युद्गम्य यथान्याय, Ñ V B D2 3 7 10 11 13 प्रत्युद्गम्य महामाने (D2 3 7 [before corr °बाहो] °नो)

16 ^{a}) G4 यथार्थ, Cg यथार्हं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कृत्वा पूजा यथान्याय —^{b}) D1 धीमत, D2 7 धर्मेत, D3 illeg (for धीमते) —For 16^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 12 subst

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्रुर्महर्षय ।

[D3 ककुत्स्थ*रपि Ś1 D5 12 तदा (for तथा)]

—For 16 Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 2 only for 16^{cd}

731* प्रविष्टाय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रियां प्रददुर्द्विजा ।

[(l 1) Ñ1 B3 (marg) तत° V3 च दत्त्वास्मै, V4 °स्तस्मै (for ददुश्चास्मै) V2 प्रददुश्चोपविष्टाय (for the prior half) V1 2 B1 पाद्यार्घासन V4 पाद्यासन (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन) B3 -सत्क्रिया (for -सत्क्रियाम्) —(l 2) Ñ1 illeg up to सत्क्रि]

17 ^{a}) Ś1 B1 D2 3 5 7 12 Cg इव, D1 तत्र, D9 M4 अपि (for अथ) D4 मुहूर्तमितविश्रान्तौ —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 12 महाबलौ, M4 मनिंदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10 11 13 ततस्तौ (D11 तत्र तौ) रामलक्ष्मणौ —^{cd}) Ś1 D5 12 T2 3 (all sic) प्रानलिर् (for प्राञ्जली) Ś1 D5 12 उवाच मधुर वच ; D1–3 7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच) (for ^{d}) Ñ V B D10 13 त (V3 स) मूचतुर्मुनि (Ñ1 °द्विज) वर विश्वामित्र कृताञ्जली, D11 तमूचतुर्मुनिचि(व)र राघवौ मधुर वच

18 ^{a}) V3 प्रविश (for प्रविश) —^{b}) D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 -सत्तम (for पुगव) —^{c}) G4 M2 Cg k t सिद्धि (for सिद्ध) Ś1 V4 B4 D5 12 तु Ñ V1–3 B1–3 D1–3 7 10 11 13 [अ]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^{d}) M4 wrongly repeats वस्तव in वचस्तव Ś1 D1–3 5 7 12 सत्यमेवास्तु ते (Ś1 D5 12 मे) वच, Ñ V B D10 11 13 स (V3 सु) सिद्धे (D13 °विद्दे) तव कर्मणि, Cg k t as in text (for ^{d})

19 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 तयोरेतद्वच श्रुत्वा —After 19^{a} D11 ins the post half of l 1 and prior half of l 2 of 732* —^{b}) Ñ1 V B2 °मना, Ñ2 B3 (m also as in text) D10 13 °त्मनो, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M2 4 °नृपि (for महामुनि) —^{cd}) D4 ततो (for तदा) Cg k t नियतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 मार्दिदे (V °विधे) श तथेत्युक्त्वा दीक्षा तदहरेव (D11 तदेहोय [sic]) तु (Ñ B2 3 D10 च) —For 19 Ś1 D1–3 5 7 12 subst

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षा सहृष्टमानस ।
जग्राह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp l 1 and 2 —(l 1) D1 3 7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 after 19^{a} D1–3 तां दीक्षामनसूयया D7 दीक्षामतुसमूयथा (sic) (for the post half) —(l 2) D1–3 7 प्रविवेश D11 °सु (for जग्राह स) D3 om (hapl) from the post half up to 20^{c}]

20 D3 om 20^{abc} (cf v l 19) —^{a}) Dt D6 8 G3 M2 Cv r m t इव, T1 2 अथ (for अपि) D3 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats वपि सा रात्रिम् Ñ V1 2 4 B D10 11 13 रामोपि सा तत्र निशाम् (B1 नि*), V3 रामोपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^{b}) B4 *पित्वा Ñ V B D10 11 13 सहलक्ष्मण, M2 रघुनन्दनौ (for सुसमाहितौ) Ś1 D1 2 5 7 12 अतिवाह्य (D1 सुखं सुप्य, D2 7 सुखसुप्य) समाहितौ —After 20^{c}, Dt D6 8 9 11 S (Cg k.t comm. on l. 2–3) ins

733* पूर्वां संध्यामुपास्य च ।
प्रशुची परमं जाप्यं समाप्य नियमेन च ।
हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३

अद्य प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यत्तौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिंदमौ ॥ ६

[(l 1) D9 G1 3 M3 सभ्या पूर्वाम् (by transp) D9 उपास्यत —D9 G1 2 4 M om (hapl) l 2 —(l 2) T3 Cg k वाप्य (for नाप्य) D4 14 T1 2 G3 Cg स्पृष्टो (G3 °ष्टो) दक्षो (T2 G3 °क)शुची जा (D4 14 T1 2 न)प्य (for the prior half)] —d) N V B D10 11 13 अवंदत, D3 अविंदता (for अवन्दताम्) —After 20 Ś1 D5 10 ins

734* इत्थ विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतूहलेन धरणीरहपर्द्धिसुषाम् ।
पुष्पानता मृगगणैरभित प्रकीर्णां
पत्रोत्तरा ददृशतु प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(l 1) L (ed)धरणीं (for रजनीम्) —(l 2) L (ed) धरणीं सह (for धरणीरह) —(l 3) D5 12 °नतां (for पुष्पानता) Ś1 प्रकीर्णे (for प्रकीर्णां) —(l 4) D13 पत्रांतरा (for पत्रोत्तरा) D5 12 13 हर्षाकुलाक्षौ (submetric)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 Dt D1 4 10 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9 10 12 सिद्धा(V3 विश्वामित्रा)श्रमनि(Ñ2 om नि)वास (V3 °वेश), D11 राक्ष(स)वध —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 N1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 32, V2 34 V3 31 Dt D4 6 8 14 S 29 D1 7 22, D2 23 D13 काडे श्रम-नाम —After colophon T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M3 श्री नम

29

☞ For Sarga 29 Ñ V B D10 11 13 have a different version which is given at the end

1 a) D13 अदा (sic) (for अथ) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 महाबलौ (for अरिंदमौ) —c) D4 देशकालेषु, D6 T2 G4 M3(after corr *sec m* as in text) 4 देशकाले च Ś1 D1–3 5 7 8 12 देशे(D5 °श)काले च (D5 तु) विज्ञाय, T2 G3 M2 तं तु (T3 तत्र) देवर्षिसकाशात् —d) D4 ब्रुवतां (metathesis ?) Cm g k t as in text (for अब्रूताम्) Ś1 D1–3 5 7 8 12 व्याजह्रतुरिदं वच

2 a) G1 M4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्) D3 6 इच्छामो (for इच्छावो) M3 हुताग्निहोत्रमिच्छावो —b) D2 काल (for काले) —c) Ś1 D1–3 5 7 12 रक्षणीयाविती (D1 °तौ, D2 3 7 °ति), D14 T1 G1 संशिक्षणीयौ तौ, T2 सुशिक्षणीयौ तौ, T3 त सीक्षणीयौ तौ (sic), Cm g k t as in text (for संरक्षणीयौ तौ) Dt D6 8 ब्रूहि (for ब्रह्मन्) —d) Ś1 D5 7 12 स क्षण , D1 (marg gloss स क्षणो न अतिवर्तेत न लुप्यते (च्येत) तथा कार्यं) 3 स क्षण , D2 रक्षण, D9 स क्षण, M3 तत्क्षण , Cv m g k t as in text (for तत्क्षणम्)

3 a) T3 -ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ) Ś1 D1–3 5 7 12 ब्रुवतोस्तु (D1 °रे) तयोरेव(D5 12 °व) —b) T3 त्वरमाणा (sic) (for °माणौ) Ś1 D5 12 हृष्टयो परिपृच्छतो , D1 3 7 हृष्ट(D1 °ष्ट)यो प्रयुयुत्सतो —c) M3 (after corr *sec m* as in text) सर्व (for सर्वे) D4 तु, Ck as in text (for ते) Ś1 प्रीत्या (for प्रीता) —d) D12 प्रससतुस् (sic), T3 प्रशदसुर् (sic) Cv r m g k as in text (for प्रशशसुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 तयोर्वच , D14 नृ * ~ * (for नृपात्मजौ)

4 D2 om 4 —b) Dt D4 8 9 M3 4 रक्षता, D6 रक्षतौ, T2 रक्षितौ, T3 रक्षिता, G1 रक्ष्यता, G3 4 रक्षेता, Cg as in text (for रक्षत) G1 इति (for युवाम्) Ś1 D5 12 तिष्ठता वस यन्त्रितौ, D1 3 7 स्थीयता(D3 °ता) वत्स यन्त्रितौ —c) D9 दीक्षा (for दीक्षां) Ś1 D1 3 5 7 12 दीक्षागतो हि भगवान्. —d) T2 M4 मौनत्व Cm g k t as in text (for मौनित्वं) Ś1 D1 3 5 7 मुनिरेष यथाव(D1 °व)त्, D12 मुनिरेष महायश

5 a) Cg तौ (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा, D4 T2 तौ च (for तौ तु) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 अतिष्ठता (for यशस्विनौ) —c) Dt D6 8 12 M3 अनिद्र, D14 om (for अनिद्रौ) —d) T3 M3 तपोधनम् (for तपोवनम्) Ś1 रक्षमाणौ तपोनिधिं, D1 3 7 रक्षमाणौ तपोवन(D2 °ने), D5 12 रक्षमणौ तपोधन

6 Ś1 D1 3 5 7 12 om 6 —a) M3 उवासा , Cm g as in text (for उपासां) —b) T2 यत्तौ, Cm g t as in text (for यत्तौ) G1 धार्मिकौ, Cg k t as in text (for धन्विनौ) —c) D4 T2 G1 मुनि(G1 °निर्) वीरौ (for मुनिवर) —d) Dt D8 अरिंदम

अथ काले गते तस्मिन्षष्ठेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्शब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधूताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

---

7 a) T3 रते (sic) Cg t as in text (for गते) M3 षष्ठे (for तस्मिन्) —b) Ś1 D1 (marg gloss समारब्धे) -3 5 7 [ऽ]पकल्पिते, Dt D6 8 9 तथागते, D10 [ऽ]पकल्पते, Cvp स्वस्तारता (for समागते) M4 तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś1 D1 3 5 7 12 om 7c–8b —c) D9 सामित्रम् (for सौमित्रिम्)

8 Ś1 D1 3 5 7 12 om 8ab (cf v l 7) D9 om 8cd —c) G2 M2 तदा (for ततो) Ś1 D3 7 वेदीं, D1 4 5 10 वेदी (for वेदिः) D3 तपोवेदी —d) Ś1 D1 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय) Ś1 ससामगा, D1 समाहिता, D2.7 समाहित, D3 -समाहित(ा), D5 -ससामगा, T2 पुरोहितौ, T3 पुर सरा, G2 पुरेहिता (for पुरोहिता) D13 सोपाध्याया समामभा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8 Dt D4 6 8 12 S Cg k t ins

735* सदर्भचमसस्रुका ससमित्कुसुमोच्चया ।
विश्वामित्रेण सहिता वेदिर्जज्वाल सर्त्विजा ।

[(l 1) M1 सगर्भ (sic) (for सदर्भ) G3 चमसि (sic) (for -चमस) —(l 2) G2 महता Ck मण्डिता (for सहिता)]

9 b) D4 T3 M4 Cm °यं, G1 राज्ञो°, M2 °वै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t सम्प्रवर्तते (as in text) Ś1 D1 5 7 12 यज्ञ (D5 °ज्ञ) समभिवर्तते (D1 °त) D2 यज्ञ समभिवर्तित, D3 यज्ञ समनि(भि)वर्तते —c) D6 [अ]त्र, G4 M2 तु, M3 4 सु (for च) Ś1 Dt D1 महा (for महाञ्) D3 राष्ट्र (for शब्द) —d) Ś1 D1-3 5 7 12 भयकर (for भयानक)

10 a) D1 (marg gloss) आवृत्य, D7 आचार्य (sic) (for आवार्य) D1 3 गमनं, D10 गगने, G1 गगनौ (sic) (for गगनं) Ś1 D1 3 5–7 12 T1 मेघा, T2 G3 M3 मेघौ Cv r m g k as in text (for मेघो) —b) D9 प्रावर्षे (for प्रावृषि) Ś1 D2 5 5 7 चाभवन्, Dt D6 8 दृश्यते, D1 चाभवेत्, D12 वा भवेत्, T1 निर्गता T2 G4 M3 4 निर्गतौ, T3 ग नंति G1 नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —c) D1 यथा M2 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D 3 माया (for मायां) Ś1 D1 3 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —d) T3 अभ्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 b) D1 तेषां (for तयोर्) D1 3 7 चानु°, D10 T1 (sic) अनुचरस् (for अनुचराम्) D14 T1 2 G2 3 M1 च ये T3 तदा (for तथा) —c) M3 4 आगत्य (M2 °ता) (for आगम्य) Ś1 D1 2 5 12 °निहादा (D2 °दान्), D3 7 °निहाद, D4 T3 मेघ°, Cg as in text (for भीमसकाशा) —d) D14 °रौघम् (for रुधिरौघान्) Ś1 (sic) D7 °सृजत्, T3 अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11 Dt D4 6 8 9 14 S (Cm k t comm on l 1 and 3 Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वेदिर्जज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदि तथाभूता सानुज क्रोधसयुत ।
सहसाभिद्रुतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ।

[G1 reads l 1 as in Dt also —(l 1) Dt D8 T1 ता (for सा) Dt D6 8 वेर्गि(D8 °र्गि) वाक्य समुक्षितो (for the post half) —Dt D6 8 9 T3 G1 3 M3–4 om l 2 —(l 3) D4 °द्रुता (for [अ]भिद्रुतो) G1 तान (for तान्) G3 तथो (for ततो) D9 तावपश्यत सपि हि (for the post half)]

12 a) G3 [आ]प॰तौ (for [आ]पतन्तौ) Ś1 D1 3 5 7 12 स तानापत(D12 °॰)तो दृष्ट्वा —b) Ś1 D1 3 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —c) D9 त्वथ°, G1 च हि°, M2 चापि°, M3 समभिप्रेक्ष्य (for त्वभिसप्रेक्ष्य) Ś1 D1 3 5 7 10 उवाच लक्ष्मण वाक्य —d) Ś1 D1 3 5 7 10 स्मितपूर्व (D3 °व्यथा [sic]) प्रहसन्निव D1 इत्यर्थ प्रहसन्निव, G1 द्युतिमान्राघवोऽब्रवीत्

13 a) Ś1 D1–3 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —b) G4 भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś1 D1–3 5 7 10 राक्षसापसद मया —c) Ś1 D3 12 मानवेन समाधूतम् D1 2 7 मानवास्त्र(D7 °स्त्रे [sic])समाधूतम् (D1 marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्दैवतमस्त्र मानवास्त्र), D9 पावनास्त्रसमाधूतान्, Ck t as in text (for °) —d) Ś1 D1 3 5 7 12 तृण G1 हनान् (sic) (for घनान्) —After 13 Ś1 (marg) Dt D6 8 T3 (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न सदेहो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचन रामश्चापे सधाय वेगवान् ।

[(l 2) T3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other hand G2 M1 ins

738* एवं वदन्त त दृष्ट्वा धनु प्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादृत्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य ता वेदिं(M1 °दीं)सत्वरावभ्यधावताम् ।
तावुद्दीक्ष्य स्वसामश्चापमायम्य धीर्यवान् ।

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥ १५
विचेतनं विघूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
पश्य लक्ष्मण शीतेषुं मानवं धर्मसंहितम् ।
मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
इमानपि वधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ १८
विगृह्य सुमहच्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनन्दनः ।
ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९॥

---

14 a) D9 पावनं (for मानवं) Ct परमोत्मार (as in text) ⊕ Ck उत्तार श्रेष्ठ । ⊕ Ś1 D5 12 स मनो (Ś1 मुने) परमोऽप्रम्, D1.3 7 स मनो परमोऽप्रम्, D2 स मन्वं पर्वतो द्रमम् —b) Ś1 D1–3 5 7 °सुर्वर्णं, D12 °सुवर्णं (for भास्वरम्) —c) D7 परत, T1 2 समरे (for परम)

15 b) D1 (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D2 G1 M2 समाविन्न, T3 स मोक्षित (for समाहत) D9 पावनेनोरि (after corr °प) बाहित —c) D7 12 संपूर्णं, T2 सपूर्णं (for संपूर्णं) T3 °शाने (for °शत)

16 a) D2.3 7 विचेतस D1 अचेतनं, G2 विचेतन, Cm g t as in text (for विचेतनं) D1 व्यघूर्णं ⊕ Cm t अत्र त्र विघूर्णमानं । ⊕ —b) Ś1 °बर (for बल) Ś1 D1–5 7 9 12.16 T G2 M °बाहित (for °पीडितम्) —c) T3 प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) Ś1 D1–3 5 7.12 मारीच निह(D5 °हे)त दृष्ट्वा

17 a) D1–3 7 शीतास्त्रं, Cr m.t as in text (for शीतेषु) —b) D3 मानव (for मानवं) Ś1 D5 12 °शोभित, Dt D1.3 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —c) G2 हीमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [अ]नयद्दूर —d) Ś1 D1.3 12 व्ययोजयन्, D2 वियोजयेत्, D3 7 Cm व्य(D7 वि sic) युज्यत, D14 नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D1 (marg gloss) एतन्मानवास्त्रं एनं मारीचं मोहयित्वा दूरमनयच्च पर प्राणैर्न वियोजयत्

18 a) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इमानपि निहनिष्यामि —b) D1 काम°, D2.3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D9 सुबाहु प्रभृतीनह —c) Ś1 °कर्मनान् (for °कर्मस्थान्) —After 18, Dt D6 9 ins :

739* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं चाशु लाघवं दर्शयन्निव ।

19 ab) T3 प्रगृह्य, G1.2 M2–4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) Ś1 D1.5 9 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेय, D2 स तु गृहीत्वा चाग्नेय, D3 7 स(D7 सं)गृहीत्वास्त्रमाग्नेय (for a) Ś1 D1–3 5 7 9 चिक्षेप, D12 विक्षेप (for आग्नेयं) D6.16 T1 2 G2.4 M1 संगृह्याग्नेयं ततो रामो न्यस्यमाग्नेयमद्भुतं (G2 M1 °मुत्तम) ⊕ Cg अद्भुतं यथा तथा चिक्षेप । ⊕ —c) D9 सुबाहोरसि (sic), G2 सुबाहूरसि (for सुबाहूरसि) Ś1 D5 गृहीत्वा वक्षसि क्याने (D5 °नं), D1 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D3 7 सुबाहोरसि स(D7 स)क्रुद्ध, D12 गृहीत्वा च वधिष्यामि (sic) —d) M1 हत (for विद्ध) D5 च (for प्र) Ś1 D5 12 सुबाहु पातयद्भुवि

20 a) D14 वामान्, Cg as in text (for शेषान्) Ś1 D2.3 7 12 वायव्येन तु (D2 च) वान्शेषान्, D1 वायव्येन तत शेषान्, D5 शेषान्येन (sic) तु वान्शेषान् —b) Ś1 D1–3 5 7 12 निहत्याशु, M3 महाबल (for महायशाः) —c) Ś1 D1–3 5 7 12 राम तनय(D2 °सुप, D5 °मप्य) संहृष्टा —d) G1 आहरन्, M2 (after corr sec m) आवहन् (for आवहन्) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनय समपूजयन्

21 a) T3 हता (sic) (for हत्वा) —b) D2 हरि राक्षसान् (for रघुनन्दन) —c) T3 सम्यक् (for तत्र) Ś1 D1–3.5 7 12 ऋषिभ्य प्राप्तवान्पूजा —d) Ś1 D1–3 5 7.13 T3 G1 विजयी (for विजये) D9 पुर, D12 पुरा (for पुरा) —After 21 M4 ins l 45 47 of 742* with v l जयेन for जयेन in l. 46

22 a) M4 तस्मिन् (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 12 यज्ञ समाप्तौ, D6 यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D12 वा, M4 [अ]थ (for तु) —b) M2 महाद्युति, M4 महायशा (for °मुनि) —c) Ś1 D5 निरीतिका, D1 निरातङ्का, D2 निरन्तैका, D3 निर्नैर्कता, D6 (before corr as in text) नैरीतिका, D7 निर्नैर्कता, D9 निरातङ्का, all Cs as in text (for निरीतिका) Ś1 D1–3.5 7 दिशं (for दिशो) D12 निरस्तरा दिशा दृष्ट्वा, M4 दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं

23 a) G2 [ऽ]हं (for ऽस्मि) M4 कृतो राम (for महाबाहो) —c) T3 पुण्य, Cm k.t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1 3 5 7 9 12 सिद्धाश्रमनिवासा(D9 °सी)ना, D2 वनप्रस्थ निवासाना —[d]) Ś1 D1-3 5 7 9 12 क्षेमं, Dt D6 8 M4 वीर (for राम) Ś1 D6 12 महात्मना, D1-3 7 9 महाबल (D2 °ल), M2 3 महायशा (for °यश) —After 23 Dt D6 8 ins

740* स हि राम प्रशस्यैवं(Dt °व) ताभ्यां सध्यामुपागमत्।

On the other hand, D5 12 ins D11 13 ins after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभं शुशुभे रघुनन्दन ।
तिमिरजालमतीव सुदुःसहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे।

[(l. 4) D5 प्र(marg.) (for हि)]

—For sarga 29 Ñ V B D10 11 13 subst.

742* (1) तदा च देशकालज्ञो रामः सत्यपराक्रमः ।
कालयुक्तमिदं वाक्यं विश्वामित्रमुवाच ह।
(2) भगवञ्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ।
मया तौ प्रतिषेद्धव्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव।
(3) रामस्यैवद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा।
सर्वे ते मुनयः प्रीता समर्थसमथाब्रुवन्।
(4) अद्य प्रभृति राम त्वं षडात्रं रक्ष तत्पर ।
दीक्षा गतो ह्येष मुनिर्मौनं सकल्पयिष्यति।
(5[ab]) तेषामेतद्वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम्।
उद्यम्य कार्मुकं तस्थौ रामस्तत्र सलक्ष्मणः ।
(5[cd]) अनिद्र एव षडात्रं संरक्षन्स मुने क्रतुम्।
राक्षसागमनाकाङ्क्षी निश्चलः स्थाणुवत्स्थितः ।
(7[ab]) कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महात्मनः ।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनयः संशितव्रताः ।
मन्त्रावयवाश्च विधिवत्सम्यग्‌यज्ञ समपद्यत।
(8[cd]) प्रजज्वाल च सा वेदी सोपाध्याया समाहिता।
(9[cd]) अथाकाशे समभवच्छब्दो भैरवो महास्वनः ।
(10) नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिगर्जतः ।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम्।
(11[ab]) मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा।
आगता भैरवास्तत्र मेरौ च धाराहसः ।
(12) स तानापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिणः ।
उवाच लक्ष्मणं पार्श्वे रामो राजीवलोचनः ।
पश्य लक्ष्मण मारीचं महाघननिभस्वनम्।
सराक्षसगणमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम्।
पलायन्तं मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ।
(13[cd]) अस्मिन्क्षणे समाप्लुत्यानिलेनाम्बुदानिव।
(14) मानवास्त्रं ततो रामः प्रगृह्यास्त्रविशारदः ।
मारीचोरसि चिक्षेप मानवास्त्रसमन्वितम् ।
(15) स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगान्महोदधिम् ।
स तेन दारवेगेन भीतः सागरमूर्धनि।
पपाताचलसंकाशो मोहितः संयुगमन्वितः ।
(16) विचेतसं घूर्णमानं मानवास्त्रबलेरितम्।
मारीचं पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत्।
(17) पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम्।
मोहयित्वानयद्दूरं न च प्राणैर्व्ययोजयत्।
(18) इमास्त्वन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रभृतीन्नुपा।
यज्ञघ्नान्राक्षसान्घोरान्रुधिरामिषभोजनान्।
(19) प्रगृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेयं रघुनन्दन ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतद्भुवि।
(20) अन्यानपि च वायव्यमस्त्रमादाय राघव ।
निजघान स रक्षांसि मुनीनां वर्धयन्मुदम्।
(21[ab]) एवं हत्वा स रक्षांसि तत्र रामो महायशाः ।
(21[cd]) समेत्य मुनिभिः सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा।
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च सभाजितः ।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा।
तस्मिन्यज्ञे समाप्तेऽथ विश्वामित्रो महायशाः ।
दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत्।
(23) कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया।
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूयः सिद्धतरं कृतम्।

[(l. 1) V3 तु, B1 (marg. also) [अ]थ, B4 [अ]थै (for च) B3 4 कालदेशज्ञो (by transp.) (for देशकालज्ञो) D11 तत्र प्रभाते विमले (for the prior half) B4 om. for सत्यपराक्रम —(l. 2) V1 कालमुक्तम्, B4 काल° (for कालयुक्तम्) —(l. 3) V4 निशाकरौ (for °चरौ) —(l. 4) V3 ते (for तौ) Ñ1 B3 प्रतिषेद्धव्यौ (for प्रतिषेद्धव्यौ) —(l. 5) Ñ2 B1 D10 तद्, D11 [इ]ष (for [ए]तद्) Ñ1 V1 4 B1-3 (B3 marg.) तथा (for तदा) —(l. 6) V1 d. तु (for प्रीता) Ñ1 V1 B1 4 D11 प्रशशंसुः, V4 राम इदम् (for समदम्) D13 प्रशशंसुस्तमाचक्षुः (for the post. half) —(l. 8) V B4 दीक्षा (for दीक्षां) V3 [ए]क (for [ए]ष) D11 दीक्षां गतो हि मरातामुनिरेव यथाक्रमं (cf. 4[cd] in Ś1) —(l. 9) B1 D11 तद्वचन (for एतद्वच) —(l. 10) D11 उद्यम्य (for उद्यम्य) V3 दर्शने D13 कार्मुकं (for कार्मुकं) D11 तत्र (for तस्थौ) D11 रामुत्रानविशतः (for the post. half) —(l. 11) V3 एव (for एव) V3 [illegible], V3 [illegible], V4 [illegible], B1 स संरक्षन् (by transp.) (for संरक्षन्) D11 अनिद्रौ तौ तु षा त्रं रक्षमाणौ मुने क्रतुं —(l. 12) V1 [illegible] (for राक्षस) D11 [आ]कांक्षी (for [आ]कांक्षी) V1 स्थित (for स्थित) D11 स्थाणुवत्सुसमाहितौ (for the post. half) —(l. 13) Ñ1 V1 2 4 च, Ñ2 तु V3 हि D11 न (for ऽथ) D11 अथ काले गते (for कालेऽभ्यागते) D11 [illegible] (for महात्मन) —(l. 14) V4 स्थापय°; D11 मानवा (for स्थापया) Ñ1 संशित (for संशित) —D11 om. l. 15-17 D11 transp. l. 15 and l. 16 —(l. 15) V1 [illegible]; V3 [illegible]; V4 [illegible] तु [illegible], B1 [illegible], D11 [illegible] (for the prior half) V4 तु (for स) V3 [illegible], P1 [illegible], B3 [illegible] (for सम्यक्) —(l. 16) D11 [illegible] (for च सा वेदी) Ñ1 V1 2 4 B1 3 (before corr. as above) [illegible]]

(V1 °या, V4 °य) (for सोमाख्याया) V1 समाहिता, B1 समन्विता, D11 सहाँरजा (for समाहिता) —(l 17) Ñ2 V1 महात्मन (for महात्मन) D11 आत्राने च महाशब्द प्रादुरासीद्भयंकर (cf 9^{cd}) —(l 18) B1 3 गगने (for गगने) V1 प्रावृषीरामि गर्जित, V2 B1–3 (B2 3 after corr as above) °गर्जित, V3 प्रावृषि व महास्वन, V4 प्रावृषी बाभिर्भिषा (for the post half) D11 आश्चर्य गगन मेघा यथा प्रावृषि चाम्बर (cf 10^{ab}) —(l 19) D13 तत्रो (for तथा) V1 मुहुर्मानी (for प्रवुर्वांगी) D11 राक्षसा ** धावता (for the post half) —(l 20) V3 4 तेषा (for तथाह्) Ñ2 V2.4 D13 मनु°, V1 °वास् (for धानुवरान्) D11 तयोरुत्तरा ** (for the post half) —After l 20 D11 ins the line of 11^{cd} as in D1 with v l रुधिरौघन् —All the above MSS (except B3) om l 21 —(l 22) B4 [आ]पतन्तौ (sic) (for [आ]पतन्तौ) V1 स तावापतन्तौ दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघप्रवर्षिणौ D11 रामो राजीवनेत्रश्च (for the post half) —(l 23) Ñ2 B3 (marg also as in text) D10 रामो (for वाक्य) Ñ2 D10 धीर, B2 वीर (for रामो) D11 महसत्रिव राघव (for the post half) —(l 24) Ñ महास्त्रमि°, B2 महाविप्रसारर, D11 राक्षसापरमर सह(शठ) (for the post half) —(l 25) V2 स्व, B1 त (for स) —(l 26) V4 D13 एतौ पश्य महाबाहो, D11 एना बधु मया यस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 -[अं]जल (for [अ]जन) —(l 27) V1 क्षण- V2 रण (for क्षणे) B1 अनिनैर् (for अनिलेन) D11 मानवास्त्रमनाधूताविलेन यथा पतौ —(l 28) D13 पवन (for मानव) B1 विरो वर (for विद्यारद) D11 स तन पवनोदम मानवास्त्र सुदुर्लभ —For l 29 D11 reads the line of 14^{cd} —B1 om (hapl) l 30–33 —(l 30) D13 पावनेन (for मानवेन) V2 3 समाहित, V4 समाधून B4 समाहत (for समाहत) —(l 31) B4 संपूर्ण (for सपूर्णं) V2 क्षिप्तो वेगाविर्भूत (submetric) D10 11 क्षिप्त सागरसप्लुते (for the post half) —D11 om l 32 —(l 33) Ñ2 क्षैवेषु, V2 [व]निवेषु, V3 तीरे क्ष, V4 (with hiatus) अनिवेष (for मीवेषु) —(l 34) B4 विचतन (for विचेतस) D13 विघूर्णत (for घूर्णमान) D13 पवन (for मानव) V2 -नेरित (for -बलेरितम्) D11 विचेतन विघूर्णत क्षिप्तो च प्रताडित (sic) —(l 35) Ñ2 B3 (marg also as above) D10 व्यथित (for पतित) —(l 36) D13 पवन (for मानव) Ñ1 V2 D11 मा(V2 ग)नव धर्मसहित, V3 B1 मानवेन समाहि(B1 °ह)त, V4 लक्ष्मणेन समाहितु B4 मानवेन मया हत (for the post half) V1 मारीच नाम राक्षस शरवेगसमाहत —(l 37) V1 ब्यपोन्य, V4 B1 वियोजय(B1 °ये)द्, B2 व्यमोचयद् (for व्यपोजयद्) —(l 38) V2 च (for तु) D11 इमांस्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा, B1 कुधा, D10 तु वा —(l 39) V2 घनान् (for घोरान्) B4 om D11 पापिष्टा (sic) रुधिराशनान् (for the post half) —(l 40) D10 गृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेय रघुनन्दन —(l 41) B1 सुबाहोरसि D13 निपात्य सुबाहुमुरसि पातयामास मूर्त्रने —(l 42) V4 B2 अन्यानि (for अयान्) D11 अन्यान्यश्च *यान्यमानेय रघुनन्दन —For ins see below —(l 43) D13 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 D11 सुग (for सुदग्) —After l 43 D11 ins the line of 20^{ab} as in Ś1 —(l 44) Ñ2 B2 D10 °कर, V2 °मना (for महायशा) —M4 ins l 45–47, after 21 —(l 45) B1 D11 सर्वे (for सौर्) V1 om, V4 B1 2 तथा (for तदा) —(l 46) V2 विजयेन V3 नयेन च (for जयेन च) D11 समाहृत, D13 सतन्वित (for सभाजित) B4 नयशाव्दन मानित (for the post half) —(l 47) D11 सुप्रीताशु (for विस्मिताशु) Ñ1 विस्मिता महत्मर्दे (submetric) (for the prior half) D11 तेन (for राम) —(l 48) B4 D11 तु (for स्व) D11 महायशा (for °यशा) —(l 49) D11 13 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृत (for कृत) —(l 50) V2 D13 कृतार्थोसि D11 कृतार्थोस्मि (for कृतार्थोऽस्मि) D10 तथा (for त्वया) D11 -वचेत्वया (sic) (for -वचस्त्वया) —(l 51) B1 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) D11 कृतेन महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिवासानां कृत गुरुवचस्तथा —After 742* D11.13 ins 741*]

—After l 42 D11 ins

743* सुबाहूरसि*****स्त्रामादाय राघव ।

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kanda name, V1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D3 13 राक्षसवधो, Ñ V1 3 4 B D10 विश्वामित्रयज्ञे(V3 °ज्ञ), V2 विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो, D1 9 विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो, D2 विश्वामित्रयज्ञ समाप्ति, D3 2 यज्ञसमाप्ति, D11 विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुप्रभृति राक्षसनिग्रहो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D2 6 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 33 V2 35 V3 32 Dt D4 6 8 14 S 30 D1 7 23 D2 24 D13 -काडे मित्र-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३०

अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
ऊषतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ।
विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहिताविभजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्वो मुनिशार्दूल किंकरौ समुपस्थितौ ।
आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

30

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10 13 तौ; Ck as in text (for तां). D11 धीरौ (for तत्र) —^{b}) Ñ1 कृतार्थौ; V4 D13 कृतार्थौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1–3 5 7.11 12 रघुनन्दनौ (for रामलक्ष्मणौ) —^{c}) D11 मुतसौ (sic) (for मुदितौ). V1 B3 (m. as in text also) तत्र; B4 वी* (for वीरौ) D2 3 7 उचतुर्मधुर वाक्यं —^{d}) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिमि. प्रतिपूजितौ.

2 ^{a}) Dt प्रभा*यां. Ñ1 V3 च (for तु) B4 -र्वर्यां (for शर्वर्यां). —^{b}) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्णिक- (for -पौर्वाह्णिक) Ś1 कृत्वा स्नानमरिंदमौ; D1 3 7 कृतशौचा(D1 °च)व(D3 °म [sic])रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 9 T3 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D6 T3 कृत्वा शौचं [by transp])महाबलौ (D9 समाहितौ); D11 कृतपूर्वाह्णिकौ तदा; T2 G2 कृतपौ(G2 °पू)र्वाह्णिकक्रियां. —^{cd}) D4 मुनीश्र (for ऋषींश्च) D9 [श्र]न्यत् (for [श्र]न्यान्). Ñ V B D10 13 M4 रापराप् ; D9 समेतान् ; G4 सहैतान् ; Cg k as in text (for सहिताव्) Ñ V B D10 13 अभ्य(D13 °भि)व(V3 B1 °न्ते)-दतां, G2 M1 उप°; Cm t as in text (for अभिजग्मतु॰). Ś1 D1–3 5 7 11 12 अभ्यवादयतां गत्वा(Ś1 तत्र) विश्वामित्रं महामुनिं.

3 Ś1 D1–3 5 7.12 transp 3 and 4. —^{a}) Ñ V B1–3 D10 11 13 मुनीन्सर्वांस्; B4 मुनीन्*** ; T2 महात्मानं. M4 नरश्रेष्ठौ; Cm k.t as in text (for मुनिश्रेष्ठं) —^{b}) Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D11 13 तांश्च(V3 तांस्तांस्) तावमरद्युतीं, Ñ2 B3 (marg also as in B1) D10 तांश्च तौ परमद्युतीं; V3 तथा तानमरद्युतीन् ; M4 मुनिं ज्वलिततेजसं. —For 3^{ab}, Ś1 D1–3.5 7 12 subst. :

744* एवं तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D2.3 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदार ; Dt D1–3 5 7 8 12 परमोदारं(D3 °रौ) —^{d}) G3 मधुरभाषिणं. Ñ V B D10 11 13 -भाषिणौ रघुनंदनौ. ⁂ Cg . मधुरोदारोक्तौ हेतुः मधुरभाषिणा विति । ⁂

4 Ś1 D1–3.5 7.12 transp. 4 and 3. —^{a}) G2 उभौ (for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T1 2 स्वौ; V2 4 B1 4 D5 12 13 ह्यौ; B2 वां; B3 (m. as in B1 also) स्वा; Dt D4 6 8 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D9 च, T3 स (sic) (for स्वो). B3 (m as in text also) नर- (for मुनि-) V4 मुनिशार्दूलौ. —^{b}) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 14 T1 2 G1 2 4 M1–3 समुपागतौ; Cg as in text (for समुपस्थितौ). ⁂ Ck : उपागतौ स्म आगतावभूव । ⁂ V1 ब्रूहि किं करवावहे. —V1 reads 4^{cd} in marg —^{c}) V1 आज्ञाप ; D8 आज्ञापने (for आज्ञापय) Cg यथेष्ट (as in text). Ś1 D2 3 5 7 9 ते; Ñ V2–4 B2–4 D1 10 12 T3 M4 नौ; B1 न॰; D11 om (for वै). V1 स्वधर्मं तु; Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्टं वै). —^{d}) Ñ V B D10 13 पुन॰ किं; D1 शास किं (sic), G1 शाधि किं (for शासनं). Ś1 च., V1 3 ते (for किम्). Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे; Ñ2 B1 4 करयामहे; Dt D3 G1 3 करवाम किं; D5 करवामद॰ (sic) Cg as in text (for ^{d}).

5 ^{a}) Ñ V1 2 4 B D10 उक्तास् ; V3 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2–4 तयोर्वाक्ये (D6 T3 °क्य); T2 वचनाभ्यां (for ततस्ताभ्यां). Ś1 D1–3 5 7 11 12 मुनयोस्तु तयोरेवं. ⁂ Cm t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थे । ⁂ —^{b}) M4 एते (for एव) M3 मुनीश्वरा॰ (for महर्षय.) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते(Ñ2 °स्तु) तपोधना. —In B3, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets after 6 —^{c}) D2 पुरस्कृत्वा. —D9 reads 5^d–6^a in marg. —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 राघवं(M4 °वौ)वाक्यम् (for रामं वचनम्). Ś1 G4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्).

6 D9 reads 6^{abc} in marg (cf v l 5). —^{a}) D13 मिथिलस्य. Ñ V B D10 13 रघु°; D11 नरेंद्रस्य (for नरश्रेष्ठ). —^{b}) D13 महात्मनः; M3 महर्द्धिमान् (for भविष्यति). —^{c}) D13 M3 भविष्यति महायज्ञ॰. —^{d}) D14 T2 G2 4 M1 य(M1 *inf. lin.* द्र also)त्र; Cg तस्य (for तत्र). T3 यास्रेमहे (sic) (for यास्यामहे). Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D1–3 5 7 12 यास्यामरतत्र वै वयं; D11 धनुरत्नं महाद्भुतं. —After 6, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets in B3.

7 D11 om. 7^{ab}. —^{ab}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10.12 13 [अ]पि; Cm as in text (for [च]व). M3 नरशार्दूल. M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।
न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०
तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।
तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११
तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।
याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२

रत्न यानेन सह भ्रात्रा यास्यस्यस्माभिरेव च —After 7^{cd}, B3 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशय ।

—^{cd}) Ck धनुरत्न D1 (marg also) च वधूरत्न, D9 T3 G1 3 M2 4 Cg धनुरत्न च (M4 हि) D11 तृतीय सहितोऽस्माभिस्, T1 2 D13 रत्न महाद्भुत तत्र, G2 अत्यद्भुत धनूरत्न (for °) D9 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for रत्न) D13 तद्धनुर्, G1 तत्रैक (for तत्र त्वं) Ś1 Ñ V B D1(m also) 2.5 7 10 12 रत्न महाद्भुत तत्र धनुस्तद् (Ś1 V3 D5 12 °स्तव) द्रष्टुमर्हसि

8 M4 om 8 —^{a}) D9 तच्च, D1^{m} यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^{b}) D1(m gloss) यज्ञचरे (for दैवतै) —^{c}) D5 9 12 अप्रमेयं D13 च त, T2 -नर (for -बलं) —^{d}) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निमे, D1 मखो, D7 मैथिल (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8, Ñ V B1 3 4 D10 13 subst while B2 subst 1 1 for 8^{ab} and ins along with D11 1 2 after 8

746* प्रागदत्तं किल तत्तस्य न्यासभूत महद्धनु ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते देवै सनातनै ।

[(1 1) V4 तस्य हि किल D13 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(1 2) V1 2 B3 4 D10 13 तथा D11 महा (for तदा)]

9 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 तच्च, D2 3 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 ■ तद्, Cg k t as in text (for नास्य) B1 स (for second न) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 13 पन्नगा (for राक्षसा) Ñ V B1 3 D10 M4 न (B1 स) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पन्नगा), B4 न यक्षा न च पन्नगा —^{c}) D14 G4 आरोपणे (sic), Cg k t आरोपण (as in text) —^{d}) D9 केचन च (for कथचन) —For 9^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानम्य शक्ता किमुत मानवा ।

[D1–3 7 आयम्य (for आनम्य) D2 3 7 मानुषा (for मानवा) D1 किमु त मानवा नना (for the post half)]

while Ñ V B D10 13 M4 subst

748* समापूर (D13 °रोप) यितु शक्ता कुत एवेतरे जना ।

10 ^{a}) Ś1 D2 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बल, M3 तत्र (for तस्य) D1 च D14 T1 2 G2 4 M1 तु (for हि) D9 धनुरस्तस्य वीर्यं हि, D10 13 M4 धनुष सारता तस्य —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D5 12 जिज्ञासन्ति महीपति —^{c}) Ñ V B2–4 D10 ■ M4 आ (B3 वा) तोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितुं) —^{d}) D4 G1–3 M1 3 राजपुत्र Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा) पूर (B1 D11 तोल) यितु कुत, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितु बलात्, D13 अप्यारोपयितु कुत

11 G3 om (hapl) 11^{b}–12^{c} Ś1 D1–3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^{b}) D13 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते (for महात्मन) D9 सुनाभ सर्वदे (दै) वते (= 12^{d}) —^{c}) Ś1 D5 12 मियेद्, Ñ V1–3 B D1 3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D9 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि) D7 शार्दूल (inf lin also as in text) (for काकुत्स्थ) —^{d}) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 सहास्माभिरितो (V3 °रतो, D2 °स्ततो) गत, Dt D6 8 यज्ञ च परमाद्भुत —After 11 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो राम प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरुदारधी ।

[(1 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयन् (for the post half)]

12 G3 om 12^{abc} (cf v l 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1 3 5 7 12 transp 12 and 11 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा D4 येति (for तेन) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ला, D2 ■ मिथिला, D3 मिथीना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलाना धनुरुत्तम (hypermetric) (नरोत्तम also in marg and gloss ते मैथिले यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्त) —^{d}) Ś1 D1 2 5 7 9 12 दुर्लभ, D8 * * भ (for सुनाभ) Dt G2 M2 3 (after corr sec m as in text) Cv दे (दै) वते, D1–3 7 9 पार्थिवै, Cm g t as in text (for दैवतै) ※ Cr सर्वदेवतेभ्य ।, Ck सर्वदेवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ※ —After 12 Dt D4 6 8 9 14 T G1 M1 3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
अर्चितं विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभि ।

[(1 1) D5 °भूते T3 आश्रय° Cv as above (for आयागभूत) Cp न्यासभूत नरपते (for the prior half) ※ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालकृत धनुरायाग तद्भूतम् । ※ —(1 2) T3 माल्यैर् G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D4 माल्यैश्चागरु, D8 T2 °श्चागुरु-, T3 धूपैरग- (for धूपैश्चागरु)]

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
सर्षिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।
उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५
तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।
शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६
मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८
तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निषेदुरमितौजसः ॥ १९
रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्य च ।
अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

---

13 a) M3 उक्तो, Ck t as in text (for उक्त्वा) —b) Ś1 D5 12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for मकरोत्तदा) —cd) G1 यूपस्कंध (for सर्षिसंघ) Ś1 D5 12 महर्षिसंघ काकुत्स्थमामन्त्र्य मरदेवता —For 13 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेदं ततो वाक्य यियासुर्मिथिला प्रति ।

[(l 1) V2 [ऽ]पि (for ऽथ) D3 भगवन् —(l 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1–3 7 M4 गदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमपद प्रति (for the post half)]

14 a) Ś1 V3 B1 D5 12 गमिष्याम —b) Ś1 Ñ V1–3 B D3 7 10–13 सिद्धा, Ck t as in text (for सिद्ध) Ś1 D5 12 वयं, Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रमसुपादिता (sic) —Ś1 om 14^{cd} D2 3 7 transp 14^{cd} and 15^{ab} —c) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 -तीर, D5 12 -कूल, Cg as in text Ck -कूले (for -तीरे) —After 14 Dt D6 8 G3 M3 (*sec m*) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6 8 om 15^{ab} D2 3 7 transp 15^{ab} and 14^{cd} —a) T3 तत प्रदक्षिण (by transp) Ñ V B D1 10 13 M4 उपावृत्य, D11 उपामंत्र्य, D14 अत कृत्वा (for तत कृत्वा) —b) Ñ V B D1 10 11 13 M4 तत सिद्धाश्रमं मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —c) B4 D9 दिदिश (sic) Ś1 Ñ V B D5 10–13 मास्थाय, D1–3 7 M4 माश्रित्य (for उद्दिश्य) —d) Ś1 V2–4 B1 D2 3 6 7 11 12 T1 2 G4 पयानम्, B3 4 D14 प्रस्थानम्, G3 **तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5 12 °चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 a) D14 T1 2 G3 4 M1 प्रयांतं (for व्रजन्तं) —b) D4 6 14 T1 2 G1 2 4 M1 3 Cg मन्वयाद्, Cm as in text (for मन्वगाद्) T3 मन्व***यायिनां —c) M3 शक* (for शकटी) D4 9 T3 G1 2 M1–3 च (for तु) —For 16 Ś1 D5 12 subst, B3 (m) ins after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा बहवो रेणुपाण्डुरा ।
शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(l 1) D5 12 गच्छंतो (for बहवो) B3 रेणुभागय]

—For 16 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

754* युक्त महारथाना तु शतमात्र तत क्षणात् ।
ययौ मुनीना भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(l 1) D1 11 च (for तु) V4 D13 हि तत°, B1 तु तद°, D1 ततोधिक, D2 3 7 समतत, M4 ततोन्वयात् (for तत क्षणात्) D2 (m gloss) ब्राह्मणाना रथा ब्रह्मरथा तेषा शतमात्र कियनाप्यधिक —(l 2) Ñ V B D10 13 ययुर्, M4 तेषा (for ययौ) D10 [अ]न्वयायिना D1 समारोपितुयाजिना (sic) (for the post half) —After this B3 (m) cont 753*]

17 a) D3 *णाश्र् (for गणाश्र्) V3 तत्र (for चैव) —c) Ś1 D11 12 °भाग, Dt D8 °त्मानो, D5 °बाहु (for महात्मानं) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रयात(D2 °यातु)मनु (M4 °मुप)जग्मुस्ते(D13 °स्ते) —d) Dt D6 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —After 17 Dt D4 6 8 T1 2 G3–4 M1–3 Cg k t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसंघान्मृगानपि ।

[G3 missing up to या D4 M1 3 बहून् (for मृगान्) Dt D6 8 G3 संसिद्ध सरक्षिण (for the post half)]

18 c) M3 (after corr *sec m* as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D9 उपुस्ता रजनीं तत्र —d) Ñ V B D10 13 M4 शोणतीरम्, D1 2 4–7 9 11 12 14 G1 शोणकूले (D7 °मूले), D3 शोनक्त* (sic) (for शोणाकूले) ✿ Cg शोण पुनद स एव शोणोऽप्यपि व्यपदिश्यते ।, Ck t also gloss similarly ✿ Ñ1 V2 D4 13 T3 °गता, Ñ2 B1 3 4 D10 M4 उपाश्रिता, V1 3 B2 3 (m also) उपागता, V4 सम*ता (for समाहिता)

19 a) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 गते त्व(D1 3 7 11 चा)स्त (for तेऽस्तगते) —b) Ś1 D5 11 12 ततो, Ñ V1 3 B1 3 4 D1 7 10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg D13 प्रातर् (for स्नात्वा) Ś1 D5 11 12 [ऽ]चिरहुताशना, V2 कृतहुताशना, V4 चैव कृताशना, D2 स्नाता हुताशना, D10 **हुताशना Cg as in text (for b) —d) D10 न्यषेदुर् (for निषेदुर्) Ś1 D5 11 12 धरणीतले, V3 B2 4 M3 °सं, G1 मतितेजस (for ममितौजस)

20 B1 om 20–22^{b} D13 om 20^{ab} —a) D4 हि (for ऽपि) V4 राम सौमित्रिणा सार्धम् —b) D14 मभ्यर्च्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमन्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic) M3 अभियाद्य, Cg as in text (for अभिपूज्य) Ś1 D5 [illegible] ऋर्षींस्तान्समपूजयत्, Ñ V B2-4 D1-3 7 10 11 M4 अभिवाद्य तपोधनान् (B4 °न) —c) Ñ V B2 4 D10 13 निषसाद (Ñ1 °*) मितस्तस्य, D3 असतो निपया+* (sic)

21 B1 om 21 (cf v l 20) —a) G2 राजा (for रामो) Ñ V B2-4 D1 3 7 10 M4 [अं]जलिं कृत्वा, D2 बलिं कृत्वा, D13 [अं]जलिं बध्वा (for महातेजा) —b) Ś1 Ñ V B2-4 D1-3 5 7 10-12 M4 ऋषिं तदा (D1-3 7 11 °त), Dt D6 8 तपोधन, D13 मुनिं तदा (for महामुनिम्) —c) Ñ V1 3 4 B2-4 D4 10 13 T3 M2 नरशार्दूल (for मुनिशार्दूलं) —d) V4 Dt D5 M3 -समन्वित

22 V3 (hapl) B1 om 22ab (for B1 cf v l 20) —a) B4 M3 भगवान् Ck किं नु (for को नु) Cg k t अय देश (as in text) Ñ V1 2 4 B2-4 D1-4 7 10 11 M4 कस्य देशोय, D9 को ह्यय° (for को न्वय देश) —b) M2 प्रवृद्ध (for समृद्ध) G2 M1 -शोभन (for -शोभित) Ñ V1 2 4 B2-4 D1 2 5 7 10-13 M4 समृद्धजनसेवित —c) Ñ V B2-4 D1-3 7 10 M4 तत्त्वेन, B1 यत्नेन (for भद्र ते) —d) Ś1 D5 11 13 [ज्ञ]शेषत, D12 शेषत (for तत्त्वत) Ñ V B D1-3 7 10 M4 त्वच्च एव (V B1 M4 °न) म(Ñ1 *)हामुने (D1-3 7 °द्युते)

23 G2 om (hapl) 23ab —a) Dt D6 8 12 नोदितो, Cm g as in text (for चोदितो) —b) Ś1 विस्तराद्, D5 [illegible] विस्तर, T3 सुव्रत, G1 तत्त्वत (for सुव्रत) —c) Ś1 D6 9 [illegible] त देशमखिल सर्वम् —d) Ś1 D5 12 तपोधन, G2 M1 समाहित (for महातपा) —For 23 Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(l 1) V3 देशितो, B1 चोसितो (sic) D1-3 7 13 नोदितो (for चोदितो) V4 विस्तर (for विस्तरम्) —(l 2) V3 व्यारव्यातुम् (for व्याहर्तुम्)]

—After 23 D9 ins 757*

Colophon Ś1 D5 11 13 om (cont the sarga) —*Kanda name* Ñ2 D4 10 om V B आदि°, D13 अयोध्या° —After Kanda name V1 3 B1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V B शोणतीरनिवास, D1-3 7 सिद्धाश्रमोपागमनं, D9 सिद्धाश्रमनिवासो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D9 10 34 V2 36 V3 33 Dt D4 6 8 14 S 31, D1 7 24 D2 25 D13 **काडे **मीर* **नाम सर्ग —After colophon T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्सुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २
कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D5 11 12 continue the previous Sarga —Before 1 Ś1 D1–3 5 7 9 (after 1 30 23) 11–13 ins

757* शृणु राम कथा दिव्या देवास्य च समुद्भवम् ।

[D3 om च (submetric) D1 3 5 7 9 समुद्भवां]

1 ᵇ) Ś1 D4 5 12 T2 °यशा Ñ V B D1 3 7 10 11 जना (V3 4 B1 D10 नरा)धिप (for महातपा) M3 कुश इत्यभि विश्रुत —After 1ᵃᵇ Dt D4 6 8 9 14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।
स महात्मा कुलीनायां युक्तायां सुगुणोल्वणान् ।

[(1 1) M3 (after corr sec m as above) -जन (for जन) M4 (inf lin pr m) जन (for प्रति) —(l 2) Dt D6 8 सुमहाबलान् T3 ग गुणोल्वणा G1 रघुनदन, G4 स गुणोल्बणान् M4 च गुणोल्वण D9 सुयुक्तायां गुणोत्करान् (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 D5 12 स स्त्रिय, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 स सुतान् (D1–3 7 पुत्रान्), D9 G3 M3 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5,12 [अ]जनयत्पुत्रान्, D3 °साम (by metathesis) (for जनयामास) —ᵈ) G3 M3 (after corr inf lin sec m as in text) सदृश (for सदृशान्) D4 T3 सदृशांश्चतुर (by transp) D14 सुरान् (for सुतान्) Ś1 D5 12 पुरुषर्षभ, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 ख्यात(V2 4 °ति D1 [अ]ख्याति) विक्रमान् (D1–3 7 °पौरुषान्) (for सदृशान्सुतान्) —Note hiatus between ᵉ and ᶠ (in all MSS except in V1) —ᵉ) V3 कुशास्वं V4 कौशाम्बं B4 कुशाभं (for कुशाम्बं) Ś1 D5 12 T3 कुशनाभं कुशाबं(Ś1 °भं) (by transp) —ᶠ) Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 4 D1–3 5 7 9 10 12 13 अमूर्त(Ś1 D5 °सुनु)र(Ñ2 V4 B2 3 4 D13 व)यसं Ñ1 V1 2 B3 D6 11 अ (V1 to avoid hiatus [अ]submetric) मूर्त(Ñ1 [elsewhere as in V2] °रस [sic])जस Dt D4(after corr as in text) 8 11 T3 M1 2 4 Cl t अ (M1 2 आ)सु(D14 °धू T3 M3 °धू)र्तरज(M4 °य)स V4 (m also as in text)वसुं D5 वसु D10 गयं (for वसुम्)

2 ᵃ) Ś1 D1–3,5,7 11 12 महोत्साहान्(D3 °हं D11 °कान् [sic]) Ñ V1 2 3 4 B1 2 D10 13 महात्मा(Ñ2 V3 B2 °त्म)नो V3 महात्मनो B3 (m. also) 4 महाद्युतीन् (for दीप्तियुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 दीप्तिमत (Ñ1 V3 B2 D2 3 7 10 °मत D1 °मंत), M3 महाभागान् (for महोत्साहान्) —ᵇ) Ñ V2–4 B D10 M4 -परायणान् (Ñ1 V2 3 B2 D10 °णा), V1 विशारदान् (for चिकीर्षया) Ś1 D1 3 5 7 9 11–13 °र्ममनुव्रतान् —ᶜ) D13 कुशान् (sic) (for कुश) —ᵈ) Ś1 D13 धर्मिष्ठ , Ñ V B D10 11 M4 विनीतान्, D11 T3 धार्मिकान् M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5 9 12 क्षत्रपारग (D9 °गान्), Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रुत(Ñ2 B2 D13 °ति D1 शास्त्र D3 3 7 वेद)पारगान्, G1 ब्रह्म° (for सत्यवादिन) —ᵉ) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रजानां (for क्रियतां) —ᶠ) D14 T1 2 G3 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 त्रिय(V3 3 B1 M4 °प)ता(D11 प्रजाना) मिति राघव(D1 नोदिता)

3 D7 13 om (hapl ?) 3 V1 reads 3 in marg —ᵃ) Ñ V B D1–4 10 12 T3 G3 M2 4 पितुस्ते(V3 D11 °स्तद्) D9 Cg नृपेस्तु (for कुशस्य) Ś1 D5 12 नृपेन्द्रस्य वच श्रुत्वा —ᵇ) D13 चत्वास् (by metathesis) (for चत्वारो) Ś1 D5 12 तमिनौजस Dt D6 8 °सत्तमा (for लोकसमता) Ñ V B D1 3 10 11 M4 लोकपालोपमा सुता (B2 m also शुभा) —ᶜ) G1 4 निवेशान्, Cm g t निवेश (as in text) —ᵈ) D14 पुराणि (sic) (for पुराणां) T3 G2 3 M1–3 तथा (for तदा) Ś1 D5 11 12 °कुशसूनव ; G1 चतुरश्च पृथक पृथक

4 ᵃ) Ś1 कुशाम्भस्, Cg कुशावस् (as in text) —ᵇ) Ś1 कौशांबीम्, D11 कौशाम्बीम् —For 3ᶜ–4ᵇ Ñ V B D1 3 10 M4 subst while D7 13 subst 1 2 only for 4ᵃᵇ

759* पुराण्यारोपयामासु पृथक चत्वारि राघव ।
तत्रो कुशाम्ब कौशाम्बीं पुरीमारमवत्युमाम् ।

[(1 1) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D3 9 5 6 V1 2 B1 2 (m as above) D1–3 M4 कृत्वा तु (V1 B2 fc B1 °च) (for चत्वारि) —(l 2) V3 कुशाम्ब V4 कुशांबु (for कुशाम्ब) Ñ1 V4 D3 कौशांबीं; V1 कौशांबी D1–3 7 M4 आरामवत्म, D13 °ब ता (for °वत्युमाम्)]

—ᶜ) D13 कुशनाभस्तु D1 3 सु°; M4 तदा राम (for तु धर्मात्मा) —ᵈ) D5 कुर्यं (for पुरं)

5 ᵃ) T3 अमूर्तरजसो Dt D6 8 T3 G1 4 M1 2 नाम (for राम) —ᵇ) Dt D6 8 महामति (for महीपति) —ᵈ)

एषा वसुमती राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
एते शैलवराः पञ्च प्रकाशन्ते समन्ततः ॥ ६
सुमागधी नदी रम्या मागधान्विश्रुतायर्यौ ।
पञ्चानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते ॥ ७
सैषा हि मागधी राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी ॥ ८
कुशनाभस्तु राजर्षिः कन्याशतमनुत्तमम् ।
जनयामास धर्मात्मा घृताच्यां रघुनन्दन ॥ ९
तास्तु यौवनशालिन्यो रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
उद्यानभूमिमागम्य प्रावृषीव शतह्रदाः ॥ १०
गायन्त्यो नृत्यमानाश्च वादयन्त्यश्च राघव ।
आमोदं परमं जग्मुर्वराभरणभूषिताः ॥ ११

M2 वाम्ने (for वसुद्र) Dt D6 8 नाम, M3 चैत्र (for चक्रे) M3 गिरव्रज D4 (m also) चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुर (= post. half of l 1 of 760*) —For 5 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G3 M4 subst

760* तथामूर्तरजा वीरश्चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुरम् ।
धर्मारण्यसमीपस्थं वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ।

[Ś1 D5 12 transp l 1 and 2 —(l 1) Ś1 एषा (sic) D1–3 7 M4 अथ (for तथा) B2 [अ]मूर्तरया B4 समूर्तया (for [अ]मूर्तरजा) V1 वीरः, V3 B1 3 4 वीर, D2 वीरा (sic) D9 राम, G3 M4 नाम (for वीरश्च) D3 7 चक्रे वीर (by transp) D2 °ज्योतिष, D11 °ज्यौतिष Ś1 D5 9 12 धर्मारण्यसमीपस्त (Ś1 °समीपस्त) (for the post half) —(l 2) Ś1 D5 9 12 प्राग्ज्योतिष (Ś1 D9 °प) पुर चक्रे, V2 धर्मारण्ये समीप तु (for the prior half) V2 स्वय D5 9 11 वसु (sic) (for वसुश्च) B1 °व्रन, D2 °वन D3 गिरव्र D12 गिरजन (for गिरिव्रजम्)]

6 ^{a}) Ś1 D1 5 12 तस्य, Dt D6 8 T2 नाम (for राम) —^{b}) Ś1 D1 5 12 वसुदस्य —For 6^{ab} Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 subst while D1 ins. after 6^{ab}

761* देशोऽयं वसुनामासीद्वसोरमिततेजस ।

[D11 reads from व up to 7^{b} in marg Ñ1 V2 D10 M4 °मानासीद् D1–3 °नाम्नासीद् D7 °मानाम्नासीद् (hypermetric) (for वसुनामासीद्)]

—T2 reads 6^{c}–8^{b} in marg —^{c}) D9 यत्र (for एते) D1–3 7 11 M4 महोच्छ्रया, Cg as in text (for शैलवरा) —^{d}) D5 प्रकाशयंते Ś1 D5 12 त्रिकूटत, Ñ V B D10 13 महोच्छ्रया (for समन्तत) D1–3 7 11 M4 गिरयो भाति भास्वरा (D11 °सुरा)

7 D11 reads 7^{ab} T3 7 in marg (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 स्व°, D10 °धा, D13 °गमा, Cg k t as in text (for सुमागधी) Ñ V B D1 3 7 10 13 M4 °चात्र (B2 यत्र, B4 चात्र नदी [by transp]), T2 °रम्य, G1 °राजन्; G3 M1 °पुण्या (for नदी रम्या) Ś1 D5 11 12 एषा सा मागधी रम्या (D11 °म्य) —^{b}) Ś1 Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G2.4 M1 2 मगधान्, Ñ V1 3 4 B1 3 4 D2 5.10 12 13 M4 मा (Ñ1 D5 M4 म)गधा V2 D3 7 मगधो, B2 D11 मागधी V2 [ऽ]यं श्रुतो, B3 G1 निःसृता, D3 7 विश्रुतो, D14 T3 विसृता, M3 विश्रुतान् (for विश्रुता) V1 3 4 B3 D2 3 7 10 11 13 M4 यया, V2 B1 मया, B3 यत, B4 यया, D1 गिरा, D5 12 श्रुति, Cg k t as in text (for [आ]ययौ) B2 (m also) मगधा विश्रुता मया —^{c}) Ś1 D5 12 13 भूभृतां मध्ये, D1 शील° (for शैलमुख्याना) —^{d}) Ś1 D5 12 13 वन (for मध्ये) D3 * * व (for मालेव) B1 मध्ये मागधशोभिते

8 T2 reads 8^{ab} in marg (cf v l 6) —^{a}) Cm g t सैषा (as in text) Ś1 D5 9 11 12 एते ते, Ñ V B D1–3 7 10 13 एषा सा (B1 तु, B2 सु), M3 एषा°, M4 °सु (for सैषा हि) Ś1 V1 3 4 B1 D1–3 5–7 9–13 G3 मा (V3 D1 2 G3 म)गधा (B1 D2 [illeg] °गधो), Ck t मागधी (as in text) Ñ V1 3.4 B D1–4 7 10 G3 M4 नाम, G2 M1 रम्या (for राम) G1 सैषा वसुमती राम (cf 6^{a}) —^{b}) =6^{b} Ñ2 V B D10 राम, D2 3 7 M4 मासीन्; D13 नाम (for तस्य) Ś1 D5 9 11 12 वसुदस्य, D1 वासारीसीन् (sic) (for वसोस्तस्य) D1 (gloss) एषा तस्य वसो पुरी चासीन्म (हात्मन) —^{c}) G3 M2 3 पूर्वाभिचरिता T3 G1 3 M2 3 वीर (for राम) Ś1 D6 12 पूर्वाभिवासितास्तेन, Ñ V B D10 11 13 पूर्वमध्यासिता ते (D11 °स्ते, D13 ये)न, D1–3 7 M4 पूर्व (D1 7 °र्वं) राजर्षिभिर्भुक्ता (D2 °र्भुक्ता, M4 °र्भुक्ता), D9 पूर्वं विवासितास्तेन —^{d}) Ś1 D5 9 °त्रा, D11 °चित्रा, Cg k t as in text (for सुक्षेत्रा) Ś1 D5 11 12 -मालिन, Ñ2 V2–4 B D9 -शालिनी (V4 D9 °न), D6 (m also) -वाहनी (for -मालिनी)

9 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 [अ]पि, D1 च (for तु) —^{b}) Ś1 D5 9 12 कन्याना शतमुत्तम —^{c}) Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 दुर्धर्षो (V4 °र्षां), D1 दुद्दर्पे (sic) (for धर्मात्मा) Ś1 D5 12 सुषुवे देवरूपाणां —^{d}) V2 घृताचा, D3 घृताना (sic) M3 (after corr inf lin sec m as in text) घृताच्या, Ck t as in text (for घृताच्यां) V4 D12 रघुनंदन

10 ^{a}) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 रूप, Cg as in text (for तास्तु) —^{b}) Ś1 D5 12 रूपेणाप्र (D12 °प्री [sic]) तिमा भुवि (= 12^{b}) Ñ V1 3 4 B D1 3 7 10 11 13 ता कदाचित्स्व (Ñ2 B3 4 D10 11 °द) लंकृता, V2 कदाचित्समलंकृता, M4 ता कदाचित्सुमध्यमा —^{c}) Ñ1 V3–4 B1 4 आगत्य, D13 T3 आसाद्य (for आगम्य) D1–3 7 M4 ययु रुद्यानमुद्दिश्य, Cg as in text (for °) —^{d}) T3 मेघेषु (for प्रावृषि) Cg शतह्रदा (as in text) Ś1 Ñ V B D5.10–13 चित्रीडुर्विद्यु (V4 lacuna for द्यु) तो यथा

11 ^{a}) V1 B4 D2 गायन्तो (sic) Ś1 D5 12 वादयंत्यस्त, M3 नृत्त°, Cg as in text (for नृत्यमानाश्च) V1 ता (for

अथ ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुषस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्च्यावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

च) M4 गायत्यश्वाय नृत्यतो —b) Dt D6 8 तु (for च) D10 रात्र*, D14 T1 2 G2 4) M1 3 सर्वेश (for राघव) Ś1 D5 13 नृत्यत्यश्च यथासुख —c) Ś1 D5 11 12 ब्राह्लादं, all Cs as in text (for आमोद) D1 3 7 M4 मोदत्यो रुख (D3 चल also) मानाश्च —d) G2 सर्वा (for वरा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 घन (Ñ1 V3 4 B1 3 घर, B4 गंध, D13 वनेट्) माल्यै (V2 मन्यै [sic]) रल (D10 °नु) कृता

12 Ś1 D5 12 om 12 D° repeats 12ab consecutively —a) B4 °वाद्र (sic) D11 ब* , Cv as in text (for अथ ताद्र) Ñ V B D10 11 13 -सर्वांगी (for -सर्वाङ्ग्यो) —b) B3 (sup lin also) भुव, M4 तदा (for भुवि) D2 (second time) 3 7 घनमाल्यैरलङ्कृता (=11d in Ś1) —Ñ V B D1 3 7 (D3 7 hapl) 11 12 13 M4 om 12c–13b D° om 12cd —c) = 10c T2 -वन°, G2 M1 सन्ये शोभंते, Cm k as in text (for भूमिमागम्य) —d) T2 transp इव and घन

13 Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 om 13ab (cf v l 12) —ab) Dt D5 14 T1 M3 सर्वा Cg as in text (for सर्वं) M3 सपदा (for मयुता) Ś1 D5 12 ततस्ता रूपसपन्ना यौवनेनाभ्यलङ्कृता —c) Ś1 N1 V3,4 D1 3 5 7 9 11 12 सर्वगो, Ñ2 V1 B3 4 D10 सर्वगतो, V2 B1 2 D11 तु सर्वगो (V2 °शो), Cg सर्वात्मको (as in text) V4 lacuna (for वायु)

14 a) Ś1 D1 3 5 7 12 भवती (D1 °तीं [sic]) D14 (after corr m as in text) °य, Cg as in text (for अहं व) —b) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 °मे भवता (Ś1 D5 12 °ते, Ñ V1 3 4 B D10 11 12 भवत से [by transp] D3 मे * व * 1) श्चला (Ś1 D5 12 °नि चै) —c) Ś1 मानुषे, D5 Ck मानुष्यस्, D11 मत्येन, Cg t as in text (for मानुषम्) D1 6 M3 त्यज्यतां (sic) D11 क्रियता, Ck as in text (for त्यज्यतां) Ś1 D5 12 स्नेहो (for भावो) Ñ V B D5 10 13 M4 त्यक्त्वा मानुष्यकं भावम्, Cg t as in text (for c) —d) Ñ V B D5 10 12 M4 अमरत्वम् (for दीर्घमायुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 13 अवाप्स्यता D10 अवाप्स्य * (for अवाप्स्यथ) Cg as in text (for d) —After 14 Dt D2 5 6 8 11 (marg sec m) S (D5 G1 1 2 only) Cg t ins

762* चले हि यौवनं नित्यं मानुषेषु विशेषतः ।
अक्षयं यौवनं प्राप्ता अमर्येश्च भविष्यथ ।

[No comm in Cr m k —(1 2) D14 T2 3 G2 M1 अक्षय्य D14 om यौवन G1 प्राप्य (for प्राप्ता) D4 6 T3 G1 3 M3 4 (M3 after corr sup lin sec m as above) अमराश्च (for अमयश्च)]

15 a) Dt वर्नच (by metathesis) (for वचन) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 अक्लिष्ट°, Ñ V B D10 13 परममंगना (Ñ2 V3 3 °ला) D3 (after corr pr m as in text) अक्लिष्ट°, M4 ता परमगता, Cg as in text (for अक्लिष्टकर्मण) —c) Ś1 D1 3 5 7 12 अथ (D5 °प) हस्य, Ñ V B D10 13 M4 मुक्त्वा (Ñ1 B4 त्यक्त्वा B2 मुक्ता) हास D5 सो°, D11 विहस्य (submetric) Cg k t as in text (for अपहास्य) M4 कल, Cg as in text (for ततो) Ñ V B D10 13 M4 सर्वा, D11 वायु (also as in text) Ck as in text (for वाक्य) —d) Ś1 D1 3 5 7 8 12 उवाच तं (for मथाब्रवीत्) Ñ V1 3 B D10 13 M4 वायुं (V3 वाक्ये [sic] M4 ततो) वचनमब्रुवन्, V4 इद वचनमब्रवीत्, D11 कन्यास्ताश्चब्रुवन्वच

16 ab) T3 M4 चरति, Cg t as in text (for चरसि) B3 (m also) भूतात्मा (for भूताना) V1 D1–3 7 सवपा (V1 marg) भूताना (by transp) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 स्थित (M4 इह) मारुत, Dt D6 8 सुरसत्तम, G1 3 च सु° (for त्व सुरोत्तम) —G3 om (hapl) 16c–17b —c) V4 भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञाश्च) Ñ V1 3 4 B2 3 D2 4 9 10 T3 M1 3 स्म, V3 B4 स (sic) (for च) D11 सर्वो (for सर्वा) Ś1 D5 12 प्रभावे ते विजानीम, B1 D1 प्रभावं ज्ञास्यते (D1 °से) सर्वा, G1 प्रभावज्ञाश्च सर्वास्ता —d) Cg अस्मान् (as in text) B1 D2 किन्त (B1 °स्म [sic]) स्मान्, Dt D6 8 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D5 °ते, D13 °*से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for d)

17 G2 om 17ab (cf v l 16) —a) V3 D11 13 साध्वी, V4 साध्व्य, Dt D6,8 इव, M4 साध्व्य (for सर्वा) —b) D3 समघा (sic) D4 सधर्मा, D13 क्षमस्त्वं M3 (after corr inf lin sec m as in text) °र्थेत् (for समर्थास्) D2 4 T3 G1 M1–3 स्म, D14 त्वं G3 तु M4 च (for त्वा) D3 M3 म (M3 सु) रर्षभ (D3 °भ) (for सुरोत्तम) Ś1 D1 3 5 7 12 समर्थेन्यं न मारुत (D1 °त); Ñ V B D10 11 क्षमंते (V3 D11 °मते [sic]) न हि म रुत (B4 °त [sic]; D11 °ता); Dt D6 8 समस्ता सुरम (D6 स्म सुरो) त्तम —c) Ñ V1–3 B D1–3 7 10 11,13 M3 4 °र्षता (D10

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

°वा, M3 °चल)यितु (D2 °यत्ता), V4 शीला(lacuna for र्क्ष्य)शयितु Ck t as in text (for स्थानाङ्ययावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 12 13 G2 3 M4 द्रव, D2 द्रवा, D9 नैव, D11 चौ*, Cv m g k t as in text (for द्रव) —^{d}) Ñ2 V3 4 B3 व (V4 B3 र)क्ष्याम , D3 *क्षाम (for रक्षामस्) Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D5 7 10–12 स्वकुले, V3 कुवाल, B3 सुकुल, D3 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष स्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्तित

18 ^{a}) D3 स illeg Ñ V B D1 3 10 13 Ctp यद्वा (D3 **) यो, D7 यो वायो, D9 वशेऽस्मिन्, M3 4 °धा Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D5 11 12 °त्कल्को वंशेऽस्मिन् —^{cd}) Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 12 अ(Ś1 आ)वहाय ह(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर भजत् Ck as in text (for ^{d}) ❀ Cg पितर नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ , Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषय कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे आत्मना स्वातन्त्र्येण वय वरमङ्गीकुर्म स काल कदाचिदपि माभू दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु क्वाचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न इति छेद । छान्दस दीर्घत्व । नोऽस्माक स कालो माभू दित्यन्वय । क्वचित्तु मोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव 'मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम् । कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।' इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित् । ❀ —For 18^{cd}, N V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम् ।

[M4 [illegible] कामात् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V2 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D6 om 19 —^{a}) Ś1 D5 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 पितास्माक प्रभवति —^{b}) Ñ V B1 2 4 D13 न पर D10 न पिता (for परम) Ś1 Ñ V B D1 3 5 11 13 M4 पिता Dt D8 14 T1 2 G2.4 M1 च°, D4 T3 °न , D7 महत् , D10 पर (for हि स) —^{c}) Ś1 D5 9 11 12 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1–3.7 10 13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स्य) —^{d}) V4 मे (for नो) —After 19 B3 ins

764* न पितुर्वचनादन्यं न भविष्यामहे वयम् ।

20 ^{a}) Ś1 Dt D5 6 8 12 तु (for तद्) —^{b}) Dt D6.9 Ct हरि , Ctp as in text (for वायु) N V B D1 3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित —^{c}) D2 3 7 °गात्रेषु (for °गात्राणि) —^{d}) D2 भयज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr inf lin) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20^{cd} Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता सप्रविश्याप्रमतेजसा ।

[V3 मध्ये कन्यास्ता (by transp) D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासा कन्याना मध्य प्रविश्य) D11 मध्ये ता कन्या (by transp) V1 3 B1 स (for स) V4 °तेनसता (sic)]

—After 20 B (ed) ins

765a* अरक्षिमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता ।

21 ^{b}) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D5 12 नगर(Ś1 °रीं) पितु , N V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D13 प्रति), D2 तद्वन पितु , D9 स्यविशन्गृह —After 21^{ab} Dt D4 6 8 9 13 (after 21) [illegible] S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि संभ्रान्ता सलज्जा साश्रुलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना ।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च सु (D8 तु) D9 °न्नसु (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोद्विग्न्य सुमनस्ता (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 9 13 T2 3 साश्रु (for साश्रु) —(l 2) D13 अकन्य (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता M3 (after corr as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 मया D13 कन्या (for दीना) D13 तत (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 °शोभना , T3 भास्वर (for °शोभना)]

—^{c}) Dt D6 8 दीनास् , G1 2 भुग्नास् (for भग्नास्) Ñ V B D10 11 13 M4 च ता (Ñ1 तादन् [sic], V4 सुता) राम, T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1–3 5 7 12 ता स्त (D2 °श्च [sic] D3 गतास्त [hypermetric])दा (D3 5 12 °था) दु खिता दृष्ट्वा —^{d}) Ś1 Ñ V [illegible] D5.10 12.13 रानर्षिर् , Cg k as in text (for संभ्रान्त) D1–4.7 11 M4 पिता(D3 °* D4 इद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 ^{a}) D13 कथिता (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र T2 पुत्रो (both sic) M4 मम (for पुत्र्य) —D3 7 om.

३२

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १
वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २

पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३
तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् ॥ ४

(hapl) from 22^b up to the prior half of 767* —^b) B4 D4 T3 अति(B4 अनु)वर्तते, Ct as in text (for अघ मन्यते) M4 सुकुमारानना शुभा , Cg k as in text (for ^b) —^c) Ś1 Ñ V B D1 2 5 9–13 M4 यूयं (for सर्वा) —^d) Dt D6 8 चे॰ (for वेष्टन्यो) Dt D6 8 T3 G1 4 °त, D4 नाभ्य°, Ct as in text (for नाभिभाषथ) Ś1 D9 12 विचेष्ट स्तो(Ś1 °ता, D9 °तो [both sic]) न भाषथ(Ś1 °त), Ñ V B D1 2 10 11 13 M4 समा(Ñ1 V2 D11 सेप्र)नि(Ñ2 °दि)श्य दुरा मना —After 22, Ś1 D1–3 5 7 9 13 ins

767* हासध्व किमिद पुत्र्य कुब्जत्वं कथमागतम् ।,

[D3 7 om the prior half (cf v l. 22) D9 कुब्जतां D2 केन चागत]

while T2 G2 3 M1 ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यहं पुत्र्यो यस्येदं कर्म गर्हितम् ।

[T2 त पुत्रो (sic) G3 तद्° (for [अ]हं पुत्र्यो) T2 कर्मण फल (for कर्म गर्हितम्)]

—D9 T2 G2 3 M1 cont while Dt D4 6 8 14 T1 3 G1 4 M2 3 all Cs ins after 22

769* एष राजा विनि श्वस्य समाधिं संदधे तत ।

[D4 विनिश्वस्य T3 सददे G3 M2 विदधे (for संदधे) G1 damaged (for तत)]

Colophon Ś1 Ñ V B D5 10–13 om (continue the Sarga) —*Kaṇḍa name* D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om D1–3 7 9 कन्याकुब्जकरणो (D9 °ख्यानं) —*Sarga no* (figures words or both) D3 om both Dt D4 6 8 14 S 32 D1 7 25 D2 26, D9 35 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

32

Ś1 Ñ V B D5 10–13 cont the previous sarga.

1 ^b) T3 कुशनाभश्च Ś1 D5 12 ता सुता (for धीमत) D7 om (hapl) from 1^c up to l 1 of 770* —^cd) D13 शरण, T3 चरण, Cm g t as in text (for चरणौ) Ñ V B D1–3 10 11 गत्वा, D11 नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ñ1 द्वयम् (for °शतम्) G1 M4 मथाब्रवीत् Ś1 D5 11 अभिवाद्य पितु पादौ सर्वा वचनमब्रुवन् (Ś1 D12 °ब्रवीत्)

2 ^a) Ś1 D5 12 सर्वत्रग (D12 °गत) मोस्मान् (for सर्वात्मको राजन्) —^b) Ck प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm इच्छति (as in text) Ś1 D5 12 नैच्छद्धर्षयितु प्रभु (D12 विभु), Cg t as in text (for ^b) —^d) Ś1 °वेक्षत, D5 12 पर्यवेक्षत (D5 °क्ष्य ता) (both sic), T2 °वेक्ष्यते, Cm as in text (for प्रत्यवेक्षते) ❀ Ct अशुभ अवेक्षते स्म ❀ —For 2 Ñ V B D1 2 7 10 11 13 M4 subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।
उत्क्रम्य धर्ममर्यादा प्रधर्षयितुमुद्यत ।
सोस्माभिरुक्त सर्वाभिर्वायु कामवशं गत ।

[D7 om l 1 (cf v l 1) —(l 1) D1 °गत्य (for उपागम्य) V3 बलवत् (for बलवान्) —(l 2) V3 चक्रे हि, D2 3 7 व्युत्क्रम्य (for उत्क्रम्य) V2 [अ]धर्मं (for धर्मं) —(l 3) B3 reads from first र्वा up to 3 in marg V3 °वस (for °वश) D11 om from गत up to भगवञ्च in l 1 of 771*]

3 D11 om 3 (cf v l 2 [770*]) D9 om (hapl) 3^ab B3 reads 3 in marg (cf v l 2) —^a) Ś1 D5 12 °वत्यो, D1 °युक्ता , D9 °मत्यो (sic) (for पितृमत्य) Ś1 D5 9 12 वय सर्वा Ñ V B D1 2 7 10 13 स्म भगव(Ñ1 °*)न्, M4 च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —^b) Cg k t स्वच्छन्दे न (as in text) Ś1 D5 12 न स्वातन्त्र्यमुप(Ś1 °पा)स्थिता , Ñ V B D1 2 7 10 13 M4 न स्वच्छेदधरा वय, D9 न स्वच्छद मुपस्थिता —Ś1 D5 12 om (hapl) 3^c–4^b —^c) Ñ V B D1 2 7 10 13 M4 नोमिपायस्व, D9 नो मयी° [sic] Cg k t as in text (for नो वृणीष्व त्वं) —D3 om from 3^d up to the prior half of l 2 of 771* —^d) Cm k दास्यते (as in text) Cg t दास्यति Ñ V B D1 2 7 10 13 M4 न्यायतो यदि मन्यसे

4 Ś1 D5 12 om 4^ab (cf v l 3) —^a) D9 पापानु विद्धेन —^b) D4 प्रतीक्षता, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छता) —^c) Dt D4 14 G1 4 M2 3 Ck ब्रुवत्य , Cg t as in text (for ब्रुवन्त्य) Ś1 D5 12 इति तेन ब्रुवाणा स्म (D5 स्मो) —^d) Ś1 D5 11 वायुनोपहता Dt D6 8 °भिहता, T1 °भिमता, Cm g k t as in text (for वायुना निहता) —For 4 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

771* न वयं स्वैरचारिण्य प्रसीद भगवन्निति ।
इत्युक्त कुपितो वायु प्रविश्याङ्गानि न प्रभो ।
यमञ्च बलवांस्तेन सर्वा कुब्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७
यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्ठितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १०

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3) D11 om l 1 except ति (cf v l 2 [770*]) —(l 2) D10 reads from the post half up to 5^b in marg D5 °च, D13 [अ]स्मास्तन (for [अ]ज्ञानि न) V1 प्रभु, D7 प्रभो (for प्रभो) —(l. 3) V1 बलात्तन (submetric) D3 5 7 बल्वात्वायु°, D11 बल्वात्तात (for बल्वात्तेन) B4 कुब्ज° (sic), M4 कुब्जा ° (for कुब्जीकृता) D11 वायुनोपहता वय (for the post half)]

5 D10 reads 5^{ab} in marg (cf v l 4) —^{a}) Ś1 Dt D1–6 8 9 12 T3 G3 M3 तु (for तद्) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 इति तासा वच श्रुत्वा —^{b}) Ñ V B1–3 D1–3 7 10 11 13 M4 कु(Ñ3 द)शनाभो नराधिप, B4 * * नाभो जनाधिप —^{c}) V2 इत्युवाच Ñ V B1–3 D10 11 13 M4 ततो राम, B4 स ततो राम (hypermetric) D1–3 7 तदा राम(D7 °म) (for महातेजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 इद वच, Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ^{a}) Ś1 D5 12 भद्रं कृतमिदं, Dt D9 T2 3 M2 3 °क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावता) —D6 om 6^b–7^a —^{b}) Ś1 D5 12 च°, Dt सुमहाहित, Cr g k t as in text (for सुमहत्कृतम्) —^{c}) D5 एकमत्यम्, G3 ऐकपत्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य —^{d}) Ś1 D5 12 वै रक्षित, G4 चावेष्टित, Cg t as in text (for चावेक्षित) —For 6, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

772* यत्क्षान्तोऽतिक्रमो वायो कृत तन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(l 1) V2 स क्षान्तो, D3 यत्क्षन्तो (sic), M4 यत्क्षान्तो (for यत्क्षान्तो) Ñ2 °क्रमे, V1 °क्रम, D3 विक्रतो (sic) D7 विक्रमो (for ऽतिक्रमो) D3 वायु (for वायो) D2.3 7 तु (for मे) V3 महाप्रिय, D10 *त्प्रिय, M4 मत्प्रिय (for महत्प्रियम्) —(l 2) D1 या च मे D3 यच्च मे, D3 7 युष्माभिर्, M4 यच्चापि (for पुत्र्यो मे) V3 यत्र, D1 पुत्रि D6 पुत्र M4 पुत्रो (for यच्च) D3 7 मे पुत्र्य (for युष्माभि) Ñ1 V1 4 B1 2 (marg as above) D1–3.7 M4 कुलच्छाया V3 कुलच्छाया (for कुलचर्या) D1 [भ]ति (for[अ]भि) D13 कुल्यामिश्च रक्षित (for the post half) D11 मद् कुल च युष्माभि कुल नै रक्षित मम]

7 D6 om 7^a (cf v l 6) —^{a}) G2 अहंकारो (sic) D11 om हि (submetric) Ś1 D5 12 क्षमा पुत्र्य (D13 also क्षमायुक्त) (for हि नारीणां) —^{b}) Ś1 D5 6 12 स्त्रियो वा. T3 G1 °हि, M2 क्षम तु, M4 क्षान्तिता (for क्षमा तु) D6 G1 च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 क्षमा पुत्र्यो(D1 °त्रि, D3 13 °त्रो [sic]) विशेषत —For 7^c–10^b, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst a passage given at the end of 10^{cd} —^{c}) Ś1 तद्वच, Dt D6 8 तच्च वै, D14 T1 2 G2 M1 तच्च यत्, G1 तत्र च, G3 तस्य यत्, Cv as in text (for तच्च व) D5 त्यात (for क्षान्त) ※ Cm क्षान्त तद्दुष्करम् ।, Cg व तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु रूपैश्वर्यसपन्नेषु विशेषतो दुष्करम् ।, Ct तत्तु दुष्कर यत्त्रिदश विषये क्षान्त कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर । ※ —After 7, Ś1 D5 12 ins , while D6 ins after 9^{ab}

773* प्राप्तोऽयं देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10^{cd})
Then all the above MSS (var) cont 775*.

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om from 8–9^b T3 om (hapl) 8^{ab} —^{a}) D6 सर्वा, G1 पुत्र (sic) (for पुत्र्य) —^{b}) D5 समता च (for सर्वासाम्) —^{c}) Dt D4 6 8 T3 सत्य, G4 यज्ञ (for यज्ञ) —^{d}) Dt D4 6 T3 यज्ञश्च, D5 यज्ञाश् (for सत्यं) D6 G1 3 M2 3 तु, D14 T1 2 G3 4 M1 हि (for च) G4 पुत्रका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{b}) D6 M1 Cg क्षमया (for क्षमायां) D4 नि°, D6 M1 [अ]धिष्ठित, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विहितो, Cg as in text (for विष्ठित) —After 9^{ab}, D6 ins 773* —^{c}) D5 विसर्ज्य (for विसृज्य)

10 ^{a}) T2 मंत्रज्ञान् (for मन्त्रज्ञो) —^{b}) Ś1 प्रदाने, Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7^c–10^b, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवाना च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्कर च कृतं मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत तस्मात्प्रीतोऽहं तेन सुव्रता ।
प्रदानसमय चैव मन्येऽद्य चोद्य सर्वश ।
सम्यतामित्युत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् । [5]
विसृज्य चैव ता कन्यास्तत स नृपसत्तम ।
तासा प्रदानं धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभि ।

[(l. 1) D1 3 7 देवेषु°, D13 पुसा चैव (for देवानां च) B2 (marg as above) विरोधेन (for विशेषेण) V1 सवदा (for मे मति) —D1–3 7 om. l 2 —(l 2) V4 °तु, B1 D11

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।
ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११
तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वी पर्युपासते ।
सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२

सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।
उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३
स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर (for दुष्कर च) D11 तदा यदेतत् (for म ये यदायो) V3 कामम्, M4 क्षातिम् (for क्षान्तम्) —(l 3) V1 कामि°, D1 शाम्यातिचारुन, D2 शय्यातिचरित, D3 7 शास्या(D7 °स्य)तिचरित (all sic) (for व्यभिचारकृत) V4 B1 2 D13 यस्मात् (for तस्मात्) D1 प्रीतोह मम, D13 प्रासोय° (for प्रीतोऽहं तेन) D3 सुतुना (sic) (for सुव्रता) M4 व्यभिचार कृतन्तेन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(l 4) B1 °सश्य D10 प्रदान° (for प्रदानसमय) M4 [अ]पि (for [ए]व) D3 प्रदान सर्वपचैव (sic) (for the prior half) B4 वाच D11 वाच (for सोऽद्य) M4 सुव्रता —(l 5) V1 2 इच्छत (for इच्छन) Ñ2 B3 4 D10 गमिष्यामि तत पुत्यश् D11 प्रगम्यामित पुत्यश् D13 गन्यतामिच्छया पुत्यश् (for the prior half) V2 व्यतरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D3 मोहित —D1–3 7 M4 read l 6 7 after 775* —(l 6) B1 विसृष्य, D2 विसृज्य (for विसृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता) D11 एव विसर्ज्य° (for the prior half) V3 तत स च नृपोत्तम, D2 3 7 राजा निद्राविक्रम (= 9d) (for the post half) —(l 7) D13 राजा (for तासा) V1 प्रधान, B4 D13 प्रदान (for प्रदान) M4 मन्त्रज्ञो (for धर्मज्ञो) D13 चिंतयामास (for मन्त्रयामास) D1–3 7 कन्यानां वर(D1 मत्र)यामास प्रदान(D3 °न) सह(D3 गृह)मन्त्रिभि)]

Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 cont, Ś1 D5 9 12 ins after 773*

775* यद्वायुना च ता कन्यास्तत्र कुब्जीकृता पुरा ।
कन्याकुब्जमिति ख्यात तत प्रभृति तत्पुरम् ।

[(l 1) D3 तद् (for यद्) D1–3 7 सर्वास् (for कन्यास्) Ś1 D5 9 12 कन्यास्तास् (by transp) B1 तत, D11 त च (for तत्र) V2 D9 12 कुब्जा (D12 °ब्जा)कृता Ñ2 marg M4 पुरे (for पुरा) —(l 2) Ñ V B2–4 D10 कान्य° B1 D7 11 कन्य° (for कन्याकुब्जम्) D1 तदा (for तत) B3 (marg also) राघव B4 °पर (for तत्पुरम्)]

—After 775*, D1–3 7 M4 ins l 6 and 7 of 774* —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 10cd —c) D4 देशकालौ, T3 G1 4 Cm देशकाले, Cg k as in text (for देशे काले) Dt D4 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) ⁂ Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदाने कर्तव्यमिति सम्प्रश्नम । ⁂

11 a) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 प॰ (for एव) B1 after एव, [?] wrongly written —b) Ś1 D5 [?] चूडिद्, V1 2 D11 चूडी, V3 D4 चुली, B1 चूर्णी, B2 (marg also) हाली B3 हली D1–3 7 चूर्णिद्, D3 चुली, D12 चूडिन्, T2 3 G3 4 M चूली (M4 °ळिन्), G2 चूर्णी (for चूली) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 °नृपि, Dt D6 8 °श्रुति, T3 °यशा (for महामुनि) —c) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ब्रह्मचर्यं (for शुभाचारो) —d) D9 T1 ब्राह्मय (for ब्राह्म) Ś1 D5 12 ब्रह्मतेजा ह्य(Ś1 °जोभ्य)लकृत, Ñ V1 B D1–3 7 10 चचार(D3 °ल) किल दुश्च(B1 °ष्क)र, V2–4 D11 13 चकार किल दुष्क(V2 D11 °श्च)र

12 a) Ś1 D5 12 तप्यमान, D4 5 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्त तम्) D3 [?] तु तमृषि (for ऋषि तत्र) —b) Ś1 D5 12 तमुवाच ह, Ck t as in text (for पर्युपासते) —For 12ab, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

776* स ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1–3 7 महर्षि परमद्युति, M4 ब्रह्मर्षिममितद्युति (for the post half)]

—c) Ś1 D3 5 7 11 13 सोमपा, D2 सोपमा, D6 सोमंदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Ck t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1–3 7 13 M4 गधर्वी, V3 गाधर्वा, D6 भद्रे ते, D10 गांधर्वे, Ck as in text (for भद्र ते) ⁂ Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । मध्ये मध्ये भद्रमस्त्विति प्रयोग शुभोत्तरत्वाय । ⁂ —d) S (except M1 4) ऊर्मिळा Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 M4 ऊ(D9 उ, D10 –द्)र्णायु(V2 °व, D1 °य, D5 12 °युर्, D9 11 °योर्)र्दुहिता (B4 °तनया as in text) Ck t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4–6 12 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12 Ñ V B D10 11 13 ins D1–3 7 subst for 13ab

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।
पुत्रार्थिनी ततो राम महर्षेर्भावितात्मन ।

[(l 1) V3 नियम वरम्, D2 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp) D7 आदाय (for आस्थाय) D1 3 7 वे (for ह)]

13 a) Ś1 V1 B1 D9 सदा, Ñ V2 4 B2–4 D10 11 13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D5 [?] तथा, G3 तु स (for च त) ⁂ Ct तमिति प्रतियोगे द्वितीया । ⁂ Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रयता (for प्रणता) —For 13ab D1–3 7 subst 777* —Ñ V B D1–3 7 10 11 13 om 13cd —c) Ś1 D5 12 M4 कार्ले, Cm g k as in text (for काले) Ś1 D5 13 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D9 11 धर्मिष्ठास् (sic) M4 धर्मज्ञास् (sic) (for धर्मिष्ठा) —d) T2 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 a) Ś1 D5 12 तथा (for च ता) Cm g k t काल्योगेन (as in text) Ñ V B D10 13 M4 स तां कालस्य महत ;

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।
उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५
लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्मया ब्रह्मभूतो महातपाः ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६
अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।
ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७
तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।
ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८
स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।
काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९

D1–3 7 स ता (D3 तो) हर्षेण महता, D11 तत कालेन महता —b) Ś1 D5 12 प्राब्रवीद् (for प्रोवाच) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 परितोषित (for रघुनन्दन) —c) T3 [अ]स्मि (for ऽस्मि) Ñ V2–4 B D10 13 [अ]ह भद्रे, V1 [अ]ह भद्र ते (hypermetric), D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —d) Cm g करोमि (as in text) Ñ V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °महे, D10 °मि ते [sic])

15 D9 om (hapl) 15ab —a) B4 परितुष्टिं Ñ V1 2 4 B2–4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) V1 3 D3 गाधर्वा (for गन्धर्वा) Ś1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, Ñ V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D8 °र स्वर, D13 °राक्षरा T1 2 °स्वन (for मधुरस्वरम्) —c) Ś1 D5 12 परमोदारं, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्राजलिर्भूत्वा (D1 M4 °र्वाक्यम्), T3 मधुर° (for परमप्रीता) —d) D2 14 T2 (*inf lin* as in text) 3 °कोविदा (D3 °दा), D11 तत्पूर्विं तदा, Cg as in text (for वाक्यकोविदम्) Ñ V B D1 10 13 M4 वाक्य(D1 M4 इद)मात्महित(B3 °तस्)तदा

16 a) T2 समुदितो, M3 समुदित D3 *sup lin* T3 लोक, T3 ब्राह्म, all Cs as in text (for ब्राह्मया) —b) M3 भूतमकल्मष, all Cs as in text (for भूतो महातपा) —For 16 Ś1 D5 8(l 1 only for 16ab) 12 subst

778* ब्राह्मया लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम ।
त्वत्तो लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(l 1) D5 दीप्यसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 तथा (for [अ]नया) The post half = 16d]
On the other hand Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्मया रामनया यथा ।
तथाह पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्मया श्रियान्वितम् ।

[(l 1) Ñ1 दीप्यसे B1 M4 ब्रह्म्, D3 ब्रह्मया, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्मया) D3 * था (for यथा) V2 चन्द्रश्चामन्या यथा, D1 ब्राह्मेणनया यथा, D11 यथा त्व ब्रह्मवित्तम (for the post half) —(l 2) V4 om, B1 त्वं, D3 illeg D7 हि (for [अ]ह) D2 वृता, D3 ततो (for त्वत्तो) V3 ब्रह्मो (sic) D11 13 ब्रह्म (for ब्राह्मया) V3 श्रिता°, V4 B1 D1–3 7 °वृत, B3(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]
D1–3 7 cont

780* स्वयं प्रसादं कुरु मे त्वा (D1 त्वा)श्रिताहं तपोधन ।

17 a) All Cs अपतिरस्(as in text) T3 [अ]स्म (sic) (for [अ]स्मि) Ś1 D1–3 5 7 9 12 न पतिश्चास्ति मे ब्रह्मन् —b) Ś1 D1–3 5 7 G1 न भार्या चास्मि (by transp) D12 न भार्या चास्मि (for भार्या चास्मि न) —c) All Cs उपगतायाश्च (as in text) Ś1 D1 3 5 7 12 ब्रा(D3 ब्र)ह्मण्येन तु(D7 च) संयुक्त, Dt D6 ब्राह्म्येणो°, D3 ब्राह्मणेन तु संयुक्त, D8 T3 G2 M3 ब्राह्मणो°, D9 ब्राह्मेण तपसा युक्त —d) D2 सुता (for सुतम्) D8 पुत्रमिच्छामि धार्मिक (= 16d) Cm t as in text (for d) —For 17, Ñ V B D10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1–3 5 7 12 ins after 17ab

781* स्वयं च वरये त्वाहं भर्तारमपरिग्रहम् ।
अनन्यपूर्वां भज मां याचमाना यतव्रताम् ।

[(l 1) Ś1 D2 5 7 12 M4 [अ]ह त्वा, D1 हि त्वा, D3 M4 [अ]ह त्वा (by transp) (for त्वाहं) B2 4 वरयिष्वाह Ś1 Ñ1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहा, B3 सपरिग्र°, D1 3 5 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह° (sic) (for अपरिग्रहम्) —(l 2) D11 अनल्प (for अनन्य) D3 10–12 पूर्व° (for -पूर्वां) Ś1 D5 भनमान(D5 °ना) V3 राज°, D1 2 5 7 12 M4 भन° (for याचमाना) Ś1 V1 3 °व्रत (V3 °त), Ñ1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 नित°, D3 °वृना, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 a) Ñ V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत, Cg k t as in text (for तस्या) Ñ V B1–3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —b) Dt D6 8 G1 Ct ब्राह्म, M3 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविध, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 य(D10 *)थेप्सित (for अनुत्तमम्) —c) T3 G1 2 M1 ब्रह्मदत्तम् Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 ख्यात (for ख्यात) —d) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सोमदच्च (B1 4 D3 °द्) (for मानस) V1 B2(marg also)शूलिन, V3 D11 चूडिन, B1 चूपिण, B3(marg also)कूलिन, B4 हलिन, D2 कलिन, D8 चुलिन, D9 चूह्लिन, D14 चूलिक, T G3–4 M Ch चूडिन, G1 Chp चूडिक, Cv चूलिक, Cg t as in text (for चूलिन) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुत (D3 °त) Cg k t सुत (as in text) Ś1 D5 12 सोभूच्चूडिसुतो नृप

19 Ś1 D5 12 om (D5 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20cd) —a) G3 राज्ञ (for राजा) D4.14 T G3 4 M1 Cg सौमदेयस, G3 सोमदेयस् (for ब्रह्मदत्तस्) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ब्रह्मदत्त स (D2 °त्ताय, D3 °त्तोप्य, D7 °त्तोय) राज(D11 °*)र्षि —b) Ñ

स बुद्धिं कृतवान्राजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२

स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ निकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या बभुः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना मुक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
बभूव परमप्रीतो हर्षं लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयामास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

V B D2 3 7 10 [illegible] 13 M4 पुरमध्या(V3 °ध्ये, D13 °ध्य)वसत्तदा (D7 °त), D1 पुत्र(र)मध्यावसेत्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° —^{c}) N2 D11 कापिल, V1–3 B1 2 D1 7 13 कापिल्य, V4 B3 D10 कापिल्ल, B4 कापिल्ल ; D2 कापिल्य, D3 कपिल्ल, D4 9 का(D9 क)पिल्लीं, D14 कापीलया, G1–3 M Ck काबिल्या(G1 °ल्या, M3 °ल्लीं, M4 °ल्य), Cm t as in text (for काम्पिल्या) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 नाम (B4 भूमौ) काकुत्स्थ (D2 3 7 नगर), M3 °भक्त्या (for परया लक्ष्म्या) —^{d}) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1–3 7 10 11 [illegible] देव(D13 वेद metathesis)राजसमद्युति , V3 देवराजसम क्षितौ —After 19 D2 3 7 ins 782*

20 D2 3(both om 20^{cd}) 7 transp 20 and 19 —^{a}) Ś1 Dt D3 5 T3 सु, D4 स्व, Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 5 7 12 M3 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन्(for राजा) —^{b}) D3 कुशनाभ D2 स, G3 तु (for सु) —For 20^{ab} Ñ V B D1 10 11 13 subst while D2 3 7 ins after 19 (transp)

782* स श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वित नृपम् ।

[D2 repeats 782* after l 1 of 784* D1 तत् (for त) B4 [ऽ]थित (for °न्वित) B4 नृप D1–3 7 11 गुणे (for नृपम्)]

—D2 3 om 20^{cd} —^{c}) Ñ V B D1 10 11 13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) —^{d}) D6 12 दत्त, Cm as in text (for दातुं) D12 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु(V2 °दत्ता)मुपचक्रमे, D1 दातुकाम [illegible] भूपति —After 20 D1 ins

783* पूजयामास धर्मज्ञो धर्मदत्तं महाव्रतम् ।

21 Ś1 om (hapl) 21–23 D2 repeats 21 after 782*(r) —^{a}) T3 स.°, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1 3 D10 11 13 [illegible] तमाहूय धर्मज्ञो(V4 °ज्ञ), B4 स स चाहूय धर्मज्ञो —^{b}) V2 धर्मदत्त Ñ V B1 3 D4 10 13 T3 G1 M1 4 °पतिं, D1 नराधिप , D12 °पते (for महीपति) —^{c}) Ñ V2 4 B D1 10 11 13 M4 तस्मै, D3 रा*, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्याश*त

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) —^{a}) Dt D6 8 G1 तदा, D5 तथा, D12 यथा, Cg as in text (for तत) K(ed) Cg पाणीन् —^{d}) D12 तथा (for यथा) —For 22 Ñ V B D1–3 7 10 11 [illegible] M4 subst

784* यथाक्रम [illegible] सर्वासा तासामनुपमद्युति ।
जग्राह विधिव पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ।

[(l 1) Ñ2 सु , B4 हि, D11 13 च (for म) —After l 1, D2 repeats 782*, 21 l 1 (784*) —(l 2) D11 विधि*व V4 D13 M4 पाणिं, D1 3 11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) —^{a}) Dt D6 8 M3 Ct तदा, Cg k as in text (for तत) —^{b}) D9 विज्यक्ता (corrupt) (for निकुब्जा) D9 -ज्वर, T2 -स्वरा (for -ज्वरा) D2 3 6 7 12 विज्वर विमले(D3 °*) शुचि (D2 3 °चि) —D3 7 transp 23^{cd} and 24^{ab} —^{c}) Dt D2 3 6–9 12 14 युक्त (for युक्ता) —^{d}) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 4 M2 3 Ct बभौ, Cg k as in text (for बभु) Ct शत T3 तथा (for तदा) G3 damaged for शत तदा D2 3 5 7 12 कन्याशत (D12 °-*)मभूत्तदा ❀ Cg शतं कन्या बभु । विसर्गलोप आर्ष । बभौ कन्याशतमिति पाठ । , Ch कन्याशतमिति शकार लोप आर्षं । ❀ —For 23 Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24^{ab} transp)

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।
बभूवु सर्वश कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2 3 7 om l 1 —(l 1) V4 तेनाशु (for तेन च) M4 तत (for ता) V3 गताथय D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन सस्पृश्यमानास्ता सर्वा पाणा गत-यथा —(l 2) D1–3 7 सर्वत (for सर्वश)]

24 D3 7 transp 24^{ab} and 23^{cd} —^{a}) Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 ता, V2 सा , V4 D11 M4 सा, Cg k t as in text (for स) D2 स्पृष्ट्वा, D3 *ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 T1 3 G3 4 M2 Cm tp भग्ना , Cg k t as in text (for मुक्ता) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 कुशनाभ(Ś1 D1 7 °भ)सुतास्तदा —After 24^{ab} D3 7 ins (om l 1) 785* —^{d}) Cg हर्षं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 हर्ष(D1 °र्षाद्)बाष्पा(D1 बाष्प्या [sic] D12 °वाक्या)कुलेक्षण —For 24^{cd} Ñ V B D10 [illegible] 13 M4 subst

786* विस्मय परम चक्रे मुमुदेऽभिननन्द च ।

[V1 D10 [ऽ]ति°, V2 च°, V3 चाभिननन्द (hypermetric) (for ऽभिननन्द) D11 मुमुदेव नरेश्वर (for the post half)]

25 V3 om 25 and 26 —^{a}) B4 कृत्वोद्वाहं V1 2 4 D1 M4 च (for तु) Ś1 D3 11 12 राजा(D12 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुत्रस्य सदृशीं क्रियाम् । यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजान) —^{b}) G3 ब्रह्मदत्तो Ś1 D5 13 महामुनि, N2 V2 4 B1 2 4 D1 2 7 M4 रघूत्तम, Ñ2 B3 (m also as in B1) V1 D3 10 13 रघूद्वह, D+ D6 8 9 महीपतिं, D11 रघूद्वहे (for महीपति) —^{c}) V3 प्रेषयामास स तदा —^{d}) G3 damaged from पं up to सु in 26^{a} Ñ V1 2 4 B D1–8 10 11 13 M4 स्य(D3 [illegible])पुर परमार्चित (V2 °मार्चित, D2 3 °मर्द्धिमत्), D7 पुरं परमधर्मवित्

26 V3 om 26 G3 missing up to [illegible] (cf v l 25) —^{a}) Ś1 D5 सोमपानि D6 सोमदाया, D13 सोमपायी, G4 °सु (for सोमदापि) Ś1 D5 13 सु (Ś1 सु)ता प्राप्य, Dt D4 6 8 T3 सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —^{b}) Ś1 D5 सदृशी , Dt M3 °शीं, D6 9 14 T G3 M3 Cv r m सदृश , D13 °शा , Cl t as in text (for सदृशीं) Ś1 D5 13 M3 प्रिया , D8 क्रि*, Cr क्रिया , Cm k t as in text (for क्रियाम्) G1 पुत्रस्यां° ※ Cg पुत्रसदृशीं क्रियाम् । ※ —^{c}) G1 तु (for च) M3 गंधर्वा —^{d}) D4 स्नुषा*, D9 सुहास्ता (for स्नुषास्ता) —For 26^{cd} Ś1 D5 13 subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य कुशनाभ तदा ययौ ।

—For 26, Ñ V1 2 4 B D1–3 7 10 11 13 M3 subst

788* तं तदा सर्वैर्दारैरन्वित पुत्रमागतम् ।
मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा साभिननन्द च ।

[(l 1) B1 त दृष्ट्वा, D1 2 13 त तथा D3 7 ततश्च (for त तदा) D11 त ददर्श तदा दारैः (for the prior half). B1 अर्चित (for अन्वित) —(l 2) D1–3 7 [s]सौ तदा, D12 13 सोमपा M4 सोमना (for सोमदा) V1 प्रीत्या, D1 3 7 M4 हृ(D3 *)ष्टा D2 तत्र (for प्रीता) V2 दृष्ट्वा तामिद्° D1–3 7 M4 सुप्री(D2 °*)तो° (M4 ता) D10 दृष्ट्वा साभि*नदि च, D11 दृष्ट्वा सेपि°, D13 दृष्ट्वा चाभि° (for the post half)]

—After 26 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cl t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या कुशनाभ प्रशस्य च ।

[D14 T1 2 G4 M1 2 दृष्ट्वा (for first M3 for second स्पृष्ट्वा) D9 तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10 12 om V1 3 B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —Before Sarga name D1 3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1–3 6 7 12 वैवाहिको नाम, Ñ V B D9–11 ब्रह्मदत्तविवाहो(D9 °ह) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 35 V2 37, V3 34 Dt D4 8 9 14 S 33 D1 7 26 D2 27 D9 36 D13—काण्डे—दत्त—नाम—त्रिंश —33 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 M3 श्रीरामाय नमः , G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

३३

कृतोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।
जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^{a}) B3 कृतोद्वाहो Ś1 D5 [illegible] तदा, D2 3 7 ततस्, T2 कृते (for गते) —^{b}) D13 ब्रह्मदत्तो Ś1 तदा नृप, Ñ V B (B1 marg) D1 2 10 13 नराधिपे, D3 5 7 11 12 M2 4 नराधिप (D3 7 °प), M3 तु° (for च राघव) —B1 reads from 1^{c} up to 3^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुशनाभोथ, D1–3 7 M4 पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^{d}) T3 G4 पौत्रम्, Cg पौत्रीम् (as in text) G1 अकारयत् (for अकल्पयत्) Ś1 Ñ V B D5 10 13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (Ñ V3 4 B3 4 °नयत्, B1 2 D10 13 °हरत्) D1–3 7 M4 राजा चेष्टिमकारयत्, D9 पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B1 reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) Ñ V B D10 13 तस्या च, D3 इष्ट्वा तु, D4 °च, D9 °प्र (for इष्ट्यां तु) Ś1 D3 5 7 12 13 तदा नृप, Ñ V B D10 11 उपागत (B1 °मत्), M4 महायशा (for महीपतिम्) D1 2 तस्यामिष्ट्या तदा राम वर्तंत्या समुपागत —G3 damaged from परम up to पुत्रस् in 3^{a} —^{c}) Dt D4 6 8 9 14 T G1 3 4 M1 4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2^{cd}, Ñ V B D1 2 10 11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुत पुत्रमुवाच स तदा नृपम्।

[D11 तत्र (for पुत्रम्) D1 2 11 कुशनाभमुवाच त (D11 ह) (for the post half)]

3 B1 reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^{a}) D3 7 पुनस्, G3 damaged (for पुत्रस्) D9 शक्रसदृशो, D11 भविता° (for सदृश पुत्र) —^{b}) M2 सुधार्मिक Ñ V B D1 2 10 11 भविता (D11 सदृशो) नचिरादिव (V4 °ह, D11 °ति) —T3 om (hapl) 3^{c}–6^{b} —^{c}) D13 गाधि, M3 (before corr *sec m* as in text) गाथिं (here and below) (for गाधिं) D3 7 लोकेस्मिन्, G3 M3 येन°, Cg k t as in text (for तेन त्वं) —^{d}) V4 B4 D3 लोकेषु —For 3^{cd}, Ñ V1 3 B1 3 D1 2 10 11 M4 subst while V4 (reads in marg also) B4 ins after 3

791* मम वंशे महातेजा कौशिकोऽनुपमद्युति ।

[V4 कुशिको D2 तु महाद्युति D11 [ऽ]नुपम सदा]

4 T3 om 4 (cf v l 3) —^{a}) Dt उक्ता (sic) M3 मत्वा (for उक्त्वा) D3 ततो, G2 कु* (for कुशो) B1 D5 12 M1 Ctp नाम (for राम) —^{b}) D2 10 कुशनाभ, D7 9 °भिं —G3 damaged from माविश्य up to त्व in 5^{a} —^{c}) Ś1 D5 12 13 आस्थाय (for आविश्य) D2 जगामोद्दिश्य चाकाश —^{d}) Cg सनातन (as in text) Ñ V B D1 3 7 10 11 M4 पुन(D3 °श्च [sic])रेव यथागत

5 T3 om 5 (cf v l 3) G3 damaged up to त्व (cf v l 4) —^{a}) D10 T2 °द्य, D11 कस्य कि*न्थ (sic) D12 °त्व* (for कस्यचित्त्वथ) —^{c}) Ś1 सतुष्टो, G2 M1 धर्मज्ञो (for धर्मिष्ठो) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 अ(D13 प्र)जायत सु(V3 स)तो राम —^{d}) D4 G1 विश्रुत (for नामत) Ś1 D5 12 गाधिर्नाम सुतस्तत, Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^{d})

6 T3 om 6^{ab} (cf v l 3) —^{a}) Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{b}) M4 गाथि (sometimes °धि also) (for गाधि) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सत्य(V1 शक्र)पराक्रम —^{c}) G1 प्रभूतो (for प्रसूतो) Ś1 D5 12 कुशादेव प्रसूता स्म, Ñ V B1 3 D1–3 7 10 13 M4 कुशवंशेभवद्राजा(V3 4 °त्राजा [sic]) B2 4 °वंशोभव चाह (B4 राम), D11 °वंशोद्भवश्चाह —^{d}) Ś1 D5 [illegible] कौशिका (sic) Ñ V B (B2 m also) D10 11 13 गाधिजो, Cg k t as in text (for कौशिको) D2 नाम नंदन, D13 हे रघूद्वह

7 G2 om (hapl) 7 10 G3 damaged from र्वजा up to च in ^{a} —^{a}) Ñ V B D9(m also as in text) –11 13 M4 अनुजा, Cm g k t as in text (for पूर्वजा) Ś1 D5 12 चैव, V2 जज्ञे, D9 वापि (for चापि) —^{b}) D5 6 12 T1 2 G4 M1 सुव्रत Ñ V B D1 11 M4 मम जज्ञे(V1 चापि, V2 युक्त) शुभव्रता(V1 °त), D10 समजज्ञे शुभव्रता —^{c}) B4 D1 9 G1 राम, T2 नाम्ना (sic) M4 चापि, Ct as in text (for नाम) —B2 reads 7^{d} in marg —^{d}) V2 मरीचीके (hypermetric) M4 सार्चीक (for ऋचीके)

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।
पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४

8 G2 om 8 (cf v l 7) —b) Cg k t as in text (for b) —For 8ab, Ś1 D1-3 5 7 13 subst

792* भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता ।,

[D2 *शरीरा D1 सा गता च सुरालय (for the post half)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

793* भर्तृव्रतत्वाद्भर्त्रैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V4 B2 3 (m as above) D10 तत्रैव (for भर्त्रैव) V3 भर्तृव्रतममायुक्ता (for the prior half) V2 तत्र गत्वा, M4 गता सह (for सह गत्वा)]

—c) D1-3 7 M4 [इ]ति परिख्याता (D2 °*) (for परमोदारा) ☞ In Ñ1 fol are missing for the portion from नदी in c up to I 52 20b (up to स्थाना) —d) Ś1 सात्र वृत्ता, B1 D1-3 7 M4 प्रवृत्तेय, Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M1-3 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G2 om 9 (cf v l 7) —ab) Ś1 स्वर्गं, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 स्वर्ग्या, V2 दुर्गं, D5 11 12 स्वर्गात्, T3 द्विव्य, Cm g as in text (for दिव्या) D5 11 12 मपाश्रिता D1-3 7 M4 भूर्वां पुण्यजला राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl) 9c-11b G3 damaged from हित up to वत् in 10a —c) Dt D6 8 Ck t -कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for -कामार्थं) Ñ2 V B2-4 D1-3 7 10 11 13 M4 इय (D1-3 M4 °मे) पाव (Ñ2 B2 पार, D11 तार) यितुं लोकान् (D1 3 7 M4 °क) —d) D2 प्रदत्ता —After 9 D2 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं (9c) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G2 om 10 G3 damaged up to वत् (cf v l 9 and 7) —a) Ñ2 V2-4 B2-4 D10 11 M4 Cm t भतो: V1 सुतो, D13 अह, Cg h as in text (for ततो) Ś1 D5 12 हिमवत, D13 हि हिमवत् (for ऽहं हिमवत्) Ś1 D4 पा (D4 -पा) र्श्वं —b) Ñ2 V B2-4 D2 4 7 9 10 13 T1 2 G1 3 M1-3 नि (B4 D13 त्रि) रत (for नियत) Ś1 D5 12 निवसामि सत (Ś1 यथा) Ñ2 V2-4 B2-4 D1-3 7 10 13 M4 सुखी, V1 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for b) —c) Ś1 भगिन्य (sic) Dt D4 6 8 9 12 T G3 M1-3 Ck I भगिन्यां, D1 G1 4 M4 भगिन्या Ñ2 V B2-4 D1-3 5 7 10 11 13 M4 स्नेहतो राम —d) Dt D4 6 8 9 12 T G1 3 4 M Ck t कौशिक्या (G1 4 °क्यां) Ñ2 V B2 4 D1 3 7 10 11 13 M4 नियतव्रत (V4 °त) (for रघुनन्दन)

11 B1 om 11ab (cf v l 9) Ś1 om (hapl ?) 11-12ab —a) Ñ2 V B2-4 D5 10-13 सैषा, D1-3 7 M4 °हि (for सा तु) B2 पुण्य (for सत्य) B2 रम्या, D1 7 नाम, D2 3 राम, D12 पुण्यात् (for पुण्या) —b) D4 8 सत्य (for सत्ये) D5 12 च सस्थिता (for प्रतिष्ठिता) Ñ2 V B2-4 (B3 m also) D1-3 10 11 13 M4 सत्यधर्म (Ñ2 V1 B3 D1-3 10 °व्रत) परायणा (B4 °क्रमा), D7 राम सत्यपरायणा, Cm t as in text (for b) —c) D10 महाभाग —d) T2 G4 वर (for वरा)

12 Ś1 om 12ab (cf v l 11) G3 damaged from म in a up to b —a) Ñ2 V1 3 B D10 13 च, V2 4 D1-3 6 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text) Ñ2 V B D1-3 7 10 13 नियम (B1 °तं) कं (V1 4 B2 D1 किं) चिद्, D5 11 12 नियमस्यास्य (for नियमाद्राम) —b) D2 समुपस्थित (for °पागत) Ñ2 V B D2 6 7 10 13 मास्थातुं (D1 3 7 °य) रघुनंदन, D2 मास्थातुं नियम गत, D5 11 12 सिध्यर्थं रघुनंदन —c) G3 * * * मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 Dt D5 6 10-13 M4 मनु प्राप्त D1-3 7 सिद्धाश्रमपदं यत्र —d) V2 D11 [ऽ]ह (for ऽस्मि)

13 a) V3 B4 G4 एष (sic), D2 सैषा (for एषा) Ś1 V B1 2 D1 3 7 11 13 M4 मयोत्पत्ति, B4 ययोत्पत्ति, G4 M3 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो°) —c) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 चा (D3 वा) स्य (B1 राम, B3 [अ]स्य च [by transp]) निर्वृत्तिर् (V2 D2 °त्त, V3 4 B1 D13 °त्ति), Dt D6 8 9 हि°, D5 °महोत्पत्तिर्, G1 3 °भाग (for च महाबाहो) —d) V2 M4 यस्मात्, D3 8 11 यन्मा (for यन्मां) D6 om त्वं (submetric)

14 a) Ñ2 V2-4 B1 3 4 D10 11 13 M4 स्थितो, D2 गते, D7 9 गता, G2 ततो, Cr m g h t as in text (for गतो) D2 -रात्रे, D5 -रात्र, D7 9 G1 -रात्रि, Cr m g h as in text (for -रात्र) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 10-13 M3 4 कथां (D1 कथां कथा [ditto]) (for कथा) —Ś1 D5 13 read D1 6 repeat (var) 14cd after 796* (D6 after 18) G3 damaged from ते in c up to ह in d. —c) Ś1 Ñ2 V B D1 5 9-13 (D1 6 second time) मभ्यन्न, D1 (first time)-3 7 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्रे (by

निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७
नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८
एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।
साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

transp) M_4 उपैति निद्रा भद्रं ते —^{d}) Cg k मा भूद्विघ्नो ध्वनि (as in text) Ś1 $D_{5\ 9}$(second time) $_{11,13}$ विघ्नो वै माध्वनोस्तु न (Ś1 व), Ñ2 $V_{1\ 3\ 4}$ B_{3-4} D_1(second time) $_{10}$ विघ्नोय माध्व(B_4 साधु)नो(V_1 माधुना)स्तु न , V_2 B_1 विघ्नध्वंसो(B_1 °नाशो)ध्वनोस्तु न , D_1 (first time)$_{-3\ 7}$ माध्वनो(D_2 °धुना) विघ्नमस्तु न (D_1 से), D_1 (second time gloss) न अध्वन अय विघ्न निशाचरेभ्य मास्तु, D_{13} विघ्नोय मास्तु नोधुना —After 14 B_3 ins

795* प्रातरेव हि यत्तथ्य यत्पृच्छसि रघूत्तम ।

15 ^{a}) V_2 नि स्वदास (sic), $D_{8\ 14}$ निष्पदास , Cg k t as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 $D_{1-3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ निष्पद ($D_{3\ 5\ 7\ 11}$ °स्पद)पर्णास्तरव —^{b}) Ś1 $V_{1\ 2\ 4}$ B $D_{1\ 3\ 5\ 7}$ $_{10-13}$ सलीन ($B_{3\ 4}$ $D_{5\ 10\ 13}$ °ना), Ñ2 V_3 सलीला(V_3 °ल), Cg t as in text (for निलीना) D_2 प्रविलीनमृगादरा —^{c}) M_4 [अ]व्यक्ता (for व्याप्ता)

16 ^{a}) G_2 नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt $D_{6\ 8}$ Ct निसृज्यते, Cr m g k वियुज्यते (as in text) —^{d}) D_2 (before corr) इव (for अव) D_{14} $T_{1,2}$ G_3 M_3 अवभा (T_2 °पा)स्यते, $G_{1\ 4}$ M_3 इव भास्यते, Cr m g k t अवभासते (as in text)

17 G_2 damaged from शी in ^{a} up to लो in ^{b} —^{a}) Dt $D_{6\ 8}$ Ct उत्तिष्ठते, Cg k °ति(as in text) —^{c}) D_9 ह्लदयन् (sic) —^{d}) Dt $D_{6\ 8}$ त्वया, M_3 विभु (for विभो)

18 ^{c}) G_1 -राजस (for -राक्षस) —^{d}) D_9 ये चान्ये पिशिताशिन —For 16–18 Ś1 Ñ2 V B $D_{1-3\ 5\ 7\ 10-13}$ M_4 subst

796* सूक्ष्मेणाञ्जनचूर्णेन नभ कृत्स्नमिवाञ्जितम् ।
ग्रहनक्षत्रताराभि काञ्चनीभिरिवावृतम् ।
उदेति चासौ शीतांशुर्लोककान्तो निशाकर ।
अंशुभि स्वैर्जगच्छीतैर्धर्मार्तं ह्लादयन्निव ।
निशाचराणि सत्त्वानि दृष्ट प्रतिचरन्ति च । [5]
यक्षरक्षोगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना ।

[(l. 1) $D_{3\ 7}$ M_4 [अ]जनपू(D_7 °व)र्णेन V_2 शुभेनांजनवर्णेन (for the prior half) D_5 कृष्णम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V_1 [अं]छित (sic) V_2 M_4 [अ]चित V_3 [अ]जित , B_4 [आ]वृत D_3 [अ]मित, D_{13} [अ]जलि (sic) (for [अ]ञ्जितम्) —B_4 om (hapl) l 2 —(l 2) D_5 न ग्रहनक्षत्र (hypermetric) —B_1 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 Ś1 $D_{5\ 13}$ कांचनाभिर् V_1 अवा°, V_4 श्रार्चित (for इवावृतम्) D_2 काचनाभैर्वा कृता (sic), M_4 काचनाभाभिरावृत (for the post half) —(l 3) D_2 उदितवांश्च —(l 4) V_3 °स्त्वच्छैर्, B_1 °त्वस्थैर्, D_1 °च्छीत (for जगच्छीतैर्) Ś1 $D_{2\ 3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ स्वैरंशुभि(by transp)र्ह्लादयते (for the prior half) Ś1 V_4 $D_{1\ 6}$ धर्मार्तान् (D_1 °र्मांते) $V_{1\ 2}$ $D_{3\ 7}$ °र्ति, $D_{3\ 10-13}$ °र्ता, M_4 °र्ते (for धर्मार्तं) Ś1 $D_{2\ 3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ रघुनन्दन (for ह्लादयन्निव) —Ś1 $D_{5\ 13}$ om l 5 —(l 5) D_{13} सर्वाणि, M_4 ससत्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V_2 दृष्ट V_4 दृष्ट (for दृष्ट) V_{2-4} B_3 (in also)परि°, B_2 D_{11} M_4 प्रवि°, B_4 प्र*°, D_3 °रटति (for प्रतिचरन्ति) $D_{3\ 7}$ हि (for च) D_{13} सत्त्वानि विचरति च (for the post half) —(l 6) Ś1 D_5 -गणाश्चैव Ś1 V_1 M_4 °शिन , B_1 [S]पि निशाचरा (for पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 $D_{5\ 13}$ read $D_{1\ 9}$(after 18) repeat 14^{cd}

19 ^{a}) D_{13} कौशिको वै (for महातेजा) —^{b}) Ś1 विश्वामित्रो, G_3 lacuna for रि (for विरराम) Ś1 $D_{5,12}$ °नृपि , D_7 °मति , D_{13} °धुति (for महामुनि) —^{c}) Ś1 D_5 सत् , Dt $D_{6\ 8\ 12\ 13}$ M_4 ते (for त) —^{d}) $D_{6\ 9}$ T_3 $G_{1,3}$ M_{1-3} ऋषयो (for मुनयो) Ś1 $D_{5\ 12}$ प्रत्य°, Ñ2 V B $D_{1-3\ 7\ 10\ 11\ 13}$ प्रशशसिरे, G_2 ह्यस्य° (sic), M_4 सम° (for ह्यभ्यपूजयन्) —After 19, Dt $D_{4\ 6\ 8\ 9\ 14}$ S Cm g k t ins

797* कौशिकानामय यशो महान्धर्मपर सदा ।
ब्रह्मोपमा महाभाग कुशवश्या नरोत्तमा ।
विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशा ।
कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।
इति तैर्मुनिशार्दूलै प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तगत इवांशुमान् ।

[(l 1) Dt $D_{6\ 8}$ M_4 Cm g k t कुशिकानाम् D_9 $G_{1\ 3}$ कौशिका(D_9 °को)ना तु(D_9 °नाम) यशोय (for the prior half) $D_{6\ 8}$ M_2 महा (for महान्) T_3 महाधर्मपरस्यथ (sic) (for the post half) —(l 2) G_4 ब्राह्मणेव (for ब्रह्मोपमा) M_4 च शूराश्च (for महाभाग) T_3 G_4 -वशा M_4 -वशे (for -वश्या) —(l 3) T_3 विशेषेव (sic) (for विशेषेण) G_1 महा°, M_3 महातेजा (for भवानेव) D_6 महायश (before corr °शा) Dt $D_{6\ 8}$ G_2 M_4 Cm t विश्वामित्र महायश (for the post half) —(l 4) $D_{6\ 8}$ T_3 G_{1-3} M Cg च सरिच्छ्रे(T_3 नदीश्रे)ष्ठा —(l 5) Dt $D_{6\ 8}$ मुदितैर्, M_4 एव° (for इति तैर्) D_9

रामोऽपि सहसौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः ।
प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्णिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

G1 मुनिशार्दूल॰ M3 (after corr as above) प्रस्थित॰ (for प्रशस्त॰) D4 कौशिकात्मज॰ —(I 6) G1 °च्छ्रीमन्, M4 उपागत श्रीमान् (for उपागमच्छ्रीमान्) D6 10 T1 2 G2.3 M1 3 4 श्रीमान स्तमितो(G3 M1 °तां)शुमान् Cip as above (for the post half) ❀ Ck अस्तमितेत्यादि । अस्तमितोंऽशुमान् सूर्ये यस्मै स तथा । ❀]

20 V3–4 B1 D2 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 1 —a) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 6 7 11 12 राघवोपि सौमित्रि —b) M3 कश्चिद् —c) Ś1 V1 (second time first time as in B2) D5 12 प्रशसन्, B3 4 D10 13 प्रणम्य, D3 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B3 D11 प्रशंस्य मुनिश्रेष्ठं —d) Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 6 7 10–13 M4 निद्रामस्यामुपेयिवान् (M4 °पागमत्) V1 (first time) निद्रामस्यामुपागमत्, (second time) निद्रा समुपेयिवान् (submetric) Cg k.t as in text (for d) ❀ Ct सेवते सेवते स्म । ❀

Colophon —Kāṇḍa name Ś1 Ñ2 V1 Dt D11 om V2–4 B D10 आदि°, D3 बालचरित्रे, D5 अयोध्या° —Sarga name Ś1 Ñ2 V B1–4 D1 3 5 7 11 12 (V2 adds शोणतीर निवास before विश्वा°) विश्वामित्रवंशानु(Ś1 V4 B2 D3.12 °वंश)कीर्तनं(D12 °नो), B1 D6 विश्वामित्रवंशवर्णनं, D10 विश्वामित्रवंशोनुकीर्तित॰ —Sarga no (figures words or both) Ś1 V1 B3 4 D3 8 11 12 om Ñ2 B2.3 D10 36 V2 38, V3.4 35 Dt D4 6.8.14 S 34 D1 7 37, D2 28, D6 37 D13 —कांडे—मित्र—कीर्तने षड्विंश॰ —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2.4 M3 श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

34

☞ Ñ1 missing sarga 34 (cf v l I 33 8) —Before 1, V1 repeats I 33 20

1 a) M4 सुसुप्ता (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D5 12 रूपीणा तु ततस्(D12 °दा)तेषा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष(D1 °षे) सुसु(V2 °स्व [sic])प्तु —b) Ś1 V2 4 Dt D1–3 7 8 12 14 T3 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 12 13 M1 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D5 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 12 13 M4 मह(D11 °ह)र्षय, D2.3 7 समाहिता (for महर्षिभि) —c) Ś1 D5 तु (for सु) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 12 M4 प्रभातायां तु(V2 3 B1 3 च) धार्यायां

2 D1 reads 2abc in marg (sec m) —b) Ś1 D1 5 m G2 पूर्वे (for पूर्वा) —For 2ab Ñ2 V B D10 12 13 M4 subst D1 ins after 1 while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरस्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

[D3 7 पुत्र D11 -सुत (for मातर्) B1 च वै निशा, D2 °च न (for निशा तव)]

—c) M3 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1.10 11 12 M4 पूर्वां (V2 4 °र्वे) संध्यामुपास्यैना (M4 °स्येमा) —d) Ś1 D5 12 गमन पुत्र, V4 गमनायाति, B2.4 गम नेनाभि, M4 गमन चैव (for गमनायाभि) V3 रोचन

3 a) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11.13 M4 तच्छ्रुत्वोत्थाय रामोपि, B2 श्रुत्वोत्थाय च रामोपि —b) Ś1 Ñ2 V2.3 B3 4 D1 4.5.10 12 G1 पूर्वाह्णिकीं(Ś1 D5.12 °कां), V2 B1 D2 M4 पूर्वाह्णिक, B2 D13 पौर्वाह्णिक, Cg as in text Ck °ह्णिकी (for पौर्वा-

अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६
तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।
बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।
तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

ह्निर्कि) Dt D3 6 8 T2 कृतपौर्वाह्णिकक्रिय (T2 °या [sic]) —^{c}) Ś1 V4 D5 12 G3 नो(V4 G3 चो)दयामास —^{d}) G1 3 [ए]तद् (for [इ]दम्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 वचन चेदमब्रवीत्

4 D2 3 7 read accu sing for nom sing in 4^{ab} —^{a}) D4 (before corr) तोय (for शोण) ❀ Ch t शोणैव शोण इति व्यपदिश्यते । ❀ Ś1 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 शुचिजलो (D2 3 7 °ल), Ñ2 शुचिचनो, D13 शुचिजालो (sic) (for शुभजलो) —^{b}) V1 अगाध (hypermetric) D1 गवा, D10 Cm k t [अ]गाध, Cg as in text (for गाध) Ś1 D5 11 ▪ ह्यगाध पुलिनान्वित, D9 गाध पुलिन मास्थित —^{c}) Ś1 D5 12 कथमेप(Ś1 °तं), V1 3 B1 3 4 D11 ▪ कतमेन, V2 वय येन (for कतरेण) Ś1 D8 9 12 14 यथा, B4 ततो (for पथा) —^{d}) Ś1 D5 12 तरिष्याम सुखं, Ñ2 V2–4 D10 11 13 तरिष्याम इमं, V1 भविष्याम इमं (sic) Cm g t as in text (for सतरिष्यामहे) V3 4 स्वय (for वयम्) —After 4 Ś1 D5 11 12 ins l 4 of 800*

5 Ś1 D5 9 11 13 om. 5^{ab} —^{a}) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त प्रत्युवाचाथ, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —^{b}) Ñ2 V B D10 13 इदं वच, G1 °वच (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5^{ab} Ñ2 V B D10 13 (B2 D13 repeat l 3 after 7 and 7^{ab} respy) ins l 3–4 of 800* —^{c}) D5 10 मयादि(D10 °ह)ष्टो —After 5 B2 ins

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।

—After 5, K(ed) ins

799a* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 ^{a}) D11 दीर्घम् (for दूरम्) —^{b}) Ñ2 V B D5 10 12 च (for ऽर्धे) Ñ2 B3 D4 10 T2 G2 तथा (for तदा) —^{c}) B4 सरित V4 जाह्नवीं ▪ सरिच्छ्रेष्ठा —^{d}) D13 * * शु (for ददृशुः) Ñ2 V B D5 10–13 परमर्षय (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om 7^{abcd}. —^{a}) Ñ2 V B D13 तां ते शुचिजलां दृष्ट्वा —^{b}) Cg k t -सारस (as in text) D5 हंससार समन्वितां, T2 हंसकारण्डवायुतां —Ś1 B2 (after 7) D5 9 (after the first occurrence of 10^{ab} here) 12 13 (B2 D13 read l 3 & 4 after 5^{ab}, B2 repeating l. 3 after 7 D13 after 7^{ab} respy) ins after 7^{ab} Ñ2 (Ñ1 missing) V B1 3 4 D10 ins l 3–4 only after 5^{ab}, D1–3 7 M4 subst for 4^{c}–7^{b}, while D11 ins l 4 only after 4

800* (4^{cd}) कथमेता तरिष्यामो गन्तव्य वा कुतो मुने ।
(5^{ab}) इत्युक्त प्रत्युवाचेद विश्वामित्रो महामुनि ।
राम कमलपत्राक्ष हर्षयन्निदमब्रवीत् ।
गाध एष महाबाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतस्त्रियोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् ।
अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।
(5^{cd}) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक ।
अनेन राम यास्याम पथा सुखमनामयम् ।
(6) ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
ददृशुर्मुनय सिद्धा आश्रमं श्रमनाशनम् ।
(7^{ab}) तां ते शुचिजला दृष्ट्वा गङ्गां मुनिजनप्रियाम् ।

[(l 1) D1–3 7 M4 क(D1 य, M4 त)स्मि देशे (for कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B2 च, D1 तु (for वा) B2 D6 यदा, D13 गतो (for कुतो) D1 मम, D2 वय (for मुने) —(l 2) D1–3 7 °यशा, M4 शुभव्रत (for महामुनि) —(l 3) Ñ2 V B D1 10 13 M4 (B2 D13 first time) तदा संहर्षयन्निव (for the post half) —D1 3 7 9 M4 om Ś1 D5 11 12 ins l 4 after 4 —(l 4) Ś1 D5 11 12 सोऽब्रवीद्गाध एवोऽत्र (for the prior half) Ś1 V1 B4 D5 12 °तव्य Ñ2 V3 भवि°, B1 °ष्यामो (for तरितव्यो) —(l 5) D1–3 7 द्वि M4 [ऽ]र्धं (for त्रि) B2 D9 M4 संतरिष्यामि —(l 6) B2 तस्मिन् D1–3 5 7 12 M4 तीर्थे Ś1 D5 9 M4 इद (for इम) M4 जन (for नदम्) —(l 7) D1 पय (for एष) —(l 8) D9 तात (for राम) B2 D1 9 12 यथा (for पथा) D2 7 देशोय शु(D2 स)मृगोदय (D2 °य) (for the post half) —(l 9) D9 आविश्य (for अचिरात्) B2 M4 ततस्ते शोण(M4 °ध्वान)मचिरात् (for the prior half) M4 [अ]तीत्य (for [उ]त्तीर्य) —(l 10) D2 ददर्श (sic) (for ददृशुः) D9 शुभा (for सिद्धा) M4 नानिश्रममन्विता (for the post half) —(l 11) The prior half = 7^{a} in D13 B2 अत-; D5 ते तां (by transp) (for तां ते) B2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 तमस्ते विमलां दृष्ट्वा (for the prior half) D13 -[आ]श्रितां (for प्रियाम्)]

—^{cd}) D9 बालार्क- (for बभूवुः) D11 मुनय (for मुदिता) D11 मुध्यानंदिता (sic) (for मुनय) Ñ2 V4 B2 Dt D1–4 6–8 T2 G1 2 M4 transp मुदिता and मुनय Dt °राघव, D1–3 7 राघवं(D2 °वत्) तदा (for सहराघवा) Ś1 D5 9 12 राघवौ मुनयस्तदा(D9 °पा) (for ^{d}) —^{e}) V2 अस्यास्तु Ś1 D5 12 च त V B1 4 D1 3 7 11 13 G2 M1 तदा, D9 illeg (for ततः) Dt D4 6 8 T2 तदा तत्रै (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
निविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११

शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५

ततश्चक्रुस्) —After 7^{e}, T3 wrongly repeats 7de —^{f}) Ñ2 V3 4 B1 4 D10 14 T1 2 G2 M1 3 त आ° (without hiatus) B1 तीर्त्वा°, B2 G1 3 M2 तदा°, Dt D4 6 8 T3 चक्रुर्वास, D1 तोया°, D11 सर्वा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्र°, M3 सदा° (for ते आवास) Ś1 D2 3 5 7 9 12 निवासं मुनयस्तदा (D9 °श्च ते)

8 ^{a}) Ś1 D5 11 12 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B D5 9 10 12 13 M4 -काले, D1–3 7 11 काम Cg as in text (for -न्याय) —^{c}) Ñ1 V2 4 B1 2 4 D10 कृत्वा (for हुत्वा) —^{d}) V3 प्राप्य, D3 illeg (for प्राश्य) D14 T1 2 G4 [अ]नुत्तम हविः, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धविः)

9 ^{b}) Dt D6 8 शुभा, Cg as in text (for शुचौ) —^{c}) D3 विश्वामित्र (for विश्वामित्र) —^{d}) Ñ1 परिचर्य —After 9 Dt D2 6 8 Ct ins

801* विष्टिताश्च यथान्याय राघवौ च यथार्हत ।

10 D9 reads 10^{ab} after 7^{ab} repeating here —^{a}) Ś1 Ñ1 V B D1 3 5 7 9 (second time) 13 G1 M4 Cg अथ (Ś1 D5 वसस्, D11 वाक्य) तत्र तदा, D4 अथ° (for संप्रहृष्टमना) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D5 9 (second time)–13 G2 M1 अभाषत, D1–3 7 G1 M3–4 अपृच्छत, Cg as in text (for अथाब्रवीत्) —^{c}) D5 इ** (for इच्छामि) —^{d}) Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ1 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यथेयं सरितां वरा, Cg t as in text —^{e}) M2 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 त्रिलोक(Ñ2 V1 2.4 D13 त्रैलोक्य)पथगा गता, B1 त्रैलोक्य पावनी गंगा, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य —^{f}) V3 तदा तत्र (for गता नद)

11 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12.13 नोदितो, V1 2 D11 देशितो (for चोदितो) —^{b}) V3 °मना, D1 तदा° (for महामुनि) —^{c}) Cm g k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 जन्मप्रभृति (for वृद्धिं जन्म च) —^{d}) Ñ2 V B D1 10 M4 प्रोवाच प्रभवागम(M4 °मर्थं) D2 प्रोवाच भगवांस्तदा, D13 प्रावदत्प्रभवागमं

12 ^{a}) Ñ1 द्विवरान् (for हिमवान्) B1 Dt D3 5–8 T1 2 G3 राम (for नाम) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 रत्नाना(Ś1 °*)म्, Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1 3 4 D10 13 रत्नाकरसमन्वित, V1 बृहच्छिखरशिताचित (sic) V2 B2 रत्नाकरसमाचित (B2 m also °शता), V3 रत्नाकरसमार्चित, V4 रत्नाकरशताचित, M4 नैकरत्नसमाचित —^{c}) D11 कदा (sic) (for कन्या) V3 स्वय (sic) (for -द्वय) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 जज्ञे, G3 जात (for राम) —^{d}) V1 3 4 B4 D2 T2 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 ^{a}) Ś1 D3 5 9 11–13 सुमेरोर्, Ñ2 V B D10 मेरोस्तु, D1 3 7 सुमेरु-, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु-) Ñ2 B3 D7 10 M4 नाम (for राम) —^{b}) D3 तनयोर् (sic) (for तयोर्) T3 सुमध्यम —^{c}) G2 M1 मेना (for नाम्ना) D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1–3 5.7 9–13 T1 3 G2 M1–3 (M3 after corr sec m as in text) Cg मनोरमा(V3 °था) देवी (Ś1 D2 3 5 7 11 12 T1 3 Cg नाम, D9 M2 3 राम, G2 M1 नाम्ना), D4 G1 3 च मेनका रा(D4 ना)म (G3 °*) M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) ❀ Ck मनोरमेति मेनाया नाम I, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम I ❀ —G3 damaged for ^{d} —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 हिमवतोभवत्, V2 हिमवतोनघा, D9 हिमवतश्च या (for °त प्रिया)

14 Ś1 D5 9 12 G3 om 14 —^{a}) V3 4 B1 D2–4 7 T3 तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या Cg t as in text (for तस्या) V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B2 G1 ममभवन (for [इ]यमभवज्) V1 गङ्गादेवी महाभागा —^{b}) V3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुता (sic) (for सुता) —D10 om 14^{cd} —^{c}) D1 च, D2.3 7 11 तु (for [अ]भूत्)

15 ^{a}) D9 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठा) Ś1 D5 9 12 राम (for सर्वे) —^{b}) Dt D6 8 G2 3 M1 Ct देवकार्यं, T2 (sec m) देवतार्थं, Cm g k as in text (for देवतार्थं) Ś1 D5.9 12 दत्वा सत्रचिकीर्षया —Ś1 wrongly repeats 15^{c} 16^{b} after 21^{ab} —^{d}) G4 त्रिपथा (submetric) Cm k t as in text (for त्रिपथगा)

दद‍ौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८
उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

---

16 Ś1 repeats 16ab (cf v l 15) —ab) D5 हिमवास्, T8 हि सुरास्, G3 भगवान् (for हिमवास्) M3 तनयां हिमवांश्च (by transp) D5 9 12 भाविनीं (for -पावनीम्) —For 15–16b, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

802* अथ ज्येष्ठा हिमवतः सुता गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षया ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D10 om l 1 —(l 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवतः) V3 कन्यां (for सुतां) V4 दातुमुपचक्रमे (hypermetric) D3 अन्याम° D7 ज्येष्ठाम° (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(l 2) D10 वरण चक्रिरे V3 B1 D7 आत्मकार्यं, M4 स्वात्मकाम (for आत्मकार्य) B3 चिकीर्षया (for चिकीर्षव) —(l 3) V1 स्व (for स) M4 transp चापि and स D13 धर्मात्मा (for धर्मेण) V1 D11 -पावनीं (for -पावनीम्)]

—c) Ś1 D5 11 13 स्वच्छा त्रिपथगा(D11 °*) D3 °गा, Cm g k t as in text (for स्वच्छन्दपथगां) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 देवीं (for गङ्गां) —G3 damaged from स्य in 16d up to त्रि in 17a —d) Ñ2 V B D10 13 सुतां गंगां(Ñ2 V1 °गा) महानदीं D1 2 देवपदीं महानदीं; M4 सर्वां गंगां महायशाः

17 D3 7 13 om (D13 hapl ?) 17ab G3 damaged up to त्रि in 17a (cf v l 16) —a) Ś1 D5 9 गृ°, Ñ2 V B3–4 D13 M4 च गंगां ते D1 2 10 च तां गंगां D14 T1 2 G2 4 M1 ततो देवाः, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं) B1 प्रगृह्य च ततो देवा, D11 संप्रगृह्य च तां देवीं —b) D4 5 T2 Cm त्रैलोक्य-, Cg as in text (for त्रिलोक-) Ś1 D5 -काम्यया, Dt D4 8 -कांक्षिणः Cm g as in text (for -कारिण) Ñ2 V B3–4 D1 2 10 11 13 M4 त्रैलोक्य(M4 त्रिलोक)पथचारिणीं B1 गंगां त्रैलोक्यचारिणीं —cd) Ś1 D5 6 7 9 12 ते जग्मुः; D14 T1 2 G M1 3 ये गच्छन्; M3 चागच्छन् (for तेऽगच्छन्) & Cm गच्छन् अगच्छन्। Ct पुत्रोत्पत्त्यर्थमगच्छन्। & Ś1 D2 6 7 12 कृतात्मा(D7 °नं)न्तरात्मानि (for d) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 यथागत ययुर्देवास्तत्र (D13 °दा) पूर्ण मनोरथाः

18 a) V3 B1 3 D13 सा (for या) Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 M4 तु, D1 om (submetric) (for च) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 शैलेन्द्र, D14 illeg (for [अ]न्या शैल) D3 -सुदिता, D5 11 12 -तनया (for -दुहिता) Ś1 यावत्सा शैलतनया —b) Cg t कन्या (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) —c) Ct उग्रं (as in text) Dt D6 8 उग्र तु, D11 सा चोग्रं (for उग्रं सा) Ñ2 V3 B3 4 D3 7 सोग्रं (by transp) व्रत(V3 तप)मुपाश्रित्य (D3 7 °विश्य), V1 2 4 B1 2 D1 2 उग्रं (V1 सा तु, D1 साग्रं, D2 सौम्यं) व्रतमुपाविश्य, D10 13 सेयं (D13 सौम्यं) व्रतमुपाश्रित्य —d) D11 सुमध्यमा, D14 (before corr as in text) °धन (for तपोधना)

19 a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ताम(D3 °*)ग्र्यु(V1 2 °ग्यु)व्रतप सिद्धां, M4 अग्युग्रतपस सिद्धा —b) Ś1 -पति (for -वर) —Note hiatus between c and d —c) D14 illeg from द्रा to ति Ś1 D5 13 °यीयाय, Ñ2 V B D10 11 13 याचमानाय, D1–3 7 M4 याचते(D3 °*) पत्नीम्; Cg as in text (for [अ]प्रतिरूपाय) —d) B1 रुद्रा B4 इमां D1 2 उमा, D11 पत्नीं (for उमां) V3 भाग, M3 लोक (for लोक) Ś1 D5 9 12 लोकसेपूजितासुमां (Ś1 °ता सुतां)

20 D14 reads 20ab in marg —a) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 इत्येते B2 इत्येते, D1 पूर्वे ते, D2 3 7 उभे ते, G3 एते हि, G4 एतत्त (sic) (for एते ते) M4 व्यमेते शैलमातुं —b) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 राम बभूवतुः (for लोकनमस्कृते) Ś1 D5 6 12 उभे(D2 कन्ये) सु(D3 तु) दयि(D2 °यदि [by metathesis])ते सुते D3 7 कन्ये समुदिते शुभे —D7 om 20c–21b Note hiatus between c and d —c) V4 D6 16 T3 गंगां (sic) V3 श्रेष्ठां (sic) —d) Ś1 D5 13 देवी चोमा रघूत्तम Ñ2 V1 2 B D1–3 10 13 M4 देवी(B1 °वा)नां चा(B1 D12 M4 °नाम)प्युमा परा, V3 देवानां च उमा परा V4 देवतानामुमा परा D11 देवी नाम उमा परा

21 D7 om 21ab (cf v l 20) —b) Dt D4 8 T3 Ct °मार्गिणि Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After 21ab, Ś1 wrongly repeats 15c–16b —Ś1 om 21cd

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।
विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुषसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

—ᶜ) D3 5 7 9 11 12 गा, Cr m g k t as in text (for स्व) D14 illeg from ग to ष D3–5 7 11 12 T3 राम, D9 नाम, Ck तावत् (for तात) —ᵈ) Cr m g k t गतिं (as in text) D4 परा (for पर) D3 5 7 9 11 12 गंगा मतिमता वर —For 21, Ñ2 V B D1 3.10 11 13 M4 (D3 11 for 21ᶜᵈ) subst

803* तत्र पावयितु लोकानिमांस्त्रीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रवर्तते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(l 1) D3 तत (for तत्र) Ñ2 पारयितु (for पावयितु) D1–3 11 M4 त्रीनिमान् (by transp) V1 स्वे* [for स्वेन] V4 त्रीन्वै*ˣस्वतेनसा (for the post half) —(l 2) D1 M4 °वृते (for प्रवर्तते) B3 (m also as above) D3 -लोक (for -भूत) M4 सवलोकनमस्कृता (for the post half)]
—After 21 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g (Ck t comm on l 2 only) ins

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता वरा ।
सुरलोक समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D6 8 om l 1 —(l 1) G1 सुरम्या विमला (for सुरनदी रम्या) D6 तथा (for वरा) —(l 2) D14 T2 विपाप G4 [ज]नल (for जल)]
D9 cont D3 5 7 11 12 ins after 21

805* उमा च देवं भर्तारं समासा च सुमध्यमा ।

[D3 उवाच (sic) (for उमा च) D3 7 देवी (for देव) D9 उमादेवी च सद्दार (for the prior half) D3 सधात्म (sic) (for समासा) D3 7 9 रुद्रमव्यय (for च सुमध्यमा)]

Colophon.—*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D4 10 12 om V2–4 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–12 गङ्गोत्पत्ति, D9 गंगावतार —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 om Ñ2 B2 3 D10 37 V2 39 V3 36 Dt D4 6 8 13 14 S 35 D1 7 28 D2 29 D9 38 D13 बालकाडे-त्पत्ति सप्तत्रिंश (dash indicates lacuna) —After colophon T2 G1 3 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

35

☞ Ñ1 missing sarga 35 (cf v. l. I 33.8)

1 ᵇ) Ś1 D8 9 11 M3 4 तौ राम (for राघव) —ᶜ) D6 अभि°, T3 °सृष्य (for प्रतिनन्द्य) D9 पुनाम् (for वीराव) —ᵈ) Ś1 D5 12 M4 समूचा (for ऊचतुर्)

2 ᵃ) Ś1 D5 12 युक्तरूपम्, D9 (before corr) ब्रह्म°, T3 घर° (sic) Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्) D9 रम्य (for ब्रह्मन्) —ᵇ) Ś1 D5 9 12 M4 मधुराक्षर (for परम त्वया) —After 2ᵃᵇ Ś1 D5 9 12 ins l 3 of 806* —ᵈ) D9 reads ज्येष्ठाया in marg —T2 om 2ᵉᶠ —ᵉ) D9 दव देव्या या (for विस्तरज्ञोऽसि) —ᶠ) Dt -मानस (for -मानुष) Ś1 D5 12 कथान्त दिवि चेह च, D9 विश्रुता सरिदुत्तमा (- 4ᵇ) M4 कथाना देवमानुषे —After 2 Ś1 D5 12 M4 (om l 4) ins l 4 6 of 806*

3 ᵃ) T3 त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text) —ᵇ) Dt D6 (before corr प्रावयेल्) 8 M3 Cg k t प्लावयेल्, Cgp भावयेल् (for पावयेल्), D9 M3 °पाविनी (for लोकपावनी)

4 For 1 4ᵇ, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 7 10 11 13 subst while Ś1 D5 12 (all read l 3 after 2ᵃᵇ) ins l 3 6 M4 l 5 6 after 2 and all subst l 7 8 for 3ᵃ–4ᵇ D9 ins l 3 only (om all others) after 2ᵃᵇ

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्राम पप्रच्छ त पुन ।
विश्वामित्र सुखासीनं महात्मान कृताञ्जलि ।
कथेय कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया ता पुन श्रोतुमिच्छामि बहुविस्तराम् ।
उमा केनाभवद्देवी कौमारव्रतचारिणी ।
अवाप देवप्रवर पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेय गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथ देवनदी चेय मानुष्य समुपागता ।

[M4 om l 1 4 Ś1 D5 12 om l 1 2 —(l 1) D1 3 7 11 उक्त(D2 °क्त)वाक्य D1 3 7 तु त(D1 ते)मत्वा, D11 तु तमथो (for मुनौ तस्मिन्) D1–3 7 11 पुनरपृच्छत (D2 °त, D11 °ते) (for पप्रच्छ त पुन) —(l 2) V4 transp सुखासीन and महात्मान V1 कृतानलिरिद वच (for the post half) —Ś1 D5 12 read l 3 after 2ᵃᵇ —(l 3) D9 त्वया (for ब्रह्मन्) V4 -कीर्तिनी, D2 3 -कीर्तन D5 -कीर्तनाद् D9 -कीर्तिना (for -कीर्तना) —(l 4) V2 सा°, D3 7 °तु D11 त्वयाख्याता (for या त्वया ता) D1–3 7 11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V4 B2 विस्तर (for विस्तराम्) D1 3 7 11 श्रोतुमिच्छामि विस्तरात् (for the post half) Ś1 D5 12 पुनस्ता श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोऽह बहुविस्तर (Ś1 °रां) —For ins. see below —D2 reads l 5-8 after 4ᶜᵈ —(l 5) D13 [अ]भ*द् V2 गौरी (for देवी) Ś1 °धारिणी, Ñ2 V4 D2 3 10–13 कौमार(D2 कुमारी)ब्रह्मचारिणी,

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७
ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसहिष्यते ॥ ८
अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 कौमा °, M4 °*चारिणी (for the post half) —(1 6) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 अवाप्य (for अवाप) D3 देवप्र*र D1 13 M4 °देव, D2 3 पतिदेव (D3 °*) D7 °देव (for पति भूत॰) —(1 7) V4 °गामिनी, B1 गा गना त्रिपथामवद् (for the post half) —(1 8) V3 भूत्वा, D1 सेव (for चेय) Ñ2 V1–3 B D10 13 मानुषान् (V1 2 B1 °ष) (for मानुष्य) V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1–3 7 11 M4 मानुष लोकमाग(M4 °त्रि)ता (for the post half)]

Ś1 D5 13 cont while D3 ins after l 4 of 806*

807* कथ त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषैः ।
[D3 देवमानुष cf l 7 of 806*]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4cd —c) D5 (before corr) विश्व (for त्रिपु) V2 4 D6 T3 धर्मज्ञा, D13 विरयाता (for धर्मज्ञ) —d) T2 M3 समन्विता, Ct °ता (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2 5 10–13 कैश्च धर्मै(D2 पुण्यै)रपि(Ś1 Ñ2 D5 6 12 °नु)श्रिता —After 4cd D2 reads l 5 8 of 806*

5 a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 एव, G1 2 इति, Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थो Ś1 D5 12 तथा तयोस्तु ब्रुवतोः —b) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1 5 10 12 13 महातपा, B1 महापथा (sic) D6 G1 महामुनि, D2 7 M4 महायशा (for तपोधन) —c) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विस्तरेण, Cm g k t as in text (for निखिलेन) Ś1 D5 12 दिव्याम्, Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 पुना, V4 पुना, Cg as in text (for सर्वाम्) —d) Ś1 D2 6 7 12 ततोमर्पीत्, D6 निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 ब्या (V2 M4 भा)ख्यातुमुपचक्रमे.

6 a) D1 श्रुत्वा (for पुरा) D1 कृतोद्वाह —b) V3 °कंठ, D11 T1 2 G4 नील° (for शितिकण्ठो) D1 शितिकंठ सुमापति —c) Dt D6 8 (before corr as in text) भगवान्, Cg as in text (for स्पृहया) D6 G2 देवी, Ch as in text (for देवीं) Ś1 (marg as in D6 also) Ñ2 V B D2 5 10–13 M4 उमा च(D2 उवाच, M4 उमा वि) स्पर्शया देव्यां(B4 D3 M4 यीं), D1 उमापि च तथा देवी, D2 7 उमा चास्य प्रिया देवी —d) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 10–13 [उ प(Ś1 °* B1 [अ भि)गम्य ;] V4 [उ पचक्र, Cg as in text (for [उ पचक्रमे]) —After 6, Ś1 (marg) Dt D6 8 M3 (inf lin sec m) ins, while D6 ins after 7ab.

808* तस्य सक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमत ।
[Ś1 च स्पर्ध° (for सक्रीडमानस्य)]

7 a) V1 D6 शितिकंठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 2 5 10–13 देव्याश्च, D3 7 देव्यास्तु, Cm as in text (for देवस्य) —b) T2 वर्ष, Cg as in text (for वर्षं) —After 7ab, Dt G1 3 ins

809* एव मन्मथयुद्धे तु तयोर्नासीत्पराजय ।

—D6 ins 808* after 7ab —c) M4 [अ]स्यां (for [अ]पि) T2 *म, M1 नाम (for राम) —d) G4 परतप M4 तस्यासीत्परम तप —For 7cd, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 subst

810* न चैवैकतरस्यासीत्तयो राम पराजय ।

[Ś1 D2 11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यात्तरस्य, D5 [अ]नतरस्य (for [ए]कतरस्य) V4 न चैकतमस्यासीत्, D3 7 न चैव ग्लानिरभवत् (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D5 ततो, D2 तयो, D3 7 न च (for तयो) D1 पर जय]

8 a) Dt D6 8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो) Dt D4 6 8 9 G1 2 Cgp k t समुपुत्ता, T2 सगधर्वा, Cg tp as in text (for समुद्विग्ना) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ततो देवा(D13 °स्या)यशु(B4 °दु [sic])श्रिता —After 8ab, B2 ins

811* कथं भवेद्विरामश्च अनयोरेव साम्प्रतम् ।

—c) Ś1 D1 6 12 यदि चो(D1 यो)त्प(Ś1 °*)त्स्यते, Ñ2 V B D2 7 10 11 13 यद्योत्पस्य(V1 °स्ये)ते, Cm g t as in text (for यदिहोत्पद्यते) ℘ Ck यदि लोकत्रयेचतुरस्रपसु पचते ।℘ Ś1 D5 12 पुत्र, V2 वीर ; D3 7 रूपं, M3 भूता(sic) (for भूतं) —d) Dt D6 T2 G4 M3 °सहिष्यति, Cr m g k t as in text (for प्रतिसहिष्यते) Ś1 D2 5 7 12 सोढा कस्त(D5 transp)भविष्यति, Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 सोढा को(B4 क)स्य भविष्यति, V3 सोढा कस्य भवेदिति, D3 कस्तु सं प्रसहिष्यति

9 a) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तेभिगम्य, M4 ह्युपेत्य Cg k as in text (for अभिगम्य) D3 [अ]नुगम्याशु D11 कृतोद्वाहं (for सुरा सर्वे) D1 उपेत्य सहिता सर्वे —b) Ś1 Ñ2 V B D2 5 10 12 13 सुरश्रेष्ठ M4 (before corr) [इ]दमवर्षीत् (for [इ]दमब्रुवन्) D3 5 7 सर्वे(D7 सुरा) वचनमब्रुवन् ; D11 शितिकंठ(sic)दमारति —After 9ab, Ñ2 V B D10 11 12 ins

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमाँल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११

देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३

812* शितिकण्ठं महात्मानमिदं वचनमब्रुवन् ।

[B4 D13 शितिकठ॰. D11 प्रणिपत्य तत सर्वे (for the prior half) D11 सुरा (for इद) D13 अब्रवीत्]

—^{c}) D6 13 देव(D13 °च)देवं, T3 धनदेन (sic), Cg as in text (for देवदेव) Ñ2 V B1-3 (marg as in text) D5 10 12,13 महाभाग(D5 12 °ग), D1-3 7 11 M4 नमस्तेस्तु, G1 3 महाबाहो (for महादेव) ❀ Cg देवदेवेत्यनेन महादेव शब्दार्थ उक्त । ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 सर्वभूत, D1-3 7 11 M3 4 सर्वलोक (for लोकस्यास्य) V4 D1 3 9 M4 रत, D5 12 रत (for रत) —^{e}) D7 T3 G3 प्रतिपातेन, Cg प्रणि° (as in text) ❀ Ck प्रणिपातोऽनन्यगतिकतया तत्पादमूलपतनम् । ❀

10 For 10-12, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst 813* Ś1 om $10\text{-}11^{b}$ —^{a}) G3 लोक(sic) G4 लोकान् ; Ck t as in text (for लोका) —^{b}) G1 देव (for तव) D5 12 [अ]पत्य, T3 देवस् (sic) Cg k as in text (for तेज) D12 सुरोत्तमं —^{c}) Dt D4 6 8 9 ब्राह्म्येण, Cg k t ब्राह्मेण (as in text) D5 12 ब्रह्मचर्येण सयुक्तो

11 D12 om (hapl) $11\text{-}12^{b}$ Ś1 om 11^{ab} (cf v l 10) —^{a}) D6 -काम्यस्त्व, G2 M1 -काम्यार्थं, Cg as in text (for -कामार्थं) —^{b}) D5 तेनो धारय तेजसा —^{cd}) D4 मालोकान्, D9 मारोग्य, Ck t as in text (for नालोक) Ś1 वय च शरण याता न लोकान्हतुमर्हसि —D6 subst l 12 of 813* for 11^{cd}

12 D12 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{b}) T3 Cgp पितामह , Cg as in text (for महेश्वर) —^{c}) M3 देवान् (for सर्वान्) —^{d}) G2 हा (for ह) —For 10 12, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst D5 subst l 12 only for 11^{cd}

813* न तेऽपत्य धारयितु शक्येय पृथिवी विभो ।
न लोका सर्वदाश्लेमे सोढुं ते वीर्यसभवम् ।
आसनेवात्मनस्तेजस्त्व धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माक च धरायाश्च लोकाना चानुकम्पया ।
धारयासभवं तेज स्वयमेवोमया सह ।
मिश्रता हि गत तेज तवोमायाश्च शकर ।
सादयेदपि लोकास्त्रीन्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्व धारयात्मान त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण सयुक्तो देव्या सह तपश्चर ।
त्रैलोक्यहितकामस्त्वं तेजो धारय तेजसा ।
रक्ष लोकानिमान्देव न लोकान्हन्तुमर्हसि ।
इति तेषा वच श्रुत्वा देवाना भगवाञ्शिव ।
शिवेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D5 10 om l 1-3 (hapl) and 10-11 D13 om l 7-11 Ñ2 V B D1 11 M4 om l 10-11 —(l 1) D5 *भो, D13 प्रभो (for विभो) —(l 2) V2 सत्र वा(शा)शक्ता , V4 चैव सर्वेमी (for सवशाश्लेमे) D11 न हि शक्ता सुराश्लेमे (for the prior half) M4 रोढु (for सोढु) D1 3 7 M4 [अ]पत्य (for वीर्यं) —(l 4) D10 च (for [ए]व) M4 देवा (for देव्या) V4 महेश्वर, D3 सर्वनेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(l 5) B4 D3 7 M4 om third च D11 हिताय वै, D13 [अ]पि काम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(l 6) D3 धा*य V1 [आ]से भव, V2 [आ]त्मभवस् (both sic) (for [आ]त्मभव) —Ñ2 om (hapl) from the post half of l 6 up to the prior half of l 7 B1 समुद्भूत सहोमया (for the post half) —(l 7) V3 B1 मिश्रिता, B3-4 D2 मिश्रित, M4 मिश्रना (for मिश्रता) V2 3 D11 च (for हि) D3 इयोस् (for गत) B1 शकर —(l 8) V3 दारयेदपि, D3 7 दहेदथापि (for सादयेदपि) B4 सदेवर्षि , D11 सर्वाश्च (for सदेवर्षि) D3 पुरोगमान्, D7 -अशोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सहयक्षामरोरगान्, M4 सहदेवर्षिदानवान् (for the post half) —(l 9) D3 *लोक्य, D7 त्रैलोक (for त्रैलोक्य) —For l 10 cf 10^{cd} —(l 12) V3 B2 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V2 B3 D2 3 7 लोक (for लोकान्) —(l 13) D3 भवाना (for देवानां) —(l 14) B4 म*सा (for मनसा) D3 repeats (ditto)वचनम्]

13 Ś1 D5 12 om 13 —^{a}) Ñ2 V2-4 B D1-3 7 10 11 13 समुद्भूत, V1 मुहूर्तं तु, Dt D6 8 तेजमैव, D14 G2 तेमस्यैव, M4 शैलपुत्र्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13^{c}–25 T3 om 13^{d}–16^{c} D1 reads 13^{cd} after 18 —^{cd}) D1-3 7 पृथिव्या सह सर्वेऽपि (D1 2 ते सर्वे) (for °) D7 निर्माणम् D1 °गच्छतु (sic) D2-4 7 °गच्छथ(D4 °त), G4 Ck अभि° (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाण सुरा ते सर्वे देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13^{cd} Ñ2 V B D10 11 13 subst

814* निवृत्ता भवतेत्येव पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1 3 4 D12 13 निवृत्ता, V2 D10 निवृत्ता V3 ह (for [इ]ति) D13 मुनीद् (for पुनश्च) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

—After 13, D2 reads 19^{ab} as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच

यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।
धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।
यत्तेजः क्षुभितं ह्येतच्चद्धरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।
तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।
प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।
दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।
यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्षिगणास्तदा ।
पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

14 T3 M4 om 14 (cf v l 13) —[a]) D1 यतश्च, D13 यच्चेदं, G2 सदिद, Cm [illegible] k t as in text (for यदिदं) Ś1 क्षोभित, D3 प्रच्युत (for क्षुभित) D1 तेज, G4 स्थानं, Cm g k t as in text (for स्थानात्) D7 यदि प्रमुच्य तं स्थानात् —[b]) V1 [अ]ति, M2 [illegible] (for हि) D1 स्वस्था नोऽभूतमुत्तम —[c]) D14 धारयिष्यसि D1 ह्यूर, D3 7 त वै, D12 त भो (for तन्मे) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 10–13 प्रोच्यता, M2 भूयतस् (sic) Cg as in text (for ब्रुवन्तु) T2 मुनिसत्तमा D3 7 इति च सत्यमीरित

15 T3 M4 om 15 (cf v l 13) —[a]) D3 7 त प्रत्यूचुस् (for एवमुक्तास्) D7 तदा (for ततो) —[b]) V3 पप्रच्छुर् (for प्रत्यूचुर्) D3 7 भगवत वृष (D3 वृषभ [hypermetric]) ध्वज —[c]) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 3 5 7 10–13 यत्तव, B1 यच्च ते, B4 यत्र तत्, D1 यतश्च (for यत्तेज) Ś1 क्षोभित, D3 7 [अ]च च्युत (for क्षुभित) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 तेजस् (D1 °जो), Dt D4 (marg) 6 8 ह्यद्य, D11 स्थानात्, M2 तेच, M3 यद्यत् (for ह्येतत्) —[d]) V2 तत्त्व हि, V4 तत्त्व वै, D6 धरा च (for तद्धरा) V3 4 धारयिष्यसि (sic) D1 धारयिष्यति ते धरा

16 M4 om 16, T3 om 16[abc] (for both cf v l 13) —[a]) Ñ2 V B D10 11 13 सुरश्रे(B4 °ज्ये)ष्ठ, D1 (marg gloss) शिव, Cg k as in text (for सुरपति) —D12 om 16[b]–17[b] —[b]) V3 प्रमुमोद च (hypermetric) Ś1 Ñ2 V B Dt D (except D8 12 14) M2 महाबल (for महीतले) —[c]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 11 13 तेजस्तत्, Cm g k as in text (for तेजसा) V4 D6 तेन, D10 सर्वा (for येन) —[d]) Ś1 D5 व्याप्त तद्गिरिकाननं

17 M4 om 17 D12 om 17[ab] (cf v l 13 and 16 respy) —[a]) Ś1 D5 सुरपतिं, D11 पुन ब्रह्मरिद (sic) G1 3 सगन्धर्वा (for पुनरिदम्) —[b]) Ś1 D2 3 5 7 प्रोचु, G1 3 पुनर्, G4 ह्यब्रुवन्, Cg as in text (for ऊचुश्च) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 11 13 सर्वे, Dt D6 8 चापि, D2 देव, G1 3 ऊचुर्, M3 चैव (for चाथ) —[c]) Ś1 Dt D6 8 9 G1 3 M2 3 आविश, D11 प्रविश्य (sic) Cm k as in text (for प्रविश) V3 4 B1 D9 T3 G1 महातेना D8 विप्रस त्वद तेजो (sic) —[d]) V1 2 D3 9 -समन्वित, D3 7 -समीरित, Cg k t as in text (for -समन्वित)

18 M4 om 18 (cf v l 13) —[a]) V4 B3 (marg also) Dt D9 11 तदाग्निना, D1 तमग्निना, D3 तदसिना (sic) Cg t as in text (for तदग्निना) D2 हृत वाक्य, D3 7 सुर्त व्याप्त (for पुनर्व्याप्तं) —[b]) Ś1 D2 13 स जात, Ñ2 V2–4 B (B3 marg also as in V1) तज्जात, V1 D11 तज्जात, Dt D6 8 G4 M2 3 सजात, D10 तत्तेज (for सजात) V1 Dt D6 8 T3 G4 M2 3 °पर्वतं, D3 7 तेन° (for श्वेतपर्वत) Cg as in text (for [b]) ❀ Ct उक्ताग्निना चालनपूर्वकप्रवेशात्तच्चे जोवद्ध सत्केवलश्वेतपर्वतरूप जात तद्रूपं तेजो। ❀ —[c]) V3 °बल, V4 °वर, D1 (gloss) करकं, D2 शिखरिण, T3 च वरण, Cg k t as in text (for शरवण) —V4 om (hapl) 18[d]–19[a] —[d]) D1 ह्यतक (for पावक) Ś1 D1 3 5 7 11 13 -वर्चस, B2 -सप्रभ, B3 (marg also as in text) -समवे (for संनिभम्) D2 पावकाद्दिव्यतेजसं, Ck t as in text (for [d]) —Ñ2 V1–3 B1 D10 om 18[ef] —G4 repeats consecutively 18[ef] —[e]) G1 तेजो, Ck as in text (for जातो) G2 महादेवा (for महातेजा) —[f]) D3 [अ]सि°, D4 14 T °संनिभ, G1 3 महाबल, Cg as in text (for ऽग्निसंभव) B2 4 कार्तिकेऽग्न्य(B4 °*)ग्निसभव ❀ Ck अग्निना धृत्वा मोक्ष्यमाणत्वादग्निसंभवत्वम्।, Ct किंचित्काल धृतत्वात्कार्तिकेयस्यैवदेवाग्निसंभवत्व बोध्यम्। ❀ —After 18, D1 reads 13[cd]

19 M4 om 19 V4 om 19[a] D3 reads first time 19[ab] after 13 (cf v l 13 and 18) —[a]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D2 3 5 7 10–13 ततो देवीं (D2 3 °वी) (for अथोमां च) G2 शिर(sic) (for शिव) D1 उक्तवाक्यं शिव दवास् —[b]) Dt D3 6 8 तथा (for तदा) Ñ2 V B D10 13 सर्वेभ्य(B4 °भ्य)पूजयन्, D3 ऋषि°, M3 सुर° (for सर्षिगणास्तदा) D1 तत सर्वेभ्यपूजयन् —[d]) Dt D6 8 9 T3 G1 3 M2 3 Ck तदा, D4 तथा (for तत) Ś1 D2 3 5 7 12 सुरा(D5 °रा) सुरपतिं(D2 °तिस्) तदा (D2 7 °था), D11 बद्धाञ्जलिपुटास्तदा —For 19[cd] Ñ2 V B D1 10 [illegible] subst, while D2 3 7 11 ins after 19

815* प्रह्वानतशिर काया साधु साध्विति चाब्रुवन् ।

[V2.4 भूम्यान(V4 °न)त, B4 प्रह्वानत (sic) (for प्रह्वानत)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेषु दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।
अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वाञ्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२
न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३
तान्सर्वान्व्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४

---

20 M4 om 20 (cf v l 13) —ᵇ) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 अभिवीक्ष्य तान् (for इदमब्रवीत्) Ś1 D5 12 सर्वानेव तदा (D12 महा)सुरान —After 20ᵃᵇ, D14 T1 2 G2 4 M1 3 ins

816* अप्रियस्य कृतस्याद्य फलं प्राप्स्यथ मे सुरा ।
इत्युक्त्वा सलिलं गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l 1 inf lin sec m —(l 1) G4 अप्रीतस्य T2 प्रियस्य, M1 तु तस्य (for कृतस्य) M3 हे (for मे) —M3 om l 2 —(l 2) K(ed) भास्करप्रभा]

—ᶜ) B4 अभ*त् (for अशपत्) Ś1 D5 9 12 देवी (for सर्वान्) V4 शशाप त्रिदशान्देवी —ᵈ) Ś1 D5 9 12 रोषात् (for क्रोध)

21 M4 om 21 (cf v l 13) Ś1 D5 9 12 om 21ᵃᵇ —ᵃ) T2 विधानिता, G1 3 M3 निवारितस्, Cg k as in text (for निवारिता) Dt D4 6 8 [ज]ह (for [ए]व) —ᵇ) T2 संतति(sic), G1 3 M3 सगम (for संगता) G1 3 पुत्रकाङ्क्षया —For 21ᵃᵇ, Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1 of 818* —D11 om. 21ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 B3(marg also as in text) 4 D10 च स्व(B4 सु)दारेषु (for स्वेषु दारेषु) —ᵈ) Ś1 D5 9 12 युष्माकं न भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 यूयं नोत्पाद यिष्यथ ※ Cg k तस्माद्यूयमपि(Ck om यूयमपि)अपत्य नोत्पादयिष्यथ । ※ —Ñ2 V B D10 13 om 21ᵉᶠ —For 21ᵉᶠ, Ś1 D5 9 11 12 subst

817* भार्याश्च योऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजा सुरा ।

[Ś1 भार्ययाद्य प्रभृति दे (sic) (for the prior half) D11 भविष्य*]

—For 21, D1-3 7 subst while Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1 only for 21ᵃᵇ

818* यस्मादपत्यं सदृशममरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्धि न प्रजास्यन्ति पत्नय ।

[(l 1) V1 सदृशमपत्यम् (by transp) V4 जात हि मम, B1 मम जात हि (for अमरा मम) Ñ2 B3(marg also नेच्छत) 4 D10 13 नो(B4 D10 ना)भवत् (for नेच्छथ) D1 2 7 11 नेच्छथममरा मम (for the post half)]

—After 21, Dt D5 T2 G1 M3 ins.

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus)आत्मजान्, T2 चा°, M3 चात्मनि (for चात्मजान्)]

22 M4 om 22 (cf v l 13) V4 om 22-23ᵇ —ᵃ) Ñ2 V1-3 B D10 13 उक्त्वा(V1 °क्त) चैव(B4 °व) D1 (marg also as in text)-3 7 11 एव शप्त्वा, Ct as in text (for एवमुक्त्वा) D12 om सुरान् B4 om सर्वान्. —ᶜ) D14 नैव (for नैक-) T2 [अ]पि (for त्वं) Ś1 D5 9 11 12 ए(D5 नै)करूपावनि त्व(Ś1 °वने त्व, D11 °च नित्य) च —ᵈ) Ś1 D5 9 11 12 भोज्या, Cg t as in text (for भार्या) D6 G1 भविष्यति —For 22ᶜᵈ, Ñ2 V1-3 B D1-3 7 10 13 subst while D11 ins after 22ᵃᵇ

820* स्वमप्यूषरसंकीर्णा भविष्यसि वसुन्धरे ।

[B4 स्वयम् (sic) (for स्वम्) B1 [ऊ]षल (for [ऊ]षर) D1 2 संकीर्णे D10 स्वमप्यूरव (sic) सकीर्णा (for the prior half)]

23 M4 om 23 V4 om 23ᵃᵇ (cf v l 13 and 22 respy) —ᵃ) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 [अ]पत्य (D12 °*) Cg k t as in text (for पुत्र) Ś1 मैत्रीं (for प्रीतिं) —ᵇ) V1 तत्क्रोध, M3 मत्कोप (for मत्क्रोध) V1 2 G2 कृता (for कृता) —ᶜ) Dt D6 9 प्राप्स्यसे, Cg k °सि (as in text) —ᵈ) Dt अनि*ती, T2 अनिच्छसि, Cg k t as in text (for अनिच्छती) —For 23ᶜᵈ, Ś1 D5 9 11 12 subst

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैव त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5 12 अनिच्छतीम्, D9 अनीप्सती (for अनिच्छन्ती) D5 12 एव, D9 जातु (for चैव) D9 लिप्स्यते (sic) D12 लप्स्यते (for लप्स्यसे) D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद्र(वसुध)रे (for the post half)]

—Thereafter Ś1 (marg) ins षट्त्रिंशोऽध्याय

24 M4 om 24 (cf v l 13) —ᵃ) Dt D6 8 Ck t पीडितान्, D2 T3 व्यथितान्, D14 व्रीडितान्, T1 2 G M1 3 व्रीडितान्, Cg as in text (for व्रीडितान्) Ś1 D5 9 12 ता दृष्ट्वा व्रीडिता देवीम् —ᵇ) Ś1 D5 9 12 उमा (for सुरान्) —For 23ᶜ-24ᵇ Ñ2 V B D1-3 7 10 13 subst while D11 subst l 2 only for 24ᵃᵇ

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्ती न चापत्यमभीप्सितम् ।
ता दृष्ट्वा व्यथिता देवीमुमां देवो महेश्वर ।

स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(I 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric) B1 अपीच्छती, D1 7 अनीप्सति, D3 अनीसत (sic) (for अभीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1-3 7 मम (for न च) V1 मनसेप्सित(sic) (for अभीप्सितम्) —(I 2) B4 om D1-3 7 एव (for देवीम्) D1 2 सुरासुरमहेश्वर, D3 7 सुरासुरनमस्कृता (for the post half)]

—ᶜ) Ś1 D5 9 12 मतिं चक्रे, Cg k t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 गेतु समुपचक्राम (D1 °सुर [sic])

25 M4 om 25 (cf v l 13) —ᵃᵇ) D11 आदिष्टद्, D12 आति*द् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T3 दिशि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D5 9-13 उत्तमं शैसितव्रत (V3 °तं) (for ᵇ) D1-3 7 तस्योत्तरे दिशा भागे तप था(D1 प्रा, D2 चा)तिष्ठदुत्तम —D6 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26ᶜ —ᶜ) V1 प्र*त, V2 प्रवृते, M3 प्रमुखे, Cm ▮ as in text (for प्रभवे) ❀ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृगे। ❀ Ñ2 V B3 4 D10 दिव्ये, B1 देशे (for शृङ्गे) —ᵈ) G2 देव्या सह (by transp) D1-3 7 ततो देव सहोमया

26 D6 om up to गङ्गाया (cf v l 25) —ᵃ) D1 3 7 11 M4 इति, Cg t as in text (for एष) D13 व्यस्तरो (sic) M4 रा* (for राम) G1 3 एतत्ते राम चरित —ᵇ) B4 शैलपुत्र (sic) G1 3 निवेदित, Cm g k t °त (as in text) —ᶜ) V3 कार्त्स्न्येन (for गङ्गाया) Ś1 V1 2 4 B D5 10 12 13 शृणु कार्त्स्न्ये(B1 कृत्स्ने)न, V3 lacuna T1 2 G2 4 M1 3 °यापि (for प्रभव चैव) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 2 B D5 12 प्रभाव, V3 4 D10 13 प्रभव (for शृणु मे) Ś1 त्वं स°, D3 शृणु° (sic) (for सहलक्ष्मण) —For 26ᶜᵈ, D1-3 7 11 M4 subst

823* उमाया शृणु गङ्गाया विस्तर त्ववतारणे ।

[D11 श्वतो मम, M4 त्वमन पर (for त्ववतारणे) D3 7 सर्वं सैव सलक्ष्मण (for the post half)]

—After 26 B3 ins

824* यं श्रुत्वा च मरो याति कैवल्य स्थानमेव हि ।

B3 D2 3 7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B2(marg) 4 D5 10 12 ins after 26

825* कुमारसभव चैव बह्वर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसम* वै च (for the prior half) D2 सु॰पूजित]
Colophon Ś1 D5 12 om (sarga cont) —*Kanda name* Ñ2 V1 4 D4 10 om V2 3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kānda name, B2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D9 10 उमामाहात्म्य (D9 °चरित), D1-3 7 देव(D2 °व्या)प्रसूतिर् —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ñ2 B2 3 38 V2 40 V3 37, Dt D4 6 8 14 36 D1 7 29 D2 30 D9 39 D13 इत्यार्षे-यणे-काडे उमा नाम 38 (dash indicates lacuna) —After colophon T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।
संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्वथ पत्निषु ।
तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७

36

☞ Ñ1 missing sarga 36 (cf v l I 33 8) Ś1 D5 12 continue the previous sarga

1 ᵃᵇ) Dt D6 8 T3 तदा, D5 12 महा (for तपो) Cm t देव (as in text) Ś1 तप्यमान तदा देव (for ᵃ) T3 तदा, M3 (after corr sec m) पुन (for पुरा) Dt D6 8 सेंद्रा साग्निपुरोगमा (for ᵇ [–2ᵈ]) Ctp सेंद्रा (for देवा) and सर्षिगणा पुरा (as in text) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तप(B4 D7 °त)स्तप्य(V2 M4 °प)ति देवेदो व्यथके विबुधास्तत —ᶜ) D13 सेनापत्यम् D1 3 7 अर्थिदत (for अभीप्सन्त)

2 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 अनुवन्न (for ततोऽब्रुवन्) D1 3 7 M4 तेद्रुवन्त्रिदशास्तत्र —G1 3 om 2ᵇᶜ —ᵇ) D1–3 7 M4 समुपेत्य (for भगवन्त) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 शुभा वाणीं, Ñ2 V B D10 13 [अ]ञ्जलिं बद्धा Dt D6 8 सुरा राम, D1 3 7 M4 [अं]जलि(M4 °लि)प्रह्वा , D4 Cg सुरा सर्वे, T3 सहेंद्रेण (for शुभ वाक्य) ❀ Ct अत्र 'सुरा सर्वे' इति पुनरुक्तम्। अत पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्धे 'सुराराम' इति पाठ रामसंबोधन चेतत्। ❀ —ᵈ) Ñ2 V B D10 13 °वह्नि , D1 3 °वाग्नि , D3 7 °अग्नि , T3 दया °, M4 सेंद्रवह्नि (for सेन्द्रा साग्नि) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) Ś1 D5 11 12 सुरदानलिङ्कला

3 ᵃ) Dt D6 8 12 M1 2 Cm k t येन, D3 7 यत Cg as in text (for यो न) Ś1 B4 दव D7 11 देवा (sic) (for देव) —ᵇ) Ś1 D5 12 कृतो (for दत्तो) —After 3ᵃᵇ D4 ins

826* स न नातोऽद्य भगवन्नस्मद्वैरिनिबर्हण ।
तत्पिता भगवान्दार्वो हिमवच्छिखरालय ।

—ᶜ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 स ब्रह्मचर्यम् , M2 °पुनर् , Cm तप परमम् , Ct as in text (for स तप परम्) D2 मा*य (for मास्थाय) —ᵈ) Ñ2 V B D1 3,7 10 11 13 M4 तपस्तपे D9 °च Cg k as in text (for तप्यते स्म) Ś1 D5 12 स्थित सुमहदद्भुत

4 ᵃ) Ñ2 B2 (m also as in text) D10 अप्यत्रातर (for भत्रानन्तर) —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 सर्व(V3 °र्व)लोकपितामह(V4 D1 3 °ह) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 M4 तद् (for स) Cg t संविधत्स्व (as in text) Ck सन्निधत्स्व G1 3 विधानज्ञस् Ñ2 V B D1 13 तत्कुरुष्व(V4 °ष्व) भृशार्तानां, D2 3 7 तद्विधत्स्व भृशार्तानां, D10 तत्कुरुष्वेह शातानां

5 ᵃ) Ñ2 V B D4 9–11 13 M4 देवानां वचन (D11 च वच) —ᵇ) Ś1 D5 ब्रह्मा, D12 ब्रह्म (for सर्व) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 नमस्कृत (for पितामह) —ᶜ) Ś1 D5 12 सान्त्वयन्श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मा मधुरया वाचा —ᵈ) D12 *दशान् G2 M1 वाक्यम् (for इदम्) D3 इद*ब्रवीत्.

6 For 6–11 Ñ2 V B D10 13 subst 827* —ᵃ) Ś1 D5 12 प्रयुक्ता स्थ (Ś1 स्त), D1–3 7 M4 यदुक्ता स्थ, D11 प्रयुक्त यत् , M3 °क्त मो, Cm g as in text](for यदुक्त तत्) —ᵇ) Dt D6 8 Ct प्रजा स्वासु, M3 प्रजासु(sn/ lin sec m)थ (for प्रजास्वथ) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रजा(D5 पुत्रे) वो न (Ś1 नो वो) भविष्यति D9 न प्रजा स्यात्सपत्निषु, M2 अप्रजा स स्वपत्निषु (sic) M4 न पत्नीषु प्रजास्वथ (by transp) —ᶜ) T3 G2 M1 मक्लीब, Cm g k t as in text (for मक्लिष्ट) Ś1 पत्नीष्विति च चारिष्ट, D1 3 5 7 12 पत्नीष्विति वचोऽक्लि(D5 12 °क्लि)ष्ट, D11 पत्नीष्विति वच पूर्व —ᵈ) M3 एतत् (for एव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 त(D5 तत [ditto])त्सत्य नात्र संशय , Cg as in text (for ᵈ) ❀ Ck यद्यस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथेत्युक्त तस्मात् न प्रजा सन्ति व अत एव व पत्नयश्चाप्रजा । छान्दस इकारान्त प्रयुक्तस्तु गुण । Ct यद्यस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्त तत्तस्माद्युष्माक स्वासु पत्नीषु न प्रजा सन्तानि दोष । पत्निष्विति ह्रस्वत्वं छान्दसम् । यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम्। एव च 'प्रजास्वथ ' इति पाठकल्पना छान्दसत्वकल्पना च निष्फलेय । ❀ —After 6 D1 3 7 ins l 2 of 827*

7 For 7 11 D1 2 11 M4 subst l 3–12 of 827* —ᵃ) D12 येचयम् (sic) (for इयम्) Ś1 D5 येयमाकाश गगेयम् (D5 °गाप्सु), D6 8 इयमाकाशगा च —ᵇ) M2,3 यस्या , Ck t यस्या (as in text) Ś1 D5 6 12 उ(D5 स्

ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।
शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यषिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

[to avoid hiatus])परसृत्य हुताशनं —For 7^{ab}, D3 7 subst l 3-4 of 827* —^{d}) G2 सेनापतिर् (sic) G4 अनुत्तमं (for अरिंदमम्)

8 D3 7 om 8^{ab} —^{b}) Ś1 D5 12 G1 जम°, Cm g k t as in text (for मानयिष्यति) Ś1 D5 12 यं, D4 T2 Cm g तत् (for त) —^{c}) Ś1 बहुमतो D2 5 7 9 12 स उ(D5 दात [sic])माया बहुमतो

9 For 9-11 D3 7 subst l 7-12 of 827* —^{a}) M2 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 ^{a}) Ś1 D5 12 गत्वा तु (for ते गत्वा) Dt D6 8 परम (for पर्वत) ✻ Ck ते कैलासपर्वत गत्वेति शेष ।, Ct कैलासपर्वतं गत्वेत्यन्वय ।✻ —^{b}) Ś1 D5 12 रत्न (for धातु) G1 2 भूषित (for मण्डितम्) —^{d}) T2 (after corr *sec m* as in text) देवा (submetric) Cv m g दैवता (for देवता)

11 ^{ab}) Cg संविधत्स्व Ś1 D5 12 देवताना कृते साधु पुत्र जनय पावक —^{c}) D14 T1 2 G1 पुत्र्या, G2 पुत्रा (sic), Ct as in text (for पुत्र्या) Ś1 D5 12 आ(D12 *)ग, D9 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —^{d}) D5 12 तेज (D12 °*) उत्तम G1 गंगायास्तीरमुत्तम ✻ Ck शैलपुत्र्यास्तेज उत्सृजेति । ✻ —Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 subst for 6-11 D1 2(both ins l 2 after 6) 11 M4 subst l 3-12 for 7-11 while D3 7 ins l 2 after 6 subst l 3 and 4 for 7^{ab} and l 7-12 for 9 11

827*
(6) { यथा हि पूयसुमया शक्ता सासूयया पुरा ।
तथा तद्वचन देवा न शक्यं कर्तुमन्यथा ।
(7^{ab}) { इय त्वाकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
उमाया भगिनी ज्येष्ठा ततोऽपत्य हुताशन ।
(7^{cd}) { जनयित्वारमवीर्येण तेजसानुपमद्युति ।
भविष्यति ■ व श्रीमान्सेनापतिरभीप्सित ।
(9) { एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
प्रहृष्टमनस सर्वे कृतार्था पुनराययु ।
(10) { तत कैलासशिखरमागत्य सहिता सुरा ।
अग्निं विज्ञापयामासुर्गङ्गा च रघुनन्दन ।
(11) { हितार्थमग्ने लोकानामपत्योत्पादन कुरु ।
आकाशपथचारिण्या सभूय सह गङ्गया ।

[D1 3 7 om l 1, D11 M4 om l 1 and 2 —(l 1) V2 संयुयया (sic) —(l 2) D1 तस्यास् D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3 7 10 श्रुत्वा (for देवा) D7 शक्त (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(l 3) Ñ2 B1 3 D13 -आ गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1 2 7 11 M4 इय त्वा(D11 M4 चा)काशमाश्रित्य (for the prior half). —(l 4) V1 गगा (for ज्येष्ठा) B2 तत्रा°, D1 (with hiatus) अतो°, D2 आप्यायस्व (sic) D3 7 (with hiatus) उपसृत्य, M4 सा ह्य° (for ततोऽपत्य) D2 7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3 7 om l 5 and 6 —(l 5) Ñ2 V2-4 D1 13 जनयतु(V4 D13 °ति) B2 जनयिता, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V2 [अ]थ (for [आ]त्म) D11 M4 जनयिष्यति(D11 °ति हि [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम (for [अ]नुपम) M4 द्युतिं Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 तपसा परमद्युति (for the post half) —(l 6) V1 B2 D1 2 11 M4 स भविष्यति (by transp) V2 सुत , B1 D13 च स (D13 स च [by transp]) (for स व) V4 समविष्यति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(l 8) Ñ2 -वचस (for -मनस) D11 रघुनदन, M4 °गमम् (for पुनराययु) —(l 9) D1-3 7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(l 10) V1 अग्निर् (sic) (for अग्निं) V4 वह्निं (sic) (for गङ्गा) —(l 11) V1 हित त्वम् (for हितार्थम्) D2 11 अग्ने D10 सव (for अग्ने) —(l 12) V4 [उ]परि (for पथ) D11 सहित , D13 सभूत (sic) (for सभूय)]

12 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 तथेति च, D1-3 7 11 M4 ततस्तेति, all Cs as in text (for देवताना) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 ■ M4 वचस्ते पा हुताशन (D2 °नं [sic]) —^{cd}) G1 2 देहि (for देवि) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 उवाच गंगा मत्तेनो धार्यतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —^{a}) D4 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2 4 M1 अस्तेस्तु (for इत्येतद्) Ś1 D5 ■ कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —^{b}) G1 4 दिव्य , Cg k t as in text (for दिव्यं) Ś1 D5 12 गर्भम् (for रूपम्) —^{c}) Ś1 D5 8 12 दृष्ट्वा तं महिमानं सा —^{d}) Ś1 D12 अन्वकीर्यत, Dt D6 8 T1 Ck t अवकीर्यत, D9 एव कीर्यते, Cr m g अवकीर्यत (as in text)

14 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D5 8 12 च ता, G1 ततो, G3 तु ता (for तदा) —^{b}) D5 12 अभिषिंच

तमुवाच ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।
अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।
दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५
अथाब्रवीदिदं गङ्गां सर्वदेवहुताशनः ।
इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६

श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।
उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७
यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८
ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ।
मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

(D12 °त्रिचि)त (sic) G2 अभ्यवर्षत, Cm g k t °र्षिचत (as in text) —^{c}) D9 सर्वश्रेयांसि पुण्यानि —^{d}) Ś1 D5 9 12 तस्या ह्यासन् (Ś1 °सन्वै) नरोत्तम

15 ^{b}) Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *inf lin sec m*) Ct °गम, Cg k as in text (for पुरोहितम्) —^{cd}) Ś1 D5 12 शक्ता (D12 °क्त्या) धारयितु नास्मि (for ^{c}) Dt D6 8 तेजस्तव (by transp) Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 3 °द्यत, Dt D8 °द्धृत, D9 °द्गत, T3 °त्तम, Ct as in text (for समुद्धतम्) Cv r m तद्धि तेज समुद्धत, Cg k t as in text (for ^{d}) —^{e}) Ś1 D5 12 असौ तु दह्यमानाहं (Ś1 °हा), M4 दह्यमानाना (ditto) हि तेनोग्नि, Cv r g as in text (for ^{e}) —^{f}) Dt (after corr as in text) -चेतनां, T1 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्र (for गङ्गा) —M4 om (hapl) 16^{b}–17^{a} —^{b}) Ś1 D5 12 गंगा देवो, D4 °देवो, T3 °देवी (sic) (for सर्वदेव) M2 पुरोहित, M3 पुरोगम, Cm g k t as in text (for -हुताशन) —^{c}) Ś1 साधु, D5 12 गच्छ, T3 इय (sic) (for इह) T3 हैमवती (sic) (for °वते) Ś1 Dt D5 8 G3 M1 3 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे) —^{d}) Ś1 D5 12 गर्भमेनं निवेशय

17 M4 om 17^{a} (cf v l 16) —^{a}) M3 सा (for तु) Ś1 D5 12 श्रुत्वा तस्यापि वचन —^{c}) Ś1 D5 12 ससर्ज Ś1 Dt D4–6 8 9 14 M2 3 (after corr *sec m*) Cg महातेज, M4 महत्तेज —^{d}) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in text) T3 स्रोतोभ्येद तथानघा (sic) M4 सासहती तदा नृप, Cv r m cite as in text —For 13 17 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst while M4 subst l 1 and 2 for 15^{abcd} and ins l 10 after 17

828* तमुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
महाबाहो धारयितुं त्वत्तेजो भगवन्नहि ।
तामुवाच ततो गङ्गां हुतभुग्भगवान्पुन ।
प्रगृह्य गङ्गे मत्तेजः शैलेऽस्मिंस्त्वं विसर्जय ।
तथेत्युक्त्वा ततो गङ्गा तत्तेन प्रत्यपद्यत ।
प्रतिगृह्य च सद्योऽभूद्विह्वला मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गर्भं तं धारयितुमोजसा ।
कैलासशिखरे राम सानुरेव सुपाव तत् ।
अन्तरसार प्रस्कन्नं सहसा भूरितेजसम् ।
रम्ये शरवणोद्देशे समुत्सृज्य ततो ययौ ।

[D2 repeats consecutively l 1 and 2 —For l 2, D11 reads the line of 15^{cd} as in Ś1 —(l 2) M4 न शक्ताह V4 B3 4 तत्तेजो —(l 3) V4 D2 3 7 11 प्रभु, D1 प्र ॥ (sic) (for पुन) —(l 4) D3 प्रगृह्य (for प्रगृह्य) V2 च (submetric) (for गङ्गे) D10 तेज (submetric) (for मत्तेज) D13 शैलेन्द्रे (for शैलेऽस्मिंस्) Ñ2 B4 तद्, V4 तु D1 11 त (for त्व) V2 विपर्यय (sic) (for विसर्जय) D3 7 समुत्पादय सत्वरं (for the post half) —D3 7 om l 5 —(l 5) B4 प्रणिपत्य च, D1 प्रतिगृह्य तु D2 प्रत्यगृह्णन D13 प्रति° (for प्रत्यपद्यत) —(l 6) D13 प्रनिपद्य (for °गृह्य) V4 तदैवाभूद्, D1 2 11 तु तत्तेजो (for च सद्योऽभूद्) D3 7 प्रगृ(D3 °स)ह्य गंगा तत्तेजो (for the prior half) D11 विकला (for विह्वला) V1 [उ]रता, V4 B1 2 [इ]व सा, D2 11 तत, D3 सती, D7 om (for च सा) D1 मूर्छनां गता —(l 7) D3 असत्ती D3 illeg after 3 in गर्भं D1–3 7 स (for त) V1 वारयितुम् (for धारयितुम्) D2 अक्षमा (for ओजसा) —(l 8) D10 सा पतित (hypermetric) (for सानु) V4 -तेज (for रेत) Ñ2 मदापतद्, V3 D1 सुखावह V1 ससार तद् V4 समुद्भवद्, D3 7 सद्य(D7 यथा)स्तथा (for सुषाव तद्) —D1 reads l 9 after 20 —(l 9) B3 (m also) अगनमार and अजातयाम Ñ2 V1 2 B1 प्रस्कन्न(V1 °ध) V4 °स्रो (sic) D10 प्रसन्न (for प्रस्कन्न) D3 7 -तेजस (sic) (for -तेजसम्) —(l 10) D2 शरवरोद्देशे]

18 D3 7 M3 om 18–20 D2 om 18 —^{a}) D6 14 T3 निर्गते, all Cs as in text (for निर्गत) Ś1 Ñ2 V B D1 8 10–13 तदिद् and तस्माद् (for यदस्या and तस्माद् respy) —^{b}) D10 तत्र, D13 तदा (for तप्त) D1 सुवर्णं रजत तथा, all Cs as in text (for ^{b}) —D2 om 18^{cd}. —^{c}) V2 B2.3 G1 2 M3 काचनीं, all Cs as in text (for काञ्चनं) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 9–13 चा(V2 3 न)भवत्तदा (Ś1 °त्तथा, V2 °त्पुरा), Dt D8 G1 2 M3 अतुलप्रभ, Cv g t as in text (for अमलं शुभम्) ⊛ Cv r रजतेऽपि हिरण्यशब्दो वर्तते ।, Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण । ⊛

19 Before 19 D2 reads 21 and 22 D3 7 M4 om 19 (cf v l 18) —^{a}) G1 2 M1 कृष्णायस, Cv m g कार्ष्णायस (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2.5 10–13 ताम्रं कृष्णा(B1 काला[sic])यस चापि (D11 °रिक्तसा[sic]), D1 कृष्णायस चापि यस्माद् —^{b}) Ś1 V1 3 B1 D5 9 11–13 यस्माद्, Ñ2 V4 B2 4 D10 रसाद्, V2 त्यक्तम्, D2 मुक्तद् (sic) G3 तैक्ष्ण्यम्, Cv r m g t as in text (for

100 तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्वनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३

ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

तैक्ष्ण्याद्) Ś1 Ñ2 V B D3 5 9 13 एतदजायत(Ś1 °ते), D14 T1 2 G M1 2 एवाभिजायते, M3 Cg एवाभ्यजायत D1 एव एवोपपद्यते —c) Ś1 V B D1 2 6 11–13 °चापि(D1 °थ) Ñ2 D10 मलतश्च (for मल तस्य) —d) V2 रग, D1 Cv त्रपु, G1 *पु (for त्रपु) D9 तत्पुरीषकमुच्यते

20 Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 om 20 (for D3 7 M4 cf v l 18) —a) D1 2 M3 एव, D9 एय (for एतद्) D11 धरणीं (ditto) —b) Ś1 D1 2 6 9 11 12 नानाधातुत्वमागत, —After 20 D1 reads l 9 of 828* D2 ins 830*

21 D2 reads 21 and 22 before 19 —a) D1–6 (D4 after corr as in text) 7 निक्षिप्त , D5 G2 निक्षिप्य, Cm g k t as in text (for निक्षिप्त) V4 शिखरे, D1 3 7 °च, M4 °थ (for गर्भे तु) —b) Ś1 V B1 3 4 D5 11 13 तेजसाप्यातु (Ś1 D5 12 °प्यत्र, V4 °*नु B1 °भ्यनु , B4 D11 °प्यलु) D1–3 7 M4 तत्तेजोभ्यनु (D1 2 °प्यनु , M4 °राग) (for तेजोभिरभि) D6 -सजित (for -रञ्जितम्) Ñ2 B3 (m also as in B2) D10 13 तेजसा भूरितेजसि —c) G1 पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B1 सर्वत्र (for पर्वत) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 4 D6 (before corr) 10 12 13 G1 M2 -सबद्ध, V2 3 B2 (before corr) 3 सयध, D1 2 7 M4 शृग तत् , D3 शृगवत्, D11 सवसयद्ध (sic), M3 -मपर्व, Cg t as in text (for -सनद्ध) —d) Ś1 सौभद्रम् , D6 सौबद्धम् (for सौवर्णम्) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तदा, D2 3 7 तत (for वन) —After 21, Ś1 M3 (inf lin sec m) ins

829* त देश तु ततो ब्रह्मा सप्राप्येदमभाषत ।
जातस्य रूप यत्तस्माज्जातरूप भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 [प]नम् (for [इ]दम्) —(l 2) Ś1 जातरूपस्य]

22 D2 reads 21 and 22 before 19 —a) D3 ख्या* (for ख्यात) —b) Ś1 Ñ2 V1 2.4 B D1–3 5 7 11–13 तत , Cm g k as in text (for तदा) M4 काचन (for राघव) —Ś1 D5 12 om 22cd —cd) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुवर्ण(D3 °र्णे) प्रादुरभवद्वह्नितेजोभ(V1 4 B4 D1 2 12 M4 °द्भ)वं शुचि —After 22, Ñ2 V B D1–(D2 after 20) 3 7 10 11 13 M4 ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरुणार्कसमद्युति ।
वह्नितेजोभव श्रीमान्गङ्गाकुक्षिपरिच्युत ।

[(l 1) D1–3 7 M4 सो (for च) D1–3 (all with hiatus) अरुणार्क —(l 2) V1 3 4 B4 D1 2 M4 -[उ]द्भव V3 [अ]भवच (for भव)]

while D4 9 14 S (except M4) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्म सर्वं भवति काञ्चनम् ।

[M3 तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior half)]

23 a) D14 T2 G2 4 M1 तदा, T1 तथा, Cg k t as in text (for ततो) M4 सुकुमारस्य जातस्य —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 6 7 10–13 M4 दृष्ट्वा (M4 तस्य) सेन्द्रा (Ś1 D5 12 देवा, D11 देय), G4 °* M3 देवाम्° (for सेन्द्रा सह) M4 दिवौकस (for -मरुद्गणा) ❀ Cg मरुद्गणा देवगणा सह युगपत् । ❀ —c) Ñ2 V B D10 13 M4 तदा क्षीर(D10 °*) प्रदानार्थं, D1–3 7 11 क्षीरसपादनार्थाय, Cm g k t as in text (for c) —d) B4 D6 कृत्तिका(D6 °का) Ś1 V1–3 B D13 M4 स(V2 ते)न्ययोजयन्(V2 B4 °न् [sic]), D4 8 M3 समप्र(M3 °चोद)यन् , Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —a) Ś1 D5 1° तत् and मात्राय (for ता and -मात्रस्य respy) —cd) Ś1 D5 12 ददौ पुत्रार्थमस्माक सर्वासा प्रकरिष्यति

25 a) Ś1 Ñ2 V B D6 10–13 ता and ऊचु (for तु and सर्वा respy) —b) Ś1 D3 5 9 12 M3 कार्तिकेयम् , Cm g k t as in text (for कार्त्तिकेय) Ś1 D5 12 प्रभु, Ñ2 V B D10 11 13 प्रभु , Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) ❀ Cv r इति ब्रुवन् । एतच्च पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ।, Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न सशय इत्युपरि द्रष्टव्यम् । ❀ —Ś1 D5 12 om 25cd —c) Ñ2 V B D10 11 13 पुत्रोय जगति ख्यातो —d) B2 reads from श in संशय up to 26a in marg

26 B2 reads 26a in marg (cf v l 25) —a) Ś1 Ñ2 V B D6 10–13 देवाना ता (Ś1 B3 D5 11 12 °वताना, V1 4 B1 तद्) वच श्रुत्वा —b) Ś1 D5 12 सर्वं, Ñ2 V1 4 B D11 13 पूर्वं, V2 3 D10 पूर्वे , D4 G2 (before corr as in text) स्कद, Cv m g k t as in text (for स्कन्न) Ś1 D12 गर्भं. V3 -स्रव , V4 -स्तरे, G1 स्नुतं, Cv m g k t as in text (for स्रवे) —After 26ab, D11 ins

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८
गृहीत्वा क्षीरमेकाह्ना सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

832* गङ्गाम्भसि परिभ्रष्ट त गर्भं सर्वकृत्तिका ।
—c) G1 तान° (sic) (for स्नापयन्) Ś1 D5 12 स्नपया मासुरथ त —d) Ś1 Dt D1–6 8 9 12 T3 G1 यथानर(Ś1 D5 12 °रर्रि)

27 a) D9 एव (for इति) —b) D4 स्कद, Cg as in text (for स्कन्नं) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्रवे, D1 9 T3 M3 -स्रुत (for -स्रवात्) ❀ Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थं नाम ।, Ck स्कन्न(न्द before corr)गर्भं परिस्रुतत्वहेतो स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु ।, Ct स्कन्न( )परिस्रुत इत्यर्थे स्कन्द इति । ❀ —c) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति° (for कार्तिकेय) Ś1 V1 B2–4 D5 11 12 °तेजा (V1 °जे, B2 3 °ज), Ñ2 V2–4 D10 13 महत्तेज (V3 °ज [sic]) B1 °स्मान, Dt D6 8 9 G3 M2 3 °याहु (for महाभाग) —d) Ś1 D11 °म., V4 जननो° (sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1 3 7 M4 subst for 24–27 Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1–2 for 24 and l 6–7 for 26c 27b, while Ś1 D5.12 subst l 7 only for 27ab

833* ता क्षीर तस्य देवस्य ममयेन ददुस्तदा ।
स्यादस्मात्मय पुत्र ख्यातो नाम्नेति राघव ।
तथेति वै तदा देवैस्तत्रोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत् ।
गङ्गाकुक्षिपरिस्रस्त त गर्भं समुपेत्य ता ।
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम् ।
स्कन्द इत्येव त दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम् ।

[(l 1) D3 तता (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for तस्य) V1 D1 3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(l 2) D2 कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोति राघव, D3 7 सेनानीरिति कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half) —For ins see below —(l 3) D3 तैस् (for वै) M4 तथा ॥ चोदितो देवैस् (for the prior half) D2 प्रदर्षित (for नियोजिता) —(l 4) M4 कुमार स (by transp) —(l 5) D2 -अष्ट (for -स्रस्त) D2 M4 तद्, D7 om (hapl) (for त) —(l 6) D11 दीप्त त (for कृत्तिका) B1 °यामुस्, D1–3 7 M4 स्नाप°, D13 च्छद° (for स्कन्दयामासुस्) V2 तदा (for तम्) V1 D13 प्रभ (for द्युतम्) D1–3 7 11 M4 तरुणादित्यसनिभ(D1 11 M4 °वर्चस) (for the post half) —D2 3,7 M4 om l 7 —(l 7) D13 मुख (for स्कन्द) B4 त्त (sic) D5 ते (for त) Ś1 D1 5 12 दत्ता ब्रुवुर् (for दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After l 2 V4 ins

834* अन्योन्यं विवदन्त्यास्ता स्तन्यमन्यमुखानि षड् ।
समभूवन्महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28ab —a) Cm g k t as in text (for प्रादुर्भूत) —c) Dt यस्मात् (for षण्णा) T3 षता° (sic) G1 तद्वदनो, Cg t as in text (for षडाननो) ❀ Ck तच्च षण्णा स्तनजक्षीरमचिन्त्यशक्तित्वात् दाहातिशयेन च षण्मुखो भूत्वा जग्राह । ❀ —d) Ś1 D5 11 12 सुरज(D11 [आ]शु पय) स्तदा (for स्तनज पय) —For 28 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

835* प्रस्नुताना तत क्षीर षण्णा तासा षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिब कृत्तिकाना परिस्रुतम् ।

[(l 1) V1 B4 प्रस्तुताना, V2 4 प्रस्नुताना, B3 (m as above) D13 प्रसनाना (for प्रस्नु°) D1 2 M4 तदा (for तत) D3 7 षट्कृत्तिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा पूर्णं, D2 3 7 13 M4 तासा षण्णा (by transp) —(l 2) D2 3 7 13 [अ]पि (for ह्य) B1 [अ]पिब, D1 [अ]पि च (for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बाल सोऽन्वपिबत् (for the prior half) B4 कृत्तिकाया V3 -स्तुर्ति (sic) D1 स्तन, D2 3 7 -स्रव (for -स्रुतम्)]

29 Ś1 D5 9 12 om 29 and 30 —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 तत्(Ñ2 V1 तत [hypermetric] B1 प्र) पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °ह्न, V4 lacuna for ह्ना, B1 D11 एना°, B3(orig एकात्मा, m also) 4 °ग्र, D1 °ह्न, M3 (after corr sec m) °ह्नि, Cm g k t as in text (for एकाह्ना) D13 पीत्वा तासा च तत्क्षीर —b) V B2 4 D1–3 7 11 स (for सु) V B2 D1–3 7 11 -वरम्, B4 -व्रतस् (for -वपुस्) Ñ2 B1 3 D10 13 स(B3 सु)कुमारो व्य(B1 ह्य)वर्धत(B3 m also सुतस्तदा), M4 सुकुमारस्तदाभवत् —After 29ab D11 ins

836* कार्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
(cf l 4 of 833*)

—c) Ñ2 अक्रमत्, B1 अयजत् (by metathesis) D2 अजेय (for अजयत्) D1 अथ सर्वेन° —d) V2 °सेना, V4 सर्वदैत्य (for दैत्यसैन्य) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु (for विभु) D1–3 7 M4 देवसेनागणा(D2 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 9 12 om 30 (cf v l 29) —a) V2 -समं (for -सेना) B3 (m) -पतिं D1–3 7 M4 दैत्यसेनापति (D2 °रि)गण, D11 देवसेनापतिं तत्र —b) B3 (m also) देवास् (for ततस्) G4 ते, Cm t as in text (for तम्) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अमर, B1 असम, D4 अतुल, G3 अनल, G4 त मध्य (for अमल) Dt D6 8 अभ्यर्चिं चन्महाद्युतिं —c) V1 D1 G1 अभिषिचन् (D1 °षिच्य) Dt D6 8 ततस्तममरा सर्वे —d) B1 पुरोगणा (sic)

31 एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया । | कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 ᵃ) Cg k t एष (as in text) Ś1 D3 8 7 12 °विस्तरो रामः Ñ2 V B D1 8 10 11 13 M3 इति ते कथितो(B3 °त) राम —ᵇ) Ch विस्तरो (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 8 8 7 10–13 M3 गंगाया (Ñ2 V1–4 B D10 °गोमा) समयो(Ś1 D3 8 7 12 कीर्तितो) मया D5 M3 °सि(M3 रि)निवेदित, Cv as in text Cg विस्तरो दिव्यसंभव (for ᵇ) —ᵈ) Ś1 D5 12 13 सुखायह (for तथैव च) —For 31ᶜᵈ, Ñ2 V B D1–8 7 10 13 M4 subst

837* देवस्य च कुमारस्य संभव पुण्यकीर्तन ।

[D3 om च (submetric) V3 कीर्तिवर्धन B3 (m also as above) D1–3 7 M4 °कर्मण (for पुण्यकीर्तन)] —After 31, D1 D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k.t ins

838* भक्तश्च य कार्त्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानव ।
आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दसालोक्यतां व्रजेत् ।

[(l 1) G1 भक्ति T3 G3 कार्तिकेय (sic) M3 transp च and कार्तिकेये G1 कुरु रघुनन्द (for the post half) —(l 2) D5 T3 G3 -पौत्रश्च D5 -सालोक्यतां T3 G1 M3.5 -सा गेयम्(T3 M3 सायुज्य)मान्यात् (M3 °माप्नु)]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V3 D3 om V1–3 B D10 आदि°; D1 बालचरितः D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–8 8 7 9–13 कुमारो(B3 स्कंदो)त्पत्ति (D11 °रम्भ) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 2 B1 2 D1 8 11 13 om both V3 B3 3 39 V3 41 V3 D10 38 Dt D1 4 8 14 S 37 D7 30 D3 31 D5 40 D13 -त्पत्ति सर्गः 39 —After colophon T3 G1 2 M3 conclude with श्रीरामाय नमः G3 श्रीमते राम भुजाय नमः

37

☞ Ñ1 missing sarga 37 (cf v 1 I 33 8)

1 ᵃ) Ñ2 V3–4 B D10 13 °तथा, V1 तथा स (for तां कथां) V3 राम D5 रामो (sic) (for रामे) M3 ततस्तां कुशिको° —ᵇ) Ñ2 V B D10 13 M3 मधुरां कथां (lacuna before थां in B3 is filled up with राम राम राम राम), D3 G1–3 M1 2 °क्षरः Cg cites कुशिकात्मज (for मधुराक्षराम्) —ᵈ) G3 damaged for काकुत्स्थ —For 1, D1 3 7 11 M3 subst. Ñ2 V B D10 13 subst 1 a only for 1ᶜᵈ

839* तां कथां कथयित्वैवं रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेतां कथयाम स कौशिक ।

[(l 1) D3 7 [च]तां, M3 च (for [च]वं) D11 कथयन्नेव —(l 2) D3 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव) V3 D3 दिव्यां D1 3 7 11 M3 पुण्यां (for एतां)]

2 ᵃ) V3 G1 2 अयोध्याया पति Ñ2 V B D1–8 7 10 11 13 M3 4 श्रीमान्; Dt D6 8 वीरः D5 T3 M3 सूर (for शूर) —ᵇ) Lacuna before सा in B3 is filled up with राम राम राम राम T3 lacuna for मासी —ᵈ) D5 सदाः M3 स वा Cm as in text (for स च)

3 ᵃ) D5 11 G3 M3 विदर्भ ; Cm g k as in text (for वैदर्भ) Ñ2 V B D1–8 7 10 13 M3 विदर्भराजदुहिता(Ñ2 B3 D10 13 °तनया) —ᵇ) V3 केशिनी; D1 सत्यानि; D3 नन्दिनी D10 केशिनी (for केशिनी) D5 reads second नाम in marg D1 8 7 रघुनंदन(D3 °न (sic)) —ᶜ) D11 सगरस्य Ñ2 V1 2 B D1–6 10 11 13 M3 -पट्टमहिषी ; V3 -पत्नी स्मृता ; D5 -पत्नीनां (for -पत्नी सा)

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
द्वितीया सगरस्यासीत्पत्नी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।
कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १० G B L

4 a) D6 8 13 -नेमेर्, Cv as in text (for -नेमि) —b) V2 4 B1 3 (m also) धर्मेण, D11 रूपोमा (sic) (for रूपेण) D1 3 7 [अ]सदृशी (for [अ]प्रतिमा) Dt D6 8 सुपर्णभगिनी तु सा —c) D12 G3 4 M3 (before corr) सागा° (for सगरस्य) —d) Ñ2 V B D5 10 13 परमधार्मिका (V3 B2 °की), D2 11 धर्मपरायणा, D3 धर्मपरिग्रहा, T3 °ज्ञिका (for सुमतिसञ्ज्ञिता) D3 7 परिधर्मपरायणा

5 a) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 महेष्वास, Dt D6 8 G3 M1 2 महाराज (M2 °ज), D9 °राम (for तदा राजा) D1–3 7 M4 ताभ्यां स राजा सहित —b) V3 नृप (for तप) —c) Ś1 D5 12 G1.2 उ(D5 अ)पाश्रित्य, G3 M1–3 °श्रित्य (for समासाद्य) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 अपत्यकाम काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्थो, D11 °*) —d) D2 *श्रवणे, D13 प्रतरणे, Cm g k t as in text (for प्रस्रवणे)

6 a) Ñ2 V B D10 11 13 तस्मै (D11 अथ) वर्षसहस्राते, Cm g as in text (for a) —b) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 परितोषित, D9 M2 तोषितो° (for [आ]राधितो मुनि) —c) D12 सागराय —d) B4 तुष्ट (for भृगु) V3 सत्यवर्तां° (sic) D1–3 7 प्रतप (D3 °ह[sic])ता°, D11 स*पता°, D12 सत्यवदा° (sic) G1 °पराक्रम, M4 इष्टपरावर (for सत्यवता वर)

7 a) V3 पुत्र (submetric) (for अपत्य) G4 स (for सु) ❀ Cg सुमहदपत्यविषयत्वात्सुमहत्त्वम् । ❀ —b) Ś1 D5 11 12 भविता ते नरेश्वर (D11 12 °र [sic]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 तव राजन्भविष्यति —cd) Ñ2 B3 D10 13 अ°, D1 3 7 9 चैवातुला, T3 च° (sic) (for चाप्रतिमा) D9 (before corr as in text) लोक- (for लोके) Ñ2 V1–3 B D1–3 7 9–11 13 M4 सतानोऽथा (D1 °त्वा[sic])मवाप्स्यसि (for d) V4 कीर्तिमान्कीर्तिमांल्लोके सतानस्ते भविष्यति

8 a) V4 एषा (for एका) Ś1 D5 11 12 राजन्, Ñ2 V B D2 3 7 10 13 G1 3 पुत्र, D1 M4 पत्नी, Cg k t as in text (for तात) —b) Ñ2 V B2–4 D2.3 7 10 13 पत्नी (for पुत्र) Ñ2 V2.4 B2.4 D10 13 °धर, Cm as in text (for वंशकर) D3 सुत (for तव) B1 तव वंशविवर्धनं, G1 3 वंशकर्तारमेव हि —c) V3 D2 3 7 11 षष्टि, V4 T G1 3 4 M3 षष्टि, Ck t as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 -सहस्राणाम् (for -सहस्राणि) —Note hiatus between c and d —d) Ś1 D5 12 एकादि, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (V1 °य [sic]), G1–3 M1 द्वा° (to avoid hiatus) (for अपरा)

9 a) D9 भावमान (sic) (for भाषमाण) D4 8 14 T G3 4 M1 3 महात्मान, M4 तथा स वै (for नरव्याघ्र) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 मुनिमेव (Ś1 D5 11 12 एवं मुनि[by transp]) भाषमाण (D12 °णा), D1–3 7 इत्येव भाषमाण तु (D1 स), G1 3 इति सभाषमाणे तु —b) Dt D4 6 8 M3 Cg k t पुत्र्यौ, D11 पत्रो (sic) T3 पुत्र्या (sic) G4 M4 पुत्रौ (sic) (for -पत्न्यौ) ❀ Cg राजपुत्र्याविति छत्रिन्यायानुसरणम् । ❀ Ś1 महेश्वर, D5 11 12 नरोत्तम (D12 °म [sic]) D9 प्रसाद्यन्ति (sic) G1 3 प्रणम्य°, G3 °तौ (sic) M3 प्रशास्य, M4 °तु (for प्रसाद्य तम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 सत्यधर्म (D1 2 °र्मं) तपोनिधि (B4 °न्वित) —c) T3 G3 परम (sic) (for परम) D5 G4 प्रीते (sic) (for प्रीते) —d) T3 (with hiatus) उभे (for तदा) —For 9cd Ñ2 V B D1–3 7 10 13 subst

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम् ।

[B4 तौ (for ते) V3 (इ)म (for (इ)द) Ñ2 V1 2 B3 4 D2.3 13 कृतांजलिम् (B4 D2 °ली) B2 बद्धा° (for कृत्वाञ्जलिम्) V4 अभाषत (sic)]

10 a) D12 कस्या (for कस्याः) M3 (after corr sec m as in text) सुते (sic) (for सुतो) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 एक का (B4 °कैक) तनय ब्रह्मन् (D1 3 7 जनयेत्पुत्रं) —b) B2 बहून्का (by transp) B4 * बहून् (for का बहून्) —c) T1 इच्छ महे, Cm t °वहे (as in text) D14 T1 2 G3 4 M1 सम्यक (for ब्रह्मन्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 भगवञ्छ्रो (Ś1 D5 11 12 इत्येतच्छ्रो)तुमिच्छाव (V1 °मि also) D1 2.7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °व) भगवन् (D2 वो भवन् [sic]) —d) Ś1 D5 11 M4 सत्य चास्तु (D11 °*) D12 सम वास्तु, G2 °वस्तु (for सत्यमस्तु) M4 वरस (for वचस्) Ñ2 V B1 3 D10 13 सत्य (B1 3 D10 13 °ध) ऽस्तु वचो हि नौ, B4 सत्य तेऽस्तु वचो हि नौ, D1–3 7 सत्य एवाऽस्तु (D3 °प स)नो (D1 ते, D2 चो) वर, Cg as in text (for d)

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वाणीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसंनिधौ ॥ १३
षष्टिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।
महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभार्यो रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिञ्ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

11 a) Ś1 D1–5 6 7 11 1* तु वचन, Ñ2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचन) —b) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि (B1 °नि) प्रवरस्तदा (V2 °था) —c) Ś1 D5 11 13 14 T1 2 (after corr) G4 M4 मधुरा, Ñ2 V B D10 13 मधुर, D1–3 7 परम (for परमां) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 वाक्य (for वाणीं) —d) D12 स्वच्छन्दे Ñ2 V B D1–3 7 10 13 स्वच्छंदेन ददामि (Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °मि) वा (V2 वै, B3 त, D3 का), M4 स्वच्छंदेनाभिधीयता, Cg as in text (for d)

12 a) Ś1 यो°, G2 स्तु (for वास्तु) —b) Ś1 वो (for वा) —cd) D2 महोत्साह Ś1 D5 13 एव का (for का वा क) D12 इच्छसि (for इच्छति) D11 कीर्तिवतो महोत्साहा स्याच श्रुत्वा यात्र इच्छति (corrupt) —For 12 Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 subst while D11 ins 1 2 only after 12

841* एका धरापर पुत्रमेका चार्जिताकाम्बहून् ।
यथेष्टं मा वरयता यस्या यदभिकाङ्क्षितम् ।

[(1 2) D1 3 7 धराकरं —V4 om from the post half up to 13c V1 2 B3 (m also) 4 [ध]राक (V2 °थ) रान्, D1–3 9 वाहराजान् D13 धरात्मजान् (for धाराजान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(1 2) D2 7 यथेच्छ, D9 यथेष्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयन, B3 °यितु, B4 °यितां (sic) D2 3 7 9 °यत, D11 °यतु (for वरयतां) D3 यस्य (for यस्या) D13 तथा दास्यामि वाञ्छितं (for the post half)]

13 V4 om 13abc (cf v l 12) —a) D1 पुनर् (for मुनेस्) Ñ2 V1–3 B D1 2 7 10 13 एतद् (D1 °त स) च, D3 4 6 11 M3 तद्° (for तु वचनं) —b) B3 (after corr) यशस्वी, D2 कीर्तिनी (sic) (for केशिनी) —T2 om (hapl) T2 reads in marg 13c–15 —c) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 वंशधर, Ck as in text (for वंशकर) V1 G4 नाम (for राम) —d) Ñ2 V B (B3 after corr) D1–3 7 10 11 13 M4 [नृ]पसंनिधौ, D5 12 °समृद्धि, Ck t as in text (for नृपसंनिधौ)

14 T3 om T2 reads in marg 14 (cf v l 13) —a) V2 3 D3 4 6 13 षष्टि, G1 2 4 षष्टि, Cg as in text (for षष्टिं) D6 सहस्राणां Ś1 D5 12 पुत्रान्षष्टि° —b) V2 सुपर्ण°; D1 11.13 G1 सुपर्णं°, D6 सुपर्णा°; Ck t as in text (for सुपर्णभगिनी) D2 (gloss) सुमति ( ) Ś1 D5 11 12 सत, Ñ2 V B1 3 4 D1 4 7 10 13 M3 तथा (for तदा) —cd) D14 महोत्साहो (sic) Dt D4 6 14 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D5 11 12 M2 कीर्तियुक्तान्महोत्साहान् (for c) Ś1 D5 11 1* तदा (for सुतान्) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति (V4 प्रीति) युक्तानि (D2 °ना, D13 °विद्यामि [sic]) सुमतिर् (D1–3 7 °हृद्) रमीप्सित

15 T3 om T2 reads in marg 15 (cf v l 13) —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 तत, Cg as in text (for ऋषिं) —b) Ś1 D5 1* चाभि (D1* °भ्य [sic]) चा (Ś1 [before corr] °प) थ, D6 सुप्रणम्य (for [अ]भिप्रणम्य) Dt D6 8 M* त (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 भृगु (V2 गुरुं) धर्मं (V2 D10 कर्म) भूता वर (V4 °र, B3 [m also] 4 °परायण), D1–3 7 भृगु ब्रह्मविदां वर —c) D11 जग्राह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 स, D6 स्व D13 सु (for स्व) —d) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D3 14 रघुनंदन —After 15 B3 ins

842* ब्राह्मणैर्मन्त्रिभिः साकं सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 a) Dt D6 8 तस्य (for तस्मिन्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11.13 M4 अथ कालेन महता —b) Ś1 V2 D3 12 13 पुत्र ज्येष्ठ, Ñ2 V2 4 B D10 13 M4 पुत्रं ज्येष्ठा (by transp) V2 D11 अजायत, D7 जा° (for व्यजायत) —D* om (hapl) 16c–17b —c) Ś1 D5 M4 असमंजस्, V1 2 4 B1 2 D7 11 °मंजा, V2 D10 13 °मञ्जसम् (V2 °स [all hypermetric]) B4 °मंजी, D3 असमं नाम (hypermetric) (for असमञ्ज) V2 4 D3 7 11 ख्यात (for ख्यातं) —d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10–13 काद्रुव्य (V4 D3 7 °व्य; B3 D11 °व्यं) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D3 °ज)

17 D3 om 17cd (cf v l 16) —a) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतम् Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 [अ]पि (B3 [अ]पि, sic] D1 7 11 तु, D3 सु, D13 च) सुधर्म (for तु नरव्याघ्र) —b) Ś1 Ñ2 V B D5 11–13 गर्भं (V2 °र्भे) (for गर्भ) B4 om D2 7, ब,म्बं, G2 -तुम्ब, all Cs as in text (for -तुम्बं) B1 व्यसूयत, M3 अ° (for व्यजायत) D2 गर्भाद्ये व्यजायते (sic) and gloss गर्भतुम्बं व्यजायत —M3 transp 17cd and 16ab —c) Ś1 V2 3 D3 4 11.13 षष्टि, V2 B1 2 Dt D2 3 7 8 12 M4 षष्टि, Ck t as in text (for षष्टिः) V4 पुत्रं षष्टि° (sic) —d) Ś1 D1 3 7 11 12

घृतपूर्णेषु कुम्भेषु धात्र्यस्तान्समवर्धयन् ।
कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
तस्य पुत्रोऽंशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३

तुषे मिश्चे (D3 भेस्ते [sic]) Ñ2 V B D10 13 मिश्चे तुषे, D5 कुंभे मिश्चे, D6 °मध्याद् (for तुम्बमेदाद्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10–13 विनिर्ययु, V3 व्यपायत, Dt विनिसृता, D14 T °निसृता (D14 °ता), M4 ततोमवत् (for विनि सृता) D1 तस्मिन्नेवाभवत्तदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

18 M3 transp 18^{ab} and 17^{cd} —^{a}) D3 om, G1 घुड्पु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D5 9 12 transp पूर्णेषु and कुम्भेषु —^{b}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D5 10–13 भव्य (B3 °व्य) वर्धयन् (Ś1 °त्), V4 भस्त्वभूपणे (sic) D1–3 7 M4 च स्व (D1 त्रि) वर्धयन्, D6 °यत् (sic) D12 अभ्यवर्धनयत् (sic) M3 °तयन् (for समवर्धयन्) —^{c}) M3 किपता (for महता) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते तु (for सर्वे) Ñ2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 ^{ab}) Ś1 D5 12 दीर्घस्य कालस्य Cm g t दीर्घेण कालेन (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समागन (D3 °*) यस सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —^{c}) V1 B4 D1 7 11 षष्टि, D2.5 7 11 षष्टि (for षष्टि) V3 4 B1 4 -सहस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रा षष्टि° —^{d}) D1–3 7 12 M4 तान्येवम्, D12 सागरस्य Ś1 D5 12 13 तदाभवन् (by transp) Ñ2 V B D10 बभूव ह (Ñ2 B3 D10 हि, V1 हा), D11 [अ]*° (for [अ]भवंस्तदा)

20 ^{a}) M3 (after corr sec m as in text) श्रेष्ठो, Cg k t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G2 -व्याघ्र, श्रेष्ठ (for श्रेष्ठ) D1–D6 9 G1 —For 20^{ab} Ñ2 V B D1–3.7 10 11 M4 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परंतप ।

[B4 सत्र (for स च) V4 सा ज्येष्ठ भवत्येषान् (sic) (for the prior half) V2 मन नाम, D7 12 M4 असमन (for असमञ्जा) B1 3 D2 M4 परंतप]

—Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 10 12.13 M4 om 20^{cdef} Ś1 reads 20^{cdef} in marg —^{c}) M3 बलान् (for बालान्) M1 तु, M3 [अ]थ (for तु) —^{d}) Ś1 Dt D6 9 T2.3 G2.4 M1 3 सरय्वा D14 illeg (for सरय्वा) —^{e}) Ś1 Dt D6 T1 G2 M1 Ch t प्रहसन् (Ch t °सन्), M3 हस्ह्न (metathesis) Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —^{f}) D6 9 M3 निरी (M3 सर्मा) क्षते (D9 °त), D14 T1 2 G1 2.4 M1 2 समीक्ष्य वै * Ch t मज्जतस्तान्समीक्ष्य * —For 20^{cdef}, B2 D11 subst and read after 21

844* पौराणां बालकाश्री वा रुदतोऽपि दिने दिने ।
सरय्वास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दय ।

[(1 2) D11 मरजाश्च (sic) (for सरय्वास्तु)]

—After 20, Ś1 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एव पापसमाचार सज्जनप्रतिबाधक ।

[G6 स जल (for सज्जन) D14 M2 -बाधक (sic) (for -बाधक)]

21 ^{a}) G1 अधिपो (for अहिते) Ñ2 V1 B1 3 D10 रत (for युक्त) —^{b}) Ñ2 निर्व्यसित (sic) V1 B3 D4 पुरा (for पुरात्) V4 पुरापित्रा निर्वासित —After 21 B2 D11 read 844*

22 D4 om (hapl ?) 22 —^{a}) Ś1 D5 12 आसीद्, Ñ2 B3 राम (for नाम) D11 तस्यांशुमान्नाम सुत —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{b}) D4 8 असमंजस, Cm k t असमञ्जस्य (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 बभूव ह (B1 D2 अ [with hiatus]) मसंजस (V1 °—जय), D11 स्वयमुमास्याम —^{c}) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 om from स्य up to पि in ^{d} —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सर्वस्यैव (D12 °वे), Ñ2 V B D4 10 13 G1 3 M4 सर्वलोक (for सर्वस्यापि)

23 ^{a}) Ś1 D5 12 तस्य, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 अथ Cm g as in text (for ततः) D12 कालेन महता तस्य —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आसीन्महात्मन, Ñ2 V B D10 13 उत्प (V1–4 °त्प) न्न (V2–4 B3 न्य) नायन; D1 समभिजायते, Cm t as in text (for समभिजायत) M3 सुमति मनजा?, M4 बुद्धिमान्स्य नदना, Cg as in text (for ^{b}) —^{c}) D3 महात्मन Ñ2 V B D1 3 7 10–13 M4 [अ] श्वमेधेन (for नरश्रेष्ठ) —^{d}) D3 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 तावत्, G4 निश्चित, Cg as in text (for निश्चिता)

स कृत्वा निश्चयं राजा सोपाध्यायगणस्तदा । यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।
श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरव्याघ्र प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

24 [a]) Cg t निश्चय (as in text) Ś1 कुत्वा (sic) V4 तत्र, D14 T1 2 G2 M1 राम (for राजा) Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 °निश्चिता बुद्धिं —[b]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 नृप, D6 T1 G4 तथा, M3 (after corr °sec m as in text) सदा (for तदा) —[cd]) Cg as in text (for [d]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M3 4 सगरो बहुमारेभे कृत्वा द्रव्य(M4 यज्ञ)परिग्रह —After 24 Ś1 D5 6 7 11 12 ins

846* तत्र तस्यात्मजा राम प्रविष्टा का(D13 क)पिल वसु ।

Colophon D6 12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —*Kanda name* Ś1 Ñ2 D4 om V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V B D1–3 10 11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D9 पुत्रजन्म —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 38 Ñ2 B2 3 D10 40 V2 42 V3 39 D1 7 31 D2 32 D9 41 D13 —पणे—कांडे—द्या—जन्म नाम —After colophon, T3 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम

38

☞ Ñ1 missing Sarga 38 (cf v l 1 33 8) —D5 12 continue the previous Sarga —Before 1 B1 (marg) ins

847* आदौ रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदाव[illegible] च मध्ये च हरि सर्वत्र गीयते ।
ॐ रामचन्द्राय

1 [b]) V2 कथास्ते (sic) B3 रघु**न —[c]) D1 3 7 M4 रामो भूयस्ते Ck as in text (for परमप्रीतो) —[d]) D11 दीप्तिरू (for दीप्तम्) D13 लोचनं (hypermetric) (for [अ]नलम्) D1–3 7 दीप्तानलसमद्युतिं(D1 °ति), M4 °दीप्तानलद्युतिं

2 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 भगवन्; D11 दत्तमिभगवन् (sic) (for भद्रं ते) —[b]) Dt विस्तारेण —[c]) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D5 पूर्वं को मे, V2–4 B4 Dt D1 3 6–9 11 T1 पूर्वजो मे(V3 °र्लोके, V4 °मेको, D1 7 8 °काले), D3 पूर्व(illeg)काले, G2 सगु° (sic) (for पूर्वको मे) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 यथा (D3 कथ) यज्ञ (for कथं ब्रह्मन्) —[d]) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D5 12 यज्ञं(Ś1 °ज्ञ)व समवाप(Ś1 °प्य) ह, Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 सगर समवाप्त(D3 °**)वान् —After 2 Dt D6 8 14 T1 2 G1 4 M1 3 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
[G2 M1 कुतूहल Dt D6 8 –समन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —[a]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ततो रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —[b]) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इद वचनमब्रवीत् —[c]) Ñ2 B1 (m also as in text) D10 विस्तर —[d]) D13 सागरस्य Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 कथां प्रति (for महात्मन)

4 T2 reads 4 in marg (cf v l 3) —[a]) V4 शंकरस्य गुरु (for शंकरश्वशुरो) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रीमान्; Dt D6 8 T1 3 G1 2 नाम्ना D2 चासीद्, D5 6 M1 3 राम, D13 श्म (for नाम) —[b]) Dt D6 8 इति वि(D6 *) श्रुत (for अचलोत्तम) —After 4[ab], M3(inf lin sec m) ins

849* इन्द्रदत्तवर श्रीमानद्रिराज्येऽभिषेचित ।
—[c]) D6 विंध्यं (for विन्ध्य) Ś1 D5 12 विंध्यश्च पर्वतश्रेष्ठो ※ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यध्याहार्यम् ।, Cm आसाद्य स्थित इति शेष । ※ —[d]) D3 M1 निरीक्षेत, D13 °क्षते, T3 G2 4 M3 °क्ष्येते, G1 वीक्ष्येते च all Cs as in text (for निरीक्षेते)

5 [a]) Dt D6 8 समभवद्; G1 2 °सौ G3 प्रवृद्धो°; Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —[d]) Ś1 D5 12 यज्ञो वै रघुनंदन —For 4[c]–5[b] Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 subst

तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ ७
ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथाब्रुवन् ॥ ८
अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्वोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

850* विन्ध्यश्च स्पर्धयान्योन्य यत्र देशे निरीक्षताम् ।
तस्मिन्देशे यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(l 1) V3 D1 विंध्यम्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9 M4 यस्मिन°, D8 यस्मिन्हेतौ (for यत्र देशे) V1 4 B1 3 °क्षन, B4 D10 °श्यमा, D1–3 7 9 11 ‹यन्रधेता (D1 9 °त), M3 निराक्षिणौ (for निरीक्षताम्) —After l 1 D3 7 ins as a gloss for देशे हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश प्रकीर्तित । (Manu II 21) —Ñ2 reads l 2 from दे in देशे in marg —(l 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for तस्मिन्देशे) B1 *ज्ञो° D11 °वे (for यज्ञोऽभूत्)]

—^{c}) M2 हृ, Cg as in text (for ह्रि) D13 तेशो (sic) (for देशो) Ñ2 V B1–3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यज्ञ, V4 also °ण्य), B4 रघुश्रेष्ठ (for मत्व्याघ्र) —^{d}) T2 महास्यो, Cm g k t महात्तो (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 क्ष्मात (B4 महा)पुण्यजना (M4 °ता)श्रित (V2 °श्रय, B3 °न्श्रित, M4 °श्रुत)

6 ^{a}) D1 ‹कार्यं (for ‹चर्यां) Ñ2 V D2 3 7 9–11 13 तस्य चा(D2 3 7 9 11 अश्वस्या)नुच(D13 °नेत)रो राम(V2 वाक्य, D3 7 नाम, D3 *म) —^{b}) V2 दृढं गत्वा, M2 °यत्वा (sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 ‹रथ, D11 ‹बल (for ‹रथ) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 अभवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छूर, D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —^{d}) D2 *(illeg)ग‹स्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text) Ś1 D5 12 महात्मन , Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for मते स्थित)

7 ^{b}) Ś1 D1 5 12 राघव (for वासव) —^{d}) D8 14 G1 3 M2.3 या(D14 *)ज्ञीय , Cm g k यज्ञीय , Ct यज्ञिय (as in text) D6 8 14 T2 3 G2 4 M1 उपा°, M3 अथा°, Cg as in text (for अपाहरत्) Ś1 D5 12 केनाप्यश्वस्त(D12 °श्न)दा हृत

8 D6 G4 om (hapl) 8^{b}–9^{c} —^{b}) Ś1 D5 12 काले, M3 यज्ञे (for अश्वे). —^{cd}) D5 11 12 read sing for the plural

9 D6 G4 om 9^{abc} (cf v l 8) —^{b}) Ś1 D5 12 याज्ञिको(D12 °क), T2 G1 3 M2.3 (inf lin sec m , before corr as in text)याज्ञिय , G2 M1 Ct यज्ञियो (for यज्ञिय) —^{cd}) Dt T2 हंतार, Cm t as in text (for हर्तारं) D3 G1 (ए)पोपनीयता Ś1 D5.12 हर्तारमस्य राजेन्द्र जहि माश्व प्रणश्यतु —For 7–9 Ñ2 V B D1(7^{c}–9)–3 10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
तमश्व यज्ञियं नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान तदाब्रुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय । [5]
हत्वा तमश्वहर्तारं तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om l 1 —(l 1) V2 (with hiatus) तथश्वे, D11 °*म् (for त यज्ञम्) —(l 2) D13 °यो, M4 या° (for यज्ञिय) D7 भागो (for नागो) Ñ2 V4 B3 4 D10 11 °धृक्, V2 नतु°, V3 °क किल, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्) —(l 3) D1 M4 या°, D2 illeg (for यज्ञिये) D11 तत्र (for तस्मिन्) D1–3 7 M4 repeat the post half of l 1 D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(l 4) D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V3 D1–3 7 अथ (for तदा) For l 4 D11 reads the line of 8^{cd} —After l 5 D3 7 read the line of 9^{ab} as in G2 with v l योगेन for वेगेन in D7 —(l 5) V2 नागरूपे D2 च, M4 तु (for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्व स च°, D3 7 हृतस्ते यज्ञियोश्वक , D11 हृतोश्वस्तव° (for the post half) —D10 om l 6–10^{b} —(l 6) D11 13 हतार (for ‹हर्तारं). D1 हर्तारमस्य राजेंद्र (= 9^{c} in Ś1) (m also) हत्यनागमश्वहर्तारं, D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half) D13 त्वम् (for तम्) D13 तम् , M4 इह (for त्वम्) V1 3 D3 7 त्व(V1 2 स)मानय, V3 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10^{ab} (cf v l 9 [851*]) D6 8 12.14 T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —^{a}) D7 यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2.7 11 13 M4 महच्छि, V2.4 B2 4 महच्छ, B1 अभूच्छि, Cg k as in text (for भवति) V3 न यज्ञच्छिद्रं महद्भवतु ते (hypermetric) —^{b}) V3 अशुभाय, D1–3 7 11 M4 अहिताय, Cg k as in text (for अशिवाय) —^{c}) D13 तथा तत् (by transp) M3 तथैव, Ck as in text (for तत्तथा) —^{d}) D11 चाय (for [अ]च्छिद्र) Ś1 Dt D5 9 T2 यथोच्छिद्र कृ(Dt त)तो भवेत्

11 ^{a}) Dt D8 9 G1 3 Ck t सोपाध्याय , Cg उपा° (as in text) —^{b}) V3 देशे स (for सदसि) V4 सो

गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२

तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।
समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३

एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४
यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।
तमेव हयहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५
दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।
इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

*(lacuna) प (for पार्थिव) —c) V3.4 D2.3.10 T2.3 G1.3.4 पहि (V3.4 D2.3 °हि) (for पहिं) Ś1 -सहस्राणा —d) M1 एतम्; Ck as in text (for एतद्) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 a) Ś1 D2.3.5.7.12 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in text (for a) —b) Ś1 D5.12 °स, Cm g k t as in text (for रक्षसा) D7.11 पुरुषर्षभ —c) Ś1 D1.5.11.12 निश्चित्, Cg k t as in text (for पूतैर्) —d) Dt D4.6.8 [अ]पि, G3 (before corr as in text) [अ]ह, Cg k tp as in text (for हि) G3 महाक्रतुं Ś1 D1.5.11.12 अधि(D1 °तु) ष्ठितमिदं सद (D1 °दा) —For 12, Ñ2 V B D10.13 M4 subst while D1(ins l 2 after 12) 11 subst l 1 for 12^{ab} and D3.5.7 l 2 only for 12^{cd}

852* भवतां गतिं राक्षसानां पश्यामीह महाक्रतौ ।
नागानां चापि यज्ञोऽयं रक्ष्यते हि महोपमि ।

[(l 1) D13 M4 न गतिं राक्षसानां हि (M4 तत्र पश्यामि) (for the prior half) M4 राक्षसानां (for पश्यामीह) V2 मम (for महा) —D11 om l 2 —(l 2) V3 [अ]पि (for [अ]पि) D13 चान्येषां (for यज्ञोऽयं) V2 नित्यमाधमपि च° (hypermetric) (for the prior half). Ñ2 B4 D10 यक्ष्यते, V1 D3 रक्षते (sic), D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1.2 मह(D3 °*)र्षिणा (for महर्षिमि)]

—Thereafter all the above MSS (D11 ins after 12) cont (D7 l 1 only)

853* येनापि तु न देवेन हृतोऽश्वो नागरूपिणा ।
अमर्षितच्छिद्रमेतद्दृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।
योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थितः ।

[D3 om from योऽसौ up to स्थितः in l 3 —(l 1) V2 दुष्ट°, V3 D1-3.7 च°, V4 स तुरंग, D11 M4 न हि° (M4 तु [by transp]) (for तु न देवेन) —(l 2) D13 °रिणा (for अमर्षिता) D1.2 मतामर्षयता(D3 °र्षय म)च्छिद्र M4 मामर्षयता छिद्रे (for the prior half) V2 दृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागत —(l 3) D1.11 M4 येऽप्ये, D3 अश्वो (for योऽसौ) V4 स च तेन, D3 रसातले (for रसातल-) V4 B1 D10 च, M4 तु (for वा) V3 (with hiatus) यदि अंतर्जले°, D5 °र्जलस्थित (sic) D11 यदि वो यमस्थित (for the post half)]

13 a) Dt D4.6 T2 M3 (after corr sec m as in text) तद्गच्छथ; Ck °त (as in text) Ś1 D5.13 समुपुत्रा
D8 °न्वतु (for विचिन्वध्व) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 त(D10 ते) हत्वा न(D7 ममामर्ष)यताश्च मे —c) Ś1 D5.12 एता(D13 °ता), Ñ2 V B D10.13 M4 कृत्स्ना, D1-3.7.11 पृथ्वीं (for सर्वां) —d) Ś1 B3 (m also as in text) D5.12 °मार्गेथ(D5 °त, D12 °थ), V2 Dt D6.8 Ct °थ, V4 G1.3 अन्वगच्छथ (V4 G1 [before corr] °त), B1 D13 °त, M3 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत) D1-3.7.11 कृत्स्ना स(D3.7 ता)मुपगच्छथ(D11 °ति)

14 M3 om (hapl) 14 —a) V1.3 D3.5.7.11 M4 एकैको (V2 D11 °क) (for एकैक) M4 योजनाद् Ñ2 V B D1-3.7.10 M4 भूमेर्(V4 °मौ), D11 G2 पुत्र, D13 भूमिं (for पुत्रा) —b) Ś1 Dt D6.8 G1.3 [अ]मि(Ś1 °नु)गच्छथ, D5.11.12 T2 [अ]नु(T2 °धि)गच्छत Ñ2 V1-3 B D10.13 निर्(B4 D10 वि)भिंद(Ñ2 B3 °भिसं [sic])तोनु(V1.3 °दस्तु)गच्छत, M3 °ग्रादधिगच्छत, V4 निर्भिंसत्वं तु गच्छत, D1-3.7 M4 भिंद(D1 भिद्य)मानोनुगच्छत(D3 °त)

15 a) D3.6 सदर्शं (for संदर्शस्) —For 15^{ab}, Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V2 ह्यप्यो° (sic) B1 °नथ, B3 °नत, D1-3.7 M4 खन(D1 °न्य)माना (for प्रोत्खनन्त) V2 सागर (for तुरग) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्)]

—After 15^{ab}, M3 (inf lin sec m) ins

855* नागलोके समासाद्य विचिन्वध्वं विशेषतः ।
दिशागजानहीन्द्रं च वैनतेयं च मातुलम् ।
आमन्त्र्य सुरलोकं वै विचिन्वध्वं विशेषतः ।
उदयाचलमारभ्य निवृत्त्यास्तमयं गिरिम् ।
निवृत्तध्वं मनुरगा आलोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D1.3.12 om 15^{cd}. Ś1 reads 15^{cd} in marg —c) D11 T2.3 G2.4 M1 तं चैव (for तमेव) Ñ2 V B D1-3.7.10.11.13 M4 अस्माक(V2 अश्वे तः D1.3.7 M4 युष्माक)मश्वहर्तारं. —d) V1.4 B1 D2.3.7 मार्गमाणो, D11 समाज्ञया

16 a) B3 दीक्षितं (sic), D5 दीक्षित . Ñ2 V1-3 B1.3 (m also as in text) D1-3.7.9-13 पुत्र (for पौत्र) D1.7 -रहित (for -सहित) ꣳCk पौत्रस्य बालत्वात् तत्सहित एव तिष्ठामि ॥ so also Ct & —b) D10.11 -नागतः (for -गणो) Ñ2 V2-4 B Dt D1.2.6.8.10.11.13 M4 त्वहं V1 D3 तदा, G1.3 [अ]स्म्यहं (for ह्यहम्) —D3 om from

इत्युक्ता हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
बिभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।
भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
बिभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१

16ᶜ up to the end of the Sarga —ᶜ) G1 2 वक्ष्यामि, M3 [आ]स्या° (for स्याम्यामि) D1 ० ते (for वो) —ᵈ) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्) —After 16 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* असमाप्तमखुत्वाच्च्यविष्यामीह पुत्रका ।
युष्माभियावदश्वो मे न प्रत्याहियते पुन ।

[(l 1) D1 3 7 M4 असमाप्त B4 °नि, D1 3 7 M4 °ष्यति हि (D3 *) (for भविष्यामीह) —(l 2) V4 अस्मा॰ (for युष्माभिर्) Ñ2 V2 B3 (m also as above) D10 °क्रियते, D11 °ह्रियते M4 प्रीत्या° (for प्रत्याहियते) D1 M4 हत D3 7 तत (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 Dt D1—4 8 9 12 T3 G1 2 ते सर्वे, V B1 2 4 M4 इ(V2 प्र)त्युक्त्वा (V4 °क्ते) (for इत्युक्ता) D3 हृष्ट (for हृष्ट) G4 -मनसा —ᵇ) Ñ2 V B D1 7 10 11 13 M4 पित्राथ(V2 4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण ते(B1 वै, D1 च, D11 हि), D3 पित्रासयगणेरेण ते (sic) —After 17ᵃᵇ, D4 M2 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च(D4 त) महाबला ।

On the other hand M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—ᶜᵈ) D5 चखुदुर (sic) D13 चक्रुर् (for जग्मुर्) D6 क्षितितल T3 पितृ (for पितुर्) Ś1 वचनमास्थिता Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 बिभिदुर्वसुधा and -कारिण, Cg K t as in text for the latter (for जग्मुर्महीतलं and -यन्त्रिता respy)

18 D2 om 18 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 D5 12 तेषा योजनविस्तीर्णम् —ᵇ) V3 D1 T3 एकैक Ck t °को (as in text) V4 धरणीतले —ᶜ) Ś1 V1 B1 2 D1 8 12 बिभेद (B1 °दु), Cr K t as in text (for बिभिदु) D13 पुरुषा (for पुरुष) Ñ2 V 3 4 B3 4 Dt D6 8 9 13 M4 -व्याघ्रा, V2 D12 -व्याघ्रो (for -व्याघ्र) D3 7 11 M4 तेषां बिभेद तरसा —ᵈ) D8 धारायुध (for वज्रस्पर्श) D4 -नखैर् (for -समैर्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 वज्र(V2 चक्र)मात्रभुजैर्(V2 B3 D10 13 °जै ; V1-3 D1 3 7 M4 °जो)बलात्(Ñ2 B3 D10 13 क्रमात्, V3 भवत्, D1 3 7 M4 धरी), D11 तद्वाम सुभुजो धरी

19 D2 om 19 (cf v l 16) ☞ Dt om from 19 up to I 39. 6 —ᵃ) D3 शूरैर् (sic) (for शूलैर्) —ᵇ) D3 मलैश्, G4 वज्रैश् (for हलैश्) D5 च (for सु) —For 19ᵃᵇ Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुद्दालैः परिघैः शूलैर्मुसलैः शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उद्दालै V1 शक्तिभिर्मुसलैस् (by transp) I 3 तथा M4 मुनै (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिभिश्च यथा(D1 तथा D11 महा)वलै (D1 मुनै) (for the post half)]
—After 19ᵃᵇ, M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्दंष्ट्रोल्लिखनैस्तथा ।

—ᶜ) D13 विद°, G2 भज्य° (sic) (for भिद्यमाना) —ᵈ) Ś1 (after corr as in text)D5 13 विद्ये(Ś1 °व्ये) (for ननाद) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेरार्ते(B4 °वार्ते[sic])व ननाद सा(D1 3 7 ह, M4 च)

20 D2 om 20 (cf v l 16) —ᵃ) Ś1 D5 13 हन्य°, V1 वध्य°, M3 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —ᵇ) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 मर्त्याना(V2 त्रपि[पी]णा, D1 3 7 11 सत्त्वाना M4 अन्येषा)च मही(B1 चामिनी)जसा —ᶜ) Cm g दुर्धर्ष (as in text) Ś1 D5 12 °घोराणा D1 6 14 T3 G2 4 M3 °दुर्धर्ष(G4 °षा) D6 दुराधर्ष (for च दुर्धर्ष) —ᵈ) G4 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 D5 12 ना(D12 र्आ)व समुपस्पते

21 D2 om 21 (cf v l 16) —ᵇ) G1 2 षष्टिस्, Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5 12 (with hiatus) अशीति रघुनन्दन —ᶜ) D6 8 राम, D8 धीरा, G1 2 वीर (for वीरा) —ᵈ) Ś1 D5 12 सर्वे यावद्रसातल ※ Cv धरणीमित्यादि । रसातल पाताल यथा भवति तथा धरणीं विभिदु , so also Cr m ※ —For 20ᶜ–21 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (l 1 and 3 only for 20ᶜᵈ and 21ᶜᵈ respy) subst

861* रक्षसामसुराणां च बभूवातिस्वनो महान् ।
षष्टिं हि योजनानां ते सहस्राणि महौजस ।
धरण्या बिभिदु क्रुद्धा सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(l 1) V4 वराणां B4 °णा (for असुराणां) V3 राक्षसानां सुराणां च (for the prior half) V2-4 D1 13 M4 °स्वरो, D11 °तैस्वरो (sic) (for [आ]तिस्वनो) —(l 2) B1 च (for हि) V2 योजन ते हि V4 °* ते B4 °* नां ते (for योजनानां ते) D3 7 transp हि and ते D3 7 सहस्राणां —(l 3) V4 धरणीं, D3 धरित्रा (sic) (for धरण्या) The post half = 21ᵈ in Ś1 etc. D3 7 10 11 M4 रसातलमनुत्तमं हि (D11 °प्रिया) (for the post half)]

एवं पर्वतसंबाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विषण्णवदनास्तदा ।
ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
बहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमनेनाश्वोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

---

22 D2 om 22 (cf v l 16) —^{a}) D1 M4 नाना, D3 7 तत (for एव) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत) V4 -संबद्ध, D1 3 7 M4 विरुद्ध (D3 °द्ध [sic]) D9 -संबध, Cg t as in text (for संबाधं) V1 एव पूर्वमसंबाध ❀ Ck संभेद् नैविद्य यस्य तत् तथा। ❀ —^{b}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 7 10 13 नृपात्मज (V3 4 °त्मज D1 3 7 °ज्ञया), G1 3 M2 महाबला (for नृपात्मजा) —^{cd}) T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10 12 13 खनतस्ते नृपसुता B1 °स्ते सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for °) Ñ2 V B D10 12 °चक्रमु D9 °तु (for परिचक्रमु) D1 3 7 11 खनमाना अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्समपिता

23 D2 om 23 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 12 तदा (for ततो) D1 3 7 11 देवर्षिगंधर्वा (for देवा सगन्धर्वा) —^{b}) D4 ससुरासुर, D5 8 ससुरा° (for सासुरा सह) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 म(B2 स)होरगगणास्तथा(D3 7 °दा) —^{c}) T3 lacuna for स in मनस B1 om सव —Ś1 reads 23^{d}–24^{c} in marg —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 °म्रयन् (D12 °यान् [sic]) D1 3 7 अथागमन् (D1 °म्रुवन्) D9 पुरो° (for उपागमन्)

24 D2 om 24 (cf v l 16) Ś1 reads 24^{abc} in marg (cf v l 23) —^{ab}) Cg प्रमाद्य (as in text) G3 सदा (for तदा) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेभिजाय (D1 3 7 M4 °गम्य D11 तं च प्रय[sic] D13 °घद्य) महात्मानं सभ्रातमनस सुरा —^{c}) Ś1 D5 12 सभ्राता D4 -संतप्ता (for -संत्रस्ता) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 मधुरन्परमग्रन्था —^{d}) Ś1 D5 12 ससंभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24 Ś1 B2–4 D5 11 12 ins while D9 ins before I 39 1

862* सपर्वतवना देव समग्रद्वीपसंकुला ।

25 D2 om 25 (cf v l 16) —^{a}) M4 भगवन्पृथ्वी कृत्स्ना (sic) —^{b}) V2 4 सागरा°; D12 हि नृपा°, M4 सगर° (for सगरात्मजै) —^{c}) Ś1 D5 11 12 महांतरः (for बहवश्च) D4(m.) सु (for च) —^{d}) D9 13 वध्येते, M3 हन्यंत (for वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज(M3 Cg स)लवासिन —For 25^{cd} Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनद्भिश्च सर्वैश्च महासत्त्ववध कृत ।

[D1 3 7 M4 खनमानैश्च तै सर्वै(M4 महान्) (for the prior half) V2 3 D1 3 7 महान् (for महा) D13 हन्यते मुनयस्तथा (for the post half)]

26 D2 5 12 om 26 D13 om 26^{ab} (for D2 cf v l 16) Ś1 reads 26 in marg —^{a}) G3 अहं (sic) (for अय) Ñ2 V3 B D3 7 10 स(D3 7 च) यज्ञहा, V1 2 स यज्ञ(V1 तुर)गो, V4 यज्ञापहा, Dt D8 11 M4 °हरो, Cm gp tp as in text (for यज्ञहनो) Ñ2 V B2 4 D10 महान् (for ऽस्माकम्) D1 अय(यो)चन्यज्ञहास्माकम् —^{b}) V1 2 नागेन B4 इंद्रेण (for अनेन) Ñ2 V1 2 B D1 3 7 10 M4 -वाहित V3 4 D11 हारित (V4 राहित [metathesis]) Ck t as in text (for नीयते) —G1 om 26^{cd} —^{c}) V3 स्म M2 तै (for ते) —^{d}) Ś1 D4 6 8 9 T3 G2 3 M1 2 हिंसन्ति D3 वि° (for निघ्नन्ति) M3 हिंस्यंते सगरात्मजै —After 26 B3 4 ins

864* एतच्छ्रुत्वा महावीर्य समाधिं कर्तुमर्हसि ।
धावन्त्यप्राणिन सर्वान्हि हिंसन्त्यपसारिण ।

[(l 1) B4 महावीर्य B4 हतुम् (for कर्तुम्) —(l 2) B4 -माधिन (sic) (for -सारिण)]

Colophon D2 5 11 12 om Ś1 reads colophon in marg —*Kānda name* Ś1 D4 9 om Ñ2 V B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V1 3 B2 4 D10 पृथिवीदारणं V2 4 B1 3 पृथिवीविदारणो; D1 3 7 9 अश्वानुस(D1 °द)रणो —*Sarga no* (figures words or both) V2 4 B1 4 D9 om Ś1 D4 6 8 14 S 39 Ñ2 B2 3 D10 41 V1 43 V3 40 D1 3 32 D9 42 D13 —कांडे—दारण सर्ग 41 —After colophon T3 G1 3 4 conclude with श्रीरामाय नम ; G2 श्रीमत रामानुजाय नम ; M2 श्री ...म

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्वै पितामहः ।
प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३
पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातसमनिःस्वनः ॥ ५
ततो भित्त्वा महीं सर्वां कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६

39

☞ Ñ1 missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8) D5 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D8 ins 862* Dt om 1–6 (cf v l 1 38 19) —T1 damaged from वतानां in 1^{a} up to स्य in 2^{b} —^{a}) Ś1 D5 8 12 देवाना वचनं, Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 इति तेषा°, D11 देवाना व°, G1 °वच (sic) (for देवताना वच) ❀ Ck देवानामित्यादि । ❀ —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 देवाना (for भगवान्) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 8 10–13 M4 प्र, V4 च (for वै) D9 सर्वलोकपितामह —^{c}) Ś1 D5 8 12 तान्प्रत्युवाच सन्त्रस्तान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रत्युवाच भयो(V2 तदो)द्विग्नान् —^{d}) T2 Cr चोदितान् (for °मोहितान्) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5 8 10 12 13 सर्वान्(Ś1 Ñ2 B3 4 D10 1st सर्वे, D5 सर्वि)देवानिद वच, V3 देवान्सर्वानिदं वच, D1–3 7 11 देवान्देवपितामह, M4 देवाल्लोकमहेश्वर, Cv m k t as in text (for ^{d}) ❀ Cg कृत अन्तो जननाशो यैस्ते कृतान्ता सगरपुत्रा । ❀

2 T1 damaged up to स्य in ^{b} (cf v l 1) —^{a}) D5 12 [कृ]त्, G2 [कृ]च (sic), Cm k as in text Ct [पृ]था (for [कृ]त्) D5 8 12 वसा, Ck as in text (for कृत्स्ना) —^{b}) Ś1 (after corr as in text) धीमते, D5 8 धीमते, D12 नीयते (for धीमत) —After 2^{ab}, Ś1 (marg) D8 ins

865* महिषी माधवस्यैषा स एव (D8 °व) भगवान्प्रभु ।

—^{d}) Ś1 D5 12 हयस्तेनाप(D5 12 °पि)वाहित, D8 हयो येनापवाहित, D9 धारयन्दिशमुत्तरा —For 2 Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

866* बिभर्ति यो जग कृत्स्नं यस्योत्पत्ति न विद्महे ।
तेनाश्वो वासुदेवेन कपिलेनापवाहित ।

[(l 1) D13 सर्वं (for कृत्स्न) V2 B1 3 (before corr as above) 4 D1–3 7 11 M4 [उ]त्पत्तिर् (for [उ]त्पत्ति) V2 B1 4 D1 3 7 11 विद्मने, D2 इष्यते (for विद्महे) —(l 2) V4 [ए]व (for [अ]श्वो) Ñ2 D2 [अ]पि चा°, V2–4 B4 D11 [अ]पहारि(V4 B4 °हादि [metathesis])त° (for [अ]पवाहित°)]

—After 2 D4 6 8 14 S (except M4) ins

867* तस्य कोपाग्निनिर्दग्धा भविष्यन्ति नृपात्मजा ।
[D4 6 9 T2 M3 कोपाग्निना दग्धा]

3 ^{a}) M3 पृथिव्या, Cm g k °व्याश्(as in text) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 9–11 13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 भेदोय, D4 निर्हादो, D11 भेदोपि, Ck as in text (for निर्भेदो) ❀ Ct पृथिव्या विभेदश्च सनातन । ❀ —T1 damaged from एव in 3^{b} up to जं in 4^{d} —^{b}) Ś1 सृष्ट, G2 सृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś1 D5 8 12 पुरातन, Cm g k as in text (for सनातन) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 द(V3 दि)ष्टस्तेनेति मे मति, D2 3 7 दृश्यते वे(D2 ने)ति मे मति —V2 om (hapl) 3^{c}–4 —^{c}) Ś1 D5 8 11 तु, D9 om (submetric) M3 [अ]पि (for च) M4 पु(सु) पुत्राणा (for च पुत्राणा) —^{d}) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 10 13 M4 [अ]मिततेजसा, V4 [अ]पि भविष्यति, D6 14 Ct दीर्घदर्शिना (for ऽदीर्घजीविनाम्) D11 प्रादुरासीन्महौजसा ❀ Cv m [illegible] अदीर्घजीविनामिति छेद , Ct यद्वा अदीर्घदर्शिनामिति छेद । ❀

4 V3 om 4 (cf v l 3) T1 damaged up to जं in ^{d} (cf v l 3) —^{b}) Cm g t त्रयस्त्रिंशद्(as in text) D5 8 12 14 T2 3 G3 4 M1–3 अरिंदम(D12 °म) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D1 3 7 10 13 M4 ततस्ते त्रिदशा(V1 B1 D1 3 7 13 °दिवा)लया, B2 D11 सर्वे ते त्रिदिवालया —^{c}) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 [illegible] M4 देवर्षिपितृगंधर्वा —^{d}) Ś1 D5 8 12 सर्वे, Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 13 M4 प्रति, D11 हृष्टा (for पुनर्)

5 ^{a}) Ś1 D5 8 12 तु, D1–3 7 11 [अ]पि (for च) —^{b}) V4 दुर्धर्षाणा (for प्रादुरासीन्) Ś1 D6 8 14 T G4 M2 महास्वन, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 महौजसा, D5 12 M2 महात्मन (for महात्मनाम्) —^{d}) Ś1 D5 8 12 निर्घातस्वन वत्तदा, Cm t as in text (for ^{d}) ❀ Cg निर्घात उत्पात विशेष । ❀ —For 5^{cd} Ñ2 V [illegible] D1–3 7 10 11 13 M4 subst

868* खनता पृथिवीं शब्दो वज्राशनिसमस्वन ।

[V1 खनत (sic) (for खनता) V3 4 B3 4 D1 3 10 पृथिवी (for पृथिवीं) V1 वज्रा** (for वज्राशनि) D1 °समनिःस्व°, D10 °सम स्वन (sic) D11 °समस्वने (sic) (for °समस्वन)]

6 T1 damaged from वो in ^{a} up to श्वा in 7^{c} —^{a}) D9 छित्वा, D14 T G1 2 M2 Cv g गत्वा, Ctp as in text (for

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽश्वं तमश्वहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरब्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९
भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तथ ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्ददृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

भित्त्वा) G4 damaged for ततो भित्त्वा Ś1 D5 8 12 G1 3 कृत्स्ना, D9 M3 Cg सर्वे (for सर्वा) Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां (V1 B4 D2 11 कृत्स्ना), D1 ते जित्वा पृथिवीं कृत्स्ना —ᵇ) Ś1 V1 B3 4 D6 8 9–10 12 14 T3 M1 2 Cm [अ]भि, V3 [अ]ति (for [अ]पि) B1 D1–3 6 7 9 प्रदक्षिणा —ᶜ) Ś1 D5 8 11 ■ पार्थिव, Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 13 M4 उपेत्य, B1 उत्पत्य, D4 सहिता (sic) Ck as in text (for सहिता) Ś1 D5 8 11 12 सगर (for सागरा) —ᵈ) M4 सगर (for पितर) Ś1 अब्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v l 1) T1 damaged up to क्षा in ᶜ (cf v l 6) —ᵃ) B1 परिश्राता, M2 (after corr as in text) परिश्राता. B2 reads मही सर्वा in marg —ᵇ) M2 बलवतस्, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्) Ś1 D1 5 8 12 महान्सत्त्ववध कृत, Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 म(D11 स म [hypermetric])हद्भिशासन(V2 B4 °नशन) कृत —ᶜᵈ) T3 -यक्षाश्च (for -रक्षांसि) Ś1 D5 8 12 गन्धर्व (D12 °र्वस्य [hypermetric])यक्षवृक्षा(D5 °सर्पा)णा (for ᶜ) Ś1 D5 8 -रक्षसा, Dt D6 T3 पन्नगा, D12 -राक्षसा (for किंनरा) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यादोगणमहा (M4 °महाग्रह)ग्राहदैत्यदानवरक्षसा

8 ᵃ) G1 3 हि (for च) Dt D4 6 T3 M2 ते (with hiatus) (for तम्) Ś1 D5 8 12 पश्यामो न च त राजन्, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 न च(V1 2 B2 D10 वा) पश्याम(B3 °मि) त(D1–3 7 11 M4 हि, D13 ते) राजन् —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10–13 M4 यज्ञविघ्नकर तव —ᶜ) D9 करिष्यसि, Cm g k t as in text (for करिष्याम) Ś1 D5 8 11 12 य(Ś1 D5 त)त्करिष्यामहे भूयस्, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 किं कुर्महे पुनस्तात(V3 °वद्) —D1 reads 8ᵈ–9 in marg —ᵈ) Ś1 D5 8 11 12 तद्(D5 त्वं) बुद्ध्या साधु चिंत्यता, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विनिश्चित्य प्रयाधि न

9 D1 reads 9 in marg (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 D5 8 12 पुत्राणा वचनं, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तेषामे तद्वच (for तेषा तद्वचनं) —T1 damaged from 9ᵇ up to कृ in 10ᵈ —ᵇ) D1–3 7 11 सगरो (for पुत्राणा) Ñ2 V B D10 13 M4 सगरस्तदा(V3 °था), G3 राजसमत (for राजसत्तम) Ś1 D5 8 12 तेषा तु रघुनंदन(D5 °न) —ᶜ) D11 चैव (for वाक्य) Ñ2 B3 D10 12 निश्चित्योवाच तान्सर्वान्, V B1 2 4 D1–3 7 M4 नि(V1 निनि [hypermetric])श्चित्योवाच

सर्वा(V4 M4 पुत्रा)स्तान् —ᵈ) Ś1 D5 8 12 सगर पुरर्षभ, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 पुन पुत्रानि(D2 पुनरि, M4 सर्वानि)द वच

10 T1 damaged up to कृ in ᵈ (cf v l 9) —ᵃ) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 भूयो मृगयताश्च त(B4 मे, D2 11 तु), D13 भूयो मृगयताश्वार्थ —ᵇ) D11 निर्भिद्य (for निर्भिद्य) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 निर्भिद्येद(V1 B2 4 D10 विभेद्येद, V2 निर्भिद्यतो; V3 निर्भिद्यैव, V4 निर्भिद्येत, B1 विभेद्येत, B3 निर्भिद्य त, D9 निर्भिद्यत, M4 विनिर्भिद्य) रसातल —ᶜᵈ) V1 आहृत्य (for आसाद्य) Ñ2 V4 B3 4 D10 13 सन्न्यवर्तत, V1 3 B1 2 M4 संनिवर्तत, D4 T3 M2 3(after corr sec m as in text)च निवर्तत (for च निवर्तथ) ꣸ Cm g k निवर्तथ निवर्तध्वम् ।, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत् । ꣸ Ś1 D1–3 5 7–9 11 ■ कृतार्था संनिवर्तध्व गृहीत्वाश्वापहारिण(Ś1 D5 8 12 °वाहक) —After 10 B3 ins

869* केन मे नीयते चाश्व पुनरेव हि यज्ञत ।

11 ᵃ) Ś1 D6 12 14 आज्ञाय, Dt D6 8 आसाद्य, D4 आदाय, T2 सत्पाय (for आस्थाय) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 पितु(D13 पुन)रित्वच श्रुत्वा —ᵇ) D8 (after corr as in text) 10 सागरस्य Ñ2 V B D10 13 [आ]त्म(V3 [अ]र्थ]त, B4 [आ]त्मज[hypermetric])सभवा, D1–3 7 9 11 M4 [आ]त्मजास्तत (for महात्मन) —ᶜ) Ñ2 B3 D2 3 7 9 10 13 सागरा (D2 3 7 9 तदा ते) षष्टिसाहस्रा, V1 3 B1 2 4 D11 M4 सर्वेत षष्टि(D11 षधि[sic])साहस्रा(B4 °स्र), V2 4 D1 सर्वे(D1 ते तु) षष्टि° —ᵈ) Ś1 D5 8 12 अथाद्रवन्, Ñ2 V B D1–3 7 9–11 M4 उपाद्रवन्, T3 अभिद्यद्, Cg अभिद्रवन् (as in text) D13 पितामहमुपागमन्

12 T1 damaged from स्त in 12ᵃ up to या in 13ᶜ —ᵃ) Cm g t खन्यमाने (as in text) Ck खान्यमाने Ś1 D5 8 12 तदा, M2 तले (for ततस्) Ñ2 V B D10 13 पुन खनंतस्ते तत्र, D1–3 7 9 11 M4 खनमानास्तु(D2 °सु [sic])ते तत्र(D11 तस्मिन्, M4 सर्वे) —ᵇ) V2 B3 सर्पं°, D9 °त्तम (for पर्वतोपमम्) —ᶜ) Ś1 D5 8 11–13 आशा°, Ñ2 V1–3 B4 दिशा°, B1–3 D3 7 9 दिशो°, Cg k as in text (for दिशागज) ꣸ Ct दिशा इत्यार्षमेतत् । ꣸ —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10 ■ महीमिमा(Ñ2 V B D13 इमां मही [by transp]) M4 वसुधरा (for महीतलम्) D9 पद्भ्यां धारयत मही

सपर्वतवनां कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।
शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३
यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।
खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।
मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५
ततः पूर्वां दिशं भित्त्वा दक्षिणां बिभिदुः पुनः ।
दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६
महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।
शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ॥ १७
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां बिभिदुर्दिशम् ॥ १८

13 T1 damaged up to या in ^{c} (cf v l 12) —^{b}) Ś1 D5 12 स नरोत्तम, D8 ■ गजोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13^{ab}, D2 subst l 1-2 of 870* —^{c}) Ś1 D5 6 13 सदा बिभर्ति काकुत्स्थ (D5 शिरसा) Dt D6 G1 3 M2 3 transp शिरसा and धारयामास —Ś1 om (hapl) 13^{d}-14^{a} —For 13 D11 subst l 1 of 870*

14 Ś1 om 14^{a} (cf v l 13) —^{b}) Ś1 D5 6 11 विश्रामार्थं, Cg as in text (for विश्र°) Ś1 D5 8 11 13 स वारण, G1 °बल (for महागज) —^{cd}) G1 तथा (for तदा) —T1 damaged from भवेत् up to क्षि in 16^{b} D6 *वेत्, D14 T2 3 [अ]भवत् (for भवेत्) Ś1 D5 8 11 12 ईषच्चालयते स्कंध कंपते मेदिनी तदा —For 13-14 Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst D2 subst l 1-2 for 13^{cd} and l 3-4 for 14, D11 subst l 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
मानाजनपदाकीर्णां नानापत्तनशोभिताम् ।
यदा च पर्वणि गज खेदाच्चालयते शिर ।
सपर्वतवना राम तदेय चलति क्षमा ।

[V4 reads nom sing for all accu sing in l 1 and 2 —(l 1) D1 3 7 9-11 रघुशार्दूल —D3 7 om l 2 —(l 3) D1 3 M4 स यदा (for यदा च) V2 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D3 7 9 स वै यदा राम (D3 7 पणि [sic]) गज (for the prior half) D7 चाल्यते (for चालयते) B2 transp गज and शिर —(l 4) N2 reads वना राम in marg D9 [य]व (for [इ]य) V1 चलिता° V4 D1 3 7 9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v l 14) —^{a}) Ś1 B4 D5 5 8 12 13 ते ■ (by transp), D9 तत्ते (for त ते) D2 3 7 8 11 प्रदक्षिणीकृत्य (D2 9 °त्वा), D9 प्रदक्षिणा कृत्वा —^{b}) Ś1 D1-3 5 7-9 11 12 दिक्पाल कुजरोत्त (D3 7 9 °प)म, Ñ2 V B D10 13 M4 दिशो (Ñ2 V4 B4 M4 °शा, V2 3 D10 °शा) गजमरिंदम (D10 M4 °मा) —D2 om Ś1 reads in marg 15^{c} 16 —^{c}) Cg k t मानयत Ct हि (as in text) Ñ2 V B D10 11 13 M4 मन्यमाना (V2 °न, V4 °ना [both sic]) दिशा (D13 °शा, M4 °शा) पाल, D1 3 7 9 मन्यमाना दिशो (D1 °शा, D9 °शा) रक्ष, D5 खनमाना दिशा रक्षन्, D8 खन्यमाना दिशो रक्ष, D12 मन्यमाना दिशा रक्षा —Ñ2 V B1 2 4 D10 13 M4 om 15^{d}-16^{a} —^{d}) D2 G4 भित्वा, D9 तीर्त्वा, G2 टित्वा (for भित्त्वा) M3 भित्त्वा जग्मु (by transp) B2 D1 3 5 7-9 11 12 G3 वसुधरा (for रसातलम्)

16 T1 damaged up to क्षि in ^{b} (cf v l 14) D2 om, Ś1 reads in marg 16 whereas Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 16^{a} (cf v l 15) G1 om (hapl) 16 17 —^{a}) M3 पुन, Cg तत (as in text) D3 7 पूर्वं (for पूर्वां) D8 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —^{b}) D10 13 बिभिदुर्दक्षिणा (by transp) Ñ2 V B D10 13 M4 दिशा (for पुन) —After 16^{b} M4 ins

871* रसातलाद्दिति मही खनमाना महाबला ।

—^{c}) B4 °पि च, D13 °पिम (metathesis) G4 °मभि (for दक्षिणस्यामपि) Ñ2 V1 3 4 B D1 3 5 7 8 10 12 13 पुनर्, D11 तथा, G2 inf lin (for दिशि) —^{d}) Ñ2 V B D1 3 5 7 8 10-13 गजोत्तम (for महागजम्)

17 G1 om 17 (cf v l 16) —^{a}) D1 °नाग (for महात्मान) V4 महात्मान महापद्म (by transp) —^{b}) Ś1 B2 तिष्ठत, D8 G1 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा) Ñ2 V B1 3 4 D1 3 5 7 8 10-13 तिष्ठत मंदरोपम (D13 °त्तम), M4 मेरुमंदरवर्चस —V1 damaged from 17^{c} up to the prior half of 872* T1 damaged from रय in 17^{c} up to या in 19^{a} —^{c}) Ś1 Dt D1 3 6-9 (D8 before corr हि) 11 12 G4 या (for ते) Ñ2 V2 4 B2-4 D10 13 त च दृष्ट्वा महाकाया B1 त दृष्ट्वा तु महात्मान, M4 त दृष्ट्वा च महात्म —^{d}) Ñ2 V2-4 B D10 13 M4 परम ययु (for जग्मुरुत्तमम्) Ś1 D1 3 5 7 8 11 12 ते दृष्ट्वा विस्मय गता (D12 ययु)

18 T1 damaged (cf v l 17) —^{a}) Dt D6 8 ते त, M2 त ते Cg as in text (for तत) —For 18^{ab}, Ñ2 V ■ D1 3 7 10 13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणमरिंदम ।

[V1 damaged for the prior half (cf v l 17) D7 तद् (for तम्) B2 D1 3 7 M4 आरिंप्म]

—^{c}) D5 9 षष्टिं Ñ2 V ■ D1-3 7 10 13 M4 स (D2 सा) गर (Ñ2 °*) स्यात्मजा (D2 °*) राम —^{d}) D5 दक्षिण (for पश्चिमा) D9 M4 बिभिदु पश्चिमा (by transp)

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चापि निरामयम् ।
खनन्तः समुपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०
उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१
समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि बिभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२
ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोषादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३
ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

---

19 T1 damaged up to या in a (cf v l 17) —a) M4 पश्चिमस्यामपि Ś1 D1 3 5 7 12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —b) Ñ2 V B D10 13 M4 कैलासशिखरोपम —c) Ś1 D5 12 दिक्कुंजर, Ñ2 V B D10 13 आशा°, D3 7 दिशो°, D6 11 दिशा° (for दिशागज) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 सुमनस, V2 सौमनमनस (hypermetric) Cg as in text (for सौमनस) —d) Ś1 Ñ2 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 10 13 M4 महाबल, B1 गजोत्तम

20 a) Ś1 B4 Dt D0 8 12 13 ते तं (by transp) V1 ते ते (sic) V3 स तु, G3 तत (for तं ते) —b) D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —T1 damaged from यम् up to न्त in 21d Cm g k t निरामय (as in text) Ś1 D1 3 5 7 12 [पृ]चमनामय Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]नामय तत, D11 [पृ]च समानय (sic) (for [अ]पि निरामयम्) —cd) G2 नखंत (metathesis) M2 3 खनितुं, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5 12 समतिक्रांता (D5 °तं), Dt D4 6 8 14 G1 3 4 M1 2 समुपा°, Cg k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10 11 13 प्रोत्(V2 आ)खनतो ययुर्वीरा (V1 °यु सर्वे), D1–3 7 M4 खनमाना ययुर्वीरा (for c) Ś1 Ñ2 V B D1 5 7 11 13 T2 3 M4 Cg k हेम°, D10 हैवमतीम् (metathesis) Ct as in text (for सोमवतीं) Ñ2 V B D1–3 7 10 M4 अपि, D6 11 G4 तथा, D13 14 T2 G2 M1 3 तत, Ck as in text (for तदा) G3 ततो हैमवतीमाशां खनतस्तेभिचक्रमु

21 T1 damaged up to न्तं in d (cf v l 20) —a) Ñ2 V1 B4 अपि तथा (V1 B4 तु ते), V2 3 D1 3 7 G1 M4 अपि च ते (V3 G1 M4 दिशि D2 ते ते [ditto]) V4 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —b) D2 ते ददुर् (sic) (for ददृशुर्) B3 4 D14 T2 G M हिमपाडर —d) M4 धारयंतीं (sic) Ś1 D1 3 5 11 12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10 13 इमां महीं (by transp)

22 ab) M3 तमालभ्य, Cg k t समा° (as in text) Ś1 D5 12 च ते G1 च त (for तत) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 तमप्यालभ्य (D13 °ध्य) ते सर्वे (D10 सर्वे त [by transp]) (for a) Ñ2 V1 3 B D10 M3 [अ]भि, V2 [अ]नि, V4 D0 [प]व D13 M4 [अ]पि (for [प]नं) D11 ते तं प्रदक्षिणी कृत्वा पृष्ट्वा चैनमनामय —) Ś1 D5 12 तान्पुत्रास्ततो भूयो Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सहिता पुनरेवेद —d) D12 विवेद्युर्, G2 बिदुभिर् (metathesis) (for बिभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D5 12 13 M4 धरणीतल

23 D7 om 23ab T2 damaged from रो in 23c up to ल in 24a —a) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रागुत्तरां दिश D5 12 Ck °त्तर, Cg t as in text (for तत प्रागुत्तरां) —b) T3 सागरा (sic!) M1 सगरा D9 14 T2 3 M1 3 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg t as in text (for प्रथितां) Ś1 D5 12 य(D12 या)ज्ञिया (D5 12 °या) पृथिवीमिमा, Ñ2 V B D10 13 तत(V4 पुन)स्ते स(V1 सा)गरात्मजा, D1 3 11 M4 दिश ते (D1 ते दिश [by transp]) सगरात्मजा —c) M3 पूर्वे (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D5 12 अभ्ययु(D12 °भ्तु)पिता सवे —d) Ś1 D5 12 काकुत्स्थ (for पृथिवीं) —For 23cd Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

873* अमर्षवशमापन्नाश्चख्नुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रोत्खनन्तस्ते क्षोणीमपि समन्तत ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ सगरस्यात्मजास्तत ।

[D7 om 1 1 —(1 1) D1 अमर्षं च समापन्नाश् (for the prior half) V2 चाखुरेव (sic), B1 illeg D11 ख्नुवे (sic), M4 चखनश्च (for चख्नुरेव) B1 वसुधरा B3 धरातल, D1–3 11 M4 रसातल (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) 1 2 —(1 2) V1 [आ]शु (for [अ]थ) D1 3 7 M4 तत्रापि (M4 °थ) खनमानास्ते महीममिततेजस —All the above MSS except D11 om 1 3]

—After 23 Ś1 (after 24ab) Dt D4 6 8 9 14 T2 3 G M1 3 Cm g ins

874* ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा (G2 °ग) महाबला ।

24 T2 damaged up to रं (cf v l 23) —a) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 10 11 13 M4 नाम, V4 राम (for तत्र) —b) Ś1 D5 12 महाबले (for सनातनम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 देवं नारायण प्र(V3 4 वि)भुं —After 24ab, Ś1 ins 874* Ś1 D1 3 5 7 9 12 M4 om 24cd —c) D12 om च (submetric) D13 यन्निय तस्य (for तस्य देवस्य) —d) B3 M1 अपि दूरत B1 निचरन्तमदूरत —After 24 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

875* महर्षिमतुलं प्राप्ता सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ २५

अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६

श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७

ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 ᵃ) V1 ते तु; B1.2 D1.3–5.7.11.12 T3 M2–4 तं ते (by transp.), Cm g k as in text (for ते तं).—T1 damaged from न up to य in 26ᵇ. Ś1 B4 D5.11.12 °हर; Ñ2 B3 (marg. also as in text) D10.14 T1.2 G2.4 M1.2 हयहर्तं, D1.2.7 °बध, D13 °हय, Cm k t as in text (for यज्ञहनं). Ñ2 V1–3 B D1.3.7.10.11.13 M4 मत्वा, V4 दत्वा (sic), D2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा).—After 25ᵃᵇ, Ś1 (marg.) Dt D4.5.8.9.14 T2.3 G M1–3 ins.

876* खनित्रकाङ्कधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—ᶜ) D13 ते° (for सक्रुद्धाम्). Ś1 (marg. also as in text) D6.12 अभ्यधावन्नरश्रेष्ठ; V3 B1.2.4 D1–3.7 M4 अभ्यधावन्सुस(V3 °न्स्तथै)क्रुद्धा, G3 अभ्यधावन्ततः क्रुत्वा.—D5.11.12 ins. after 25, Ś1 ins. after 27

877* संमूढा न विदुस्तं वै देवमक्षयमव्ययम् ।

26 T1 damaged up to य in ᵇ (cf. v.l. 25). Ñ1 V B D1–3.6.7.10–13 om., Ś1 reads in marg. 26–27.—ᵃ) M4 चैनाश्वं (for तुरगं).—ᵇ) D6 T3 G3.4 M1.2.4 याज्ञियं; M2 राज्ञीय (sic) (for यज्ञिय).—ᶜ) D6 M4 °स्त्वां; G1 दुर्मेधा°; M3 °स्तं (for दुर्मेधस्त्वं). M6 संस्थान् (for संप्राप्तान्).

27 Ñ2 V B D1–3.6.7.10–13 om., Ś1 reads in marg. 27 (cf. v.l. 26).—ᵃ) D6.14 T2 G4 M1 [illegible] (for तद्).—ᶜ) G1 क्रोधेन (for रोषेण).—T1 damaged from विष्टो up to the end of this Sarga.—After 27, Ś1 ins. 877*

28 T1 missing (cf. v.l. 27).—ᵇ) Ś1 (sup. lin. also as in text) भस्मता ते; Ñ2 V1.3 B1–3 D10.13 M4 शेष(B1 °पि; M4 °ष)ध्याता; V2 तेजोनीता, V4 तेजोध्माता; B4 D1.2 (with hiatus) अपध्याता(D1 °ध्या); D4 कापिलेन, D5 [अ]प्येते दाहा, D11.12 [अ]प्येते दाहा(D12 दांता) (for कपिलेन). D2.7 (with hiatus) अपध्यातात्मना(D2 °**)त्मना.—ᶜ) G4 -गताः (for -कृताः).—ᵈ) Ñ2 V B D1–3.7.10.11.13 M4 समेता. (for काकुत्स्थ). V1 साग°; D3 °रात्मजा. (for सगरात्मजा).—After 28, M3 (sup. lin. sec. m.) ins.

878* ततस्तु राजा ह्यशुभानि दृष्ट्वा
धीरो निमित्तानि कुलेषु भस्म ।
पुत्रेषु पुत्रात्मजमेव वीक्ष्य
चिरं निदध्यौ च विसिष्मिये च ।

Colophon. T1 missing. Ś1 D5.11.12 om. (continue the sarga).—*Kanda name* Dt om. Ñ2 V B आदि°; D1.2 अयोध्या°.—After Kāṇḍa name, Ñ2 V1.2 D10 ins. बालचरिते.—*Sarga name*: Ñ1 V B D1–3.7.9.10 कपिलदर्शन.—*Sarga no.* (figures, words or both) V1.4 B1.4 D2.9 om. Ñ2 B2.3 42, V2 44, V3 D10 41. Dt D4.6.8.14 S (except T1) 40, D1.2.7 33. D13 —काण्डे —मुनि द —. —After colophon, T2 G1.3.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः; G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४०

पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितॄणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।
सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोंऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

☞ Ñ1 missing Sarga 40 (cf v l I 33 8) D5 11 12 cont the previous Sarga

1 Before 1 D13 ins ref सू-उ-च —a) Ś1 D6 चिर (for चिर) Ñ2 V1 2 4 B2-4 D1-3 7 10 11 13 मत्वा, V3 (marg also as in Ñ2) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) D2 रघुनदन —c) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5 10-13 वाक्य, V2 वाचा, D6 राम (for राजा) —d) V1 D13 दीप्यमान (sic) Ś1 स्वतेजस, V2 सुते°, D1 11 महो°, D2 3 7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1 Ñ2 V B D10 13 read 881*

2 D14 reads 2^{ab} in marg —a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शूरस्त्व, Ñ2 V B D10 13 शूरोसि, M1 श्रुतश्च, M4 वीरस्त्व, Cm g as in text (for शूरश्च) V4 विज्ञोसि (sic) T2 वीर्येश्च (for विद्यश्च) —T1 missing from स्तु in 2^b up to सा in 3^d on a damaged fol —b) G3 पुत्रैस्, Cg k t as in text (for पूर्वैस्) Ś1 D5 12 समर्थश्च महाबल(D12 °ला), Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 पूर्वैस्(D13 °र्थै)तुल्यपराक्रम —After 2^{ab} Ñ2 B2-4 D10 13 ins

879* शीघ्रमायाहि भद्रं ते यथा धर्मो न लुप्यते ।

—c) G1 अन्विच्छन् (for °च्छ) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 पितॄन्वाच्छ त्वमन्वेष्टुं, D13 पितृणां च त्वमन्वेष्टुं, Cg as in text (for c) —d) G1 याहि (for येन) D1 चास्य, D12 *श्वो, G3 Ck धाश्वो (for चाश्वो) Ś1 Ñ2 V2 4 B Dt D1-3 5-9 12 13 G1 2 M3 4 Cg k t [ऽ]पवाहित, G4 महानित, Cm as in text (for ऽपहारित)

3 T1 missing up to सा in d (cf v l 2) —a) D5 अत भीमानि (sic) D12 अतमाम्यनि (sic) (for अन्तर्भौमानि) D9 सर्वाणि, G1 भूतानि, Cm k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3^{ab} Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकशः ।

[V2 4 अतभूत- (for अन्तर्भूमि) V2 B4 भूतानि (for सत्त्वानि)]

—c) Dt D6 8 M4 तु, T2 त (for त्वं) Ñ2 V B D1-3 7 9 10 13 प्रतिविधानार्थं(V3 °धानां च, V3 D1-3 7 9 °घातार्थं), D11 त्व प्रवि° (for त्व प्रतिघातार्थं) —d) M4 धारय (for गृह्णीष्व) Ñ2 V B D10 13 गृहीत्वा मज कार्मुकं, D1-3 7 9 गृह्यायुधमितो(D9 °मधो) व्रज, D11 सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ab) G4 [अ]भिवाद्यस्, Cm k t as in text (for °वाद्यास्) D6 तु, T3 M3 च (for त्वं) Ś1 D5 12 अभिवज्ञाभिवाद्यस्त्व महत्व च रिपूनपि —c) D4 G3 च, T3 तु, Ck as in text (for स) —For 4 Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 subst (Ñ2 V B D10 13 read after 1) while D9 subst l 1 only for 4^{ab}

881* तानासाद्य पितृस्तात हत्वा विघ्नकर च मे ।
कृतार्थं सनिवर्तेथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(l 1) D2 तामा°, D11 समा° (for तानासाद्य) V1 ता*, V3 तत्र, D2 7 9 तावद्, D11 तास्त्व (for तात) D3 तानापिद स्तावतद् (corrupt) (for the prior half) D13 यज्ञ (for हत्वा) D11 मम (for च मे) —(l 2) D1-3 7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थं) V1 सनिवर्तेथ तथा (hypermetric) B1 °तैस्त्व D1-3 सनिवृत्या(D3 °वर्त्या)थ D7 सनिवर्त्तांथ (for सनिवर्तेथा)]

5 T1 missing from क्तोंऽशु up to ना in 6^c on a damaged fol —a) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 (hapl ?) D4 राम, V1 2 4 D2 11 12 नाम, D13 तेन (for सम्यक्) —b) D12 **त्मना (for महात्मना) —c) D13 आधाय (for आदाय) D2 om च (submetric) —d) M3 रघुविक्रम, Cg लघु° (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10 12 M4 ययौ त्व(D13 च)रितविक्रम (B4 °मानस)

6 T1 missing up to प्रा in c (cf v l 5) M4 om (hapl ?) Ś1 reads in marg 6 —a) Cm t खात (as in text) G4 महितं, Cg as in text Ck सु° (for स खात) —b) D5 12 अंतर्भूमौ महर्षिभि —cd) D6 प्रपद्यत, Cm k t प्रापद्यत (as in text) T3 नरश्रेष्ठस् D5 12 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम

7 a) Dt D6 8 देव, Cg as in text (for दैत्य) —b) D5 पिशाचै पवगोरगै —c) Ś1 D5 12 स्तूयमानो, D4 6 G3 M3 °मानो (for पूज्यमानं) —d) M4 अवैक्षत, Cg as in text (for अपश्यत) Ś1 D5 12 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6-7, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 subst

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निरामयम् ।
पितॄन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आसमञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।
यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२

882* तमेव पितृभिर्यातं पन्थानमनु सचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितृस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसन तं कृत यक्षरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(l 1) V1 स नु* स्मरन्, V2 D1–3 7 11 अनु सरमरन् (for अनु सचरन्) —(l 2) V1 B1 2 D1 3 7 अवेक्षुम्, V3 4 वै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1–3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(l 3) V4 D1–3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तं and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशां नाथे स्तुतिभिर्यक्षरक्षसा for l 3 —(l 4) V4 सौवैक्षत (sic), B1 सोधिकृत, D1 2 सोपश्यच्च (D1 °त) D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D13 सौवैक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1–3 7 दिशो (D1 2 °शा) गजम् D11 दिग्गज सम् (for आशागजम्) V3 4 उपस्थित]

8 T1 missing from ण कृत्वा up to कृता in 9[c] on a damaged fol —[a]) D3 7 प्रदक्षिणीकृत्य —[b]) Ñ2 B4 D12 स्पृष्ट्वा G3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T2 G2 4 M1 चापि, M2 [अ]पि च (for चैव) Cm t [प्]व च (by transp) M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t [प्]व च (by transp) Ś1 D5 12 M4 चैन(Ś1 °व)मनामय, निरामय (as in text) Ś1 D5 12 M4 चैन(Ś1 °व)मनामय, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 तान्, D1 3 7 13 स्वान्, D14 G2 4 M1 2 स (for स) D9 स पितॄन् (by transp) —[d]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in [c] (cf v l 8) —[a]) Ś1 D5 11 12 दिग्वारण(D5 °णा, D11 °णो)स्तु, Ñ2 V B D10 13 आशागजोपि, D3 7 दिशो गजोपि, D4 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D7 om (hapl) 9[b]–10[a] —[b]) Ś1 D5 11 12 सौम्यमशुमतो वच , Ñ2 V B D1–3 10 13 M4 पृच्छतोंशु(M4 °*)मतो वच , Dt D6 8 प्रत्युवाच महामति, D4 9 T3 G1 3 4 M1 प्रत्याहा° M3 प्रीत्या चा° —[c]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 10–13 तमुवाच, V4 उवाच त, D9 आसमाज, Cm g t as in text (for आसमञ्ज) ❀ Ck आसमन असमनसुत । ❀ —[d]) D9 14 T3 एष्यति, Ck °सि (as in text) Ś1 हय प्राप्य ममेति च (marg also त्वमेव च), Ñ2 V1 2.4 B2–4 D2 10 11 13 M4 एष्यसी(V1 °+)त्यभित स्थित (Ñ2 V2 B2 D2.10 M4 °त) V3 एष्यसीत्यभिहित स्थित (hypermetric) B1 एष्यसीत्यभिवादित, D1 3 5 12 हय त प्राप्स्यसीति च

10 D7 om 10[a] (cf v l 9) —[a]) Cg तस्य (as in text) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 इति तस्य वच श्रुत्वा —B3 T2 read 10[b]–12[a] in marg —[b]) D5 om M3 सर्वानपि (for सर्वानेव) Ś1 V B D1 3 5 7 11–13 दि(D1–3 7 11 स) दिग्गजान्, D9 दिशो° (for दिशागजान्) —[c]) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रम्य (for °क्रम) D1 3 11 M4 समासाद्य (for यथान्याय) —[d]) G3 एवोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M4 पप्रच्छो मुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg (cf v l 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12[c] on a damaged fol —[a]) M3 तु (for च) D4 दिशा°, M3 दिशामागैर् (for दिशापालैर्) Ś1 D3 5 7 11 12 दिक्पालैः स तु(Ś1 सत, D3 7 स च) तै सर्वैर् —[b]) D3 7 वारणैर्, D5 11 12 14 T3 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) ❀ Cg यद्वा परवाक्याशयज्ञै । ❀ T3 G M1–3 -कोविद, Cg k as in text (for -कोविदै) ❀ Ct द्वितीयवाक्ये कृत्य । ❀ —For 11[ab], Ñ2 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एतदेव च तैरुक्तो गजेराशुपराक्रम ।

[D2 °* M4 वचश्चोक्तो (for च तैरुक्तो) V4 गजम् (sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजेर्) V3 पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for पराक्रम)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11[c]–12[b] (cf 883*) —[c]) D10 पूजित (for पूजित) V4 स गजेन्द्र, B4 सहजश्च, D5 12 सहितैस्तु (for सहयश्च) D6 ■ तैस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —[d]) V1 गतासीद्, V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [आ]गतासि, D3 गतासि (sic) D7 गतास्मि, G3 इतासि (for गन्तासि) Ś1 D3 5 7 12 °भाषित , Ñ2 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य(V1 र्थ)शुमानपि, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि(B2 °भि)नि, V4 ह्यशुमरितति, D11 °भाषित , Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12[a] in marg (cf v l 10) T1 missing up to कृ in [c] D1 2 M4 om 12[ab] (for both cf v l 11) —[a]) Ñ2 V B2–4 D10 13 स, B1 D5 11 12 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचन) —[b]) Ś1 D7 [अ]लघु°, V1 धरणीतल, B1 रघुनंदन, B4 बहु° (for लघुविक्रम) —[c]) D5 reads यत्र in marg —[d]) T3 G2 3 M1–3 Ct तत्र, Cg k as in text (for तस्य) M3 सागर , Ck t °रा (as in text) —After 12 T2 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्करसकाशान्भस्मराशीकृतान्बहून् ।

3 स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
3 चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
3 यज्ञियं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्खगाधिपम् ।
पितॄणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेषां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

13 ^{a}) D1 स दु.खशोकाभिहतस्; D2 दु खशोकेनाभिहतस्.—^{b}) Ñ2 V B D10 13 सुतोथ ह्य(B2 °भूद्; D10 °ह्यप्य)समंजस.; D1–3 7 तनयोथासमंजस.; D11 पुत्रश्चैवासमंजस·.—^{c}) Ś1 चुकोप, D5 चुक्रोध (for चुक्रोश). Cg परमार्तस् (as in text). Ś1 °यस्तो, D3 5 7 [illegible] M4 °यस्तो (for परमार्तस्तु) —^{d}) D5 12 वधे (for वधात्) —For 13^{cd}, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst

885* चुक्रोशार्तस्वरं दृष्ट्वा भस्मराशीकृतान्पितॄन् ।

[B1 [आ]र्त स्वय, D11 [आ]र्तस्वरो (for °स्वर) V4 om. दृष्ट्वा. B4 अपि (for पितॄन्)]

14 T1 missing from च in 14^{a} up to सलिलार्थी in 15^{c} on a damaged fol —^{a}) D9 G3 M3 4 याज्ञी(D9 °ज्ञि)यं; D14 T1 G1 M3 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं). Ñ2 V B D1 2 10 11 13 अपश्यत्तु(D11 °श्यं तु[sic])रग तं च(Ñ2 B2 D10 13 तु) —^{b}) B1 om चरन्त. B2 अपि°; D5 दृष°; D14 °रूतः (for अविदूरतः) —^{c}) D3 7 T3 -व्याघ्र (for -व्याघ्रो). —^{d}) D3 7 -समाहतः (for -समन्वितः) —For 14^{cd}, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst.

886* तदा पर्वणि नागेन हृत येलावने स्थितम् ।

[D1 (marg.) glosses पर्वणि पौर्णमास्यां प्रधानयज्ञकाले वा । "पर्वण्यपहृते चाश्वे यज्ञविघ्न प्रजायते । अपर्वणि हृते चान्यो नियोज्यो यज्ञकर्मणि ॥" Ñ2 D13 हृत (for हृत). V1 D1 2 वेलावन- (for वेलावने).]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in ^{c} (cf. v l. 14). —^{a}) D14 illeg. for तेषां. —^{b}) Ś1 D1–3 5 11 12 [अ]जलि-; Cg as in text (for जल-).—^{c}) Ś1 D1 5 11 13 सलिलार्थं; Dt स जलार्थी; D13 14 सलिलार्थे (for सलिलार्थी).—^{d}) Ś1 D5 13 सदा (for न च). Ñ2 V [illegible] D1–3.7 10 11.13 नापश्यत्सलिल क्वचित्.

16 ^{a}) D9 विशीर्य; G3 प्रसार्य; Cm g t as in text, Ck विधाय (for विसार्य). G3 निपुणं; M4 विपुलां, Cm [illegible] k.t as in text (for निपुणां). Ñ2 V B D2.3 7 10 11 13 पात(V3 पते)यंश्चाभि(D2.3.7 °यन्सर्व)तो दृष्टिं; D1 विचारयत्ततो दृष्टिम्; D6.13 विचार्य निपुणं दृष्ट्वा. —^{b}) G2 तपो; G3 स च (for ततो). M2 खगाधिप ; M4 खगोत्तमं (for खगाधिपम्). Ś1 (marg. as in text) Ñ2 V [illegible] D2 3.7 10 12 13 ततस्(V3 D2.7 तत्र)तत्र ददर्श ह(V3 स:); D1 2 अपश्यत स(D2 °श्यत)गोत्तम; D11 अपश्यत्स खगेश्वरं.—^{c}) D2 रामं; D13 नाम (for राम). —T1 missing from नि in 16^{d} up to दग्धा in 18^{b}.—^{d}) V2 सौपर्णं; B4 सुवर्णं (for सुपर्णम्). Ñ2 V B D10 13 पतगोत्तमं; T2 3 G3 4 अचलोपमं, Cm g.k.t as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf. v.l. 16). —^{a}) G3 न (for स) D6 [ए]नम् (for [ए]नम्). G1 राम; G3 वाक्यः (sic) (for वाक्यं) —D5 13 om. (hapl.?) 17^{c}–18^{b}. Ś1 reads 17^{c}–18^{b} in marg. D1 damaged after प in ^{c} up to यं in ^{d}. —^{d}) D3 दुःखशोकसमंततः.

18 T1 missing up to दग्धा in ^{b} (cf. v.l. 16). D5.13 om, Ś1 reads in marg. 18^{ab} (cf. v l. 17) —^{b}) Ñ2 V1–3 B D1–3 10 11 13 M3 °श्चैते; V4 °श्चैते; D4 हता°; D7 °श्चेमे, G3 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे). M4 °प्रभाः (for महाबलाः). —^{c}) Ś1 नार्हसि सलिल (by transp.). Ñ2 V3 B2–4 Dt D2 3 6–8 10 11.13 सलिल(D6 7 °ले) नार्हसे; V1 2 4 B1 नार्ह(V2 ईह)से सलिलं; D5.12 अर्हसि सलिलं; Cm [illegible] k t as in text (for सलिलं नार्हसि). Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 6 7 10–13 वीर, V1 ह्येषां (for प्राज्ञ). —^{d}) M3 कर्तुम्; Cm [illegible] k t as in text (for दातुम्). Ś1 V4 B1 D5 13 पुण्यो नरोत्तम(D5 °म·); Ñ2 V2 B2–4 D10 13 °स्त्वमन्यतः (Ñ2 B2 D10 °था, V3 °*), V2 पुण्यो न चान्यत ; D1–3 7 [illegible] पुण्यं (D3 °ण्यो) महाद्युते; G1 अर्हसि°; M4 पुण्यं महात्मना (for एषां हि लौकिकम्) V1 वीर दातुं त्वमन्यतः.

19 ^{a}) D14 हिमवतो (for हिमवतो). G4 ज्येष्ठ- (for ज्येष्ठा).—^{b}) V3 कन्या हि (for दुहिता). Ñ2 V B D1–3.7 10 11 13 M4 सरितां वरा; T3 °भः (for पुरुषर्षभ) —After 19^{ab}, B3 ins..

887* पूजिता त्रिषु लोकेषु सर्वैरेव सुरासुरैः ।

On the other hand, T3 ins..

888* सा नीयतां त्वया प्राज्ञ यतो यास्यन्ति ते दिवम् ।

T3 cont, whereas Ś1 (marg.) Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G M1–3 ins after 19^{ab}:

889* तस्यां कुरु महाबाहो पितॄणां सलिलक्रियाम् ।

[M3 तस्या (for तस्यां). —T1 missing from [illegible] up to 20^{b} on a damaged fol. D9 °प्राज्ञ (for महाबाहो). D9 14 T2 G M1 2 कुरु जल-; M3 हि जल- (for सलिल-).]

तया क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोऽंशुमानतिवीर्यवान् ।
त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

—^{c}) M2 सर्वान् (for एतान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B2.4 Dt D1-3 5-8 11 13 G3 M3 Cg k t प्लावयेत् (B4 D2.3 °येत्), D13 पावनी, G1 पाययेल (for पावयेत्) V1 D9 G3 °पाविनी, V3 °भागिनी, V4 °भाविनी, B2.4 °तारिणी, D5 °भावन, D13 °भावनी (for लोकपावनी) T3 प्लावयिष्यति पावनी

20 T1 missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^{a}) Ñ2 तयात् (sic) V [illegible] D10 13 यावत्, G1 यदा, Cg as in text (for यया) D1-3 7 भस्माभिसस्तु(D1 °स्तु, D2 °क्तु)ह (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^{b}) D3 गगायो (sic) D6 गगाया, D7 G2 गगाया (for गङ्गया) V3 B1 °*तया, D8 °भायया (for लोककान्तया) —^{c}) T2.3 G1.3.4 M3 षष्टि, Ct as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 तानि (for पुत्र) —^{d}) M3 ब्रह्मलोक Dt D6.8 T3 गमिष्यति, G1.2 M1-3 नयिष्यसि, Cm g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś1 D5 12 शक्रलोकाय धा(Ś1 या)स्यति ❀ Ct इदं भस्म हे पुत्र षष्टिं सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोकं गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । ❀

21 ^{a}) Cg गच्छ (as in text) Ś1 Dt D8 निर्गच्छा श्व, D6 निर्गच्छ त्व, M2 गजाश्व च (for गच्छ चाश्वं) Ś1 D5 12 °तेज, G1.2 M1.2 °बाहो (for महाभाग) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रगृह्य (for संगृह्य) ❀ Ct अश्वं गृहीत्वा निर्गच्छ । ❀ —For 20^{c}–21^{b}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1 2 7 10 11 12 M4 subst while Dt D8 T2 G1.2 M2.3 ins l 2 3 (T3 M3 om l 3) after 20 then D3 alone subst l 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गमेष्यन्ति वै तदा ।
गङ्गामानय भद्रं ते देवलोकान्महीतलम् ।
क्रियता यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम् ।
गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(l 1) V D1 11 यद्, D2.3 तदा, D7 तदा (for यदा) B1.4 [ए]व (for [ए]षा) Ñ2 D10 om (hapl) second ता D2 तत्र, D3 तत* (for तात) B2(marg as above) इष्यति (for एष्यन्ति) V3 ते (for वै) D7 स्वर्ग श्रेष्ठ सनाभिव, D11 स्वर्गां भविष्यति वै तत्र (hypermetric) (for the post half) —(l 2) D13 नाक° (for देवलोकान्) —(l 3) V2-4 Dt D2.3 7 9 13 G1 शक्नोसि (for शक्नोषि) V4 Dt G1.2 M2 गगायास्त्व(V4 °श्च)वतारण, D1-3 7 9 11 गगावतरण नृप M3 गगाया अवतारण (for the post half) —(l 4) V2 D3 7 9 11 एनम् (for एतम्) D10 आसाद्य (for आदाय) V4 यथागत° (for यथागतम्)]

—Ś1 reads 21^{c}–22 in marg —^{c}) B2 चैव, D1-3.7 9 शीघ्र (for वीर) —T1 missing from यं in 21^{d} up to [illegible] in 23^{a} on a damaged fol —^{d}) Ś1 V1.3 D5 12 13 T2 G2 M3 निवर्तयितुम्, D14 G1.3.4 Cm g सवर्तयितुम्, T3 सवर्धयितुम्, Ct as in text (for निर्वर्तयितुम्) D8 इच्छसि D1.2 गत्वा कालोऽभ्यगादिति, D3 7 9 मा त्वा(D7 त्वा) कालोऽत्य(D9 °श्य)गादिति

22 T1 missing Ś1 reads in marg 22 (cf v l 21) —^{a}) M3 सुपर्णस्य वच श्रुत्वा ❀ Cg सुपर्णेति ❀ —^{b}) D5 11 12 ना(D6 रा)म मामत (for अतिवीर्यवान्) Ñ3 V B D1-3 7 10 13 M4 वीर्यवा(D7 13 °मा)नंशुमानथ(V4 °मानिति, D1.2 M4 °मास्तत, D3 °मास्तथा, D7 °मास्तदा) —^{c}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 G3 M4 त्वरितो (for त्वरित) —D3 om 22^{d}–23^{a} —^{d}) Ñ2 V1.2.4 B D1.2 10 11 13 यज्ञम्, M3 पुरीम्, M3 गृहम् (for पुनर्) Ś1 Dt D6.8 G1.2 °त्पा, D1.2 °त्मन, T3 महीपति (for महायशा) V3 यज्ञस्थानमथानयत्

23 T1 missing ततो रा (cf v l 21) D3 om 23^{a} (cf v l 22) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1.2.5 7 10-13 M4 [illegible] राजानं समा(Ś1 D6 °नमथा, D12 °नमिहा)साद्य —^{c}) D3 नवेदमद् (sic) D9 निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G2 तथा (for यथा) D3 सत्व, D7 [आ]त्य त्व, Cm g t as in text (for वृत्त) Ñ2 V B D1.2(first time) 10 11 13 M4 त(D11 अ)स्मै(Ñ2 B2 °स्मिन्, B4 °स्यै) निवेदयामास ❀ Ck यथा वृत्तमिति पितृविषयकमिति शेष । ❀ —After 23^{c}, D3 reads 24^{d} as in V1 (repeats in its proper place) and thereafter repeats 23^{c} —^{d}) D12 सुवर्ण (for सुपर्ण) Ś1 D2.3.5 7 12 तत, V2.4 B1.2 D10 13 M4 तदा, V3 D1 12 14 T1 G3.4 M2 यथा, Cm g t as in text (for तथा)

24 ^{a}) Ñ2 V B D1.3 7 10 11 13 M4 व्यथितो राजा (for घोरसंकाश) —T1 missing from मतो in 24^{b} up to गते in 25^{c} on a damaged fol —^{b}) Ñ2 V B D1.3 7 10 M4 घोरम्, Dt om (for वाक्यम्) Ñ2 V B D1.3 7 10 M4 वच, D2.8 नृप, D11 [s]भवत् (for नृप) D12 राघवांशुमतो वच —After 24^{ab} G1 M3(*inf lin sec m*) ins

891* मुहूर्तं शोकमतस स्थिरचित्तो बभूव ह ।
[illegible] तेनाश्वेन नीतेन पौत्रेणांशुमता नृप ।

[(l. 2) M3 तेनाश्वेनेष° (for the prior half)]

स्वपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—c) Ś1 D2 9 11 14 T2 3 G2 M3 निवर्त°, Ñ2 V B D1 10 12 M4 समाप°, G4 निर्वाप° (for निर्वर्तयामास) —d) Ś1 D2(second time) 5 11 12 °रूप (D11 12 °र्व्वं [sic]) D14 T3 G M1 2 °तत्त्व, Cg as in text (for यथाकल्प) D9 °विधि (for यथाविधि) Ñ2 V B D1–(D2 first time) 3 7 10 13 M4 नातिहृष्ट(Ñ2 B3 °कृष्ट, V3 B1 °हृष्ट, V4 °दृस)मना इव

25 T1 missing up to गमे in c (cf v l 24) —a) Dt D6 8 तु (for च) Ś1 D5 12 [अ]गमद्धीमान्, Ñ2 V2–4 B1 2 D10 13 ययौ धीमान्, V1 B3 4 M4 ययौ श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —c) V2 [अ]भिगमने, V3 [अ]वतरणे, V4 [आ]गम°, Ck t as in text (for [आ]गमे राजा) D1–3 7 M4 गंगावतरणे तत्र —d) T2 M3 °गच्छति, G3 नाधिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 नाध्य(V2 °ध्या, D1 °ध्य)गच्छत्स (Ś1 D2 3 5 7,11 12 °द्वि, V2 B4 °त, D1 °द्वि, D13 °त्सु) निश्चयं ❀ Ck निश्चयमुपायनिश्चयम् । अध्यगच्छतेति । ❀

26 a) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10 11 12 चापि (for राजा) —b) Dt महतो, Cg as in text (for महता) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 सुयु(V4 सत्व)ने कालध (D1 2 °क)र्मणा —d) Ś1 D5 6 7 11,12 ययौ, Cg as in text (for गत) Ñ2 V B D1 2 10 13 पालयित्वा महीमिमां —After 26 Ś1 D5 11 12 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतु स
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठ ।
आरुह्य देवालयमुग्रतेजा
श्चिक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand B2 ins

893* जगाम त्रिदिवं राजा जितं स्वेनैव कर्मणा ।

Colophon T1 missing from colophon up to अंशुमत in I 41 1d —*Kanda name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kanda name B2.4 D9 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 सगरयज्ञ(V4 °ज्ञ)समाप्ति (V4 °ह) D9 सगरयज्ञपरिसमाप्ति —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1.4 B1 4 D2 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 43 V2 45 V3 42 Dt D4 6 8 14 S (except T1) 41 D1 3 7 34 D9 44 D13 इत्यार्षे—यणे—कांडे—समाप्तिर् 43 —After colophon· T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2.4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M1 2 श्री ....म

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
स राजा सुमहानासीदंशुमान्रघुनन्दन ।
तस्य पुत्रो महानासीद्दिलीप इति विश्रुतः ॥ २
तस्मिन्राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।
तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ ५
कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७

41

☞ Ñ1 missing Sarga 41 (cf v l I 33 8)

1 Before 1 D13 ins ref सु-त-च T1 missing up to अंशुमन्त on a damaged fol —a) D5 12 धर्मे, Cm g k as in text (for धर्मं) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 तत्र प्रकृतयो राम —b) Ñ2 V3 4 B D1 3 7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D5 12 °जन , Cm g k t as in text (for प्रकृतीजना) V1 स्वर्गमुपतिते नृपे, V2 D10 13 स्वर्गते (V2 यास्यति) सगरे नृपे —c) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 धार्मिक (for राजानं) Ś1 चोद°, D1-3 7 स्थाप°, D5 12 °मास (with hiatus) Cm g t as in text (for रोचयामासुर्) Ck cites ° as in text —d) Ś1 D5 11 12 महाद्युतिं, Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 13 M4 नराधिप V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 a) Ś1 D5 12 राजा च (for स राजा) G1 3 तु (for सु) D13 स राज्ञामंशुमानासीद्, Cg as in text (for a) —c) Ś1 D5 12 °तेजा, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 सम(V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्र समभवद्

3 a) Dt D4.6 8 तस्मै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) Ś1 °देश्य, V1 सन्निवेश्य, V2 निवेश्याशु, B1 D2 3 G1 °विश्य, Dt D6 8 °दिश्य (for समावेश्य) —b) D14 T1 2 G2 4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) Ñ2 V B D1 2.7 9 (before corr) 10 13 M4 [ऽ]था(B2 m M4 मों)शुमानपि(B4 D2 °मिति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T1 damaged from 3c up to महा in 4b —c) Ñ2 V B D10 13 राम, D1 3 7 9 14 T2 G3 4 M1 3(also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —d) D13 ते* (for तेपे) Ś1 D5 11.12 तदांशुमान्, Ñ2 V B D1-3 7 10 13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3 Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

894* गङ्गावतरणं पुण्यं चिकीर्षुरमरद्युति ।
अनवाप्यैव तं कामं स वै नृपतिसत्तम ।

[(l. 1) M4 राम (for पुण्य) V1 2 B1 D2.11 13 M4 अमित दुर्ग —D13 om (hapl ?) l 2-4b.—(l 2) V4 च त° (hypermetric); D11 °राजा, M4 चैव स (for त काम) D2.7 तनो, M4 काम (for स वै) D1 2 नृपतिर्(D2 गत स नृ)पसत्तम , D11 काम नृवरोत्तम (submetric) (for the post half)]

4 D13 om 4ab T1 damaged up to महा in b (cf v l. 3) —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B2.4 D10 M4 °त्रिंशतं (Ś1 °त , V3 D10 °त), V4 D3 5 7 11 12 स द्वा(V4 कृत्वा)त्रिंश(D3 °*)त्, B1 द्वात्रिंशत् (submetric) B3 (m also as in Ñ2) द्वाविंशति (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्र —b) G1 3 तप कृत्वा (for वर्षाणि सु) D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 M4 वर्षाणा(D12 °*)ममर(Ś1 D1 5 11 12 °मित)द्युति (Ś1 D1 2 5 12 M4 °प्रभ , D3 7 11 °प्रभु) —T1 om (hapl ?) 4cd —c) K(ed) तपोवन D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) Ś1 D5 11 12 तपोवने तप कृत्वा, Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर(M4 सुघोरं स) —d) Ś1 G2 लोके, Cg as in text (for लेभे) Ś1 D5 11 12 M2.4 स्वकर्मेन(M3 °मि , M4 °णा), Ñ2 V B D10 13 महात्मना , D1 3 7 14 T2 G2 4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 Ñ2 V3 B1 D10 13 om (hapl) B3 reads in marg 5 7 —a) V1 2 B2-4 D1-3 7 11 M4 दिलीपोऽपि —b) D2 पितामह (sic) V4 B2 4 D2 3 7 वध D12 विधिं, Cg k t as in text (for वधम्) —c) M3 हितया, Cm g as in text (for -हतया) V2 lacuna V3 तमेवार्थं चिंतयन्नाथ, D1-3 7 9 11 M4 तमेव चिंतयन्सर्वे (D11 °त्रिय) —d) D2.14 S (except M3 4) नाधिगच्छति, Cm g नाध्यगच्छत (as in text) Ś1 V4 B2 4 D5 12 नाध्यगच्छत्स(V4 °च) निश्चय

6 Ñ2 V3 B1 D10 13 om B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —b) D5 गता (for तेषा) T1 missing from क्रिया up to महा in 8a on a damaged fol —c) B4 °येह, D14 °यैन (for तारयेय) Ś1 V1 4 B2-4 D5 12 यं (V1 lacuna)धून्, V2 D2.3 7 9 स्येनान्, D1 स्येषाम्, D14 T2 M4 चैनान्, G4 चैव (with hiatus) (for चैतान्) —d) M3 चिंताकुलो (for °परो)

7 Ñ2 V3 B1 D10 12 om B3 reads in marg 7 T1 missing (cf v l 5 and 6 resp) —a) D11 चिंतय*स् V1 2 D1 3 7 9 11 स्वेत्रं(V1 °*) (for नित्यं) —b) Ś1 V4

दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।
राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०
भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११
स तपो दीर्घमातिष्ठद्गोकर्णे रघुनन्दन ।
ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

D5 ■ M4 विजितात्मन, Ct as in text (for त्रिदि°) V1 2 D1-3 7 9 11 कथामेता(D11 नृपते सु) महात्मन —c) B3 राम, D2 7 9 जज्ञे (for नाम) —d) V1 om D2 7 9 सर्वे, D3 *ज्ञे (for जज्ञे) V1 2 D1 3 7 9 लोक(V1 * * D3 सर्वलोक [hypermetric]) परिश्रुत

8 T1 missing partially a (cf v l 6) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोपि —b) Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 10 11 ईजि(V1 2 B4 °यि)वान् (for इष्टवान्) Ś1 D6 12 यज्ञैश्च बहुभिर्यजन्(D12 °जैयन् [metathesis]) —G4 om (hapl) 8c–9 —c) Ś1 V B1 2 D5 11 12 त्रिंशतिं(V3 °तिर्) वै, Ñ2 B3 °श वै, B4 त्रिंशानि द्वे, D1 (m also) दशवर्षं, D10 13 °चैव (for त्रिंशद्वर्षं) V4 °स्राणो(for -सहस्राणि) —d) Cm g t अकारयत् (as in text) Ś1 N2 V B D5 10-13 यथा(णा) ना(V2 *)मपालयत्

9 G4 om 9 (cf v l 8) —a) Ś1 D5 12 तांस्तु (for राजा) —b) G2 M1 उत्तारणं (for उद्धरणं) Ś1 D6 12 समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गंगावतरण प्रति —1 or 9ab Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 subst

895* निश्चय चाप्यगत्वैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सोपि (for चापि) B1 [अ]गत्वैव D11 °न (for [अ]गत्वैव) D3 गंगावतरण (for °तरणे) V4 D3 7 नृप D3 गत (for तत)]

—c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विधिना, V3 व्याधिवान्, Cm k t as in text (for व्याधिना) —T1 missing from नर up to धा in 11b on a damaged fol D3 10 -शार्दुल (for -शार्दूल) —d) D4 धर्म (for धर्मम्) D1 समी°; Cg as in text (for उपेयिवान्) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 M4 कालस्य वशमीयिवान् (V4 °तो गत, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —a) V1 D3 इंद्रलोकमतः; D1 3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य(D2 7 °प, D11 °यान्) तजो, G3 इंद्र लोकं गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोकं गतो) —b) Ś1 D5 6 12 M4 स्व(D5 सो; M4 स्वा)र्जितं स्वेन, Ñ2 V B3 4 D2 7 9 10 13 सोर्जि(Ñ2 B4 D10 °र्चि)तं(B4 °त) पुण्य, B1 [आ]त्मार्जितं पुण्य; B2 D1 11 स्वा(D1 स्व)र्जितं (D1 °त) पुण्य; G2 M1 °तैरेव (for स्वार्जितेनैव) D3 तेजसा G2 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —c) D9 राष्ट्रे (for राज्ये) Ñ2 V B D1 2 7 10 11 13 M4 राज्ये भगीरथं पुत्र Ck as in text (for °) —d) V4 निक्षिप्य च; Cg k as in text (for अभिषिच्य) T2 G4 °भ, G1-3 M1 2 °भ (for नरर्षभ) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 M4 निक्षिप्य(D9 °क्षाप्य) पुरुषर्षभ(Ś1 D9 °भ, V1-3 B1 D1 2 M4 °भ B3 4 D10 °भे)

11 T1 missing up to धा in b (cf v l 9) —a) D9 स (for तु) Ś1 N2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 भगीरथोपि (V1 3 B2 3 D13 थ) राजाभूत् —D1 3 (after 11) 11 ins after 11ab, D3 7 8 subst for 11cd

896* तस्यापि परमो यत्नो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11c–12b Ś1 reads 11c–12b (including 897*) in marg —c) Ś1 Dt D6 8 °राज, Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदा(D13 °वा)काङ्क्षन् (D10 13 °क्षेत्) (for महातेजा) —d) Ś1 Dt D6 Ct च प्रजा, D1 यतत, G4 च प्रज (sic) Cm g as in text (for चाप्रज) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सत्त्वशीमात्मन प्रजा —After 11 Ś1 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

897* मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रत ।

12 D6 12 om Ś1 reads in marg 12ab (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्) Ñ2 V3-4 B D11 मातस्थे (for मातिष्ठद्) Ś1 Dt D6 8 10 तपो दीर्घं समातिष्ठद्(D10 °तेपे) ❀ Cg t गङ्गावतरणेप्सुस्तप आतिष्ठत् । ❀ —b) Ñ2 V B D1 3 7 9 13 M4 [ऽ]नुपम (D7 °*)द्युति, D10 [ऽ]नुपमद्युते (for रघुनन्दन) D11 राजा ह्यनुपमद्युति —c) D3 महा (for पञ्च) —d) Ś1 D6 12 मिता°, M3 मास°; Cm g k t as in text (for मासाहारो) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ग्रीष्मे(V4 ग्रीष्मेण [sic]) भूत्वा(D1-3 7 9 M4 transp ग्रीष्मे and भूत्वा) च(D2 3 7 वि)धयत —After 12 Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ins.

898* पञ्चतापी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
शीर्णपर्णकृताहारो यतात्मा यतमैथुन ।

[(l 1) V4 हिम (for अन्त) Ñ2 V1 B1 भार° (sic), D2 3 7 9 10 °काशक D11 [आ]काशवासिक, D13 [अ] वसनस्तथा M4 °वासिन (for [अ]भ्रावकाशिक) —(l 2) D1 -पत्र (for -पर्ण) After कृताहारो D3 erroneously repeats from त in शिलाया (cf 14d in D1) up to भा in post. half of l 1 D1 3 7 9 M4 फलै° (for यतात्मा) Ñ2 B3 D1-4 7 9 10 13 M4 जित (for यत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९

13 T₂ moth eaten up to घोरे in [b] — [a]) D₃ तपस्य (sic) (for तस्य) Ś₁ D₃ ₆ ₇ ₁₁ ₁₂ -सहस्रेण, Ñ₂ V B D₁ ₁₀ ₁₃ M₄ -सहस्राते (for -सहस्राणि) — [b]) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ तपस्युग्रे महात्मन, N₂ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₃ M₃ तपसो (V₄ °*) ग्रेण तोषित —After 13[ab], Ś₁ (m) Dt D₁ ₆ ₈ ₉ ₁₄ S (except M₄) Cr m g t ins

899* अतीतानि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मन ।

—[c]) Cv r m g t सुप्रीतो (as in text) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ ब्रह्मा (D₁₂ वर) प्रीतोभवद्राम Ñ₂ V B D₁ ₃ ₇ ₁₀ ₁₃ M₄ भानगामाश्रम ब्रह्मा (D₂ ₃ ₇ °मभवो) — [d]) D₁ सुवाण, D₁₂ प्रना*, M₄ चराणा (for प्रजाना) Ś₁ Ñ₂ V B Dt D₁ ₅ ₆ ₈ ₁₀ ₁₂ G₁ ₃ M₃ ₄ प्रभुर् (for पतिर्) D₂ ₃ ₇ ₉ ब्रह्मा (D₉ सर्व) लोकपितामह, Ck as in text (for [d])

14 Dt reads 14 twice — [a]) Ñ₂ V B D₁ ₃ ₇ ₉₋₁₁ ₁₃ M₄ वृत, Cg as in text (for ततः) Ś₁ V₃,₄ D₁₋₃ (D₂ om) ₅ ₇ ₉ ₁₁ ₁₂ सर्वै N₂ V₁ ₃ B D₁₀ ₁₃ M₄ श्रीमान् (for सार्धम्) — [b]) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ सह लोक (D₁₁ °के) M₁ उप° (for उपागम्य) Ñ₂ V₁ ₃ B D₁ ₃ ₇ ₉ ₁₀ ₁₃ M₄ विमानवर मास्थि (D₁ °श्रि) त (D₇ °तै), V₂ श्रीमानेवरमास्थित, V₄ श्रीमान्स्यदनमास्थित — [cd]) Ñ₂ V B D₁₋₃ ₇ ₉ ₁₀ ₁₃ M₄ स पुन (N₂ V D₉ ₁₀ °व) माभाष्य (M₄ °साद्य) तदा (D₂ illeg for ष्य तदा) (for [c]) D₃ illeg D₇ ₉ दीप्यमान (for तप्य मानम्) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ तप्यमानं महात्मान (by transp) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ वचो, N₂ तम्, V₂ ₃ ₄ B₂ ₃ D₂ ₇ ₉ ₁₀ M₄ ततो, V₂ B₁ ₄ D₃ ₁₃ तपो, G₁ ₃ M₃ तदा, Cg as in text (for अथ)

15 [a]) Dt D₆,₈ °राज; D₄ T₂ G₁ ₃ M₂ ₃ (after corr sec m °राज) °तेज, M₄ °बाहो (for महाभाग) — [b]) Ś₁ Ñ₂ V₁₋₃ B D₁ ₃ ₇ ₉ ₁₁ ₁₃ नरे°, V₄ सुरे°, Dt D₂ ₄ ₆ ₈ ₁₁ T₂ जना (D₁₁ नरा) धिप, D₅ ₁₀ नरोत्तम (for जनेश्वर) M₄ भगीरथ महारथ — [c]) Ś₁ D₅ ₁₁ ₁₂ त्व (for च) Cm t तपसा च (as in text) D₁₁ सुतवर (for सुतप्तेन) — [d]) D₁₁ दाते (sic) (for वर) —For 15[cd], Ñ₂ V B D₁₋₃ ₇ ₉ ₁₀ ₁₃ M₄ subst

900* गृहाण वरमसक्त काङ्क्षितं पृथिवीपते ।

[V₄ B₁ त्व (V₄ om [submetric]) वर मत्त (for वरमसक्त) D₇ वर गृहाण मत्तस्त्व (for the prior half) D₁₃ वांछित (for काङ्क्षित)]

16 [a]) N₂ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ तनो दृष्ट्वा (B₁ D₁₁ M₄ राजा), Cg as in text (for महातेजा) Ś₁ D₅ ₁₂ उवाच सु (D₁₂ स) महात्मान — [b]) Ñ₂ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ ब्रह्माण स्वयमागत — [c]) Ś₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ ₅ ₇ ₁₀₋₁₃ T₂ G₁ M₂₋₄ °तेजा, Dt D₆ ₈ °बाहु, D₁₃ नरश्रेष्ठ (for महाभाग) — [d]) Ñ₂ V B D₁ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ इद वच, D₂,₃ ₇ अभाषत, D₆ ₉ T₂ उप° (for अवस्थित) Ś₁ D₅ ₁₂ G₁ ₃ M₃ बद्धा शिरसि चाञ्जलि, Dt D₆ ₈ कृताञ्जलिपुट स्थित —After 16, B₃ ins

901* उवाच नृपशार्दूल भक्त्या च नतकन्धर ।

17 [a]) Ś₁ मा, B₄ से (for मे) V₂ D₂ ₅ ₆ ₉ ₁₁ ₁₂ ₁₄ T₂ G₁ M₂ ₃ Cm °वन् (for भगवान्) — [b]) Ñ₂ V₂₋₄ B D₁₀ ₁₃ बल, V₁ बल (sic) (for फलम्) — [c]) Ñ₂ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₃ M₄ सत (D₁₃ इता) सगरपुत्रास्ते (V₂ °स्तु) — [d]) D₁₃ सगरम् (for सलिलम्) D₉ माप्नुयात् (sic) Ck cites [a] as in text

18 D₉ om 18 — [a]) Ck cites [a] as in text —For 18[ab], Ś₁ D₅ ₁₂ subst

902* गङ्गासलिलसंक्लिन्ने से भस्मनि महौजस ।

Ñ₂ V B D₁ ₃ ₇ ₁₀ ₁₁ ₁₃ M₄ subst

903* गङ्गाजलप्लुते तस्मिन्देहभस्मनि पाविता ।

[V₄ °प्लुत (sic) D₃ °*ते D₇ *ल°, D₁₃ M₄ -जला° (for -जलप्लुते) D₂ ₃ ₇ दे (D₃ *) हे M₄ देहे (for तस्मिन्) V₂ B₁ D₁₃ देहे, M₄ तस्मिन् (for देह) V₂ पातिता, D₁₃ पानय (for पाविता) D₁₋₃ ₇ तस्मिन्म (D₁ देहे म) स्मनि प्ला (D₂ ₇ पा) विते (for the post half)]

—[c]) T₂ M₂ ₃ (after corr sec m) °र्थं, Cg as in text (for अत्यन्त) Ñ₂ V B D₁₋₃ ₇ ₁₀ ₁₁,₁₃ M₄ गच्छेयुरमला (V₄ °रा) स्वर्ग (B₄ सर्वे [sic]) Cm t as in text (for [c]) —M₂ om 18[d]–20[c] — [d]) Ś₁ D₁₋₃ ₇ M₃ ₄ ते, N₂ V B D₁₀ ₁₁ ₁₃ न, Dt D₆,₈ च (for मे)

19 M₂ om 19 (cf v l 18) — [a]) Ś₁ Ñ₂ V B D₁₋₃ ₅ ₇ ₉₋₁₃ इय, M₄ परा Cm g t as in text (for देया) D₂ से, D₁₄ m Cg as in text (for च) Dt D₆,₈ देव याचे ह (D₆ °ह) सवत्से — [b]) Ś₁ D₅ ₁₂ नावसानं कदाचन, N₂ V B₂₋₄ D₁₀,₁₃ नावसाद (V₄ °मानं) कथचन, B₁

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथंचन; D1-3 7 9 11 M4 नोच्छिद्येत कथं(D1 11 M4 °दा)चन. ꙮ Cm g t यथा(Ct यथा) न· कुलं नावसीदेद् । ꙮ —°) G4 ऐक्ष्वाकूणां. B1 कुल (for कुले). Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 गच्छेद् (for देव). D1-3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज(D9 °वंश)प्रभया. —ᵈ) Ś1 V1 3 B4 वरो वर.; Ñ2 V4 B3 D10 13 [अ]परो वर.; V2 B1 वरोपर:; B2 Ch परो वरः (by transp), D12 वचो मम (for वरः परः). D1-3 7 9 11 M4 वरमेन(D1 11 M4 °तं, D9 °क) वृणोम्यहं(D2 °तोस्म्यहं; M4 °णोमि ते); D5 एष तेस्तु वरो मम.

20 M3 om. 20ᵃᵇᶜ (cf. v.l. 18). Ś1 repeats 20ᵃᵇ in marg. —ᵃ) Cg उक्त- (as in text). Ñ2 V B D1-3 7. 9-11 13 M4 इत्युक्त(B3 D2 3 °क्त्वा, B4 °क्तं [sic])वाक्यं (V4 D9 °र्यं ते) (for उक्तवाक्य तु). —ᶜ) V3 इत्युवाच. Cg शुभां (as in text). D1-3 7 9 11 M4 तदा(M4 °तो) राम (for शुभां वाणीं) —ᵈ) Cg मधुरां (as in text). D4 reads मधुरा in मधुराक्षराम् in marg Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 मधुराक्षरभूषितां(V3 °समितां; B4 °विभूषिता [hypermetric]), D1-3.7 9 11 M4 वाक्यं श्रुति(D11 श्रुत)सुखावहं; M3 मधुर मधुराक्षरं.

21 ᵃ) T3 महा°; Cg h t as in text (for मनोरथो). D4 T3 °राज; G1 M3 °तेजा(G1 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेष). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 तपोधन महाभाग. —ᵇ) V3 °मना.; D11 °बलं (sic) (for महारथ) —Note hiatus between ᵃ and ᵈ. —ᶜ) Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]विच्छिन्नम्; D5 °य; D12 °च(for भद्रं ते). —ᵈ) Ś1 -कुलनंदन, Ñ2 B2 D10 13 -कुलसभवं(D13 °च); V B1.2.4 D1-3 5 7 9 11 12 G1 2 M4 -कु(B1 ∗)लमव्ययं (for -कुलवर्धन) —After 21, B4 ins. 904*.

22 ᵃᵇ) Cv.r m. cite ᵃ as in text. Dt D4 5 transp. गंगा and ज्येष्ठा. —For 22ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 subst., while B3 ins. after 905*, whereas B4 ins. after 21 :

904* या सा देवनदी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
[B4 श्रेष्ठा (for ज्ये°).]

—For 22ᵃᵇ, Ñ2 V B (B4 reads after 904*) D10 13 subst. :

905* इयं तु गङ्गा सरितां प्रवरा स्वर्गपङ्कजा ।
[Ñ2 V4 B3 च (for तु). V4 प्रवरा सरितां (by transp.).]

—Thereafter Ñ2 V B (B3 after 904*) D10 13 cont. :

906* धारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां निपतन्ती महौघिनी ।
[D13 सर्वां (for कृत्स्ना). B1 निष्पतती.]

—ᶜ) D2 तु (for वै). M3 Cg शक्तो (for राजन्). Ñ2 V B D10 13 तदस्या धारणे राजन्. —ᵈ) T3 रहस (metathesis), M3 (before corr. as in text, after corr. *inf. lin. sec m.*) नरस; M4 शिवस (for हरस). M4 प्रयुज्यतां. Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 शिवो(D13 महा)देवः प्रसाद्य(B4 °सेव्य)तां. Cv r m g as in text (for ᵈ).

23 ᵃ) D12 तरणे (for पतने). Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 त्र्यक्ष (for राजन्). —ᵇ) Cg पृथिवी(as in text). T3 स नहिष्यते (metathesis), G1 3 4 Cm °ति (for न सहिष्यते). Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 भूमिः सोढुं न शक्ष्यति (V3 B4 °क्यति [sic], V4°क्यते; D3 °शक्षयिष्यति [sic]) —After 23ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins :

907* अतिवेगात्पतन्ती सा भित्त्वा पातालमाविशेत् ।

—ᶜ) D5 om. वै (submetric). Cm g धारयितुं(as in text). Dt D4 5 6 T3 राजन् (for वीर). Ś1 Ñ2 V B D1-3.5 7 9-13 तस्या(V3 °स्माद्) धारयितारं च. —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 शंकरात् (for शूलिनः). —For 23, M4 subst.

908* धारयेत्पृथिवीं कृत्स्नां पतमाना महोर्मिका ।
तदस्या धारणे देवं शिवं तावत्प्रसादय ।
गगनात्प्रच्युतां राजन्न एनां धारयिष्यति ।
नान्यस्तस्माच्छिवादस्या. शम्भो वेगं हि दुःसहम् ।
सोढुं निपतमानायास्तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[For the prior half of l. 1 cf. that of 906*.]

—After 23, Ñ2 V B D10 13 ins. :

909* वेगं सुदु सहं लोके तस्मात्तं त्वं प्रसादय ।

[V4 लोकम् (sic). —For the post. half cf. that of l. 5 of 908*. V1.3 B1 4 त्वं तं (by transp.); V4 तं ∗ (for तं त्वं).]

24 ᵃ) M4 स (for तम्). V3 राजर्षि (for राजानं). —ᵇ) Ś1 M3 आभाष्य; D13 चाम्य∗ (for चाभाष्य).

४२

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

Ñ2 V B D10 13 M4 भगवा(M4 °व)न्ब्र(V4 °वास्तु)पितामह —After 24cd, Ś1 ins 912*, while D1 (m) ins

910* गच्छ देवि भवाङ्गृह्य भगीरथमुमेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृत ।

—Ś1 reads 24cd in marg —c) Ś1 Dt D6 8 M2 देवै (for देव) —d) Cm k t देवैर् (for सर्वैर्) Ś1 Dt D6 8 M2 सर्वैं सह (by transp) Cm g k t मरुद्गणै (as in text) —For 24cd, Ñ2 V B D10 13 subst

911* आभाष्य च महीं गन्तु गङ्गा स त्रिदिवं ययौ ।

[B4 om च (submetric) B2 reads (after corr) from हीं up to त्रि in marg Ñ2 V3 B1 3 4 D10 13 नेतु (for गन्तु) V2 4 transp गन्तु and गङ्गा V1 द्विनिव (metathesis) (for त्रिदिव)]

On the other hand D1 3 5 7 11 12 M4 subst while Ś1 ins after 24ab

912* नियुज्य जगतीं गन्तु गङ्गा प्रतिययौ तत ।
पुराण देवसदन सर्वदेवनमस्कृत ।

[(l 1) Ś1 D3 5 11 12 नियुक्ता(D5 °युक्ता [sic]) D1 °योक्तु, D7 °क्त्वा (for नियुज्य) M4 च महीं (for जगतीं) M4 पुन (for तत) —M4 om l 2 —(l 2) D1–3 7 11 पौ (D11 पु)राण ब्रह्मसदन (for the prior half) D5 -नमस्कृत (for -नमस्कृत)]

Colophon D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V1 4 D4 om V2 3 B D10 11 आदि° —*Sarga name* Ñ2 भगीरथप्रसाद, V1 2 4 B D10 11 भगीरथ(D11 om)वरप्रदान(D10 °ने), V3 भगीरथवरप्रसादने, D9 गंगावतरण —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 B1 4 D11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 42 Ñ2 B2 3 D10 44 V2 46 V3 43 D9 45 D13 —काडे—रथ—प्रदान सर्ग 44 —After colophon T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

42

☞ Ñ1 missing Sarga 42 (cf v l 1 33 8)

1 Before 1 D13 ins सूत उवाच —a) Ñ2 V B D10 13 प्रजापतौ Cm g k t as in text (for देवदेवे) D8 14 गते (sic) (for गते) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 राम, M4 राजा (for तस्मिन्) —b) Ñ2 V B D10 13 M4 अङ्गुष्ठाग्र (for सोऽङ्गुष्ठाग्र) Ñ2 V3 B2 D10 13 प्रपीडित, V1 2 4 B1 2 4 D11 G4 M4 निपीडित(D11 G4 °त) (for निपीडिताम्) Ś1 D5 12 सोंगुष्ठाग्रेण पीडिता —c) Ñ2 V B D10 13 M4 महीतल (for वसुमतीं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 राजा (for राम) —d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 उपावसत् (Ś1 °गतम्, V1 D1 3 7 9 °स्थिता, D2 °वसन्) M4 व्यतिष्ठत, Cm g as in text (for उपासत) D4 6 8 T1 वत्सर समुपास्यत, M3 समुपास्त समा नृप ॐ Ct समुपास्यतेत्यार्षं यद्बहुवचनम् समुपास्तेत्यर्थ । ॐ —After 1, Ś1 (m) Ñ2 V B D10 11 13 14 T1 2 G M (M3 *inf lin sec m*) ins

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रय ।
अचल स्थाणुवत्स्थित्वा रात्रिंदिवमतन्द्रित ।

[M3 transp l 1 and 2 —(l 1) B1 2 अना° (for निरालम्बो) Ś1 B1 2 °भक्ष्यो (for वायुभक्षो) M2 निराशन, M4 [ऽ]नपाश्रय (for निराश्रय) —(l 2) V1 2 B1 4 D11 13 14 T1 2 G M अचल Ś1 निश्च (for स्थित्वा) M3 न्दिवारात्रम् (for रात्रिंदिवम्) Ś1 उपागत Ñ2 V1 अतन्द्रित, D14 T1 2 G1 2 4 M1–3 अरिंदम (T1 G2 4 M1 2 °म, T2 °न [sic]), M4 अचापयत् (for अतन्द्रित)]

2 V1 om 2ab —a) Ñ2 B3 D10 13 [ऽ]तीते (for पूर्णे) —b) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 9–13 सर्वदेव (for सर्वलोक) M4 सर्वभूतपति शिव —d) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमभाषत

3 b) Ñ2 V2–4 B D10 13 प्रिय महत्, V1 प्रिय तव (by transp) (for तव प्रियम्) —c) Ñ2 V1 3 B D10 11 13 पतन्तीं, V4 निपतन्तीं (hypermetric), Cg as in text (for शिरसा) D9 धारयिष्येह M4 धारयिष्यामि शिरसा (by transp) —d) D4 -ज्येष्ठ (for -राज) D11 महत् (sic) (for अहम्) Ñ2 V B D10 13 दिवस्त्रि(V3 दिवात्रि [sic], B2 देवीं त्रि)पथगां नदीं (V4 °गामिनीं), M4 पतन्तीं गगनान्नदीं —After 3 Ñ2 V B D10 13 M4 ins Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins after 4ab

914* ततो हिमवत शृङ्गमधिरुह्य महेश्वर ।
निपतेत्यब्रवीद्गङ्गामाभाष्याकाशगा सदा ।
जटाकलाप विपुल विनिकीर्य समन्तत ।
बहुयोजनविस्तार शैलकन्दरसंनिभम् ।

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 12 त(D9 ग)त स हिमवन्त (D2 सम्) D11 तत स हिमवच्चीरम् (for the prior half) Ś1 अभिरुह्य —(l 2) Ś1 D2 3 5 7 9 12 M4 पतस्व D11 प्रपत (for निपत). D1 पत त्वमित्यब्रवीद्गङ्गा (hypermetric) (for the prior half) B4 नदीं (for सदा) —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५
अनेन तोपितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विकीर्य स (for विनिकीर्य) —(l 4) V4 पच (for बहु) B1 बहुशो जलसंभार (for the prior half) V1 -कुजर (for -कन्दर) B4 शोभित (for -सन्निभम्)]

On the other hand M3 (*inf lin sec m*) ins after 3

915* उमापतेर्वच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst see 7 —ᵃ) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ततो हैमव(D5 °ञ [sic])तीं ज्येष्ठा —ᵇ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 914* —ᶜ) G1 सातिमय रूप, G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —ᵈ) D4 T3 M2 3 गगा (for राम) —ᶠ) T3 [श]ध, Cg k as in text (for [उ]त) —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M3) all Cs ins.

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यह हि पाताल स्रोतसा गृह्य शकरम् ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हर ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमव प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तु नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l 1) —For ins see below —(l 4) D14 T1 2 G1 3 4 M2 3 त्रिणयनस् T3 G2 M1 तथा (for तदा) —(l 5) D14 पतिता (sic) (for पतिता) G2 रौद्रस्य —(l 6) G4 रम्ये (for राम)]

—M3 ins l 1 and 2 after l 1 and 3 of 910* respy

917* मौढ्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शितिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —ᵇ) Dt D8 जटामंडलमंतत, Cg °मोहिता (as in text) —ᶜ) G1 3 सा Ck.t as in text (for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]भिभ्रमद्, G4 illeg all Cs अवभ्रमद् (as in text) —After 5 Dt D4.6.8 14 T G M1-3 (Cg k t comm on l 2 only) ins.

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थित ।

[Except M3 all the above MSS om l 1 —(l 2) Dt D4 6.8 अपश्यत्. M2 अपि (for तत्र)]

6 Cf v l 4 and 7 —ᵃ) Dt D8 8 Ct स तेन, Cm g k as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]भूद्, M3 [अ]सौ, Cg k as in text (for [आ]सीद्) —ᵇ) Dt D8 अ-यत, M3 नत्यर्थं (for अत्यर्थं) —ᶜ) G1 विसस- (damaged) G4 damaged after गं in ᶜ up to बिन्दु in ᵈ —After 6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l 8 Ck t on l 7-8) ins

919* तस्या विसृज्यमानाया सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्र प्राचीं दिशं जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिशं जग्मु प्रतीचीं तु दिश शुभा । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासां भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्य स्यन्दनमास्थित ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा त चाप्यनुव्रजत् ।

[(l 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M3 तु (for second च) D14 T1 2 G3 4 M1 3 (after corr sec m) तथापरा (for तथैव च) —(l 3) D8 गगा शिवजल। शुभा T3 गगा शिवजग्ग छुभा (both sic) (for the post half) —(l 4) D4 शीता (for सीता) D5 T3 G1 3 M3 शुभा (for महा) —(l 5) D4 तु ता, D14 T G3 4 M1-3 स्वेता (for चैता) D14 illeg for तीची in प्रतीचीं M3 च (for तु) D4 14 S (except M4) शुभोदका (for दिश शुभा) —For insᶜ see below —(l 6) D4 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post half) —(l 7) = 21ᵃᵇ Dt T3 दिव्य (for दिव्य) —(l 8) T2 गगां (for गङ्गा) D14 T3 [अ]नुव्रजेत्, G1 2 त गगा पृष्ठतोन्वगात् (= 21ᵈ) G2 M1 3 गगा त चान्वगा च्छने (M3 °गाहुन) (for the post half)]

—After l 5 T2 G2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed) चारिका नाम]

7 ᵇ) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ततश्च धरणीं गता (D5 °ता), D11 ततश्च धरणीतल —After 7ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins 922* and read 7ᶜᵈ after l 2 of 921* —ᶜ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 उत्ससर्ज (D5 om [hapl] second स) Dt D6 8 असर्पत (for व्यसर्पत) D14 चल (sic) (for जल) —ᵈ) G1-3 M1 तीव्रवेग (for तीव्रशब्द) D5 7 9 G1 3 पुरःसरं Ck t cite ᵈ as in text. ❀ Cg गगनादिति। तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र निष्ठिताः ॥ ९

हेतुरयम् । ❀ —For 4–7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 for 4ᶜ–6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस ।
आकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शंकर ।
तत्र संवत्सर पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत प्रसादयाम पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्ससर्ज भगार्दन ।
जटामेकां समाश्रित्य स्रोत संजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगत्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्मात D2 च्व (for च्युता) —(l 2) V4 B3 4 D10 दिवस्य D3 शिरसा (for शिरसि) After l 2 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 read 7ᶜᵈ —Ñ2 V B D10 13 M4 om l 3 —(l 3) D3 आभ्यान्य (sic) D7 9 आभाष्य (for आसाद्य) —(l 4) Ś1 D5 12 तत, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D5 13 परमोहिता D2.7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D2–3 7 9 12 विधुता, V1 D11 विरहुता, V2 विरमृता (sic) V4 B1 विसृता D5 निश्रुता, M4 विहृता (for नि सृता) V4 [उ]रगवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5 D1 3 7 9 11 (D9 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7–9 —(l 7) D12 प.मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्या* D3 तस्याथ, missing) V B D10 13 (after 9ᵃᵇ) ins l 1 after 9, l 2 after 17ᵃᵇ and l 3–5 after 928*

923* स्वय चानुजगामैना ब्रह्मा लोकपितामह ।
नागाश्च शोधयामासुर्मार्गं तस्या महौजस ।
जेपुर्देवर्षयो जप्यं सिद्धाश्च परमर्षय ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
मुनिसंघा मुमुदिरे प्रहृष्टं जगदाप्लुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र D13 वात्र (for चानु) Ś1 स्वय चात्रानुजगामैनां, V2 स्वय जगाम तत्राथ, V4 स्वयमूराजगामैना (for the prior half) Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V2 पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 नाथयामासुर, D1 (gloss रोधो नम इति केचि पठन्ति एव तस्या वशीभूता) 9 रोधया° (for शोधयामासुर्) V1–3 B3 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य, D9 तस्य (for तस्या) V4 न॒र्माणस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(l 3) Ś1 भमन्, V4 B4 D12 तेपुर् (for जेपुर्) D2.7 दिव्य, D3 9 11 12 जप्यं (for जप्य) —Ś1 D6 12 om l 4–5 —(l 5) V2 मुनिसत्त्वा, B1 °सिंहा (for मुनिसंघा) V3 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आप्लवान् (sic) B3–4 आप्ल (B4 °प्लु [sic] वन्) D13 आप च (for आप्लुवत्) D11 चात्र जगदीप्लवत् (sic) M4 जहार जगद्य* (for the post half) D1–3 7 9 मुनिभिश्च मुदितो ह्यद्यजगद्व्यय]

—After 7 Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins D1–3 5 7 (D3.11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसंघैश्च शिशुमारगणैस्तथा ।

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५
अनेन तोषितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विरीर्य स (for विनिकीर्य) —(l 4) V4 पंच (for बहु) B1 बहुशो जल्समार (for the prior half) V1 -कुजर (for -कन्दर) B4 शोभित (for -सन्निभम्)]

On the other hand M3 (*inf lin sec m*) ins after 3

915* उमापतेर्वच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst see 7 —^{a}) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ततो हैमव(D2 °भ्र [sic])तीं ज्येष्ठा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins 914* —^{c}) G1 सातिमय रूपं, G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —^{e}) D4 T3 M2 3 गंगा (for राम) —^{f}) T3 [अ]थ, Cg k as in text (for [उ]त) —After 4 Dt D4 6 8 14 S (except M4) all Cs ins

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यह हि पाताल स्रोतसा गृह्य शंकरम् ।
तस्यावलेपन ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हर ।
तिरोभावयितु बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तु नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l 1) —For ins see below —(l 4) D14 T1 2 G1 3 4 M2 3 त्रिणयनस्, T3 G2 M1 तथा (for तदा) —(l 5) D14 परिता (sic) (for पतिता) G2 रौद्रस्य —(l 6) G4 रम्ये (for राम)]

—M3 ins l 1 and 2 after l 1 and 3 of 910* respy

917* मौढ्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शितिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —^{b}) Dt D8 जटामंडलमतत, Cg °मोहिता(as in text) —^{c}) G1 3 सा, Ck t as in text (for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]चिभ्रमद्, G4 illeg all Cs अबभ्रमद् (as in text) —After 5, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (Cg k t comm on l 2 only) ins

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थित ।

[Except M3 all the above MSS om l 1 —(l 2) Dt D4 6 8 अपश्यत् M3 अपि (for तत्र)]

6 Cf v l 4 and 7 —^{a}) Dt D6 8 Ct स तेन, Cm g k as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]भूद्, M2 [अ]सौ, Cg k as in text (for [आ]सीद्) —^{b}) Dt D8 अत्यत, M2 मयर्थं (for अत्यर्थं) —^{c}) G1 विसस. (damaged) G4 damaged after गं in ^{c} up to बिन्दु in ^{d} —After 6 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l. 8 Ck t on l 7–8) ins

919* तस्या विसृज्यमानायाः सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्र प्राचीं दिश जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिशं जग्मु प्रतीचीं तु दिश शुभा । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासां भगीरथरथं तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्य स्यन्दनमास्थित ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा त चाप्यनुव्रजत् ।

[(l 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M2 तु (for second च) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *sec m*) तथापरा (for तथैव च) —(l 3) D6 गगा शिवनला शुभा T3 गगा शिवजगा शुभा (both sic) (for the post half) —(l 4) D4 शीता (for सीता) D4 T3 G1 3 M3 शुभा (for महा) —(l 5) D4 तु ता D14 1 G2 4 M1–3 श्वेता (for चैता) D14 illeg for तीची in प्रतीचीं M2 च (for तु) D8 14 S (except M4) शुभोत्का (for दिश शुभा) —For ins see below —(l 6) D8 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post half) —(l 7) = 21^{ab} Dt T3 दिव्य (for दिव्य) —(l 8) T2 गगां (for गङ्गा) D14 T3 [अ]नुव्रजेद्, G1 3 त गगा पृष्ठतोन्वगात् (= 21^{d}) G2 M1 3 गगा न चान्वगाच्छते (M3 °गाहुत) (for the post half)]

—After l 5 T3 G2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed) चालिका नाम]

7 ^{b}) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ततश्च धरणीं गता(D3 °ता), D11 ततश्च धरणीतल —After 7^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ins 922* and read 7^{cd} after l 2 of 921* —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 उत्ससर्ज(D2 om [hapl] second स) Dt D6 8 असर्पत (for व्यसर्पत) D14 थल (sic) (for जल) —^{d}) G1–3 M1 तीव्रवेग (for तीव्रशब्द) D2 3 7 9 G1 3 पुरःसरं Ck t cite ^{d} as in text. ※ Cg गगनादिति । तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९

हेतुरयम् । ❀ —For 4-7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 9-12 M4 (Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 for 4^{c}–6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस ।
आकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शंकर ।
तत्र संवत्सरं पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत प्रसादयामास स पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्ससर्ज भगार्दन ।
जटामेका समाक्षिप्य स्रोत संजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्मात् D2 दिव (for च्युता) —(l 2) V6 B3 4 D10 शिवस्य, D2 शिरसा (for शिरसि) After l 2 Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 read 7^{cd} —Ñ2 V B D10 13 M4 om l 3 —(l 3) D3 आभ्यास्य(sic) D7 9 आसाद्य (for आसाद्य) —(l 4) Ś1 D5 12 तत, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D3.13 परमोहिता D5 7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D1 3.7 9 12 विसृता, V1 D11 विस्तृता, V2 विस्रुता (sic) V6 B1 विसृता D5 विसृता, M4 विहृता (for नि सृता) V4 [उ]गवाहिना, D2 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5 D1-3 7 9 11 (D2 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7-9 —(l 7) D12 °मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्या*, D3 तस्याथ, M4 तथास्य (for तस्याथ) Ś1 D2 3 5 9 12 भगाक्षि(D2 9 °क्ष)हा, V1 B11 महेश्वर, V2 जनार्दन, B1 तदा हर, D1 गजार्न (marg gloss गजासुरस्य अर्दन रुद्र) (for भगार्दन) —(l 9) V4 करीम् (sic) (for जटाम्) Ś1 D5 6 11 12 समापीड्य, D2 9 °विश्य (for समाक्षिप्य) D1 सृजन* V2 सम, V4 मम D11 स्वय (for स्वयम्) V1 निर्गमनार्थं ददौ शिव (hypermetric) (for the post half) —(l 10) Ś1 V2 B4 D1-3 5 7 9 11 12 M4 ततस्(V2 B4 D11 M4 गङ्गा) त्रिपथगा नदी (for the post. half) —(l 11) Ś1 V2 B1 2 D1 5 11 12 प्लावयती, V4 पावय*, D3 °न्ती (for पावयन्ती) D2 जगद् (for जगद्) Ś1 D5 12 याम (for राम) M4 गङ्गा (for पुण्या)]

—Ñ2 B3 4 D10 M4 cont Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins. after 7^{ab}

922* तां प्रस्रुतामृषिगणा शिरसा जगृहुस्तदा ।
सेन्द्रै सुरगणै सार्धं पूजयन्तो महानदीम् ।

[(l. 1) Ś1 D2.3.11 12 प्रस्रुताम्, D3 प्रसृता (for प्रस्रुताम्) Ñ2 B3 D10 तथा (for तदा) —(l 2) D1 पूजयित्वा]

—Ś1 D1-3 5 7 9 11(l 2 after 17^{ab} and l 5 after 928*) 12 M4 (second time) cont, while Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 (after 9^{ab}) ins l 1 after 9 l 2 after 17^{ab} and l 3-5 after 928*

923* स्वयं चानुजगामैना ब्रह्मा लोकपितामह ।
मार्गाश्च शोधयामासुर्मार्गं तस्या महौजस ।
जेपुर्देवर्षयो जप्य सिद्धाश्च परमर्षय ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
मुनिसंघा मुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्नुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र, D13 चात्र (for चानु) Ś1 स्वय चाप्याजगामैतां, V3 स्वय जगाम तत्राथ, V4 स्वयभूराजगामैना (for the prior half) Ś1 ब्रह्म (for ब्रह्मा) V3 पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 गाधयामासुर्, D1(gloss रोधो वप्र इति केपि पर्वता एव तस्या बभ्रीभूता) 9 रोपया° (for शोधयामासुर्) V1 3 B2 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य, D9 तस्य (for तस्या) V4 माग माणस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(l 3) Ś1 जपन् V4 B4 D13 वेपुर् (for जेपुर्) D3 7 दिव्य D5 9 11 12 भाष्य (for जप्य) —Ś1 D5 12 om l 4-5 —(l 5) V2 मुनिसंघा, B1 °सिद्धा (for मुनिसंघा) V1 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आप्लवात् (sic), B2-4 आप्ल(B4 °प्लु [sic])वत्, D13 आप च (for आप्नुवत्) D11 ह्लाद जगदीतवत् (sic) M4 ज्ह्लाद जगद्*(for the post half) D1-3 7 9 मुनिसंघश्च मुदितो ह्लादयञ्जगद्यय]

—After 7 Dt D4 6 9 14 S(except M4) ins D1-3 7 9 11 (D2 11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसंघैश्च शिंशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भि पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुंधरा ।

[(l 1) D11 G2 (before corr) शिशुमारैर् (for शिंशुमार) D1-3 7 11 °गणैस् (for °गणैस्) D9 T3 तदा (for तथा) —(l 2) Dt D6 8 [प्र]रे (for [अ]न्यैर्) Dt D14 वसुधरां]

8 M4 om 8-11 D3 11 om 8^{ab} D1 transp 8^{ab} and 8^{cd} —^{a}) Ś1 D5 12 जगु(D5 °गु)श्च देवगन्धर्वा, D3 7 G1 °गन्धर्वं, M3 ततो देवा सगन्धर्वा —^{b}) Dt D1 4 6 8 9 T3 M3 यक्ष (for यक्षा) B4 सिद्धा (for सिद्ध) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 13 om 8^{cd} —^{c}) G2 M1 ता (for ते) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 व्याकुलाः(D12 °ल) प्र(D5 प्रा)तिता गङ्गा, T3 व्यलोकयन्ततो तत्र —^{d}) D2 G1 गताम् (for गता) Ś1 D1 3 5 7 9.12 तथा, M3 नदीं (for तदा) —After 8, D6 ins श्रीमते रामानुजाय नम

9 M4 om 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1-3 5.7 9.11 12 गरुडैर्हंसैर्, Ñ2 V B D10 13 विविधै राम, D14 T2 3 G4 Cm नगाना°, Cg as in text (for नगराकारैर्) —^{b}) V4 नर, G2 M1.2 नाना, Ck as in text (for गज) Dt D6 8 G2 तदा (for तथा) G4 गजैर्हयवरैस्तदा —After 9^{ab}, D13 ins l 1 of 923*.—D13 om 9^{cd} —^{c}) Ś1 V2 4 B1 4 D2.5

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्षवो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०
संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११
शिंशुमारोरगगणैर्मीनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२

पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंप्लवैः ॥ १३
क्वचिद्द्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्भूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४
सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरूर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

परिप्लव, D1 2 °प्लुव, D10 सपारिप्लव (sic) D11 परिप्लुत (for पारिप्लव) Ś1 D1 3 5 7 9 11 -गताश्चान्या(Ś1 D5 9 °न्ये) B1 गतैश्चैव, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) ❀ Cv पारिप्लवगता, Cr m k t पारिप्लवगता, Cg पारिप्लव गते ❀ —ᵈ) V2 B4 T1 (also within bracket) G1 2 चापि (G2 °नि) (for तत्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 विष्ठिता, B1 वेष्टिता B4 [अ]विष्ठिता, D2 T2 निष्ठिता, G1-3 M1 2 (sec m) विस्मिता, Cg as in text (for विष्ठिता) —After 9 Ñ2 V B D10 read 1 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v l 8) —ᵃ) B4 G1 2 त, Cg as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B2 Dt D8 9 °मिम, B3 °मय, D2 °मभूत् (for अद्भुततमं) V1 लोक (for लोके) —ᵇ) Dt D8 9 गगापतरम्, D12 गगापतनम् V1 उत्तम (for उत्तमम्) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V2-4 B Dt D1-3 5-10 G1 2 समीयुर् V3 अमिततेजस (hypermetric) D2 °सं, D12 °सा, Cg k as in text (for अमितौजस)

11 M4 om 11 (cf v l 8) D2 transp 11 and 12 —ᵇ) Ś1 V1 B4 D2 5 7 9 11 M3 om च Ś1 D5 आभरणौजसो (sic), B1 आभरणजये In place of ᵇ Dt erroneously reads 12ᵇ D12 मेघाद्याकाशमोजसा —ᶜ) V1 समादित्यम् Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 10 12 [आ]सीत्सद् (Ś1 B1 D12 °सु, V3 4 °सा), Cg as in text (for [आ]भाति) D11 शतादित्यनिभं व्यासीद्, D12 शतादित्यमेवा सीद् (corrupt) —ᵈ) V4 शत (for गत) —After 11, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-12 read 14-15ᵇ

12 D2 transp 11 and 12 —ᵃ) Ñ2 V B D1 3 5-7 9-12 शिशुमार —ᵇ) V3 मत्स्यैर्; B4 * * ैर् (for मीनैर्) M3 om च (submetric) D11 सुचपलै D12 चर्पलै (sic) T2 निमीनैरपि चंचलै —After 12ᵃᵇ, D2 7 ins

925* शोभमाना भग(D2 °*)वती सुते प्रतिपयौ सदा ।

—ᶜ) V1 D12 M3 Cg विक्षिप्तम्; D10 *क्षिप्तैर्; T2 G1 2 निर्घातैर्; Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) —ᵈ) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 2 D5 10-12 यूनैः V4 B4 D2 3 7 मुतैः, D1 एतैः D5 marg D11 भूतैः (for सदा)

13 ᵃ) S (except T2) पाण्डरैः; Cm g as in text B1 after corr as in text) सलिलोत्पीडैः, D1 (gloss) फेनैः, D3 2° स्तारैः, D11 °डै छ्रीतैः, D12 °त्पातैः, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडैः) —ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-12 की(V4 D3 7 12 का)र्यमाणं, Cm g k कीर्यमाणैः (as in text) G2 4 M1 2 सहस्रशः (G4 °श) —ᶜ) M3 [आ]भाति, Cm g as in text Ck [आ]कीर्णैः (for [आ]कीर्णं) Ś1 V3 B4 D1-3 5 7 9 11 12 शारच्चन्द्र(V3 B4 D11 12 °भ्र)मिवाभाति(D2 °कीर्णं), Ñ2 V1 4 B1-3 D10 शारदाभ्र(V1 B1 °चन्द्र)मिवाभाति, V2 D12 शारदाभा(D12 °सुधा [sic])मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति —ᵈ) Ñ2 B3 4 D2 12 हंससंप्लवै , all Cs °संप्लवैः (as in text)

14 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-12 read 14-15ᵇ after 11 —ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10-12 प्रयाति, D3 T2 याति D4 यायात् (for याति) —ᵇ) Ñ2 B3 D10 11 यायते क्वचित् (D12 महत्) —ᶜ) Ś1 D5 11 12 विनत्रं, V3 4 B1 2 D1 3 7 9 11 T2 G2 M1 4 विततं, V2 विरतं, D2 विनीतं, Cm g t विनतं (as in text) Ś1 D5 11 12 उद्धृतं, Ñ2 V2 3 B Dt D1 3 4 7-10 T2 Cm g उद्धृतं, V4 अभ्युन्नं, D2 अभ्रांतं Ck उद्वृत्तं, Ct as in text (for उद्भूतं) V1 विनतं कुंचितं ष्ठतं —ᵈ) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 12 M1 शनै(B1 मन्दं)रपि (D11 °* * *)पुन (D12 पुनि पुन [sic]) क्वचित् (Ś1 पुन), D2 शन शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 11 read 14-15ᵇ after 11 —ᵃ) B4 सलिलं सलिलेनैव (by transp) —ᵇ) Ś1 D5 11 12 अभ्या(D12 °भ्य)हतः; Ñ2 V B D10 12 अभ्या(B1 D10 °भ्य, B2 °भ्या)घ्नीत्; G2 °हतं, Cg as in text (for अभ्याहतं) —After 15ᵃᵇ, Ś1 D1-3 5 7 9 11 (repeats after 930*) 12 ins. Ñ2 V B D10 12 M3 ins. after 930*

926* स्ववेगोद्धतिसंपन्ना वेगमाप्ता महाजलाः ।
महाजलावर्तपूर्णा महावेगमवाप्तिनी ।

[(l 1) Ñ2 V1 B4 सु (for स्व) Ś1 D1-3 5 7 9 11 (first time) स्व(D2 स D11 सु)वेगोद्भ(D1-3 7 9 °द्धा) व्याप्त, V2 4 सु(V4 स्व)वेगोद्भ °वेगमा (for the prior half) Ñ2 P2 (m also as above and सु) D10 12 व्याप्त D12 व्याप्त (sic) (for वेग-) V2-4 B1 2 (m also) [अ] प्रतिवेगा —(l 2) B1 अम्बु वसुर्तं D1 अम्बुवर्तं D2 अम्बुवर्तपूर्णं (hypermetric) D11 (first time) अम्बुर्तं

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८
धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
पुनराकाशमाविश्य स्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१

नदी (for -जलावर्तवती) Ś1 D1 3 5 7 9 11 (first time) 13 -वेन (for वेग) V1 2 4 B1 प्रमाथिनी V3 D1 प्रवर्तिनी (for -प्रवाहिनी)]

Thereafter Ñ2 V B D10 11 (after 926* 1) 13 M4 read 931* —c) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 पुनर्, V3 स्वर्गाद् G2 3 M1 कश्चिद् (for मुहुर्) Ś1 Ñ2 V B D1-5 7 9-11 13 ऊर्ध्वमथो (V1 3 °पथा, V4 B4 D1-5 7 9 10 °मथो), D6° गति, D14 T1 2 G4 °मुख (for ऊर्ध्वपथ) V3 गंगा (for गत्वा) D8 मुहूर्तं स्वमथो भूत्वा, D12 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ※ Ct ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो निमित्तम् । So also Ck ※ —d) D14 T1 2 G4 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 धरणीतले (V1 3 °ल), D6 T2 G1 3 M4 वसुधातल (M4 °ले) —After 15 M3 ins

927* नागलोका परिभ्रष्टा प्लावयित्वेन्दुमण्डलम् ।

16 T1 om 16ab —a) Ś1 तत्र हर, B4 ततु शिव, Cm g as in text (for तच्छंकर) —b) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1 3 5 7 9-13 M4 तत, V1 प्राप्त, D6 om (hapl) M3 भ्रात (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1-5 7 9-13 M4 भूमितल पय (D1-5 7 9 11 12 पुन) —Ñ2 V B1-3 D10 13 om 16cd —c) Ś1 B4 D1 3 5 7 9 11 12 विरराज, M4 विससर्प (for व्यरोचत) B4 नदी, D2 तत्र, M3 तथा (for तदा) —d) T2 विमलं (for निर्मलं) D1 वहसुख (sic) D9 -तोयद (for -कल्मषम्)

17 a) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as in text) ब्रह्मा सघन, Ñ2 V B D1-3 5 7 9 13 ब्रह्मा सगण, D14 T1 2 G4 °देवर्षि (for तत्रर्षिगण) —After 17ab Ñ2 V B D10 11 13 ins 1 2 of 923* —D4 reads from ca in ° up to d in marg —c) Ś1 (m also as in text) Ñ2 V B D2 3 5 7 9-13 सम (D2 °*) ते तोये (B1 °तोये च) D1 गयागसगते तोये —d) Cm g t पस्पृशु (as in text) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 पवित्रवात्तु (D11 °त्सु, D3 7 9 °त्र) पूजिते, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पाविते तत्रपूजिते

18 Ś1 Ñ2 V B D1-5 7 9-13 transp 18ab and 18cd —a) D3 5 7 G2 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1 D1 3-5 7 9 13 तु (for च) D2 शापापूपति तोयं तु —c) Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेकं ते सर्वे —d) D1 °कल्मुखा (sic), M1 (after corr inf lin as in text) वत°, M3 °किल्बिषा, Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 a) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —b) D4 M3 तोयेन च (M3 °नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभान्विता, T2 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयनादेन (G4 °येनायुत) भास्वता; G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता (M4 देहिन) —Ś1 reads 19c–20 in marg —d) Ś1 ** न् (for लोकान्) G1 3 लोकान्स्वान् (by transp) —For 19 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 subst while Ś1 subst for 19ab

928* पूतात्मान पुनस्तेन सलिलेन दिव गता ।

[V3 B1 पुनतस्ते, V4 तत°, D1 पुमातस्ते, D11 °तु D13 °च (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins 1 3–5 D11 1 5 of 923*

20 D1-3 5 7 9 12 om Ś1 reads in marg 20 (for Ś1 cf v l 19) —ab) M4 मुमोद (for मुमुदे) G1-3 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो). Ñ2 V B D10 11 13 ब्रयोपि लोका मुदिता गगाजलतर्पणे तदा ※ Cv अत्र पूर्वममुदितो लोक वदानीं मुमुदे। मोदातिशयप्रदर्शनाय उभयपदप्रयोग । ※ —Ñ2 V B D10 11 13 om 20cd —c) M4 कृत्वाभिषेक गगाया —d) M4 विमलो (for बभूव) Dt D6 8 T2 M4 गतकल्मष, Cg as in text (for विगतक्लम)

21 a) Dt D4 6 8 T1 हि (for ऽपि) —b) D13 आश्रित (for आस्थित) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 दिव्यमारुह्य वै रथं —After 21ab B3 ins

929* पूजितो विविधैर्देवैर्गङ्गानयनकर्मणा ।

—c) V2 ययावग्रे Dt D6 8 -राजस् (for तेजास्) M4 ययौ प्रदर्शयन्मार्गं —d) B1 2 D5 13 M4 पृष्ठ (B1 पवि[sic]) तोन्वयात् —After 21 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

930* महातरङ्गौघवती प्रनृत्यन्तीव राघव ।

[V2 महातरगान्सवनी (for the prior half) V2 नृत्यतीव (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all cont

931* प्रययौ विहसन्तीव भगीरथरथानुगा ।

[V4 विहसंती D13 च (for [इ]व) B1 D11 13 M4 पथा (M4 °दा) नुगा]

देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरिता श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

---

22 V3 om 22–23^b —^b) T2 -रक्षसा G2 दैत्यराक्षस दानवा (by transp) —^c) V2 गंधर्वयक्षसिद्धौघा, D12 गंधर्वा यक्ष प्रवरा —^d) Ś1 गगामनु महोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैना सकिंनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^ab (cf v l 22) —^a) V4 D6 8 T1 G1 4 सर्पाद्य (for सर्वाश्च) V1 सवाप्सरोगणा G1 नाम (for राम) —^b) D1 9 M2 Cg -र(D6 प)थानुगा, D11 M4 -पथा(M4 °दा)नुगा, Ck t -रथानुगा (as in text) —^c) V1 D13 गगामनुगम-प्रीता, V2 3 B1 4 गंगानुगमन (V3 °ने)प्रीता V4 गगादेवी मन प्रीता —^d) V4 D2 जलधराश्च —For 23^cd M4 subst, while B1 ins after 23

933* गंगामनुपयुस्तत्र (B1 °भियुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^a) Ś1 D5 12 यथा V3 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V1 याता B1 गच्छेत् (for राजा) —M4 om. from 24^b up to I 43 1^a —^b) Ś1 D1 तथा V4 D2 तत्र, Cg k.t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^cd) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 नरशार्दूल (for सरिता श्रेष्ठा) Dt D4.8 9 G2 M1 प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1 3.5 7 10–13 सर्वलोक(B1 °देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24 Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D4.6 8 9 14 T G M1–3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only Cm on l 3–9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाट महात्मन ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवा सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्पुन ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत् सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथो हि राजर्षिर्गङ्गां म दाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशिं गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मान स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 या (for हि) —(l 3) D5 T3 G1 3 राजा D14 T1 3 G4 यज्वा (for जह्नुस्) Ś1 स Dt D6 8 च G4 [अ]थ (for तु) ॐ Cm तस्या इति । Cg तस्या इति । बलेपन गर्वम् । Ct तस्या अवलेपन गर्वमित्यर्थ । ॐ —(l 4) Ś1 G1 3 तज्जल D14 T G4 च° G2 M1–3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D5 T2 G1–3 M1 च (for स) G2 M1 मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]नु (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D5 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजत् Ś1 Dt D6 8 प्रभु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 3 विवेश सागर चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °तान्) D5 T3 G2 M3 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 3 G2.4 M1 3 त M3 [ए]तद् (for तद्) —(l 16) D6 8 प्लावयेत् T3 पूतमात्मानो M3 धूत° (for पूतपाप्मान) M3 अभ्यर्षिचत्तनस्तेन (for the prior half)]

—After l 7 M3 ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8 G2 M1 3(*inf lis sec m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राप्तं भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरथ यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ना*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l. 2) M3 यथान्यायं (for मुनिरथ)]

—After the prior half of l 13 G1–3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिशं प्रागुत्तरां प्रायात्

—After 934* G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च संचरात् ।
हृष्टोवतार्याशु नृपाश्च जह्नो
संभावयामास पितामहान्स्व ।

Colophon Ñ2 V B D1 3.5 7 10–13 M4 om (for M4 cf v.l 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D5 om —*Sarga name* D5 गंगावतरणं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Dt D4.6.8.14 S (except M4) 43 D5 46 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम । G1 3.4 श्रीरामाय नम । G2 श्रीमते रामानुजाय नम । M3 श्री — म

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथाप्लुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५

43

☞ Ñ1 missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) Ñ2 V B D1 3 6 7 10–13 M4 continue the previous sarga

1 M4 om 1a (cf v l 1 42 24) —a) D9 repeats (ditto) त D2 सागरो Ñ2 B3 D10 13 राम (for राजा) —b) V1 B1 3 4 D3 5 6 (before corr) 9 11 13 T2 G2 4 M1 3 गगाया (for गङ्गया) B1 अनुगत, M4 [अ]नुसृतस् (for [अ]नुगतस्) —d) Ñ2 V B D10 13 M4 ता (V4 B1 प्या) त यत् (B4 तत्, M4 तै) म(V4 सा)गरात्मजै —After 1 Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

939* उपानीय ततो गङ्गा रसातलतल प्रभु ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र प्लाविता सगरात्मजा ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मु स्वर्गं मुदा युता ।

[V2 om (hapl ?) l 1–3 —(l 1) Ñ2 V3 B2 D10 उपनीय V4 D10 11 13 गगा —(l 2) M4 सर्वास्तान् (by transp) D10 om (hapl) from the post half of l 2 up to 2a (cf Ñ2 variants of 2a) B3 D13 M4 भस्मीभूतान् (for भस्म°) Ñ2 पितृत्वेन महात्मना (for the post half) —(l 3) B4 D11 तेन (for तत्र) D13 M4 पाविता (for प्लाविता) —B3 repeats l 4 before 2ab (r) —(l 4) V4 नरा (for धरा) D11 दिव्यरूपधरा सर्वे (for the prior half) D13 स्वर्गे (for स्वर्गं) V2 3 4 M4 [अ]न्विता (for युता)]

2 D10 om 2a (cf v l 1) B3 repeats 2ab —ab) M3 [उ]त (for [अ]थ) Ś1 D1 3 13 तेन, D2 3 7 9 देशे, G1 3 तस्मिन् (for राम) Ś1 D13 गङ्गोदेन नरोत्तम, D1–3 5 7 9 सं(D1 गा)गोधेन(D5 °घैश्च) नरोत्तम, D10 पितृत्वेन महात्मना (for b) Ñ2 V B (B3 both times) D13 M4 तान्दृष्ट्वा प्लावितान्सर्वान् पितृत्वेन(M4 भस्मीभूतान्) महामना (M4 °न), D11 दृष्ट्वा सप्लावितान्सर्वानिह(sic)त्वेन महात्मना —cd) D1–3 7 9 11 -गुरुर्, Ch as in text (for -प्रभुर्) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणै सह(V4 °णैस्तदा)

3 a) D7 तर्पितास्, D2 3 7 9 11 13 ते नृप(D13 नर)श्रेष्ठ, G2 M1 च महाराज(G2 °जा) (for नरशार्दूल) Ś1 D1 3 तारितानि नृपश्रेष्ठ —b) Ś1 D1 3 13 यातानि, D2 3 7 9 T2 G1 3 M2 याता हि (for याताश्च) Dt देववित् (for देववत्) Ñ2 V B D10 13 M4 त्वया पूर्वे(V3 पूर्वा)पितामहा, D11 दिव जा(या)ता पितामहा —T2 om (hapl) 3c 4 —c) V1 B4 D7 9 M4 षष्टिं —d) G4 सागरस्य —After 3 Ñ2 V B D10 11 (followed by 941*) 13 M4 ins

940* अक्षय सगरस्याय नाम्ना स्याप्तो महोदधि ।
व्यक्त सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(l 1) V1 अक्षय, V4 अव्यय (for अक्षय) B1 3(B3 marg also) सा(B3 स)गरस्य (for सगरस्य) V4 [अ]स्य (for [अ]य) B1 नन्नाख्यातो (for नाम्ना°) M4 भविष्यति (for महोदधि) —(l 2) D11 ख्याति, M4 राजन् (for व्यक्त) V4 [ए]व B4 D10 M4 [ए]व (for [ए]व) V1 लोकख्यातिं, V4 D10 ख्यात(D10 °तो) लोके B4 ख्यातिर्लोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T2 om 4 (cf v l 3) —ab) D13 सगरस्य Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 यावल्लोके (by transp) D3 तावल्लोके (for लोके यावत्) D6 पार्थिव, D9 राघव (for पार्थिव) —M3 reads 4cd inf lin —c) D9 सागरस्य Dt D4 6 8 सर्वे (for तावत्) —d) Ś1 D3 सलोके, Dt D4 6 8 Ct दिवि (for स्वर्गे) G2 देववित्, Ch °वत् (as in text) —For 4 Ñ2 V B D10 13 M4 subst while D11 ins after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत ।
सगर सहित पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(l 1) D11 यतश् (for यावच्च) M4 भवति (for स्थितोऽयमिह) V1 स सुत (for शाश्वत) —(l 2) B1 4 सहितै (for सहित) V4 पुत्रैस् (for पुत्रैस्) D11 धर्मात्मा सगरो राजा (for the prior half) B3 नि° (for निवत्स्यति)]
—After 4 Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपना ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विता ।

[(l 1) Ś1 भूता D5 13 -भूता (for धरा) —(l 2) D11 सर्वे (for चैव) D1 3 13 भविष्यन्ते D1 गुणान्विता]

5 a) Ś1 तु, D3 T2 हि, Cg as in text (for च) T2 महिता (for दुहिता) Ñ2 V B D10 13 M4 राजेन्द्र, D9 11 G2 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —c) Ś1 D1 3 13 तु, Dt D4 8 G1 3 M3 [अ]थ, D2 Cm च (for वै) D11 तत्कृते तव नाम्नाद (sic) —d) Ś1 (marg as in text) D1 2 3 9 13 लोके (D2 9 °क)धात्रीति(D1 °तु) (for लोके स्थास्यति) D3 7

8 1 9 देवाः सर्षिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

---

22 V3 om 22-23^{b} —^{b}) T2 -रक्षसा G2 दैत्यराक्षसदानवा (by transp) —^{c}) V2 गधर्वयक्षसिद्धौघा, D12 गधर्वा यक्ष प्रवरा —^{d}) Ś1 गगामनु म॰ोरगा —For 22 M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैना सर्किनरमहोरगा ।
सदैत्यदानवगणा सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) V4 D6 8 T2 G1 4 सपाह् (for सर्वाश्च) V1 सवाप्सरोगणा G1 वाम (for राम) —^{b}) D1 9 M2 Cg -र(D9 प)थानुगा, D11 M4 -पथा(M4 °दा)नुगा, Ck t -रथानुगा (as in text) —^{c}) V1 D13 गगामनुगम प्रीता, V2 3 B1 4 गंगानुगमन (V3 °ने)प्रीता, V4 गगादेवी मन प्रीता —^{d}) V4 D2 जलधराश्च —For 23^{cd} M4 subst, while B2 ins after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B1 °भिययुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^{a}) Ś1 D5 12 यथा, V3 M4 ततो, Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V1 यातो, B2 गच्छेत् (for राजा) —M4 om from 24^{b} up to I 43 1^{a} —^{b}) Ś1 D5 तथा, V4 D3 तत्र, Cg k t (implied) as in text (for ततो) V1 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 नरशार्दूल (for सरितां श्रेष्ठा) Dt D6 8 9 G2 M1 -प्रणाशिनी (for विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 सर्वलोक(B1 °देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24 Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D4 6 8 9 14 T G M1-3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only Cm on l 3-9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाट महात्मन ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिबत्तु जलं सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवा सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नुं पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गां चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजा श्रोत्राभ्यामसृजत्प्रभु ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागरं चापि संप्राप्ता सा सरिद्वरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गां स दाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशि गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मान स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 वा (for हि) —(l 3) D9 T3 G1 3 राजा, D14 T1 2 G4 यज्वा (for जह्नुः) Ś1 स Dt D6 8 च, G4 [अ]थ (for तु) ❀ Cm तस्या इति । Cg तस्या इति । अवलेपन गर्वम् । Ct तस्या अवलेपन गर्वमित्यर्थ । ❀ —(l 4) Ś1 G1 3 तज्जल, D14 T G4 च°, G2 M1-3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D9 T2 G1-3 M1 च (for श्च) G2 M1 मुनयश्च (for ऋषयश्च) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]नु (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below —(l 8) D9 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजत् Ś1 Dt D6 8 प्रभु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 3 विवेश सागर चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °नान्) D9 T3 G2 M3 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 2 G3 4 M1 3 स, M2 [प]तद् (for तद्) —(l 16) D6 8 प्लावयेत् T3 पूतमात्मानो M3 धूत° (for पूतपाप्मान) M2 अभ्यषिञ्चत्तलेन (for the prior half)]

—After l. 7 M3 ins

935* भगीरथोपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8 G2 M1 3 (*inf ls i sec m*) ins

936* विसृज्य गङ्गां जह्नुश्च ज्ञात्वा प्राप्य भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरथ यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ना॰ (lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा) —(l 2) M3 यथायार्थं (for मुनिरथ)]

—After the prior half of l 13, G1-3 M1 ins.

937* दिव्यं स्यन्दनमास्थित ।
दिवं प्रायुत्तरां प्रायात् .

—After 934* G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गां प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च शक्रात् ।
क्लेशोपयातांस्तु नृपाय जह्नो
संभावयामास पितामहांश्च ।

Colophon Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 om (for M4 cf v.l 24 the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* D4 om —*Sarga name* D9 गंगावतरणं —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Dt D4 6 8 1 (except M4) 43 D9 46 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः G1 2 4 श्रीरामाय नमः श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री ……म

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

---

text —d) T2 3 नाप(T3 °व)र्माचिता, G1 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नावचिता) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °ह) काम एव(V1 B1 3 D2 3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 न प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10ab (for both cf v l 9) —a) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1-3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —b) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 -तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for b) —D14 reads 10c–11b in marg —c) Ś1 Ñ1 V2 3 B2 3 D1-3 5 7 9 12 13 अतुल्य, V2 मतुल्या (sic) V4 अनल्प, B1 मतुल्ला (sic) D11 सुतप, Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1-3 B1 3 D3 5 7 11 13 M3 [अ]पि (for [च]व) D10 अतुल्यतेजसा चापि, G1 तपसा मम तुल्येन —d) V2 क्षात्रधर्म, D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 -रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11ab (cf v l 9) D14 reads 11ab in marg (cf v l 10) —a) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —b) D1 [अ]मितौजसा, D1 3 7 11 महौजसा, G3 [आ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —c) Ś1 Dt D2 3 5 6 8 14 G4 M4 दाक्षिता Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकित, V2 B3 शाकित, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाक्षिता (for शङ्किता) Ś1 गगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गाग तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चिच्छाकितेति नृपोक्तिव्याख्याने प्रायनिष्ट । ❀ —d) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतुं न शङ्किता। Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct दा)किता । ❀

12 a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —b) M4 साम्प्रत (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —c) V2 प्राप्त च, D9 (before corr) प्राप्तोऽि, D11 M4 प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमं (for परम) —d) D11 यश (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशमहित, Ñ2 V B D5 10-13 त्रिदशा(B1 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम, D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 a) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —c) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-12 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —d) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 धर्मस्यानं(Ś1 D12 °ने) स्वयानघ(D13 °घ), Cm t as in text (for d)

14 a) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स्व, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय स्व स्वमात्मान, V4 पावय सुत मात्मान (sic) ❀ Ck परा प्लावयनि स्मेत्यादिरुपसहारेण वाद । ❀ —b) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1-3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते V4 सदोचित, B3 (marg as in text) स्वदोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —c) Ś1 Ñ2 V B1-3 Dt D1 4-6 8 13 G1 3 M2 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —d) Ñ1 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्य फलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत्, D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽजन्त । ❀

15 a) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 M4 सलिलं (for सर्वेषा) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 च(D11 सर्व, D12 *) यथासुख(B1 °क्रम [m °सुखं], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —d) T3 स्वर्, Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)र्लोक नर(V3 मुनि)पुगव, D3 स्वर्गलोक च गम्यता

16 ab) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —cd) ❀ Ct यथा आगतमितिच्छेद । ❀ Ś1 D5 12 जगामाय, D1-3 7 11 जगामाशु T2 3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1-3 7 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोके(D5 °क) पितामह, D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for d) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक मनामयं, M4 जगामाशु ततो ब्रह्मा लोक पुण्य महायशा

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६

पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८

तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5^cd Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विश्रुता (for भूपते)]

6 ^a) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 गतेति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 7 राम, D12 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गतेति गमनाद्भुवे (B2 marg also °द्राम, M4 °द्भुमी), G2 गता या त्रिपथा नाम —^b) Ś1 D5 11 12 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 ख्याता, D1–3 7 8 दिव्य (for दिव्या) M3 om च (submetric) —G3 om 6^cd —^c) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^d) Dt D8 T2 तस्मात्, D5 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6^cd Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8–13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1–3 5 7 8 12 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D3 7 त्रिमार्गगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D2 5 12 त्रिपथेति च नामास्यात् (D1 °स्यात्) D8 त्रिपथगेति च नाम स्यात् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 स्म, V3 इत V3 अभूत्, D1 11 12 स्मृत, D2 3 7 कृत, D8 स्मृता, D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रितामार्गगमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रींल्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवांस्तागमात्तारयतेप्यथ ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीयं चापि गङ्गेति यां गताया विभाव्यते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्प्रीत्या मत्प्रीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्सगरशय्या कीर्तिर्लोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1–6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1–3 B2.4 D7 प्लावयन्त्या, V4 B1 भा(B1 ता)रयत्या, D2 पावयित्वा, D11 प्लावयन्त्या (for पावयन्त्या) V2 8 D8 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 8–12 om l 2 and 3 —(l 4) B1 द्वितीयां V3 [अ]पि (sic) (for [अ]पि) Ś1 V3 D1 5 गां गतायां, D2 गंगायाश्च (for गां गताया) —(l 5) D11 भागीरथी Ś1 D5 [ए]व, V1 D13 [ए]तं, D2 [ए]वं, D7 8 11 [अ]स्य (for [ए]तद्) D13 भागीरथीति वाप्येतद् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V2 राम, D8 वापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 8 सुप्रभ B4 सुव्रते, D2 सुप्रभ, D7 सत्तमं, D11 सुव्रत (for सुव्रत) —D13 om l 6 —(l 6) D5 तु (for first च) D2 तत्प्रीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्प्रीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्प्रीत्या V1 °क्षणां, V3 B4 °क्षण, D8 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1–3 5 7 8 12 om l 7 and 8 —(l 7) B1 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]य) —(l 8) V4 B3 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला तवैव प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृता लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृतं त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिव ।
इह लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 ^b) G1 2 M4 [अ]त्र (for [अ]त्र) V3 D1 °प , B3 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl) 7^d and 8^a —^d) D5 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D2 3 7 8 11 12 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन् , B2(before corr as in text) 4 (as in text also) D1 2 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^a (cf v l 7) —^a) Ś1 D5 12 पूर्वं केना Ñ2 V B D1–3 7 8–11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10 12 G1 2 M3 [अ]पि (for हि) V2 °तसे, G2 राजन्म (for ते राजस्) —^b) D1 केन, D5 स्येन (for तेन) V4 [अ]मि; D2 3 11 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 12 13 सता, B1 यथा, D1 5 सदा, D4 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिदायकर्मणा —^c) D1 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1–3 5 7 8–14 T1 2 M4 [अ]पि, V2 [आ]दौ (for [अ]थ) —^d) V2 [ए]वं, D8 T2 [ए]व (for [ए]ष) B1 D8 प्राप्तौ (sic) T2 प्राप्ता मनोरथा

9 ^a) V4 तव, G4 सदा, Cg as in text (for तथा) D11 [अं]शुमतो Dt D4 6 T3 G1 2 M1–3 यशसा D1 7 8 वीर (for तात) —^b) V2 अमिततेजसा —B1 om (hapl) 9^c–11^b. D7 om (hapl) 9^c–10^b Ś1 om 9^cd —^cd) D2 4 6 11 12 गंगा D11 T2 प्रार्थयतो (for °यता) D1 2 8 11 वीर, D5 भूयो D5 13 ताम (for नेतुं) Ñ2 V1 2 4 B1–3 D10 13 गंगा प्रार्थयमानेन, V3 गंगा प्रथयमानेन, Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

---

text —^{d}) T2 3 नाप(T3 °व)मार्नैता, G• M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B2 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) काम एव(V1 B1 3 D2.3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 12 प्राप्तकाम समप्रसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10^{ab} (for both cf v l 9) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D3 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणाना (for गुणवता) —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 -तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for ^{b}) —D14 reads 10^{c}–11^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ• V1 3 B2 3 D1 3 5 7 9 12 13 मतुल्य , V2 मतुला (sic) V4 मनस्प , B1 मतुला (sic) D11 सुवह , Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 • 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 मतुल्यतेजसा चापि, G• तपसा मम तुल्येन —^{d}) V1 क्षात्रधर्म , D14 क्षत्रधर्मै, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 -रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11^{ab} (cf v l 9) D14 reads 11^{ab} in marg (cf v l 10) —^{a}) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —^{b}) D1 [अ]मितौजसा, D• 3 7 11 महौजसा, G3 [आ] दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —^{c}) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M4 शकिता Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकित, V3 B3 शकित, D13 शोधित, G1 2 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शकिता (for शङ्किता) Ś1 गगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतु) V2 पुनर्न गगा तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चिच्छाकितेति नृपोत्तिव्याख्याने प्रायश्चिष्ट । ❀ —^{d}) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता ।, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct शा)किता । ❀

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समतुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —^{b}) M4 सांप्रतं (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —^{c}) V2 प्राप्त च D• (before corr.) प्राप्नोषि, D11 M4 प्राप्तोसि (for प्राप्तोऽस्मि) M3 [अ]नुपम (for परम) —^{d}) D14 यश (sic) (for यश) Ś1 त्रिदशर्षहित, Ñ• V B D5 10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समतं, D1 त्रिदशसत्तम , D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 ^{a}) Dt D6 8 13 तच्च, D13 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —^{d}) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थान(Ś1 D13 °ने) स्त्वयानघ(D13 °घ) Cm t as in text (for ^{d})

14 ^{a}) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयस्व, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय स्व स्वमात्मानं, V4 पावय सुत मात्मान (sic) ❀ Ck परा प्लावयनि स्मेत्यादिरुपसहारेण वाद् । ❀ —^{b}) Ñ2 V1 2 4 B D2 3 10 11 M4 सुरोत्तम, D3 नरोत्तमं (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)द्योदिते, V3 सुरक्षिते, V4 सद्योचिते, B3 (marg as in text) स्पद्योषिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4–6 8–13 G1 3 M3 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —^{d}) Ñ2 B2 D10 13 पुण्यफलाय च, V3 पुण्यतमो भव, V4 B3 पुण्य फलोऽभव (B2 °वे), D• °भवेत् , D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽनन्त । ❀

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलै (for सर्वेषां) —^{b}) Ś1 Ñ• V B D1 3 5 7 10–13 M4 च(D11 स्व, D1• *) यथासुख(B1 °कर्म [m °सुखे], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —^{d}) T3 स्वर् , Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)र्लोक नर(V3 मुनि)पुगव, D9 स्वर्गलोकं च गम्यता

16 ^{ab}) Ś1 D5 12 लोकदा (for दवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B2 D13 °म) —^{cd}) ❀ Ct यथा आगतमितिच्छेद् । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु T2.3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 5 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °क) पितामह , D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोक मनामय, M4 जगामाशु ततो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६

पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८

तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5[cd] Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विश्रुता (for भूपते)]

6 [a]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 गङ्गेति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D2 7 राम, D13 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गङ्गेति गमनाद्भुमे (B3 marg also °ग्राम, M4 °द्भुमौ), G2 गङ्गा या त्रिपथा नाम —[b]) Ś1 D5 11 13 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 ख्याता, D1-3 7 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6[cd] —[c]) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —[d]) Dt D8 T3 तस्मात् , D6 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6[cd] Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9 13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्यास्त्रिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1-3 5 7 9 13 om l 1 —(l 1) V2 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post half) B4 om (hapl) from च up to [illegible] in l 2 —M4 om (hapl) from l 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D2 7 त्रिमार्गेगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D1 5 13 त्रिपथेति च नामास्याद् (D1 °स्यास्) D9 त्रिपथगेति च नाम स्याद् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कुल, V1 4 इय, V3 इत V2 भमुत्, D2 11 13 स्मृत, D5 5 7 कृत, D6 स्मृता D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक D5 त्रिनामागमनात्स्मृत (for the post half)]

Then cont

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवाश्चाकाशात्तारयतेऽप्यथ ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीयं चापि गङ्गेति गां गताया विशांपते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीयं नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च दत्तीत्या मत्तीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्तवाक्षया कीर्तिर्लोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1-6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1-3 B3 4 D7 प्लावयन्त्या V4 B1 भा(B2 ता)वयन्त्या, D2 पावयित्वा, D11 ह्रावयन्त्या (for पावयन्त्या) V1 4 D6 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9-13 om l 2 and 3 —(l 4) B1 द्वितीयं V2 [अ]पि (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1 5 गां गतायां, D5 गंगत्यम (for गां गताया) —(l 5) D11 भागीरथीति Ś1 D1 [ए]व, V1 D13 [ए]तं, D1 [ए]तं, D7 9 11 [अ]न्यत्

(for [ए]तत्) D13 भागीरथीति वाप्येतत् (for the prior half) Ñ2 B2 D10 13 चापि, V4 राम, D9 वापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 9 सुप्रभ B4 सुव्रते, D2 सुप्रभ D7 सत्तम, D10 सुव्रत (for सुव्रत) —D13 om l 6 —(l 6) D5 तु (for first च) D3 दत्तीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्तीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्तीत्या V1 °क्षणां, V3 B4 °क्षण°, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1-3 5 7 9 13 om l 7 and 8 —(l 7) B1 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]यं) —(l 8) V4 B3 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]

M4 further cont

946* यावच्च कीर्तितुल्या तथैव प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृतां लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृतं त्वया पुण्यं गङ्गामा(म)यता दिव ।
इय लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 [b]) G1 2 M4 [अ]त्र (for [अ]त्र) V2 D1 °प , B2 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D11 om (hapl) 7[d] and 8[a] —[d]) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D5 5 7 9 11 13 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन् , B3(before corr as in text) 4 (as in text also) D2 3 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 मनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8[a] (cf v l 7) —[a]) Ś1 D5 13 पूर्वं केन, Ñ2 V B D1 3 7 9-11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 10 13 G1 2 M2 [अ]पि (for हि) V2 °तस्ते, G3 राजन्स (for ते राजंस्) —[b]) D1 केन, D5 स्येन (for तेन) V4 [अ]पि, D2 3 11 [अ]पि (for [अ]ति) Ñ2 V1 3 4 B2-4 D10 13 13 सता, B1 यथा, D2 5 सदा, D4 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिदायकर्मणा —[c]) D1 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1-3 5 7 9-13 T1 2 M2 [अ]पि, V3 [अ]द्यै (for [अ]थ) —[d]) V2 [ए]वं, D5 T2 [ए]त्र (for [ए]ष) B4 D6 प्राप्तौ (sic) T3 प्राप्ता मनोरथा

9 [a]) V4 तत्र, G4 सदा, Cg as in text (for तथा) D11 [अं]शुमतो Dt D6 8 9 T3 G1-3 M1-3 मया D2 3 वीर (for तात) —[b]) V3 प्रथितवेजसा —B4 om (hapl) 9[c]-11[b] D7 om (hapl) 9[c]-10[b]. Ś1 om 9[cd]. —[cd]) D2 3 5 11 13 गंगा D11 T3 प्रार्थयन्तो (for °यता) D1 2 5 11 वीर, D2 भूयो D5 13 तात (for नेतुं) Ñ2 V1 2 4 B1-3 D10 13 गंगां प्रार्थयमानेन V2 गंगां प्रयममानेन, [illegible] as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६

---

text —d) T2 3 नत्प(T3 °व)मार्जिता, G2 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D1 3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्त (V3 °स) काम एव(V1 B1 3 D2 3 9 11 °व) हि, V3 प्राप्ता कामयता न हि, D5 13 प्राप्तकाम समजसा, Ct as in text

10 B4 om 10 D7 om 10ab (for both cf v l 9) —a) Ś1 Ñ2 V B1 3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D8 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 11 पुराणाना (for गुणवता) —b) Ñ2 V1 3 4 B1 3 D10 13 -तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1 3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °स [sic]) Ck as in text (for b) —D14 reads 10c–11b in marg —c) Ś1 Ñ2 V1 3 B2 3 D1–3 5 7 9 12 13 मतुल्य, V2 मतुल्या (sic) V4 मनल्प, B1 मतुला (sic) D11 सुतस, Ck t as in text (for मत्तुल्य) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 मतुल्यतेजसा चापि, G2 तपसा मम तुल्येन —d) V1 क्षात्रधर्मे, D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म) V2 -रतेन (for स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11ab (cf v l 9) D14 reads 11ab in marg (cf v l 10) —a) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —b) D1 [अ]मितौजसा, D2 3 7 11 महौजसा, G3 [आ]दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —c) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M4 शक्तिता, Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शक्तित, V2 B3 शकित, D13 शोधित, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाकिता (for शङ्किता) Ś1 गंगा, Ñ2 V1 2 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 2 7 येन (for नेतुं) V2 पुनर्न गता तातेन, D11 पुनर्न शक्या चान्येन ❀ Ck कश्चित्शाकिनेति सूपोक्तिव्याख्याने प्रायश्चित्त । ❀ —d) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गंगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता।, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct श)क्या । ❀

12 a) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुप्राप्ता Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —b) M4 मावर्त (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —c) V2 प्राप्त च, D5 (before corr.) प्राप्नोषि, D11 M4 प्राप्नोमि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमे (for परम) —d) D13 यश (sic) (for यशः) Ś1 त्रिदशर्षिहिते Ñ2 V B D5 10–13 त्रिदश(B4 lacuna)समत, D1 त्रिदशसत्तम, D2 7 G1 3 त्रिदशनमित, D3 त्रिदशसमात (corrupt) Ct परमसमत (as in text)

13 a) Dt D6 8 13 तत्र, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरण कृत्वा (hypermetric) —c) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–14 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्त (for भवान्प्राप्तो) —d) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थान(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D13 °घ), Cm t as in text (for d)

14 a) Ñ2 V1 3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय स्व स्वमात्मानं, V4 पावय सुत मात्मान (sic) ❀ Ck परा प्लावयेति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद । ❀ —b) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम; D2 नरोत्तम (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोद्दिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोद्दिते, V2 सुरक्षिते, V4 सदोषितं, B3 (marg as in text) स्पदोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोद्दिते, Cm g k t as in text (for सदोचित) —c) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4 6 8 12 G1 3 M3 4 श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —d) Ñ2 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्यफलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत्, D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थीयोऽजन्त । ❀

15 a) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलं (for सर्वेषां) —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 च(D11 स्वं, D12 *) यथासुखं(B1 °क्रमं [m °सुखं], B3 °सुत, B4 °स्वय) (for सलिलक्रियाम्) —c) T3 स्वर्, Ck t as in text (for स्वं) Cg k t गम्यता (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वगृहं गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 सु)लोकं नर(V2 मुनि)पुङ्गव, D9 स्वर्गलोकं च गम्यता

16 ab) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —cd) ❀ Ct यथा आगतमित्यच्छेद् । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु, T2 3 G3 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्; Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोकं Ś1 D5 ब्रह्मलोक(D5 °कं) पितामह, D12 ब्रह्मा लोकपितामह (for d) Ñ2 V B D10 13 जगाम सदिनो देवैर्ब्रह्मलोक मनामयं, M4 जगामाशु ततो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा

भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७
समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।
नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८
एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुत्र्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

---

17 a) Dt D4 6 8 11 T3 तु (for ऽपि) —b) Ñ2 V B D10 13 कृत्वा तेषां जलक्रियां, G2 M1 स्नात्वा गाङ्गेमलैर्जलैः —After 17ab B3 ins

947* कृतकृत्य तथात्मानं मेने स परमद्युति ।

—c) Cg यथाक्रम (as in text) M4 जगामाशु (for यथान्याय) T3 यथाश्रमं यथान्याय्यं, Ct as in text (for c) —d) Ś1 D1 3 6 रघूत्तम, D3 7 रघूद्वह (for महायशा) D11 सर्वेषां चैव सत्तम, D13 राघवाणां रघूत्तम, M4 स्वपुरं रघुनंदन. —e) Cv r m g t कृतोदक (as in text) D11 ततो (for शुची) —B3 reads from 17f up to 18b in marg —f) D3 °गृह (for स्वपुर) T3 G3 हा (for ह) —For 17cdef, Ñ2 V B D10 13 subst

948* पितामहानां सर्वेषामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B3 reads 18ab in marg (cf v l 17) —a) V4 प्रभूतार्थो D14 T1 2 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°) V1 समृद्धा* **श्रेष्ठ —b) D14 M3 स° (for स्वराज्य) Cg प्रशशास ह (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 राज्ये चानुविवेश ह —c) D3 प्रमोदं चाप (for प्रमुमोद च) —d) V4 D13 राघवं, D4 राघय (sic) (for राघव) —Ñ2 V B D10 13 om 18ef —e) D3 नष्ट शोक (sic) D4 समहार्थो, D13 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो)

19 a) Ñ2 V B D10 13 इति, Cm g k t as in text (for एष) —b) D3 (before corr) विस्तारो: D13 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो) —d) Ś1 D1 6 M4 [ऽ]निय°; D11 [ऽ]नि व°, G3 निव° G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सध्याकाल(V4 B4 °ले) उपस्थित ; V3 संध्याकालमुपागतं, Cg as in text (for d)

20 a) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —b) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4 6 T3 पुण्यं स्वर्ग्यम् (by transp) Ñ2 V B D10 13 पावनमेव; D1 3 7 11 M3 पुण्यं(M3 °ण्यं) तथैव; D6 G1–3 M1 पौत्र(D6 पैत्र्य; G3 M1 पौत्र्य)मथापि (for पुत्र्यमथापि) Ś1 D3 13 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च; D2 स्वर्ग्यं पुण्यं तथैव च; D5 पुण्यं स्वर्ग्यमथापि च. D14 T1 2 G4 पौत्र्य (G4 °त्र) स्वर्ग्य(T2 °र्ग)मतीव च, M2 पित्र्य स्वर्ग्यमथापि वा, M4 पुत्रिय स्वर्ग्यमेव च —After 20ab, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins Ś1 (marg) ins after 20

949* य श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते दैवतानि च ।

[(l 2) G4 मूयते (for first प्रीयन्ते)]

—c) Dt D6 8 आयुष्य, D4 9 14 S भव्यप्रो(M4 °प्रं) (for आख्यातं) —d) Ś1 Dt D4–6 8 9 11 12 14 S शुभे, D1 3 गुरो D2 गुरुं, D7 गुर (for मया) —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

950* य शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
सर्वे पापा प्रणश्यन्ति आयु कीर्तिश्च वर्धते ।

[(l 1) Ś1 om (submetric) M3 स (for य). —(l 2) Note hiatus between the two halves. D4 T3 M2 सर्वपापानि नश्यन्ति (for the prior half) G1–3 M1 (to avoid hiatus) ह्यायु (for आयु) G3 वर्धते (for वर्धते)]
Ś1 cont while D3 11–13 ins after 20

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।
पीयूषनिर्मलजलप्रचलत्तरंगा ।
प्रक्षाल्पितानिखिलजगत्कलुषा धरण्याम् ।
स्थैर्ये हि रोलति विहंगमतारतरम्या ।

[(l 2) D11 om जल —(l 3) Ś1 प्रक्षाल्यिता (for प्रक्षाल्पिता)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ñ2 V4 D4 6 om V1–3 B आदि°; D1 3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5.7 9–13 गंगावतरणं(D1 2.5 13 °णो) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D1 8 11 12 om Ñ2 B2 D10 45 V2 D5 47, V3 44 B3 46, Dt D4 6 8 14 S(except M4) 44 D1 2.7 35 D13 इत्यार्षे—यणे—काण्डे—चत्वारिंशः —After colophon T3 G1 2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नमः M3 श्री ....म .

४४

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वां निखिलेन कथां तव ॥ ५
तराम सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६

44

☞ Ñ1 missing Sarga 44 (cf v l I 33 8)

1 ^{b}) Dt राघव (sic) Ñ2 V B D10 13 रामो दशरथात्मज —^{c}) V2 मत्वा (for गत्वा) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 प्रोवाचेद वचस्तदा

2 M4 om 2^{ab} —^{a}) V2 इत्य°, D10 इत्यु° (for अत्यद्भुतम्) Ñ2 V B D10 13 उपाख्यान (for इद ब्रह्मन्) —M3 reads from 2^{b} up to the prior half of 952* inf lin sec m —^{b}) D1 परम कथित (by transp) D6 मया (sic) (for त्वया) Ñ2 V B D10 13 त्वयाख्यात महामुने —Ś1 om 2^{cd} —^{c}) D3 [अ]वतारण —^{d}) Dt D4 6 9 14 T2 3 G2 4 M1 [अ]पि, D3 प्र (for च) —After 2, Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5–13 G1–3 M1 3 4 read 5^{cdef} D4 T3 ins while G2 M1 2 ins after 5

952* सतुष्टं मे (M3 नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D2 om (hapl) 3 (cf D1 variant for 3^{a}) —^{a}) Ś1 B1 2 (before corr as in text) D1 3 5 7 9 11 13 सत, Cg k as in text (for तस्य) Ñ2 V B D10 13 M4 रजनी (for शर्वरी) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 पुण्या, V3 पूर्णा, D1 3 7 9 11 क्षीणा, M4 कृत्स्ना (for सर्वा) —^{b}) Dt D6 8 मम, D4 (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D2 illeg for सौमित्रिणा V4 गता, B2 मुदा, Dt D4 6 8 T3 सह D14 G4 तथा (for तदा) G1 3 transp सह and तदा —^{d}) ✿ Ct विश्वामित्रेति सबोधनम् । ✿ —For 3^{cd} Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य ता कथाम् ।
[D13 चैव (for तस्य)]

4 ^{a}) D3 प्रभावेनि (sic) (for प्रभाते) —^{b}) Dt D4 8 तपोधन (for महामुनिम्) —^{c}) Ñ2 V B D10 13 राम सम्प्रस्य (for राघवो वाक्य) —^{d}) V1 कृत्वा° (for कृताह्निकम्) Ñ2 V1 2 4 B1 2 4 D10 11 इद वच, D3 M4 अरिंदम Ś1 D1 3 5 7 11 12 कृतपूर्वा(D11 °पौवा)ह्निकक्रिय (D2 7 12 °या, D11 °या), V3 कृताजलिरिद वच —After 4 D7 reads 6^{cd}

5 M3 reads ^{ab} after ^{ef} —^{a}) M4 नीता (for गता) B1 D11 T2 G4 M3 रात्री, Cm रात्रि (as in text) —^{b}) Dt D6 8 परमाद्भुत, D1 (gloss) ज्ञानवती न वृथा स्वमादिना, यस्मात्परम श्रोतव्य तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता, D11 °शुभ, G2 M1 अखिल° (for परम श्रुतम्), ✿ Cv क्षणभूतेवेत्यादे श्लोकस्य स्थाने गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्या नन्तर पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् ।, Cg क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेय । ✿ —Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5 13 G1–3 M1 3 (inf lin sec m) 4 read 5^{cdef} after 2 —^{c}) Cv g t क्षणभूतेव (as in text) D4 5 14 T1 3 G1 3 M3 Cg नौ, G2 4 M1 2 मो (for सा) T2 क्षणभूते कथरात्री (sic) —^{d}) G4 प्रवृत्तेयं Dt D6 8 परतप, T3 G3 M1 2 महातपा —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

954* इय मो रजनी पुण्या शुभभूता भविष्यति ।,
[V3 पूर्णा (for पुण्या) B2 फल (for शुभ)]

while D1–3 5 7 9 11 12 M4 subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेय सुमहातप ।
[D3 illeg from भू up to त्रि M4 च मे रात्रिर् (for हि रात्रिर्मे) D11 गतेय (for वृत्तेय) D9 संवृत्तेय महत्तया (for the post half)]

—^{e}) Ñ2 V1 3 B1 2 4 चिन्तयतामेव, B3 चिन्तयता इव, D10 त्व तपतामेव, D13 °ता चैव, M3 जंदय° (sic) M2 °तो निर्ग V4 यां चिंतयामेव (sic) कथा —^{f}) D3 मम (for तव) Ñ2 V B D10 13 कथां (V4 सदा) पापभयापहां —After 5 G2 M1 2 ins. 952*

6 ^{a}) D2 भगवन्, D5 11 14 तं राम, D7 स राम, D9 M4 तो राम; Cm g as in text Ck तराम (for तराम) D2 श्रेष्ठा Ñ2 V B D2 10 13 सन(V4 स च)राम सरिच्छ्रेष्ठां —^{b}) Ñ2 marg D2 गंगा, G2 M2 3 गगा (for पुण्या) Ś1 V2 D5 11 °गामिनीं (D2 °नी); B2 त्रिदश°; D1 5 13 °गामिनी (for त्रिपथगा नदीम्) —D7 reads 6^{cd} after 4 —^{c}) D2

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्षिसंघः सराघवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

om (submetric) D3 7 11 च (for हि) D1 3 5 7 11 12 सुविस्तीर्णा Ś1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणा) D1 पूर्व°, D11 भावितात्मना (for पुण्यकर्मणाम्) —^{e}) D11 भनु°, D13 °प्राप्ता (for इह प्राप्त) —^{f}) D9 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Cm k t त्वरितमागता (as in text) D1–3 7 त्वा तारयितु मागता, D11 सतारयितुमापगा —For 6^{cdef}, Ñ2 V B D10 13 subst

956* इदेय नौ सुविस्तीर्णा सतारयितुमापगाम् ।
भयन्तमिह संप्राप्ता इष्टैयेति मतिर्मम ।

[(l 1) V4 तृचेयं (sic) (for इत्य) B2 आगता The post half=6^{f} in D11 —B1 om l 2 —(l 2) V1 अपि (for इह) V4 B2 4 D13 समास V4 [ए]मिर् (for [इ]ति)]

7 ^{a}) Cm g तस्य (as in text) Ñ2 V B2 4 D10 13 इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वच श्रुत्वा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महानृपि (D5 °मुनि) Ñ2 V B D10 13 रामस्याक्लिष्टकर्मण —^{c}) D2 3 7 10 कथ(D12 तार)यामास, Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेषयामास, Cv r m as in text (for ^{c}) —^{d}) D1 5 ऋषि (for सर्षि) Ñ2 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो (G2 M1 मुनिसंघैर्) महामुनि, Dt D6 8 सर्षिसंघस्य कौशिक, D11 ऋषिसंघस्य राघव, Cg as in text (for ^{d})

8 D5 om (hapl) 8–9^{b} —^{a}) Ś1 D1–4 7 9 11 12 T3 M3 4 कूलम् (for तीरम्) —^{b}) Ś1 D11 संपूर्ण, D2 संपूज्य (for सपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]षिगणाम् (D1 °णान्; D11 °णान्) All Cs सपूज्यर्षिगणं (as in text) D9 G4 तथा, D14 T1 2 तदा (for तत) Ñ2 V B D10 13 तत स मुनिपुंगव —After 8^{ab}, G2 M1 ins

957* निवत्याममयविगर्म गंगाकूलनिवासिनम् ।

while D11 ins 958* —D7 om 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ś1 D1–3 9 11 12 G3 M1 4 तीरे (for कूले) D14 विशिष्टास्, T2 विनिष्टास् (metathesis) G2 M1 निविष्टान् (sic?) Cv r m g निविष्टास् (as in text) —^{d}) M4 वैशाली —For 8^{cd} Ñ2 V B D10 13 subst D11 ins after 8^{ab}

958* अपश्यस्तत्र विस्तीर्णतापसाश्रियनयतान् ।

[V2 देवसनिभान् (for नियतव्रतान्)]

9 D5 7 om 9^{ab} (cf v l 8) D11 reads 9^{ab} as in Ñ2 for the first time before 8^{cd} repeating it here —^{a}) Ś1 D12 हृष्ट G1 3 श्रेष्ठो (for तूर्णं) Ñ2 V B D10 13 स तान्सपूज्य विधिवज् —^{cd}) Ñ2 V B D10 विशालस्य पुरीं M4 वैशालीं° (for विशाला नगरीं) D4 9 T3 M3 दिव्यां रम्यां (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोपमा

10 ^{a}) Ñ2 B3 D10 13 ततो, V B1 2 4 तत्र (for अथ) Ñ2 V B D10 13 -बुद्धिर्, D11 -तेजा (for प्राज्ञो) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 इदं तदा (V2 B1 2 वच, B4 तथा), D9 तपोधनं (for महामुनिम्) —^{c}) G1 3 M3 प्राञ्जलिं कृत्वा —^{d}) Ñ2 V B (B2 marg also) D10 13 वै(B1 वि)शालीं प्राप्य (V2 तत्र) ता°, M4 वैशालं पुरसत्तमं ❀ Ct विशाला परिपप्रच्छ विशालाविषये प्रश्न कृतवानित्यर्थ । ❀

11 ^{a}) Ñ2 V B Dt D2 6 8 11 13 कतमो, D10 कतमो रामो (hypermetric) Cm g कतरो (as in text) B4 राष्ट्र (for राज) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 13 M4 वि(M4 वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11^{c}–12^{b} —^{c}) Dt श्रोतुमिच्छ Ñ2 V B D10 भगवन् (for भद्रं ते) —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 कौतूहल(V4 °ल)समन्वि(V4 °**)त

12 D13 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) V B2–4 D2 3 10 [ए]तद्, B1 [इ]दं (for तद्) —^{b}) Ñ2 V B D10 विनि(V1 2 °दि)तात्मन, G3 **° (for मुनिपुंगव) Ś1 D5 11 M4 राघवस्य मुनिस्तदा D1–3 7 11 राघवस्य महामुनि —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 6 7 10–13 M4 उपचक्राम (for तत्समारेभे) —^{d}) D9 T2 3 G2 M1 3 Ct विशालाया D11 (after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) Ñ2 V B D10 13 विश्वामित्रो महातपा (V1 °यशा, B2 °मुनि), Cv r m g k Ctp as in text (for ^{d})

13 ^{a}) Cg k श्रूयतां (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 13 श्रुता (D2 °त्वा) मया महेंद्रस्य, Ñ2 V B D10 13 श्रुता (V4 °तं [sic]) मये(Ñ2 B3 4 °मे)वं शक्रस्य M4 श्रुतं मे तात शक्रस्य —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 पुरा D3 7 कथा, D12 om (for कथां) D2 कथयता (for कथयत) Ñ2 B2 कथा: V1 2 B1 3 D10 11 13 कथा V3 4 B4 कथां, Dt D5 Ct शुभां

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४

ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५

तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६

ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७

D3 7 शुभा (for शुभाम्) —G1 3 repeat 13^{cd} consecutively with first time var as in Ś1 —^{c}) Ck तस्मिन्देशे D14 T2 G2 4 M1 देशे तु, G1 3 M2 4 हि देशे (by transp) Ś1 D1-3 5 7 11 12 ता मे निगदतो वस. Ñ2 V B D10 13 यथा निवि सभा(V2 B1 2 °पदा)मध्ये —^{d}) Cg शृणु (as in text) Ñ2 V B D10 13 शृण्व(V1 3 4 D13 °णु)ता मम (B2 °तामपि, *sup lin* also as in V1) Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन)

14 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 आसन्, Cg as in text (for पूर्वं) Ś1 D1 5 9 11 12 M4 वीर (for राम) —^{b}) Ś1 D5 12 दिति, Cg as in text (for दितेः) —^{c}) D9 अदितिश्च D8 T2 तु (for च) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समानार्था, Ñ2 V B D10 13 °वीया, Dt °भा*, D9 °भाग M2 °बाहो (for महाभागा) —G4 damaged from धा in 14^{d} up to श्च in 15^{b} M2 repeats ^{d} consecutively —^{d}) Ś1 D5 11 12 महाबला, Ck t as in text (for सुधार्मिकाः) Ñ2 V B D10 13 स्व(V1 D13 सु)वीर्यबलदर्पिता —After 14 Ñ2 V B D10 11 13 ins while Ś1 (marg) ins l 1 only after 15^{ab}

959* भ्रातर स्पर्धिन पुत्रा कश्यपस्य महात्मन ।
मातृष्वसेया सापत्ना परस्परजिगीषव ।

[(l 1) Ñ2 V1 भ्रातर —(l 2) V1 मातृष्वसेयाश्च (hypermetric) V2 3 D13 सापत्न्या]

15 G4 damaged up to श्च (cf v l 14) —^{ab}) Dt D4 6 8 9 T2 G1 2 M2 3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) Ś1 marg D7 विपश्चिता (for महात्मनाम्) D3 बुद्धि * * *पश्चिता (for ^{b}) Ñ2 V B D10 13 तेषा(B °न) किल समेताना(V4 °मर्याना) बुद्धिरासीन्महौजसा —After 15^{ab} Ś1 (m) ins l 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in Ñ2.—D5 12 om 15^{c}–16^{b} —^{c}) Cg अजरा, Ct विजरा (for निर्जराः) Ñ2 V B D10 11 13 अजराश्चामरास्त, Dt D1 4 6–8 14 T G1 3 4 M2 अमरा विज्व(Dt D1 6 8 विज, M2 अज)राश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 कथ(V2 *sup lin*) स्यामेति राघव

16 D5 12 om 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) B1 D2 एव, B2 एव, Dt D6 8 9 तत्र (for राम) V4 आसन्कृतयुगे राम (cf v l 14^{a}) —^{b}) Ñ2 चासीद् Ś1 V2 4 B1 2 D11 विनिश्चिता Ñ2 V1 B3 4 D10 13 सुनिश्चिता(V1 B4 °ता) (for विपश्चिताम्) D2 14 T1 2 G1 4 M2 बुद्धिरासीन्म(G4 °**)हात्मना, D1 7 सर्वेषा च महात्मना —Ś1 repeats 16^{cd} consecutively with first time var as in Ñ2 —^{c}) Ś1 D12 -मथनाद्, D1 3 7 -मथने, G1 यमर्न (metathesis) (for -मथनं) Ś1 D1 2 12 वीर, D2 7 चैव (for कृत्वा) D5 क्षीरोदमथनोद्भूत —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 समाप्य (for प्राप्स्याम) Cg k तत्र (as in text) M3 रस प्राप्स्यामहेत्र वै —For 16^{cd} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

960* क्षीरोद सागर सर्वे मथीम सहिता वयम् ।
[Ñ2 V4 B3 D10 13 क्षीरोदसागर]

All the above MSS cont (subst l 5 for 17^{ab}) while Ś1 D1 3 5 7 9 12 ins after 16

961* नानौषधी समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्तत ।
यदत्रोत्पत्स्यते सार तत्पास्यामस्ततो वयम् ।
तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वरा ।
तेजोवीर्यबलोपेता कान्तिद्युतिसमन्विता ।
इति ते निश्चय कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् ।   [5]

[D13 om (hapl) l 1–2 —(l 1) Ś1 D1 3 5 7 9 12 सर्वौषधी (D1 °धीं) Ñ2 B2 °कृत्य D1 °क्षिप्त D11 °क्षिप्य M4 °नीय (for समाहृत्य) V2 तु ते (for तत॰) —(l 2) V4 यस्, D2 तद् (for यद्) Ñ2 V1 2 4 B1 2 D10 M4 तत्र D11 चात्र (for अत्र) D2 [उ]तस्मतो (sic) (for [उ]त्पत्स्यते) V4 सारस्, D2 राम (sic) (for सार) V4 D2 13 त (for तद्) V2 पिबामस् M4 तत्र शिष्यामहे वय (for the post half) —(l 3) Ś1 D5 12 तथा D11 येन (for तेन) M4 [अ]मराजरा (by transp) D11 राम (for लोके) —(l 4) Ś1 D1 3 5 7 9 11 13 -बलोपेता D1 कल्याणेन, D7 बाल्या द्युति D9 कांतीस्योज (sic) D2 कायावतिमअचिता (sic) M4 सत्त्ववन्तो निरामया (for the post half) —(l 5) Ñ2 B3 D10 निश्चित (for निश्चय) D2 च कृत्वा (hypermetric) V1 damaged for ममन्थुव]

17 ^{a}) D9 मनसा G1 2 मथितु (for मथन) Ś1 D1 3 5 7 12 तथ निश्चित्य मनसा —^{b}) Ś1 (gloss रज्जु) D1 3 5 7 9 12 नेत्र, Cm g k t as in text (for योक्त्र) G1 M2 transp योक्त्र and कृत्वा Ś1 D1 2 5 7 12 तु D2 [अ]थ (for च) —For 17^{ab} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst l 5 of 961* —^{c}) G2 4 मैथान G4 damaged from मन्दर up to ^{d} D2 3 5 12 चैत्र (for कृत्वा) —^{d}) Ś1 वरुणालय D1 3 5 7 12 पुरुषोत्तमा Ñ2 V B D10 11 13 M4 नेत्र कृत्वा च(B3 4 D10 तु) वासुकिं (cf v l 17^{b}) —After 17 Dt D4 6 8 T2 M3 ins a passage given in App I (No 8) cf the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ❀ Cg यद्यप्यत्र कालकूटाद्युत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथाशेषत्वेन सुरासुरक्षय एव प्रधानतयोपात्त इति बोध्यम्। Ck अत्र ममन्थुरसुरास्तेऽपि इत्यनन्तर हालाहलोत्पत्त्यादि प्रतिपादक पुराणान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्यान्यस्तद्व्याचकार। नास्माभि प्राचीनमुद्रितपुस्तकेषु ते श्लोका दृश्यन्ते। ❀

उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ तथैवामृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।
अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसूदयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजघ्निरे ।
तस्मिन्घोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६

चा°) V3 B1 स्मृता, M3 मतम् (archaic) (for तथा) V4 दैतेया अवरात्मजा (sic) (for the post half)]

24 M3 reads 24^{ab} after App I (No 8 g) —^{a}) Ś1 V B1.2 D1-3.5.7.10-13 च (Ś1 V2 D1 10 तु, V1 [अ]थ) तथा (B4 °था) धो, Ñ2 B3 तु मन्नाश्वो, G1.3 च तुरगो, G2 हरि°, M4 चाश्वराजो (for हयश्रेष्ठो) —After 24^{cd}, G1-3 M1-3 ins

966* उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ सोमदेवस्तथैव च ।
तुरगं देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुराः सगन्धर्वा ममन्थुः क्षीरवारिधिम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
अतीव रूपसंपन्ना प्रथमे वयसि स्थिता ।
सर्वाभरणपूर्णाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
मकुटाङ्कितचित्राङ्गी नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
तप्तहाटकसंकाशा मुक्ताभरणभूषिता ।
यस्या यस्याः प्रभावेन इन्द्र ऐश्वर्यमाप्नुयात् ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना ।
सा च देवी तयोत्पन्ना पद्मा श्रीर्लोकविश्रुता ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य ययौ वक्षस्थलं हरेः ।

[(l 2) M3 तुरगो (for तुरगं) —After l 2 G1 M3 ins App I (No 8 g) —(l 3) G1.3 M3 च (for स) G1.2 सुरासुरारिधि तदा, M3 क्षोभयामासुरर्णव (for the post half) —(l 6) M3 सयुता (for लक्षिता) —(l 7) G1.2 M3 मकुटाग्र (for मकुटाङ्कित) —(l 8) M3 मुक्ताहारविभूषिता (for the post half) —G2 M1.2 om l 9 —Note hiatus between the two halves —(l 9) M3 प्रमादेन (for प्रभावेन) —(l 11) G1.3 त्रैलोक्यपूजिता, M3 °पूजिता (for श्रीर्लोकविश्रुता)]

—^{c}) M4 प्रतिनिष्ठन् —^{d}) M4 तदेव (for तथैव) —For 24^{cd}, Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 subst l 1 of 967*

25 ^{a}) Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 T2 M4 अमृतस्य (for अथ तस्य) D14 कारो (sic) (for कृते) M4 वीर (for राम) —After 25^{ab}, D11 ins l 7-8 of 967* —D1.3.5.7.9.11.13 om (hapl) Ś1 reads in marg 25^{cd} (including 969*) —^{d}) Ś1 Dt D4.10 दितिपुत्रानयोध (D4 °सूद)यन्. —For 24^{c}-25 Ñ2 V B D10.13 subst while Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 subst l 1 only for 24^{cd} and cont l 2-5 then D11 only ins l 7-8 after 25^{ab}, M4 ins l 2-5 after l 2 of 969*

967* तस्मादेतस्मुद्भूतममृतं चाप्यनन्तरम् ।
अमृतानन्तरं चापि धन्वन्तरिरजायत ।
वैद्यराडमृतस्यैव बिभ्रत्पूर्णं कमण्डलुम् ।
धन्वन्तरेरनूद्भूतं विषं लोकविषादकृत् ।
तं नागा जगृहुः सर्वे ज्वलनादित्यसंनिभम् ।
तत्रामृतार्थे देवानामसुराणां च विग्रहः ।
आसीद्बलवतां राम लोकक्षयकरो महान् ।
तस्मिन्विमर्दे महति तेषाममिततेजसाम् ।

[(l 1) Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 एव (for एतद्) —V2 D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 धान्वन्तरिर् (for धन्वन्तरिर्) —(l 3) V1 om the prior half V2 औषधस्य, D11 अमृतेन (for अमृतस्य) B3 [ध]व, D2.5.7 (before corr as above) [इ]व (for [ए]व) B1 D5 वैद्यराजोमृ° (for the prior half) V2.4 D9.12.13 पूर्णो (for पूर्णं) —M4 transp l 4 and 5 —(l 4) Ś1 धान्वन्तरेर्, D1.9 धन्वन्तरिम् V1.4 D5 अमृ°, V3 D11 अयो°, D12 तदु° (for अनूद्भूत) D2 धन्वन्तरिनूद्भूत (for the prior half) Ś1 D5.11.13 विषं नवविषादरं (for the post half) —(l 5) D2.5.7 पन्नगा, D9 तच नो (for तं नागा) M4 सर्वे (for सर्वे) M3 वर्चस (for संनिभम्) —For ins see below —(l 6) B1 तदा (for तत्र) —(l 8) B4 युद्धे च (for विमर्दे)]

—After l 5 Ś1 D1-3.5.7.9.11.13 ins

968* दृष्ट्वा देवास्ततो धावन्नमृतं चापि भास्वरम् ।

[D1-3.7.9 दृष्टा (for दृष्ट्वा) D1-3.7.9.11 उपा° (for ततो धावन्) D9 वापि D2.5.9 भास्करं]

—After 25 Ś1 (marg) Dt D4.8.9.11 S ins

969* एकतोऽभ्यागमन्सर्वे असुरा राक्षसैः सह ।
युद्धमासीन्महाघोरं वीर त्रैलोक्यमोहनम् ।
यदा क्षयं गतं सर्वं तदा विष्णुर्महाबलः ।
अमृतं सोऽहरत्तूर्णं मायामास्थाय मोहिनीम् ।
ये गताभिमुखं विष्णुमक्षरं पुरुषोत्तमम् ।
संपिष्टास्ते तदा युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना ।

[(l 1) Ś1 Dt D8.9 G3 एकतात्°, D11.14 T M3 °भ्यगमन्, M4 °भ्यागमन् (for एकतोऽभ्यागमन्) D11.14 T1.2 G2 M1.2 (to avoid hiatus) ससुरा, T2 सुरा ये (for असुरा) —(l 2) G2 वीरं (sic), M3 चित्र (for वीर) —After l 2, M4 ins l 2-5 of 967* —(l 3) M3 क्षय T2 गता सर्वे G1.3 मदा (for तदा) —(l 4) Ś1 अहरत्, M4 चा° (for सोऽहरत्) M3 मोहनी —(l 5) G1.2 M1 तदा°, M4 ग्नाभिमुखा (for गताभिमुख) D11.14 S (except T2) अक्षयं —(l 6) D4 संपिष्टाः, T2 G2 संहताः, G1 संविष्टाः, G4 संदिष्टाः]

26 ^{a}) V4 चात्मजा, D2 °जास्, D13 आत्मात्मजा (sic), M3 °जान्, Cg L as in text (for आत्मजा) Ś1 D1.2.11.13

निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः । | शशास मुदितो लोकान्सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हतपुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २
साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्मात्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, Ñ2 V B D10 13 राम, D3 7 9 तेत्र, D4 T2 3 G4 M3-6 घीर (for घीरा) —^{b}) D6 13 दिति D3 7 9 विजघ्निरे Ñ2 V B D10 [illegible] निजघ्नुस्तान्(V3 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्ताश्च, B4 °जघ्नुस्ते) दिते सुतान् —Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 om Ś1 reads in marg 26^{cd} —^{c}) Ś1 Dt D6 8 अस्मिन्, Cg k तस्मिन्(as in text) D4 T3 M4 transp घोरे and युद्धे —^{d}) Ś1 दैत्येय (sic) (for दैतेय) M3 दैत्यानादित्यविग्रहे

27 ^{a}) Cg k च, Ct तु(as in text) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 च(Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 तु) दिते पुत्रान्, G2 M1 °श्च (for दितिपुत्रांस्तु) —^{c}) D6 मुदितान् —^{d}) G1 M3 4 सर्षिसंघ सचारण —For 27^{cd} Ś1 B (B1 3 4 read after 971*) D1-3 5 7 9 11 13 subst

970* विज्वरो निहतामित्रो मुमुदे विबुधैः सह ।
तदा [illegible] मुदिता लोका सर्षिसंघा सचारणा ।

[(l 1) D3 वै° D7 विविधै (for विबुधै) —(l 2) D1 तादाच D7 सदा° (for तदा तु) D1 ऋषि (for सर्षि)] —B3 cont Ñ2 V D10 13 subst for 27^{cd}, while B1 3 4 ins after 27^{ab}, followed by 970*

971* मुमोदर्द्धिं परां प्राप्य सर्वदेवाभिपूजितः ।

[V1 प्रमोदर्द्धि. V3 अमोद स्वपुर राम (for the prior half) V3 [अ]भिपूजितो (sic)]

Colophon D1-3 5 7 11 13 om (continue the Sarga) —*Kanda name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1 3 B D10 आदि° —After Kanda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V1 3 4 B D10 अमृतोत्पत्ति, V3 दितिसुतवधो, D9 अमृतोत्पादनं —*Sarga no* (figures words or both) V1 4 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M3) 45 Ñ2 B2 3 D10 46 V3 D9 48 D13 —काँडे—मथने—त्पत्ति 46 —After colophon T3 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

45

☞ Ñ1 missing Sarga 45 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ck प्रहृतेषु M3 4 दिति (for तेषु) Ś1 D1-3 7 11 13 हतेषु पुत्रेषु दिति, Ñ2 V B D10 13 हतपुत्रा ततो देवैर्, D5 हतपुत्रेषु च दिति —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 11 13 पर दुःखेन मोहिता —^{c}) D1 मारीचि, D14 मरीच, Cm g t मारीच (as in text) Ś1 Ñ2 V B Dt D1-3 5-13 T3 कश्यपं Ñ2 V1 4 B1-3 D10 13 देवी, V3 3 B4 देव, Dt D2 6 8 G4 M1 नाम (for राम)

2 ^{a}) T3 हत पुत्रास्ये (sic) —^{b}) Ś1 Dt D1 3 5-8 13 महामति, D3 महाम्मुमि (sic) (for महाबलैः) Ñ2 V B D10 13 M4 पुत्रै (V4 सुतै) शक्रादिभिस्तव —^{c}) D1 हर्तारम् (for हन्तारम्) B4 इ** (for इच्छामि) ❀ Cg तपोर्जितं तपसा ऊर्जितं दृढम् आर्षं संधि ।, Ck दीर्घेण तपसा आर्जितं दीर्घतपोर्जित ।, Ct दीर्घेण तपसाजितम् । ❀

3 ^{a}) B3 D10 13 करिष्यामि, D5 चरिष्यास्य (sic) (for चरिष्यामि) —^{b}) D14 T G4 पुत्र, Cg as in text (for गर्भं) Ś1 (before corr as in Ñ2) मे धातुम्, Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 आधातुम्, D2 आदातुम्, D13 मां धातुम् (for मे दातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि —After 3^{ab}, D14 T2 3 G4 ins

972* बलवन्तं महेष्वासं स्थितिज्ञं सम(G4 सौम्य)दर्शनम् ।

—D13 M3 om (hapl) 3^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र मे, Dt D6 8 G2 M1 Cg k t ईश्वरं, Cgp tp as in text (for ईदृशं) —^{d}) D2 सं त्वनु°, D2 3 7 अनुज्ञातुं त्वम् (by transp) (for त्वमनुज्ञातुम्) D3 अर्हति N2 V B D10 11 13 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यसि

4 ^{a}) D11 दितेस् (for तस्मात्) D13 तं (for तद्) —^{b}) Ñ2 V B Dt D (except D14) T3 कश्यपस् B3 D1 तथा (for तदा)

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स ममार्ज ताम् ।
समालभ्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।
कुशप्लवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।
दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥ १२
तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।
अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३
तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।
त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४

एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।
निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५
दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।
शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६
तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।
गर्भं च सप्तधा राम बिभेद परमात्मवान् ॥ १७

12 ^{ab}) Ñ2 V B D1 10 11 13 गते; Dt D6 8 पूर्णे; Cm g k as in text (for अथ) B4 सर्वे (for वर्ष-) Ś1 D2 3 5 7 12 -शते पूर्णे; Dt D4 6 8 9 °सा; T2 -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु). Ś1 D2 3 5 7 12 दशमे; V3 दर्शने; D1 किंचोने; G4 संपूर्णे; Cm g.k.t as in text (for दशोने) T3 अथ वर्षसहस्रावसाने सा रघुनंदन. —^{c}) Dt D6 8 °संहृष्टा; D2 3 5 7.12 M4 °सुप्रीता; D11 °संतुष्टा, D14 ... (lacuna) संप्रीता (for परमसंप्रीता). —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच ह; T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —After 12, D4 9 14 S (except M4) Ck ins, Ś1 Dt D6 8 ins after 14:

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुतं प्रति ।

[Ś1 reads l. 1 in marg —(l. 1) D14 T1 2 G1 3 4 M3 T3 तव पित्रा (by transp.) (for पित्रा तव) —(l. 2) Ś1 Dt D4 6.8 मम दत्त (by transp.) (for दत्तो मम)]

13 ^{b}) D9 (before corr. as in text) दशोनानि महामते. —For 12^{c}–13^{b}, Ñ2 V B D1 10 13 subst., while Ś1 D2 3 5 7.11 12 M4 subst. l. 2 only for 13^{ab}.

976* दितिः प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमब्रवीत् ।
प्रीता तेऽहं सहस्राक्ष दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(l. 2) V3 D2 3 7 [अ]ह ते (by transp.) M4 सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D1 प्रीतास्मि तेह देवेंद्र (for the prior half)]

—D9 om. 13^{c}–14. —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 °शेषाणि (for °शिष्टानि). —^{d}) Ñ2 V B D10 13 द्रक्ष्यसि भ्रातरं; D1 द्रक्ष्यसे भ्रातरं (by transp.), T3 °वीक्ष्यसे (for भ्रातरं द्रक्ष्यसे)

14 D9 om. 14 (cf. v. l. 13). —^{a}) B2 4 तद्; Dt D6 8 Ct यम्; Cg k as in text (for तम्) V4 युज्यते (for त्वत्कृते) D2 T2 G2 पुत्रं; Ck t as in text (for पुत्र). —^{b}) Dt D1 4 6 8 G1 4 तम्; Cg k as in text (for सम्). Ñ2 V B D1 10 13 यथा तथा (D1 transp.) (for जयोत्सुकम्). —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 त्रैलो (D13 **) क्य निखिलं; Cg k.t °विजयं (as in text). D4 6 14 T G4 पुत्रं. —^{d}) Ś1 D2 3 7 11 12 भोक्ष्यथः (D11 °से) सह विज्वरौ (D2 °ज्वरैः [sic], D11 °ज्वरः), D5 भोक्षयिष्येह विज्वरः; T3 सहसा राक्षसेश्वरं —For 14^{cd}, Ñ2 V (V1 reads twice) B D1 10 13 M4 subst.

977* सौभ्रात्रेणैव महितस्त्वं हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B4 सौभ्रात्रेण (submetric) (for सौभ्रात्रेणैव). V4 °च, D1 त्वया (for त्वं हि) V1 (first time) समवाप्स्यसि (hypermetric) D1 °प्स्यति (sic) (for अवाप्स्यसि). V2 त्वं राज्य समवाप्स्यति, M4 reads the line of 14^{d} (for the post. half)]

—After 14, Ś1 Dt D6 8 ins 975*.

15 ^{a}) T1 damaged from व up to दि. Dt D6 8 इत्युक्त्वा च; Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ2 V B D1.10 13 तत· (for दिति·). Dt D4 6 8 9 तत्र (for शक्रं). —^{b}) D11 मध्ये (for मध्यं) Dt D4 6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे). Ñ2 V B2–4 D1 10 13 M4 विश्वस्ता शक्रसंनिधौ; B1 विश्वस्ता रघुनंदन, Cm.k as in text (for ^{b}) —M4 om. 15^{c}–16^{b}. —^{cd}) Ś1 °हृतां, T3 °कृता, Cm t as in text (for [अ]पहृता) Ś1 देवीं. D13 reads ^{c} as in Ñ2 and om. (hapl.) 15^{d}–16^{c}. —^{d} D14 स्पृष्ट्वा; Cm g k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 6 7 12 तु; D11 नु; G1.3 च (for [अ]थ). Ñ2 V B D1 10 कृतपादा शिर.स्थाने दितिः सुष्वाप (D1 °पा च) राघव.

16 D13 om. 16^{abc}, M4 om. 16^{ab} (cf. v. l. 15). D1 om. 16. —^{a}) Ś1 D2.3 4 11 12 अशुचिः. —^{b}) Ś1 Dt D4–6.8 9 11 12 G2 M1 2 Ct पादयो; Cm g पादतः (as in text). —^{c}) Ś1 D5 कृतायां शिरसः स्थाने; Ñ2 V B D2 3 7.10–12 कृतपादां शिर.स्थाने; M4 °कृतपदा, Cm g k t as in text (for ^{c}). —^{d}) Dt D6 8 स (for first च). Ś1 D5.11.12 °मुदितोपि च; Ñ2 B3 4 D10 मुमोद च जहास च (by transp.), V B1 2 D13 मुमुदे च जहास (D13 °*) च; D2 3.7 °मुमुदेपि च; M4 संसुष्वाप मुमोह च, Cm as in text.

17 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 शरीरं विवृतं (D3 ***, D11 °कृतं); Cg.k t as in text (for शरीरविवर) —^{b}) D5 (before corr.) विविशे. Ś1 D3 5 7 11 13 स (for च). Dt D4 6 8 T2 G1 3 4 Ck प्रविवेश; D2 स विवेश (for विवेश च). Ñ2 V B D1 10 13 M4 प्रविश्य बल (V2 रण) सूदनः. —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 बिभेद; D11 सं गर्भं, D13 विच्छेद (for गर्भं च). Ñ2 V B D1 10 13 M4 गर्भं (for राम). —^{d}) Dt D6 8 विच्छेद (for बिभेद). D11 परमात्मवान्.

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
बिभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।
निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1 10 13 M4 वज्रेण शतपर्वणा (= 18b) —After 17 Ś1 Ñ2 V B D1 10 13 M4 ins

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
विस्फुरन्त बलाद्राम रुदन्त चालेया गिरा ।

[(l 1) V1 च स (for चैव) B4 एकैकम्यापि Ñ2 V4 B3 D10 13 M4 गर्भं स (V4 च), V1 °ग V3 गर्भांस्तान् (sic) (for गर्भांश) —(l 2) D1 M4 स्फुरमाण Ś1 हरोत्यैव M4 रुदन्त° (for रुदन्त च) V [आ तैमाशयात B1 • °मायया M4 °मायये (for [आ तैया गिरा) D1 °बाम्बम्नग (for the post half)]

18 a) D1 M4 भिद्यमाने, Cg °नस (as in text) Ñ2 V3 B2 D1 तथा, V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 तदा (for ततो) D1 M4 गर्भे —T1 damaged from त up to र in a b) Cg k t शतपर्वणा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुक्षौ वज्रेण वज्रिणा —c) V1 M2 स°, D3 स्वर, D11 विस्वर, M3 विस्वरो (for सुस्वर) D1 M4 रुदमाने च (M4 °नि) करुण, D13 रुरोधमस्वरं राम (sic) —d) D2 न सा (sic) (for ततो) —After 18 B3 ins

979* तत सप्तभरन्गुत्रा महाबलपराक्रमा ।

19 D10 om 19–20b —a) Cg मा रुदो (as in text) M2 गर्भम् (for चेति) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9 11 13 M4 मा रोदीरिति (D2 9 °दिति च) त शक्र —b) Ś1 D2 5 9 11 °चैत्र, Ñ2 V 1–4 B D13 प्ररुदतम्, V1 पुरदर तम् (sic) D1 M4 रुदमानम् D3 7 °देवो, D13 °चैनम्, M2 व्य° (for गर्भं शक्रो) Ñ2 V1 3 4 B D1 12 13 M4 समासत V2 अतोषयत् (for ऽभ्यभाषत) —c) D3 7 [अ]थ (for च) Ñ2 V B D1 13 M4 [ए]नं (V4 D13 °च) वज्रेण (for महातेजा) —d) B3 (m also) D1 M4 राघव (for वासव) Ś1 (m also as in text) D2 3 6 7 9 11 12 एकैकं सप्तधा पुन

20 D10 om 20ab (cf v l 19) —a) Dt D6 8 Ct हन्तव्ये Cg k as in text (for हन्तव्यो) Dt D6 8 °व्यम् (for हन्तव्य) —b) Ñ2 V B1–3 D1 13 M2 4 त, B4 इ दं Dt D6 8 11 T1 G1 3 [ए]व (for [इ]ति) V1 अभाषत, D3 चैवाभ्यभाषत (both hypermetric) (for अब्रवीत्) —D3 om (hapl) 20c–21b —c) Ñ2 V B D10 13 निर्ययौ च (for निष्पपात) V4 तदा (for तत) Ś1 D2 5 7 9 11 12 निर्ययावथ (Ś1 D2 °विति) देवेशो —d) D7 (m also as in text) वचनमब्रवीत्

21 D3 om 21ab (cf v l 20) —ab) Ś1 D2 5 7 9 11 12 चैव (for शक्रो) Ñ2 V B D1 10 13 प्राञ्जलिश्चाब्रवीद्देवीं (B4 °देवीं) त्रि(D1 स)ति सुप्तामन स्थित —T1 damaged from ह्रा up to यो in d —c) D2 (before corr) द्विति (for देवि) —d) Ś1 B2 D3 12 M4 °त, D1 °दम् (for पादयो)

22 a) Ś1 अह च (hypermetric) (for अहं) D3 7 छुद्दा —b) T3 प्रविश्याह तवोदर, Ck t as in text —For 22ab Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

980* लब्ध्वा तदन्तर चाह मद्भिनाशार्थमाहितम् ।

[B4 तदन्तर (hypermetric) D1 M4 [प]न्नन्तर (for तदन्तर) V1 चाह V4 मानर् (for चाह) V3 °त्मना हित, B4 °धमागन (for the post half)]

—c) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 भिन्नवान्°, Ñ2 V B D10 13 गर्भं ते हतवान्, M2 व्यभिद्द° (for अभिन्दं सप्तधा) D1 M4 गर्भं ते जह्निवानेत (M4 °नै) —d) V3 नतस्, D11 यन्मे, Ck t as in text (for तन्मे)

Colophon —*Kanda name* Ñ2 D1 4 6 om V B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 गर्भं विभेदन V2 V B2 4 D10 11 दितिगर्भभेद (V2 B2 D10 °च्छेद) B1 D1 3 5 7 9 12 गर्भभेद (D5 °भेदन) —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om V2 B2 3 D10 47 V2 D6 49 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 46 D2 6 7 36 D13 —काडे गर्भच्छेदो—सर्ग 47 —After colophon T3 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम G3 श्रीमते रामानुजाय नम

४६

सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाब्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्गर्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।
मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्त्विमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशाः ॥ ५

46

☞ Ñ1 missing Sarga 46 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) M3 गते (for कृते) —For 1^{ab} Ñ2 V B1 3 D1 10 11 13 subst while B2(marg) 4 ins before 1^{ab}

981* एकोनपञ्चाशद्वा तु भिन्ने गर्भे ततो दितिः ।

[V4 पञ्चाशद्वाम B1 पञ्चाशाद्वा D1 पञ्चाशनथा (for पञ्चाशद्वा तु) B1 छिन्न गर्भे, D1 गर्भे छिन्न, D11 कृते गर्भे (for भिन्न गर्भे) D11 दितिस्तदा, D13 तदा दिते (for ततो दितिः)] —B4 om (hapl) 1^{cd} —^{c}) D12 G2 सहस्राक्ष D2 M4 पुरंदरमिदं वाक्यम् —^{d}) D9 सान्त्वयम् (for सानुनया) D3 7 सानुनय ब्रवीत् Ñ2 V1–3 B1 3 D1 10 13 उवाच भृशदुःखिता, V4 अवोचद्दितिर्दुःखिता, B2(before corr as in Ñ2) वाक्य सा स्वयमब्रवीत्, T3 M3 सास्व (T3 °स्व) वाक्यमथाब्रवीत्, M4 उवाच रघुनंदन

2 ^{ab}) D5 [अ]पराधो T1 damaged for भोऽय स Ñ2 V B D10 13 बहुधा, D1(marg as in text) वधाय (for सप्तधा) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 विदली°, Dt D6 8 शकली°, Cv r g as in text (for विफलीकृत) —^{c}) Dt D6 8 हि (for ऽस्ति) V3 हे शक्र (for देवेश) —^{d}) Ś1 D2 5 12 तव कश्चन पुत्रक, Ñ2 V1 4 B3 4 D10 13 भवत स्व(V1 4 °तो मे)हितैषिण, V2 3 B1 2 D1 M4 तवात्मारम(V3 °र्थ, D1 °य)हितैषिण, D3 7 तव पुत्रक कश्चन, D11 तव कश्चित्तु पुत्रक

3 ^{a}) Dt D6 8 G1 3 M1 3 स्वत्, D4 om (submetric) Cg as in text (for तु) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 इच्छेयम्, Cg k t as in text (for इच्छामि) ꣸ Ck गर्भस्य विपर्यये वा विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते … कृतं सप्तधा विभागरूपं कर्म तव यथा प्रियं भवति तथा इच्छामि । So also Ct ꣸ —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 अस्मिन् (for मम) D2 5 गाम (for गर्भ) D14 विपर्यय, G1 विपश्रये (sic) —^{c}) G1 3 मरुत, G4 मारुता all Cs as in text (for मरुतां) —^{d}) Dt D6 8 14 T1 2 G4 ते, M2 3 मे (for [इ]मे) Cm cites ^{cd} as in text —For 3^{cd}, Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 subst

982* सप्त स्थानानि सर्वेते मरुत पालयन्तु ते ।

[D11 मदन (for मरुत) B2 संज्ञाता पल्यन्तु च (for the post half)]

4 ^{a}) B2 D3 11 °स्कंधान्, D7 °स्कधान् (for वातस्कन्धा) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 सदा, Ck t as in text (for इमे) B3 T1 2 G4 पुत्र, D5 सुता, D11 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 मम, T3 दिति (for दिवि) Ś1 Dt D6 8 12 Ct पुत्रक (for °का) —^{c}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 मरुतश्चेति, M3 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg k as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 B2 D5 11 12 M3 महाबला (for ममात्मजा) D2 3 7 महाबलपराक्रमा, Ck as in text (for ^{d}) —For 3 and 4, Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 subst while B2 ins after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्वं प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तका सप्त मरुतो नाम विश्रुता ।
चरन्त्वाकाशकरा सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैभिर्मम पुत्रैस्त्वं मरुद्भिर्जहि शात्रवान् ।

[(I 1) V1 3 °त्व वत्स (by transp) V4 B2 D1 M4 पित्र(B2 पुत्र)वच B1 °तद्वत्स (for ऽपि वत्स त्व) —(I 2) D13 सप्तभि (for सप्तका) V1 मरुत्वा, B4 M4 मारुता (for मरुतो) M4 इति (for नाम) —(I 3) V1 [आ]काशगा (for [आ]काशकरा) V1 B1 2 D1 M4 शक्र (for सप्त) —(I 4) Ñ2 सहैभिर्, V3 सप्तैर् V4 B2 सह तैर्, D10 सप्तभिर् (for सहैभिर्) Ñ2 V2 पुत्रस्त्व V4 निन (sic) (for जहि) D1 नहि शत्रु शतक्रतो (for the post half)]

5 B2 repeats 5^{ab} after 6 (after 983*) —^{a}) T1 partially damaged V3 4 B(B2 second time) D1 10 11 13 M4 ब्रह्मलोके, Ck as in text (for °लोकं) Ñ2 V B(B2 second time) D1 2 7 10 13 T2 3 M4 चरतु, D3 चरेतु, D6 चरति, Cg as in text (for चरतु) Ñ2 V1 B3 D3 10 [ए]ते (with hiatus), V2 3 B1 2(second time) 4 D1 13 M2 [ए]के (with hiatus), Ct as in text (for [ए]क) —^{b}) Ñ2 V3 4 B (B2 second time) D1 10 13 M4 इंद्रलोके ꣸ Ct इन्द्रलोकमिति प्रचुर पाठ । ꣸ Ñ2 V B (B2 second time) D1–3 10 13 M4 तथा परे, T3 तदा°, G1–3 M1 यथा° (for तथापर) —Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 दिव्य(D2 °व्य) वायुर्, Dt D6 8 Ct दिव्यवायुर्, Cg k as in text (for दिवि वायुर्) B2 इह (for इति) —^{d}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 तृतीयस्तु G1 3 महातपा (for °यशा)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७
सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
विचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८

एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९
एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०
इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११

---

6 ^{a}) D2 9 च (for तु) Ś1 D5 12 T1 नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś1 reads 6^{cdef} twice (^{ef} second time in marg) D5 7 12 repeat 6^{cd} after 6^{ef} —^{c}) B2 D5 (second time) विचरिष्यन्ति, D5 (second time) विचरति (submetric) T2 M1 2 संचरिष्यतु (for संचरिष्यन्ति) —^{d}) Ś1 Dt D3 5 6 7 9 11 12 (Ś1 D5 7 12 second time) कालेन हि D4 14 देवरूपा (for देवभूता) B2 महाबला (for ममात्मजा) Ś1 D5 7 12(all first time) देवरूपा महाबला —After 6^{cd} B2 ins

984* अमृतप्राशना पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।

—G3 M2 om (hapl) 6^{e}–8 D2 6 9 11 om 6^{ef} —^{e}) Ś1 (first time) °त देव, G2 °त न च (for त्वत्कृतेनैव) Ś1 (first time second time as in D5) B2 D5 7 12 मरुत Dt D6 8 °वै, D4 G1 2 M3 °तु (for नाम्ना च) —^{f}) D4 मरुता (for मारुता) Ś1 (first time) B2 D5 7 12 इति नाम्ना(Ś1 स्थानाच्) च(B2 तु) विश्रुता —For 6 Ñ2 V B(except B2) D1 10 13 M4 subst while B2 ins after the repetition of 5^{ab} D11 ins 1 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना ।
सर्वथाज्ञाकरा शक्र कुरुष्वैतद्वचो मम ।

[(l 1) V2 4 B1 चैवासु D1 M4 सर्वासु (for चैतासु) D1 M4 चैवान्ये (for सर्वासु) D1 ममात्मजा M4 महाबला (for तवाज्ञया) —(l 2) D13 दिवि (for दिव्य) B4 देवा (for भूत्वा) —(l 3) B4 (marg also as above) सततानत्वरा, D1 वै चैवाज्ञाकरा D1 [श]क्रि (for [श]क्र) D1 M4 प्रिय (for वचो) D11 कुरुष्व वचनं मम (for the post half)]
—After 6 B2 ins 983* thereafter repeats 5^{ab}

7 G3 M2 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D11 तस्य (sic) V2 तु (for तद्) —T1 partially damaged for ^{b} —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दाक्ष शक्तिमतां वर —^{d}) D14 निषूदिन Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 एवमस्त्विति राघव; Dt D4 6 इन्दीदं बलसूदन —After 7 Ñ2 V B D10 11 13 ins. D1 M4 ins l 1 and 2 after 7 subst l 3 for 8^{ab} and then cont l 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजा ।
यथाज्ञा मरुत इत्येत दिव्यरूपा ममाज्ञया ।
सर्वमेतद्यथार्थ च करिष्येऽहमशेषत ।
अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(l 1) B2 मत्कृतेन M4 तत्र तेन (for त्वत्कृतेन) V1 om (submetric) V2 [इ]ति V3 D1 M4 [ए]ते, V4 B1 2 हे (for हि) D1 चरिष्यन्ति (for भविष्यन्ति) D1 ममात्मजा —V B1 2 om l 2 —(l 2) D11 स्वागता (hypermetric) (for स्याता) D1 M4 [ए]व (for [ए]ते) D1 तवात्मजा (for ममाज्ञया) —D11 om (hapl) l 3 4 —(l 3) V4 यथावृत्त (for यथार्थ त्व) M4 असंशय (for अशेषत) —(l 4) V2 सर्वे ते V4 इत्येते D13 ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G3 M2 om 8 (cf v l 6) —^{a}) D5 तथ्य (for एतद्) —^{b}) V4 करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D1 M4 subst l 3 of 986* —D3 5 7 12 om 8^{cd} —^{c}) G2 M1 विचरिष्यंतु Cg as in text (for °ष्यन्ति) —^{d}) Dt D4 6 T1 M3 देवरूपास्, D6 दिव्यरूपास्, D8 यमूयुस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd} Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 (except D1 M4 all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यन्ति लोकांस्त्रीनिर्भया विगतज्वरा ।
निर्वृत्ता भव भद्रे त्वं करिष्ये वचनं तव ।

[(l 1) B1 अभया (for निर्भया) —(l 2) V4 B1 D1 निवृत्ता (for निर्वृत्ता) M4 निवर्तय तनो मन्यु (for the prior half)]

9 Ś1 reads 9^{ab} in marg —^{b}) D5 12 मातृ (for माता) Ś1 तपोवने; Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्परं (for तपोवने) —^{d}) Cg k न (as in text) D11 निश्चितं G1 2 विश्रुते (for न श्रुतम्)

10 D2 3 5 7 12 om 10 Ś1 reads 10^{ab} in marg —^{a}) T1 missing from स on a damaged fol V2 om स (submetric) —^{b}) D11 महेंद्र पाकशासन —^{c}) V1 दितिर्यत्र, D13 दितिपुत्र (sic) (for दितिं यत्र) D1 तपस्यन्तीम् (for तप सिद्धाम्) —^{d}) D1 तत्रं (for एवं) D9 परिचरद्दि (archaic) (for परिचचार) —After 10 D9 reads 12 while B2 ins.

988* तत्स्थानं महापुण्यं मुनीनां प्रीतिवर्धनम् ।
whereas D1 reads 989* after 10

11 Ś1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B (B2 marg also as in D5) D1 10 13 M4 इक्ष्वाकोर्वंश(V2 B1 2

तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२

विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३

सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४

सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५

कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६

तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
आवसत्यमरप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७

इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

D1 9 13 °रत्र, V4 °श्चैव) राजर्षे , D2 3 5 7 11 12 विभगशायोस्तु (D2 °थ) काकुत्स्थ —c) Ś1 V2 D1–3 5 6 12–14 S (except T1) अलम्बुसायाम् —d) V1 B3 D1 त्रिशाल्ये नाम Ś1 D5 12 न श्रुत, V1 धार्मिक (for विश्रुत)

12 T2 G4 om (hapl) 12–14b V M3 om 12 D9 reads 12 after 10 —ab) T1 विशाला च, M3 विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck t कृता (as in text) Ś1 B D2 3 5 11–13 तेनेय निर्मिता राम (D11 °जन्) वैशाली (D2 विशाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (Ś1 शुचि, D13 पुरा) —For 12, D1 subst and reads after 10

989* तेषां दितिसुतानां यो विभगजायुरभूत्तत ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेय पुरी कृता ।

13 T2 G4 om 13 (cf v l 12) —a) B1 विशालस्य च (hypermetric) D3 6 विशालास्य (for विशालस्य) B3 (m also) 4 D3 (also as in text) राजा, D11 रा* (for राम) —b) T1 missing चन्द्रो महा on a damaged fol Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 [ऽ]भवनृप (for महाबल) V2 महेंद्रोप्यभवनृप —c) B3 इव (for इति) —d) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 10–13 हे (Ñ2 V3 D11 12 हे) मचन्द्रि (D2 °न्द्रो, D3 °न्द्रा) महायशा , D1 M4 हेमचन्द्र सुतोभवत्

14 T2 G4 om 14ab (cf v l 12) —a) V3 सुचन्द्रस्यात्मजो D1 चासीद्, M4 [ऽ]प्यासीद् (for राम) —D13 om (hapl ? cf v l Ñ2 for c) 14bc —b) Ś1 D2 9 12 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य, D10 धुम्राश्वर (hypermetric) D11 धूमाक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v l Ñ2 for 15b) 14c–15b —c) Ś1 धूमाक्ष , D2 9 11 12 धूम्राक्ष , D5 धूम्राख्य (for धूम्राश्व) G4 -तन* Ñ2 B3 -तनयो राम —d) B3 D2 5 सजय Ñ2 V B D1 13 M4 समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for d)

15 D10 om 15ab (cf v l 14) —a) B3 D2 5 सजयस्य Ś1 G2 M1 राम, Ñ2 V2 4 B चासीत्, V1 3 M4 त्वासीत् (for श्रीमान्) —b) Ñ2 V1 3 4 B D1 13 M4 स्वर्णष्ठी (Ñ2 B3 °ष्ठी) वीति विश्रुत (V1 न श्रुत), V2 स्वर्तुष्ठा विरिति श्रुत , D11 सदेव इति विश्रुत , T2 सहदे* * * *वान् (fol damaged) —D14 om (hapl) 15cd —c) D2 3 5 7 9 12 13 कृशाश्व , G2 M1 भृशाश्व (for कुशाश्व) —d) T1 damaged for धार्मिक —For 15cd, Ñ2 V B D1 10 M4 subst

990* स्वर्णष्ठीविसुतश्चापि कुशाश्व इति विश्रुत ।

[Ñ2 B3 स्वर्णश्रीवि°, V1 स्वर्णष्ठी*°, V2 स्वतुष्ठावि°, M4 सु*र्णष्ठीवितनय (for the prior half)]

16 a) Ñ2 V B D1–3 5 7 11 12 कृ°, T1 damaged G2 M1 भृ°, M4 कुश्वा (for कुशाश्वस्य) —D12 om (hapl) 16b–17a —b) D9 सोमदत्त Ñ2 V1 2 B D1 10 13 M4 सोमदत्तसुतोभवत्, V3 4 सोमदत्तोभवत्सुत —cd) Ñ2 V B D1 10 13 M4 काकुत्स्थ, D5 °श्च, M2 पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सुतोभूज् (for काकुत्स्थ) D3 7 11 काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 जनमेजय (for इति विश्रुत)

17 D12 om 17a (cf v l 16) D3 om (hapl) 17 —a) Ñ2 D1 [ऽ]थ काकुत्स्थ, V B1 3 4 D10 M4 [ऽ]थ काकुत्स्थ, B2 नरव्याघ्र, D6 महातेज, D13 च काकुत्स्थ (for महातेजा) —b) D11 सम्प्रत्येन, M2 सम्प्रतीह (for सम्प्रत्येष) Ñ2 V B D1 10 13 पालयेतां (V1 °ना, B1 पश्यैपा, B3 पाल्यता, B4 पालिता, D1 पातीमां, D13 प्रातेसा) साम्प्रत पुरीं —c) D4 G1 आवसत् (G1 °न्), T2 3 अवसति, G3 अयसन् (for आवसति) Ś1 D2 6 7 9 11 12 अध्यास्ते नरशार्दूल, Ñ2 V B D1 10 13 धर्मात्मा नर (D1 नृप) शार्दूल, Dt D6 8 आ (Dt अ) वसत्परमप्रख्य , M4 निवसत्यरिशार्दूल —d) Ś1 V1 D12 प्रमितिर्, Ñ2 V2–4 B D1 2 5 7 11 प्रमतिर् , D9 सुमितिर् (for सुमतिर्) D5 नर (for नाम) Ñ2 V B D1 10 13 वीर्यवान् , D12 स दुर्जय (hypermetric) D14 T1 G4 विश्रुत (T1 °त), T2 M4 मामत (for दुर्जय)

18 B4 (marg) repeats 18a as in Ś1 —a) Ś1 D2 3 5 7 11 12 विश्रवायो , Ñ2 V1 3 4 B D1 10 13 इक्ष्वाकव , V2 ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 सर्व एव (V2 °ते), M4 प्रभावेन (for प्रसादेन) —b) Ñ2 V B D1 10 13 ख्याता (for सर्वे) Ñ2 V2–4 B2–4 D1 10 13 वैशाल्का (D1 °जा), Cg k t as in text (for वैशालिका) M1 नरा (for नृपा) Ś1 D2 3 5 7 12 विशाला सर्वपार्थिवा —c) B4 महाबाहो (for महात्मानो) —d) Ñ2 V B D1 10 13 M4 महाबला , T2 सु * * * (for सुधार्मिका)

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशाः ॥ २०
पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

19 a) Ñ2 इति (for इह) V4 वीर, D1 D8 एकां (for राम) —b) T2 सुखो (for सुखं) D1 D8 स्वप्स्यामहे Cg as in text (for वत्स्यामहे) G2 M1 निशां (for वयम्) Ś1 D2.3.5.7.11.12 वत्स्याम स(Ś1 D11 12 [illegible])सुखं(Ś1 °खा) वय —c) V3 B4 D1 सुप्रभाते Ñ2 V B D1.10.13 M4 तु(V4 च) जनकं (for नरश्रेष्ठ) —d) Ñ2 V B D1.10 M1 भुवं(M4 यथं) द्रक्ष्याम (V4 B4 D10 °मि) राघव, D13 द्रक्ष्याम भुवमेव हि

20 a) Cg सुमतिस्तु (as in text) Ś1 D2.3.5.7.12 अथासौ प्रम(Ś1 °मि)ती राजा Ñ2 V B D1.10.11.13 प्रम(D1 11 °मि) तिस्ते(V3.4 B2 °स्तु) तम (D1 मुनिं) श्रुत्वा —b) B1 T2 (before corr) उपागमत् —cd) Ś1 D3.6.7.1 पुराप्रत्युपयौ तदा D2 प्रत्युद्गम्यप्रययौ तदा (for d) Ñ2 V [illegible] D1.10.11.13 M4 प्रत्युद्गम्य महात्मानं पूजयामास पार्थिव (D1 M4 धीर्यवान्)

21 a) D9 कृत्वा (for कृत्वा) Ñ V B D1.10.11.13 M4 पाद्य(D11 पद्म)मर्घ्य सनद्दानेन —b) Ñ2 V1.2 B D10.13 सोपाध्यायगणस्तदा V2 B2.4 D10 °था) —c) Ñ2 V1.2 B1.2 D10.13 M4 रैस्ते V3.4 D1 देव B4 रैवे D2.3 दृष्ट्वा D14 M2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —d) T1 damaged up to म V2 V B D1.10.13 M4 पृष्ट्वैवं चचनमब्रवीत्

22 a) Ñ2 V1.3.4 B D10.13 पूतो, V2 D1 प्रीतो, Cg as in text (for धन्यो) Ñ2 V B1.3.4 D10 [अ]नुगृहीतश्च —b) B1 पश्य (for यस्य) D1 विषये, D11 [ऽ]थ प्रियो(for विषयं) —d) V2 D13 °तमो, D1 धर्म°, Ch as in text (for धन्यतरो) Ś1 D1.4.5.12 T1 G2.4 M मया (for मम) —After 22 Ś1 Ñ V4 B2.4 D1-3.5.7.10-13 ins

991* अद्य मे सफलं जन्म सफलश्च मनोरथः ।
यस्त्वां कुशलिनं ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(1 1) D11 संभवत्, D13 संपूर्णम् (for सफलम्) —(1 2) Ś1 D2.3.7.11 यत् (for यम्)]

Colophon D2.3.5.7.11.12 om (cont the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 om V2 V3.4 B D10 आदि°, D1 अयोध्या° —After kāṇḍa name D1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V [illegible] D10 प्रमतिसमागमः D1 lacuna —*Sarga no* (figures words or both) V1.4 B1.4 o n Ś1 D1 D4.6.11 S 47 Ñ2 B2.3 D10.13 49 D9 50 D13 इत्यार्—षण—षष्टि—सप्तत्रिंशो— —After colophon T2 G1.2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः

४७

पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १

इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३

यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४

भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ॥ ५

किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v l I 33 8) D1 2 3 7 11 13 continue the previous sarga

1 a) D1 13 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B1 च (for तु) Ñ2 B D10 प्रश्नं D1 पृष्ट, D7 चैव (for तत्र) V D13 कुशलप्रश्नं —b) Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्परमशेषतः, Cm as in text —Ñ2 reads 1cd in marg —c) Ś1 D1 11 प्रमितिर् (D1 °स्), Ñ2 V B D2 3 5 7 10 12 (all except D5 here and below) प्रमतिस् (D2 3 5 7 12 °र्), M4 नृपतिस्; Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ2 V B D1 10 M4 तत्र (for वाक्यं) —d) D2 महामुनि D3 * * मुनिं Ñ2 V B D1 10 12 M4 विश्वामित्रमभाषत (D1 °पृच्छत), Cm as in text

2 a) T1 damaged partially for a Ñ2 V B D1 10 M4 भगवन्, D12 भवत (for भद्रं ते) —b) Ñ2 V B D1 10 12 M4 वृत्त कस्य ■ (D1 °श्रन [sic]) शस मे (M4 सत्तम) —After 2ab Ñ2 V B D1(om 2c–3) 10 11 12 M4 (owing to om from 2c–5) read 992* —M4 om 2c–5 —c) Ñ2 V B D10 13 सिंहदर्प, Cm g k t as in text (for गजसिंह) T2 गतिर् (sic) V2 वीर B2 (marg also) गजसिंहदर्पगती —d) Ś1 Ñ2 V B (B2 marg also समविक्रमौ) D2 3 5 7 9–13 वृषभाविव

3 D1 M4 om 3 (cf v l 2) —a) Ñ2 D2 G1 पलाशाक्षौ Cm g t विशालाक्षौ (as in text) —b) D8 G2 Cg तूणधनुर्धरौ (G2 °र [sic]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 वरायुध(B2 3 °शर)धरावुभौ Cg as in text —d) V3 पौरुषौ G2 यौवन (sic) Cm g k t as in text (for यौवनौ)

4 M4 om 4 (cf v l 2) —a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 8 13 क्षितिं Dt D6 8 M3 (after corr s if lin sec m as in text) [इ]व°, D4 14 T3 [इ]व स Cv g as in text (for [ए]व गां) —b) M3 देवलोकम् V4 D13 इह (for इव) N2 V1–3 B2–4 D2 10 11 13 [आ]गतौ Cm g t as in text (for [अ]मरौ) —D1 om 4cd —d) T2 कथ्यतां, Cb t as in text (for कस्य वा) D13 मुनौ T1 मु* (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v l 2) —a) T1 damaged for भूषय Ñ2 B3 D10 इमौ D8 इदं (sic) (for इमं) B4 देशे (for देशं) —b) Ś1 Ñ2 B3 D3 10 ■ सूर्यचन्द्राव (by transp) —D1 om 5cd —c) Ś1 Dt D2 3 5 11 12 T2 परस्परेण, Cm °स्य (as in text) —d) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 D7 11 12 स्थिति (for [इ]ङ्गित) D4 चेष्टितौ V4 B3 4 D2 5 9 12 प्रमाणस्थितिचेष्टितौ (D5 [after corr] °तैः), Cm g t as in text

6 D2 3 5 7 9 12 om Ś1 reads 6ab in marg —a) Ś1 °श्रेष्ठ D14 T G1 3 4 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6ab, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 subst and read after 2ab

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V2 B1 4 भ्रमेते V4 भ्रमतो D1 M4 चरतो (for रमेते)]

—D1 M4 om 6cd —c) Ñ2 B3 (before corr, marg as in text) 2 D10 [अं]बर (for [आ]युध) V2 परस्पर वरौ वीरौ

7 a) Ñ2 V B D1 10 13 M4 [ए]तद् (for तद्) —b) B4 °वृत्तिं D8 °वत्त, D12 °*त्त G4 यथातत्व (for °वृत्तं) D8 निवेदयन् D11 विश्वामित्रो महामुनि, Cm k t as in text —After 7ab D11 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मणः ।

while G2 M3 ins

994* अयोध्याधिपते पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य ह ।
मम यज्ञसमाहयथमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—Dt D6 8 om 7cd —c) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 5 7 9 13 कथा चैव (for निवासं च) —d) Ñ2 V B °च स D1 च त वध D4 T2 G1 3 M1 3 Cm च तद्वध T1 °यथा (for वधं तथा) Ś1 D5 11 12 रक्षसा वधमेव च D2 3 7 9 रक्षसा च (D3 7 हि) वधं दि स (D9 त)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
पूजयामास विधिवत्सत्कारार्हौ महाबलौ ॥ ८

ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२
तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३
हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तत्त्वेन राघव ।
यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४

---

8 T1 partially damaged for a —b) Dt D6 8 विस्मित (for हर्षित) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 विस्मित स (D5 °तश्च) महायशा (D11 °मुनि) Ñ2 V B D1(m also as in Ś1) 10 13 M4 प्र(D13 M4 सु)मतिभूंश(M4 °ईंड)विस्मित (V1 °स्मय, V3 °स्मित) —c) D1 अतिथीन्, D9 T2 अतिथि (both sic) Ñ2 V1–3 B D1 10 13 M4 पूजयामास, Dt D8 Ct परमं°, T3 G4 M2 परम° (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V4 D2 3 5 7 12 बभूव दृष्ट्वा सहृष्टौ(V4 सहृष्ट) D11 बभूव सत्कारयेतौ —d) Ś1 वै, Ñ2 B3 D10 तु, Ct as in text (for तौ) —Ñ2 V B D1 10 13 M4 om 8ef —For 8ef, Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपति स यथाविधि ।
[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [=8e in Ñ2])]
—After 8 D4 ins श्रीरामाय नम

9 a) B4 प्रथम (for परम) D13 -सकाश (sic) (for -सत्कार) —c) Ś1 D5 M4 व्युष्य, D2 व्यूपुम् (sic) D7 न्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10 13 उषित्वा च(V1 तु) निशां तत्र D1 11 उषित्वा रजनी(D11 तु निशा)मेकां, G1 3 M1 ऊषतुस्ता° —d) M2 मिथुरा Ś1 D2 3 5 7 12 तदा Ñ2 V B D1 10 M4 प्रति, D13 पुरीं Cg as in text (for तत)

10 a) Ś1 D2 11 12 दृष्ट्वा तु D13 ते° Cg तान्° (for तां दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दूरत (for मुनय) —b) Ś1 D2 5 7 11 12 शुभां पुरीं (by transp) —cd) T1 damaged for ति शंसन्तो मि Ś1 D5 सदृष्ट्वा, D2 3 7 11 12 सं(D2 त) दृष्टा (for शंसन्तो) D2 3 7 प्रत्य(D3 °*)पूजयन् Ñ2 V B D1 10 13 M4 मु B4 स)नयो हृष्टमनस दशाशु साधु साध्विति ।

11 a) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तस्मिन् (for तत्र) —Note hiatus between a and b —b) Ś1 Ñ2 V B3.4 D2.3.5 7 10–13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य B2 प्राप्य Cm g k t as in text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन: M4 दृष्ट्वा राम स्तदाश्रमं —c) D5 निर्जितं (for निर्जनं) Ś1 D2.3.5 7 9 11 12 तैव G1 2 राम (for रम्यं) —d) Ś1 D2.3.5 7 9 11 12 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 a) Dt D6 8 इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्) —b) D9 M3 4 इद, G2 M1 चिदं, Cm g t as in text Ck न्विमं (for न्विद्) G4 वर्जनं (sic) (for -वर्जितम्) —For 11c–12b Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst l 2 only for 12ab

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूल किमिद निर्जनं वनम् ।
श्रीमानविरलच्छायो मुनिसंघविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to l 2 —(l 1) D1 M4 किमिद मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om l 2 —(l 2) V3 श्रीमांश्च V3 B4 मिह (for -संघ)]
—c) D1 M4 वन मनोज्ञ (for श्रोतुमिच्छामि) —d) Cg t कस्याय(as in text) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 M4 [आ]सीद्यम् G3 [अ]य पूर्व(ज्य) (for [अ]य पूर्व) Ck cites d as in text

13 b) D3 *–° G1 वाक्यविदा वर (for °विशारद) —c) T1 damaged up to हा —For 13 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst D11 ins l 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
कथाज्ञो मुनिशार्दूल ब्रह्मन्वाक्यमुत्तमम् ।
विनयावनतं वीर धर्मज्ञ सत्यवादिनम् ।
रामं कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुर वच ।

[(l 1) D1 M4 राम (for तस्य) V1 damaged from the post half of l 1 up to वाक्य in l 2 —V4 B1 D1 M4 om l 2 3 —(l 2) V2 B2 कथाने V2 B3 4 D13 अब्रवीत् (for उत्तमम्) —(l 3) V1 B3 4 D10 13 धीर (for वीर) —(l 4) V4 पत्रात्म् (metathesis) V1 damaged from the post half up to 14a M4 वाक्य वाक्यविशारद (for the post half of 13b)

14 —a) V1 damaged (cf v l 997*) Ñ2 B3 D10 13 अहं Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D2 5 वर्णयिष्यामि —b) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शृणु यस्यायमाश्रम (V1 damaged up to मा) —c) M2 [इ]दम् (for [ए]तद्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 यथायमाश्रम (D1 illeg for यमाश्रम ink spread) पूर्वं(D1 पर्व) Ñ2 V B D10 13 M4 यथा पुण्यो भरद्वाज(D13 यथा धाय, M4 °दृयं), T2 यस्येदमा

5 5 4 गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७
ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८
मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन
मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

श्रमं महान् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 1* M4 शस D14 T1 2 क्रोधान् (for कोपान्) Ś1 V4 B4 Dt D1 6 8 9 11 12 Ct महात्मन, M2 महामुने Cg k as in text (for ^{d})

15 B4 om (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त up to तै in 998* —^{a}) B1 3 गोतमस्य Ñ2 V2 4 B1 3 D10 13 [आ]श्रम पुण्यो, M4 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ) D1 गौतमाश्रमपुण्योय —^{b}) Ñ2 V2 4 B1 3 D10 13 ह्ययम्, M4 अयम् (for पूर्वम्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 महामुने (Ś1 D3 11 °ने) (for महा मन) —^{c}) Cg k t दिव्यसकाश (as in text) Ś1 D2 3 5 7 11 12 आश्रमोय महापुण्य —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst while D11 ins after 15

998* नित्यपुष्पफलोपेतै पादपैरुपशोभित ।
[V1 missing the prior half (cf v l 15) V3 -फलोपेत D1 illeg after फलो]

16 ^{a}) Dt D6 8 चात्र (for चेह) V1 आतिष्ठम्, D5 आतिष्ठ (both sic) D3 सत्ययुक्त स आतिष्ठद् —Ś1 reads from सहित in 16^{b} up to 17^{b} in marg —V1 damaged from पुरा in ^{b} up to 17^{a}. —^{b}) D3 3 7 10 (here and below) अहिल्या Ñ2 V2–4 B D2 3 5 7 10–13 मुनि, T3 तदा (for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगान्, Ct °नि (as in text) वेङ्कटेश्वर press ed अनेकाश्च (for [अ]नेकानि) T1 missing from पु up to य in महायश Ś1 D6 9 14 M3 3 (sup lin sec m before corr as in text) महायशा Ñ2 V2 4 B D2 3 5 7 10–13 सैव सरसहस्राणि बहूनि रघुनन्दन —For 16 D1 M4 subst

999* अतप्यत तत पूर्वं वने कृत्वाश्रम मुनि ।
बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुकूलया ।
[(l 1) M4 तप (for तत) M4 सोऽस्मिन्नाश्रमे मुनि (submetric) (for the post half) —(l 2) D1 illeg from कूल्या up to श्र in l 1 of 1000*]
D1 M4 cont V3 B2 3 D13 ins after 16

1000* अहल्यया रघुश्रेष्ठ तरुणादित्यरूपया ।
ततस्ता सुन्दरीं दृष्ट्वा काम्यरूपा पुरदर ।
[V3 om l 1 D1 illeg up to श्रे (cf v l 999*) —(l 1) M4 तरुण्या दिव्यरूपया (for the post half) —(l 2) V3 तपस्यभिरता, B3 D13 तदस्याश्रायम, D1 M4 तामयो (D1 °स्य [sic]) चकमे (for ततस्ता सुन्दरीं) D13 कृत्वा (for दृष्ट्वा) B3 D13 रम्य(B3 °म्य)रूप D1 M4 काम° (for काम्यरूपां) V3 दिव्यरूपां सुरेश्वर (for the post half)]

—After 16 Ś1 (marg) Dt G1 3 M1 3 (inf lin sec m) ins

1001* कदाचिद्दिवसे राम ततो दूर(Ś1 °र)गते मुनौ ।

17 Ś1 B3 read 17^{ab} in marg V1 damaged for ^{a} (for Ś1 V1 cf v l 16) —^{ab}) Ñ2 तु, V2 4 B D4 9 10 12 13 T3 M3 [अ]थ, Dt D6 8 च, D2 7 स, D3 om (sub metric) (for तु) D2 3 5 7 12 पुरदर (for शचीपति) Ñ2 V2 4 B D10 13 कामार्तस्त्रिदशे(V2 B1 D10 13 °दिवे)श्वर, D11 कामार्त स पुरदर (for ^{b}) D1 M4 अथ ताम(D1 तस्य, then illeg up to द)तर छला कामार्तस्त्रिदशेश्वर —^{c}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3 5 6 8 10–13 भूत्वा, D7 गत्वा (for ऽहल्याम्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dt D2 3 5 8 10–13 सो(Dt D6 8 13 अ[with hiatus])हल्यामिदमब्रवीत् (V1 damaged from द up to the prior half of l 2 of 1002*) D1 (with hiatus) अहिल्यामभ्यभाषत

18 V1 damaged (cf v l 17) Ś1 om (hapl ?) 18 19^{b} —^{a}) G2 M1 समीक्षते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —For 18–19^{b} Ñ2 V (V1 damaged [cf v l 17]) B D1 3 5 7 9 13 M4 subst

1002* ऋतुकाल प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।
संगम शीघ्रमिच्छामि पृथुश्रोणि सह त्वया ।
मुनिवेषधर शक्र सा ज्ञात्वापि परतप ।
[(l 1) D1 M4 त(D1 *)वाचायम् D9 °मे (for प्रतीक्ष्योऽपि) D2 3 7 11 12 ऋतुकालप्रतीक्षोऽपि (for the prior half) Ñ2 B3 D10 प्रतीक्ष्य V4 प्रतिक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M4 अर्था (D1 illeg after र्था up to the end of the line) त्वाद शुचिस्मिते (for the post half) —(l 2) D2 3 5 7 9 10 12 त्वया सह (by transp) D1 M4 इच्छामि सगम त्वय(D1 चैव) त्वयाद्य (D1 °ह) गजगामिनि —(l 3) D2 3 5 7 9 11 12 ज्ञात्वा (for शक्र) V1 damaged from परतप up to अब्रवीत् in 20^{a} D10 पर** (for परतप) D2 3 5 7 9 11 12 सहस्राक्ष तथापि सा (for the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चकमे सा तं देवराजेति कौतुकात]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^{c} —^{c}) B1 G1 3 M1 3 रतिं, Ck t as in text (for मतिं) —T1 damaged from च up to दे in ^{d} B1 रतिं च कारयामास —^{d}) Ś1 V4 D2–4 T3 देवराज (V4 D2 4 °जे), D1 M4 समागम, Ck t as in text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
कृतार्थोऽस्मि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०
इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१
एवं संगम्य तु तया निश्चक्रामोटजात्ततः ।
स संभ्रमात्त्वरन्राम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२
गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।
देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३
दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४
अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५
मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६

---

20 [a]) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3.5.7.10–13 M4 मत्र(D5 °त्र) धीस(D1 °त्मा). V1 damaged (for मथाब्रवीत्). Ś1 नरश्रेष्ठं. M3 (after corr. as in text) °ज्येष्ठं (for सुरश्रेष्ठं). —Ś1 D2.11.12 om. 20[bc]. —[b]) Ñ2 V B D2.3.7.10 M4 कृतार्थं(D2.3.7 °र्था) मा वचस्(V4 °मब्रवीत्)तदा(D5 °था); D1 कृतवासं वचस्तदा; Cg as in text (for [b]). —V1 damaged from 20[c] up to हत्वा in 21[b]. —[c]) V2.4 Dt D2.4.6.8.13.14 (after corr.) T2.3 G3 M1–3 Ct कृतार्थास्मि (T2 °हि). D1 illeg. after र्थो up to च्छ in [d]. G2 नरश्रेष्ठ. G1 कृतार्थोऽस्यसुरश्रेष्ठ (sic). —[d]) B3 शीघ्रं गच्छ (by transp.). D14 illeg. from शी up to भो. Ś1 D2.3.5.7.12 कामितः; Ñ2 V2–4 B D1.10.11.13 म(B3 न)लक्षितः (for इत प्रभो). —Ñ2 V2–4 B1.3.4 D1.10.13 M4 om. 20[ef]. —[e]) D3 देवदेवेश (ditto). —[f]) Ś1 Dt D2–4.6–9.11.14 T1.3 G1.3 (before corr. as in text) 4 M2.3 सर्वथा. Dt D6.8 गौतमात्; D2 मादन (metathesis) (for मानद).

21 V1 missing up to हत्वा. (cf. v.l. 20). —[ab]) Ñ2 V2–4 B D1.10.13 तामिन्द्र. M2 इंद्रश्च. Ś1 D2.3.6.7.11.12 सहस्राक्षस्त्वथेत्युक्त्वा त्वह(D2.3.5.7 अहि [with hiatus]; D11 मोह)ल्यां देवरूपिणीं. —[c]) Ś1 D2.3.6.7.11.12 उवाच (for सुश्रोणि). —D1 illeg. from परि up to स्मि in [d]. D3 illeg. for परितुष्टो. D12 [ऽ]स्मि (for ऽस्मि). D14 T1.2 G2.4 M1.2 परितुष्टोऽस्मि सुश्रोणि (by transp.). —[d]) T1 damaged from गते up to स in 22[a]. Ñ2 V B D1.10.13 M4 क्षमस्व मे (V1 damaged from स्व up to 22[b]) (for यथागतम्).

22 V1 missing [ab], T1 missing up to स in [a] (cf. v.l. 21). —[a]) T3 G4 च (for तु). Dt D6.8 M3 तदा (for तया). Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 M4 एवमुक्त्वा ततोऽहल्यां. —B2 reads 22[bc] in marg. sec. m. —[b]) D4 मथात् (for [उ]टजात्). Ś1 D5.11.12 G2 तदा; B2 मुने- (for ततः). Ñ2 V3 B1.3.4 D1.10.13 M4 निष्क्रामदुटजान्मुने- (B1 °त्तदा; M4 °न्मुनीन्), V3.4 निष्क्रांत उटजान्मुनेः. —V4 D1 M4 om. 22[cd]. —[c]) D3.5.11.12 G3 M1 ससंभ्रमं(G3 M1 °मस्); Cg.h.t स संभ्रमात् (as in text). Ś1 D5.12 चरन्; D4 पलद् (for त्वरन्). Ñ2 V1–3 B D2.7.8.10.13 संभ्रमात्त्वरि(Ñ2 °त्वरि [sic])तो राम. —[d]) B1.4 गोतमं°; D3 om. (hapl.) (for गौतमं प्रति).

23 [a]) Ś1 D3.5.11.12 तु, D6.9.14 T सं (for स). —[b]) Ś1 D2.3.5.7.11.12 सर्वापरि: (for महामुनिम्). —[e]) G1.3 क्लिष्टं, Cg as in text (for क्लिन्नं). —[f]) D5 -समिधि (sic). Ś1 D2.3.5.7.12 विप्रं (for तत्र). —[f]) T1 damaged from कु up to पुं. D6 मंतुष्टं (for सकुशं). Ś1 D3.5.7.11.12 पुरुषर्षभः D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्).

24 [b]) Cg विवर्णवदन. Ś1 D3.5.7.11.12 विषादं भयात्त्रितः; D6 विषादभयमोहितः. —For 23–24, Ñ2 V B D1.10.13 M4 subst.:

1003[*] ददर्श सहसायान्तं गौतमं दीप्ततेजसम् ।
देवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
समित्कलापं सकुशमादायायान्तमाश्रमम् ।
दृष्ट्वैव च तदा शक्रो विषादमगमत्परम् । [5]

[(l. 1) V1 B3.4 प्रविशन्ददर्शाथ, V3 स ददर्श समायांत (for the prior half). —V1 damaged from त in गौतम up to क्ल in l. 2. —D1 illeg. after गौतम स up to र in l. 2 and gloss इन्द्रो गौतम ददर्श (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 B2 D10 M4 दुर्धर्ष; D1 वीर्य (for वीर्य). —(l. 3) V4 अन्ये (sic) (for आज्य). D1 दीप्यमानमिवानल (for the post. half [= 23[d]]). —B1 om. l. 4. —(l. 4) D1 illeg. for the prior half after first स. V2 समित्कलाप (for °कलाप). V1 om. (hapl.) य in [आ]यान्तम्. Ñ2 V3 B4 D1 आदायान्त(B4 °त; D1 आयान्त [submetric]) स्व(Ñ2 स)माश्रम, M4 संगृह्यायान्तमाश्रम (for the post. half). —(l. 5) D1 M4 न दृष्ट्वा (for दृष्ट्वैव च). V4 B2 तत (for तदा).]

25 [a]) D3 अत्र (for अथ). Ñ2 V B D1.10.13 M4 सोऽपि दृष्ट्वैव देवेंद्रं(V4 °वेशं). —[b]) D1 illeg. M4 मुनिं (for मुनि-). —[c]) V3 D1.3 दुर्वृत्त, M3 (after corr. sec. m. as in text) सुवृत्तं (for दुर्वृत्तं). D1 M4 -संपन्न (for -संपन्नो). —[d]) D1 M4 क्रुद्धो (for रोषाद्).

26 [a]) D13 मम रूपसमं रूपं. —[c]) D1 illeg. up to मि. D14 T1.2 G3 M1.3 तस्माद्; G4 कस्माद्, Ck as in text

गौतमेनैवमुक्तस्य सरोषेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७

तथा शप्त्वा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८

वायुभक्षा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९

यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०

तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१

एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —ᵈ) G2 M4 अफलस्, Cm g k t वि° (as in text) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तस्मात्त्व विफ(V2 °ह्व)लो भव, D5 M3 विफलस्त्वं भविष्यति —After 26, D1 ins

1004* भगाभिलाषुक पाप यदेव परिधावसि ।
(illeg ink spread) सहस्रभगभूषण ।
त्यक्त प्रवृत्त धर्मभूत परदाराभिमर्शनम् ।
(illeg ink spread)ति पराजयम् ।
पेततु(र्वृष)णौ चास्य सहस्रभगता गत । [5]

27 V2 om 27ᵃᵇ —ᵃ) T1 damaged up to मु D2 उक्तस्तु, D14 T1 2 G4 उ(T1 damaged)क्तेतु (for उक्तस्य) —ᵇ) Dt D1 8 सुरोषेण Ś1 D2 3 5 7 11 12 कुपितेन महामना (Ś1 °न) —ᶜ) B1 पे*तुर् V4 lacuna for र्वृ in वृषणौ D1 चोभौ (for भूमौ) D8 अपतत्तत्र वृषणौ —ᵈ) Ñ2 V B D1 10 राघव, M4 धीमत (for तत्क्षणात्) —After 27 Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 ins

1005* ध्वजित स तदा चासीद्धतौजा निष्फलीकृत ।
धर्षितस्तपसोग्रेण वज्रमप्ये नमाविशत् ।

[(l 1) D1 M4 सहस्रा (for स तदा) D13 च तदासौ भूद् D1 illeg from वि up to धर्षि in l 2 —(l 2) V2 M4 नैव°, V4 प्रासमौसतरा, B1 चापि गोविरात् B4 नैव सत्तदा (for चैनमाविशद्)]

28 ᵃ) D14 T1 2 अथ T3 तदा (for तथा) Dt D4 6 8 च (for स) Ś1 D2 3 5 7 11 12 तथा चोक्त्वा (Ś1 D5 °क) सहस्राक्ष, Ñ2 V1-3 B D1 10 13 M4 स शक्रेण (B1 2 4 °व) मुनिवरो (B2 °श्रेष्ठो, B4 °र्षभो), V4 त शक्रेण मुनी रोजाद्, M3 अथ शप्त्वा सहस्राक्षं —ᵇ) Ñ2 V1-3 B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तामपि, V4 ता चैव, B2 तामभि (for अपि च) D14 T1 2 G4 अहल्यामपि —ᵈ) D1 वने निय (for बहूनि त्वं) Dt D4 8 बहूनि निवसिष्यसि —For 28ᶜᵈ, Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 subst

1006* धर्षणा नमल्येयास्त्वं पापे दुष्टचारिणि ।
[V2 पू illeg B4 पूणन् (for पूयान्)]

29 ᵃᵇ) Dt D4 8 Ct वात , Cg as in text (for वायु) G1-3 M1 2 शिला भूता (for निराहारा) T3 तप्यंते (sic) M4 मलिना भस्मशालिनी (for ᵇ) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10 13 तप्यमाना नि(D2 *)राहारा (V2 damaged for राहारा) सतत भस्मशायिनी, D1 वायुभूता भस्ममात्रा (also °रूपा) तनो भस्म समप्रभा, Cg t (t वात°, rest) as in text —ᵈ) Ś1 D5 11 12 °स्त, Ñ2 V1 3 B D1 10 13 वनेऽस्मिंस्त्व, V2 4 वने स(V4 °ऽ)स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D4 6 8 T3 वसिष्यसि, D3 8 G1-3 M1 2 4 भविष्यसि D2 आतिथ्ये त्व भविष्यसि —After 29, D1 ins

1007* रूप च ते प्रनाश्ये(चे)य गमि पति सुदुर्लभम् ।
मामेव त्व सुदुर्वृत्ते यस्मात्पापेऽत्यमन्यसे ।
तदा प्रभृति चाभूत्सा प्रना रूपगुणान्विता( ) ।
पुनश्चैतामुवाचेद पत्नीं ता गौतमो मुनि ।

30 ❀ Ck यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । ❀ Cg t disagree —D2 8 om (hapl) 30 T1 damaged up to द्व in ᵃ —ᵃ) V4 D6 यदि, Cg k t as in text (for यदा) Ś1 D5 7 12 चेद्, Ñ2 V B D1 10 13 M4 त्विद्, Dt D4 8 तथा, D3 चैने, D11 चोप, G1 3 M1 त्वेतद्, Ck as in text (for चैतद्) —ᵇ) Ś1 D2 5 7 11 m °दाशरथिर्विभु —V1 damaged from ष्य in ᶜ up to the prior half of l 1 of 1008* —ᶜ) T3 G1-3 M1 आक्रमिष्यति, Ct आग° (as in text) Ñ2 V2-4 B D1 10 13 M4 स दृष्ट्वा (for दुर्धर्षस्) —ᵈ) D1 illeg for दा पूता भविष्य Ñ2 V2 4 B D10 13 धूतपापा (Ñ2 °प्मा), D3 यथा° T3 तत ° (for तदा पूता)

31 D11 om (hapl) 31 —ᵃ) G1 2 दुर्मेधे —ᶜ) Ś1 D5 12 तदा काले, Dt D4 8 G1 2 M1 Ct मत्सकाश, Cg as in text (for मत्सकाशे) —ᵈ) Ś1 D2 5 7 °रूपं Dt D4 8 स्व°, D5 12 M3 स्वरूप, D14 (sup lin) त्वं°, Cm g t as in text (for स्व वपुर्) —For 31 Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

1008* तस्यातिथ्यं सुशुभे त्वं कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीप मुदोपेता समुपेष्यस्यसशयम् ।

[(l 1) V1 missing the prior half (cf v l 30) M4 पाप (for लोभ) —(l 2) V2 पतो°, D1 M4 धी(M4 धृ) तपासा (for मुदोपेता) B3 D10 समुपेष्यस्यसंशयं, D1 त्वं स्वां धारयिष्यसि, M4 तत्र पश्य° (for the post half)]

32 D14 damaged up to ते in ᵃ, —ᵇ) V1 damaged after गौ B1 गोतमो, B4 गोतमं Ñ2 B3(m also as in

४८

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्त्रस्तवदनः सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।
शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहृतं मया ॥ ३
तन्मां सुरवराः सर्वे सर्षिसंघाः सचारणाः ।
सुरसाह्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ ५

---

text) D13 शहरा भार्यां मनीगिर्णी —Ñ2 V1-3 B1 4 D10 13 M4 om 32^{cd} —^{cd}) D3 सेविन Ś1 V4 B* D1 3 5 7 11 12 पुण्य(V4 B2 °ण्य) देश समासाद्य सिद्धचारणसेवित —For 32^{cd}, B3 subst

1009* मनसा दूयमानेन गतवान्मुनिसत्तम ।

—^{e}) Ñ2 V B D13 M4 हिमवत गत्वा, D1 10 °गत्वा, D3 3 °पुण्ये (for हिमवरे रम्ये) —^{f}) Ñ2 V3 B3 4 D10 सुदुस्त (B2 °ष्क)र, V1 3 4 B1 M4 सुदुश्चर, D* 4 7 11 13 महायशा (D13 °मना), T2 moth eaten (for महातपा)

Colophon *Kanda name* Ñ2 V2 D4 11 13 14 om V3 4 B D10 आदि°, D2 3 अयोध्या° —After Kanda name Ñ2 (before sarga name) V3 B3 4 D10 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 B3 4 D3 5 7 10 12 शक्रा(Ś1 D3 5 7 12 इन्द्रा)हल्याशाप, V2 D1 अहल्याशाप, V3 गौतमात्मशाहल्याशाप, V4 अहल्याशापसमनाद, B1 3 रामाहल्याभि(B3 °द्धि)शाप, D3 9 अहल्याशापमोक्षो, D11 शापदान —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 V1 4 B2 4 D3 5 11 13 om Ñ2 B2 3 D10 49 V2 D9 51, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M1) 48 D1 38 D2 7 37 D13 —काडे— हल्ययो नाम 49 —After colophon G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

48

☞ Ñ1 missing Sarga 48 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M3 4 Ck विफलस् (V3 °ऐ [sic]) Cm g t as in text (for अफलस्) Ñ2 तदा, V B D1 3 5 7 10 12 13 कृत (for तत) —^{b}) V4 अग्नि, G1 3 M1 सावि, Cv r m g as in text (for अग्नि) D14 T1 2 G2 4 M1 2 Cv r g पुरोधम, Cm as in text (for पुरोगमान्) —^{c}) Ś1 (m as in Dt) D1-3 5 7 11 13 तत्र वचनं (D11 वचनं तत्र [by transp]) Ñ2 V1 3 4 B (B2 m also) D10 M4 भ्रम(B3 हृष्ट)मनस, Dt D3 °नयन, D8 सहस्रनयन (hypermetric) D13 उन्मना रमः G2 3 रोष°, G3 M3 च सुसंभ्रम, Cg k as in text (for त्रस्तवदन) ⊛ Ct त्रस्तानि ग्रासन स्वकार्ये दैन्य व्यज्यते। ⊛ —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 सह सिद्धर्षि, Dt D2 3 4 8 M3 सिद्धसंघ(D2 °**)वै, D1 11 (with hiatus) ऋषि°, D9 सिद्ध° (for सर्षिसंघान्स) V2 मरुद्भिर्देवै सह

2 D14 damaged up to त in ^{b} —^{a}) D3 विघ्ने, D11 विघ्नौ (both sic) (for विघ्नं) —^{b}) Ñ* V B D10 13 M4 प्राप्तेय विक्रिया मया —B1 om (hapl) 2^{c}–3 —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 T3 तु (for हि) —^{d}) Cg k as in text —For 2^{cd} Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 subst

1010* गौतमात्क्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा ।

[V2 गौतम, V4 °तम, B4 गो°, M4 °तमे (for गौतमात्) V3 °कार्य (for सुरकार्य)]

3 B1 om 3 (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 V1-3 B2 3 D10 13 M4 अफलोहं, V4 B4 अफलोय, D5 अफलस्तु, Cm as in text Ck विफलोस्मि (for अफलोऽस्मि) D9 G1 सततस् (for कृतस्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 स च (D3 7 तु) निराकृत, D1 सर्वे निराकृता, D2 सा तु° Cm k as in text (for सा च निराकृता) Ñ2 B3 D10 13 क्रोधेन च निराकृत —^{c}) M3 damaged for क्षेण D14 damaged from ण up to प in ^{d}. Ñ2 V1–3 B3 4 D10 13 M4 तेनास्य, G3 भवता (for महता). V4 तेनास्य शापमोक्षेण —^{d}) Ñ2 V B2–4 D10 13 तपोविघ्न (B4 °घ्न [sic]) कृतो, D3 7 °प्यपहृत (for तपोऽस्यापहृत). M4 तपोविघ्नं मया कृत

4 ^{a}) Ś1 D1–3 7 11 12 14 T1 2 G4 M2 (M3 before corr, as in Ñ2 after corr sec m) 4 Ck तस्मात्, Ñ2 °स्मा, D13 °स्मे, T2 त मा (for तन्मा) Ñ2 V B D10 13 14 M4 °गणा; T2 सुरा° (for सुरवरा) Cv r m g as in text (for ^{a}) —G3 om (hapl) 4^{bc} —^{b}) V2 (with hiatus) ऋषि°; D10 °सिद्धा, G2 °सघान् (sic) (for सर्षिसंघा) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 -साह्यकर्तारं, Ñ2 V B D9 10 -कार्यार्थमफलं (Ñ2 lacuna for फलं), Dt D4 8 -कार्यकरं यूयं, D13 -कार्यं च सकर, T2 G4 M2 साह्य(G4 °ह्य)कृत°(T2 °त) M3 -कार्यमिदं°, M4 -कार्यार्थसहिता, Ck as in text (for -साह्यकरं सर्वे) —^{d}) T2 अर्हति (sic) (for अर्हथ)

5 ^{a}) Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 13 M4 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा; V2 वाक्यस्य तद्वच श्रुत्वा D11 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —^{b}) Ñ2 V1 3 B D10 11 13 अग्नि, V2 तनि (for साग्नि) D14 damaged from ग्नि to मा —^{d}) Dt D4 6 8 M3 सत सह (सह सर्वैर्) —For 5^{cd} Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1011* ऊचु पितृगणं वाक्यमिदं यत्र समागतान् ।

[V2 न तुम° D11 मागनुगा° M4 स्व° युगा° (for यत्र समागतान्)]

अयं मेषः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेषस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेषः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७

अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाट्य मेषवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेषान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

—For 5 Ś1 D1–3 5 7 12 subst, D9 subst l 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवा समागता ।
पितृदेवानुवाचाग्नि सहितान्समरुद्गणै ।

[(l 1) D3 7 सहस्राक्षस्य धीमत (for the post half) —(l 2) Ś1 पितृन्, D5 इत्य (for पितृ) Ś1 D5 12 समरुद्गणान्] —Then D1 reads 1016* followed by 8^{ab} —After 5, G1 3 M1–3 (*inf lin sec m*) ins

1013* पुरा विचार्य मोहेन त्वपिपत्नीं शतक्रतु ।
धर्षयित्वा मुने शापात्तत्रैव विफलीकृत ।
इदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरदर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) G1 विफल (sic) M3 विफल (for विफली) M2 lacuna for कृत]

6 ^{a}) Ñ2 V B2–4 D10 13 एष, B1 एष वै (hypermetric) Cm g k t as in text (for अयं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °हि मेषो वृषणी —D2 reads from 6^{b}–7^{a} in marg —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 13 शक्रश्चा(D5 चा)वृषणी°, M3 शक्रोस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M4 subst

1014* यशोमेषस्य वृषणौ भवता सतत प्रिय (यौ) ।

—^{d}) M1 Ck शक्रस्य (for शक्राय) D4 T3 G1 3 M3 प्रयच्छथ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

1015* अस्येमौ वृषणौ छित्वा महेन्द्राय प्रयच्छत ।

[Ñ2 (after corr m) अस्येमौ, B1 2 M4 तस्येमौ (for अस्येमौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अस्यापहृत्य वृषणौ (Ś1 D5 12 °ण) (for the prior half) V1 प्रयच्छतु V2 °से (sic) D3 °च्छ*, D5 7 12 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 सहस्राक्षे समादधु, M4 दातुमर्हथ सुव्रता (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 reads 9^{ab}

7 D2 reads ^{a} in marg (cf v l 6) —^{a}) D14 damaged from क to मे D5 12 °श्च, M4 अफलोय Ñ2 B3 D9 10 13 T3 G1 ततो, M3 तदा (for कृतो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 Ck पुष्टिं, Ct as in text (for तुष्टिं) Ś1 D1–3 5 7 12 गमिष्यति, Ñ2 V B D10 11 13 M3 उपै(M4 °*)ष्यति, D9 प्रया° (for प्रदास्यति) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Dt D4 6 8 9 Cm t हर्षणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थे च ^{d}) D9 देवेन्द्राय महात्मने, Cv r k as in text (for ^{d})
For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1 (reads after 1012*)–3 5 7 10–13 M4 subst

1016* भवतामुपयोगेन तदयस्य सुमहत्फलम् ।

[D1 उपाययोगेन (hypermetric) M4 चास्य मांसेन (for उपयोगेन) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 च त(V1 य)चास्य, D1 न ह्यस्य, D2 ततोस्य, D3 7 11 तदस्य (sic?) (for तदयस्य) Ñ2 B2 D10 12 13 तु(D12 सु)महाफल, D11 °*त्फल (for सुमहत्फलम्). M4 परा तुष्टिमविष्यति (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 11 13 M4 cont M3 ins (*inf lin sec m*) l 2 only after 1018*

1017* तस्मान्मेषस्य वृषणौ छित्त्वैतौ दातुमर्हथ ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(l 1) Ñ2 द्वौ तौ (submetric) V1 3 B1 M4 °त्त्वेमौ, V2 °त्वास्मै (for छित्त्वैतौ) —(l 2) D11 महात्मन for °महा)]

—After 7 Dt D4 8 G2 M1 3 ins

1018* अक्षय हि फल तेषा यूय दास्यथ पुष्कलम् ।
[M3 हर्षिता (for पुष्कलम्)]

—Thereafter M3 reads (*inf lin sec m*) l 2 of 1017*.

8 Dt om 8 —^{a}) G3 इत्यग्नेर् (for अग्नेस्तु) M3 वचनात् (sic?) (for वचन) Ck as in text (for ^{a}) —^{b}) M3 °हिता, Ck t as in text (for समागता) —For 8^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1019* श्रुत्वा चाग्निपुरोगाना देवाना पितरो वच ।

[V1 सान्नि, V2 B2 D11 13 [आ]ग्नि (for चाग्नि)]
—After 8^{ab}, D1 reads 6 —D2 om (hapl) 8^{c}–9^{b}. —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 उत्कृत्य, D5 6 9 उत्पाद्य (for उत्पाट्य) Ś1 D5 12 वृषण, V2 M4 °णा, Cg as in text (for वृषणौ) —^{d}) D5 M3 सहस्राक्ष (for °क्षे) —D14 damaged for स्राक्षे न्य Ś1 D1 3 5 7 12 समादधु, D4 8 T3 G3 M1 3 न्यवेशयन् (D4 M3 °न्[sic]) D9 निवेदयन् (sic) (for न्यवेदयन्) Ñ2 V2 4 B D10 13 इन्द्रायोपददु(V4 °*धु)स्तदा (B2 [before corr] °यथुस्तथा), V1 3 M4 इंद्राय प्र(V3 च, M4 नि)ददु(M4 °धु)स्तदा

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) D4 reads 9 in marg Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^{a}) Ñ2 V B D10 M4 तत, Cm g t as in text (for तदा) —^{b}) Ñ1 V B D10 13 M4 पितर कव्यभोजिन (V2 B4 °जना) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 (m gloss अवृषण)–3 5 7 9–13 M4 सफलं, V2 विफलं, Cm t as in text (for अफलान्) D11 मुच्यते (sic) (for भुञ्जते) Ś1 V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 M4 मेषं, Ñ2 दोषं, V2 लोकं, Cm g as in text (for मेषान्) —^{d}) M3 फलं (for फलैस्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 सफलं तु न(Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२
ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्षां दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५

D1-3.5.7.12 ते न, Ñ2 B1 D10 च [Ñ2 m]न, V2 B2 न तु [by transp]) भुंजते. Cv r g t as in text (for d). —

10 a) Ñ2 V1.3.4 B1.3.4 D10.13 M4 च, B2 स. Cg as in text (for तु) V4 [स]मृस°, D3 वृषमणस्, D14 °षणेः G2 °षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —b) Ś1 Ñ2 V2 B1.3.4 D2.6.7.13 M4 सत (for तदा). D7 राघवौ —c) V1 B1.4 गौतमस्य Ś1 V1-3 B D1.2.11 प्रभावेण —d) Dt D2-4.6-8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्च) D1.12 तु, D3.5.7.11 सु (for च). T3 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D5 तपस सुमहत्पुत्रः, Ñ2 V B D10.13 M4 बभूवामितवेपसः. (B1 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10b up to मिवते)

11 a) D1-3.5.6 तस्मादृच्छ D2 महाबाहो, D8.9 T2.3 G1.2 (before corr).4 M3 महातेजा Cm k t as in text (for °तेज) Ś1 D5.11.12 तस्मादृच्छामहे वत्स —Note hiatus between a and b —For 11ab, Ñ2 V B D10.13 M4 subst

1020* तस्माद्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रम विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B2 D10 प्रविश्य D13 प्रसाद (for प्रविश) V2.3 चाशु त्वं, M4 राम त्वम् (for रामाशु) V1 गोतमस्य B4 प्रभो (for विभो) D13 गौतम मुनिसत्तम M4 पश्यमाश्रम प्रभो (for the post half)]

—c) Ś1 Ñ2 V1.2 B1-3 D1.2.3.5.7.10.11.13 °येमा, D12 तारेय* (sic) G2 °येता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for तारयैना) D12 महाभाग (with hiatus) —d) Ś1 चाहल्या, D1.2.7.10 अहिल्या, Ck as in text (for अहल्या) Ś1 D5.12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10.13 M4 शापतै(B1 °त्रि) वृता(V3 B2 D13 °तान्) V2 पतिविक्लता (sic) V2.4 पापवृत्ता, Ck t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (in gloss) दत्तेन ब्रह्मणा सर्वरूपेण अहल्या निर्मिता

12 b) Ñ2 V B D10.13 M4 राम सौमित्रिणा सह —c) V1 lacuna for विश्वामि ☞ D2 om (hapl) from 12d up to 1c of Sarga 49 —Note hiatus between c and d —d) Ś1 D1.3.5.7.11.12 प्रविवेश महावन(D11 °श्रम), Ñ2 V B D10.13 M4 प्रविवेशाश्रमं तत (M4 पुन). D14 T1.2 G4 तमाश्रममथाविशत् —After 12 B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10b up to मिवते in 10d (cf v.l. 10d)

13 D2 om 13 (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ2 V B D1.2.3.7.9-13 M3.4 स(D1.9 स) ददर्श(D9 ददर्श स [by transp]) Cg as in text (for ददर्श च). M4 ततस्तत्र, Cm °गास् (for महाभागा) —b) Ś1 D1(in gloss परिपुष्टद्युतिं).2.5.12 [अ]द्युतितप्रभा, V2 B2 M4 (before corr) [ड]द्योतितप्रभा Cm g k.t as in text (for b). —d) Dt T1 M2 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for cd). —For 13cd, Ś1 D1.2.3.7.8.12 subst

1021* धुकामथ समासाद्य दुर्धर्षामसुरैः सुरैः ।

[D5.12 दुर्दर्शा (for दुर्धर्षाम्) D1.2.3 सहासुरै°, D12 असुरा सुरै (for असुरै सुरै) D7 न्दुदर्शा सुरासुरै°, D9 दुर्निरीक्ष्या सुरासुरै (=13d) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10.11.13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरैः साक्षादनालक्ष्या समागतैः ।

[M4 सर्वैर् (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्यां (for अनालक्ष्यां) D11 सहा°, M4 °गमे (for समागतैः)]

14 D2 om 14 (cf v l 12) —a) B1 प्रयता, M3 Ck प्रयत्न, Ct as in text (for प्रयत्नात्) V4 यद्वद् (for धात्रा) —b) V2.3 D5 दिव्य (for दिव्या) —D1.9 T2 om (hapl) 14cd —D14 T1.2 G4 transp 14cd and 15 —c) V2.4 B2.4 D5.11 [अ]ति, D14 T1.2 G1.4 M3.4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अ]भि) D11 -परीताशा (for परीताङ्गीं) G2.3 M1 धूमेनाच्छादितामेधो (G3 °ता) —d) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्)

15 D2 om 15 (cf v l 12) B1 om (hapl) 15ab D14 T1.2 G4 transp 14cd and 15 —a) Ś1 Ñ2 V B2.4 D1.2.5.7.8.9 तुषारेण. D6 सु°. Cv r as in text (for सतुषार) V2 सर्वां, V3 B2.4 सान्द्रा, D4 T3 शुभ्रा, D9 ताम्रा M3 (before corr साम्र and after corr sec m) साम्रा, M4 सौम्या (sic) Cg as in text (for साभ्रा) ※ Cv r सतुषारावृताम् । स इति वा पदच्छेदः । ※ —b) D11 G3 पूर्णां, D13 T2 पूर्णं (sic) (for पूर्ण) —D1.3.7.11 om (hapl) 15cd —c) Ś1 नभोमध्ये, V2 मध्यतसो (sic) V4 मध्ये तमो, M4 °सा, Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —d) B1 पूर्णचन्द्र° (=15b), D14 दीप्ता ***मामिव —After 15 V3 reads 1022*.

सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९
साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।
तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०
गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

---

16 D2 om 16 (cf v l 12) D13 om 16ab —a) D4 [अ]पि, T3 तु, Cg k t as in text (for हि) D1 3 7 8 -शापेन (for -वाक्येन) —b) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3 4 D3-6 11 T G3 M1-3 Ck दुर्निरीक्षा Cg as in text (for °क्ष्या) —d) Ś1 D8 12 M3 4 दर्शनात्, D14 damaged Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16 Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S Cm k t ins

1023* शापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ।

[D14 damaged from शा to मु M3 आगमत्]

17 D2 om 17 (cf v l 12) B1 om 17 and 18 Ś1 reads 17–18b in marg —a) G3 च M3 inf lin sec m Cg as in text (for तु) Ś1 Dt D8 9 11 T3 M3 तदा (D11 °तः) D4 [अ]तिथी (for ततस्) M3 [अ]हल्या (for तस्या) Ñ2 V B2-4 D10 13 दृष्ट्वैव राघवौ (B4 °वस्) तस्या —b) G1 M3 जगाहतुस् (sic) Ś1 Dt D8 9 मुदा M4 तत (for तदा) —d) M3 प्रीता (for प्रति) Ś1 Dt D4 6 8 9 T3 G1-3 M1 हि, M4 [अ]पि (for च) —For 17cd, Ñ2 V B2-4 D1 3 5 7 10-13 M4 subst

1024* सा च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D12 [ए]नौ (for तौ) D1 3 5 7 11.13 प्रतिजग्राह (for पूजयामास) V3 स्मृत्वा (sic) (for स्मृत्वा) M4 गौतमस्य वचः स्मृत्वा (for the post half)]

18 B1 D2 om 18 (cf v l 17 and 12 resp) Ś1 reads 18ab in marg (cf v l 17) D14 damaged from च in a up to च in b —a) T3 G4 तदा (for तथा) —For 18ab, Ñ2 V B2-4 D10 13 M4 subst

1025* पाद्यार्घ्याभ्यां नमस्कारैर्यथावच्छ्रीमतां तदा ॥

[V B3 पाद्यार्घमना; M4 पाद्यार्घ्यादिभिः B4 श्री° (for श्रीम)] while D1 3 5.7 11 13 subst

1026* अथापश्च पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयो ।

[D1 3 11 13 अर्घ्यं (for अर्घ्यं)]

—c) Ś1 Ñ2 V B3 4 D1 10 13 M3 रामस्त(Ś1 B3 D11 13 °स्तु V3 °स्तौ); D4 8 T3 G1-3 M1 3 काकुत्स्थौ(sic) Ct as in text (for काकुत्स्थो) —d) Ś1 D1 3 5 7 11.13 G1 तदा; Cm.g as in text (for विधि) Ñ2 V B2-4 D10.13 M4 पूजां च V3 °चः B4 तां पूजां (by transp)) विधिवत्तदा

19 D2 om 19 (cf v l 12) —a) M4 पपाताशु (for महत्यासीद्) —b) Ś1 दिव्य (for देव) Ś1 D1 3 5 11 12.14 T1 3 G2-4 नि स्वन (for निस्वनै) M4 देववाद्यानि सस्वनु ; Cm t as in text (for b) —For 19ab, Ñ2 V B D10.13 subst

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टिः पपात खात् ।

[V1 3 4 B1 2 सस्वनुर्, V3 मुमुदुर्, D13 दध्मुर्दु (for दध्वनुर्) V3 -वाद्यानि (for -वाद्यानि) D13 च (for खात्)]

—c) D14 damaged for प्सरसां D6 T3 वा (for च), Ñ2 V B Dt D3 6-8 10 13 G2.3 M1 3 4 चैव(B4 °व) (for चापि) —d) Dt D6 8 G3 4 M1 समुत्सव ; Cg as in text (for समागम) M4 तत्रासीद्गीतनि स्वन

20 D2 om 20 (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10-13 देवास्ता, M4 चाहल्यां (for देवास्ताम्) —b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10-13 तदाहल्या(D1 3 °हिल्या; D7 °देवी)मपूजयन्; M4 सिद्धास्तत्र शशंसिरे —B2 reads 20cd in marg —c) D4 तपोबलाद्; D11 तपोनल (for °बल) Ś1 विशुद्धा सा, B2 D1 2.5 7 8 11 13 M4 विशुद्धां च (D1 3 5. 7 11 13 M4 तां; D6 °गां); T3 विशुद्धांगीं (for विशुद्धाङ्गीं) Ct as in text (for c) —d) Ś1 वशाम्यगात्; D11 वशानुगा (for °नुगाम्) M4 दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20cd, Ñ2 V B1 2.4 D10 13 subst while B3 ins after 20

1028* विशुद्धां तपसोग्रेण तदा रामसमागमे ।

[V3 तथा (for तदा) V3 -समागमात्]

21 D2 om 21 (cf v l 12) —a) Ś1 D1 3 5 7 13 गौतमस्तु; D4 गौतमो हि —b) D1 11 अहिल्या ; Cm t as in text (for अहल्या) —d) D4 महायशा (for °तपा) —For 21, Ñ2 V B D10.11 13 M4 subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
रघुनाथमवरं तत्समागतं समपूजयत् ।
तस्मात्स भार्यया चैव पूजयाहल्यया तदा ।
तथैव महितो भूयस्तपस्तेपे महातपा ।

[(l 1) B3 [अ]थ (for च) —(l 3) M4 [ए]व 4 (for [ए]व च) M4 तदा (for तदा) —(l 4) M4 तदा (for तदा) V3 तत्र (for महितो) D13 reads as in 21cd महातपा (=21cd)]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः । सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २
बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

---

22 D2 om 22 (cf v l 12) —^{b}) D11 गौतमाच D4.13 T2 M3 महात्मन (for °मुने) Ñ2 V B D10 13 M4 गौ(V1 गो)तमादविमत्तमात् —^{c}) Ñ2 V B D10 13 अवाप्य विधिवत्तस्मात्, M4 अवाप्य पूजयित्वा तु —^{d}) Ś1 D1 3.6 7 11 12 तदा, Ñ2 V B D10 13 M4 प्रति, M3 तप (sic) (for तत) G1 जगाम मिथिलाधिप —After 22 D3 12 ins while Ś1 (after 1^{ab}) D1 3 7 9 11 ins before 1 49 1

1030* विश्वामित्र पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्विशस्तथा ।

[Ś1 देशे निमेत्, D3 7 द(D7 दे)शान्विशत् (for देशान्विशत्)]

Colophon D3 5 12 om (For D2 cf v l 12 the rest cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 V4 D1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि° (B4 then ins बालचरिते), D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V2 D10 11 अहु(D10 °हि)ल्याशापमोक्ष (V2 °विमोक्ष), V1 3 4 B1 2 अहल्या दर्शनं B3 अहल्यादर्शन शापमोक्ष, B4 D7 अहल्यामोक्षण (D7 °ण), D1 3 9 अहिल्यामोक्ष —*Sarga no* (figures words or both) V1 3 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (m) Dt D4.6 8 14 S (except M4) 49 Ñ2 B2 3 D10 50 V2 D9 52 D1 39 D7 38 D13 —काडे—दर्शन 50 —After colophon T2 G1 2 4 M3 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

49

☞ Ñ1 missing Sarga 49 (cf v l I 33 8) D5 12 continue the previous Sarga —Before 1 D1 3 7 9 11 ins 1030*

1 D2 om 1^{abc} (cf v l 1 48 12) Ś1 reads (1st time) 1^{ab} in marg (*sec m*) as in text followed by 1030*, then repeats it as in Ñ2 etc. —^{a}) V1 om Dt D5 कृत्वा (for गत्वा) —^{b}) Ñ2 V B D1 3 5 7 9 13 M4 विश्व राम सलक्ष्मण —^{d}) V2 यज्ञराज (for °वाटम्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ददर्श ह (D12 स)

2 ^{ab}) D9 मुनिशार्दूल Ñ2 V B D10 13 स रामो मुनि (V1 damaged for मो मुनि)शार्दूल दृष्ट्वा यज्ञमभाषत —^{cd}) G1 3 साधु यज्ञ, M4 महती तु (for साध्वी यज्ञ) Ñ2 V B D10 13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for °) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 साध्वये सुसमृद्धोस्य जनकस्य महात्मनु

3 D14 partially damaged for ^{a} —^{a}) D11 T ह, G1–3 M1 च, M4 हि (for [इ]ह) V1 * *स्राणि Ś1 D5 9 बहव शतसाहस्रा(Ś1 °हये [sic]), D1 बहूना हि सहस्राणा, D2.3 7 बहवो हि शतसाहस्यो(D2 °स्रा, D3 °स्रो), D12 बाधोपितसहस्रा* (sic) —^{b}) D9 निवासिन —^{cd}) G1 (after corr as in text) महात्मना (for °भाग) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणाना समेताना (D3 transp) देश(Ś1 वेद्)भाषाविचारिणा —After 3 D11 ins l 2 3 of 1031* thereafter reads 5^{ab} as in Ñ2 etc repeating it in its proper place

4 ^{a}) M4 बहव (for दृश्यन्ते) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यज्ञवाटा(D3 °द [sic] D5 11 12 °भागा)श्च बहव —^{b}) D2 3 7 9 -कृत, Ch t as in text (for -शत) —D14 partially damaged for ^{c} —^{c}) D7 दिशो (for देशो) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 वास सुखी(D1 2 सुख D3 7 11 सुखो) भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्) —For 3^{c} 4 Ñ2 V B D10 13 M3 (l 1 only for 3^{cd}) subst D11 ins after 3

1031* समागताना विप्राणा देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्ते ब्राह्मणाना च वासा ब्रह्मरथा कृता ।
देश परीक्ष्यता ह्यो वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥ ५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्घ्यमादाय सत्वरम् ।
विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

[D11 13 om l 1 —(l 1) M4 इहागतानां V1 damaged for नां विप्रा V B2 विका(B3 °चा)रिणां (for [अ]धिकारिणाम्) —For ins see below —(l 2) V4 रम्य (for नामा) B3 (m also as above) वशा (for रथा) D11 तत (for कृता) D13 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post half) —(l 3) V3 सवीक्ष्यतां (for परीक्ष्यतां) V4 * (lacuna)स्य (for हृष्टो) B2 वसामो (for वत्स्यामो)]
—After l 1, B3 ins

1032* ज्ञानिना सिद्धधर्माणा मुनीना च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5ab twice (cf v l 3) —a) D3 वच*, D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 13 इति रामवच श्रुत्वा —b) Ś1 D1–3 5 7 11 (second time) 12 M4 °यशा, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 °मना, B2 °तपा (for महामुनि) —c) V1 Dt D2 6 8 G3 M1 निवासम् (for निवेशम्) D13 देशं, M4 तत्र (for देशे) V2 विवेश नगरोद्देशे —d) M3 विविक्त, Ck t °क्ते (as in text) Ś1 D5 11 12 सलिलाश्रिते, Ñ2 V1 B3 4 D2 10 13 सलिलाप्लुते, V2 4 Dt D6 9–9 (before corr. as in text) G1–3 M1 3 Ck t सलिलान्विते B1 विविक्तसलिलैर्युते, Cm g as in text (for d)

6 D14 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —a) Ś1 D2 3 5 7 11 12 मुनिं प्राप्त, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषिं प्राप्तं, Dt D1 4 6 8 T3 M1 3 Cm अनुप्राप्तं, G1 मुनिं° (for मुनिश्रेष्ठं) —b) V4 damaged T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 3 B1 M4 [अ]थ, V2 4 D9 G3 M1 तु, B2 च (for स) Ñ2 V1–3 B D10 13 मिथिलेश्वर, V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा) Ś1 D1–3 5 7 11 12 जनक सह मन्त्रिभि, Dt D6 8 श्रुत्वा नृपवरस्तदा —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 पुरोधसम्, V1 सुपु° (hypermetric) (for पुरोहितम्) Ñ2 V B D10 13 अकल्मषं, Dt D6 8 अनिंदित, G3 M2 3 अरिंदम (M2 °म), M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6, D6 8 14 S (except M4) Cg k (position uncertain) ins, while Dt D6 8 ins after 7ab

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वित ।

[M3 सहगे (for सहसा) T3 विस्मयेन (for विनयेन)]

7 ab) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for a) D14 damaged partially for 7b G1 3 ह्यर्घ्यम्, G2 M1 4 अर्घ्यम् (for स्त्वर्घ्यम्) D4 T3 G1–3 M1 3 सत्वरा Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋत्विजश्चा(D3 °*)स्तस्तूर्णमर्घ(Ś1 D1 7 °र्घ्यं)मादाय धर्मवित् —For 7ab Ñ2 V B D10 13 subst

1034* ऋत्विग्भि सहितश्चान्यैराददायार्घ्यं त्वरान्वित ।

[Ñ2 V2 B1 3 D10 सहितै(B3 °ता)श्च, B2(m as above) सहित (for सहितश्च) V [अ]र्घं (for [अ]र्घ्यं)]

—c) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सत्कृत्य, Cm t as in text (for धर्मेण) V3 विश्वामित्र पुरस्कृत्य —d) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5–8 10–13 Ct ददौ (for ददुर्) Ś1 Dt D6 8 Ct धर्म; Cg as in text (for मन्त्र)

8 a) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 स, B2 D14 T1 3 G2 4 M1 च, D3 om (submetric) (for तु) —b) Ñ2 V B D10 13 जनकान्मुनिसत्तम (V4 °मा). —d) Ct यज्ञस्य (as in text) Ś1 D1 2 5 11 12 राष्ट्रे(Ś1 °ष्ट्रं) चा(Ś1 D3 था)पि; D3 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 a) D14 partially damaged G4 तान् (for तांश्च), Dt D6 8 [अ]थ (for [अ]पि). D4 G1–3 M1 2 मुनि° (for मुनीन्) D9 T2 G4 M3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —b) T3 पुरःसर, Cg as in text (for पुरोधस) —c) D4 M3 ऋषि°, G1 2 मुनि°, G3 M2 मुनिवरै, M3 ऋषीन्सर्वै (sic) (for तत सर्वै) Dt D6 8 यथार्हमृषिभि सर्वै, D9 T3 यदा (D9 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —d) T3 समागम्य; Cm as in text (for समागच्छत्) T3 समागच्छत हृष्टवत्, Ct as in text (for d). —For 9 Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

1035* ताश्चैव स मुनि सर्वानुपाध्यायपुरोधस ।
समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(l 1) D3 [अ]पि (for [ए]व) D2 -पुरोधसां, D5 7 पुरोगमान् (for -पुरोधस) —D3 om (hapl) from l 2 up to 11 —(l 2) Ś1 D5 11 विध, D1 -वधं, D2 विधं (for विधि) Ś1 D5 [अ]र्थेन, D1 -वच, D12 -तप (for -वय)]

—For 8c–9, Ñ2 V B D10 13 M4(l 2–3 for 9 only) subst

1036* पप्रच्छानामय चैव यज्ञस्याप्यव्ययमेव च ।
तांश्चैवान्यान्मुनीन्सर्वानागतान्स पुरोहित ।
यथान्याय यथायोग्य पर्यपृच्छदनामयम् ।

[(l 1) V4 [अ]पि (for [ए]व) V4 सामर्थ्यम् (for -साम्रह्यम्) —(l 2) V2 तथैव (for तांश्चैव) M4 ऋषीन् (for मुनीन्) V4 B4 पुरोहितान्, M4 पुरोगम —(l 3) V2–4 B1 2 यथायोग M4 यथायोगं यथान्यायं (for the prior half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १०
जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११
आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२
अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ १३
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४
द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
ततो भागार्थिनो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५
इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्रहृष्टवदनस्तदा ।
पुनस्तं परिपप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७

---

10 D5 om 10 (cf v l 9) —a) V2 त च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10c up to l 3 of 1037* D14 damaged from c up to है in d. —c) Ñ2 V B D10 (all with hiatus) 13 भगव (V1 व damaged) न्कुसे (B4 °न्हृष्ट, D13 °न्कुसम्) D4 12 G2 3 M3 भगवन्नास्ता —d) Dt D4 6 8 14 T1 2 G1 4 मुनिपुगवै Ś1 Ñ2 V2–4 B (B1 in also as in V1) D1 2 5 7 10 11 13 उपवेष्टु (Ś1 D1 2 5 7 11 श्रम मोक्तु) मिहार्हसि (B3 reads from मिहार्हमि in d up to उपयेष्टु in 1037* in marg) V1 उपवेष्टुम* र्हसि D12 सम मोक्तुमर्हसि (submetric)

11 D5 om 11 (cf v l 9) —c) Ś1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 2 7 11 पुरोहितो द्विज (D2 °जै, D12 °*द्विजै) श्चैव (D2 सर्वै), M3 पुरोधसा ऋत्विजैश्च

12 a) D14 partially damaged Ś1 D1 2 13 आसने षु (D2 °*) D5 समागच्छद्, D7 11 M3 °च Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —b) Dt D4 6 8 9 T2 G M1–3 उप (M3 °*[lacuna]) विष्टा Cg °ष्टान् (as in text) Ś1 D5 12 उपविष्ट (D5 °ष्टा) यथाविधि, D1 3 7 11 उपविष्टं महामुनिं (D2 7 [before corr] °नि) —c) Ś1 D1 2 5 11 12 नरपतस्, D3 7 नरवरस्, G4 तु° (for स नृपतिस्) —d) D3 7 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —For 11–12 Ñ2 V B D10 13 M4 (l 4 only for 12cd cf v l 10) subst while D11 ins l 4 only after 12

1037* जनकेनैवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनिः ।
निषसाद ततश्चैव स राजा सह मन्त्रिभिः ।
उपविष्टमुपेत्यैव कृताञ्जलिरभाषत ।
अमृतस्यैव सम्प्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B3 reads up to उपवेष्टु in l 3 in marg (cf v l 10) —(l 1) V2 B2–4 उक्तस्तु B4 महायशाः —(l 2) B1 मन्त्रिभिः सह (by transp) —(l 3) B2 उपवेष्टुम् V2 उपैति (for उपेत्य) V2.3 [ए]न B1 [ए]व (for [इ]ह) —(l 4) V4 B2.4 M4 [ए]व (for [इ]व) V1 संवृतिर् V2 स्फीतिर् (for सम्प्राप्तिर्)]

13 a) T2 अथ (for अद्य) G1 (after corr as in text) हि (for मे) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अद्याय (D1 2 11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —b) Cg k t सफला (as in text) Ś2 सहर्षं°, D1 2 5 11 12 महर्षेर्दैवतै, D3 7 दर्शनाद्देवता, G1 3 °देवता, G2 सफलै° (for सफला दैवतै) Ś1 D1 3 5 7 11 12 कृत, G1 3 कृत्ता, Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om (hapl) 13cd —c) Ñ2 V B D10 फलावाप्तिर् —d) Ś1 D1 5 7 11 12 तत्र स, D3 मुने त्वद् D9 भगवन् (for भगवद्) Ñ2 V B D10 समाभ्या (V1 2 °द्या V3 समेक्षा) गमतात्तव

14 a) V4 [अ]नुगृहीतश्च —b) B1 यदि (for यस्य) Ś1 Dt D3 5 7 11 12 14 M2 मुनिपुंगव Ñ2 V B D10 13 M4 त्वं महामुने —cd) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञावसान सम्प्राप्तो (D11 यज्ञस्यावसथ प्राप्तो) द्रष्टुं मुनिवरै सह

15 a) Cm g k t द्वादशाहं (as in text) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महर्षे द्वादशाह तु (D5 त्वम्) —b) D5 एवम् (for शेषम्) T3 महर्षिभि Cm g h as in text (for मनीषिण) Dt D6 8 दीक्षामाहुर्मनस्विन —For 14c–15b, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1038* यज्ञस्यावभृथ पुण्य द्रष्टासि सपदानुग ।
द्वादशाह च शेष मे यज्ञस्याहुर्द्विजातय ।

[(l 1) V4 [अ]वमद (for [अ]वभृथ) V4 द्रष्टास्मि M4 द्रक्ष्यसे M4 सरानुग —(l 2) M4 द्वादशाहस्य V4 द्वादशा*वशेषं च (for the prior half) M4 मनीषिण (for द्विजातय) V3 यज्ञस्यास्य भविष्यति (for the post half)]

—c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 यज्ञ M2 damaged for त (for ततो) D9 (after corr as in text) भोगार्थिनो —d) Ñ2 V1 3 B D10 13 इह द्रक्ष्यस्युपागतान्; V4 इह भक्षस्यपाननात् (sic) M4 द्रष्टासि मुनिभि सह

16 b) G2 सदा (for तदा) —M3 reads 16cd *inf lin sec m* —c) D14 स्व (for तं) D4 प्रति (for परि) —For subst see below

17 =I 47 2 —a) Dt D4 8 9 -तुल्य (for सिंह) T3 -गतिर् (sic) M3 -गतौ (for -गती) —d) D9 वृषभान्वितौ

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०

परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।
काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।
तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

---

18 = I 47 3 —Dt D6 8 9 om 18^{ab} —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कस्येमौ (D3 12 °तौ) देववर्णिनौ (D11 °वर्णिणौ)

19 = I 47 4 —Ś1 reads 19^{ab} in marg (cf v l 1041*) —^{a}) Ś1 Dt D6 8 9 G2 M1 3 [इ]व, D9 [इ]ह (for [ए]व) D4 14 T1 2 सप्राप्तौ, M1 गा° (for गां प्राप्तौ) —^{b}) G2 [अ]मर (for [अ]मरौ) —After 19^{ab}, G1 3 M3 (after 19 *inf lin sec m*) ins, while G2 M1 ins l 5 only after 1040*

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणै पुंसा दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाश्य कुलमस्माक मामुद्दर्तुमिहागतौ । [5]
[(l 4) G1 -[अ]वहारिणौ]

—^{d}) M3 (after corr *sup lin sec m* वा as in text before corr) च T3 कन्यका (sic) (for कस्य वा)

20 Ś1 reads 20 in marg (cf v l 1041*) G1 3 om (hapl) 20^{cd} M3 reads 20^{ab} (*sec m*) in marg G4 om (hapl) 20^{b}–21^{a} T3 G2 M1 transp 20^{ab} and 20^{cd} —^{c}) Ś1 भूषयताम् —^{d}) Ś1 सूर्यचन्द्राव् (by transp)

21 G4 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{b}) T2 G1 रूपेण (for प्रमाण) —After 21^{ab}, G2 M1 ins

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont l 5 of 1039*

—^{c}) G1 3 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ —For 16–21, Ñ2 V B D10 11 (om l 6 and reads 18^{cd} as in text) 12 M4 subst while Ś1 D1–3 5 7 12 subst l 3–5 and 7–8 for 17–18^{ab} and 19–21 (Ś1 for 19^{cd} and 21^{cd} only) respy

1041* उपयातानिह सम्प्रीत्या महेभिर्वक्त्रादिभि ।
एतान्यहानि सुमुखे तनो यास्यथ सत्कृता ।
एतौ च मुनिशार्दूल कुमाराविव पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूढोरस्कौ महाबाहू खड्गतूणधनुर्धरौ । [5]
अश्विनौ सदृशौ रूपे कस्यापि प्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुकुमाराङ्गावध्वानं सविताउभौ ।
बालावेवानवप्राप्तौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[(l 1) D12 M4 प्रीतैः (for प्रीत्या) V3 तिष्ठामिह तत्प्रीत्या, D11 उष्यतां सत्कृतो मतया (for the prior half). M4 [ए]तैर् (for [ए]भिर्) V1 damaged for वैश्व —(l 2) Ñ2 B1 स्वमुख, V4 D10 समुख, B3 मुमुख D11 यास्यसि (for यास्यथ) D11 सत्कृत.—(l 3) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 इमौ (for एतौ) M4 कौ (for च) D3 नर (for मुनि) V1–3 पावकौ —(l 4) B2 -पुच्छधरौ Ś1 D1–3 5 7 11 12 वीरौ (for कस्य) V1 damaged V4 चातु°, B2 वाभ्यु°, D12 M4 चाप्यु° (for चाभ्युपागतौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कस्येमौ (D11 °तौ) मुनिपुंगव (D3 11 °वौ) (for the post half) —(l 5) B1 दीर्घभुजौ (for महाबाहू) M4 -तूणी —After l 5, Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 18^{cd} as in text and om l 6 —(l 6) V1 B4 D10 M4 अश्विनौ, V2 अनयो, B1 अश्वि-यो (sic) (for अश्विनौ). V2 सदृशे रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे) V1 [इ]मौ, D12 [ए]तौ (for [अ]पि) V1 -दर्शिनौ —(l 7) B4 किशोरौ (for किमर्थं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 च मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराङ्गाव्) D12 अरण्य (for अध्वान) Ñ2 B3 D10 संस्थितावुभौ, M4 वै समागतौ (for सवितावुभौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्रपन्नौ दुर्गमाध्व (D1 °युत and gloss दुर्गमाणि स्थानानि) (for the post half) —After l 7 Ś1 reads 19^{ab} 20–21^{b} in marg —(l 8) B3 (m also originally बाल°) 4 देवाविव Ś1 D1–3 5 7 11 12 अत्र (D3 इव, D11 विर)हितौ प्राप्तौ, M4 एव महौजा (for एवानवप्राप्तौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इच्छाम्य (D3 12 °मि (sic)) महाय, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम)]

22 ^{a}) Ñ2 V B D10 तस्यैतद्, D11 स तस्मै (for तस्य तद्) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महामुनि T2 विश्वामित्रोऽभ्यभाषत —^{c}) D6 8 निवेदयन् M3 4 अमेयात्मा (for महात्मानौ) Dt D6 8 Ctp निवेदयदमेयात्मा —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 11 12 सुतौ (for पुत्रौ)

23 D3 7 om 23^{a} reading 23^{c} in its place Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10–12 M4 transp 23^{a} and 23^{c} —^{a}) V3 D1 3 निवासस्तु M4 सिद्धाश्रमादागमनं —^{b}) Ś1 V4 B1 2 4 D1–3 5 11–12 च तं वधं Ñ2 V1 2 B3 D7 10 च तद्वधं, G1 (also as in text) °तदा, G3 वधस्तु°; M4 °च तं (for वधं तथा) —After 23^{ab}, D3 wrongly repeats 22–23^{ab} —^{c}) Ś1 B3 D3 11 12 तथा, B1 यथा, Dt D1–3 6–9 Ct तत्रः D13 G2 M1 तदा Cm as in text (for तच्च) Ś1 D3 12 अभ्युग्रं V2 अध्वर्यं D11 अव्यग्रं Cm g as in text (for अव्यग्रं) M4 त्वचागमनमेकस्तं —D3 7 om 23^{d} —^{d}) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

$\tilde{N}_{2}$ V B $D_{1\ 2\ 6\ 10-13}$ M_{4} वि($V_{1\ 2}$ B_{1} M_{4} वै)शालस्य (for विशालायाम्) D_{12} स (sic) (for च)

24 ^{b}) G_{4} गौतमे तु (for गौतमेन) —^{d}) $G_{2.3}$ M_{1} भारोपणं, M_{4} चा°, Ct as in text (for आगमनं) T_{3} तदा (for तथा) —For 24, Ś1 $D_{1-3\ 5\ 7\ 11}$(l 2 only for 24^{cd}) is subst

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मन ॥

[$D_{1\ 2}$ om (hapl) l 1 —(l 1) D_{12} गौतमस्य (through eye wandering for गौतमा) —D_{3} om l 2 —(l. 2) $D_{1\ 2\ 7}$ कार्यं चैव महात्मनो, D_{11} कर्तव्या च महायशा (for the post half)]

while $\tilde{N}_{2}$ V B $D_{10\ 11}$(l 1 only for 24^{ab}) is subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासाथमुपागमम् ।

[D_{13} om (hapl) l 1 —(l 1) B_{3} transp the two halves V_{1} $B_{1\ 4}$ गोतमस्य $\tilde{N}_{2}$ B_{3} D_{10} [अ]पि (for first च) D_{11} (with hiatus) शापाच (for शापान्तम्). D_{10} अहिल्यायाश् —(l 2) V_{4} रामश्च $V_{1\ 2}$ उपागमत् (V_{2} °म्), B_{2-4} (B_{3} m also) उपागत]

25 ^{a}) $\tilde{N}_{2}$ V B $D_{10\ 13}$ इति, Ck as in text (for एतत्) D_{6} सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —^{b}) V_{2} न्यवेदयत्, B_{3} (m also as in text) °मुने (for महात्मने) Ś1 $D_{1-3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ कौशिको जनकाय वै —^{c}) Ś1 $D_{2\ 3\ 5\ 7\ 13}$ विररामाशु, V_{2} धीर रामार्यं (sic) Ctp विरराम तदा (hypermetric) (for विरराम अथ) —^{d}) D_{11} महातपा —After 25 Ś1 $D_{1-3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ ins

1044* मुनिमध्ये स्थित प्राज्ञो वसूनामिव पावक ।
[$D_{1-3\ 7\ 11}$ यथे (for प्राज्ञो)]

Colophon : $D_{1-3\ 5\ 7\ 11\ 13}$ om (cont the Sarga) —*Kanda name* Ś1 $\tilde{N}_{2}$ V_{1} D_{4} om V_{3-4} B D_{10} आदि° —After Kanda name B_{4} ins बालचरिते —*Sarga name* $\tilde{N}_{2}$ V B $D_{9\ 10}$ जनकदर्शनं(B_{1} °कसमागम , D_{9} °संवादो) —*Sarga no* (figures, words or both) $V_{1\ 4}$ $B_{1\ 4}$ om Ś1 (m) V_{3} Dt $D_{4\ 6\ 8.14}$ T G M_{1-3} 50 $\tilde{N}_{2}$ $B_{2\ 3}$ D_{10} 51, V_{2} D_{9} 53 D_{13} इत्यार्षे—यणे—काडे—दर्शनसर्ग 51 —After colophon, $G_{1\ 2\ 4}$ M_{2} conclude with श्रीरामाय नम , G_{3} श्रीमते रामानुजाय नम

५०

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १
गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २
स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३
अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४
अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५
अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो दैवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६
अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७
अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८